

Indrė PUKANASYTĖ

DAKTARO DISERTACIJA

Rinkimų teisė
Lietuvos Respublikos
Konstitucinio Teismo ir
Europos Žmogaus Teisių
Teismo jurisprudencijoje

SOCIALINIAI MOKSLAI,
TEISĖ (01 S)
VILNIUS, 2014

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

Indrė Pukanasytė

RINKIMŲ TEISĖ LIETUVOS RESPUBLIKOS
KONSTITUCINIO TEISMO IR EUROPOS ŽMOGAUS
TEISIŲ TEISMO JURISPRUDENCIJOJE

Daktaro disertacija
Socialiniai mokslai, teisė (01 S)

Vilnius, 2014

Disertacija rengta 2009–2013 metais Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Konstitucinės ir administracinės teisės institute.

Moksliniai vadovai:

prof. dr. Toma Birmontienė (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S),
nuo 2011 m. gegužės 12 d.

prof. dr. Gediminas Mesonis (Vytauto Didžiojo universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S),
nuo 2009 m. iki 2011 m. gegužės 11 d.

Mokslinis konsultantas:

prof. dr. Gediminas Mesonis (Vytauto Didžiojo universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S),
nuo 2011 m. gegužės 12 d.

TURINYS

ĮVADAS	6
TYRIMŲ APŽVALGA	15
DARBO METODOLOGIJA	18
1. RINKIMŲ TEISĖ XX A. PRADŽIOS LIETUVOS KONSTITUCIJOSE.....	19
1.1. Rinkimų teisės nuostatos Lietuvos Valstybės Laikinių Konstitucijų pamatinuose dėsniuose.....	19
1.2. Rinkimų teisės nuostatos 1922, 1928 ir 1938 m. Konstitucijose.....	20
2. RINKIMŲ TEISĖ LIETUVOS RESPUBLIKOS KONSTITUCINIO TEISMO JURISPRUDENCIJOJE	27
2.1. Rinkimų nuostatų įtvirtinimas 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje	27
2.2. Rinkimų sistemos.....	28
2.3. Rinkimų komisijos.....	34
2.4. Rinkimų teisės	36
2.4.1. Aktyvioji rinkimų teisė	36
2.4.2. Pasyvioji rinkimų teisė.....	37
2.4.2.1. Materialinio pobūdžio fizinio asmens pasyviosios rinkimų teisės ribojimai	41
2.4.2.1.1. Pasyviosios rinkimų teisės ribojimas dėl pareigų nesuderinamumo	41
2.4.2.1.2. Pasyviosios rinkimų teisės ribojimas dėl duotos priesaikos ar pasižadėjimo užsienio valstybei.....	45
2.4.2.1.3. Pasyviosios rinkimų teisės ribojimas dėl pašalinimo iš pareigų apkaltos proceso tvarka	48
2.4.2.2. Procedūrinio pobūdžio pasyviosios rinkimų teisės įgyvendinimo reikalavimai	52
2.4.2.2.1. Reikalavimas kandidatui rinkimuose pateikti informaciją apie save	52
2.4.2.2.2. Reikalavimas sumokėti rinkimų užstatą	53
2.5. Sąlygos, reikalingos veiksmingam rinkimų teisių įgyvendinimui.....	55
2.5.1. Teismų sprendimų vykdymas	55
2.5.2. Teisė į teisminę gynybą	55
2.5.3. Teisinio reguliavimo aiškumas	56
2.5.4. Teisinio reguliavimo stabilumas.....	56
2.5.4.1. Įstatymų leidybos praktika Lietuvoje keičiant rinkimų teisių reguliavimą prasidėjus rinkimų procesui (rinkimų politinei kampanijai).....	63
2.5.4.2. Rinkimų datos oficialus paskelbimas	68
2.6. Galutinių rinkimų rezultatų nustatymas, <i>inter alia</i> rinkimų rezultatų pripažinimas negaliojančiais	68
2.6.1. Konstitucinio Teismo vaidmuo nustatant galutinius rinkimų rezultatus	69
2.6.2. Konstitucinio Teismo oficialioji konstitucinė galutinių rinkimų rezultatų nustatymo doktrina	74
2.7. Konstituciniai rinkimų teisės principai.....	77
2.7.1. Konstitucinių rinkimų teisės principų samprata.....	77
2.7.2. Visuotinė rinkimų teisė	81

2.7.3. Lygi rinkimų teisė.....	82
2.7.4. Tiesioginė rinkimų teisė	84
2.7.5. Slaptas balsavimas	85
2.7.6. Laisva rinkimų teisė	86
2.7.7. Rinkimų proceso sąžiningumo ir skaidrumo principas	87
3. RINKIMŲ TEISĖ EŽTT JURISPRUDENCIJOJE	89
3.1. Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnio taikymo sritis.....	92
3.2. Rinkimų sistemos.....	95
3.3. Institucijos, atsakingos už rinkimų organizavimą (rinkimų komisijos).....	98
3.4. Rinkimų teisės	99
3.4.1. Aktyvioji rinkimų teisė (teisė rinkti)	104
3.4.1.1. Materialinio pobūdžio aktyviosios rinkimų teisės ribojimai	106
3.4.1.1.1. Pilietybės reikalavimas	106
3.4.1.1.2. Minimalaus amžiaus reikalavimas	106
3.4.1.1.3. Gyvenamosios vietos šalies viduje reikalavimas	106
3.4.1.1.4. Nuteistų kalėti asmenų aktyviosios rinkimų teisės ribojimas	108
3.4.1.1.5. Asmenų, kuriems dėl psichikos negalios skirta dalinė globa, aktyviosios rinkimų teisės ribojimas	110
3.4.1.1.6. Bankrutavusių asmenų aktyviosios rinkimų teisės ribojimas	111
3.4.1.1.7. Draudimas riboti aktyviąją rinkimų teisę esant išteisinamajam teismo nuosprendžiui	112
3.4.1.2. Procedūrinio pobūdžio aktyviosios rinkimų teisės įgyvendinimo reikalavimai	112
3.4.1.3. Aktyviosios rinkimų teisės įgyvendinimo būdai	113
3.4.2. Pasyvioji rinkimų teisė (teisė būti renkamam).....	114
3.4.2.1. Materialinio pobūdžio fizinio asmens pasyviosios rinkimų teisės ribojimai	116
3.4.2.1.1. Pilietybės reikalavimas.....	116
3.4.2.1.2. Minimalaus amžiaus reikalavimas	119
3.4.2.1.3. Gyvenamosios vietos šalies viduje reikalavimas	119
3.4.2.1.4. Reikalavimas pakankamai mokėti valstybinę kalbą	119
3.4.2.1.5. Pasyviosios rinkimų teisės ribojimas dėl pareigų nesuderinamumo	120
3.4.2.1.6. Pasyviosios rinkimų teisės ribojimas dėl pašalinimo iš pareigų apkaltos proceso tvarka	120
3.4.2.1.7. Pasyviosios rinkimų teisės ribojimas dėl aktyvaus dalyvavimo organizacijose, kurių veikla buvo nukreipta prieš demokratinę santvarką.....	122
3.4.2.1.8. Draudimas riboti pasyviąją rinkimų teisę pažeidžiant <i>nulla poena sine culpa</i> principą	124
3.4.2.2. Procedūrinio pobūdžio pasyviosios rinkimų teisės įgyvendinimo reikalavimai	125
3.4.2.2.1. Reikalavimas kandidatui rinkimuose pateikti informaciją apie save	125
3.4.2.2.2. Reikalavimas sumokėti rinkimų užstatą	126
3.4.3. Išrinkto asmens teisė būti parlamento nariu	127

3.5. Sąlygos, reikalingos veiksmingam rinkimų teisių įgyvendinimui.....	129
3.5.1. Teismų sprendimų vykdymas	129
3.5.2. Veiksminga rinkimų skundų nagrinėjimo sistema	129
3.5.3. Teisinio reguliavimo aiškumas	132
3.5.4. Teisinio reguliavimo stabilumas	133
3.5.5. Draudimas priimti savavališkus sprendimus	134
3.6. Rinkimų rezultatų pripažinimas negaliojančiais	136
3.7. Rinkimų teisės principai	137
3.8. Rinkimų teisės šaltiniai	142
4. EŽTT IR KONSTITUCINIO TEISMO JURISPRUDENCIJŲ SANTYKIS.....	145
4.1. EŽTT ir Konstitucinio Teismo nagrinėtos bylos, kuriose įvyko šių teismų jurisprudencijų sandūra.....	149
4.2. EŽTT ir Konstitucinio Teismo nagrinėtos bylos, kuriose galima šių teismų jurisprudencijų sandūra	155
5. EŽTT IR VALSTYBIŲ, KONVENCIJOS DALYVIŲ, KONSTITUCINIŲ TEISMŲ JURISPRUDENCIJŲ SANTYKIS EŽTT NAGRINĖTOSE RINKIMŲ BYLOSE	159
5.1. EŽTT nagrinėtos rinkimų bylos, kuriose EŽTT ir valstybės, Konvencijos dalyvės, Konstitucinio Teismo pozicijos sutapo	160
5.2. EŽTT nagrinėtos rinkimų bylos, kuriose EŽTT ir valstybės, Konvencijos dalyvės, Konstitucinio Teismo pozicijos nesutapo	161
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI	165
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	170
SANTRAUKA.....	193
SUMMARY	208

ĮVADAS

Tiriamoji problema

1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje (pagrindiniame nacionaliniame teisės akte) (toliau ir – Konstitucija) ir Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje (Lietuvos Respublikos ratifikuotoje tarptautinėje sutartyje) (toliau – Konvencija) įtvirtintos rinkimų teisės nuostatos, kurių turi būti laikomasi Lietuvoje vykdomuose rinkimuose į viešosios valdžios institucijas. Aiškinti ir atskleisti Konstitucijoje įtvirtintų rinkimų teisės nuostatų turinį turi teisę tik Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas (toliau – Konstitucinis Teismas), aiškinti ir atskleisti Konvencijoje įtvirtintų rinkimų teisės nuostatų turinį turi teisę tik Europos Žmogaus Teisių Teismas (toliau – EŽTT). Prof. dr. D. Žalimas¹ pažymi, kad preziumuojamas „tarptautinių ir nacionalinių teisės normų suderinamumas“ (tarptautinės ir nacionalinės žmogaus teisių apsaugos erdvių suderinamumo prezumpcija „svarbiausia kalbant apie Konstitucijos ir tarptautinės teisės aktų santykį“). EŽTT 2011 m. sausio 6 d. byloje *Paksas prieš Lietuvą*² priimtame sprendime atsiskleidė EŽTT ir Konstitucinio Teismo³ jurisprudencijų (t. y. nacionalinių ir tarptautinių rinkimų teisės nuostatų) nesuderinamumas vienu rinkimų teisės aspektu, įvyko minėtų teismų jurisprudencijų sandūra. Konstitucijoje ir Konvencijoje įtvirtinto rinkimų teisinio reguliavimo nesuderinamumas nėra tik teorinė galimybė. Toks nesuderinamumas gali sukelti teisinių problemų, susijusių su tinkamu Lietuvos Respublikos tarptautinių įsipareigojimų vykdymu, Konstitucijoje įtvirtinto teisinio reguliavimo koregavimu. Šiame darbe bus išsamiai tiriamos, analizuojamos Konstitucinio Teismo ir EŽTT jurisprudencijose nagrinėtos rinkimų teisės problemos, atskleisti skirtingi rinkimų teisės aspektai ir įvertintas Konstitucinio Teismo ir EŽTT jurisprudencijų (iš esmės Konstitucijoje ir Konvencijoje įtvirtintų rinkimų teisės nuostatų) suderinamumas.

Darbo aktualumas, naujumas ir reikšmė

Aktualumas. Demokratinėse valstybėse rinkimai⁴ yra pagrindinė tautos valios išraiškos forma, tautos suvereniteto, kaip vieno pagrindinių konstitucinių principų, įgyvendinimo forma; per rinkimus įgyvendinamos svarbios politinės teisės: teisė rinkti, teisė būti išrinktam, teisė dalyvauti valdant savo šalį. Rinkimai yra atsakingas politinis procesas, kurio metu yra formuojamos politinės atstovaujamosios institucijos, t. y. institucijos, kurių priimami sprendimai turi lemiamą reikšmę valstybės ir visuomenės gyvenimui, todėl svarbu, kad šis procesas būtų grindžiamas Konstitucijoje ir tarptautiniuose dokumentuose įtvirtintais demokratinų rinkimų standartais.

Teisės literatūroje pažymima, kad žmogaus teisių srityje vyksta nuolatinis internacionalizavimo procesas; vis daugiau ir daugiau taisyklių, principų ir standartų įtraukiama į

¹ Žalimas, D. Žmogaus teisių gynimo erdvės. *Žmogus, teisinė valstybė ir administracinė justicija. Mokslo studija, skirta Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo dešimtmečiui*. Vilnius: „Lodvila“, 2012, p. 91–94.

² *Paksas v. Lithuania* [GC], no. 34932/04, ECHR 6 January 2011.

³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 85-3094.

⁴ Teisės literatūroje pažymima, kad rinkimų teisės ištakos glūdi „dar antikos laikų Graikijos miestų-valstybių praktikoje“, tačiau „šiuolaikinės rinkimų teisės formavimuisi turėjo lemiamos įtakos XVIII a. pabaigos Didžioji Prancūzijos revoliucija bei XIX a. vidurio demokratinės revoliucijos Vakarų Europoje“ (žr. Normantas, A. Rinkimai ir referendumai. *Lietuvos konstitucinė teisė*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002, p. 620).

tarptautinės teisės dokumentus ir tampa visuotinai saistančiais visame pasaulyje⁵. Rinkimų teisės nėra išimtis. Pasauliniu lygmeniu pagrindiniai tarptautiniai rinkimų teisės standartai yra įtvirtinti Jungtinių Tautų sutartyse, Europos lygmeniu – Konvencijos Pirmajame protokole⁶.

Pagrindiniai tarptautiniai rinkimų teisės standartai yra įtvirtinti šiuose Jungtinių Tautų dokumentuose: 1948 m. Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos⁷ 21 straipsnyje⁸, 1966 m. Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto⁹ 25 straipsnio b punkte¹⁰, 1952 m. Konvencijos dėl moterų politinių teisių¹¹ 1 ir 2 straipsniuose¹², 1965 m. Tarptautinės konvencijos dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo¹³ 5 straipsnio c ir d punktuose¹⁴,

⁵ Garlicki, L. Cooperation of Courts: the Role of Supranational Jurisdiction in Europe. *International Journal of Constitutional Law*. 2008, 6(3-4): 510.

⁶ Žr. Tanchev, E. International and European Legal Standards Concerning Principles of Democratic Elections. *European Standards of Electoral Law in Contemporary Constitutionalism. Science and Technique of Democracy*, No. 39. Strasbourg, 2005, Council of Europe Publishing, p. 23–24; Paczolay, P. The Impact of International Standards on Electoral Law. *The VIIIth World Congress of IACL, Athens 11–15 June 2007*. p. 2.

⁷ Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 68-2497. Lietuva įsipareigojo laikytis šios deklaracijos 1991 m. kovo 12 d. (žr. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. kovo 12 d. nutarimas Nr. I-1136 „Dėl Lietuvos Respublikos prisijungimo prie Tarptautinės žmogaus teisių chartijos dokumentų“. *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 9-244). Pažymėtina, kad Visuotinė žmogaus teisių deklaracija „nėra tarptautinė sutartis, kurios straipsniai yra juridiskai privalomi kiekvienai sutartį pasirašiusiai šaliai. Joje labiau nubrėžti tikslai, kuriuos buvo tikimasi, kad valstybės įgyvendins savanoriškai, t.y. valstybėms buvo palikta plati veiksmų laisvė, užtikrinant savo piliečių teises. Nepaisant to, bendrai sutinkama, kad ši deklaracija turi paprotines tarptautinės teisės statusą, atsižvelgiant į tai, kad valstybės jaučia, kad turi paisyti joje nustatytų normų“ (žr. Marcinkutė, L. *Žmogaus teisių ir valstybės suvereniteto dermė Lietuvos nacionalinėje žmogaus teisių politikoje*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (politikos mokslai). Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2012, p. 20).

⁸ Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 21 straipsnyje nustatyta: „1. Kiekvienas turi teisę dalyvauti valdant savo šalį tiesiogiai arba per laisvai išrinktus atstovus. 2. Kiekvienam lygiomis sąlygomis turi būti prieinama jo šalies valstybės tarnyba. 3. Liaudies valia yra valstybės valdžios pagrindas; ši valia išreiškiama teisinguose rinkimuose, kurie vyksta periodiškai, kai yra visuotinė ir lygi rinkimų teisė ir slaptas balsavimas arba kitos lygiavertės procedūros, garantuojančios balsavimo laisvę“.

⁹ Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 77-3288. Lietuva prie šio pakto prisijungė 1991 m. kovo 12 d. (žr. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. kovo 12 d. nutarimas Nr. I-1136 „Dėl Lietuvos Respublikos prisijungimo prie Tarptautinės žmogaus teisių chartijos dokumentų“. *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 9-244).

¹⁰ Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 25 straipsnyje nustatyta: „Kiekvienas pilietis be jokios diskriminacijos, minimos 2 straipsnyje, ir be nepagrįstų ribojimų turi teisę ir galimybę: a) dalyvauti valdant valstybę tiek tiesiogiai, tiek per laisvai išrinktus atstovus; b) balsuoti ir būti išrinktas periodiškai rengiamuose teisinguose rinkimuose, remiantis visuotine ir lygia rinkimų teise, slaptu balsavimu, kurie garantuoja laisvą rinkėjų valios išreiškimą; <...>“.

¹¹ Convention on the Political Rights of Women (concluded at New York, 31 March 1953, entered into force 7 July 1954). 193 UNTS 135.

¹² Konvencijos dėl moterų politinių teisių 1 straipsnyje nustatyta: „Moterys turi teisę balsuoti rinkimuose lygiomis sąlygomis su vyrais, be jokios diskriminacijos“, 2 straipsnyje nustatyta: „Moterys turi teisę būti renkamos į visas nacionaliniais įstatymais įsteigtas viešai renkamas institucijas, lygiomis sąlygomis su vyrais, be jokios diskriminacijos“.

¹³ Tarptautinė konvencija dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo. *Valstybės žinios*. 1998, Nr. 108-2957. Lietuvos Respublikos Seimas šią konvenciją ratifikavo 1998 m. lapkričio 10 d. (žr. 1965 metų Tarptautinės konvencijos dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo ratifikavimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 1998, Nr. 108-2954).

¹⁴ Tarptautinės konvencijos dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo 5 straipsnyje nustatyta: „Atsižvelgdamos į šios Konvencijos 2 straipsnyje išdėstytus pagrindinius įsipareigojimus, valstybės dalyvės įsipareigoja uždrausti ir panaikinti visų formų rasinę diskriminaciją ir garantuoti kiekvieno žmogaus

1979 m. Konvencijos dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims¹⁵ 7 straipsnyje¹⁶, 2006 m. priimtos Jungtinių Tautų Neįgalųjų teisių konvencijos¹⁷ 29 straipsnyje¹⁸. Lietuva iš minėtų tarptautinių dokumentų nėra prisijungusi tik prie Konvencijos dėl moterų politinių teisių.

Europos Tarybos lygmeniu tarptautiniai rinkimų teisės standartai yra įtvirtinti Konvencijos¹⁹ Pirmojo protokolo 3 straipsnyje²⁰ (imant kartu su EŽTT jurisprudencija, ku-

lygiateisiškumą prieš įstatymą nepriklausomai nuo rasės, odos spalvos, tautybės ar etninės kilmės, ypač realizuojant šias teises: <...> c) politines teises, ypač teisę dalyvauti rinkimuose – balsuoti ir iškelti savo kandidatūrą – remiantis visuotine ir vienoda balsavimo teise, teisę dalyvauti valdant šalį, taip pat tvarkant bet kokio lygio valstybės reikalus ir vienodą teisę dirbti valstybinėse įstaigose; d) kitas pilietines teises: i) teisę laisvai kilnotis ir gyventi savo valstybėje; <...> viii) teisę į šitiktinimų ir jų reišikimo laisvę; ix) teisę į taikių susirinkimų ir asociacijos laisvę; <...>“.

¹⁵ Jungtinių Tautų konvencija dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 21-549. Lietuvos Respublikos Seimas šią konvenciją ratifikavo 1995 m. rugsėjo 10 d. (žr. Lietuvos Respublikos Seimo 1995 m. rugsėjo 10 d. nutarimas „Dėl Jungtinių Tautų konvencijos dėl visų formų diskriminacijos moterims panaikinimo ratifikavimo“. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 76-1764).

¹⁶ Konvencijos dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims 7 straipsnyje nustatyta: „Valstybės dalyvės imasi visų reikiamų priemonių, kad būtų panaikinta moterų diskriminacija šalies politiniame ir visuomeniniame gyvenime, ir užtikrina moterims lygiomis su vyrais sąlygomis teisę: a) balsuoti visuose rinkimuose ir viešuose referendumuose ir būti renkamosis į visus viešai renkamus organus; b) dalyvauti nustatant ir įgyvendinant vyriausybės politiką ir užimti valstybinius postus, taip pat vykdyti visas valstybines funkcijas visuose valstybinio valdymo lygmenyse; c) dalyvauti nevyriausybinių organizacijų ir asociacijų, užsiimančių visuomeninio ir politinio šalies gyvenimo problemomis, veikloje“.

¹⁷ Jungtinių Tautų neįgalųjų teisių konvencija. *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 71-3561. Lietuvos Respublikos Seimas šią konvenciją ratifikavo 2010 m. gegužės 27 d., Lietuvos Respublikos atžvilgiu ji įsigaliojo 2010 m. rugsėjo 17 d. (žr. Lietuvos Respublikos įstatymas dėl Jungtinių Tautų neįgalųjų teisių konvencijos ir jos fakultatyvaus protokolo ratifikavimo. *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 67-3350).

¹⁸ Jungtinių Tautų Neįgalųjų teisių konvencijos 29 straipsnyje „Dalyvavimas politiniame ir visuomenės gyvenime“ nustatyta: „Valstybės, šios Konvencijos Šalys, užtikrina neįgaliesiems politines teises ir galimybę jas įgyvendinti lygiai su kitais asmenimis ir įsipareigoja: a) užtikrinti, kad neįgalieji galėtų veiksmingai ir visapusiškai dalyvauti politiniame ir visuomenės gyvenime lygiai su kitais asmenimis tiesiogiai ar per laisvai pasirinktus atstovus, įskaitant neįgalųjų teisę ir galimybę balsuoti ir būti išrinktiems *inter alia*: i) užtikrinant, kad balsavimo procedūros, patalpos ir medžiaga būtų atitinkamos, prieinamos ir jas būtų galima lengvai suprasti ir naudoti; ii) apsaugant neįgalųjų teisę rinkimuose ir viešuose referendumuose balsuoti slapta be įbauginimo, taip pat kandidatuoti rinkimuose, faktiškai eiti pareigas ir atlikti visas viešąsias funkcijas visais valdymo lygmenimis, prirreikus sudarant jiems sąlygas naudotis pagalbinėmis ir naujausiomis technologijomis; iii) užtikrinant neįgalųjų, kaip rinkėjų, galimybę laisvai pareikšti savo valią ir šiuo tikslu prirreikus jų prašymu leidžiant kitam neįgaliojo pasirinktam asmeniui padėti neįgaliajam balsuoti; b) aktyviai skatinti sudaryti sąlygas, kuriomis neįgalieji galėtų veiksmingai ir visapusiškai dalyvauti valstybės valdyme nediskriminuojami ir lygiai su kitais asmenimis, ir skatinti juos dalyvauti valstybės gyvenime, įskaitant: i) dalyvavimą nevyriausybinesse organizacijose ir asociacijose, kurių veikla susijusi su valstybės viešuoju ir politiniu gyvenimu, ir politinių partijų veikloje ir valdyme; ii) neįgalųjų organizacijų sukūrimą ir dalyvavimą jose, siekiant atstovauti neįgaliesiems tarptautiniu, nacionaliniu, regionų ir vietos lygmenimis“.

¹⁹ Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 40-987; Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolu Nr. 11, su papildomais protokolais Nr. 1, 4, 6 ir 7. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 96-3016; Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolais Nr. 11 ir Nr. 14. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 156-7390.

²⁰ Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje „Teisė į laisvus rinkimus“ nustatyta: „Aukštosios Susitariančios Šalys įsipareigoja pagrįstais terminais organizuoti laisvus rinkimus, slapta balsuojant, sudarydamos tokias sąlygas, kurios garantuotų žmonių nuomonės išraiškos laisvę renkant įstatymų leidybos institucijas“.

rijoje aiškinašamos Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnio nuostatos). Konvencija, jos Ketvirtąjį, Septintąjį ir Vienuolikąjį protokolus Lietuvos Respublikos Seimas ratifikavo 1995 m. balandžio 27 d. įstatymu²¹, o 1995 m. gruodžio 7 d. įstatymu²² buvo ratifikuotas Konvencijos Pirmasis protokolas.

Konstitucijos 138 straipsnio 3 dalyje yra nustatyta, kad tarptautinės sutartys, kurias ratifikavo Lietuvos Respublikos Seimas, yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis. Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs²³, kad Seimo ratifikuotas tarptautinės sutartys įgyja įstatymo galią. Taigi ratifikuota ir įsigaliojusi tarptautinė sutartis tampa sudedamąja Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalimi ir turi būti taikoma kaip ir Lietuvos Respublikos įstatymai. Konstitucinis Teismas 2006 m. kovo 14 d. nutarime²⁴ taip pat konstatavo, kad „tais atvejais, kai nacionaliniuose teisės aktuose (*inter alia* įstatymuose ar konstituciniuose įstatymuose) nustatomas toks teisinis reguliavimas, kuris konkuruoja su nustatytoju tarptautinėje sutartyje, turi būti taikoma tarptautinė sutartis“, „išskyrus pačią Konstituciją“. Konstitucinis Teismas 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarime²⁵ konstatavo, kad tais atvejais, kai Seimo ratifikuotoje įsigaliojusioje tarptautinėje sutartyje įtvirtintas teisinis reguliavimas konkuruoja su nustatytoju Konstitucijoje, tokios tarptautinės sutarties nuostatos taikymo atžvilgiu neturi pirmumo.

Pagal Konstitucijos 135 straipsnio 1 dalį Lietuvos Respublika, įgyvendindama užsienio politiką, vadovaujasi visuotinai pripažintais tarptautinės teisės principais ir normomis, siekia užtikrinti šalies saugumą ir nepriklausomybę, piliečių gerovę ir pagrindines jų teises bei laisves, prisideda prie teise ir teisingumu pagrįstos tarptautinės tvarkos kūrimo. Konstitucinis Teismas 2006 m. kovo 14 d. nutarime²⁶ atkreipė dėmesį į tai, kad Lietuvos valstybės ištikimybė visuotinai pripažintiems tarptautinės teisės principams buvo deklaruota dar 1990 m. kovo 11 d. priimtame Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos akte „Dėl Lietuvos Nepriklausomos Valstybės atstatymo“, ir konstatavo, kad „sava valia priimtų tarptautinių įsipareigojimų laikymasis, pagarba visuotinai pripažintiems tarptautinės teisės principams (taip pat ir *pacta sunt servanda* principui) yra atkurtos nepriklausomos Lietuvos valstybės teisinė tradicija ir konstitucinis principas“. Vadovautis visuotinai pripažintais tarptautinės teisės principais ir normomis Lietuvos Respublika privalo pagal *inter alia* Konstitucijos 135 straipsnio 1 dalį²⁷.

Nors Konvencijai, įskaitant jos Pirmąjį protokolą, taikytina visa Konstitucinio Teismo suformuota oficialioji tarptautinių sutarčių konstitucinė doktrina, tačiau Konstitucinis

²¹ Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos, jos ketvirtojo, septintojo ir vienuoliktojo protokolų ratifikavimo“. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 37-913. Lietuvai Konvencija įsigaliojo 1995 m. birželio 20 d.

²² Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos pirmojo protokolo ratifikavimo ir Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos, jos ketvirtojo, septintojo ir vienuoliktojo protokolų ratifikavimo“ papildymo“. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 5-112. Lietuvai Konvencijos Pirmasis protokolas įsigaliojo 1996 m. gegužės 24 d.

²³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. spalio 17 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 86-1949; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. balandžio 25 d. sprendimas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 44-1679; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. balandžio 7 d. sprendimas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 53-1816.

²⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 30-1050.

²⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 105-5330.

²⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 30-1050.

²⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 105-5330.

Teismas yra suformavęs oficialiąją konstitucinę doktriną, taikytiną išimtinai Konvencijos ir jos nuostatas aiškinančio EŽTT atžvilgiu, kuri yra svarbi nagrinėjamos temos kontekste.

Pagal Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalį Konstituciniam Teismui suteikti įgaliojimai teikti išvadas (esant Seimo arba Respublikos Prezidento paklausimui), ar Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys neprieštarauja Konstitucijai, per visą Teismo veiklos laikotarpį buvo įgyvendinti tik vieną kartą – 1995 m. ir būtent tiriant, ar Konvencijos nuostatos neprieštarauja Konstitucijai. Konstitucinis Teismas 1995 m. sausio 24 d. išvados²⁸ rezoliucinėje dalyje konstatavo, kad Konvencijos „4, 5, 9, 14 straipsniai ir šios Konvencijos Ketvirtojo protokolo 2 straipsnis neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Konstitucinis Teismas 1995 m. sausio 24 d. pateikė išvadą dėl dalies, o ne visų apskritai Konvencijos nuostatų atitikties Konstitucijai, tačiau šios išvados motyvuojamojoje dalyje Teismas atliko ne tik minėtų Konvencijos nuostatų analizę, bet ir bendrąją Konstitucijos ir Konvencijos analizę. Išvadoje Teismas suformulavo tris pagrindus, kada Konvencijos nuostatos galėtų būti pripažintos prieštaraujančiomis Konstitucijai, t. y. jeigu: 1) Konstitucija nustatytų išsamų ir baigtinį teisių ir laisvių sąrašą, o Konvencija nustatytų kokias nors kitas teises ir laisves; 2) Konstitucija draustų kokius nors veiksmus, o Konvencija apibrėžtų šiuos veiksmus kaip vienokią ar kitokią teisę arba laisvę; 3) kokias nors Konvencijos nuostatas negalėtų būti taikoma Lietuvos Respublikos teisės sistemoje dėl to, kad ji nesutaptų su kokia nors Konstitucijos nuostata. Dėl pirmųjų dviejų pagrindų Konstitucinis Teismas, atitinkamai remdamasis „Konstitucijos ir Konvencijos bendrąja analize“, „atlikęs tekstų bendrąją analizę“, konstatavo, kad nei Konstitucijoje, nei Konvencijoje nėra išsamaus ir baigtinio žmogaus teisių ir laisvių sąrašo, taip pat nėra pagrindo teigti, kad Konstitucija draudžia kokius nors veiksmus, o Konvencija apibrėžia šiuos veiksmus kaip vienokią ar kitokią teisę ar laisvę. Tačiau dėl trečiojo pagrindo Konstitucinis Teismas pasisakė kitaip, jis pažymėjo, kad „atsakyti į klausimą dėl konkrečių Konvencijos nuostatų suderinamumo su konkrečiais Konstitucijos straipsniais galima tik išanalizavus šias konkrečias normas“. Tačiau šiuo atveju reikia turėti omenyje, kad „Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos teisė iš esmės yra Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijos formuluojama teisė“²⁹. Todėl, bėgant laikui, Konvencijoje (kaip ir Konstitucijoje, kurią oficialiai aiškina Konstitucinis Teismas) įtvirtintų teisių samprata gali kisti, ji gali būti papildyta naujais elementais ir pan. Todėl vargu ar apskritai įmanoma pateikti vienareikšmišką, neginčijamą atsakymą, kurio teisingumas išliks nepakitęs bet kuriuo laikotarpiu ateityje (praėjus keleriems, keliolikai ar keliasdešimt metų) dėl konkrečių Konvencijos nuostatų suderinamumo su konkrečiais Konstitucijos straipsniais, kurių konkretus turinys yra tarsi gyvas organizmas, negarantuojantis nekintamumo laiko atžvilgiu. Ir štai turime vieną puikų pavyzdį. Konstitucinis Teismas 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarime, kuriame buvo tiriama, ar Seimo priimtas įstatymas neprieštarauja Konstitucijai (o nebuvo teikiama išvada, ar tarptautinė sutartis atitinka Konstituciją), konstatavo, kad EŽTT sprendimas byloje *Pakas prieš Lietuvą* reiškia, kad Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnio nuostatos³⁰ yra

²⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. sausio 24 d. išvada. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 9-199.

²⁹ Jarašiūnas, E. Konstitucinė justicija ir demokratija: keletas sąveikos problemų. *Jurisprudencija*. 2005, 64(65): 79.

³⁰ Tiek, kiek jos suponuoja Lietuvos Respublikos tarptautinį įsipareigojimą garantuoti asmens, kurio Seimo nario mandatas už šiurkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą buvo panaikintas apkaltos proceso tvarka, taip pat asmens, kuris už šiurkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą apkaltos

nesuderinamos su Konstitucijos nuostatomis. Taigi šiuo atveju konstatuotas jau ratifikuotos tarptautinės sutarties nuostatų prieštaravimas Konstitucijai, be to, tokios tarptautinės sutarties, kurios atitinkamų nuostatų atitiktis Konstitucijai buvo tirta iki jos ratifikavimo ir nebuvo rasta nesuderinamumo tarp šių dviejų teisės aktų³¹. 1995 m. Konstitucinis Teismas netyrė atitinkamų Konstitucijos ir Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnio nuostatų, susijusių su rinkimų teise, suderinamumo; šiame kontekste pažymėtina, kad Konstitucinis Teismas tik 2004 m. gegužės 25 d. nutarime išaiškino, kad Konstitucijoje yra įtvirtintas draudimas asmeniui kada nors ateityje įgyvendinti savo pasyviąją rinkimų teisę Seimo ir Respublikos Prezidento rinkimuose, jeigu jis už šiurkštų Konstitucijos pažeidimą, priešais sulaužymą apkaltos proceso tvarka buvo pašalintas iš einamų pareigų ar panaikintas jo Seimo nario mandatas. Šiuo atveju prieštaravimas paaiškėjo tik EŽTT priėmus sprendimą byloje *Paksas prieš Lietuvą*. Taigi iš esmės tai ne Konstitucijoje ir Konvencijoje *expressis verbis* įtvirtintų nuostatų nesuderinamumas, o Konstitucinio Teismo ir EŽTT jurisprudencijų, kuriose pateikta oficiali atitinkamai Konstitucijos ir Konvencijos nuostatų samprata, sandūra, konfliktas.

Konstitucinis Teismas išskiria Konvenciją kitų tarptautinių sutarčių atžvilgiu. Šiame kontekste pažymėtina, kad, kaip nurodo prof. dr. E. Kūris, „Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija buvo vienas iš Lietuvos Respublikos Konstitucijos projekto rengėjų įkvėpimo šaltinių“³². Pasak E. Jarašiūno, „Lietuvos Respublikos Konstitucijos teksto kūrėjams Konvencijos nuostatos buvo Europos tautų kolektyvinės patirties, universalių standartų, kurių būtina laikytis, įkūnijimas, juo labiau kad nuo pirmųjų nepriklausomybės dienų buvo suvokiamas valstybės uždavinys – įsilieti į demokratinių Europos šalių bendriją“³³. V. Vadapalas teigia, kad „daugelis Konstitucijoje įtvirtintų teisių ir laisvių įtvirtintos ir Konvencijoje“³⁴. Konstitucinio Teismo 1995 m. sausio 24 d. išvadoje pabrėžta Konvencijos, kaip tarptautinės sutarties, svarba – Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad Konvencija „yra ypatingas tarptautinės teisės šaltinis“, „tikslu požiūriu Konvencija atlieka tokią pat funkciją kaip ir konstitucinės žmogaus teisių garantijos, nes

proceso tvarka buvo pašalintas iš Respublikos Prezidento, Konstitucinio Teismo pirmininko ir teisėjo, Aukščiausiojo Teismo pirmininko ir teisėjo, Apeliacinio teismo pirmininko ir teisėjo pareigų, teisę būti išrinktam Seimo nariu.

³¹ Tuo metu, kai buvo priimta Konstitucinio Teismo 1995 m. sausio 24 d. išvada, Lietuva dar nebuvo ratifikavusi nei Konvencijos, nei jos Pirmojo protokolo, kuriame įtvirtintas straipsnis, reglamentuojantis „teisę į laisvus rinkimus“ (kaip minėta, Konvencijos Pirmąjį protokolą Lietuva ratifikavo vėliau – 1995 m. gruodžio 7 d.). Tačiau Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministras jau 1993 m. gegužės 14 d. buvo pasirašęs Konvenciją ir jos Pirmąjį, Ketvirtąjį bei Septintąjį protokolus.

³² Kūris, E. Ekstranacionaliniai veiksniai Lietuvos Respublikos Konstituciniam Teismui aiškinant Konstituciją. *Teisė*. 2004, 50: 82.

³³ Jarašiūnas, E. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija Konstitucinio Teismo praktikoje. Konferencijos „Teisės reforma Lietuvoje ir Lenkijoje ir Europos žmogaus teisių konvencija“, skirtos teisės reformos Lietuvoje ir Lenkijoje ir Europos žmogaus teisių konvencijos įgyvendinimo problemoms aptarti, vykusios 1998 m. spalio 2–3 d., Vilniuje, mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 1999, p. 121. Taip pat žr. Jarašiūnas, E. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija ir konstitucinė justicija. *Lietuvos narystė Europos Sąjungoje*. Vilnius: Europos Tarybos informacijos ir dokumentacijos centras, 1999, p. 85.

³⁴ Vadapalas, V. Europos žmogaus teisių konvencija Lietuvos Respublikos teisėje. Konferencijos „Teisės reforma Lietuvoje ir Lenkijoje ir Europos žmogaus teisių konvencija“, skirtos teisės reformos Lietuvoje ir Lenkijoje ir Europos žmogaus teisių konvencijos įgyvendinimo problemoms aptarti, vykusios 1998 m. spalio 2–3 d., Vilniuje, mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 1999, p. 66–71.

Konstitucija įtvirtina šias garantijas šalyje, o Konvencija – tarptautiniu lygiu“. 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarime Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad „Konvencijos žmogaus teisių apsaugos sistema nacionalinių teisinių sistemų atžvilgiu yra subsidiari“. Konstitucinis Teismas savo nutarimuose ne kartą yra konstatavęs, kad EŽTT „jurisprudencija, kaip teisės aiškinimo šaltinis, yra aktuali ir Lietuvos teisės aiškinimui bei taikymui“³⁵. Kaip teigia E. Jarašiūnas, ypač didelė Konvencijos bei EŽTT jurisprudencijos, kaip Konstitucijos nuostatų „interpretavimo „įkvėpimo šaltinio“, reikšmė; tai suprantama, nes „visiems teismams būdinga orientacija į visuotinai pripažintus teisinės praktikos etalonus“, „toks praturtinimas nereiškia konstitucijos sumenkinimo“³⁶, „Europos Žmogaus Teisių Teismo autoritetas, pagarba europiniams žmogaus teisių standartams skatina nacionalinius konstitucinius teismus neatsilikti“³⁷. I. Jarukaitis pažymi, kad „EŽTK yra tik minimalus pagrindinių teisių ir laisvių apsaugos standartas“³⁸. Su šiomis teisės mokslininkų mintimis nėra pagrindo nesutikti.

Pasirinktos temos aktualumą atskleidžia nemažai veiksnių, iš kurių išskirtini tokie: Lietuvoje rinkimų klausimu yra aktyviai diskutuojama (nagrinėjamos įvairios rinkimų teisės problemos *inter alia* rinkimų teisės konstitucinės jurisprudencijos problemos)³⁹; Lietuvos Respublikos Seime sudaryta darbo grupė, kuriai pavesta iki 2015 m. kovo 10 d. parengti Lietuvos Respublikos rinkimų kodekso projektą⁴⁰; Konstitucinis Teismas ir EŽTT per pastaruosius metus nagrinėjo nemažai rinkimų bylų, kuriose sprendė kylančias rinkimų teisės problemas, atitinkamai aiškindami Konstitucijos ir Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje eksplicitiškai ir implicitiškai įtvirtintas rinkimų teisės nuostatas (taigi abiejų šių teismų jurisprudencija rinkimų teisės klausimais yra labai tur-

³⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 39-1105; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. rugsėjo 19 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 93-4000; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. spalio 23 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 104-4675; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. liepos 4 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 68-3094; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. gegužės 15 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 54-2097.

³⁶ Jarašiūnas, E. Aukščiausioji ir ordinarinė teisė: požiūrio į Konstituciją pokyčiai. *Jurisprudencija*. 2002, 33(25): 38; Jarašiūnas, E. Jurisprudencinė konstitucija. *Jurisprudencija*. 2006, 12(90): 27.

³⁷ Jarašiūnas, E. Oficialios konstitucinės doktrinos koregavimo problemos. *Jurisprudencija*. 2009, 1(115): 56.

³⁸ Jarukaitis, I. Europos žmogaus teisių konvencija ir Europos Sąjungos teisė: požiūrių konvergencija Baltijos valstybių teismų praktikoje“. *Žmogus, teisinė valstybė ir administracinė justicija. Mokslo studija, skirta Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo dešimtmečiui*. Vilnius: Lodvila, 2012, p. 161.

³⁹ 2011 m. rugsėjo 8-9 d. Klaipėdoje vyko Konstitucinio Teismo ir Latvijos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjų X konferencija, kurios viena pagrindinių temų buvo rinkimų teisės konstitucinės jurisprudencijos problemos (žr. *Rinkimų teisės ir kitos konstitucinės jurisprudencijos problemos*. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2011); 2012 m. balandžio 20 d. Seime vyko mokslinė tarptautinė konferencija „Rinkimų teisė ir partinės sistemos Lietuvoje ir Lenkijoje: teoriniai ir praktiniai aspektai“.

⁴⁰ Žr. Lietuvos Respublikos Seimo valdybos 2013 m. vasario 6 d. sprendimas Nr. SV-S-68 „Dėl darbo grupės Lietuvos Respublikos rinkimų kodekso projektui parengti sudarymo“. [interaktyvus], [žiūrėta 2013-08-04]. <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=442772>; Lietuvos Respublikos Seimo valdybos 2013 m. liepos 31 d. sprendimas Nr. SV-S-318 „Dėl Seimo valdybos 2013 m. vasario 6 d. sprendimo Nr. SV-S-68 „Dėl darbo grupės Lietuvos Respublikos rinkimų kodekso projektui parengti sudarymo“ pakeitimo“. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-08-04]. <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=454310>. Šiame kontekste pažymėtina, kad pagal Konstitucinių įstatymų sąrašo konstitucinio įstatymo 2 straipsnį į konstitucinių įstatymų sąrašą įrašytas *inter alia* Lietuvos Respublikos rinkimų kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo konstitucinis įstatymas (žr. Lietuvos Respublikos konstitucinių įstatymų sąrašo konstitucinis įstatymas. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 36-1772).

tinga); EŽTT 2011 m. sausio 6 d. nagrinėtoje byloje *Paksas prieš Lietuvą*⁴¹ įvyko EŽTT ir Konstitucinio Teismo jurisprudencijų sandūra, sukėlusį nemažai diskusijų tarp pačių teisininkų. Pažymėtina, kad nagrinėjant rinkimų teisės problemas, ginčus, rengiant teisės aktų projektus ypač aktualus yra demokratinių rinkimų standartų, atskleistų Konstitucinio Teismo ir EŽTT jurisprudencijose, tinkamo įgyvendinimo tiek teisėkūroje, tiek praktikoje klausimas.

Naujumas. Prof. dr. T. Birmontienės⁴² nuomone, „Konstitucinio Teismo doktrina rinkimų klausimais yra labai plati ir daugialypė“ ir „ji gali būti savarankišku mokslinio tyrimo objektu“. Tas pats pasakytina ir apie EŽTT jurisprudenciją rinkimų byloje. Šis disertacinis tyrimas yra pirmasis darbas Lietuvos teisės doktrinoje, kuriame išsamiai, kompleksiskai tiriama, analizuojama Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje, taip pat EŽTT jurisprudencijoje nagrinėtos rinkimų teisės problemos, atskleisti rinkimų teisės aspektai, taip pat atlikta abiejų teismų jurisprudencijų lyginamoji analizė rinkimų teisės klausimais. Disertacijos temos naujumo aspektai atskleisti ir šio disertacinio darbo dalyje „Tyrimų apžvalga“, kurioje aptariama, kokie Lietuvos ir užsienio mokslininkai, kokiais aspektais nagrinėjo Konstitucinio Teismo ir EŽTT jurisprudenciją rinkimų byloje, kuo šis disertacinis darbas naujas.

Reikšmė. Tyrimo rezultatai galėtų būti naudingi įstatymų leidybos ir kitoms institucijoms tobulinant galiojančius ir rengiant naujus teisės aktus rinkimų teisės srityje, teismams nagrinėjant rinkimų ginčus, rinkimus organizuojančioms ir vykdančioms institucijoms priimant sprendimus dėl rinkimų organizavimo ir vykdymo, taip pat kitiems asmenims, besidomintiems rinkimų teisės klausimais, mokslinės doktrinos vystymui. Tyrimų rezultatai sudarytų geresnes prielaidas užtikrinti Konstitucijoje ir Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje įtvirtintų demokratinių rinkimų standartų įgyvendinimą tiek kuriant teisę, tiek ją taikant; veiksmingesnį Konstitucinio Teismo suformuotos oficialiosios konstitucinės rinkimų doktrinos įgyvendinimą ir tarptautinių įsipareigojimų, priimtų ratifikavus Konvenciją, vykdymą.

Disertacijos tyrimo objektas

Šio disertacinio tyrimo objektas yra rinkimų teisės nuostatos Konstitucinio Teismo ir EŽTT jurisprudencijoje.

Darbo tikslas ir uždaviniai

Disertacinio darbo tikslas – atskleisti, kokios rinkimų teisės nuostatos, rinkimų teisės standartai yra suformuluoti Konstitucinio Teismo ir EŽTT jurisprudencijoje aiškinant atitinkamai Konstituciją ir Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnį, įvertinti Konstitucinio Teismo ir EŽTT jurisprudencijų suderinamumą skirtingais rinkimų teisės aspektais.

Disertacinio darbo uždaviniai:

- 1) iširti Konstitucinio Teismo suformuotą oficialiąją konstitucinę rinkimų doktriną, identifikuoti, kokius rinkimų teisės aspektus Konstitucinis Teismas savo jurisprudencijoje atskleidė, juos išanalizuoti;

⁴¹ *Paksas v. Lithuania* [GC], no. 34932/04, ECHR 6 January 2011.

⁴² Birmontienė, T. Konstitucinės rinkimų doktrinos raida. *Konstitucinė jurisprudencija*. 2011, 3(23): 248.

- 2) ištirti EŽTT jurisprudenciją, suformuotą rinkimų bylose, nagrinėtose pagal Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnį, identifikuoti, kokius rinkimų teisės aspektus EŽTT savo jurisprudencijoje atskleidė, juos išanalizuoti;
- 3) išanalizuoti ir įvertinti, kokiais rinkimų teisės aspektais Konstitucinio Teismo ir EŽTT jurisprudencijos yra suderinamos;
- 4) išanalizuoti ir įvertinti, dėl kokių rinkimų teisės aspektų Konstitucinio Teismo ir EŽTT jurisprudencijos yra nesuderinamos, kokios priežastys tokį nesuderinamumą lėmė;
- 5) išanalizuoti ir įvertinti dėl kokių rinkimų teisės aspektų galima Konstitucinio Teismo ir EŽTT jurisprudencijų sandūra, kokios priežastys tai lemtų;
- 6) identifikuoti ir įvertinti, ar EŽTT ir kitų valstybių, Konvencijos dalyvių, Konstitucinių Teismų pozicijos rinkimų bylose visada sutampa.

Ginamieji disertacijos teiginiai

1. Konstitucinis Teismas ir EŽTT, savo jurisprudencijoje atskleisdami demokratinių rinkimų standartus skirtingais rinkimų teisės aspektais, atlieka svarbų vaidmenį užtikrinant, kad rinkimuose atsispindėtų tikroji rinkėjų valia, kuri yra esminė rinkimų rezultatų teisėtumo prielaida.

2. Didžioji dalis Konstitucinio Teismo jurisprudencijos ir EŽTT jurisprudencijos, suformuotos šiems teismams nagrinėjant bylas dėl tokių pačių arba panašių rinkimų teisės klausimų, yra suderinama; šių teismų jurisprudencijų nesuderinamumas yra išimtis.

3. Konstitucijoje įtvirtintas teisinis reguliavimas, pagal kurį rinkimų teisės srityje Konstitucinis Teismas teikia išvadas (ar nebuvo pažeisti rinkimų įstatymai per Respublikos Prezidento ar Seimo narių rinkimus), tačiau galutinį sprendimą šiais klausimais priima Seimas, koreguotinas nustatant tokį konstitucinį teisinį reguliavimą, pagal kurį minėtas funkcijas vykdytų ne dvi institucijos (politinė ir teisminė valdžios) – Seimas ir Konstitucinis Teismas, bet viena institucija (teisminė valdžios) – Konstitucinis Teismas.

TYRIMŲ APŽVALGA

Pagrindinis disertacijos tyrimo šaltinis yra Konstitucinio Teismo ir EŽTT baigiamieji aktai, priimti rinkimų teisės srityje. Pažymėtina, kad rinkimų teisės problemos, nagrinėtos minėtų teismų jurisprudencijoje, Lietuvoje disertaciniu lygiu dar nebuvo tirtos.

Nemažai Lietuvos teisės mokslininkų analizavo rinkimų teisės problemas, įnešdami svarų indėlį į Lietuvos teisės mokslą: prof. dr. T. Birmontienė⁴³, dr. E. Jarašiūnas⁴⁴, prof. dr. S. Katuoka⁴⁵, dr. A. Normantas⁴⁶, prof. dr. V. Sinkevičius⁴⁷, prof. dr. E. Šileikis⁴⁸, dr. S. Vidrinskaitė⁴⁹, dr. P. Vinkleris⁵⁰, prof. dr. J. Žilyš⁵¹. Išanalizavus Lietuvos teisės mokslininkų tyrimus, galima teigti, kad kiekvienas autorius daugiau dėmesio skyrė ir gilinosi į tam tikrus rinkimų teisės aspektus, atskleistus Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje, arba atskiri rinkimų teisės klausimai buvo nagrinėjami pagrindiniu šaltiniu pasirenkant ne Konstitucinio Teismo jurisprudenciją, be to, dalies mokslininkų publikacijos išleistos tuo metu, kai Konstitucinio Teismo jurisprudencija nebuvo tokia turtinga rinkimų teisės oficialiosios konstitucinės doktrinos požiūriu kaip šiuo metu. Pažymėtina, kad prof. dr. T. Birmontienė nemažai dėmesio skyrė moterų rinkimų teisių konstitucinio pripažinimo klausimui XX a. pradžios Lietuvos Konstitucijose⁵². Tačiau taip išsamiai skirtingais rinkimų teisės aspektais Konstitucinio Teismo jurisprudencija nebuvo analizuota.

⁴³ Birmontienė, T. Konstitucinės rinkimų doktrinos raida. *Konstitucinė jurisprudencija*. 2011, 3(23): 248–272; Birmontienė, T. Konstitucinė rinkimų doktrina. *Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Latvijos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjų X konferencijos „Rinkimų teisės ir kitos konstitucinės jurisprudencijos problemos“, vykusios 2011 09 8–9, Klaipėdoje, medžiaga*. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2011, p. 12–46.

⁴⁴ Jarašiūnas, E. La Cour Constitutionnelle de la République de Lituanie et la Protection des Fondements Constitutionnels de l’institut des Élections Démocratiques. *Jurisprudencija*. 2007, 4(94): 7–14.

⁴⁵ Katuoka, S. Teisė rinkti ir teismų praktika. *Žmogus, teisinė valstybė ir administracinė justicija. Mokslo studija, skirta Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo dešimtmečiui*. Vilnius: „Lodvila“, 2012, p. 358–374; Katuoka, S. Rinkimų teisės principai. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-06-30]. <http://www.vrk.lt/dynamic/files/1664/katuoka_rinkimu_principai.pdf>.

⁴⁶ Normantas, A. Rinkimai ir referendumai. *Lietuvos konstitucinė teisė*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002, p. 618–673; Normantas, A. Konstitucijos 34 straipsnis. *Teisės problemos*. 1999, 1–2 (23, 24): 177–182.

⁴⁷ Sinkevičius, V. Kas gali būti renkamas Lietuvos Respublikos Prezidentu: kai kurie teoriniai ir praktiniai konstitucinių reikalavimų aspektai. *Prezidentas valstybinės valdžios institucijų sistemoje*. Vilnius: leidykla MES, 2011, p. 83–111; Sinkevičius, V. *Parlamento teisės studijos*. Vilnius: UAB „Baltijos kopijos“, 2011; Sinkevičius, V. Šiurkštus Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo pažeidimas – pagrindas nutūkti Seimo nario įgaliojimams. *Jurisprudencija*. 2009, 1(115): 123–153; Sinkevičius, V. Seimo narių rinkimai: kai kurie teoriniai ir praktiniai rinkimų teisės aspektai. *Jurisprudencija*. 2008, 9(111): 54–65; Sinkevičius, V. Kas gali būti renkamas Seimo nariu: kai kurių reikalavimų sampratos probleminiai aspektai. *Konstitucinė jurisprudencija*. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo biuletenis, 2008, 3(11): 98–126; Sinkevičius, V. Lietuvos Respublikos Seimo, kaip Tautos atstovybės, konstitucinė koncepcija. *Lietuvos konstitucinė teisė: raida, institucijos, teisių apsauga, savivalda*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2007, p. 182–213.

⁴⁸ Šileikis, E. *Alternatyvi konstitucinė teisė*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003, p. 154–176.

⁴⁹ Vidrinskaitė, S. Rinkimų sistemos specifika ir raida Lietuvoje. *Jurisprudencija*. 2007, 11(101): 42–49.

⁵⁰ Vinkleris, P. *Lietuvos Respublikos Prezidento statusas ir įgaliojimai*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2002, p. 83–87 (nagrinėti keli Konstitucijoje įtvirtinti rinkimų cenzai, taikomi Respublikos Prezidento rinkimuose).

⁵¹ Žilyš, J. Konstitucijos 33 straipsnis. *Teisės problemos*. 1999, 1-2 (23, 24): 163–176.

⁵² Birmontienė, T. Moterų teisių raida Lietuvoje: konstitucinis pripažinimas, politinio lygiateiškumo siekis. *Konstitucinė jurisprudencija*. 2006, Nr. 3: 283–297. Birmontienė, T.; Jurėnienė, V. The Development of Women's Rights in Lithuania: Striving for Political Equality. *The Struggle for Female Suffrage in Europe: Voting to Become Citizens*. Leiden: Brill, 2012, p. 79–93.

Taip pat pažymėtina, kad Lietuvos teisės moksle EŽTT jurisprudencija rinkimų teisės srityje apskritai yra labai mažai nagrinėta. Plačiau EŽTT jurisprudenciją rinkimų teisės srityje tam tikrais aspektais nagrinėjo dr. S. Kavalnė ir A. Tilindė⁵³, proporcingumo principo taikymo teisės į laisvus rinkimus kontekste – E. Leonaitė⁵⁴, nemažai dėmesio skirta vienam EŽTT sprendimui – būtent 2011 m. sausio 6 d. sprendimui, priimtam byloje *Paksas prieš Lietuvą*⁵⁵.

EŽTT jurisprudencija rinkimų teisės srityje buvo nemažai tyrinėta užsienio šalių autorių: I. Camerono⁵⁶, J. Christofferseno⁵⁷, R. Claytono ir H. Tomlinsono⁵⁸, L. J. Clementso, N. Mole, A. Simmonso⁵⁹, A. C. Emilianideso⁶⁰, S. Fosterio⁶¹, R. Gordono, T. Wardo, T. Eicke⁶², C. Hillgruberio ir M. Jestaedto⁶³, H. G. Hoogerso⁶⁴, H. Lardy⁶⁵, Jano De Meyerio⁶⁶,

⁵³ Kavalnė, S.; Tilindė, A. Pagrindiniai teisės į laisvus rinkimus principai bei apribojimai Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo ir Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje. *Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo biuletenis* Nr. 23. Vilnius, 2012, p. 526–541.

⁵⁴ Leonaitė, E. *Proporcingumo principas Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2013, p. 172–180.

⁵⁵ *Paksas v. Lithuania* [GC], no. 34932/04, ECHR 6 January 2011. Žr. Žilinskas, J.; Gailiūtė, D. Review of Judgments of the European Court of Human Rights in Cases against the Republic of Lithuania in 2011. *Jurisprudencija*. 2012, 19(1): 383–388; Birmontienė, T. Konstitucinės rinkimų doktrinos raida. *Konstitucinė jurisprudencija*. 2011, 3(23): 248–272; Birmontienė, T. Konstitucinė rinkimų doktrina. *Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Latvijos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjų X konferencijos „Rinkimų teisės ir kitos konstitucinės jurisprudencijos problemos“ vykusios 2011 09 8–9, Klaipėdoje, medžiaga*. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2011, p. 12–46; Katuoka, S. Teisė rinkti ir teismų praktika. *Žmogus, teisinė valstybė ir administracinė justicija. Mokslo studija, skirta Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo dešimtmečiui*. Vilnius: „Lodvila“, 2012, p. 358–374; Sinkevičius, V. *Byla Paksas prieš Lietuvą* arba mėginimas įveikti Konstitucinio Teismo nutarimą. *Socialinių mokslų studijos*. 2012, 4(1): 193–213; Sinkevičius, V. Respublikos Prezidento konstitucinė atsakomybė – pašalinimas iš pareigų apkaltos proceso tvarka. *Prezidentas valstybinės valdžios institucijų sistemoje*. Vilnius: leidykla MES, 2011, p. 244.

⁵⁶ Cameron, I. *An Introduction to the European Convention on Human Rights*. 6th edition. Uppsala: Iustus Förlag, 2011, p. 145–147.

⁵⁷ Christoffersen, J. *Fair Balance: Proportionality, Subsidiarity and Primarity in the European Convention on Human Rights*. Hague: Martinus Nijhoff Publishers, 2009.

⁵⁸ Clayton, R.; Tomlinson, H. *The Law of Human Rights*. Second edition. New York: Oxford University Press, 2009, p. 1897–1906.

⁵⁹ Clements, L. J.; Mole, N.; Simmons, A. *European Human Rights Taking a Case under the Convention*. Second Edition. London: Sweet & Maxwell, 1999, p. 233–235.

⁶⁰ Emilianides A. C. Do Minimum Age Requirements Violate the Right to Stand for Election under the European Convention on Human Rights. *European Human Rights Law Review*. 2009, 5: 670–683.

⁶¹ Foster, S. Prisoners and the Right to Vote – the Decision in *Hirst v. United Kingdom* (No. 2). *European Human Rights Law Review*. 2004, 4: 436–445.

⁶² Gordon, R.; Ward, T.; Eicke, T. *The Strasbourg Case Law: Leading Cases from the European Human Rights Reports*. London: Sweet & Maxwell, 2001, p. 1497–1523.

⁶³ Hillgruber, C.; Jestaedt, M. *The European Convention on Human Rights and the Protection of National Minorities*. Germany: Verlag Wissenschaft und Politik, 1994, p. 52–75.

⁶⁴ Hoogers, H. G. The Boundaries of the Right to be Elected under Article 3 of the First Protocol to the European Convention on Human Rights. Judgment of 16 March 2006, *Ždanoka v. Latvia*, Application No. 58278/00. *European Constitutional Law Review*. 2007, 3(2): 307–323.

⁶⁵ Lardy, H. Article 3, First Protocol: the Right to Free Elections. *Law of the European Convention on Human Rights* (Harris, D.; O’Boyle, M.; Warbrick, C.). Second edition. New York: Oxford University Press, 2009, p. 712.

⁶⁶ Meyer, J. Electoral Rights. *The European System for the Protection of Human Rights* (edited by Macdonald, R. St. J.; Matscher, F.; Petzold, H.). Netherlands: Kluwer Academic Publishers, 1993, p. 553–569.

J. G. Merrills ir A. H. Robertsono⁶⁷, Mikele de Salvios⁶⁸, A. Mowbray⁶⁹, Hans-Martien Napel⁷⁰, M. O'Boyle⁷¹, C. Paraskevos⁷², J. Schokkenbroeko⁷³, C. Taube⁷⁴. Nemaža dalis šių autorių nagrinėjo tik tam tikrus EŽTT baigiamuosius aktus, juose atskleistus aspektus (pavyzdžiui, C. Hillgruberis ir M. Jestaedtas, Janas De Meyeris nagrinėjo EŽTT sprendimą, priimtą byloje *Mathieu-Mohin ir Clerfayt prieš Belgiją*; L. J. Clementsas, N. Mole, A. Simmonsas labai nedaug dėmesio skyrė keletui aspektų, atskleistų EŽTT sprendimuose, priimtuose bylose *Mathieu-Mohin ir Clerfayt prieš Belgiją* bei *Gitonas prieš Graikiją*; R. Gordonas, T. Wardas, T. Eicke, taip pat J. G. Merrillsas ir A. H. Robertsonas – EŽTT sprendimams *Mathieu-Mohin ir Clerfayt prieš Belgiją*, *Gitonas prieš Graikiją*, *Ahmed ir kiti prieš Jungtinę Karalystę*, *Matthews prieš Jungtinę Karalystę*; J. Christoffersenas – *Mathieu-Mohin ir Clerfayt prieš Belgiją*, *Ahmed ir kiti prieš Jungtinę Karalystę*, *Sadak ir kiti prieš Turkiją*; C. Paraskeva analizavo EŽTT sprendimą byloje *Aziz prieš Kiprą*; bendrais bruožais kai kuriuos EŽTT sprendimus nagrinėjo ir I. Cameronas; S. Fosteris daug dėmesio skyrė EŽTT sprendimui *Hirst prieš Jungtinę Karalystę (Nr. 2)*; C. Taube – EŽTT sprendimui *Podkolzina prieš Latviją*; H. G. Hoogersas – EŽTT sprendimui *Ždanoka prieš Latviją*; A. C. Emilianidesas, analizuodamas EŽTT jurisprudenciją, ypač gilinosi į vieną aspektą – minimalaus amžiaus reikalavimą teisės būti renkamam atžvilgiu). Gana plačiai EŽTT jurisprudencijoje atskleistus aktyviosios ir pasyviosios rinkimų teisės aspektus nagrinėjo J. Schokkenbroekas, Mikele de Salvia, A. Mowbray, M. O'Boyle. Tačiau taip išsamiai, tokiu dideliu aspektų skaičiumi EŽTT jurisprudencija minėtų užsienio šalių autorių nebuvo tyrinėta.

Pažymėtina, kad Lietuvos ir užsienio teisės moksle Konstitucinio Teismo jurisprudencija ir EŽTT jurisprudencija rinkimų teisės srityje lyginamuoju aspektu iš esmės nebuvo tyrinėta.

⁶⁷ Merrills, J. G.; Robertson, A. H. *Human Rights in Europe: A Study of the European Convention on Human Rights*. Fourth Edition. Manchester: Juris Publishing, 2001.

⁶⁸ Mikele de Salvia. *Precedenty Evropejskogo Suda po Pravam Cheloveka* [Cases of the European Court of Human Rights]. Sankt-Peterburg: Juridicheskij centr press, 2004, p. 1014–1025.

⁶⁹ Mowbray, A. *Cases and Materials on the European Convention on Human Rights*. Second Edition. New York: Oxford University Press, 2007, p. 973–988.

⁷⁰ Napel H. M. The European Court of Human Rights and Political Rights: the Need for More Guidance. *European Constitutional Law Review*. 2009, 5(3): 464–480.

⁷¹ O'Boyle, M. Electoral Disputes and the ECHR: an Overview. *Human Rights Law Journal*. 2010, Vol. 30 (2009-2010) No. 1-12: 1–12; O'Boyle, M. Electoral Disputes and the ECHR: an Overview. *The Cancellation of Election Results. Science and Technique of Democracy No. 46*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2010, p. 39–55.

⁷² Paraskeva, C. *The Relationship Between the Domestic Implementation of the European Convention on Human Rights and the Ongoing Reforms of the European Court of Human Rights (with a Case Study on Cyprus and Turkey)*. Antwerp: Intersentia, 2010.

⁷³ Dijk, P., et. al. *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*. Fourth Edition. Antwerpen: Intersentia, 2006, p. 911–935.

⁷⁴ Taube, C. Latvia: Political Participation of Linguistic Minorities. *International Journal of Constitutional Law*. 2003, 1(3): 511–515.

DARBO METODOLOGIJA

Atliekant tyrimą buvo naudojami šie metodai: dokumentų analizės, analizės, sintezės, sisteminės analizės, lyginamasis, apibendrinamasis, istorinis. Siekiant nuoseklių ir išsamių tyrimo rezultatų, šie metodai buvo derinami tarpusavyje, tai, ar atskleidžiant tam tikrą disertacijoje nagrinėjamą klausimą buvo naudojamas vienas konkretus ar keli metodai, lėmė nagrinėjamo klausimo specifika.

Dokumentų analizės metodas taikytas analizuojant Konstitucinio Teismo ir EŽTT baigiamuosius aktus, teisės aktus, Lietuvos ir užsienio valstybių teisės mokslininkų tyrimus, kitą disertaciniam tyrimui aktualią medžiagą.

Analizės ir sintezės metodai (pažymėtina, kad analizė sąveikoje su sinteze teikia apibendrintų žinių apie reiškinį) naudoti nagrinėjant Konstitucinio Teismo ir EŽTT baigiamuosius aktus ir jų pagrindu nustatant, kokie rinkimų teisės aspektai yra atskleisti minėtų teismų baigiamuosiuose aktuose, kokia yra atskirų rinkimų teisės aspektų (pavyzdžiui, konkretaus rinkimų teisės principo) samprata, turinys.

Sisteminės analizės metodas taikytas sistemaiškai nagrinėjant Konstitucinio Teismo ir EŽTT praktiką, specialiąją literatūrą, ją apibendrinant ir siekiant pateikti sisteminį požiūrį į tiriamą problemą.

Lyginamasis metodas buvo naudotas lyginant Konstitucinio Teismo ir EŽTT praktiką ir atskleidžiant abiejų teismų praktikos skirtumus ir panašumus nagrinėjant rinkimų teisės problemas.

Apibendrinamasis metodas naudotas apibendrinant surinktus ir išanalizuotus tyrimo duomenis, formuluojant išvadas, apibendrinant Konstitucinio Teismo ir EŽTT jurisprudenciją konkrečiais rinkimų teisės aspektais.

Istorinis metodas naudotas analizuojant XX a. pradžios Lietuvos Konstitucijas ir atskleidžiant jose įtvirtintas rinkimų teisės nuostatas.

1. RINKIMŲ TEISĖ XX A. PRADŽIOS LIETUVOS KONSTITUCIJOSE

1.1. Rinkimų teisės nuostatos Lietuvos Valstybės Laikiniųjų Konstitucijų pamatiniuose dėsniuose

1918 m. lapkričio 2 d. Valstybės Tarybos priimtų Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatinių dėsnių⁷⁵ (toliau – 1918 m. laikinoji Konstitucija) 27 straipsnyje, taip pat 1919 m. balandžio 4 d. Lietuvos Valstybės Tarybos priimtų Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatinių dėsnių⁷⁶ (toliau – 1919 m. laikinoji Konstitucija) 31 straipsnyje buvo nustatyta, kad „Steigiamasis Seimas yra renkamas visuotinojo, lygiojo, tiesiojo ir slaptjo balsavimo pamatais“. 1918 ir 1919 m. laikinosiose Konstitucijose buvo įtvirtintos nuostatos, susijusios tik su Steigiamojo Seimo rinkimais. Taigi šiose Konstitucijose *expressis verbis* buvo nustatyti 4 rinkimų principai: visuotinis balsavimas, lygus balsavimas, „tiesus“ balsavimas ir slaptas balsavimas. Laikinosiose Konstitucijose nurodytų principų turinys nebuvo atskleistas, nebuvo reglamentuota, kas turi aktyviąją ir pasyviąją rinkimų teisę Steigiamojo Seimo rinkimuose, nebuvo reglamentuotos kitos rinkimų teisės nuostatos, o buvo įtvirtinta bendro pobūdžio nukreipiamoji nuostata⁷⁷, kad Steigiamajam Seimui rinkti turi būti priimtas įstatymas. Visuotinio ir lygaus balsavimo principų turinio kontekste pažymėtina, kad 1918 ir 1919 m. laikinosiose Konstitucijose (atitinkamai 22 ir 26 straipsniuose) buvo nustatyta, jog visi valstybės piliečiai, nepriklausomai nuo lyties, tautybės, tikybos, yra lygūs prieš įstatymą, luomų privilegijų nėra. Ši abiejose laikinosiose Konstitucijose įtvirtinta nuostata ypač svarbi tuo aspektu, kad buvo skelbiama lyčių lygybė, buvo įtvirtintos moterų rinkimų teisės. Šiame kontekste pažymėtina, kad prof. dr. T. Birmontienė nurodo, jog „Lietuvoje moterų rinkimų teisės buvo pripažintos daug anksčiau nei kitose Europos valstybėse ir deklaruotos jos buvo netgi anksčiau nei Suomijoje⁷⁸, kurioje, kaip dabar visuotinai pripažįstama, rinkimų teisės moterims buvo suteiktos anksčiausiai Europoje“⁷⁹.

⁷⁵ Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatiniai dėsniai (Valstybės Tarybos priimti 1918 m. lapkričio 2 d.). Maksimatis, M. *Lietuvos valstybės konstitucijų istorija*. Vilnius: Justitia, 2005, p. 325.

⁷⁶ Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatiniai dėsniai (trečiuoju skaitymu Lietuvos Valstybės Tarybos priimti 1919 m. balandžio 4 d.). Maksimatis, M. *Lietuvos valstybės konstitucijų istorija*. Vilnius: Justitia, 2005, p. 331.

⁷⁷ 1918 m. laikinosios Konstitucijos 26 straipsnyje, 1919 m. laikinosios Konstitucijos 30 straipsnyje.

⁷⁸ Suomijoje moterų rinkimų teisės buvo deklaruotos 1906 metais, o 1907 m. moterys jau dalyvavo rinkimuose.

⁷⁹ Žr. Birmontienė, T. Moterų teisių raida Lietuvoje: konstitucinis pripažinimas, politinio lygiateisiškumo siekis. *Konstitucinė jurisprudencija*. 2006, 3: 286; taip pat Birmontienė, T. Moterų teisių raida Lietuvoje: konstitucinis pripažinimas, politinio lygiateisiškumo siekis. *Jurisprudencija*. 2006, 12(90): 36. Prof. dr. T. Birmontienė minėtuose straipsniuose pažymėjo, kad „lygios moterų ir vyrų rinkimų teisės buvo paskelbtos jau 1905 m. Didžiojo Vilniaus Seimo dokumentuose, tačiau teisiškai jas įtvirtinti tapo įmanoma tik po nepriklausomybės paskelbimo“. Prof. dr. T. Birmontienė akcentuoja, kad politinės moterų teisės konstituciškai buvo pripažintos tik 1918 m. laikinojoje Konstitucijoje; Lietuva buvo tarp pirmųjų Europos valstybių, suteikusių moterims lygias teises (žr. Birmontienė, T.; Jurėnienė, V. *The Development of Women's Rights in Lithuania: Striving for Political Equality. The Struggle for Female Suffrage in Europe: Voting to Become Citizens*. Leiden: Brill, 2012, p. 84; taip pat Birmontienė, T.; Jurėnienė, V. *Development of Women's Rights in Lithuania: Recognition of Women's Political Rights. Jurisprudencija*. 2009, 2(116): 33).

1.2. Rinkimų teisės nuostatos 1922, 1928 ir 1938 m. Konstitucijose

Analizuojant 1922, 1928 ir 1938 m. Lietuvos Konstitucijose įtvirtintą teisinį reguliavimą Seimo rinkimų aspektu, pažymėtina, kad 1922 m. Lietuvos Valstybės Konstitucijoje⁸⁰ (23 straipsnyje), 1928 m. Lietuvos Valstybės Konstitucijoje⁸¹ (25 straipsnyje) ir 1938 m. Lietuvos Konstitucijoje⁸² (77 straipsnio 1 dalyje) buvo nustatyta, jog Seimas renkamas visuotiniu, lygiu, tiesioginiu (1928 m. Konstitucijoje vartojamas terminas „tiesiu“) ir slaptu balsavimu; taip pat *expressis verbis* nurodyta, kad Seimas renkamas proporcinge (1922 m. Konstitucijoje vartojamas terminas „porporcingaja“) rinkimų sistema. 1922 m. Konstitucijoje buvo nustatyta, kad Seimas renkamas trejiems metams (25 straipsnio 1 dalis); 1928 m. Konstitucijoje (27 straipsnis) ir 1938 m. Konstitucijoje (75 straipsnio 1 dalis) buvo nustatyta, kad Seimas renkamas penkeriems metams.

Taigi 1922, 1928, 1938 m. Konstitucijose *expressis verbis* buvo nustatyti 4 identiški Seimo rinkimų principai: visuotinis balsavimas, lygus balsavimas, tiesioginis (tiesus) balsavimas ir slaptas balsavimas, taip pat buvo nurodyta, kokia rinkimų sistema taikoma renkant Seimą, nustatytas tikslus terminas, kuriam renkamas Seimas (Seimo kadencija), t. y. formaliai įtvirtintas Seimo rinkimų periodiškumas. Šiame kontekste pažymėtina, kad keturi demokratiniai rinkimų principai 1918 ir 1919 m. laikinosiose Konstitucijose, taip pat 1922, 1928, 1938 m. nuolatiniuose Konstitucijose buvo suformuluoti vartojant terminą „balsavimas“: visuotinis balsavimas, lygus balsavimas, tiesioginis (tiesus) balsavimas, slaptas balsavimas; tai leidžia daryti prielaidą, kad įtvirtinant 1918, 1919 m. laikinosiose Konstitucijose Steigiamojo Seimo, 1922, 1928 ir 1938 m. Konstitucijose Seimo rinkimų principus, šie principai visų pirma buvo siejami su aktyviosios, o ne pasyviosios rinkimų teisės įgyvendinimu.

Pažymėtina, kad vien Konstitucijoje *expressis verbis* įtvirtinta nuostata, kurioje nurodyta, kokiam terminui renkamas Seimas, savaime negarantuoja Seimo rinkimų periodiškumo, taip pat, kad Seimas apskritai bus renkamas. Seimo rinkimams, šių rinkimų periodiškumui svarbiai įtaką gali turėti *inter alia* šios aplinkybės: kaip Konstitucijoje reglamentuota tai, kokiais terminais Seimo rinkimai turi būti vykdomi, kam Konstitucijoje suteikta teisė skelbti Seimo rinkimus ir kokios šios teisės įgyvendinimo sąlygos, Konstitucijoje įtvirtintos kitų valstybės institucijų ar pareigūnų teisės paleisti Seimą įgyvendinimo sąlygos.

1922 m. Konstitucijoje įtvirtintas teisinis reguliavimas pakankamai veiksmingai turėjo užtikrinti Seimo rinkimų periodiškumą, tai, kad rinkimai į Seimą būtų organizuojami ir vykdomi. Kaip minėta, Konstitucijoje buvo nustatyta, kad Seimas renkamas trejiems metams, tačiau joje buvo įtvirtintas ir teisinis reguliavimas, įtvirtinantis garantijas, kad Seimo rinkimai būtų vykdomi: 1) Konstitucijos 26 straipsnyje buvo nustatyta, kad naujojo Seimo rinkimai turi įvykti *prieš pasibaigiant* senojo Seimo kadencijai (įgaliojimai skelbti naujojo Seimo rinkimų dieną buvo suteikti Respublikos Prezidentui), kad Seimas susirenka *ne vėliau kaip po 30 dienų* jo rinkimams pasibaigus, kad naujojo Seimo kadencija prasideda, kuomet baigiasi senojo Seimo kadencija; 2) Konstitucijoje (52 straipsnis) buvo įtvirtinta bendro po-

⁸⁰ 1922 metų Lietuvos Valstybės Konstitucija. Maksimatis M. *Lietuvos valstybės konstitucijų istorija*. Vilnius: Justitia, 2005, p. 336–348.

⁸¹ 1928 metų Lietuvos Valstybės Konstitucija. Maksimatis M. *Lietuvos valstybės konstitucijų istorija*. Vilnius: Justitia, 2005, p. 349–360.

⁸² 1938 metų Lietuvos Konstitucija. Maksimatis M. *Lietuvos valstybės konstitucijų istorija*. Vilnius: Justitia, 2005, p. 361–379.

būdžio nuostata, kad Respublikos Prezidentas turi teisę paleisti Seimą (nenustatant jokių sąlygų, kurioms esant ši teisė gali būti įgyvendinta), tačiau buvo reglamentuotos nuostatos, kurios užtikrina, kad paleidus Seimą įvyktų jo rinkimai – Konstitucijos 52 straipsnyje buvo nustatyta, kad naujojo Seimo rinkimai *privalo* įvykti *ne vėliau kaip po 60 dienų* paleidus Seimą, naujojo Seimo kadencija prasideda nuo jo rinkimų dienos; 3) šioje Konstitucijoje buvo įtvirtintos ir nuostatos dėl pirmojo Seimo rinkimų vykdymo – Konstitucijos 104 straipsnyje buvo nustatyta, kad pirmojo Seimo rinkimų dieną skiria Respublikos Prezidentas, žiūrėdamas, kad ji būtų *ne vėliau kaip po trijų mėnesių* nuo Konstitucijos paskelbimo dienos.

Kitoks teisinis reguliavimas nagrinėjamu aspektu buvo įtvirtintas 1928 m. Konstitucijoje. Joje buvo nustatyta, kad: 1) pasibaigus laikui, kuriam buvo išrinktas Seimas, naujojo Seimo rinkimai „turi įvykti“ ne vėliau kaip per šešis mėnesius; įgaliojimai skelbti naujojo Seimo rinkimų dieną buvo suteikti Respublikos Prezidentui (28 straipsnio 1 dalis)⁸³, taigi, skirtingai nei 1922 m. Konstitucijoje, pagal kurią naujojo Seimo rinkimai turėjo įvykti prieš pasibaigiant senojo Seimo kadencijai, šiuo atveju naujojo Seimo rinkimai turėjo būti vykdomi pasibaigus senojo Seimo kadencijai ir galėjo būti vykdomi praėjus pakankamai ilgam laikotarpiui – pusei metų⁸⁴; 2) Konstitucijoje (53 straipsnis) buvo įtvirtinta bendro pobūdžio nuostata, kad Respublikos Prezidentas turi teisę paleisti Seimą, šios teisės nedetalizuojant (t. y. nenustatant jokių sąlygų, kurioms esant ši teisė gali būti įgyvendinta), tačiau buvo reglamentuotos nuostatos, kurios užtikrina, kad paleidus Seimą įvyktų jo rinkimai – Konstitucijos 28 straipsnio 1 dalyje buvo nustatyta, kad, paleidus Seimą, naujojo Seimo rinkimai „turi įvykti“ ne vėliau kaip per šešis mėnesius (įgaliojimai skelbti naujojo Seimo rinkimų dieną buvo suteikti Respublikos Prezidentui); 3) Konstitucijoje nebuvo nustatyti terminai pirmajam Seimui rinkti, išskyrus tai, kad Konstitucijos 28 straipsnio 2 dalyje buvo nustatyta, jog minėtas pusės metų laikotarpis (nustatytas naujojo Seimo rinkimams, pasibaigus senojo Seimo kadencijai ar jį paleidus) netaikomas pirmajam Seimui rinkti. Taigi neapitartina kai kurių teisės mokslininkų nuomonei, kad 1928 m. Konstitucija „nenumato pareigos Prezidentui, kai jis paleidžia Seimą, skelbti naujus parlamento rinkimus“⁸⁵. Šiame kontekste pažymėtina, kad prof. dr. M. Maksimaitis nurodo, jog „nustačius, kad pirmajam Seimui sušaukti terminai nenumatomi, šiuo straipsniu kartu akivaizdžiai devalvuotos visos demokratinės Seimą liečiančios konstitucinės nuostatos“⁸⁶.

⁸³ 1928 m. Konstitucijoje, skirtingai nei 1922 m. Konstitucijoje, nebuvo įtvirtintas konkretus terminas, per kurį turi susirinkti naujas Seimas jo rinkimams pasibaigus. 1928 m. Konstitucijoje (28 straipsnyje) buvo nustatyta tik tai, kad „Seimas susirenka kasmet dviem paprastom sesijom: pirmąjį antradienį vasario mėnesio ir pirmąjį antradienį rugsėjo mėnesio“; „paprastoji sesija trunka ne ilgiau, kaip tris mėnesius“; „pirmąjį paprastosios Seimos sesijos posėdį atidaro Respublikos Prezidentas pats arba per Ministrą Pirmininką“.

⁸⁴ Atsižvelgiant į 1928 m. Konstitucijoje įtvirtintą teisinį reguliavimą, galima daryti prielaidą, kad toks teisinis reguliavimas teoriškai suponavo 2 galimas situacijas: 1) kai laikotarpiu, skaičiuojant nuo senojo Seimo kadencijos pabaigos iki kol bus išrinktas naujas Seimas, Seimo apskritai nėra; 2) senasis Seimas dirba iki naujo Seimo išrinkimo, tačiau tokiu atveju jo kadencija būtų ne 5 metai, o galėtų būti 5 su puse metų. Šiuo atveju būtina atsižvelgti ir į Konstitucijos 27 straipsnį, pagal kurį Seimas renkamas 5 metams, taip pat Konstitucijos 53 straipsnį, pagal kurį „Seimo nesant arba Seimo sesijų tarpe, Respublikos Prezidentas gali leisti įstatymus, turinčius galios ligi Seimas juos pakeis“, kuris sudarė dar didesnes prielaidas pirmajai situacijai kilti.

⁸⁵ Mesonis, G. *Valstybės valdymo forma konstitucinėje teisėje: Lietuvos Respublika Vidurio ir Rytų Europos kontekste*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003, p. 134.

⁸⁶ Plačiau žr. Maksimaitis, M. *Lietuvos valstybės konstitucijų istorija*. Vilnius: Justitia, 2005, p. 217. Prof. dr. M. Maksimaitis taip pat nurodo, kad „naudodamasis teise leisti, Seimo nesant, įstatymus, suteiktai

1938 m. Konstitucijoje buvo nustatyta, kad: 1) išbuvusį penkerių metų kadenciją Seimą Respublikos Prezidentas paleidžia; tokiu atveju Seimo rinkimai turi įvykti ne vėliau kaip per šešis mėnesius (81 ir 84 straipsniai); taigi, skirtingai nei 1922 m. Konstitucijoje, bet taip pat kaip 1928 m. Konstitucijoje, naujojo Seimo rinkimai turėjo būti vykdomi jau pasibaigus (o ne prieš pasibaigiant) senojo Seimo kadencijai ir galėjo būti vykdomi praėjus pakankamai ilgam laikotarpiui – pusei metų; 2) Konstitucijoje buvo įtvirtinta Respublikos Prezidento teisė bet kada savo nuožiūra paleisti Seimą (t. y. nesibaigus penkerių metų kadencijai), paleidus Seimą jo rinkimai turėjo įvykti ne vėliau kaip per šešis mėnesius (81 ir 84 straipsniai)⁸⁷.

1922, 1928, 1938 m. Konstitucijose rinkimų principų turinys detalai nebuvo atskleistas, tačiau buvo įtvirtintos tam tikros nuostatos, susijusios su visuotinio ir lygaus⁸⁸ balsavimo principais, tam tikri šių principų turinio elementai. Tiek visuotinio, tiek lygaus balsavimo principų turinio prasme 1922 ir 1928 m. nuolatinėse Konstitucijose (atitinkamai 10 ir 11 straipsniuose) buvo įtvirtintas svarbus ir identiškas teisinis reguliavimas, susijęs su piliečių lygybe prieš įstatymą, nustatęs, kad visi Lietuvos piliečiai, vyrai ir moterys, yra lygūs prieš įstatymus, kad negali būti teikiama ypatingų privilegijų nei mažinama teisių piliečiui dėl jo kilmės, tikėjimo, tautybės. 1938 m. nuolatinės Konstitucijos 18 straipsnyje buvo nustatyta, kad prieš įstatymus piliečiai lygūs; kad negali būti mažinamos piliečio teisės dėl jo tikybos ar tautybės. Matyti, kad 1922 ir 1928 m. Konstitucijose buvo išskirtinai pabrėžta vyrų ir moterų, t. y. lyčių, lygybė prieš įstatymą, to laikmečio kontekste tai svarbi nuostata moterų ir vyrų lygių rinkimų teisių atžvilgiu. 1938 m. Konstitucijoje lyčių lygybė nebuvo taip pabrėžtinai akcentuota, tačiau išliko nuostata, kad piliečiai prieš įstatymus lygūs.

1922, 1928 ir 1938 m. Konstitucijose, skirtingai nuo 1918 ir 1919 m. laikinųjų Konstitucijų, *expressis verbis* buvo įtvirtinti ir rinkimų cenzai (pilietybės, amžiaus). 1922 m.

1928 m. Lietuvos Konstitucijos, Respublikos prezidentas, nešaukdamas Seimo, aštuonerius metus (1928–1936) pats vienas vykdė visą įstatymų leidybą, be to, sukonkretino Konstituciją, išleisdamas kai kuriuos joje įvardytus įstatymus, be kitų – taip pat tiesiogiai liečiančius jį patį kaip prezidentą (pavyzdžiui, Prezidento rinkimų įstatymą)⁸⁹.

⁸⁷ Šiame kontekste atkreiptinas dėmesys į 1938 m. Konstitucijoje įtvirtintas nuostatas, susijusias su išrinkto Seimo kadencijos pradžia. 1938 m. Konstitucijos 82 straipsnyje buvo įtvirtinta nuostata, pagal kurią Seimo kadencijos laikas pradedamas skaičiuoti nuo dienos, kurią Respublikos Prezidentas skiria Seimui susirinkti pirmosios sesijos pirmojo posėdžio, tačiau jokių terminų, kada Respublikos Prezidentas turi paskirti tokio posėdžio datą, per kokį terminą po rinkimų Seimas apskritai turi susirinkti į tokį posėdį, Konstitucijoje nebuvo nustatyta; 1938 m. Konstitucijos 87 straipsnyje buvo nustatyta, kad yra dvi Seimo paprastosios sesijos kasmet: pavasario ir rudens, tiksliai nurodyta, kurią dieną sesija prasideda ir kurią baigiasi; taip pat buvo nustatyta, kad paprastąją sesiją šaukia Respublikos Prezidentas, kad „paprastąją sesiją Respublikos Prezidentas gali uždaryti ir prieš išeinant sesijos laikui“ (taigi 1938 m. Konstitucijoje Respublikos Prezidentui buvo suteikti ir teisė anksčiau laiko baigti Seimo sesiją). Tai, kad 1938 m. Konstitucijoje buvo tiksliai nurodyta, jog kiekvienais metais yra dvi paprastosios Seimo sesijos ir nurodytas tikslus jų pradžios ir pabaigos laikas, atsivėlgiant į konstitucinį reguliavimą, susijusį su Respublikos Prezidento įgaliojimais skirti Seimui susirinkti pirmosios sesijos pirmojo posėdžio, šaukti paprastąją sesiją ir ją uždaryti nesibaigus jos laikui, leidžia daryti išvadą, kad 1938 m. Konstitucijoje įtvirtintas konstitucinis teisinis reguliavimas suponavo situaciją, kai nors Seimas ir yra išrinktas, realiai jis savo veiklos laiko atžvilgiu gali nepradėti neterminuotą laiko tarpą, arba tik Seimui susirinkus į sesiją, Respublikos Prezidentas ją greitai baigia, taip sudarydamas prielaidas įstatymus leisti pačiam vienasmeniškai. 1938 m. Konstitucijoje (110 straipsnis) buvo nustatyta, kad kai Seimo ar jo sesijos nėra, įstatymus leidžia Respublikos Prezidentas.

⁸⁸ Teisės literatūroje pažymima, kad „visose trijose – 1922, 1928 ir 1938 metų – konstitucijose piliečiui buvo užtikrinama politinė lygybė balsuoti ir būti renkamam“ (žr. Maksimaitis, M.; Miliauskaitė, K.; Šapoka, G. *Valstybės ir teisės problemos lietuvių išėivijos publikacijose (1944–1990)*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011, p. 55).

Konstitucija (24 straipsnis) skelbė, kad aktyviąją rinkimų teisę Seimo rinkimuose turėjo pilnateisiai Lietuvos piliečiai, vyrai ir moterys, sukakę ne mažiau kaip 21 metus, o pasyviąją – sukakę ne mažiau kaip 24 metus. Vėlesnėse Konstitucijose amžiaus cenzas tiek aktyviajai, tiek pasyviajai rinkimų teisei buvo padidintas, tokiu būdu susiaurinant tiek asmenų, galinčių balsuoti, tiek galinčių kelti savo kandidatūrą rinkimuose, ratą. Pagal 1928 m. Konstituciją (26 straipsnis) aktyviąją rinkimų teisę turėjo pilnateisiai Lietuvos piliečiai, vyrai ir moterys, sukakę ne mažiau kaip 24 metus, o pasyviąją rinkimų teisę – sukakę ne mažiau kaip 30 metų. 1938 m. Konstitucijoje (76 ir 78 straipsniai) buvo įtvirtinti identiški amžiaus cenzai aktyviajai ir pasyviajai rinkimų teisei kaip ir 1928 m. Konstitucijoje – 1938 m. Konstitucija skelbė, kad aktyviąją rinkimų teisę turi Lietuvos piliečiai, sukakę ne mažiau kaip 24 metus, o pasyviąją rinkimų teisę – piliečiai, sukakę ne mažiau kaip 30 metų.

1922, 1928 ir 1938 m. Konstitucijose (atitinkamai 23, 25 ir 75 straipsniuose) buvo nustatyta, kad Seimo rinkimų tvarką turi nustatyti įstatymas⁸⁹. Šiame kontekste pažymėtina, kad 1928 ir 1938 m. Konstitucijose teisė leisti įstatymus buvo suteikta ne tik Seimui, bet ir Konstitucijose nustatytais atvejais ir vienasmeniškai Respublikos Prezidentui⁹⁰. Atsižvelgiant į šią Respublikos Prezidento teisę ir siejant ją su kitomis 1928 ir 1938 m. Konstitucijų nuostatomis *inter alia* jau nagrinėtomis dėl Seimo rinkimų periodiškumo, Seimo rinkimų vykdymo, galima teigti, kad toks konstitucinis reguliavimas nesudarė pakankamų prielaidų garantuoti, jog Seimo rinkimai visais atvejais būtų vykdomi nepažeidžiant demokratišnių rinkimų principų.

1928 m. Konstitucijoje buvo įtvirtinta nuostata, kurios nebuvo 1922 m. Konstitucijoje. 1928 m. Konstitucijos 9 straipsnio 3 dalyje buvo nustatyta, kad „visos politinės teisės suteikiamos tik naturalizuotųjų vaikams, gimusiems Lietuvos pilietybėje, o patys naturalizuotieji įgyja tik aktyvias politines teises“, šio straipsnio 2 dalyje buvo nurodyta, kad užsienio valstybės pilietis gali įgyti Lietuvos pilietybę, jeigu jis yra išgyvenęs Lietuvoje ne mažiau kaip dešimt metų. Analizuojant 1928 m. Konstitucijos 9 straipsnio nuostatas kartu su 26 straipsniu visuotinių rinkimų principo turinio kontekste, manytina, kad Konstitucijos 9 straipsnis sudarė prielaidas diferencijuoti Lietuvos piliečius pagal turimų rinkimų teisių apimtį, t. y. vieniems Lietuvos piliečiams suteikiant daugiau rinkimų teisių, kitiems – mažiau, priklausomai nuo vieno kriterijaus, t. y. nuo to, koku pagrindu asmuo įgijo Lietuvos pilietybę. Taigi konstitucinis teisinis reguliavimas sudarė prielaidas tam, kad asmuo, įgijęs Lietuvos pilietybę natūralizacija (t. y. jeigu jis įgijo Lietuvos pilietybę ne gimimu, o Lietuvos pilietybę jam buvo suteikta, nes jis Lietuvoje išgyveno ne mažiau kaip dešimt metų), galėjo įgyvendinti tik aktyviąją rinkimų teisę, o jo vaikai, „gimę Lietuvos pilietybėje“, jau galėjo naudotis tiek aktyviąja, tiek pasyviąja rinkimų teisėmis. Taigi 1928 m. Konstitucijoje įtvirtintas teisinis reguliavimas sudarė prielaidas labiau riboti Lietuvos piliečių visuotinę rinkimų teisę, taip pat ir lygią rinkimų teisę, nei 1922 m. Konstitucija.

⁸⁹ 1922 m. Konstitucijos 23 straipsnyje buvo nustatyta, kad Seimo „rinkimų tvarką ir atstovų skaičių nustato įstatymas“. 1928 m. Konstitucijos 24 straipsnio 2 dalyje buvo nustatyta, kad „atstovų skaičių nustato įstatymas“, o 25 straipsnio 2 dalyje buvo įtvirtinta nuostata, kad „Seimo rinkimų būdą ir tvarką nustato įstatymas“. 1938 m. Konstitucijos 75 straipsnio 2 dalyje buvo nustatyta, kad „Seimo Narių skaičių ir jų rinkseną nustato Seimo rinkimų įstatymas“.

⁹⁰ 1928 m. Konstitucijoje (53 straipsnyje) buvo nustatyta, kad „Seimo nesant arba Seimo sesijų tarpe, Respublikos Prezidentas gali leisti įstatymus, turinčius galios ligi Seimas juos pakeis“; 1938 m. Konstitucijoje (110 straipsnyje) buvo nustatyta, kad „kai Seimo ar jo sesijos nėra, įstatymus leidžia Respublikos Prezidentas“.

Tačiau 1938 m. Konstitucijoje buvo įtvirtintos nuostatos, kurios sudarė dar didesnes prielaidas riboti tiek aktyviąją, tiek pasyviąją rinkimų teises nei 1928 m. Konstitucija. Pagal 1938 m. Konstituciją labai svarbios rinkimų nuostatos, susijusios su aktyviosios ir pasyviosios rinkimų teisių įgyvendinimu (t. y. kas turi teisę siūlyti kandidatus į Seimo narius, reikalavimai kandidatams Seimo rinkimuose, kas neturi teisės balsuoti rinkimuose)⁹¹, turėjo būti nustatytos ordinariniu įstatymu. Turint omeny, kad, kaip minėta, pagal 1938 m. Konstituciją (110 straipsnis) nesant Seimo ar jo sesijos įgaliojimai leisti įstatymus buvo suteikti Respublikos Prezidentui, jis vienasmeniškai galėjo nustatyti reikalavimus aktyviajai ir pasyviajai rinkimų teisei, o tai sudarė dar didesnes prielaidas rinkimų teisių nepagrįstam ribojimui. Taigi 1938 m. Konstitucijoje įtvirtintas teisinis reguliavimas, susijęs su aktyviosios ir pasyviosios rinkimų teisės įgyvendinimu, buvo labai lankstus, sudaręs prielaidas įstatymu labai riboti aktyviosios ir pasyviosios rinkimų teisių įgyvendinimą. Iš esmės 1938 m. Konstitucijoje buvo nustatyti du privalomi rinkimų cenzai: pilietybės ir amžiaus. Kitus rinkimų cenzus, sąlygas, ribojančias aktyviosios ir pasyviosios teisės įgyvendinimą, buvo suteikta teisė nustatyti Seimo rinkimų įstatyme.

1938 m. Konstitucijoje taip pat buvo nustatyta, kad balsuoti yra kiekvieno, turinčio teisę balsuoti, pareiga. Nei 1922, nei 1928 m. Konstitucijose nebuvo įtvirtinta pareiga balsuoti.

Analizuojant nuolatinėse Konstitucijose įtvirtintą teisinį reguliavimą Respublikos Prezidento rinkimų aspektu, pažymėtina, kad 1922 m. Konstitucijoje (41 straipsnis) buvo nustatyta, jog Respublikos Prezidentą renka Seimas, nustatyta ir pati Respublikos Prezidento rinkimo tvarka⁹². 1928 m. Konstitucijoje (43 straipsnis) buvo atsisakyta parlamentinio Respublikos Prezidento rinkimo būdo ir nustatyta, kad Respublikos Prezidentą renka ypatingi Tautos Atstovai (specialiai tam tikslui išrinktų rinkikų kolegija⁹³), t. y. kaip ir 1922 m. Konstitucijoje numatyti netiesioginiai Respublikos Prezidentas rinkimai; pati Respublikos Prezidento rinkimų tvarka, skirtingai nei 1922 m. Konstitucijoje, nebuvo nustatyta, o buvo įtvirtinta nuostata, kad Respublikos Prezidento „rinkimų būdą ir tvarką nustato įstatymas“⁹⁴. 1938 m. Konstitucijoje (64 straipsnis) buvo nustatyta, kad Respublikos Prezidentą renka Tautos Atstovai (ne Seimo nariai, o speciali rinkikų kolegija), o tai, kas gali būti renkamas Tautos Atstovu, kaip Tautos Atstovai renkami ir kaip jie renka Respublikos Prezidentą, turėjo būti nustatyta įstatymu⁹⁵.

⁹¹ 1938 m. Konstitucijos 76 straipsnis skelbė, kad „kas gali pasiūlyti kandidatus į Seimo Narius, kas gali būti siūlomas ir kaip jie siūlomi, nustatoma Seimo rinkimų įstatymu“; 78 straipsnis skelbė „kas neturi teisės balsuoti, nustatoma Seimo rinkimų įstatymu“.

⁹² 1922 m. Konstitucijos 41 straipsnio 2 dalyje buvo nustatyta, kad „Respublikos Prezidentas renkamas slaptu balsavimu absoliutine atstovų balsų dauguma. Jei du kartu balsuojant nei vienas kandidatas negautų absoliutinės atstovų balsų daugumos, tad Respublikos Prezidentas renkamas iš dviejų kandidatų, gavusių daugiausia balsų, ir išrinktu laikomas tas, kuris gaus daugiau balsų. Jei abu kandidatų gautų lygų skaičių balsų, išrinktu laikomas vyresnio amžiaus kandidatas.“

⁹³ Maksimatis M. *Lietuvos valstybės konstitucijų istorija*. Vilnius: Justitia, 2005, p. 214.

⁹⁴ Šiame kontekste pažymėtina, kad, kaip minėta, 1928 m. Konstitucijoje (53 straipsnyje) buvo nustatyta, kad „Seimo nesant arba Seimo sesijų tarpe, Respublikos Prezidentas gali leisti įstatymus, turinčius galios ligi Seimas juos pakeis“. Tai sudarė prielaidas Respublikos Prezidentui einant šias pareigas vienasmeniškai išleisti būtent jam asmeniškai palankų Respublikos Prezidento rinkimų būdą ir tvarką nustatantį įstatymą.

⁹⁵ Kaip minėta, 1938 m. Konstitucijoje (110 straipsnyje) buvo nustatyta, jog „kai Seimo ar jo sesijos nėra, įstatymus leidžia Respublikos Prezidentas“. Toks konstitucinis teisinis reguliavimas sudarė prielaidas Respublikos Prezidentui einant šias pareigas vienasmeniškai išleisti būtent jam asmeniškai palankų Respublikos Prezidento rinkimus reglamentuojantį įstatymą.

Taigi visose nuolatinėse Konstitucijose buvo skelbiami netiesioginiai Respublikos Prezidento rinkimai, nė vienoje nuolatinėje Konstitucijoje nebuvo nustatyta tokių Respublikos Prezidento rinkimų principų, kokie buvo *expressis verbis* nustatyti Seimo rinkimų atžvilgiu. Visose nuolatinėse Konstitucijose buvo nustatytas terminas, kuriam renkamas Respublikos Prezidentas, t. y. įtvirtintas Respublikos Prezidento rinkimų periodiškumas⁹⁶: pagal 1922 m. Konstituciją (44 straipsnis) Respublikos Prezidentas buvo renkamas trejiems metams; pagal 1928 m. Konstituciją (43 straipsnis) – septyneriems metams; pagal 1938 m. Konstituciją (62 straipsnio 1 dalis) taip pat septyneriems metams. Nuolatinėse Konstitucijose buvo nustatyti ir rinkimų cenzai pasyviajai rinkimų teisei Respublikos Prezidento rinkimuose. Pagal 1922 m. Konstituciją (43 straipsnis) Respublikos Prezidentu galėjo būti renkamas asmuo, kuris atitiko šias 3 sąlygas: buvo Lietuvos pilietis, galėjo būti renkamas atstovu į Seimą ir buvo sukakęs ne mažiau kaip 35 metus. 1928 ir 1938 m. Konstitucijose pasyviajai rinkimų teisei Respublikos Prezidento rinkimuose liko tie patys 3 reikalavimai, išskyrus tai, kad buvo padidintas amžiaus cenzas – asmuo galėjo būti renkamas Respublikos Prezidentu, jeigu buvo sukakęs ne mažiau kaip 40 metų.

Analizuojant nuolatinėse Lietuvos Konstitucijose įtvirtintą teisinį reguliavimą, susijusį su savivaldybių institucijų rinkimais, pažymėtina, kad tik 1922 m. Konstitucijoje buvo *expressis verbis* įtvirtinti demokratiniai rinkimų principai, šios Konstitucijos 70 straipsnio 2 dalyje buvo nustatyta, kad „vietos savivaldybės organų rinkimų pagrindan dedama visuotinis, lygus, tiesus ir slaptas balsavimas“. Nei 1928, nei 1938 m. Konstitucijose tokio turinio ir pobūdžio nuostatų savivaldybės institucijų rinkimų atžvilgiu nebuvo įtvirtinta. 1928 m. Konstitucijoje (71 straipsnio 2 dalyje) buvo įtvirtinta bendro pobūdžio nuostata, kad „savivaldybės organų rinkimų būdą ir tvarką nustato įstatymas“. M. Maksimaičio nuomone, tai „sudarė sąlygas nustatyti ne visuotinius, o cenzinius jų rinkimus ir vedimo tvarką, lėmusius savivaldybių patikimumą ir leidusius valdantiejiems jas sėkmingai panaudoti prezidento, o vėliau ir Seimo, rinkimams“⁹⁷. 1938 m.

⁹⁶ 1922 m. Konstitucijos 44 straipsnyje buvo nustatyta, kad tas pats asmuo negali būti renkamas Respublikos Prezidentu daugiau kaip dviem kadencijoms iš eilės, 1928 ir 1938 m. Konstitucijose tokio ribojimo neliko, nes buvo įtvirtinta bendra nuostata, kad tas pats asmuo gali būti perrenkamas Respublikos Prezidentu. Ir 1922, ir 1928 m. Konstitucijose buvo nustatyta, kad Respublikos Prezidentas eina savo pareigas, kol bus išrinktas naujas Prezidentas. 1938 m. Konstitucijoje buvo įtvirtintas analogiškas teisinis reguliavimas – Konstitucijos 70 straipsnyje buvo nustatyta, kad kol naujai išrinktas Respublikos Prezidentas „perima Valsybės vadovavimą, jai tebedavovauja esamasis Respublikos Prezidentas“. Taigi nuolatinėse Konstitucijose buvo įtvirtintas toks teisinis reguliavimas, kuris užtikrintų, kad Respublikos Prezidento pareigos nebūtų laisvos. Aišku, tai netaikytina tiems atvejams, kai Respublikos Prezidentas atsistatydindavo, mirdavo. 1922 ir 1928 m. Konstitucijose (atitinkamai 45 ir 47 straipsniuose) buvo nustatyta, kad Respublikos Prezidentui mirus, atsistatydinus, renkamas naujas, tačiau, tokių rinkimų vykdymo terminai pačiose Konstitucijose *expressis verbis* nebuvo nustatyti. 1938 m. Konstitucijoje, skirtingai nei 1922 ir 1928 m. Konstitucijose, buvo įtvirtintos detalesnės nuostatos dėl Respublikos Prezidento rinkimų terminų. 1938 m. Konstitucijos 67 straipsnyje buvo nustatyta, kad Respublikos Prezidento rinkimai „daromi *paskutinį* esamojo Respublikos Prezidento Valstybės vadovavimo *pusmetį*“ (išrinktas Respublikos Prezidentas pradeda eiti pareigas kitą dieną, suėjus esamojo Respublikos Prezidento septynerių metų kadencijai, arba, jeigu tą dieną Respublikos Prezidento rinkimai dar neįsiteisėję, rytojaus dieną jiems įsiteisėjus), o 68 straipsnyje buvo nustatyta, kad Respublikos Prezidentui mirus arba atsistatydinus, Respublikos Prezidento rinkimai „daromi *tuoj* po mirimo arba atsistatymo“ (tokiu atveju išrinktas Respublikos Prezidentas pradeda eiti pareigas kitą dieną rinkimams įsiteisėjus). Toks teisinis reguliavimas turėjo užtikrinti realų Respublikos Prezidento rinkimų periodiškumą ir tai, kad Respublikos Prezidento rinkimai būtų vykdomi.

⁹⁷ Maksimatis M. *Lietuvos valstybės konstitucijų istorija*. Vilnius: Justitia, 2005, p. 218.

Konstitucijoje apskritai nebuvo *expressis verbis* įtvirtinta jokių nuostatų, skirtų savivaldybės institucijų rinkimams.

Rinkimų teisės kontekste pažymėtina, kad teisės literatūroje akcentuojama, jog 1922 m. Konstitucija „formaliai ignoravo politinių partijų vaidmenį valstybės mechanizme, nors iš tiesų šis vaidmuo <...> buvo labai reikšmingas“⁹⁸. Pažymėtina, kad tiek 1922 m. Konstitucijoje (17 straipsnis), tiek 1928 m. Konstitucijoje (18 straipsnis) buvo įtvirtinta bendra nuostata, kad „piliečiams laiduojama draugijų ir sąjungų laisvė, jeigu jų tikslai ir vykdomosios priemonės nėra priešingos baudžiamiesiems įstatymams“, o 1938 m. Konstitucijoje (25 straipsnyje) buvo nustatyta, kad „valstybė saugo piliečių visuomeninio veikimo laisvę, ypač spaudoje, draugijose ir susirinkimuose, žiūrėdama, kad jis nebūtų veikiamas kenksminga Valstybei kryptimi“. Matyti, kad asociacijų laisvės aspektu 1922 ir 1928 m. Konstitucijose įtvirtintas teisinis reguliavimas skyrėsi nuo įtvirtinto 1938 m. Konstitucijoje; manytina, kad pastarojoje Konstitucijoje formuluotė „veikimas kenksminga valstybei kryptimi“, *inter alia* atsižvelgiant į visuminį konstitucinį teisinį reguliavimą, sudarė prielaidas praktikoje plačiai traktuoti, kas gali būti laikoma veikimu, „kenksmingu valstybei“, ir tokiu būdu labai riboti asociacijų laisvę.

M. Maksimaitis pažymi, kad „legitimumo požiūriu abejonių nekėlė tik Steigiamojo Seimo konstitucinė kūryba, taigi ir svarbiausias tarpukario Lietuvos konstitucinis aktas – 1922 m. Valstybės Konstitucija“⁹⁹.

Taigi ir 1918, 1919 m. laikinosiose Konstitucijose, ir 1922, 1928, 1938 m. Konstitucijose buvo įtvirtintos aukščiausiųjų viešosios valdžios institucijų rinkimų teisės nuostatos. 1918 ir 1919 m. laikinosiose Konstitucijose buvo nustatyti tik Steigiamojo Seimo rinkimų teisės principai. 1922, 1928 ir 1938 m. Konstitucijose buvo įtvirtintos nuostatos, reglamentavusios Seimo, Respublikos Prezidento, savivaldos institucijų rinkimų santykius¹⁰⁰. 1922, 1928 ir 1938 m. Konstitucijose nustatyto rinkimų teisinio reguliavimo analizė leidžia daryti išvadą, kad 1922 m. Konstitucijoje įtvirtintas teisinis reguliavimas nustatė pakankamai veiksmingas konstitucines garantijas Seimo rinkimų demokratiškumui užtikrinti; o kiekvienoje vėlesnėje Konstitucijoje buvo įtvirtinta vis daugiau teisės nuostatų, kurios sudarė prielaidas siaurinti rinkimų teisę (tiek aktyviąją, tiek pasyviąją) turinčių asmenų ratą, nenustatė pakankamai konstitucinių garantijų, užtikrinančių Seimo rinkimų periodiškumą, demokratiškų Seimo rinkimų vykdymą.

⁹⁸ Andriulis, V., et. al. *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 341.

⁹⁹ Maksimaitis, M. Konstitucijų legitimumo problemos tarpukario Lietuvoje. *Konstitucinė jurisprudencija*. 2013, 1 (29): 350. Teisės literatūroje akcentuojama, kad 1922 m. Konstitucija atitiko „visus demokratijos kanonus“ (žr. Maksimaitis, M. Įstatymų konstitucingumas Lietuvos tarpukario konstitucijose ir jo kontrolės problema. *Konstitucinė jurisprudencija*. 2012, 2 (26): 278); kad 1922 m. Konstitucija „laikoma išskirtine Lietuvos konstitucinio paveldo dalimi, ja grindžiama mūsų konstitucinė demokratinė tradicija“ (žr. Maksimaitis, M. Lietuvos konstitucionalizmo tradicijų formavimasis. *Konstitucinė jurisprudencija*. 2012, 4 (28): 288). M. Maksimaitis taip pat pažymi, kad 1928 m. Konstitucijoje išryškėjo „autoritariniai pradai“, kurie 1938 m. Konstitucijoje pasiekė „kokybiškai naują lygį – vadinamojo vadizmo“ (žr. Maksimaitis, M. Konstitucionalizmo patirties ir tradicijų formavimosi metai. *Konstitucinė jurisprudencija*. 2006, 1: 328).

¹⁰⁰ Kaip minėta, tik 1938 m. Konstitucijoje *expressis verbis* nebuvo įtvirtinta jokių nuostatų, skirtų savivaldybės institucijų rinkimams.

2. RINKIMŲ TEISĖ LIETUVOS RESPUBLIKOS KONSTITUCINIO TEISMO JURISPRUDENCIJOJE

2.1. Rinkimų nuostatų įtvirtinimas 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje

Šiame kontekste paminėtina, kad nuo Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. kovo 11 d. iki 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijos priėmimo ir įsigaliojimo¹⁰¹ šio laikotarpio Lietuvos Respublikos aukščiausiosios valstybinės valdžios institucijos (Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos) ir vietinių valstybinės valdžios institucijų (vietinių Liaudies deputatų tarybų)¹⁰² pagrindinės rinkimų teisės nuostatos buvo įtvirtintos 1990 m. kovo 11 d. priimtame Lietuvos Respublikos Laikinajame Pagrindiniame Įstatyme¹⁰³ – „konstituciniame akte“, kuris „buvo neatskiriama Kovo 11-osios aktų sistemos organiškoji dalis“¹⁰⁴. Lietuvos Respublikos Laikinajame Pagrindiniame Įstatyme *inter alia* buvo nustatyti minėtų institucijų rinkimų principai (visuotinė, lygi, tiesioginė rinkimų teisė, slaptas balsavimas), įtvirtintos nuostatos dėl rinkimų cenzų aktyviajai ir pasyviajai rinkimų teisėms, dėl teisės kelti kandidatus rinkimuose, rinkimų komisijų sudarymo, skundų dėl rinkimų įstatymų pažeidimo nagrinėjimo.

Pagal 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstituciją aukščiausią suverenią galią Tauta vykdo tiesiogiai per dvi pagrindines organizacines formas: bendranacionalinius rinkimus ir referendumą¹⁰⁵. Konstitucijoje *expressis verbis* yra numatyti trijų rūšių bendranacionaliniai rinkimai: Seimo (Tautos atstovaujamosios institucijos), Respublikos Prezidento (valstybės vadovo) ir savivaldybių tarybų (atitinkamų Lietuvos teritorijos administracinių vienetų nuolatinių gyventojų atstovaujamyjū institucijų). Lietuvai tapus Europos Sąjungos nare Lietuvoje vyksta ir rinkimai į Europos Parlamentą (Europos Sąjungos politinę atstovaujamąją

¹⁰¹ 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucija priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume, įsigaliojo 1992 m. lapkričio 2 d.

¹⁰² Laikinojo Pagrindinio Įstatymo 60 straipsnyje buvo nustatyta, kad „Liaudies deputatų tarybos – Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba, rajonų, miestų, gyvenviečių ir apylinkių Liaudies deputatų Tarybos – sudaro vieningą Lietuvos atstovaujamyjū valstybinės valdžios organų sistemą.“

¹⁰³ Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo“. *Valstybės žinios*. 1990, Nr. 9-224; Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo 77 ir 89 straipsnių pakeitimo“. *Valstybės žinios*. 1990, Nr. 9-245; Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo 61 straipsnio pakeitimo“. *Valstybės žinios*. 1990, Nr. 27-639; Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo 80 straipsnio pakeitimo“. *Valstybės žinios*. 1990, Nr. 27-643; Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo kai kurių straipsnių pakeitimo“. *Valstybės žinios*. 1990, Nr. 31-752; Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo pakeitimo ir papildymo ir Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios valstybinės valdžios institucijos pavadinimo pakeitimo“. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 22-634. Pažymėtina, kad pastaruoju Lietuvos Respublikos įstatymu (kuris buvo priimtas 1992 m. liepos 7 d.) Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos pavadinimas buvo pakeistas į Lietuvos Respublikos Seimą (ši nuostata turėjo įsigaliooti nuo to momento, kai pradėdamas pirmasis po rinkimų Seimo posėdis), o vietinių valstybinės valdžios institucijų – Liaudies deputatų tarybų pavadinimas pakeistas į savivaldybių tarybas (įstatyme buvo nustatyta, kad ši nuostata įsigalioja nuo įstatymo priėmimo). Šiame kontekste pažymėtina, kad Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų pirmasis turas įvyko 1992 m. spalio 25 d., antrasis – lapkričio 15 d.

¹⁰⁴ Žilys, J. Laikinasis Pagrindinis Įstatymas Lietuvos Respublikos konstitucinėje sistemoje. *Lietuvos konstitucinė teisė: raida, institucijos, teisių apsauga, savivalda*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2007, p. 45.

¹⁰⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. liepos 11 d. sprendimas. *Valstybės žinios*. 1994, Nr. 54-1033.

institucija), kuris Konstitucijoje *expressis verbis* neminimas, jis yra ne Lietuvos nacionalinė, bet viršnacionalinė institucija, todėl gali kilti klausimas, ar jo rinkimams taikoma (ar gali būti taikoma) Konstitucija. Motyvuodamas tuo, kad Europos Parlamento rinkimų tvarką konkrečioje valstybėje nustato atitinkamos valstybės narės įstatymų leidėjas, o Konstitucijos 34 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad teisę būti išrinktam nustato Lietuvos Respublikos Konstitucija ir rinkimų įstatymai, Konstitucinis Teismas¹⁰⁶ konstatavo, kad Seimas, įstatymais reguliuodamas pasyvosios rinkimų teisės renkant Europos Parlamentą įgyvendinimą, turi laikytis iš Konstitucijos kylančių imperatyvų, *inter alia* rinkimų teisės principų. Taigi Konstitucijos nuostatos taikomos ir rinkimams į Europos Parlamentą.

Rinkimų nuostatos Konstitucijos tekste yra įtvirtintos ne kuriame nors viename straipsnyje ar skirsnyje, jos *expressis verbis* išdėstytos daugelyje Konstitucijos straipsnių, įtvirtintų skirtinguose Konstitucijos skirsniuose¹⁰⁷. Šiame kontekste pažymėtina, kad, kaip pažymi teisės mokslininkai, „modernią konstituciją sudaro dvi neatsiejamos dalys: konstitucija – pagrindinio įstatymo tekstas ir jurisprudencinė konstitucijos dalis“¹⁰⁸.

2.2. Rinkimų sistemos

Konstitucinis Teismas oficialiosios konstitucinės rinkimų sistemų doktrinos nuostatas formulavo ir plėtojo keliuose savo baigiamuosiuose aktuose: Seimo rinkimų sistemos¹⁰⁹, savivaldybių tarybų rinkimų sistemos¹¹⁰ ir Europos Parlamento rinkimų sistemos¹¹¹ aspektais. Rinkimų sistema¹¹², pagal kurią renkama atstovaujamoji institucija, – tai visu-

¹⁰⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. lapkričio 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 133-6800.

¹⁰⁷ Konstitucijos I skirsnyje nustatyta, kad suverenitetas priklauso Tautai, aukščiausią suverenią galią Tauta vykdo tiesiogiai ar per demokratiškai išrinktus savo atstovus; Konstitucijos II skirsnyje nustatyta, kad piliečiai turi teisę dalyvauti valdant savo šalį tiek tiesiogiai, tiek per demokratiškai išrinktus atstovus, įtvirtintos aktyvioji ir pasyvioji rinkimų teisės; Konstitucijos V skirsnyje yra nustatyti Seimo rinkimų principai, reikalavimai kandidatams į Seimo narius, eilinių Seimo rinkimų rengimo laikas, pirmalaikių Seimo rinkimų skelbimo atvejai, subjektai, turintys teisę juos skelbti; Konstitucijos VI skirsnyje nustatyti Respublikos Prezidento rinkimų principai, reikalavimai kandidatams, eilinių rinkimų vykdymo laikas, rinkimų rezultatų nustatymo taisyklės; Konstitucijos VIII skirsnyje įtvirtintos nuostatos, susijusios su Konstitucinio Teismo išvadų teikimu dėl to, ar nebuvo pažeisti rinkimų įstatymai per Respublikos Prezidento ar Seimo narių rinkimus; Konstitucijos X skirsnyje įtvirtinti savivaldybių tarybų rinkimų principai.

¹⁰⁸ Jarašiūnas, E. Lietuvos Respublikos 1992 m. Konstitucija: nuo pagrindinio įstatymo iki aukščiausiosios teisės. *Lietuvos konstitucinė teisė: raida, institucijos, teisių apsauga, savivalda*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2007, p. 98. E. Jarašiūnas nurodo, kad Konstitucinio Teismo jurisprudencija pavertė 1992 m. Konstituciją „teisinį dokumentą „gyvają“ aukščiausiąja teise“.

¹⁰⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. spalio 1 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 114-4367.

¹¹⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. vasario 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 19-722; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. gegužės 11 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 58-2771.

¹¹¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. lapkričio 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 133-6800.

¹¹² Šiame kontekste pažymėtina, kad Venecijos komisija rinkimų sistemos požymius skiria į dvi grupes: 1) taisyklės, susijusios su rinkimų organizavimu, vykdymu, rinkimų procesu; 2) taisyklės, susijusios su balsų skaičiavimu ir mandatų paskirstymu. Atsižvelgiant į pirmosios grupės taisyklės, nustatančias, kaip rinkėjas įgyvendina savo teisę balsuoti, turi būti atsakyta į penkis klausimus (į kiekvieną iš kurių yra keli atsakymai): 1) kokius rinkėjus norima pakviesti prie balsadėžių (taigi svarbu, ar turi būti, pavyzdžiui, visuotiniai tiesioginiai rinkimai, daugiapakopiai rinkimai); 2) kokiais pagrindiniais principais turi būti pagrįstas balsavimas

ma rinkimų įstatymuose įtvirtintų taisyklių, principų ir kriterijų, kuriais remiantis *inter alia* nustatomi balsavimo rezultatai; nė viena rinkimų sistema neužtikrina, kad nustatyti rinkimų rezultatai atspindės kiekvieno rinkimuose dalyvavusio rinkėjo balsą ir kad kiekvienas kandidatas, už kurį balsavo bent kiek rinkėjų, dalyvaus skirstant mandatus, bet svarbu, kad ji nebūtų palanki tik kai kuriems pasyviają rinkimų teisę igyvendinantiems subjektams ir kad nebūtų sudaroma prielaidų neatspindėti daugumos rinkėjų valios¹¹³. Demokratinėse valstybėse yra žinomos įvairios politinių atstovaujamojų institucijų rinkimų sistemos; plačiausiai paplitusios yra *proporcinė* ir *mažoritarinė* rinkimų sistemos, demokratinėse valstybėse yra žinoma ir vadinamoji *mišri* rinkimų sistema, kuri jungia proporcinę ir mažoritarinę rinkimų sistemas¹¹⁴.

Konstitucijoje *expressis verbis* yra įtvirtinta Respublikos Prezidento rinkimų sistema – Respublikos Prezidento rinkimai vyksta pagal mažoritarinę rinkimų sistemą; Konstitucijos 81 straipsnyje nustatytos pagrindinės šių rinkimų rezultatų nustatymo taisyklės. Tačiau Konstitucijoje nėra nustatyta konkreti Seimo rinkimų sistema, taip pat savivaldybių tarybų rinkimų sistema; šių institucijų rinkimų sistemas turi nustatyti Seimas įstatymu. Konstitucinis Teismas yra pabrėžęs, kad šioje srityje įstatymų leidėjas turi plačią diskreciją¹¹⁵, taip pat yra pažymėjęs, kad atsižvelgiant į tai, jog valstybės valdymas ir vietos savivalda, kaip dvi viešosios valdžios sistemos, yra formuojamos ir funkcionuoja skirtingais konstituciniais pagrindais, pagal Konstituciją gali būti nustatytos skirtingos Seimo ir savivaldybių tarybų rinkimų sistemos, pasirinktos rinkimų sistemos gali būti keičiamos. Europos Sąjungos teisės aktuose, susijusiuose su rinkimais į Europos Parlamentą, įtvirtinta nuostata, kad rinkimai į Europos Parlamentą vykdomi pagal proporcinę rinkimų sistemą.

Pagal Konstituciją įstatymu gali būti nustatyta vien proporcinė, vien mažoritarinė arba tokia rinkimų sistema, kai yra derinami proporcinės ir mažoritarinės rinkimų sistemų elementai, Seimo, savivaldybių tarybų rinkimų sistema. Nei vien proporcinė, nei vien mažoritarinė rinkimų sistemos, nei tokia rinkimų sistema, kai yra derinami tam tikri proporcinės ir mažoritarinės rinkimų sistemų elementai, negali būti laikomos savaime sudarančiomis prielaidas pažeisti laisvų, demokratiškų rinkimų reikalavimus, visuotinę, lygią rinkimų teisę, slaptą balsavimą, kitus demokratinės teisinės valstybės rinkimų standartus; negali būti laikomos pažeidžiančiomis tiesioginių rinkimų principą.

(ar siekiama suteikti pirmenybę mažoritarinei, proporciniai ar mišriai rinkimų sistemai); 3) kaip turi būti formuojamos rinkimų apygardos rinkėjų atžvilgiu, t. y. kaip rinkėjai turi būti paskirstyti po rinkimų apygardas; 4) koks balsavimo metodas bus taikomas rinkimuose; 5) kiek kartų rinkėjai turi balsuoti (taigi turi būti nuspręsta, kiek bus balsavimo turų). Atsižvelgiant į antrosios grupės taisyklės, turi būti atsakyta į šiuos klausimus: kaip bus paskirstyti mandatai tarp rinkimų apygardų; kokių metodų remiantis bus paskirstyti mandatai tarp skirtingų kandidatų sąrašų; ar turi būti taikomi rinkimų slenksčiai; kaip bus paskirstyti mandatai sąrašo viduje (žr. Report on Electoral Systems – Overview of Available Solutions and Selection Criteria. *Electoral Law*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2008, p. 182–207; Drumeva, E. *Electoral Systems – European Standards: Particular Aspects and Case Study. European Standards of Electoral Law in Contemporary Constitutionalism. Science and Technique of Democracy*, No. 39. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2005, p. 52–53).

¹¹³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. gegužės 11 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 58-2771.

¹¹⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. lapkričio 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 133-6800.

¹¹⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. vasario 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 19-722; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. spalio 1 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 114-4367; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. gegužės 11 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 58-2771.

Konstitucinio Teismo jurisprudencijos analizė leidžia daryti išvadą, kad ir kokią rinkimų sistemą¹¹⁶ įstatymų leidėjas pasirinktų, pagal Konstituciją: 1) ji turi būti grindžiama demokratiniais teisinės valstybės principais, pagarba žmogaus teisėms, turi garantuoti rinkimuose dalyvaujančių rinkėjų laisvą valios raišką renkant atstovaujamąją instituciją¹¹⁷; 2) teisinis reguliavimas turi būti toks, kuris užtikrintų demokratišką gyventojų atstovavimą politinėse atstovaujamosiose institucijose, tinkamą tokių institucijų funkcionavimą ir nesudarytų prielaidų jų veiklos neprognozuojamumui, nestabilumui, neefektyvumui¹¹⁸; 3) neturi sudaryti prielaidų pažeisti visuotinės, lygios ir tiesioginės rinkimų teisės, slapto balsavimo principų.

*Mažoritarinė rinkimų sistema*¹¹⁹. Pagal mažoritarinę rinkimų sistemą vienmandatėse rinkimų apygardose kandiduoja pavieniai kandidatai, kuriuos kelia ne tik politinės partijos, bet ir pavieniai asmenys, įstatymų nustatyta tvarka patys iškelę save kandidatais¹²⁰.

*Proporcinė rinkimų sistema*¹²¹. Rinkimams vykstant pagal proporcinę rinkimų sistemą yra sudaromos viena ar kelios daugiamandatės apygardos, kuriose varžosi į politinių partijų (ar kitų kolektyvinių subjektų) sudaromus kandidatų sąrašus įrašyti kandidatai; mandatai paskirstomi politinėms partijoms, kitiems kolektyviniams subjektams proporcingai gautų balsų skaičiui; rinkimuose pagal proporcinę rinkimų sistemą kandidatais rinkimuose negali būti išskelti pavieniai asmenys, neįrašyti į kandidatų sąrašus. Pasirinkus vien proporcinę rinkimų sistemą negalima tokia situacija, kai rinkimuose dalyvauja ne tik asmenys, įrašyti į politinių partijų (ar kitų kolektyvinių subjektų) sudaromus kandidatų sąrašus, bet ir pavieniai asmenys, t. y. negalima tokia situacija, kai pavieniai asmenys, neįrašyti į kandidatų sąrašus, varžosi su kandidatų sąrašais, nes taip būtų iškreipiama proporcinės rinkimų sistemos esmė. Įstatymų leidėjui pasirinkus vien proporcinę rinkimų

¹¹⁶ Kai kurie autoriai akcentuoja, kad visose demokratinėse konstitucijose *expressis verbis* arba implicitiškai įtvirtinti teisiškai įpareigojantys principai, kurie turėtų būti gairės nustatant rinkimų sistemą; tokie principai yra balsų lygybė, lygios galimybės politinėms partijoms, žmonių valios išraiškos laisvė ir parlamento funkcionalumas (plačiau žr. Chrysogonos, K.; Stratilatis, C. Limits of Electoral Equality and Political Representation. *European Constitutional Law Review*. 2012, 8: 9–32).

¹¹⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. gegužės 11 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 58-2771.

¹¹⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. vasario 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 19-722

¹¹⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. spalio 1 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 114-4367; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. lapkričio 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 133-6800; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. gegužės 11 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 58-2771.

¹²⁰ Teisės literatūroje nurodoma, kad mažoritarinė (daugumos) rinkimų sistema gali būti taikoma ne tik vienmandatėse rinkimų apygardose: „mažoritarinė rinkimų sistema reiškia, kad tam, jog kandidatas būtų išrinktas, jis turi surinkti daugumą rinkėjų balsų atitinkamoje rinkimų apygardoje arba šalyje (vykstant prezidento rinkimams)“; mažoritarinė rinkimų sistema „gali būti taikoma vienmandatėse rinkimų apygardose, tada kiekviena partija iškelia tik vieną kandidatą, ir rinkėjai balsuoja už vienos ar kitos partijos kandidatą“; „jeigu daugumos sistema taikoma daugiamandatėse rinkimų apygardose, partija iš karto kelia visą savo kandidatų sąrašą, ir rinkėjas balsuoja ne už atskirus kandidatus, o už visą kandidatų sąrašą“, „sąrašas, gavęs daugiausia balsų, gauna visus atitinkamos rinkimų apygardos mandatus“ (žr. Baglaja M. V., et al. *Konstitucionnoe pravo zarubezhnykh stran* [Constitutional Law of Foreign Countries]. 2-e uzdanie. Moskva: Norma, 2009, p. 256–257).

¹²¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. vasario 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 19-722; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. spalio 1 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 114-4367; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. lapkričio 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 133-6800; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. gegužės 11 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 58-2771.

sistemą į atstovaujamas institucijas gali būti renkami kandidatai, įrašyti tik į rinkimuose dalyvaujančių politinių partijų (ar kitų kolektyvinių subjektų) sudaromus sąrašus; šie sąrašai yra sudaromi iš tam tikro skaičiaus kandidatų.

Pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuris įtvirtintų išimtinę politinių partijų (jų narių ar jų remiamų kandidatų) teisę dalyvauti formuojant politines atstovaujamas institucijas; įstatymų leidėjas, pasirinkęs vien proporcinę rinkimų sistemą, turi įstatyme įtvirtinti ne tik politinių partijų teisę dalyvauti rinkimuose, bet ir nustatyti tai, kokie dar kiti (nustatyti reikalavimus, kuriuos atitinkantys kiti) kolektyviniai subjektai gali dalyvauti ir turi teisę kelti kandidatus rinkimuose į politines atstovaujamas institucijas pateikdami savo kandidatų sąrašus.

Konstitucinis Teismas pabrėžė, kad Konstitucijoje yra įtvirtinti politinių partijų ir politinių organizacijų institutai; politinės organizacijos negali būti tapatinamos su politinėmis partijomis, jis taip pat pabrėžė politinių organizacijų reikšmę formuojant politines atstovaujamas institucijas ir pažymėjo, kad jeigu įstatymų leidėjas, pasirinkęs vien proporcinę rinkimų sistemą, nustatytų tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį būtų įtvirtinta išimtinė politinių partijų (jų narių ar jų remiamų kandidatų) teisė dalyvauti formuojant politines atstovaujamas institucijas, tai reikštų ir tai, kad asmenų, nesančių politinių partijų nariais ir nesusaisytų jokiais ryšiais su jokia politine partija, galimybės įgyvendinti iš Konstitucijos kylančią pasyviąją rinkimų teisę būtų neproporcingai pasunkintos, palyginti su asmenų, esančių politinių partijų nariais ar susisaisčiusių su kuria nors politine partija kitokiais, ne formalios narystės, ryšiais, galimybėmis; tokiu teisiniu reguliavimu iš dalyvavimo rinkimuose į politines atstovaujamas institucijas, *inter alia* kandidatų rinkimuose į šias institucijas iškelimo sudarant kandidatų sąrašus, būtų nepagrįstai pašalinami kiti kolektyviniai subjektai, t. y. politinės organizacijos.

*Mišri rinkimų sistema*¹²². Esant mišriai rinkimų sistemai, dvi atskiros rinkimų sistemos, proporcinė ir mažoritarinė, jungiamos nekeičiant pagrindinio jų požymio, t. y. pavieniai kandidatai varžosi tik vienmandatėse rinkimų apygardose, o į politinių partijų (ar kitų kolektyvinių subjektų) sudaromus kandidatų sąrašus įrašyti kandidatai – tik daugiamandatėse apygardose.

Konstitucinis Teismas savo jurisprudencijoje akcentavo ypatingą politinių partijų vaidmenį rinkimuose. Rinkimų teisė (ir aktyvioji, ir pasyvioji) yra glaudžiai susijusi su Konstitucijos 33 straipsnyje įtvirtinta Lietuvos Respublikos piliečio teise dalyvauti valdant savo šalį, taip pat su Konstitucijos 35 straipsnyje įtvirtinta piliečių teise laisvai vienytis į politines partijas, jei šių tikslai ir veikla nėra priešingi Konstitucijai ir įstatymams. Politinių partijų steigimosi tikslai, paskirtis ir veikla yra neatsiejami nuo viešosios valdžios siekio, taigi ir nuo dalyvavimo rinkimuose į atstovaujamas viešosios valdžios institucijas, taigi kad ir kokia politinių atstovaujamųjų institucijų rinkimų sistema (vien proporcinė, vien mažoritarinė arba tokia rinkimų sistema, kai yra derinami proporcinės ir mažoritarinės rinkimų sistemų elementai) būtų pasirinkta, pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuris užkirstų kelią politinėms partijoms arba jų iškeltiems bei remiamiems kandidatams dalyvauti politinių atstovaujamųjų rinkimuose; tačiau negalima

¹²² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. spalio 1 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 114-4367; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. lapkričio 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 133-6800; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. gegužės 11 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 58-2771.

nustatyti ir tokio teisinio reguliavimo, kuris įtvirtintų išimtinę politinių partijų (jų narių ar jų remiamų kandidatų) teisę dalyvauti formuojant šias institucijas¹²³.

Pagrindinis argumentas, kurį Konstitucinis Teismas pateikia savo jurisprudencijoje, kuriuo pagrindžia, kodėl pasirinkus bet kurią politinių atstovaujamųjų institucijų rinkimų sistemą negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuris įtvirtintų išimtinę politinių partijų (jų narių ar jų remiamų kandidatų) teisę dalyvauti formuojant šias institucijas, yra tas, kad Konstitucijos 35 straipsnio 2 dalyje nustatyta, jog „niekas negali būti verčiamas priklausyti kokiam nors <...> politinei partijai <...>“; ši konstitucinė garantija, ginanti asmenį nuo priklausymo kokiam nors politinei partijai¹²⁴ prieš jo valią, reiškia, kad pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kad asmuo, norintis pasinaudoti savo pasyviaja rinkimų teise renkant politinę atstovaujамąją instituciją, būtų priverstas tapti kurios nors politinės partijos nariu arba susiausti save su kuria nors politine partija kitokiais, ne formalios narystės, ryšiais. Konstitucinio Teismo jurisprudencijos analizė leidžia išskirti dar kelis papildomus argumentus dėl to, kodėl pasirinkus bet kurią politinių atstovaujамųjų institucijų rinkimų sistemą negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuris įtvirtintų išimtinę politinių partijų (jų narių ar jų remiamų kandidatų) teisę dalyvauti formuojant šias institucijas: 1) Lietuvos politinių partijų steigėjais ir nariais gali būti tik Lietuvos Respublikos piliečiai, todėl ne Lietuvos Respublikos piliečių galimybės būti įtrauktiems į politinių partijų sudaromus kandidatų sąrašus yra siauresnės nei Lietuvos Respublikos piliečių¹²⁵ (tai aktualu savivaldybių tarybų ir Europos Parlamento rinkimuose, kuriuose aktyviają ir pasyviają rinkimų teisę turi ne tik Lietuvos Respublikos piliečiai); 2) Konstitucinis Teismas 2007 m. vasario 9 d. ir 2011 m. gegužės 11 d. nutarimuose pažymėjo, kad konstitucinė vietos savivaldos samprata suponuoja kuo didesnes galimybes visiems atitinkamos teritorinės bendruomenės nariams dalyvauti priimančioms sprendimams dėl tos vietos (teritorinės bendruomenės) reikalų tvarkymo, taigi ir kuo didesnes galimybes varžytis dėl vietų atitinkamos savivaldybės taryboje; manytina, kad jeigu pasirenkama vien proporcinė politinės atstovaujamosios institucijos rinkimų sistema, šios nuostatos *mutatis mutandis* taikytinos ne tik savivaldybių tarybų rinkimams, bet ir kitų politinių atstovaujамųjų institucijų rinkimams.

Rinkimų slenkščiai. Konstitucinis Teismas savo jurisprudencijoje¹²⁶ pažymėjo, kad rinkimų slenkstis paprastai yra nustatomas siekiant išvengti didelio renkamos atstovau-

¹²³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. vasario 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 19-722; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. spalio 1 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 114-4367; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. lapkričio 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 133-6800.

¹²⁴ Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad konstitucinės teisės laisvai vienytis į politines partijas turinį sudaro teisė steigti politines partijas, teisė įstoti į jas ir dalyvauti jų veikloje, taip pat teisė nebūti politinių partijų nariu, teisė išstoti iš jų, Konstitucijoje laiduojama teisė savo valia nuspręsti, priklausyti ar nepriklausyti kuriai nors politinei partijai; asmuo šią konstitucinę teisę įgyvendina laisva valia; asmens laisva valia yra pamatinis narystės politinėse partijose principas (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 21 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 110-3536; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. balandžio 14 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 44-1608).

¹²⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. vasario 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 19-722.

¹²⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. gegužės 11 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 58-2771; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. kovo 29 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 40-1973. Pavyzdžiui, Konstitucinis Teismas 2012 m. kovo 29 d. nutarime sprenddamas dėl rinkimų slenkščių Seimo rinkimuose pažymėjo, kad Seimo nesusiskaldymas į smulkias frakcijas (grupes) ir stabi-

amosios institucijos susiskaldymo į smulkias frakcijas (grupes), užtikrinti jos stabilumą. Konstitucinis Teismas yra pasisakęs dėl rinkimų slenksčių Seimo ir savivaldybių tarybų rinkimuose¹²⁷ ir konstatavęs, kad įstatymų leidėjas turi plačią (tačiau ne absoliučią) diskreciją pasirinkti renkamos atstovaujamosios institucijos rinkimų rezultatų nustatymo ir mandatų skirstymo būdus, įtvirtinti vadinamuosius rinkimų slenksčius pasyviąją rinkimų teisę įgyvendinantiems subjektams. Tai reišia nustatyti, kad tokie subjektai gali dalyvauti skirstant mandatus tik gavę tam tikrą įstatymo nustatytą rinkėjų balsų skaičių, kuris gali būti: 1) arba tam tikra iš anksto žinoma rinkimuose dalyvavusių rinkėjų balsų procentinė išraiška; 2) arba tam tikras rinkėjų balsų skaičius, nustatomas apskaičiavus rinkimuose į atstovaujamąją instituciją dalyvavusių rinkėjų balsus. Konstitucinis Teismas suformulavo keletą reikalavimų nustatyti rinkimų slenkstį, kurių nesilaikant būtų pažeistas lygios rinkimų teisės principas įgyvendinant pasyviąją rinkimų teisę: 1) rinkimų slenkstis renkant atstovaujamąją instituciją neturi būti toks didelis, kad sudarytų prielaidas neatspindėti įvairių rinkėjų interesų, pažeisti jų teisę dalyvauti sprendžiant klausimus per demokratiškai išrinktus atstovus; 2) negali būti ignoruojami esminiai rinkimų dalyvių skirtumai ir įtvirtintas vienodas rinkimų slenkstis iš esmės skirtingiems pasyviąją rinkimų teisę įgyvendinantiems subjektams; 3) negali būti nustatytas skirtingas rinkimų slenkstis iš esmės vienodiems pasyviąją rinkimų teisę įgyvendinantiems subjektams. Pavyzdžiui, yra esminis skirtumas tarp politinių partijų kandidatų sąrašų ir partijų jungtinių kandidatų sąrašų, nes vieną jų sudaro partija, o kitą – partijos, sujungdamos savo kandidatų sąrašus, todėl Seimo, savivaldybių tarybų rinkimuose šiems subjektams gali būti nustatytas skirtingas rinkimų slenkstis. Konstitucinis Teismas konstatavo, kad Seimo rinkimuose 5 procentų šiuose rinkimuose dalyvavusių rinkėjų balsų rinkimų slenkstis partijų kandidatų sąrašams ir 7 procentų šiuose rinkimuose dalyvavusių rinkėjų balsų rinkimų slenkstis partijų jungtiniams kandidatų sąrašams¹²⁸, taip pat savivaldybių tarybų rinkimuose – 4 procentų rinkimuose dalyvavusių rinkėjų balsų rinkimų slenkstis partijų kandidatų sąrašams ir 6 procentų rinkimuose dalyvavusių rinkėjų balsų rinkimų slenkstis partijų jungtiniams kandidatų sąrašams – tokie rinkimų slenksčiai nėra per dideli, nesudaro prielaidų rinkimuose neatspindėti įvairių rinkėjų interesų. Kitaip Konstitucinis Teismas įvertino tai, kad

lumas yra konstitucinė vertybė, sudaranti prielaidas užtikrinti *inter alia* Vyriausybės, kurios veikla pagal Konstituciją, *inter alia* jos 67 straipsnio 7 punktą, 92 straipsnio 5 dalį, grindžiama Seimo, pritarusio jos programai, pasitikėjimu ir kuri, kaip nustatyta Konstitucijos 96 straipsnio 1 dalyje, solidariai atsako Seimui už bendrą savo veiklą, stabilumą. Taigi įstatymų leidėjas, nustatydamas Seimo narių rinkimų tvarką, *inter alia* Seimo rinkimų rezultatų nustatymo ir Seimo narių mandatų paskirstymo daugiamandatėje rinkimų apygardoje būdus, turi diskreciją nustatyti vadinamuosius rinkimų slenksčius, kuriais siekiama išvengti didelio Seimo susiskaldymo į smulkias frakcijas (grupes) ir užtikrinti jo darbo stabilumą, efektyvumą, t. y. nustatyti, kad paskirstant Seimo narių mandatus daugiamandatėje rinkimų apygardoje dalyvauja tik tam tikrą rinkimuose dalyvavusių rinkėjų balsų procentinę dalį gavę kandidatų sąrašai; nustatant rinkimų slenksčius turi būti paisoma proporcingumo principo.

¹²⁷ Seimo rinkimams vykstant pagal mišrią rinkimų sistemą (daugiamandatėje ir vienmandatėje rinkimų apygardoje), savivaldybių tarybų rinkimams vykstant pagal proporcinę rinkimų sistemą.

¹²⁸ Konstitucinis Teismas 2012 m. kovo 29 d. nutarime pažymėjo, kad nėra pagrindo teigti, jog teisinis reguliavimas, kuriuo nustatyti minėti 5 ir 7 procentų rinkimų slenksčiai Seimo rinkimuose, paneigia proporcinio atstovavimo sistemos esmę, užkerta kelią mažesnėms ar vidutinėms partijoms (jų išskeltiems kandidatams) dalyvauti Seimo rinkimuose, suteikia kandidatams, išskeltiems didesnių partijų, daugiau galimybių gauti Seimo nario mandatą, kad už mažesnes partijas atiduoti rinkėjų balsai pražūva, o juos atidavusiems rinkėjams nėra atstovaujama.

įstatyme išsikėlusių kandidatų jungtiniams sąrašams yra nustatytas 6 procentų rinkimuose dalyvavusių rinkėjų balsų slenkstis, t. y. toks pat kaip partijų jungtiniams kandidatų sąrašams, ir didesnis negu partijų kandidatų sąrašams. Šiuo atveju įstatyme nustatant rinkimų slenkstį išsikėlusių kandidatų jungtiniai sąrašai, į kuriuos jungiasi išsikėlę asmenys, buvo prilyginti partijų jungtiniams kandidatų sąrašams, kuriuos sudarė partijos, sujungdamos savo kandidatų sąrašus, nors šie du pasyviąją rinkimų teisę įgyvendinantys subjektai yra iš esmės skirtingi. Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad išsikėlusių kandidatų jungtiniai sąrašai pagal juos sudarančius subjektus yra artimesni vienos partijos sudaromam kandidatų sąrašui, o ne partijų jungtiniam kandidatų sąrašui, kurį sudaro kelios partijos, sujungdamos savo kandidatų sąrašus, ir pripažino, kad įstatyme įtvirtintu teisiniu reguliavimu tiek, kiek jame nustatyta, kad išsikėlusių kandidatų jungtinis sąrašas gali gauti savivaldybės tarybos narių mandatų (dalyvauja skirstant mandatus) tik tuo atveju, jeigu už jį balsavo ne mažiau kaip 6 procentai rinkimuose dalyvavusių rinkėjų, yra nepaisoma lygios rinkimų teisės principo.

Konstitucinio Teismo jurisprudencijos analizė atskleidžia, kad iki šiol oficialioji konstitucinė rinkimų sistemų doktrina buvo formuluojama 3 pagrindiniais aspektais: 1) nurodant pagrindinius mažoritarinės, proporcinės ir mišrios rinkimų sistemų požymius; 2) dėl skirtingų kolektyvinių subjektų teisės kelti kandidatų sąrašus politinių atstovaujamųjų institucijų rinkimuose, iš esmės praplečiant tokių subjektų ratą tuo atveju, kai pasirenkama vien proporcinė rinkimų sistema; 3) dėl rinkimų slenksčių.

2.3. Rinkimų komisijos

Konstitucijos tekste *expressis verbis* yra minima tik viena konkreti rinkimų organizavimo institucija – Vyriausioji rinkimų komisija ir minima tik viename Konstitucijos straipsnyje (67 straipsnio 13 punkte)¹²⁹. Konstitucinis Teismas yra priėmęs keletą baigiamųjų aktų¹³⁰, kuriuose buvo formuojama oficiali konstitucinė doktrina, susijusi su Vyriausiosios rinkimų komisijos sudarymu ir veikla. Išanalizavus Konstitucinio Teismo jurisprudenciją, galima išskirti šiuos pagrindinius su Vyriausiosios rinkimų komisijos sudarymu, veikla, nepriklausomumu susijusius aspektus. Pirma, Lietuvoje turi būti suformuota viena universali rinkimus organizuojanti institucija – Vyriausioji rinkimų komisija. Antra, Vyriausiosios rinkimų komisijos paskirtis, sudarymo principai, įgaliojimai turi būti nustatyti įstatymu. Trečia, Vyriausioji rinkimų komisija turi turėti įgaliojimus kontroliuoti ir imtis priemonių, t. y. turėti įgaliojimus veikti taip, kad būtų veiksmingai užtikrintas demokratiškų, laisvų ir teisingų rinkimų principų laikymasis¹³¹, *inter alia* būtų užkirstas kelias šių

¹²⁹ Konstitucijos 67 straipsnio 13 punkte nustatyta, kad Seimas „sudaro Vyriausiąją rinkimų komisiją ir keičia jos sudėtį“.

¹³⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. birželio 30 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1994, Nr. 51-979; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. liepos 7 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1994, Nr. 53-1022; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. liepos 11 d. sprendimas. *Valstybės žinios*. 1994, Nr. 54-1033; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. spalio 26 d. išvada. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 125-6285; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. lapkričio 10 d. išvada. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 131-6607.

¹³¹ Konstitucinio Teismo 2012 m. lapkričio 10 d. išvadoje pažymėta, kad pagal Konstituciją Vyriausioji rinkimų komisija turi turėti pakankamus įgaliojimus, nustačiusi šiuos rinkimų principų pažeidimus, veiksmingai užtikrinti, kad dėl jų nebūtų iškreipta tikroji rinkėjų valia ir Seimo nario mandato neįgytų asmenys,

principų pažeidimams, jie būtų ištirti ir būtų taikomos sankcijos atsakingiems už šiuos pažeidimus rinkimų proceso dalyviams ir kitiems asmenims. Ketvirta, Vyriausioji rinkimų komisija turi priimti objektyvius ir veiksmingus sprendimus dėl rinkimų organizavimo. Konstitucinis Teismas savo baigiamuosiuose aktuose yra pažymėjęs, kad įstatymu turi būti nustatytas toks šios komisijos sudarymo tvarkos teisinis reguliavimas, kuris sudarytų prielaidas jai priimti tokius sprendimus. Taigi komisijos sprendimų objektyvumas tiesiogiai gali priklausyti nuo komisijos sudarymo principų, tačiau Konstitucinis Teismas detaliau neatskleidė, kokiais principais, kriterijais remiantis turėtų būti sudaroma Vyriausioji rinkimų komisija, tai palikta įstatymų leidėjo diskrecijai. Penkta, Seimas turi tam tikras galimybes kontroliuoti šią komisiją¹³²; išskirtinos 3 pagrindinės kontrolės formos: 1) Seimo nario paklausimo teisė (įtvirtinta Konstitucijos 61 straipsnio 1 dalyje); 2) tam tikras kontrolės galimybes suponuoja ir Konstitucijos 67 straipsnio 13 punktas, kuriame įtvirtinta teisė keisti Vyriausiosios rinkimų komisijos sudėtį (šiuo kontekste pažymėtina, kad Konstitucinis Teismas pabrėžė, jog Seimo prerogatyva keisti Vyriausiosios rinkimų komisijos sudėtį Konstitucijoje jokiais kriterijais neapibrėžta, ją riboja Seimo priimto įstatymo nuostatos); pavyzdžiui, atsižvelgiant į Konstitucinio Teismo 1994 m. birželio 30 d. nutarimą, galima daryti išvadą, kad konstituciškai pagrįstas būtų Vyriausiosios rinkimų komisijos sudėties keitimas tuo atveju, jeigu ši komisija nevykdo teismo sprendimo, Konstitucijoje ar įstatymuose nustatytų reikalavimų; 3) Konstitucijos 107 straipsnyje įtvirtinta Seimo teisė pačiam priimti galutinį sprendimą tais atvejais, kai pažeidžiami rinkimų įstatymai; toks Seimo sprendimas turi būti grindžiamas Konstitucinio Teismo išvada.

Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje suformuotos ir tam tikros su teritorinių rinkimų organizavimo institucijų veikla susijusios oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatos: šios institucijos turi priimti objektyvius ir veiksmingus sprendimus, būtinus rinkimams organizuoti, šios institucijos turi turėti įgaliojimus veikti taip, kad būtų veiksmingai užtikrintas demokratiškų, laisvų ir teisingų rinkimų principų laikymasis, *inter alia* būtų užkirstas kelias šių principų pažeidimams, jie būtų ištirti ir būtų taikomos sankcijos atsakingiems už šiuos pažeidimus rinkimų proceso dalyviams ir kitiems asmenims¹³³.

dėl kurių išrinkimo teisėtumo kiltų abejonių, *inter alia* įgaliojimus taikyti griežčiausią priemonę – pripažinti rinkimų rezultatus negaliojančiais. Pažymėtina, kad įstatymų leidėjas turėtų numatyti tokią priemonę kaip *ultima ratio*, t. y. turi būti nustatytas toks rinkimų proceso teisinis reguliavimas, pagal kurį Vyriausioji rinkimų komisija turėtų ir kitų priemonių užtikrinti, kad nebūtų iškreipta tikroji rinkėjų valia, *inter alia* pripažinti rinkimų proceso dalyvius – kandidatus, kurių išrinkimo siekiant buvo padaryti šurkštūs demokratiškų, laisvų ir teisingų rinkimų, *inter alia* rinkimų proceso sąžiningumo ir skaidrumo, principų pažeidimai, arba visą tokią rinkimų kampanijos taktiką naudojančios politinės partijos kandidatų sąrašą – praradus teisę dalyvauti rinkimuose ir būti išrinktiems Seimo nariais arba kandidatų sąrašui dalyvauti paskirstant Seimo nario mandatus; taigi rinkimų rezultatų pripažinimas negaliojančiais laikytinas priemonė, kuri taikytina tada, kai kitomis priemonėmis neįmanoma pasiekti, kad nebūtų iškreipta tikroji rinkėjų valia. Šioje išvadoje taip pat pažymėta, kad teisiniu reguliavimu turi būti sudarytos *inter alia* tokios organizacinės ir materialinės prielaidos Vyriausiajai rinkimų komisijai ir teritorinėms rinkimų organizavimo institucijoms tinkamai veikti: nustatyta atitinkama Vyriausiosios rinkimų komisijos aprūpinimo, bendradarbiavimo su kitomis valstybės institucijomis (*inter alia* ikiteisminio tyrimo institucijomis, prokuratūra) tvarka, Vyriausiosios rinkimų komisijos vadovų bei narių pareigoms vykdyti būtinos garantijos.

¹³² Seimo teisė kontroliuoti Vyriausiąją rinkimų komisiją *inter alia* suponuoja faktas, kad šią komisiją sudaro Seimas.

¹³³ Konstitucinis Teismas 2012 m. spalio 26 d. ir 2012 m. lapkričio 10 d. išvadose pabrėžė, kad įstatymu turi būti nustatytas toks teritorinių rinkimų organizavimo institucijų sudarymo tvarkos teisinis reguliavimas, kurio būtų sudarytos prielaidos šioms institucijoms priimti objektyvius ir veiksmingus sprendimus. Taip

2.4. Rinkimų teisės

2.4.1. Aktyvioji rinkimų teisė

Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje suformuota oficialioji konstitucinė aktyviosios rinkimų teisės doktrina yra gana fragmentiška: Konstitucinis Teismas savo baigiamuosiuose aktuose konstatavo, kad Konstitucijoje yra įtvirtinta aktyvioji rinkimų teisė, pateikė jos trumpą sampratą (apibrėžimą), pasisakė dėl aktyviajai rinkimų teisei taikomų rinkimų cenzų savivaldybių tarybų rinkimuose, suformulavo keletą nuostatų dėl aktyviosios rinkimų teisės įgyvendinimo rinkimuose.

Aktyvioji rinkimų teisė yra įtvirtinta Konstitucijos 34 straipsnio 1 dalyje ir Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje apibrėžiama kaip asmenų galimybė dalyvauti atitinkamų viešosios valdžios institucijų rinkimuose laisvai pasirenkant, už kurį iš iškeltų kandidatų ar kuriuos kandidatus balsuoti¹³⁴; teisė balsuoti, t. y. teisė rinkti¹³⁵.

Pagal Konstituciją aktyviąją rinkimų teisę Seimo ir Respublikos Prezidento rinkimuose turi asmuo, kuris atitinka 3 rinkimų cenzus: yra Lietuvos Respublikos pilietis, yra sukakęs 18 metų ir nėra teismo pripažintas neveiksniu. Aktyviąją rinkimų teisę savivaldybių tarybų rinkimuose turi asmenys, kurie atitinka šiuos rinkimų cenzus: yra atitinkamo Lietuvos Respublikos teritorijos administracinio vieneto nuolatiniai gyventojai (nepriklausomai nuo to, ar jie yra Lietuvos Respublikos piliečiai ar nėra Lietuvos Respublikos piliečiai, o yra asmenys be pilietybės ar turi kitos valstybės pilietybę), rinkimų dieną yra sukakęs 18 metų ir nėra teismo pripažinti neveiksniais; Konstitucinis Teismas 2007 m. vasario 9 d. nutarime pažymėjo, kad jokių kitų aktyviosios rinkimų teisės ribojimų renkant savivaldybių tarybas Konstitucijoje nėra nustatyta.

Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje suformuluota nedaug oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatų, susijusių su aktyviosios rinkimų teisės įgyvendinimu. Pažymėtina, kad oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatos šiuo klausimu formuluotos iš esmės nustatant tam tikrus reikalavimus, pareigas įstatymų leidėjui¹³⁶. Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje akcentuota, kad įstatymų leidėjas turi pareigą įstatymu nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris užtikrintų, kad rinkėjas balsuotų asmeniškai, slaptai, balsavimo metu nebūtų galima paveikti rinkėjų valios ir jos kontroliuoti. Šie su aktyviosios rinkimų teisės įgyvendinimu susiję reikalavimai atskleisti šio darbo poskyriuose „Tiesioginė rinkimų teisė“ ir „Slaptas balsavimas“. Šiame kontekste pažymėtina, kad siekiant, jog balsavimo

pat akcentuota, kad teisiniu reguliavimu turi būti sudarytos *inter alia* tokios organizacinės ir materialinės prielaidos teritorinėms rinkimų organizavimo institucijoms tinkamai veikti: nustatyta atitinkama teritorinių rinkimų organizavimo institucijų aprūpinimo, bendradarbiavimo su kitomis valstybės institucijomis (*inter alia* ikiteisminio tyrimo institucijomis, prokuratūra) tvarka, teritorinių rinkimų organizavimo institucijų vadovų bei narių pareigoms vykdyti būtinos garantijos.

¹³⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. spalio 1 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 114-4367.

¹³⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. gegužės 11 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 58-2771. Šiame kontekste pažymėtina, kad teisės literatūroje nurodoma, jog teisė balsuoti be abejonės yra pati svarbiausia politinė teisė (žr. Nowak, M. U. N. *Covenant on Civil and Political Rights CCPR Commentary*. 2nd revised edition. Kehl am Rhein: N. P. Engel, Publisher, 2005, p. 574).

¹³⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. lapkričio 5 d. išvada. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 163-5955; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. spalio 26 d. išvada. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 125-6285; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. lapkričio 10 d. išvada. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 131-6607.

metu nebūtų galima paveikti rinkėjų valios ir jos kontroliuoti, rinkimuose būtų laisvai išreikšta tikroji rinkėjų valia, Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje ypač akcentuojama įstatymų leidėjo pareiga nustatyti teisinį reguliavimą, kuris užtikrintų rinkimų proceso sąžiningumą ir skaidrumą, *inter alia* apimančią draudimą papirkinėti rinkėjus. Konstitucinio Teismo jurisprudencijos analizė atskleidžia, kad už šurkščius rinkimų pažeidimus dėl rinkėjų papirkinėjimo gali būti taikomos ypač griežtos poveikio priemonės: rinkimų rezultatų pripažinimas negaliojančiais, kandidatų ar kandidatų sąrašų pripažinimas netekus teisės dalyvauti rinkimuose ir būti išrinktiems atstovaujamosios institucijos nariais¹³⁷.

2.4.2. Pasyvioji rinkimų teisė

Konstitucijos 34 straipsnio 2 dalyje yra įtvirtinta pasyvioji rinkimų teisė, kuri Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje apibrėžiama kaip galimybė asmeniui Konstitucijos ir rinkimų įstatymų nustatyta tvarka kandidatuoti į atitinkamos renkamos viešosios valdžios institucijos narius, taigi siekti būti išrinktam¹³⁸, teisė būti rinkimuose registruojamu kandidatu, t. y. teisė būti renkamam¹³⁹. Pagal Konstitucijos 34 straipsnio 3 dalį pasyvosios rinkimų teisės neturi asmenys, kurie yra teismo pripažinti neveiksniais.

Pagal Konstituciją (atsižvelgiant į 56, 74, 113, 141 straipsnius) Seimo nariu gali būti renkamas¹⁴⁰ tik toks asmuo, kuris: 1) yra Lietuvos Respublikos pilietis; 2) nesusijęs priešai-

¹³⁷ Konstitucinis Teismas savo jurisprudencijoje pažymėjo, kad masinis ir (arba) sisteminis rinkėjų papirkimas, *inter alia* dovanomis ar kitokiu atlyginimu skatinant dalyvauti arba nedalyvauti rinkimuose ir (arba) balsuoti už arba prieš vieną ar kitą kandidatą, vykstant rinkimų procesui laikytinas šurkščiu demokratiškų, laisvų ir teisingų rinkimų, *inter alia* rinkimų proceso sąžiningumo ir skaidrumo, principų pažeidimu; masiniu rinkėjų ar rinkimų teisę turinčių asmenų papirkimu vykstant rinkimų procesui laikytinas ir vienkartinis prekių, pinigų ar kitokių dovanų dalijimas ir (arba) neatlygintinis paslaugų teikimas daugeliui rinkėjų per susirinkimus ar kitokius visuomenėi ar tam tikrai jos daliai skirtus renginius skatinant dalyvauti arba nedalyvauti rinkimuose ir (arba) balsuoti už arba prieš vieną ar kitą kandidatą (žr. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. spalio 26 d. išvada. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 125-6285; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. lapkričio 10 d. išvada. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 131-6607). Konstitucinis Teismas 2012 m. lapkričio 10 d. išvadoje konstatavo, kad pagal Konstituciją Vyriausioji rinkimų komisija turi turėti pakankamus įgaliojimus, nustačiusi šurkščius demokratiškų, laisvų, teisingų rinkimų principų pažeidimus, veiksmingai užtikrinti, kad dėl jų nebūtų iškreipta tikroji rinkėjų valia ir Seimo nario mandato neįgytų asmenys, dėl kurių išrinkimo teisėtumo kiltų abejonių, *inter alia* įgaliojimus taikyti griežčiausią priemonę – pripažinti rinkimų rezultatus negaliojančiais; įstatymų leidėjas turėtų numatyti tokią priemonę kaip *ultima ratio*, t. y. turi būti nustatytas toks rinkimų proceso teisinis reguliavimas, pagal kurį Vyriausioji rinkimų komisija turėtų ir kitų priemonių užtikrinti, kad nebūtų iškreipta tikroji rinkėjų valia, *inter alia* pripažinti rinkimų proceso dalyvius – kandidatus, kurių išrinkimo siekiant buvo padaryti šurkštūs demokratiškų, laisvų ir teisingų rinkimų, *inter alia* rinkimų proceso sąžiningumo ir skaidrumo, principų pažeidimai, arba visą tokią rinkimų kampanijos taktiką naudojančios politinės partijos kandidatų sąrašą – praradus teisę dalyvauti rinkimuose ir būti išrinktiems Seimo nariais arba kandidatų sąrašui dalyvauti paskirstant Seimo nario mandatus.

¹³⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. spalio 1 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 114-4367; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. lapkričio 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 133-6800.

¹³⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. gegužės 11 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 58-2771.

¹⁴⁰ Konstitucijoje ir Seimo rinkimų įstatyme nustatytų reikalavimų, kuriuos turi atitikti asmuo, kad galėtų būti renkamas Seimo nariu, temą plačiai nagrinėjo prof. dr. V. Sinkevičius – žr. Sinkevičius, V. Lietuvos Respublikos Seimo, kaip Tautos atstovybės, konstitucinė koncepcija. *Lietuvos konstitucinė teisė: raida, institucijos, teisių apsauga, savivalda*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2007, p. 182-213. Sinkevičius, V. Seimo narių rinkimai: kai kurie teoriniai ir praktiniai rinkimų teisės aspektai. *Jurisprudencija*. 2008, 9(111): 54–65.

ka ar pasižadėjimu užsienio valstybei¹⁴¹; 3) rinkimų dieną yra ne jaunesnis kaip 25 metų amžiaus; 4) nuolat gyvena Lietuvoje; pagal Konstituciją Seimo nariu negali būti renkamas: 1) asmuo, kuris yra nebaigęs atlikti bausmės pagal teismo paskirtą nuosprendį¹⁴²; 2) asmuo, teismo pripažintas neveiksniu; 3) teisėjai (Konstitucinio Teismo, bendrosios kompetencijos ir specializuotų teismų), kol jie nėra pasitraukę iš teisėjo pareigų; 4) asmenys, atliekantys tikrąją karo arba alternatyviąją tarnybą, taip pat neišėję į atsargą krašto apsaugos sistemos, policijos ir vidaus tarnybos karininkai, puskarininkiai ir liktiniai, kitų sukarintų ir saugumo tarnybų apmokami pareigūnai, kol jie nėra nutraukę tarnybos ar pasitraukę iš pareigų; 5) Konstitucijos 74 straipsnyje nurodyti asmenys, kurie apkaltos proceso tvarka buvo pašalinti iš pareigų už šiurkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą ar nusikaltimą, kuriuo kartu buvo šiurkščiai pažeista Konstitucija, sulaužyta priesaika.

Reikalavimai asmeniui, kuris gali būti renkamas Respublikos Prezidentu, *expressis verbis* nustatyti Konstitucijos 78 straipsnyje¹⁴³. Konstitucinis Teismas 2004 m. gegužės 25 d. nutarime detalai nurodė baigtinį sąrašą reikalavimų, kuriuos turi atitikti asmuo, kad galėtų įgyvendinti pasyviąją rinkimų teisę Respublikos Prezidento rinkimuose, Konstitucinis Teismas šiame nutarime konstatavo, kad pagal Konstituciją Respublikos Prezidentu gali būti renkamas asmuo, kuris 1) yra Lietuvos Respublikos pilietis pagal kilmę; 2) ne mažiau kaip trejus pastaruosius metus gyvena Lietuvoje; 3) iki rinkimų dienos yra sukakęs 40 metų; 4) yra nesusijęs priesaika ar pasižadėjimu užsienio valstybei; pagal Konstituciją Respublikos Prezidentu negali būti renkamas asmuo: 1) kuris du kartus iš eilės (dvi kadencijas iš eilės) buvo Respublikos Prezidentu; 2) nebaigęs atlikti bausmės pagal teismo paskirtą nuosprendį; 3) teismo pripažintas neveiksniu; 4) kuris yra bet kurio teismo teisėjas; 5) kuris eina Konstitucijos 141 straipsnyje nurodytas pareigas; pagal Konstituciją Respublikos Prezidentu niekada negali būti renkamas ir toks asmuo, kuris už priesaikos sulaužymą, šiurkštų

Sinkevičius, V. Kas gali būti renkamas Seimo nariu: kai kurių reikalavimų sampratos probleminiai aspektai. *Konstitucinė jurisprudencija*. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo biuletenis, 2008, 3(11): 98–126.

¹⁴¹ Konstitucinis Teismas 1998 m. lapkričio 11 d. nutarime konstatavo, kad konstitucinė sąvoka „nesusijęs priesaika ar pasižadėjimu užsienio valstybei“ yra abstraktaus pobūdžio, t. y. ją reikėtų suprasti kaip bet kurią priesaiką ar pasižadėjimą užsienio valstybei; ji Konstitucijoje buvo suformuluota dėl politinių tikslų: užtikrinti aukščiausios politinės valstybinės institucijos tinkamą suformavimą; bet kokie politinio pobūdžio išpareigojimai užsienio valstybei – tiek kylantys iš formaliai duotos priesaikos ar pasižadėjimo, tiek atsirandantys kaip politinė pareiga ar politinio lojalumo reikalavimas, susijęs su kitos valstybės pilietybės turėjimu, turėtų būti traktuojami kaip pasižadėjimas užsienio valstybei; svarbiausias būdas konstitucinei sąlygai – būti „nesusijusiam priesaika ar pasižadėjimu užsienio valstybei“ – įvykdyti yra užsienio valstybės pilietybės atsisakymas.

¹⁴² Konstitucinis Teismas 2004 m. gegužės 25 d. nutarime konstatavo, kad ši konstitucinė nuostata reiškia ir tai, kad jeigu asmuo buvo teismo nuteistas už nusikaltimo padarymą ir atliko jam teismo nuosprendžiu paskirtą bausmę, jis gali būti renkamas Seimo nariu. Tačiau asmuo, kuris buvo pašalintas iš Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytų pareigų už nusikaltimo, kuriuo buvo šiurkščiai pažeista Konstitucija, sulaužyta priesaika, padarymą, negali būti renkamas Seimo nariu. Tai reiškia, kad Seimo nariu gali būti renkamas asmuo, kuris apkaltos tvarka buvo pašalintas iš užimamų pareigų arba panaikintas jo Seimo nario mandatas už tokio nusikaltimo padarymą, kuriuo kartu nėra šiurkščiai pažeista Konstitucija, sulaužyta priesaika.

¹⁴³ Pagal šį Konstitucijos straipsnį Respublikos Prezidentu gali būti renkamas Lietuvos Respublikos pilietis pagal kilmę, ne mažiau kaip trejus pastaruosius metus gyvenęs Lietuvoje, jeigu jam iki rinkimų dienos yra suėję ne mažiau kaip keturiasdešimt metų ir jeigu jis gali būti renkamas Seimo nariu. Konstitucijos 78 straipsnyje esanti nuoroda į tai, kad Respublikos Prezidentu gali būti renkamas tik toks asmuo, kuris gali būti renkamas Seimo nariu, reiškia, kad norint atskleisti reikalavimus, kuriuos turi atitikti asmuo, kad galėtų būti renkamas Respublikos Prezidentu, būtina atskleisti reikalavimus, kurie Konstitucijoje yra numatyti kandidatams į Seimo narius; šie reikalavimai yra įtvirtinti, kykla iš Konstitucijos 56, 74, 113, 141 straipsnių.

Konstitucijos pažeidimą ar nusikaltimą, kuriuo kartu buvo šiuurkščiai pažeista Konstitucija, sulaužyta priesaika, apkaltos proceso tvarka buvo pašalintas iš einamų pareigų ar buvo panaikintas jo Seimo nario mandatas. Pagal Konstituciją asmuo, atitinkantis nurodytus konstitucinius reikalavimus, kad galėtų būti įregistruotas kandidatu į Respublikos Prezidentus, dar turi surinkti ne mažiau kaip 20 tūkstančių rinkėjų parašų. Šiame nutarime Konstitucinis Teismas pabrėžė, jog Konstitucija nenumato kokių nors kitų reikalavimų (sąlygų), kuriuos turi atitikti asmuo, kad galėtų būti renkamas Respublikos Prezidentu.

Konstitucijoje *expressis verbis* nustatyta, kad pasyviają rinkimų teisę savivaldybių tarybų narių rinkimuose turi ne tik Lietuvos Respublikos piliečiai, bet ir kiti asmenys (kitų valstybių piliečiai bei asmenys be pilietybės), jeigu jie nuolat gyvena atitinkamame Lietuvos Respublikos teritorijos administraciniame vienetė; pasyviosios rinkimų teisės šiuos rinkimuose neturi asmuo, kuris yra teismo pripažintas neveiksniu. Konstitucijoje *expressis verbis* yra įtvirtinti ne visi rinkimų cenzai pasyviajai rinkimų teisei renkant savivaldybių tarybų narius, kiti jų įtvirtinti Savivaldybių tarybų rinkimų įstatyme.

Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje¹⁴⁴ suformuluotos nuostatos ne tik dėl fiziniam asmeniui taikomų rinkimų cenzų, bet ir pripažinta, kad reguliuojant rinkimų santykius gali būti nustatomi ir specialūs (pagal savo pobūdį iš esmės procedūriniai) reikalavimai – surinkti tam tikrą kiekį parašų ar sumokėti rinkimų užstatą, kuriuos įvykdęs (atitinkantis) asmuo gali kelti savo kandidatūrą rinkimuose; rinkimai yra atsakingas politinis procesas, todėl demokratinėse valstybėse pripažįstamas pagrįstu reikalavimas, kad pretendentai į parlamento narius įrodytų turintys tam tikrą politinę visuomenės paramą arba (ir) savo ketinimų pagrįstumą laiduotų tam tikru (protingu) finansiniu išsipareigojimu.

Pasyviosios rinkimų teisės sampratos aspektu svarbūs Konstitucinio Teismo baigiamieji aktai, kuriuose jis formuoja oficialiąją konstitucinę doktriną, susijusią su reikalavimais, keliamais ne tik fiziniam asmeniui, siekiančiam įgyvendinti pasyviają rinkimų teisę, bet ir kolektyviniam subjektui, kad šis galėtų kelti kandidatų sąrašą rinkimuose. Tai aktu alu tais atvejais, kai rinkimuose kandidatais savęs iškelti pavieniai fiziniai asmenys negali, o gali būti keliami išimtinai tik kandidatų sąrašai, kuriuos gali kelti kolektyviniai subjektai. Taigi šiuo atveju nepakanka, kad fizinis asmuo, siekiantis įgyvendinti savo pasyviają rinkimų teisę, atitiktų Konstitucijoje ir jai neprieštaraujančiuose įstatymuose įtvirtintus rinkimų cenzus. Atitinkamus įstatymuose nustatytus reikalavimus, kad galėtų kelti kandidatų sąrašą rinkimuose, turi atitikti ir kolektyvinis subjektas. Iš Konstitucinio Teismo jurisprudencijos matyti, kad įstatymų leidėjas turi diskreciją nustatydamas tokius reikalavimus; be to, tam tikri reikalavimai kolektyviniam subjektui *turi būti* nustatyti, kiti *gali*, bet neprivalo, *būti* nustatyti.

Konstitucinis Teismas¹⁴⁵ akcentavo, jog tuo atveju, kai rinkimuose taikoma vien proporcinė rinkimų sistema, negali būti nustatyta, kad teisę kelti kandidatų sąrašus turi išimtinai tik politinės partijos, nes tada iš dalyvavimo rinkimuose būtų nepagrįstai eliminuoti

¹⁴⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 85-3094; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. spalio 1 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2008, Nr. 114-4367; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. kovo 29 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2012, Nr. 40-1973.

¹⁴⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. lapkričio 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2010, Nr. 133-6800; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. gegužės 11 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2011, Nr. 58-2771.

kiti kolektyviniai subjektai, t. y. politinės organizacijos, o asmenų, nesančių politinių partijų nariais ir nesusaisyty jokiais ryšiais su jokia politine partija, galimybės įgyvendinti savo pasyviąją rinkimų teisę būtų neproporcingai pasunkintos, palyginti su asmenų, esančių politinių partijų nariais ar susisaisčiusių su kuria nors politine partija kitokiais, ne formalios narystės, ryšiais, galimybėmis. Taigi pasirinkus vien proporcingą rinkimų sistemą, įstatyme *turi būti* įtvirtinta ne tik politinių partijų teisė dalyvauti rinkimuose, bet ir nustatyta tai, kokie kiti kolektyviniai subjektai (nustatyti reikalavimai, kuriuos atitinkantys kiti kolektyviniai subjektai), kurie nėra politinės partijos, gali dalyvauti ir turi teisę kelti kandidatus rinkimuose į politines atstovaujamas institucijas pateikdami savo kandidatų sąrašus.

Konstitucinis Teismas savo jurisprudencijoje¹⁴⁶ pabrėžė, kad Konstitucijoje yra įtvirtintas ne tik politinių partijų, bet ir politinių organizacijų institutas, ir nors šios sąvokos yra artimos, jos nėra tapačios – politinės organizacijos negali būti tapatinamos su politinėmis partijomis, politinės partijos yra viena iš politinių organizacijų rūšių¹⁴⁷; įstatyme apibrėžiant politinių organizacijų sampratą, gali būti numatyta jų įvairovė, *inter alia* tokios politinės organizacijos, kurios steigiamos įvairiems visuomeniškai reikšmingiems poreikiams tenkinti, visuomenei naudingai veiklai vykdyti ir kartu tam tikriems politiniams siekiams kelti (*inter alia* dalyvauti rinkimuose į politines atstovaujamas institucijas); įtvirtinant politinių organizacijų, *inter alia* įsteigtų siekiant dalyvauti rinkimuose, teisę pateikti kandidatų sąrašus *turi būti* nustatyti tam tikri specialūs reikalavimai, kuriuos jos turi atitikti, kaip antai: tokias politines organizacijas gali steigti tik asmenys (tam tikras jų skaičius), turintys aktyviąją rinkimų į konkrečią instituciją teisę, ir kt. Konstitucinio Teismo jurisprudencijos analizė leidžia daryti išvadą, kad politinės organizacijos gali būti ne tik nuolat veikiančios, bet ir tokios, kurios steigiamos, kad dalyvautų konkrečiuose rinkimuose į politinę atstovaujamą instituciją. Pavyzdžiui, Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad savivaldybių tarybų rinkimams vykstant vien tik pagal proporcingą rinkimų sistemą nebūtų konstituciškai nepagrįstas toks reikalavimas, kai toli gražu ne bet koks (ne bet kokiems tikslams sukurtas) susivienijimas galėtų sudaryti kandidatų į savivaldybių tarybų narius sąrašą – įstatymu *gali būti* nustatyti tam tikri kriterijai, susiję su atitinkamą sąrašą sudarančio ir pateikiančio registruoti susivienijimo, kuris nėra politinė partija, veiklos teritorija (pavyzdžiui, kad ji apimtų atitinkamą Lietuvos Respublikos teritorijos administracinę vienetą); susivienijimai (asociacijos), kurie pagal įstatymą turi turėti teisę sudaryti minėtus sąrašus, *gali būti* sukuriama tam tikriems savivaldybių tarybų rinkimams, bet jie, jeigu tai būtų nustatyta įstatyme, gali būti ir nuolat veikiančios¹⁴⁸.

Reikalavimai gali būti nustatomi ne tik kolektyviniams subjektams, bet ir jų sudaromiems kandidatų sąrašams. Įstatymų leidėjas turi plačią diskreciją nustatyti reikalavimus, kuriuos turi atitikti ne politinių partijų sąrašai; Konstitucinis Teismas nurodė dalį tokių

¹⁴⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. vasario 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 19-722; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. lapkričio 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2010, Nr. 133-6800; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. gegužės 11 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2011, Nr. 58-2771.

¹⁴⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2010 m. lapkričio 9 d. nutarime konstatavo, kad politinės partijos „tai susivienijimai, kurių steigimosi tikslai ir uždaviniai išskirtinai siejami su politine veikla, siekiu patekti į renkamas politinės valdžios institucijas, dalyvauti *inter alia* įgyvendinant valstybės valdžią“.

¹⁴⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. vasario 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 19-722; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. gegužės 11 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2011, Nr. 58-2771.

galimų reikalavimų (nepateikdamas jų baigtinio sąrašo): (1) kiek asmenų turi būti įrašyta į tokį sąrašą; (2) ar kas nors turi paremti tokį sąrašą, kad jis būtų įregistruojamas savivaldybių tarybų rinkimams, o jeigu taip, tai kiek asmenų turi tai padaryti; (3) laiką, kada toks sąrašas turi būti pateiktas registruoti, ir kaip tai turi būti daroma¹⁴⁹.

Taigi, atsižvelgiant į Konstitucinio Teismo jurisprudenciją, išskirtini tokie reikalavimai, susiję su pasyviosios rinkimų teisės įgyvendinimu: 1) materialinio pobūdžio reikalavimai, kuriuos turi atitikti fizinis asmuo, kad turėtų teisę kelti savo kandidatūrą rinkimuose, galėtų įgyvendinti teisę būti renkamam; 2) materialinio pobūdžio reikalavimai kolektyviniam subjektui (juridiniam asmeniui), kad jis galėtų kelti rinkimuose kandidatų sąrašą ar pavienius kandidatus; 3) reikalavimai kolektyvinio subjekto sudaromam kandidatų sąrašui, kad jį būtų galima kelti, registruoti rinkimuose; 4) procedūrinio pobūdžio reikalavimai, kuriuos asmuo turi įvykdyti, kad galėtų įgyvendinti pasyviąją rinkimų teisę. Šiame kontekste pažymėtina, kad Konstitucinis Teismas 2012 m. kovo 29 d. nutarime pažymėjo, jog „įstatymų leidėjas, reglamentuodamas rinkimų santykius, *inter alia* Seimo rinkimų, savivaldybių tarybų rinkimų, taip pat rinkimų į Europos Parlamentą parengimo procedūras, susijusias su kandidatų kėlimu (išsikėlimu) ir registravimu, turi Konstitucijos saistomą diskreciją atsižvelgti į šių rinkimų (juose renkamų institucijų) specifiką ir nustatyti atitinkamus (nebūtinai vienodus) procedūrinius reikalavimus“.

Pažymėtina, kad Konstitucinis Teismas savo jurisprudencijoje nėra išaiškinęs, ar Konstitucijoje yra įtvirtinta teisė, laimėjus rinkimus, būti politinės atstovaujamosios institucijos nariu arba Respublikos Prezidentu. Atsižvelgiant į rinkimų instituto esmę, rinkimų tikslą, Konstitucijoje įtvirtintą visuminį rinkimų teisinį reguliavimą, manytina, kad tokia teisė implicitiškai kyla iš Konstitucijos ir yra jos ginama, ji yra neatsiejamai susijusi su teise rinkti ir teise būti renkamam (teise siekti būti išrinktam).

2.4.2.1. Materialinio pobūdžio fizinio asmens pasyviosios rinkimų teisės ribojimai

2.4.2.1.1. Pasyviosios rinkimų teisės ribojimas dėl pareigų nesuderinamumo

Konstitucijos 113 straipsnyje nustatyta, kad teisėjas negali eiti jokių kitų renkamų ar skiriamų pareigų, dirbti verslo, komercijos ar kitokiose privačiose įstaigose ar įmonėse; teisėjas negali dalyvauti politinių partijų ir kitų politinių organizacijų veikloje; Konstitucijos 104 straipsnyje nustatyta, kad Konstitucinio Teismo teisėjams taikomi darbo ir politinės veiklos apribojimai, nustatyti teismų teisėjams; Konstitucijos 141 straipsnyje nustatyta, kad asmenys, atliekantys tikrąją karo arba alternatyviąją tarnybą, taip pat neišėję į atsargą krašto apsaugos sistemos, policijos ir vidaus tarnybos karininkai, puskarininkiai ir liktiniai, kitų sukarintų ir saugumo tarnybų apmokami pareigūnai negali būti Seimo nariais ir savivaldybių tarybų nariais; jie negali eiti renkamų ar skiriamų pareigų civilinėje valstybinėje tarnyboje, dalyvauti politinių partijų ir politinių organizacijų veikloje. Kyla klausimas, kaip turėtų būti suprantamos Konstitucijos 113 ir 141 straipsnių nuostatos rinkimų teisės kontekste; atsižvelgiant į jų žodinę išraišką, jos galėtų būti aiškinamos ir taikomos dvejopai (ribojant pasyviąją rinkimų teisę arba jos neribojant): 1) kad Konstitucijos 113 ir 141 straipsniuose nurodytas pareigas einantis asmuo *negali būti renkamas*

¹⁴⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. vasario 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2007, Nr. 19-722; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. gegužės 11 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2011, Nr. 58-2771.

Respublikos Prezidentu, Seimo nariu, savivaldybės tarybos nariu, *kol* eina Konstitucijos 113, 141 straipsniuose nurodytas pareigas; 2) kad šiuose straipsniuose nurodytas pareigas einantis asmuo *gali būti renkamas* Seimo nariu, Respublikos Prezidentu, savivaldybės tarybos nariu, *tačiau* tuo atveju, jeigu jis yra išrenkamas Seimo nariu, Respublikos Prezidentu arba savivaldybės tarybos nariu, jis turi apsispręsti, ar būti Respublikos Prezidentu, Seimo nariu, savivaldybės tarybos nariu, ar toliau eiti buvusias pareigas ir atsisakyti Respublikos Prezidento pareigų, Seimo nario, savivaldybės tarybos nario mandato. Pažymėtina, kad, atsižvelgiant į Konstitucijoje įtvirtintus Seimo nario, Respublikos Prezidento, Vyriausybės nario darbo apribojimus¹⁵⁰, taip pat būtų galima analogiškai svarstyti: 1) ar Seimo narys, Respublikos Prezidentas, Vyriausybės narys *negali būti renkamas* savivaldybės tarybos nariu, *kol* eina Seimo nario, Respublikos Prezidento, Vyriausybės nario pareigas; 2) ar Seimo narys, Respublikos Prezidentas, Vyriausybės narys *gali būti renkamas* savivaldybės tarybos nariu, *tačiau* tuo atveju, jeigu jis išrenkamas savivaldybės tarybos nariu, jis turi apsispręsti, ar būti savivaldybės tarybos nariu, ar toliau eiti buvusias pareigas ir atsisakyti savivaldybės tarybos nario mandato.

Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje pripažįstami abu minėtų Konstitucijos 113 ir 141 straipsniuose įtvirtintų nuostatų aiškinimo būdai, t. y. vienu atveju nustatant rinkimų cenzą, ribojimą pasyviajai rinkimų teisei, kitu atveju – tokio rinkimų cenzo ribojimo nenustatant. Minėtų Konstitucijos straipsnių aiškinimo būdą Konstitucinis Teismas sieja išimtinai su rinkimų rūšimi, t. y. Seimo ir Respublikos Prezidento rinkimuose minėti Konstitucijos straipsniai gali būti aiškinami išimtinai tik pirmuoju būdu, savivaldybių tarybų (per kurias įgyvendinama savivaldos teisė) rinkimuose – antruoju būdu.

Konstitucinis Teismas savo aktuose¹⁵¹ yra konstatavęs, kad: 1) pagal Konstitucijos 141 straipsnį *savivaldybių tarybų nariais negali būti* asmenys, atliekantis tikrąją karo arba alternatyviąją tarnybą, taip pat neišėję į atsargą krašto apsaugos sistemos, policijos ir vidaus tarnybos karininkai, puskarininkiai ir liktiniai, kitų sukarintų ir saugumo tarnybų apmokami pareigūnai (iš Konstitucijos 141 straipsnio, taip pat kitų Konstitucijos nuostatų matyti, jog karinė, sukarinta bei saugumo tarnybos yra atribotos nuo civilinės tarnybos); 2) pagal Konstituciją tie patys asmenys negali tuo pat metu vykdyti funkcijų įgyvendinant

¹⁵⁰ Konstitucijos 60 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad Seimo nario pareigos, išskyrus jo pareigas Seime, nesuderinamos su jokiais kitomis pareigomis valstybinėse įstaigose ir organizacijose, taip pat su darbu verslo, komercijos bei kitose privačiose įstaigose ar įmonėse; šio straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad Seimo narys gali būti skiriamas tik Ministru Pirmininku ar ministru. Konstitucijos 83 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad Respublikos Prezidentas negali būti Seimo nariu, negali užimti jokių kitų pareigų ir gauti kitokio atlyginimo, išskyrus Respublikos Prezidentui nustatytą atlyginimą ir atlyginimą už kūrybinę veiklą. Konstitucijos 99 straipsnyje nustatyta, kad Ministras Pirmininkas ir ministrai negali užimti jokių kitų renkamų ar skiriamų pareigų, dirbti verslo, komercijos ar kitokiose privačiose įstaigose ar įmonėse, taip pat gauti kitokį atlyginimą, išskyrus jam nustatytą pagal pareigas Vyriausybėje bei užmokestį už kūrybinę veiklą.

¹⁵¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 19-828; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. gegužės 30 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 53-2361; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. vasario 11 d. sprendimas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 24-740; Konstitucinio Teismo 2004 m. vasario 13 d. sprendimas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 26-822; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. sausio 19 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2005, Nr. 9-289; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. vasario 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 19-722; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. lapkričio 17 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 141-6634. Taip pat žr. *Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatos 1993–2009*. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2010, p. 1009.

valstybės valdžią ir būti savivaldybių tarybų, per kurias įgyvendinama savivaldos teisė, nariais, todėl *savivaldybių tarybų nariais negali būti* Seimo nariai, Respublikos Prezidentas, Vyriausybės nariai, teisėjai¹⁵² (atsižvelgiant į Konstitucinio Teismo jurisprudenciją galima būtų išskirti du pagrindinius tokios išvados motyvus: pirma, Konstitucijoje *expressis verbis* Respublikos Prezidentui, Seimo nariams, Vyriausybės nariams, teisėjams nustatyti darbo apribojimai, draudimas eiti kitas pareigas; antra, Respublikos Prezidentui, Seimo nariams, Vyriausybės nariams, teisėjams Konstitucijoje įtvirtinti imunitetai, kurių neturi savivaldybių tarybų nariai; o pagal Konstituciją savivaldybių tarybų nariai negali būti nelygūs savo teisiniu statusu); 3) pagal Konstituciją savivaldybių tarybų nariais taip pat negali būti valstybės pareigūnai, kurie pagal Konstituciją ir įstatymus turi įgaliojimus kontroliuoti ar prižiūrėti savivaldybių veiklą¹⁵³; savivaldybės tarybai atskaitingų institucijų pareigūnai taip pat negali tuo pat metu būti savivaldybių tarybų nariais¹⁵⁴. *Šie Konstitucijos reikalavimai reiškia ne tai, kad nurodyti asmenys neturi teisės siekti būti išrinktais savivaldybių tarybų nariais (t. y. kad jie neturi pasyviosios rinkimų teisės renkant savivaldybių tarybų narius), bet tai, kad jeigu susidaro tokia teisinė situacija, kai Konstitucijos 141 straipsnyje*

¹⁵² Konstitucinis Teismas 2002 m. gruodžio 24 d. nutarime pažymėjo, kad Respublikos Prezidentui, Seimo nariams, Vyriausybės nariams bei teisėjams tam, kad jie galėtų vykdyti jiems Konstitucijoje nustatytas funkcijas įgyvendinant valstybės valdžią, Konstitucijoje yra nustatytas ypatingas teisinis statusas, *inter alia* apimantis darbo, atlyginimo bei politinės veiklos apribojimus, ypatingą pašalinimo iš užimamų pareigų ar mandato panaikinimo tvarką ir/arba imunitetus: asmens neliečiamybę, ypatingą patraukimo baudžiamojon ir/arba administracinėn atsakomybėn tvarką. Savivaldybių tarybų nariai pagal Konstituciją neturi minėtų imunitetų, todėl pagal Konstituciją negali būti tokios teisinės situacijos, kai savivaldybių tarybų nariais yra asmenys, turintys minėtus imunitetus; pagal Konstituciją savivaldybių tarybų nariai negali būti nelygūs savo teisiniu statusu.

¹⁵³ Iš Konstitucinio Teismo 2003 m. gegužės 30 d. nutarimo matyti, kad formuluotė „valstybės pareigūnai, kurie pagal Konstituciją ir įstatymus turi įgaliojimus kontroliuoti ir prižiūrėti savivaldybių veiklą“ aiškintina kaip apimanti ir tuos valstybės pareigūnus, nuo kurių sprendimų priklauso savivaldybių tarybų kompetencijos, numatytos Konstitucijoje ir įstatymuose, įgyvendinimas (pavyzdžiui, Vyriausybės atstovus (Konstitucijos 123 straipsnis), valstybės kontrolierius). Konstitucinis Teismas jurisprudencijoje (Konstitucinio Teismo 2004 m. vasario 11 d. ir 2004 m. vasario 13 d. sprendimai) atskleidė, kad „valstybės pareigūnai (tarnautojai ar kiti asmenys nepriklausomai nuo to, kaip jie vadinami įstatymuose), pagal Konstituciją ir įstatymus turintys įgaliojimus priimti tokius sprendimus, nuo kurių priklauso savivaldybių tarybų sprendimų pagal Konstitucijoje ir įstatymuose apibrėžtą kompetenciją priėmimas ir įgyvendinimas, tuo pat metu negali būti savivaldybių tarybų nariais; šis teiginys nereiškia, kad valstybės pareigūnai, turintys įgaliojimus vykdyti tik organizacinę, techninę ar pan. savivaldybių taryboms atskaitingų vykdomųjų organų, savivaldybių įstaigų ar įmonių kontrolę ar priežiūrą, negali tuo pat metu būti savivaldybių tarybų nariais“. Pažymėtina, kad Konstitucijoje yra įtvirtintas savivaldybių tarybų viršenybės joms atskaitingų vykdomųjų organų atžvilgiu principas; šis principas *inter alia* reiškia, kad savivaldybių tarybos turi įgaliojimus kontroliuoti savo sudaromus ir joms atskaitingus vykdomuosius organus; taigi pagal Konstituciją savivaldybių taryboms atskaitingi vykdomieji organai negali būti sudaromi iš juos sudarančių savivaldybių tarybų narių (Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d., 2003 m. gegužės 30 d. nutarimai). Konstitucinis Teismas 2004 m. vasario 13 d. sprendime konstatavo, kad „jeigu įstatymuose nustatyta, kad savivaldybių įstaigų, įmonių vadovai ar jų pareigūnai yra atskaitingi savivaldybių taryboms už savo ar atitinkamų įstaigų, įmonių veiklą, tai jie tuo pat metu negali būti tų savivaldybių tarybų nariais“.

¹⁵⁴ Ši nuostata reiškia, kad jeigu įstatymuose nustatyta, jog savivaldybių įstaigų, įmonių vadovai ar jų pareigūnai yra atskaitingi savivaldybių taryboms už savo ar atitinkamų įstaigų, įmonių veiklą, jie tuo pat metu negali būti tų savivaldybių tarybų nariais, priešingu atveju būtų iškreipta savivaldybių tarybų (kaip teritorinių bendruomenių atstovybių) teisė prižiūrėti joms atskaitingų įstaigų, įmonių (jų vadovų ar pareigūnų) veiklą, nes susidarytų tokia teisinė situacija, kai savivaldybių taryboms atskaitingų įstaigų, įmonių vadovai ar pareigūnai prižiūrėtų patys save (savo pačių veiklą), būtų atskaitingi patys sau (Konstitucinio Teismo 2004 m. vasario 13 d. sprendimas, 2011 m. lapkričio 17 d. nutarimas).

nurodytas asmuo arba asmuo, vykdamas funkcijas įgyvendinant valstybės valdžią, arba valstybės pareigūnas, kuris pagal Konstituciją ir įstatymus turi įgaliojimus kontroliuoti ar prižiūrėti savivaldybių veiklą, išrenkamas savivaldybės tarybos nariu, jis iki naujai išrinktai savivaldybės tarybai susirenkant į pirmąjį posėdį privalo apsispręsti, ar eiti savo ankstesnes pareigas, ar būti savivaldybės tarybos nariu.

Tačiau visai kitokią prasmę Konstitucijos 113 ir 141 straipsniuose įtvirtintas teisinis reguliavimas įgyja pasyviosios rinkimų teisės atžvilgiu Respublikos Prezidento ir Seimo rinkimuose¹⁵⁵. Šiame kontekste pažymėtina, kad Konstitucinis Teismas yra ne kartą¹⁵⁶ konstatavęs, jog valstybės valdymas ir vietos savivalda yra dvi skirtingos Konstitucijoje įtvirtintos viešosios valdžios sistemos ir jos yra formuojamos bei funkcionuoja skirtingais konstituciniais pagrindais; Konstitucijoje savivalda nėra tapatinama su valstybės valdymu; kaip dvi viešosios valdžios įgyvendinimo sistemos, jos yra susijusios, tačiau kiekviena jų įgyvendina joms būdingas funkcijas.

Konstitucinis Teismas 2004 m. gegužės 25 d. nutarime¹⁵⁷ konstatavo, kad neturi būti sudaroma jokių prielaidų teisėjams arba Konstitucijos 141 straipsnyje nurodytiems asmenims savo įgaliojimais pasinaudoti siekiant tapti Seimo nariu, taigi kilti konfliktui tarp tokio asmens tarnybinių pareigų ir jo privataus intereso būti išrinktam Seimo nariu; atsižvelgiant į tai teisėjų ir Konstitucijos 141 straipsnyje nurodytų asmenų galimybė siekti būti išrinktiems Seimo nariais vertintina kitaip, negu jų galimybė būti išrinktiems savivaldybių tarybų nariais, – pagal Konstituciją tol, kol eina atitinkamas pareigas, šie asmenys neturi teisės būti renkami Seimo nariais. Pagal Konstitucijos 78 straipsnio 1 dalį Respublikos Prezidentu gali būti renkamas Lietuvos Respublikos pilietis, kuris *inter alia* gali būti renkamas Seimo nariu. Kadangi pagal Konstituciją teisėjai ir Konstitucijos 141 straipsnyje nurodyti asmenys tol, kol eina atitinkamas pareigas, neturi teisės būti renkami Seimo nariais, jie negali būti renkami ir Respublikos Prezidentu.

¹⁵⁵ Pavyzdžiui, prof. dr. V. Sinkevičiaus nuomone, sprendžiant, ar teisėjai ir Konstitucijos 141 straipsnyje nurodyti asmenys gali būti renkami Seimo nariais, „esminę reikšmę“ turi tai, kad šie asmenys „negali dalyvauti politinių partijų ir politinių organizacijų veikloje“; „draudimas dalyvauti politinių partijų ir politinių organizacijų veikloje suponuoja ne tik draudimą būti politinių partijų ir politinių organizacijų nariais, vykdyti jų pavedimus ir pan., bet ir tai, kad nurodyti asmenys turėtų vengti demonstruoti savo politines pažiūras, kritikuoti arba vertinti valstybės institucijų priimtus sprendimus, galiausiai neturėtų bet kokia forma daryti įtakos, kištis į tokių sprendimų priėmimą“, „Seimo rinkimų kampanija visada turi politinį pobūdį“, vadinasi teisėjai ir Konstitucijos 141 straipsnyje nurodyti asmenys „Seimo rinkimų kampanijos metu faktiškai dalyvautų politinėje kovoje“ (žr. Sinkevičius, V. *Parlamento teisės studijos*. Vilnius: UAB „Baltijos kopijos“, 2011, p. 116–117; Sinkevičius, V. Lietuvos Respublikos Seimo, kaip Tautos atstovybės, konstitucinė koncepcija. *Lietuvos konstitucinė teisė: raida, institucijos, teisių apsauga, savivalda*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2007, p. 211–212. Šiame kontekste atkreiptinas dėmesys, kad, kaip yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, „rinkimai yra politinis procesas“, taigi ne tik Seimo, bet ir savivaldybių tarybų rinkimų kampanija visada turi politinį atspalvį. Prof. dr. V. Sinkevičius akcentuoja, kad jeigu Konstitucijos 141 straipsnyje nurodyti asmenys „galėtų būti renkami Seimo nariais, dalyvautų politinėje kovoje ir su tais civiliais valstybės valdžios pareigūnais, kuriems jie yra pavaldūs, kurie vykdo kariuomenės, kitų sukarintų struktūrų civilinę kontrolę“; „teisėjai, jeigu jie galėtų būti renkami Seimo nariais, dalyvaudami rinkimų kovoje bei demonstruodami savo politines pažiūras, sudarytų prielaidas abejoti, ar teisėjai, taigi ir teismai tikrai yra (bus) nešališki“.

¹⁵⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. sausio 14 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 5-186; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 181-6708; Nr. 186; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. liepos 8 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2005, Nr. 87-3274.

¹⁵⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 85-3094.

Taigi visų Lietuvoje įsteigtų ir veikiančių teismų teisėjai (Konstitucinio Teismo, bendrosios kompetencijos ir specializuotų teismų teisėjai) ir asmenys, nurodyti Konstitucijos 141 straipsnyje, kol eina šias pareigas, neturi pasyviosios rinkimų teisės Respublikos Prezidento ir Seimo rinkimuose (taikomas pareigų nesuderinamumo rinkimų cenzas), tačiau turi pasyviąją rinkimų teisę savivaldybių tarybų narių rinkimuose (pareigų nesuderinamumo cenzas netaikomas). Šiame kontekste pažymėtina, kad teisėjai ir Konstitucijos 141 straipsnyje nurodyti asmenys, norintys kelti savo kandidatūrą Seimo rinkimuose, gali laisvai savo noru atsistatydinti iš einamų pareigų.

2.4.2.1.2. Pasyviosios rinkimų teisės ribojimas dėl duotos priesaikos ar pasižadėjimo užsienio valstybei

Konstitucijos 56 straipsnyje *expressis verbis* yra nustatyta, kad „Seimo nariu gali būti renkamas Lietuvos Respublikos pilietis, kuris nesusijęs priesaika ar pasižadėjimu užsienio valstybei“, tačiau šios sąvokos turinys pačiame Konstitucijos tekste nėra atskleistas. Taigi vienas iš Konstitucijoje nustatytų reikalavimų Lietuvos Respublikos piliečiui, kad jis galėtų būti renkamas Seimo nariu, – būti nesusijusiam priesaika ar pasižadėjimu užsienio valstybei. Šis reikalavimas taikomas ir pasyviajai rinkimų teisei Respublikos Prezidentu gali būti renkamas Lietuvos pilietis <...> jeigu jis gali būti renkamas Seimo nariu“. Atsižvelgiant į tai, kad šis Konstitucijoje *expressis verbis* įtvirtintas reikalavimas abstraktaus pobūdžio, jo aiškinimas ir taikymo praktika iki Konstitucinio Teismo 1998 m. lapkričio 11 d. nutarimo¹⁵⁸ priėmimo buvo nevienareikšmė. Šiame nutarime Konstitucinis Teismas pasisakė dėl pasyviajai rinkimų teisei taikomo Konstitucijoje *expressis verbis* įtvirtinto rinkimų cenzo, kurio gana lakoniška formuluotė sudarė prielaidas skirtingai jo interpretacijai, atskleidė jo turinį. Konstitucinis Teismas 1998 m. lapkričio 11 d. nutarime konstatavo, kad ši sąvoka yra abstraktaus pobūdžio, t. y. ją reikėtų suprasti kaip bet kurią priesaiką ar pasižadėjimą užsienio valstybei, kad bet kokie politinio pobūdžio įsipareigojimai užsienio valstybei – tiek kylantys iš formaliai duotos priesaikos ar pasižadėjimo, tiek atsirandantys kaip politinė pareiga ar politinio lojalumo reikalavimas, susijęs su kitos valstybės pilietybės turėjimu, turėtų būti traktuojami kaip pasižadėjimas užsienio valstybei, ir pabrėžė, kad „svarbiausias būdas konstitucinei sąlygai – būti „nesusijusiam priesaika ar pasižadėjimu užsienio valstybei“ – įvykdyti yra užsienio valstybės pilietybės atsisakymas“¹⁵⁹. Taigi Konstitucijoje yra įtvirtintas toks pasyviosios rinkimų teisės Seimo (taip pat ir Respublikos Prezidento) rinkimuose ribojimas, kad Lietuvos Respublikos pilie-

¹⁵⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. lapkričio 11 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1998, Nr. 100-2791.

¹⁵⁹ Prof. dr. V. Sinkevičius pabrėžia, kad „Konstitucijos 56 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta formuluotė „priesaika ar pasižadėjimas užsienio valstybei“ visų pirma apima asmens politinio pobūdžio įsipareigojimus užsienio valstybei“, o „formuluotė „politinio pobūdžio įsipareigojimai užsienio valstybei“ neturėtų būti aiškinama kaip apimanti tik kitos valstybės pilietybės turėjimą arba tik tuos įsipareigojimus, kurie susiję su kitos valstybės pilietybės turėjimu“ (žr. Sinkevičius, V. Kas gali būti renkamas Seimo nariu: kai kurių reikalavimų sampratos probleminiai aspektai. *Konstitucinė jurisprudencija*. 2008, 3(11): 110–111; Sinkevičius, V. Lietuvos Respublikos Seimo, kaip Tautos atstovybės, konstitucinė koncepcija. *Lietuvos konstitucinė teisė: raida, institucijos, teisių apsauga, savivalda*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2007, p. 199; Sinkevičius, V. Kas gali būti renkamas Lietuvos Respublikos Prezidentu: kai kurie teoriniai ir praktiniai konstitucinių reikalavimų aspektai. *Prezidentas valstybinės valdžios institucijų sistemoje*. Vilnius: leidykla MES, 2011, p. 104–105).

tis gali būti renkamas Seimo nariu (Respublikos Prezidentu) ir gali juo būti tik tuo atveju, jeigu jis neturi jokios kitos valstybės (kitų valstybių) pilietybės, Seimo nariu (Respublikos Prezidentu) negali būti renkamas ir juo negali būti asmuo, turintis kitos (ar kelių kitų) valstybių pilietybę. Taigi Konstitucinis Teismas nutarime konstatavo, kad iš Konstitucijos kyla reikalavimas asmeniui, siekiančiam įgyvendinti savo pasyviąją rinkimų teisę Seimo ir Respublikos Prezidento rinkimuose ir turinčiam ne tik Lietuvos Respublikos, bet ir užsienio valstybės (ar kelių užsienio valstybių) pilietybę, pastarosios pilietybės atsisakyti (netekti). Iš Konstitucinio Teismo nutarime išdėstytų argumentų (*inter alia* šių: „Konstitucija iš Seimo nario besąlygiškai reikalauja ištikimybės priesaikos vien Lietuvos valstybei, pasižadėjimo gerbti ir vykdyti jos Konstituciją ir įstatymus“, „valstybės institucijose gali dirbti tik lojalūs tai valstybei asmenys, kurių ištikimybė jai ir patikimumas nekelia jokių abejonių“, „jeigu Seimo nario priesaiką duotų asmuo, kuris priesaika ar pasižadėjimu yra susijęs su užsienio valstybe, kiltų abejonių dėl naujos priesaikos tikrumo ir patikimumo, o tokio asmens teisinė politinė situacija taptų dviprasmiška“, konstitucinė sąvoka „nesusijęs priesaika ar pasižadėjimu užsienio valstybei“ Konstitucijoje buvo suformuluota dėl politinių tikslų: „užtikrinti aukščiausios politinės valstybinės institucijos, įkūnijančios valstybėje teisinės tautos atstovavimo idėją, tinkamą suformavimą“) matyti, kad pagrindinis konstitucinio pasyviosios rinkimų teisės ribojimo būti nesusijusiam priesaika ar pasižadėjimu užsienio valstybei tikslas – Seimo narių ištikimybė (lojalumas) išimtinai tik Lietuvos valstybei. Pačiame Konstitucinio Teismo nutarime nėra atskleistas ištikimybės (lojalumo) Lietuvai sampratos turinys. Tačiau atsižvelgiant į tai, kad Konstitucinis Teismas nutarime pabrėžė, jog minėtas konstitucinis pasyviosios rinkimų teisės ribojimas „pirmiausia aiškintinas tuo, jog Konstitucijos 59 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad „išrinktas Seimo narys <...> prisiekia būti ištikimas Lietuvos Respublikai“, svarstytina, ar ištikimybės Lietuvai, kaip valstybei, sampratos, jos turinio elementų nepadėtų atskleisti būtent Seimo nario priesaikos tekstas, kuris yra įtvirtintas pačioje Lietuvos Respublikos Konstitucijoje. Lietuvos Respublikos įstatyme „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos“ (kuris yra Konstitucijos sudedamoji dalis) yra įtvirtintas toks Seimo nario priesaikos tekstas: „Aš, (vardas, pavardė), prisiekiu būti ištikimas Lietuvos Respublikai; prisiekiu gerbti ir vykdyti jos Konstituciją ir įstatymus, saugoti jos žemių vientisumą; prisiekiu visomis išgalėmis stiprinti Lietuvos nepriklausomybę, sąžiningai tarnauti Tėvynei, demokratijai, Lietuvos žmonių gerovei. Tepadeda man Dievas!“¹⁶⁰. Taigi Seimo nario ištikimybės (lojalumo) Lietuvos valstybės samprata galėtų apimti *inter alia* pagarbą Lietuvos Konstitucijai ir įstatymams, teritorijos vientisumui, nepriklausomybei.

Manytina, kad tam tikras paradoksas atsispindi Konstitucinio Teismo 1998 m. lapkričio 11 d. nutarime pateiktame pilietybės sąvokos apibrėžime¹⁶¹, pagal kurį pilietybė yra nuolatinis politinis teisinis asmens ryšys su konkrečia valstybe, grindžiamas *inter alia* „asmens ištikimyste atitinkamai valstybei“. Taigi iš Konstitucinio Teismo pateiktos pačios pilietybės sampratos atrodo, kad, Konstitucinio Teismu nuomone, valstybės pilietybės turėjimo faktas pats savaime suponuoja asmens ištikimybę tokiai valstybei.

¹⁶⁰ Prisiekti leidžiama ir be paskutiniojo sakinio.

¹⁶¹ „Pilietybė yra nuolatinis politinis teisinis asmens ryšys su konkrečia valstybe, grindžiamas abipusėmis teisėmis bei pareigomis ir iš jų kylančiu savitarpio pasitikėjimu, gynyba bei asmens ištikimyste atitinkamai valstybei“.

Svarstyta, ar Konstitucinio Teismo 1998 m. lapkričio 11 d. nutarime, atsižvelgiant *inter alia* į kituose teismo baigiamuosiuose aktuose įtvirtintas nuostatas, išdėstyti argumentai tam tikra prasme nėra prieštaringi skirtingų pilietybės įgijimo pagrindų (Lietuvos Respublikos pilietybė įgyjama *inter alia* gimstant, natūralizacijos tvarka¹⁶²) kontekste. Atkreiptas dėmesys, kad Konstitucinis Teismas 1994 m. balandžio 13 d. nutarime¹⁶³ nurodė, jog „valstybių pilietybės įstatymai tiksliai reglamentuoja pilietybės įgijimo sąlygas bei tvarką, numatydami priesaiką valstybei ar ištikimybės pasižadėjimą (išskyrus atvejus, kai pilietybė įgyjama gimstant), drausdami arba labai ribodami dvigubą pilietybę“. Pažymėtina, kad analizuojant Konstitucinio Teismo 1998 m. lapkričio 11 d. nutarime išdėstytas nuostatas¹⁶⁴ dėl apskritai pačios priesaikos sampratos pilietybės institute, matyti, kad Konstitucinis Teismas kelis kartus akcentuoja priesaikos ir vieno iš pilietybės įgijimo pagrindų – būtent pilietybės įgijimo natūralizacijos būdu – ryšį, kai įgydamas pilietybę asmuo turi duoti priesaiką tai valstybei, kurios pilietybę įgyja, kai štai įgydamas pilietybę gimimu, asmuo jokios formalios priesaikos, pasižadėjimo neduoda. Kitų pilietybės įgijimo pagrindų ir priesaikos ryšys Konstitucinio Teismo nutarime detaliau neanalizuojamas; kaip minėta, Konstitucinio Teismo pozicija yra tokia, kad pats faktas, jog Lietuvos Respublikos pilietis turi kitos valstybės pilietybę (nepriklausomai nuo to, kokiu pagrindu asmuo pilietybę įgijo, nepriklausomai nuo to, ar asmuo davė priesaiką ar pasižadėjimą užsienio valstybei ar jos nedavė), savaime reiškia, kad toks Lietuvos Respublikos pilietis yra susijęs priesaika ar pasižadėjimu užsienio valstybei.

Matyti, kad Konstitucijos 56 straipsnyje nustatytas pasyviosios rinkimų teisės ribojimas aiškintas suteikiant jam labai platų turinį. Minėtas konstitucinis reikalavimas yra susijęs su asmens ir Lietuvos valstybės interesų pusiausvyra, tų interesų pasvėrimu. Šiuo atveju viešajam, o ne asmens privačiam interesui, jo apsaugai suteikiamas prioritetas¹⁶⁵. Seimo, Respublikos Prezidento institucijų priimami sprendimai turi esminę, lemiamą įtaką daugeliui Lietuvos vidaus ir užsienio politikos sričių, veikia visos valstybės, jos visuomenės gyvenimą, raidos tendencijas. Konstitucinis Teismas nutarime pabrėžė, kad Konstitucijoje įtvirtintos sąlygos įvykdymas priklauso nuo konkretaus piliečio apsisprendimo ir jo valios.

¹⁶² Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymo 13 straipsnyje nustatyti tokie Lietuvos Respublikos pilietybės įgijimo pagrindai: gimstant, suteikus Lietuvos Respublikos pilietybę supaprastinta tvarka, natūralizacijos tvarka, išimties tvarka, grąžinus Lietuvos Respublikos pilietybę, Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių nustatytais pagrindais (žr. Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymas. *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 144-7361).

¹⁶³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. balandžio 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1994, Nr. 29-524.

¹⁶⁴ „Pilietybės priesaika paprastai duodama, kai pilietybė suteikiama natūralizacijos būdu“, „priesaika yra asmens iškilmingas bei tvirtas pasižadėjimas prisiekti jį saistančias pareigas ir jas vykdyti arba pažadas sakyti tiesą, paprastai kreipiantis į Dievą“, „tarp priesaikos ir pasižadėjimo nedaroma esminių skirtumų, tos sąvokos traktuojamos kaip beveik vienareikšmės“, „pilietybės institute priesaika dažniausiai vartojama, kai pilietybė suteikiama natūralizacijos būdu“.

¹⁶⁵ Lietuvos Respublikos pilietis, turintis ir kitos valstybės pilietybę, norėdamas įgyvendinti Konstitucijos garantuojamą konstitucinę teisę būti renkamam Seimo nariu, Respublikos Prezidentu, turi rinktis ir apsispręsti dėl savo turimų teisių apimties: ar įgyvendinti Konstitucijoje įtvirtintą savo konstitucinę teisę būti renkamam Seimo nariu, Respublikos Prezidentu, tačiau netekti kitų teisių, kurias garantuoja ne Lietuvos, o užsienio valstybės konstitucija ir įstatymai, ar neįgyvendinti Konstitucijos garantuojamos teisės būti renkamam Seimo nariu, Respublikos Prezidentu, tačiau neprarasti teisių, garantuojamų užsienio valstybės konstitucijos ir įstatymų. Užsienio valstybės pilietybės netekimas reiškia, kad asmuo netenka ne tik užsienio valstybės pilietybės, tačiau ir visų teisių, kurios garantuojamos tik asmenims, tos užsienio valstybės piliečiams; paprastai tai yra politinės teisės.

2.4.2.1.3. Pasyviosios rinkimų teisės ribojimas dėl pašalinimo iš pareigų apkalto proceso tvarka

Iš Konstitucinio Teismo jurisprudencijos¹⁶⁶ matyti, kad konstitucinis rinkimų teisės institutas yra glaudžiai susijęs su konstituciniais apkalto ir priesaikos institutais, šie institutai yra tarpusavyje integruoti. Konstitucinis Teismas 2004 m. kovo 31 d. išvadoje¹⁶⁷ konstatavo, kad tuometinis Lietuvos Respublikos Prezidentas R. Paksas savo veiksmais šiuurkščiai pažeidė Konstituciją (šiam kontekste pažymėtina, kad šiuurkštus Konstitucijos pažeidimas kartu yra ir priesaikos sulaužymas, o priesaikos sulaužymas kartu yra ir šiuurkštus Konstitucijos pažeidimas¹⁶⁸). Remdamasis šia išvada, Seimas 2004 m. balandžio 6 d. apkalto proceso tvarka už šiuurkštų Konstitucijos pažeidimą pašalino R. Paksą iš Respublikos Prezidento pareigų. Seimas 2004 m. balandžio 15 d. nutarimu¹⁶⁹ 2004 m. birželio 13 d. paskyrė pirmalaikius Respublikos Prezidento rinkimus, kuriuose kelti savo kandidatūrą norėjo ir R. Paksas. Seimas 2004 m. gegužės 4 d. priėmė įstatymą¹⁷⁰, kuriuo Respublikos Prezidento rinkimų įstatyme buvo įtvirtintas naujas pasyviosios rinkimų teisės ribojimas: „Respublikos Prezidentu negali būti renkamas asmuo, kurį Seimas apkalto proceso tvarka pašalino iš užimamų pareigų ar panaikino jo Seimo nario mandatą, jeigu nuo jo pašalinimo iš užimamų pareigų ar jo Seimo nario mandato panaikinimo praėjo mažiau kaip 5 metai“. Tačiau jau 2004 m. gegužės 25 d. priimtame nutarime¹⁷¹ Konstitucinis Teismas pripažino, kad ši nuostata prieštarauja Konstitucijai *inter alia* tuo aspektu, kad yra nustatytas 5 metų terminas, kuriam praėjus asmuo, kuris už šiuurkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužimą buvo pašalintas iš einamų pareigų apkalto proceso tvarka ar panaikintas jo Seimo nario mandatą, vėl gali būti renkamas Respublikos Prezidentu. Šiame nutarime buvo konstatuota, kad iš Konstitucijos implicitiškai kyla pasyviosios rinkimų teisės Seimo ir Respublikos Prezidento rinkimuose ribojimas, t. y. kad Respublikos Prezidentu, Seimo nariu niekada (iki gyvos galvos, negrižtamai) negali būti renkamas asmuo (jis neturi pasyviosios rinkimų teisės), kuris už priesaikos sulaužimą, šiuurkštų Konstitucijos pažeidimą ar nusikaltimą, kuriuo kartu buvo šiuurkščiai pažeista Konstitucija, sulaužyta priesaika, apkalto proceso tvarka buvo pašalintas iš Respublikos Prezidento, Konstitucinio Teismo pirmininko ar teisėjo, Aukščiausiojo Teismo pirmininko ar teisėjo, Apeliacinio teismo pirmininko ar teisėjo pareigų ar buvo panaikintas jo Seimo nario mandatą¹⁷². Šiame kontekste atkreiptinas dėmesys, kad asmuo, kuris apkalto proceso tvarka

¹⁶⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 85-3094; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 105-5330.

¹⁶⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 31 d. išvada. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 49-1600.

¹⁶⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 124-5643; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 31 d. išvada. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 49-1600.

¹⁶⁹ Lietuvos Respublikos Seimo 2004 m. balandžio 15 d. nutarimas „Dėl Respublikos Prezidento rinkimų paskyrimo“. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 56-1933.

¹⁷⁰ Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo papildymo 1° straipsniu ir 2° straipsnio papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 75-2568.

¹⁷¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 85-3094.

¹⁷² Taip pat buvo konstatuota, kad toks asmuo *niekada negali užimti* tokių Konstitucijoje nurodytų pareigų, kurių ėjimo pradžia yra susijusi su Konstitucijoje numatytos priesaikos davimu. Šiame kontekste pažymėtina, kad dėl Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimo teisės mokslininkų nuomonių buvo įvairių, pavyzdžiui, prof. A. Vaišvilos nuomone, tai buvo „pernelyg platus Konstitucijos teksto aiškinimas“.

buvo pašalintas iš einamų pareigų, panaikintas jo Seimo nario mandatas už tokio nusikaltimo, kuriuo nebuvo šurkščiai pažeista Konstitucija, sulaužyta priesaika, padarymą gali būti renkamas Respublikos Prezidentu, Seimo nariu. Išanalizavus Konstitucinio Teismo jurisprudenciją¹⁷³ (*inter alia* Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimą), kurioje buvo formuojama oficialioji konstitucinė apkaltos, priesaikos ir rinkimų institutų doktrina, išskirtini šie minėto pasyviosios rinkimų teisės ribojimo aspektai: 1) ribojimas Konstitucijos tekste *expressis verbis* nėra įtvirtintas, jis kyla iš Konstitucijos implicitiškai iš visuminio konstitucinio teisinio reguliavimo (visų pirma iš konstitucinių priesaikos ir apkaltos institutų); 2) ribojimas taikomas asmenims, esant dviem būtinoms sąlygoms: tokias asmenis Konstitucinis Teismas pripažino šurkščiai pažeidus Konstituciją (reiškia kartu ir sulaužius duotą priesaiką) ir, remdamasis tokia Konstitucinio Teismo išvada, Seimas tokius asmenis apkaltos proceso tvarka pašalina iš einamų pareigų¹⁷⁴ ar panaikino Seimo nario mandatą; 3) esant Konstitucinio Teismo išvadai, kad asmuo šurkščiai pažeidė Konstituciją, Seimas sprendžia, ar pašalinti tokį asmenį iš pareigų apkaltos proceso tvarka, taigi nuo Seimo (politinio pobūdžio institucijos) sprendimo priklauso, ar asmeniui ateityje bus taikomas toks griežtas pasyviosios rinkimų teisės ribojimas (nes esant Konstitucinio Teismo išvadai, kad asmuo šurkščiai pažeidė Konstituciją, Seimas gali priimti dviejų tipų sprendimus: pašalinti asmenį iš pareigų apkaltos tvarka arba nepašalinti, nuo to ir priklauso, ar bus taikomas asmeniui pasyviosios rinkimų teisės ribojimas); 4) kadangi apkaltos proceso tikslas – išspręsti minėtų asmenų konstitucinės atsakomybės klausimą, tai šis pasyviosios rinkimų teisės ribojimas yra apkaltos proceso tvarka pritaikytos konstitucinės sankcijos viena iš sudedamųjų dalių, nes konstitucinės sankcijos turinį sudaro pašalinimas iš einamų pareigų ir draudimas kada nors ateityje tokiam asmeniui eiti tokias Konstitucijoje numatytas pareigas, kurias ėjimo pradžią Konstitucija sieja su priesaikos

kai „ima galioti ir nepaskelbtos teisės normos, tos normos sukuriamos triant konkrečią bylą ir čia pat tai veikai taikomos“; „tokia padėtis buvo susidariusi 2004 m. Prezidento apkaltos metu, kai Konstitucinio Teismo aiškinimu sukurta sankcija riboti apkaltos būdu nušalinto nuo pareigų asmens politines teises atsiradanda po to, kai asmuo jau atliko jam inkriminuojamą veiką ir kurią atlikdamas toks asmuo nenumatė ir negalėjo numatyti papildomų savo teisių suvaržymų, nes rašytinė Konstitucija buvo nustačiusi, jog nušalinimas nuo pareigų yra vienintelė apkaltos būdu taikoma sankcija ir nesiejamas su jokiais nušalinto asmens konstitucinių teisių suvaržymais ateityje“ (žr. Vaišvila, A. Demokratija ir teisė tapatumo požiūriu. *Jurisprudencija*. 2007, 11(101): 28). Prof. A. Vaišvilos nuomone, „Tauta nėra saistoma Seimo, pašalinusio konkretų asmenį iš Prezidento pareigų, valios, kai įgyvendina savo suverenitetą tiesiogiai rinkdama Prezidentą; atsižvelgdamas į Konstitucijos 4 ir 3 straipsnius, A. Vaišvila nurodo, kad Tauta „patį per Prezidento rinkimus sprendžia, suteikti Seimo pašalintam iš Prezidento pareigų asmeniui Prezidento įgaliojimus ar jų nesuteikti“ (žr. Vaišvila, A. *Teisės teorija*. Trečiasis leidimas. Vilnius: Justitia, 2009, p. 333).

¹⁷³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gegužės 11 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1999, Nr. 42-1345; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. kovo 30 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 28-784; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. sausio 25 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2001, Nr. 10-295; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 124-5643; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 31 d. išvada. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 49-1600; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. balandžio 15 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 56-1948; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 85-3094; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. spalio 27 d. išvada. *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 128-6545; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. rugšėjo 5 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 105-5330.

¹⁷⁴ Respublikos Prezidento, Konstitucinio Teismo pirmininko ar teisėjo, Aukščiausiojo Teismo pirmininko ar teisėjo, Apeliacinio teismo pirmininko ar teisėjo pareigų.

davimu; 5) pasyviosios rinkimų teisės ribojimas taikomas dviejų rūšių rinkimuose: Respublikos Prezidento rinkimuose ir Seimo rinkimuose, o Europos Parlamento rinkimuose ir savivaldybių tarybų rinkimuose asmuo, kuris apkaltos proceso tvarka buvo pašalintas iš einamų pareigų ar panaikintas jo Seimo nario mandatas už šturkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą, nusikaltimo, kuriuo buvo šturkštčiai pažeista Konstitucija, padarymą, turi pasyviąją rinkimų teisę, ji šiuo pagrindu pagal Konstituciją nėra ribojama; 6) ypatinga ribojimo specifika yra ta, kad apkaltos tvarka pritaikyta konstitucinė sankcija yra negrįžtamojo pobūdžio, asmuo niekada ateityje negali būti renkamas Respublikos Prezidentu ar Seimo nariu; 7) pasyviosios rinkimų teisės ribojimo taikymas (kaip ir pats apkaltos institutas) yra viena iš pilietinės Tautos, demokratinės pilietinės visuomenės savisaugos priemonių, gynimosi nuo valstybės valdžios pareigūnų, nepaisančių Konstitucijos ir teisės, būdas, valstybės apsaugos būdas; taigi ribojimo tikslas yra apginti valstybę, pilietinę Tautą, demokratiją, t. y. iš esmės ribojimu siekiama apsaugoti demokratinę tvarką.

Pažymėtina, kad Konstitucinis Teismas suteikė prioritetą ne asmens teisei būti renkamam, rinkėjų nuomonės raiškos laisvei rinkimuose, o viešajam, valstybės interesui, kad visos valstybės valdžią įgyvendinančios institucijos būtų sudaromos tik iš tokių piliečių, kurie be išlygų paklūsta Konstitucijai, kurie, eidami savo pareigas, besąlygiškai vadovaujasi Konstitucija, teise, Lietuvos valstybės interesais. Konstitucinis Teismas 2004 m. gegužės 25 d. nutarime pažymėjo, jog apkalta – tai asmens konstitucinės atsakomybės Tautai būdas: Tauta per savo atstovybę – Seimą sprendžia, ar asmenį, kuris šturkštčiai pažeidė Konstituciją, sulaužė priesaiką pašalinti iš einamų pareigų, „pagal Konstituciją negali būti ir nėra priešpriešos tarp aukščiausios suverenios galios, kurią Tauta vykdo tiesiogiai, ir aukščiausios suverenios galios, kurią Tauta vykdo per savo demokratiškai išrinktus atstovus – Seimo narius“. Iš šių Konstitucinio Teismo nutarimo nuostatų matyti, kad rinkėjai per savo atstovybę – Seimą priėmė sprendimą pašalinti asmenį iš einamų pareigų, kartu priima ir sprendimą, kad juo nepasitiki ir niekada daugiau ateityje nepasitikės, todėl ne tiesiogiai, o per Seimą nusprendžia ir dėl tokio griežto pasyviosios rinkimų teisės ribojimo taikymo.

Konstitucinis Teismas 2004 m. gegužės 25 d. nutarime atskirai nedėstė argumentų dėl pasyviosios rinkimų teisės ribojimo proporcingumo siekiamam tikslui (apginti demokratinę tvarką), tačiau akivaizdu, kad jis laikė tokį ribojimą proporcingu ir apskritai vieninteliu galimu, kuriam nėra ir negali būti jokių kitų alternatyvų, nes *inter alia* konstatavo, kad „kitoks Konstitucijos nuostatų aiškinimas padarytų teisiškai beprasmį, betikslį patį konstitucinį apkaltos už šturkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą institutą“, „kitoks Konstitucijos nuostatų aiškinimas būtų nesuderinamas ir su konstituciniu teisinės valstybės principu“.

Šiame kontekste atkreiptinas dėmesys į dar vieną aspektą. Pagal Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalies 4 punktą Konstitucinis Teismas teikia išvadą, ar Seimo narių ir valstybės pareigūnų, kuriems pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai; Konstitucijos 107 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad Konstitucinio Teismo sprendimai klausimais, kuriuos Konstitucija priskiria jo kompetencijai, yra galutiniai ir neskundžiami, šio straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad, remdamasis Konstitucinio Teismo išvadomis, Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalies 4 punkte nurodytus klausimus galutinai sprendžia Seimas. Konstitucinis Teismas savo jurisprudencijoje¹⁷⁵ yra išaiškinęs šių nuo-

¹⁷⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. balandžio 15 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 56-1948; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 31 d. išvada. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 49-1600.

statų turinį, Teismas konstatavo, kad pagal Konstituciją įgaliojimus apkaltos procese turi tik dvi valstybės valdžios institucijos – Seimas ir Konstitucinis Teismas, kurioms nustatytos skirtingos funkcijos: Konstitucinis Teismas sprendžia, ar valstybės pareigūno ar Seimo nario, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai, ar šiais veiksmais Konstitucija pažeista šurkščiai, o Seimas, jeigu asmuo šurkščiai pažeidė Konstituciją, apkaltos proceso tvarka sprendžia, ar pašalinti tokį asmenį iš einamų pareigų ar panaikinti Seimo nario mandatą, taigi kartu priima ir sprendimą dėl pasyviosios rinkimų teisės Seimo ir Respublikos Prezidento rinkimuose iš tokio asmens atėmimo. Taigi sprendimą dėl labai griežtos sankcijos – asmens teisės (pasyviosios rinkimų teisės Seimo ir Respublikos Prezidento rinkimuose) atėmimo priima ne teisinė, ne teisminė, bet politinė institucija – Seimas. Manytina, kad toks teisinis reguliavimas yra ydingas. Minėtos sankcijos taikymas, kaip ir Konstitucijos pažeidimo nustatymas, turi būti teisinio, o ne politinio vertinimo dalykas; sprendimą dėl tokios sankcijos taikymo turi priimti ne politinė, o teisminė institucija. Manytina, kad Konstitucijoje įtvirtintas teisinis reguliavimas, pagal kurį, kaip minėta, Konstitucinis Teismas teikia išvadą, ar Seimo narių ir valstybės pareigūnų, kuriems pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai, ar jais nebuvo šurkščiai pažeista Konstitucija, o remdamasis Konstitucinio Teismo išvada sprendimą dėl minėtos sankcijos taikymo priima Seimas, keistinas nustatant tokį konstitucinį teisinį reguliavimą, pagal kurį Konstitucinis Teismas (teisminės valdžios institucija) turėtų įgaliojimus spręsti klausimą, ar Seimo narių ir valstybės pareigūnų, kuriems pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai, o nustatęs, kad tokie veiksmai Konstitucijai prieštarauja ir dėl tokių veiksmų Konstitucija buvo pažeista šurkščiai, buvo sulaužyta duota priesaika – priimti sprendimą dėl tokių asmenų pašalinimo iš einamų pareigų ar Seimo nario mandato panaikinimo, priimti sprendimą dėl jų pasyviosios rinkimų teisės Seimo ir Respublikos Prezidento rinkimuose atėmimo (ar negalėjimo šią teisę įgyvendinti tam tikrą laiką). Kaip yra konstatavęs ir Konstitucinis Teismas, Seimas – valstybės valdžios institucija, savo prigimtimi ir esme politinio pobūdžio institucija, kurios sprendimuose atsispindi Seimo narių daugumos politinė valia, kurios sprendimai grindžiami politiniais susitarimais, įvairiais politiniais kompromisais ir pan.¹⁷⁶ Sprendimas dėl tokios sankcijos kaip pasyviosios rinkimų teisės Seimo ir Respublikos Prezidento rinkimuose atėmimas ar draudimas ją įgyvendinti tam tikrą terminą negali būti priimamas remiantis politiniais argumentais, tuo, kas yra ar galėtų būti naudingiau vienai ar kitai politinei partijai ar kitai politinei jėgai. Lietuvos praktika tik patvirtina, kad dabar galiojantis konstitucinis teisinis reguliavimas yra ko-reguotinas. 2010 m. spalio 27 d. Konstitucinis Teismas pagal Seimo paklausimą pateikė išvadą¹⁷⁷ dėl Seimo nario Lino Karaliaus ir Seimo nario Aleksandro Sacharuko, kuriems buvo pradėtos apkaltos bylos, veiksmų atitikties Konstitucijai. Šioje išvadoje Konstitucinis Teismas konstatavo, kad Seimo narys Aleksandras Sacharukas savo veiksmais¹⁷⁸ šurkščiai pažeidė Konstituciją ir sulaužė priesaiką, Seimo narys Linas Karalius savo

¹⁷⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 31 d. išvada. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 49-1600.

¹⁷⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. spalio 27 d. išvada. *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 128-6545.

¹⁷⁸ Seimo nario A. Sacharuko atlikti veiksmai, kuriais jis šurkščiai pažeidė Konstituciją, sulaužė priesaiką – naudojimąsi Seimo nario L. Karaliaus Seimo nario pažymėjimu Seimo plenariniuose posėdžiuose ir sąžiningas balsavimas už jį 8 kartus.

veiksmais¹⁷⁹ taip pat šiurkščiai pažeidė Konstituciją ir sulaužė priesaiką. Seimas, gavęs šią Konstitucinio Teismo išvadą, priėmė du skirtingus sprendimus: L. Karaliaus Seimo nario mandatą panaikino¹⁸⁰, o A. Sacharuko Seimo nario mandato nepanaikino¹⁸¹. Tai reiškia, kad esant Konstitucinio Teismo identiškai išvadai tuo aspektu, kad abu asmenys savo veiksmais šiurkščiai pažeidė Konstituciją ir sulaužė priesaiką, t. y. esant abiem asmenims šiuo atžvilgiu vienodoje padėtyje, – vienam asmeniui konstitucinė sankcija (Seimo nario mandato panaikinimas ir pasyviosios rinkimų teisės Seimo ir Respublikos Prezidento rinkimuose atėmimas) buvo pritaikyta, o kitam – ne. Teisinėje valstybėje tokių situacijų neturėtų būti. Šiame kontekste atkreiptinas dėmesys, kad Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs¹⁸², jog demokratinėje teisinėje valstybėje asmuo, šiurkščiai pažeidęs Konstituciją, sulaužęs priesaiką, neturėtų išvengti konstitucinės atsakomybės – pašalinimo iš einamų pareigų.

2.4.2.2. Procedūrinio pobūdžio pasyviosios rinkimų teisės įgyvendinimo reikalavimai

2.4.2.2.1. Reikalavimas kandidatui rinkimuose pateikti informaciją apie save

Informacijos apie asmenį, siekiantį būti išrinktu į politinę atstovaujамąją instituciją, pateikimas per rinkimus yra susijęs su dviem aspektais: 1) kokią informaciją turi pateikti pats asmuo, norintis rinkimuose įgyvendinti pasyviąją rinkimų teisę; 2) kokią informaciją apie kandidatus rinkimuose turi pateikti rinkimus organizuojančios institucijos.

Kad rinkėjai galėtų laisvai susiformuoti nuomonę apie kandidatus, apsispręsti, už kurį kandidatą balsuoti, jie turi gauti galinčią jiems būti reikšmingą informaciją apie kandidatus. Visų pirma tai sietina su asmens, siekiančio įgyvendinti pasyviąją rinkimų teisę, pareiga pačiam viešai rinkėjams paskelbti svarbius savo gyvenimo faktus, informaciją apie save, kuri gali būti *inter alia* laikytina negatyvia tokio asmens atžvilgiu (ir dėl to sudaranti prielaidas silpninti kandidato galimybes lyginant su kitais kandidatais būti išrinktam), tačiau svarbi rinkėjams apsisprendžiant dėl kandidato tinkamumo renkamoms pareigoms. Konstitucinis Teismas pažymėjo¹⁸³, kad visuomenės interesas būti informuotai ypač svarbus politinių atstovaujамųjų institucijų rinkimų procese; rinkimų procese turi būti sudarytos realios galimybės rinkėjams, sprendžiantiems dėl kandidato tinkamumo, gauti informaciją apie svarbius tokio asmens gyvenimo faktus, galinčius turėti reikšmės atstovaujant rinkėjų interesams ir tvarkant viešuosius reikalus; pavyzdžiui, rinkėjui reikšminga informacija laikytina informacija, kad siekiantis būti išrinktas asmuo įsiteisėjusiu teismo

¹⁷⁹ Seimo nario L. Karaliaus atlikti veiksmai, kuriais jis šiurkščiai pažeidė Konstituciją, sulaužė priesaiką – išvykimas į užsienio kelionę ir dėl to nedalyvavimas be pateisinamos priežasties 2010 m. sausio 13, 14, 19, 20, 21 d. vykusiuose Seimo plenariniuose posėdžiuose, 2010 m. sausio 15, 20 d. vykusiuose Seimo Sveikatos reikalų komiteto posėdžiuose.

¹⁸⁰ Lietuvos Respublikos Seimo 2010 m. lapkričio 11 d. nutarimas „Dėl Lino Karaliaus Seimo nario mandato panaikinimo“. *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 133-6769.

¹⁸¹ Lietuvos Respublikos Seimo V (rudens) sesijos 2010 m. lapkričio 11 d. plenarinio posėdžio Nr. 266 stenograma [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-03-29]. <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=385913>.

¹⁸² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. balandžio 15 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 56-1948.

¹⁸³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. lapkričio 17 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 141-6634; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. kovo 29 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 40-1973.

nuosprendžiu (sprendimu) buvo pripažintas kaltu dėl nusikalstamos veikos¹⁸⁴; reikšminga informacija gali būti kandidatų rinkimuose pateikti atitinkami duomenys apie jų turta, pajamas, privačius interesus. Iš Konstitucinio Teismo jurisprudencijos¹⁸⁵ matyti, kad iš Konstitucijos įstatymų leidėjui kyla pareiga įstatymu nustatyti atitinkamos politinės atstovaujamosios institucijos rinkimų tvarką *inter alia* tai, kokią informaciją rinkėjams viešai turi pateikti asmenys, siekiantys būti išrinkti į politinę atstovaujamąją instituciją, taip pat konkrečius reikalavimus, kaip ši informacija turėtų būti pateikiama, kad rinkėjai būtų tinkamai informuoti, nebūtų klaidinami.

Konstitucinis Teismas 2011 m. lapkričio 17 d. nutarime konstatavo, kad įstatymų leidėjas turi diskreciją (tačiau ne absoliučią) nustatyti, kokią informaciją apie kandidatus į savivaldybių tarybų narius rinkėjams turi pateikti rinkimus organizuojančios institucijos ir kaip ji turi būti pateikiama, tačiau tai turi būti daroma nepažeidžiant iš Konstitucijos kylančių reikalavimų (*inter alia* lygios pasyviosios rinkimų teisės, sąžiningos konkurencijos rinkimuose, rinkimų proceso skaidrumo), todėl įstatyme negali būti nustatyta rinkimus organizuojančių institucijų pareiga iš esmės skirtingą informaciją leidžiamame kandidato plakate ar plakate su kandidatų sąrašu pateikti vienodai, kad nebūtų sudaroma prielaidų rinkėjus suklaidinti, nes iš esmės skirtinga informacija apie kandidatus gali būti įvertinta vienodai, *inter alia* kaip negatyviai juos apibūdinanti (arba per daug, nepagrįstai teigiamai); taip rinkėjams pasunkinama galimybė teisingai apsipręsti dėl kandidato tinkamumo renkamoms pareigoms. Atsižvelgiant *inter alia* į tai, kuriomis Konstitucijos nuostatomis rėmėsi Konstitucinis Teismas darydamas šią išvadą, manytina, kad šios konstitucinės doktrinos nuostatos *mutatis mutandis* taikytinos ir kitų politinių atstovaujamųjų institucijų rinkimams.

2.4.2.2.2. Reikalavimas sumokėti rinkimų užstatą

Konstitucinis Teismas savo jurisprudencijoje¹⁸⁶ formavo ir oficialiąją rinkimų užstato konstitucinę doktriną. Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad įstatymų leidėjas, reguliuodamas rinkimų santykius, susijusius su Seimo, Respublikos Prezidento, savivaldybių tarybų,

¹⁸⁴ Konstitucinis Teismas 2011 m. lapkričio 17 d. nutarime nurodė, kad tai, jog „veika, dėl kurios padarymo asmuo teismo buvo pripažintas kaltu, vėliau pagal Lietuvos Respublikos baudžiamuosius įstatymus buvo pripažinta nenusikalstama (dekriminalizuota), nereiškia, kad toks asmuo gali būti laikomas praeityje nepadariusiu nusikalstamos veikos. Pažymėtina ir tai, kad jeigu asmuo užsienio valstybės teismo buvo pripažintas kaltu dėl veikos, kuri pagal Lietuvos Respublikos teisę nėra ir nebuvo laikoma nusikalstama arba už kurią patraukimas baudžiamojon atsakomybėn laikomas politinio pobūdžio persekiojimu, tai nereiškia, kad asmens pripažinimas kaltu dėl tokios veikos nėra svarbus gyvenimo faktas. Taigi informacija apie tai, kad asmenys, siekiantys būti išrinkti savivaldybių tarybų nariais, teismo buvo pripažinti kaltais dėl minėtų nusikalstamų veikų, net ir tais atvejais, kai jos vėliau dekriminalizuotos, taip pat tais atvejais, kai veikos, dėl kurių asmenys užsienio valstybės teismo buvo pripažinti kaltais, pagal Lietuvos Respublikos teisę nėra ir nebuvo laikomos nusikalstamomis arba asmenų patraukimas baudžiamojon atsakomybėn už tokias veikas laikomas politinio pobūdžio persekiojimu, yra svarbi rinkėjams apsisprendžiant dėl kandidatų tinkamumo renkamoms pareigoms, nes suteikia galimybę sužinoti apie svarbius jų gyvenimo faktus, galinčius turėti reikšmės atstovaujant rinkėjų interesams ir tvarkant viešuosius reikalus. Pažymėtina, kad asmuo, kandidato į savivaldybės tarybos narius anketoje nurodydamas informaciją apie tai, kad jis teismo buvo pripažintas kaltu dėl nusikalstamos veikos, turi galimybę tokią veiką konkrečiai nurodyti ir pateikti pakankamai plačią ir išsamią informaciją apie ją. Taip sudaromos pakankamos prielaidos rinkėjams tinkamai įvertinti tokią informaciją ir apsispręsti dėl asmens tinkamumo būti savivaldybės tarybos nariu“.

¹⁸⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. lapkričio 17 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 141-6634.

¹⁸⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. kovo 29 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 40-1973.

Europos Parlamento rinkimų procedūromis, pagal Konstituciją gali nustatyti *inter alia* tokias konstituciškai pateisinamas pasyvosios rinkimų teisės įgyvendinimo procedūras, kuriomis, atsižvelgiant į Seimo, Respublikos Prezidento, Europos Parlamento, savivaldybių tarybų rinkimų specifiką, siekiama proporcingai užtikrinti, kad šie rinkimai (vykstantys nacionaliniu valstybiniu, Europos ir regioniniu lygmenimis) būtų atsakingas politinis procesas ir kad šiame procese dalyvautų tik rimtus ketinimus turintys kandidatai (asmens, siekiantys jais būti); taigi reguliuojant rinkimų santykius pagal Konstituciją gali būti pasirinktas rinkimų užstatas kaip šių santykių reguliavimo priemonė.

Analizuojant Konstitucinio Teismo 2012 m. kovo 29 d. nutarimą matyti, kad nagrinėdamas rinkimų užstato konstitucingumą, Konstitucinis Teismas svarbiomis laikė *inter alia* šias aplinkybes: 1) rinkimų užstato dydį, kuris turėtų nesudaryti prielaidų dirbtinai pasunkinti reikalavimo sumokėti rinkimų užstatą įvykdymą, neproporcingai suvaržyti galimybę sumokėti rinkimų užstatą, iškreipti rinkimų užstato paskirtį rinkimuose; 2) kandidatų teisinės padėties vienodumą rinkimų užstato mokėjimo ir jo grąžinimo po rinkimų sąlygų atžvilgiu; 3) tai, kad rinkimų užstatas istoriniu teisiniu požiūriu Lietuvoje vykusių rinkimų (Seimo, Respublikos Prezidento, savivaldybių tarybų, rinkimų į Europos Parlamentą) atžvilgiu laikytinas teisinio reguliavimo tradicija. Konstitucinis Teismas pripažino, kad teisinis reguliavimas, pagal kurį rinkimų užstatas Seimo, Respublikos Prezidento, savivaldybių tarybų, Europos Parlamento rinkimuose turi būti sumokėtas prieš teikiant kandidatų pareiškinius dokumentus, t. y. tame rinkimų procedūros etape, kai nėra aišku, ar asmuo bus registruotas kandidatu rinkimuose¹⁸⁷; taip pat teisinis reguliavimas Respublikos Prezidento rinkimuose, pagal kurį rinkimų užstatas grąžinamas jį sumokėjusiam asmeniui po rinkimų ir ne bet kuriuo atveju, o tik tuo atveju, jeigu kandidatas į Respublikos Prezidentų Sprendamas dėl rinkimų užstato konstitucingumo Respublikos Prezidento rinkimuose, Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad įstatymų leidėjas turi Konstitucijos normų ir principų saistomą diskreciją nustatyti: 1) kuriame Respublikos Prezidento rinkimų procedūrų etape rinkimų užstatas turi būti sumokėtas; 2) kas gali sumokėti rinkimų užstatą; 3) kuriame Respublikos Prezidento rinkimų procedūrų etape ar šioms procedūroms pasibaigus rinkimų užstatas yra grąžinamas jį sumokėjusiam asmeniui; 4) kokios tokio grąžinimo sąlygos. Manytina, kad šios nuostatos *mutatis mutandis* taikytinos ir Seimo, Europos Parlamento ir savivaldybių tarybų rinkimams. Sprendamas dėl rinkimų užstato konstitucingumo Seimo, Europos Parlamento, savivaldybių tarybų rinkimuose, Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad įstatymų leidėjas, reguliuodamas šių rinkimų santykius, turi Konstitucijos normų ir principų saistomą diskreciją *inter alia* nustatyti, kad rinkimų užstato dydis šiuose rinkimuose yra skirtingas ir kinta pagal tai, ar kandidatus iškeliantys subjektai laikėsi (nesilaikė) tam tikrų politinės kampanijos finansavimo kontrolės reikala-

¹⁸⁷ Konstitucinis Teismas 2012 m. kovo 29 d. nutarime konstatavo, kad rinkimų užstato sumokėjimas implikuoja tam tikrą riziką ir nesukuria Konstitucijos ginamo lūkesčio, kad tam tikras pretendentas būti kandidatu į Respublikos Prezidentus, pateikęs pareiškinius dokumentus, surinks Konstitucijos 79 straipsnyje nurodytus 20 tūkstančių rinkėjų parašų, taigi bus įregistruotas kandidatu į Respublikos Prezidentus, kad kandidatas į Respublikos Prezidentus neatšauks pareiškinį dokumentų, juo labiau kad gaus daugiau kaip 7 procentus rinkimuose dalyvavusių rinkėjų balsų; rinkimų užstato sumokėjimas implikuoja tam tikrą riziką ir nesukuria Konstitucijos ginamo lūkesčio, kad tam tikras asmuo bus įregistruotas kandidatu į Seimo, Europos Parlamento, savivaldybių tarybų narius kaip atitinkantis visus nustatytus reikalavimus, kad kandidatas neatšauks pareiškinį dokumentų ir pan.

vimų¹⁸⁸. Manytina, kad pastarosios nuostatos *mutatis mutandis* taikytinos ir Respublikos Prezidento rinkimams.

2.5. Sąlygos, reikalingos veiksmingam rinkimų teisių įgyvendinimui

Konstitucinio Teismo baigiamųjų aktų analizė leidžia išskirti keletą sąlygų, reikalingų, kad rinkimų teisės galima būtų įgyvendinti veiksmingai, užkirsti kelią šių teisių, taip pat rinkimų teisės principų pažeidimams: pareiga vykdyti teismų sprendimus, rinkimų teisių subjektų teisė į teisminę gynybą, teisinio reguliavimo aiškumas, teisinio reguliavimo stabilumas.

2.5.1. Teismų sprendimų vykdymas

Konstituciniam Teismui dar 1994 m. teko nagrinėti konstitucinės justicijos bylą, kurioje jis turėjo pasisakyti dėl rinkimus organizuojančios institucijos – Vyriausiosios rinkimų komisijos pareigos vykdyti rinkimų byloje priimtą teismo sprendimą¹⁸⁹. Taigi Konstitucinio Teismo 1994 m. birželio 30 d. nutarime¹⁹⁰ atskleista viena iš būtinų sąlygų, užtikrinančių, kad nebūtų pažeistos rinkimų teisės, konstituciniai rinkimų teisės principai – tai Vyriausiosios rinkimų komisijos pareiga vykdyti teismo sprendimus, kurių teisinė galia prilygsta įstatymui, todėl teismo sprendimo niekas negali atsisakyti vykdyti. Tokią pareigą turi ne tik rinkimus organizuojančios institucijos, bet ir visi kiti fiziniai ir juridiniai asmenys.

2.5.2. Teisė į teisminę gynybą

Konstitucinis Teismas 2011 m. gegužės 11 d. nutarime¹⁹¹ konstatavo, kad rinkimų teisės subjektų, turinčių teisę kelti kandidatus, ir pačių kandidatų teisė ginčyti rinkimų rezultatus – svarbi iš Konstitucijos kylančio rinkimų proceso sąžiningumo ir skaidrumo reikalavimo užtikrinimo garantija; kad teisės ir teisėti interesai, neatsižvelgiant į tai, ar jie tiesiogiai įtvirtinti Konstitucijoje, turi būti ginami ne formaliai, o realiai ir veiksmingai. Konstitucinis Teismas, aiškindamas Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalies¹⁹² nuostatas, 2007 m. gegužės 15 d. nutarime¹⁹³ pabrėžė asmens pažeistų teisių gynimo teisme svarbą ir konstatavo, kad iš konstitucinio teisinės valstybės principo kyla imperatyvas, jog asmuo,

¹⁸⁸ Konstitucinis Teismas 2012 m. kovo 29 d. nutarime pažymėjo, kad „įstatymų leidejas, reglamentuodamas rinkimų santykius, *inter alia* Seimo rinkimų, savivaldybių tarybų rinkimų, taip pat rinkimų į Europos Parlamentą parengimo procedūras, susijusias su kandidatų kėlimu (išskėlimu) ir registravimu, turi Konstitucijos saistomą diskreciją atsižvelgti į šių rinkimų (juose renkamų institucijų) specifiką ir nustatyti atitinkamus (nebūtinai vienodus) procedūrinius reikalavimus, *inter alia* susijusius su rinkimų užstato dydžiais ar jų atitinkamam padidėjimui įtakos galinčiu turėti rinkimų kampanijų finansavimo kontrolės reikalavimų laikymusi“.

¹⁸⁹ Aukščiausiasis Teismas savo sprendimais nustatė Vyriausiosios rinkimų komisijos padarytus Seimo rinkimų įstatymo pažeidimus trijose rinkimų apygardose ir panaikino neteisėtus bei nepagrįstus Vyriausiosios rinkimų komisijos nutarimus. Tačiau Vyriausioji rinkimų komisija atsisakė įvykdyti Aukščiausiojo Teismo sprendimus.

¹⁹⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. birželio 30 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1994, Nr. 51-979.

¹⁹¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. gegužės 11 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 58-2771.

¹⁹² Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad asmuo, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą.

¹⁹³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. gegužės 15 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 54-2097.

manantis, kad jo teisės ar laisvės yra pažeistos, turi absoliučią teisę į nepriklausomą ir nešališką teismą; ši teisė negali būti dirbtinai suvaržoma arba negali būti dirbtinai pa-sunkinamas jos įgyvendinimas; šios teisės negalima paneigti; pagal Konstituciją įstatymų leidėjas turi pareigą nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad visus ginčus dėl asmens teisių ar laisvių pažeidimo būtų galima spręsti teisme.

2.5.3. Teisinio reguliavimo aiškumas

Teisinio reguliavimo aiškumas laikytinas svarbia veiksmingo rinkimų teisių įgyvendi-nimo garantija, *inter alia* užkertančia kelią rinkimų pažeidimams; tai atskleista ir Konsti-tucinio Teismo baigiamuosiuose aktuose, priimtuose nagrinėjant rinkimų bylas. Konsti-tucinis Teismas 1998 m. lapkričio 11 d. nutarime, kuriame, kaip minėta, buvo atskleistas Konstitucijos 56 straipsnyje įtvirtinto reikalavimo pasyviajai rinkimų teisei Seimo (ir Respublikos Prezidento) rinkimuose „būti nesusijusiam priesaika ar pasižadėjimu užsie-nio valstybei“ turinys, pabrėžė, kad „įstatymo normos turi būti suformuluotos pakanka-mai aiškiai, kad būtų užkirstas kelias nevienodam konstitucinių normų interpretavimui“. Konstitucinis Teismas 2011 lapkričio 17 d. nutarime, taip pat priimtame rinkimų byloje, pakartojo tai, ką buvo konstatavęs ne viename savo anksčiau nagrinėtose konstitucinės justicijos bylose priimtame baigiamajame akte, kad vienas esminių Konstitucijoje įtvir-tinto teisinės valstybės principo elementų yra teisinis tikrumas ir teisinis aiškumas; šis imperatyvas suponuoja tam tikrus privalomus reikalavimus teisiniam reguliavimui: jis privalo būti aiškus ir darnus, teisės normos turi būti formuluojamos tiksliai, jose negali būti dviprasmybių.

2.5.4. Teisinio reguliavimo stabilumas

Konstitucijos tekste *expressis verbis* nėra nustatytas joks terminas, joks laiko tarpas, kuriam likus iki atitinkamų rinkimų (Respublikos Prezidento, Seimo, Europos Parlamen-to, savivaldybių tarybų) dienos tokiems rinkimams taikomas rinkimų įstatymuose įtvir-tintas teisinis reguliavimas negalėtų būti keičiamas arba bent jau negalėtų būti daromi esminiai rinkimų įstatymų pakeitimai. Lietuvos Respublikos Konstituciniam Teismui dar neteko nagrinėti rinkimų bylos, kurioje būtų nagrinėjamas šis klausimas ir Teismas šiuo klausimu būtų suformavęs oficialiąją konstitucinę doktriną. Tačiau šiame kontekste svar-būs Konstitucinio Teismo nutarimai, kuriuose buvo atskleista, kokie apskritai reikalavimai kyla teisėkūros subjektams.

Konstitucinis Teismas savo aktuose ne kartą yra konstatavęs¹⁹⁴, kad konstitucinis teisi-nės valstybės principas – universalus principas, kuriuo yra grindžiama visa Lietuvos teisės sistema; konstitucinis teisinės valstybės principas suponuoja įvairius reikalavimus teisėkū-ros subjektams *inter alia* tai, kad teisinių santykių subjektai galėtų žinoti, ko iš jų reikalauja teisė, teisės normos turi būti nustatomos iš anksto; kad teisinių santykių subjektai galėtų savo elgesį orientuoti pagal teisės reikalavimus, teisinis reguliavimas turi būti santykinai stabilus; teisės aktų galia yra nukreipta į ateitį. Konstitucinis Teismas ne kartą yra kons-

¹⁹⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 181-6708; Nr. 186 (atitaisymas); Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 7-254.

tatavęs ir tai¹⁹⁵, kad neatsiejami teisinės valstybės principo elementai yra teisėtų lūkesčių apsauga, teisinis tikrumas ir teisinis saugumas; konstituciniai teisėtų lūkesčių apsaugos, teisinio tikrumo, teisinio saugumo principai suponuoja valstybės pareigą užtikrinti teisinio reguliavimo tikrumą ir stabilumą, apsaugoti asmenų teises, gerbti teisėtus interesus ir teisėtus lūkesčius. Konstitucinis Teismas ne kartą savo nutarimuose¹⁹⁶ yra pažymėjęs, kad neužtikrinus asmens teisėtų lūkesčių apsaugos, teisinio tikrumo ir teisinio saugumo, nebūtų užtikrintas asmens pasitikėjimas valstybe ir teise. Pagal teisinio saugumo principą teisinį reguliavimą galima keisti nepažeidžiant Konstitucijos principų ir normų, teisinio reguliavimo pataisomis negalima paneigti asmens teisėtų interesų ir teisėtų lūkesčių; ypač svarbu, kad šio principo laikytusi įstatymų leidėjas, reguliuodamas Konstitucijoje įtvirtintų asmens teisių ir laisvių įgyvendinimą, kad nepagrįstai nebūtų pabloginta asmens teisinė padėtis, kad nebūtų paneigtos įgytos teisės, teisėti interesai bei teisėti lūkesčiai¹⁹⁷.

Paminėtinas Konstitucinio Teismo 2007 m. vasario 9 d. nutarimas¹⁹⁸, priimtas rinkimų byloje, kuriame Konstitucinis Teismas pripažino, kad Savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo nuostata ta apimtimi, kuria, įstatymų leidėjui pasirinkus vien proporcinę savivaldybių tarybų rinkimų sistemą, nėra nustatyta, kad Lietuvos Respublikos teritorijos administracinių vienetų nuolatiniai gyventojai gali būti renkami į atitinkamų savivaldybių tarybas ir būdami įrašyti į ne politinių partijų sudaromus kandidatų į savivaldybių tarybų narius sąrašus, prieštarauja Konstitucijai. Mūsų nagrinėjamo klausimo kontekste atkreiptinas dėmesys į tai, kad šiame nutarime Konstitucinis Teismas pabrėžė, jog „visuotinai pripažinti demokratinės teisinės valstybės standartai įpareigoja įstatymų leidėją <...> Savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo koregavimą atlikti likus pakankamai ilgam laikui iki kitų savivaldybių tarybų rinkimų“. Konstitucinis Teismas nedetalizavo, koks terminas laikytinas „pakankamai ilgu laiku“. Manytina, kad Savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo pakeitimais, kurie turėjo būti padaryti, kad būtų tinkamai įgyvendintas Konstitucinio Teismo nutarimas, rinkimų teisės požiūriu priskirtini esminiams pakeitimams, nes jie susiję su Lietuvos Respublikos nuolatinio administracinio vieneto gyventojų galimybe efektyviai ir veiksmingai įgyvendinti savo pasyviąją rinkimų teisę, su poreikiu žymiai koreguoti teisinį reguliavimą, susijusį su vienu iš visai valstybei nustatytos savivaldybių tarybų rinkimų sistemos elementų. Turint omenyje, kad politinių partijų nariais pagal Konstituciją gali būti tik Lietuvos Respublikos piliečiai, akivaizdu, kad tokiu atveju, jeigu kandidatų sąrašus savivaldybių tarybų rinkimuose yra suteikta teisė kelti išimtinai tik politinėms partijoms, kitų atitinkamo administracinio vieneto nuolatinį gyventojų teisė įgyvendinti savo pasyviąją rinkimų teisę iš esmės gali tapti neveiksminga, labiau teorine nei praktiškai įgyvendinama, jos įgyvendinimas gali būti neproporcingai apsunkintas.

¹⁹⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. birželio 29 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 78-4063; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. gruodžio 22 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 160-7591; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. vasario 14 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 20-967; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. birželio 29 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 134-6860.

¹⁹⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. birželio 29 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 78-4063; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. vasario 6 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 109-5528.

¹⁹⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2001, Nr. 62-2276; Nr. 86 (atitaisyimas).

¹⁹⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. vasario 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 19-722.

Kaip minėta, nei pačiame Konstitucijos tekste *expressis verbis*, nei Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje nėra suformuluota nuostatų dėl termino, laiko tarpo, kuriam likus iki atitinkamų rinkimų dienos tokiems rinkimams taikomas rinkimų įstatymuose įtvirtintas teisinis reguliavimas negalėtų būti keičiamas arba bent jau negalėtų būti daromi esminiai tokių rinkimų įstatymų pakeitimai. Tačiau manytina, kad toks terminas yra, ir jis kildintinas visų pirma iš konstitucinio teisinės valstybės principo kylančių teisėtų lūkesčių apsaugos, teisinio tikrumo, teisinio saugumo principų. Taip pat pažymėtina, kad Konstitucinis Teismas 2013 m. vasario 15 d. nutarime¹⁹⁹ konstatavo, jog priimant įstatymus, kuriais nustatomos pareigos ar apribojimai asmenims, turi būti paisoma iš konstitucinio teisinės valstybės principo kylančio reikalavimo numatyti tinkamą *vacatio legis*, t. y. laikotarpį nuo įstatymo oficialaus paskelbimo iki jo įsigaliojimo (taikymo pradžios), per kurį suinteresuoti asmenys galėtų pasirengti įgyvendinti iš jo kylančius reikalavimus. Nors šis Konstitucinio Teismo nutarimas priimtas nagrinėjant ne rinkimų bylą, bet jame suformuotos oficialiosios konstitucinės *vacatio legis* doktrinos nuostatos taikytinos ir priimant rinkimų santykius reguliuojančius įstatymus²⁰⁰.

¹⁹⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. vasario 15 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2013, Nr. 19-938. Šiame nutarime Konstitucinis Teismas taip pat pažymėjo, kad tai, kiek laiko prisitaikymui derėtų palikti kiekvienam konkrečiu atveju, turėtų būti vertinama atsižvelgiant į daugelį aplinkybių: įstatymo paskirtį teisės sistemoje ir juo reguliuojamų visuomeninių santykių pobūdį, subjektų, kuriems jis taikytinas, ratą bei jų galimybes pasirengti naujo teisinio reguliavimo įsigaliojimui, kitas svarbias aplinkybes, *inter alia* tokias, dėl kurių įstatymas turėtų įsigalioti kuo skubiau. Svarbus viešasis interesas, siekis apsaugoti kitas Konstitucijoje įtvirtintas vertybes, nusiveriantis asmens interesą turėti daugiau laiko prisitaikyti prie naujas pareigas ar apribojimus nustatančio teisinio reguliavimo, gali lemti skubų įstatymo įsigaliojimą jo oficialaus paskelbimo dieną be jokio *vacatio legis* termino. Konstitucinis Teismas pabrėžė, kad skubus įstatymų, kuriais nustatomos pareigos ar apribojimai asmenims, įsigaliojimas turėtų būti labiau išimtis, grindžiama ir pateisinama ypatingomis objektyviomis aplinkybėmis, nei taisyklė.

²⁰⁰ Šiame kontekste atkreiptinas dėmesys į Europos Komisijos „Demokratija per teisę“ (Venecijos komisijos) 2002 m. priimtą Geros praktikos rinkimuose kodeksą, kuriame rinkimų įstatymų stabilumas priskiriamas prie tinkamo rinkimų principų (šiuose kodekse išskiriami 5 rinkimų teisės principai: visuotinė, lygi, laisva rinkimų teisė, slaptas balsavimas, tiesioginiai rinkimai) įgyvendinimo sąlygų; nurodoma, kad esminės, svarbiausios rinkimų teisės nuostatos, ypač dėl rinkimų sistemos kaip tokios, narystės rinkimų komisijose ir rinkimų apygardų ribų nustatymo, neturėtų būti keičiamos likus mažiau negu vieneriems metams iki rinkimų arba turėtų būti įtvirtintos Konstitucijoje arba aukštesnės nei paprastas įstatymas galios teisės akte. Geros praktikos rinkimuose kodekse (aiškinamajame dokumente) pabrėžiama, kad teisės stabilumas yra labai svarbus rinkimų proceso, kuris pats yra gyvybiškai svarbus stiprinant demokratiją, patikimumui; taisyklės, kurios dažnai keičiasi, ypač tos, kurios yra sudėtingos, gali painioti rinkėdus; turi būti vengiama ne tik manipuliacijų, kurios suteiktų pranašumą, sudarytų palankesnes sąlygas valdžioje esančiai partijai, bet net paprasčiausio panašumo ir manipuliaciją (žr. Code of Good Practice in Electoral Matters – Guidelines and Explanatory Report. *Electoral Law*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2008, p. 21, 39–40; Geros praktikos rinkimų kodeksą sudaro Rekomendacijos rinkimams ir jų aiškinamasis dokumentas). Geros praktikos rinkimuose kodekse įtvirtintos nuostatos Lietuvai nėra teisiškai privalomos, tačiau vien tik dėl šios priežasties kodeksas savaime neturėtų būti traktuojamas kaip nereikšmingas. Šiame kontekste pažymėtina, kad EŽTT ne viename savo sprendime (priimtame rinkimų byloje, kuriose buvo sprendžiama, ar nebuvo pažeistas Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnis „Teisė į laisvus rinkimus“) motyvuojamojoje dalyje darė nuorodas ir minėto Venecijos komisijos priimto Geros praktikos rinkimuose kodekso nuostatas (žr., pavyzdžiui, *Russian Conservative Party of Entrepreneurs and Others v. Russia*, nos. 55066/00 and 55638/00, ECHR 11 January 2007; *The Georgian Labour Party v. Georgia*, no. 9103/04, ECHR 8 July 2008; *Tănase v. Moldova* [GC], no. 7/08, ECHR 27 April 2010; *Namat Aliyev v. Azerbaijan*, no. 18705/06, ECHR 8 April 2010; *The Communist Party of Russia and Others v. Russia*, no. 29400/05, ECHR 19 June 2012). Pažymėtina, kad šis kodeksas EŽTT taip pat nesaisto.

Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad rinkimai yra atsakingas politinis procesas²⁰¹. Atsižvelgiant į šiuo metu Lietuvoje galiojantį teisinį reguliavimą, matyti, kad Lietuvoje atitinkamų rinkimų procesas prasideda tada, kai yra paskelbiama rinkimų data (paskelbus rinkimų datą, prasideda politinės kampanijos laikotarpis²⁰²). Kuo ypatingas laikotarpis, prasidedantis paskelbus eilinių rinkimų datą, kokie specifiniai požymiai būdingi eilinių rinkimų procesui? Paskelbus eilinių rinkimų datą prasideda rinkimų procesas, kuris: (1) vyksta tam tikrą ribotą, įstatyme apibrėžtą laiką; (2) atsižvelgiant į Konstitucijoje ir įstatymuose įtvirtintą rinkimų periodiškumą, rinkimuose išrinktų institucijų įgaliojimų vykdymo trukmę, Konstitucijos ir įstatymų nuostatas dėl to, kada turi būti vykdomi eiliniai rinkimai ir skelbiama jų data, akivaizdu, kad eilinių rinkimų data nepaaikšėja ir netampa žinoma netikėtai; (3) rinkimų procesas yra sudarytas iš atskirų, tarpusavyje neatsiejamai susijusių, vienas kitą papildančių, vientisą visumą sudarančių etapų (*inter alia* rinkimų komisijų, rinkėjų sąrašų sudarymas, kandidatų rinkimuose kėlimas, rinkimų agitacija, balsavimas, rinkimų rezultatų nustatymas), apimančių veiklą, kuri gali būti vykdoma išimtinai tik rinkimų proceso metu, ir kai darant intervenciją bent į vieną iš rinkimų proceso etapų reglamentuojantį rinkimų įstatymuose įtvirtintą teisinį reguliavimą gali būti padaryta esminė įtaka galutiniams rinkimų rezultatams; (4) rinkimų procesas apima visą valstybės teritoriją arba jos didelę dalį (savivaldybių tarybų rinkimų atveju) ir jame dalyvauja (arba bent jau turi teisę dalyvauti) labai didelis subjektų ratas (*inter alia* asmenys, kurie siekia būti išrinkti, rinkėjai, valstybės ir savivaldybių institucijos ir įstaigos); (5) rinkimų proceso metu vykdoma šio proceso dalyvių veikla yra ypatinga pagal savo pobūdį, esmę, svarbą visai valstybei – jos metu yra formuojamas politinės atstovaujamosios institucijos, t. y. tos institucijos, kurių priimami sprendimai turi lemiamą reikšmę valstybės ir visuomenės gyvenimui; Lietuvos Respublikos piliečiai (o savivaldybių tarybų rinkimų ir rinkimų į Europos Parlamentą atveju ne tik jie, bet atitinkamai ir nuolatiniai atitinkamo administraci-

Atkreiptinas dėmesys ir į Lenkijos Respublikos Konstitucinio Tribunolo 2011 m. liepos 20 d. nutarimą byloje K 9/11, kuriame 2011 m. vasario 3 d. priimtą Rinkimų kodekso pakeitimo įstatymą Konstitucinis Tribunalas pripažino prieštaraujančiu Konstitucijai, nes „jis buvo priimtas akivaizdžiai pažeidus vadinamąjį legislatyvinės tylos principą, pagal kurį reikalaujama, kad likus mažiau nei 6 mėnesiams iki rinkimų proceso pradžios rinkimų teisėje nebūtų daroma jokių esminių pakeitimų“ (žr. Staugaitytė, V. Lenkijos Respublikos Konstitucinio Tribunolo nutarimas 2011 m. liepos 20 d., byla K9/11 Rinkimų Kodeksas. *Konstitucinė jurisprudencija*. 2012, 1(25): 357).

Analizuojant minėto Geros praktikos rinkimų kodekso ir Lenkijos Respublikos Konstitucinio Tribunolo 2011 m. liepos 20 d. nutarimo nuostatas, išskirtini du jiems bendri aspektai: pirma, tiek Geros praktikos rinkimų kodekse, tiek Lenkijos Respublikos Konstitucinio Tribunolo nutarime nurodomas terminas, kuriam likus iki rinkimų, neturėtų būti daroma pakeitimų rinkimų teisėje, antra, akcentuojama, kad per tokį terminą neturi būti daroma esminių pakeitimų rinkimų teisėje.

²⁰¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. spalio 1 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 114-4367.

²⁰² Politinių kampanijų finansavimo ir finansavimo kontrolės įstatyme nustatyta, kad rinkimų politinės kampanijos laikotarpis – tai laikotarpis, kuris prasideda įstatymų nustatyta tvarka paskelbus rinkimų datą ir baigiasi praėjus 100 dienų nuo rinkimų (pakartotinių rinkimų) galutinių rezultatų paskelbimo dienos (žr. Lietuvos Respublikos politinių kampanijų finansavimo ir finansavimo kontrolės įstatymas. *Valstybės žinios*. 2013, Nr. 128-6514). Nuostata, kad rinkimų politinė kampanija prasideda „paskelbus rinkimų datą“ iš esmės nesikeitė nuo šio įstatymo priėmimo (žr. Lietuvos Respublikos politinių kampanijų finansavimo kontrolės įstatymas. *Valstybės žinios*. 1997, Nr. 104-2626; Lietuvos Respublikos politinių partijų ir politinių kampanijų finansavimo bei finansavimo kontrolės įstatymas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 135-4894; Lietuvos Respublikos politinių partijų ir politinių kampanijų finansavimo bei finansavimo kontrolės įstatymo pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 63-3091).

nio vieneto gyventojai arba nuolat gyvenantys Lietuvoje kitų Europos Sąjungos valstybių narių piliečiai, neturintys Lietuvos Respublikos pilietybės) įgyvendina labai svarbias politines teises: teisę rinkti, teisę būti išrinktam, teisę dalyvauti valdant savo šalį.

Atsižvelgiant į rinkimų proceso specifinius požymius, darytina išvada, kad iki rinkimų proceso pradžios, rinkimų politinės kampanijos pradžios (kurie, kaip minėta, prasideda paskelbus rinkimų datą) rinkimų proceso dalyviai (asmenys, siekantys būti išrinkti, rinkėjai, valstybės ir savivaldybių institucijos bei įstaigos, kiti asmenys) turi teisę, teisėtą interesą, teisėtą lūkestį žinoti, koks rinkimų įstatymuose įtvirtintas teisinis reguliavimas bus taikomas rinkimuose. Ši jų teisė, teisėtas lūkestis turi būti gerbiami ir apsaugoti, taigi turi būti užtikrintas rinkimų proceso metu taikomo rinkimų įstatymuose įtvirtinto teisinio reguliavimo tikrumas ir stabilumas, nes to neužtikrinus kyla pavojus, kad gali būti pažeisti konstituciniai teisėtų lūkesčių apsaugos, teisinio tikrumo, teisinio saugumo principai. Šie principai „yra susiję ir papildo vienas kitą“²⁰³.

Manytina, kad reikalavimas, jog prasidėjus rinkimų procesui, rinkimų politinei kampanijai, būtų garantuojamas tokiems rinkimams taikomo rinkimų įstatymuose įtvirtinto teisinio reguliavimo stabilumas (t. y. nebūtų keičiami tokiems rinkimams taikomi rinkimų įstatymai, nebūtų priimami nauji rinkimų įstatymai) kyla ne tik iš konstitucinių teisėtų lūkesčių apsaugos, teisinio tikrumo, teisinio saugumo principų, konstitucinio reikalavimo numatyti tinkamą, pakankamą *vacatio legis*, bet ir iš Konstitucijoje *expressis verbis* įtvirtintų konstitucinių rinkimų teisės principų: visuotinės, lygios rinkimų teisės, slapto balsavimo, tiesioginių rinkimų. Demokratinėje teisinėje valstybėje ir rinkimų reguliavimas įstatymais, ir rinkimų praktika yra grindžiami šalies Konstitucija, kurioje įtvirtinti svarbiausi rinkimų teisės principai²⁰⁴. Rinkimų įstatymuose įtvirtintą teisinį reguliavimą keičiant rinkimų proceso metu, prasidėjus rinkimų politinei kampanijai, gali būti sudaromos prielaidos konstitucinius rinkimų teisės principus iškreipti, apriboti, tinkamai jų neįgyvendinti, o šito turi būti vengiama, visų pirma užtikrinant rinkimų teisinio reguliavimo stabilumą, nedarant į jį intervencijos. Manytina, kad rinkimų teisinio reguliavimo stabilumas prasidėjus rinkimų procesui priskirtintas prie Konstitucijos ginamų ir saugomų vertybių. Gali kilti klausimas, ar rinkimų teisinio reguliavimo stabilumas galėtų būti išskiriamas kaip atskiras konstitucinis rinkimų teisės principas? Manytina, kad formuluoti tokį konstitucinį rinkimų teisės principą nėra tikslinga; rinkimų teisinio reguliavimo stabilumas rinkimų proceso metu laikytinas sudėtinium konstitucinių teisėtų lūkesčių, teisinio saugumo, teisinio tikrumo elementu, taip pat tinkamo konstitucinių rinkimų teisės principų (visuotinės, lygios rinkimų teisės, slapto balsavimo, tiesioginių rinkimų) įgyvendinimo užtikrinimo garantija. „Rinkimai – vienas iš demokratinų institutų, be kurių neįmanoma demokratinė valstybė“²⁰⁵; „be tikrai demokratiškų ir laisvų rinkimų demokratinė visuomenė yra negalima“²⁰⁶. Siekiant, kad

²⁰³ Pranevičienė, B., Mikalaukaitė-Šostakienė, K. Guarantee of Principles of Legitimate Expectations, Legal Certainty and Legal Security in the Territorial Planning Process. *Jurisprudencija*. 2012, 19(2): 647.

²⁰⁴ Jarašiūnas, E. La Cour Constitutionnelle de la République de Lituanie et la Protection des Fondements Constitutionnels de L'institut des Élections Démocratiques. *Jurisprudencija*. 2007, 4(94): 14.

²⁰⁵ Birmontienė, T. Konstitucinės rinkimų doktrinos raida. *Konstitucinė jurisprudencija*. 2011, Nr. 3 (23): 248.

²⁰⁶ Sinkevičius, V. Seimo narių rinkimai: kai kurie teoriniai ir praktiniai rinkimų teisės aspektai. *Jurisprudencija*. 2008, 9(111): 55.

nekiltų abejonų dėl rinkimų demokratiškumo, svarbu užtikrinti tinkamą konstitucinių rinkimų principų įgyvendinimą.

Nagrinėjamo klausimo kontekste atkreiptinas dėmesys ir į šias Konstitucinio Teismo aktuose suformuotas oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatas: „konstitucinėje demokratijoje politinių atstovaujamųjų institucijų formavimui yra keliami ypatingi reikalavimai“²⁰⁷; „įstatymų leidėjas, užtikrindamas Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalyje įtvirtintą piliečių teisę dalyvauti valdant savo šalį *inter alia* per demokratiškai išrinktus atstovus, turi sudaryti prielaidas atspindėti rinkėjų valią, *inter alia* užtikrinti rinkimų proceso skaidrumą, pasyviają rinkimų teisę įgyvendinančių subjektų sąžiningą konkurenciją“²⁰⁸. Manytina, kad šios oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatos taip pat suponuoja reikalavimą, kad prasidėjus rinkimų procesui, būtų garantuojamas tokiems rinkimams taikomo rinkimų įstatymuose įtvirtinto teisinio reguliavimo stabilumas. Rinkimų teisinio reguliavimo stabilumas rinkimų proceso metu yra reikalingas dėl to, kad valdžioje esanti politinė partija, politinės partijos, politinė jėga nepriimtų tokių rinkimų įstatymų pakeitimų, kurie būtų naudingi būtent jai, sudarytų jai palankesnes sąlygas kovoje dėl vietų politinėje atstovaujamojoje institucijoje. Tačiau jeigu tokio siekio valdžioje esanti politinė jėga ir neturi, rinkėjams gali atrodyti, kad skubiai darant rinkimų įstatymų pakeitimus rinkimų proceso metu, siekiama būtent tokių tikslų, o tai tikrai nestiprina pasitikėjimo valstybe ir jos valdžia.

Taigi rinkimų įstatymų keitimas prasidėjus rinkimų procesui (jo metu), prasidėjus rinkimų politinei kampanijai, tai tas pats, kas visiems žaidimo dalyviams (kurių yra labai daug) susipažinim su žaidimo taisyklėmis ir jam prasidėjus, staiga būtų pradėtos keisti tokio žaidimo taisyklės. „Teisinis tikrumas ir apibrėžtumas asmeniui leidžia pasitikėti valstybės elgesiu“; „o valstybė turi gerbti šį pasitikėjimą“²⁰⁹.

Prof. dr. V. Sinkevičius²¹⁰ nurodo, kad „1992 m. priėmus Konstituciją ir joje įtvirtinus konstitucinę kontrolę, įžengėme <...> į teisminį, o ne politinį įstatymų kokybės vertinimo etapą: įstatymus pradėta vertinti jų atitikties Konstitucijai tiek turinio, tiek formos aspektu <...>“. Manytina, kad teisminis, o ne politinis įstatymų, *inter alia* rinkimų įstatymų, vertinimas yra labai svarbi tinkamo konstitucinių rinkimų principų, Konstitucijoje įtvirtintų asmens teisių užtikrinimo, taip pat ir rinkimų įstatymų turinio kokybės užtikrinimo garantija. Konstitucinio Teismo suformuota oficialioji konstitucinė doktrina, susijusi su valstybės pareiga užtikrinti teisinio reguliavimo stabilumą, yra svarbi, į ją turi būti atsižvelgiama prieš priimant sprendimą dėl rinkimų įstatymų keitimo prasidėjus rinkimų procesui, prasidėjus politinei kampanijai. Prasidėjus šiam laikotarpiui, rinkimų įstatymų pakeitimai gali būti priimami paskubomis, o tai tikrai negarantuoja rinkimų įstatymų turinio kokybės. Praktikoje yra buvę atvejų, kai rinkimų proceso metu (kuris nėra labai ilgas) kelis kartus (pavyzdžiui, 3 kartus) buvo keičiamas tas pats rinkimų įstatymo straipsnis. Tokių

²⁰⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. lapkričio 5 d. išvada. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 163-5955.

²⁰⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. lapkričio 17 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 141-6634. Šiame nutarime Konstitucinis Teismas taip pat pažymėjo, kad rinkimų proceso skaidrumas – būtina prielaidą rinkėjams pasitikėti atstovaujama institucija.

²⁰⁹ Didžiulis, L. Teisinių santykių stabilumas ir jo užtikrinimo problemos. *Justitia*. 2011, 1(75): 58.

²¹⁰ Sinkevičius, V. Konstitucinio Teismo nutarimų įgyvendinimas įstatymų leidyboje. *Jurisprudencija*. 2011, 18 (2): 499.

situacijų galima išvengti „tik gerbiant teisę, užtikrinant aukštą įstatymų leidybos kokybę ir vengiant skubotų sprendimų“²¹¹.

Gyvenimas yra dinamiškas, priimant teisės aktus ne visada įmanoma numatyti visas situacijas, kurios gali atsirasti ateityje ir išryškinti įstatymuose, *inter alia* rinkimų įstatymuose, įtvirtinto teisinio reguliavimo netobulumus, poreikį, būtinybę jį koreguoti. Atsižvelgiant į tai, manytina, kad bendra taisyklė turėtų būti tokia, jog rinkimų proceso metu (prasidėjus rinkimų politinei kampanijai) valstybė turi užtikrinti rinkimų teisinio reguliavimo stabilumą. Rinkimų įstatymai neturėtų būti keičiami, neturėtų būti priimami nauji rinkimų įstatymai arba tokie pakeitimai turėtų galioti jau tik kitiems rinkimams, o ne tiems, kurių rinkimų procesas (rinkimų politinė kampanija) jau yra prasidėjęs. Rinkimų įstatymuose įtvirtintas teisinis reguliavimas prasidėjus rinkimų procesui (rinkimų politinei kampanijai) turėtų būti keičiamas tik išimtiniais atvejais, kai būtinybė jį keisti atsirado prasidėjus rinkimų procesui (rinkimų politinei kampanijai) arba prieš pat jam prasidedant, kai tokius keitimus atlikti yra objektyviai būtina, neišvengiama. Šiame kontekste atkreiptinas dėmesys į prof. dr. T. Birmontienės poziciją, kuriai pritaria, kad „net ir nesant nustatyto specialaus su rinkimais susijusių bylų nagrinėjimo termino Konstituciniam Teismui kyla pareiga jas spręsti per kiek įmanoma trumpesnį laiką, dar nepasibaigus rinkimams ar vos tik jiems įvykus, kad būtų išsklaidytos abejonės dėl ginčytinų įstatymų pagrindu formuojamų valdžios institucijų teisėtumo, nebūtų sudaryta prielaidų rinkėjams nepasitikėti valstybės ar vietos savivaldos valdžią įgyvendinančių renkamų institucijų sprendimais“²¹². Taigi galimos tokios situacijos, kad rinkimų proceso metu arba prieš pat jį, Konstitucinis Teismas turės išnagrinėti konstitucinės justicijos rinkimų bylą dėl rinkimams, kurių procesas prasidėjo arba tuoj prasidės, taikomo teisinio reguliavimo konstitucingumo. Iš esmės didesnių problemų nekiltų, jeigu Teismas pripažintų, kad teisinis reguliavimas Konstitucijai neprieštarauja, tačiau kitokia situacija būtų, jeigu Konstitucinis Teismas pripažintų, kad rinkimų teisinis reguliavimas Konstitucijos neatitinka. Tokiu atveju, manytina, Teismas savo akte turėtų nurodyti, ar prieštaraujančiu Konstitucijai pripažintą rinkimų teisinį reguliavimą būtina koreguoti skubiai – nelaukiant rinkimų proceso pabaigos, nes priešingu atveju kiltų abejonių dėl pagal Konstitucijai prieštaraujantį teisinį reguliavimą suformuotų valdžios institucijų; ar Konstitucijos neatitinkantis teisinis reguliavimas koreguotinas ne rinkimų proceso metu, o jau jam pasibaigus, nes priešingu atveju (t. y. keičiant rinkimų teisinį reguliavimą rinkimų proceso metu) rinkimams būtų padaryta didesnė žala nei tokio rinkimų teisinio reguliavimo nekeičiant. Tokie atvejai, kai Konstitucinis Teismas, išnagrinėjęs rinkimų bylą prieš pat prasidedant rinkimų procesui arba jam jau prasidėjus, konstatuoja, kad rinkimams taikomas teisinis reguliavimas prieštarauja Konstitucijai, ir nurodo, kad toks teisinis reguliavimas turi būti koreguojamas nedelsiant, t. y. nelaukiant rinkimų proceso pabaigos, priskirtinas prie tų išimtinių atvejų, kada rinkimų teisinį reguliavimą dėl objektyvių priežasčių neišvengiamai būtina koreguoti rinkimų proceso metu. Be to, atsižvelgiant į tai, kad rinkimų teisinio reguliavimo konstitucingumas gali būti ginčijamas Konstituciniame Teisme, siekiant rinkimų proceso sklandumo, skaidrumo, teisėtumo, *esminiai* rinkimų įstatymų pakeitimai neturėtų būti priimami ne tik rinkimų proceso metu, bet ir likus labai trumpam laiko tarpui iki rinkimų proceso pradžios.

²¹¹ Didžiulis, L., *supra* note 209, p. 60.

²¹² Birmontienė, T. Konstitucinės rinkimų doktrinos raida. *Konstitucinė jurisprudencija*. 2011, Nr. 3 (23): 253.

Priešingu atveju – keičiant rinkimų teisinį reguliavimą likus pakankamai trumpam laikui tarpui iki rinkimų (jau nekalbant apie tokias situacijas, kai likus trumpam laikui tarpui iki rinkimų priimamas toks teisinis reguliavimas, kuris (arba jam analogiškas) jau anksčiau Konstitucinio Teismo buvo pripažintas prieštaraujančiu Konstitucijai), iš esmės sudaromos prielaidos atsirasti tokiai situacijai, kai rinkimų teisinį reguliavimą gali tekti keisti rinkimų proceso metu, taip įnešant tik daugiau sumaišties.

2.5.4.1. Įstatymų leidybos praktika Lietuvoje keičiant rinkimų teisinį reguliavimą prasidėjus rinkimų procesui (rinkimų politinei kampanijai)

Konstitucijoje *expressis verbis* yra nustatyta, kad Seimas ir savivaldybių tarybų nariai renkami ketveriems, Respublikos Prezidentas – penkeriems metams. Taigi Konstitucijoje įtvirtintas šių institucijų rinkimų periodiškumas – nustatyta, kad eiliniai rinkimai turi būti vykdomi reguliariais terminais. Konstitucijoje yra įtvirtintos ir rinkimų periodiškumo garantijos – nustatytas tikslus eilinių Seimo ir eilinių Respublikos Prezidento rinkimų laikas: eiliniai Seimo rinkimai rengiami Seimo narių įgaliojimų pabaigos metais spalio antrą sekmadienį (Konstitucijos 57 straipsnis), Respublikos Prezidento eiliniai rinkimai vykdomi paskutinį sekmadienį likus dviem mėnesiams iki Respublikos Prezidento kadencijos pabaigos (Konstitucijos 80 straipsnis). Savivaldybių tarybų rinkimų atžvilgiu Konstitucijoje tokio pobūdžio nuostatų nėra įtvirtinta ir laiką, kada turi būti rengiami eiliniai savivaldybių tarybų rinkimai, suteikti įgaliojimai įstatymų leidėjui nustatyti įstatyme. Konstitucijoje taip pat nustatyti subjektai, kuriems suteikti įgaliojimai skirti atitinkamus rinkimus: Seimas skiria eilinius Respublikos Prezidento ir savivaldybių tarybų rinkimus (Konstitucijos 67 straipsnio 4, 12 punktai), Respublikos Prezidentas skelbia eilinius Seimo rinkimus (Konstitucijos 84 straipsnio 20 punktas). Rinkimų į Europos Parlamentą įstatyme, kuriuo įgyvendinami Europos Sąjungos teisės aktai, taip pat įtvirtintas šių rinkimų periodiškumas, rinkimų skelbimo laikas, subjektas, įgaliotas skelbti rinkimus²¹³.

²¹³ Rinkimų į Europos Parlamentą įstatymo 8 straipsnyje „Rinkimų datos paskelbimas“ nustatyta: „Rinkimai į Europos Parlamentą Lietuvos Respublikoje vyksta sekmadienį, kuris yra tuo pačiu laikotarpiu, kai visose Europos Sąjungos valstybėse narėse vyksta rinkimai į Europos Parlamentą. Rinkimų datą skelbia Lietuvos Respublikos Seimas ne vėliau kaip likus 6 mėnesiams iki nurodyto laikotarpio sekmadienio“ (Lietuvos Respublikos rinkimų į Europos Parlamentą įstatymo pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2013, Nr. 121-6116). Toks teisinis reguliavimas nebuvo keičiamas nuo šio įstatymo priėmimo 2003 m. lapkričio 20 d. (žr. Lietuvos Respublikos rinkimų į Europos Parlamentą įstatymas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 115-5192).

Išanalizavus Lietuvos įstatymų leidybos praktiką keičiant rinkimų teisinį reguliavimą rinkimų proceso metu, t. y. Seimo rinkimų proceso metu²¹⁴, Respub-

²¹⁴ **Eiliniai Seimo rinkimai**

2004 m. eiliniai Seimo rinkimai. Respublikos Prezidentas 2004 m. balandžio 9 d. dekretu (įsigaliojusiu nuo jo pasirašymo) paskelbė, kad eiliniai Seimo rinkimai vyks 2004 m. rugsėjo 19 d., tačiau vėliau – Respublikos Prezidento 2004 m. rugpjūčio 16 d. dekretu (įsigaliojusiu nuo jo pasirašymo) Respublikos Prezidento 2004 m. balandžio 9 d. dekretas buvo pripažintas netekusiu galios ir paskelbta, kad eiliniai Seimo rinkimai vyks vėliau, t. y. 2004 m. spalio 10 d. Laikotarpiu nuo 2004 m. balandžio 9 d. iki 2004 m. spalio 10 d. Seimo rinkimų įstatymas buvo keistas 5 kartus: Seimo 2004 m. gegužės 11 d. priimtu įstatymu (įsigaliojusiu 2004 m. gegužės 22 d.), dviem atskirais Seimo 2004 m. liepos 15 d. priimtais įstatymais (kurių vienas įsigaliojo 2004 m. liepos 24 d., kitas – 2004 m. rugpjūčio 3 d.), Seimo 2004 m. rugpjūčio 20 d. priimtu įstatymu (įsigaliojusiu 2004 m. rugsėjo 2 d.) ir Seimo 2004 m. rugpjūčio 23 d. priimtu įstatymu (įsigaliojusiu 2004 m. rugsėjo 10 d.), per šį laikotarpį buvo priimtas ir naujas įstatymas – Politinių partijų ir politinių kampanijų finansavimo bei finansavimo kontrolės įstatymas (įsigaliojęs 2004 m. rugsėjo 10 d.). Pavyzdžiui, vienu Seimo 2004 m. liepos 15 d. priimtu įstatymu, įgyvendinant Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimą, buvo nustatytas naujas pasyviąją rinkimų teisę ribojantis reikalavimas, kad Seimo nariu negali būti renkamas asmuo, kurį Seimas apkalto proceso tvarka pašalino iš užimamų pareigų ar panaikino jo Seimo nario mandatą. Tris kartus nuo 2004 m. eilinių Seimo rinkimų datos paskelbimo buvo keistas Seimo rinkimų įstatymo 51 ir 88 straipsniai. 2004 m. rugpjūčio 23 d. priimtas naujas įstatymas – Politinių partijų ir politinių kampanijų finansavimo bei finansavimo kontrolės įstatymas, įsigaliojo (išskyrus trijų straipsnių nuostatas) 2004 m. rugsėjo 10 d., t. y. likus tik mėnesiui iki Seimo rinkimų datos; du šio įstatymo straipsniai (32 ir 33) įsigaliojo anksčiau – paskelbus įstatymą „Valstybės žiniose“, t. y. 2004 m. rugsėjo 4 d., bet įdomiausia, kad šiuose straipsniuose buvo pavedimai Vyriausybei ir Vyriausiajai rinkimų komisijai per kelias dienas, t. y. iki 2004 m. rugsėjo 10 d. priimti įstatymo įgyvendinimui reikalingus teisės aktus. Žr. Lietuvos Respublikos Prezidento 2004 m. balandžio 9 d. dekretas Nr. 4 „Dėl eilinių Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų“. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 55-1893; Lietuvos Respublikos Prezidento 2004 m. rugpjūčio 16 d. dekretas Nr. 37 „Dėl eilinių Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų“. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 128-4594; Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 6, 58, 88, 91, 92 ir 93 straipsnių pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 83-2986; Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 30, 34, 38, 39, 51, 67 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 115-4279 ir Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 2, 88 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 120-4430; Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 51, 88 straipsnių papildymo ir pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 134-4835; Lietuvos Respublikos rinkimų į Europos Parlamentą įstatymo, Seimo rinkimų įstatymo, Savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo ir Prezidento rinkimų įstatymo pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 135-4895; Lietuvos Respublikos politinių partijų ir politinių kampanijų finansavimo bei finansavimo kontrolės įstatymas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 135-4894.

2008 m. eiliniai Seimo rinkimai. Respublikos Prezidentas 2008 m. balandžio 2 d. dekretu (įsigaliojusiu nuo jo pasirašymo dienos) paskelbė, kad eiliniai Seimo rinkimai vyks 2008 m. spalio 12 d. Laikotarpiu nuo 2008 m. balandžio 2 d. iki 2008 m. spalio 12 d. Seimo rinkimų įstatymas buvo keistas vieną kartą – Seimo 2008 m. balandžio 15 d. priimtu įstatymu (kuris įsigaliojo 2008 m. balandžio 30 d.), šiuo laikotarpiu vieną kartą buvo keistas ir Politinių partijų ir politinių kampanijų finansavimo bei finansavimo kontrolės įstatymas – Seimo 2008 m. birželio 10 d. priimtu įstatymu (kuris įsigaliojo 2008 m. birželio 21 d.). Žr. Lietuvos Respublikos Prezidento 2008 m. balandžio 2 d. dekretas Nr. 1K-1295 „Dėl eilinių Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų“. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 39-1431; Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 2, 5¹, 6, 7, 15, 16, 18, 21, 22, 23, 25, 31, 34, 37, 38, 39, 41, 51, 61, 65, 67, 67¹, 72, 74, 78, 82, 90, 91 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 50-1839; Lietuvos Respublikos politinių partijų ir politinių kampanijų finansavimo bei finansavimo kontrolės įstatymo 2 ir 18 straipsnių pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 71-2720.

2012 m. eiliniai Seimo rinkimai. Respublikos Prezidentas 2012 m. balandžio 11 d. dekretu (įsigaliojusiu nuo jo pasirašymo dienos) paskelbė, kad eiliniai Seimo rinkimai vyks 2012 m. spalio 14 d. Laikotarpiu nuo 2012 m. balandžio 11 d. iki 2012 m. rugsėjo 1 d. Seimo rinkimų įstatymas nebuvo keistas, tačiau Politinių partijų ir politinių kampanijų finansavimo bei finansavimo kontrolės įstatymas buvo keistas dviem atskirais įstatymais, priimtais tą pačią dieną – 2012 m. birželio 21 d., ir įsigaliojusia 2012 m. liepos 4 d. Pakeitimais buvo *inter alia*

likos Prezidento rinkimų proceso metu²¹⁵, rinkimų į Europos Parlamentą proceso

nustatyta supaprastintą mažų (iki 40 litų) aukų priėmimo, apskaitos ir aukotojų paviešinimo tvarka, skirtingi būdai mažoms aukoms aukoti (telefonu, internetu, kt.), dėl to kartu buvo keičiami dar du susiję įstatymai – Gyventojų turto deklaravimo įstatymas (pakeitimais buvo patikslinta aukotojų turto ir pajamų deklaravimo tvarka) ir Administracinių teisės pažeidimų kodeksas (kodeksas papildytas naujomis nuostatomis, už įstatymo pažeidimus nustančiomis atsakomybę telekomunikacijų bendrovėms, teikiančioms mažų aukų surinkimo paslaugas). Žr. Lietuvos Respublikos Prezidento 2012 m. balandžio 11 d. dekretas Nr. 1K-1027 „Dėl eilinių Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų“. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 44-2151; Lietuvos Respublikos politinių partijų ir politinių kampanijų finansavimo bei finansavimo kontrolės įstatymo 6, 10 ir 11 straipsnių pakeitimo ir įstatymo papildymo 10¹ straipsniu įstatymas. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 78-4021 bei Lietuvos Respublikos politinių partijų ir politinių kampanijų finansavimo bei finansavimo kontrolės įstatymo 19 straipsnio pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 78-4020; Lietuvos Respublikos gyventojų turto deklaravimo įstatymo 2, 5 ir 7² straipsnių pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 78-4022 (šis įstatymas buvo priimtas 2012 m. birželio 21 d., įsigaliojo 2012 m. liepos 4 d.); Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 207¹⁰ ir 207¹³ straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 78-4023 (šis įstatymas buvo priimtas 2012 m. birželio 21 d., įsigaliojo 2012 m. liepos 4 d.

²¹⁵ Eiliniai ir pirmalaikiai Respublikos Prezidento rinkimai

2004 m. pirmalaikiai Respublikos Prezidento rinkimai. Seimas 2004 m. balandžio 15 d. nutarimu (įsigaliojusi 2004 m. balandžio 18 d. po paskelbimo „Valstybės žiniose“) Respublikos Prezidento rinkimus paskyrė 2004 m. birželio 13 d. Pirmalaikiai Respublikos Prezidento rinkimai (Konstitucijos 89 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad Respublikos Prezidentą pašalinus iš pareigų apkaltos proceso tvarka Seimas ne vėliau kaip per 10 dienų privalo paskirti Respublikos Prezidento rinkimus, kurie turi būti surengti ne vėliau kaip per 2 mėnesius) paskelbti po to, kai Rolandas Paksas buvo pašalintas iš Respublikos Prezidento pareigų apkaltos proceso tvarka. Lietuvoje pirmalaikiai Respublikos Prezidento rinkimai buvo paskelbti pirmą kartą. Tada paaiškėjo, kad Respublikos Prezidento rinkimų įstatyme nėra įtvirtintas teisinis reguliavimas, kuris sudarytų sąlygas tinkamai įgyvendinti Konstitucijos 89 straipsnio 1 dalį. Laikotarpiu nuo 2004 m. balandžio 15 d. (šiuo atveju dėl labai trumpo termino, kuris praėjo nuo teisės akto, kuriuo paskelbta rinkimų data, priėmimo iki rinkimų dienos, nagrinėjamo laikotarpio pradžia pasirinkta ta diena, kurią teisės aktas, kuriuo buvo paskelbta rinkimų data, buvo priimtas, o ne ta diena, kurią jis įsigaliojo (įsigaliojo praėjus 3 dienoms po priėmimo) iki 2004 m. birželio 13 d. Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymas buvo keistas 2 kartus: Seimo 2004 m. balandžio 15 d. priimtu įstatymu (įsigaliojusi 2004 m. balandžio 16 d.) ir Seimo 2004 m. gegužės 4 d. įstatymu (įsigaliojusi 2004 m. gegužės 5 d.). 2004 m. balandžio 15 d. priimtu įstatymu Respublikos Prezidento rinkimų įstatymas buvo papildytas nuostatomis, sudarančiomis prielaidas įvykdyti pirmalaikius Respublikos Prezidento rinkimus, kadangi iki tol įstatyme įtvirtintas teisinis reguliavimas buvo orientuotas į eilinius, o ne pirmalaikius Respublikos Prezidento rinkimus (kurie pagal Konstitucijos 89 straipsnį turi būti surengti ne vėliau kaip per 2 mėnesius). Todėl Respublikos Prezidento rinkimų įstatymas buvo papildytas nuostatomis, kuriose buvo nustatyti kitokie nei eilinių rinkimų atveju terminai rinkimų apylinkių ribų keitimui, taip pat rinkimų komisijų sudarymui, pretendentų būti kandidatais į Respublikos Prezidentus kėlimui ir kt. Seimo 2004 m. gegužės 4 d. priimtu įstatymu Respublikos Prezidento rinkimų įstatyme buvo įtvirtintas naujas pasyvosios rinkimų teisės ribojimas, buvo nustatyta, kad „Respublikos Prezidentu negali būti renkamas asmuo, kurį Seimas apkaltos proceso tvarka pašalino iš užimamų pareigų ar panaikino jo Seimo nario mandatą, jeigu nuo jo pašalinimo iš užimamų pareigų ar jo Seimo nario mandato panaikinimo praėjo mažiau kaip 5 metai“. Tačiau jau 2004 m. gegužės 25 d. priimtame nutarime Konstitucinis Teismas pripažino, kad ši nuostata prieštarauja Konstitucijai. Žr. Lietuvos Respublikos Seimo 2004 m. balandžio 15 d. nutarimas „Dėl Respublikos Prezidento rinkimų paskyrimo“. *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 56-1933; Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo 9, 13, 15, 31, 32, 33, 34, 42, 44 straipsnių papildymo ir pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 55-1891; Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo papildymo 1¹ straipsniu ir 2 straipsnio papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 75-2568.

2009 m. eiliniai Respublikos Prezidento rinkimai. Seimas 2008 m. gruodžio 18 d. nutarimu (įsigaliojusi 2008 m. gruodžio 24 d. po paskelbimo „Valstybės žiniose“) Respublikos Prezidento rinkimus paskyrė 2009 m. gegužės 17 d. Laikotarpiu nuo 2008 m. gruodžio 24 d. iki 2009 m. gegužės 17 d. Respublikos Prezidento rinkimų įstatymas buvo keistas 2 kartus: Seimo 2009 m. vasario 19 d. priimtu įstatymu (įsigaliojusi 2009 m. kovo 5 d.) ir Seimo 2009 m. balandžio 16 d. priimtu įstatymu (įsigaliojusi 2009 m. balandžio 25 d.), tačiau šiuo atveju paminėtinas ir Seimo 2008 m. gruodžio 23 d. priimtas įstatymas (įsigaliojęs 2008 m.

metu²¹⁶ ir savivaldybių tarybų rinkimų proceso metu²¹⁷, per pasirinktą laikotarpį (nuo

gruodžio 30 d.), kuriuo buvo keičiamos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo nuostatos. Žr. Lietuvos Respublikos Seimo 2008 m. gruodžio 18 d. nutarimas „Dėl Respublikos Prezidento rinkimų skyrimo“. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 147-5911; Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo 12, 13, 15, 16, 28, 29 ir 49 straipsnių pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 25-981; Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo 42 straipsnio pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 46-1798; Lietuvos Respublikos Vyriausybės įstatymo 13 straipsnio pakeitimo ir papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 46-1796 (šiam įstatyme pagrindinis dėmesys skirtas kandidato į Respublikos Prezidentus, kuris eina Vyriausybės nario pareigas, atleidimui nuo tarnybinių pareigų – kartu buvo papildytas Vyriausybės įstatyme įtvirtintas teisinis reguliavimas: nustatyta Vyriausybės nario, kuris yra kandidatas į Respublikos Prezidentus, Seimo, Europos Parlamento ar savivaldybės tarybos narius, atleidimo nuo tarnybinių pareigų tvarka); Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo 74 ir 76 straipsnių pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 149-6046.

2014 m. *eiliniai Respublikos Prezidento rinkimai*. Seimas 2013 m. spalio 22 d. priimtu nutarimu (kuris įsigaliojo 2013 m. lapkričio 11 d. – taip nurodyta pačiame Seimo nutarime) Respublikos Prezidento rinkimus paskyrė 2014 m. gegužės 11 d. Tačiau jau 2013 m. lapkričio 7 d. Seimas priėmė įstatymą (kuris įsigaliojo 2013 m. lapkričio 23 d.), kuriuo buvo pakeistas (išdėstant nauja redakcija) Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymas. Žr. Lietuvos Respublikos Seimo 2013 m. spalio 22 d. nutarimas „Dėl Respublikos Prezidento rinkimų skyrimo“. *Valstybės žinios*. 2013, Nr. 111-5499; Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2013, Nr. 120-6055.

²¹⁶ **Eiliniai rinkimai į Europos Parlamentą**

2004 m. *eiliniai rinkimai į Europos Parlamentą*. Seimo 2003 m. gruodžio 16 d. priimtu nutarimu (kuris įsigaliojo nuo jo priėmimo – taip nurodyta pačiame Seimo nutarime) rinkimų į Europos Parlamentą diena paskelbta 2004 m. birželio 13 d. Pažymėtina, kad pats Rinkimų į Europos Parlamentą įstatymas buvo priimtas 2003 m. lapkričio 20 d., t. y. likus mažiau nei mėnesiui iki rinkimų datos rinkimuose į Europos Parlamentą paskelbimo. Laikotarpiu nuo 2003 m. gruodžio 16 d. iki 2004 m. birželio 13 d. Rinkimų į Europos Parlamentą įstatymas keičiamas nebuvo. Žr. Lietuvos Respublikos Seimo 2003 m. gruodžio 16 d. nutarimas „Dėl rinkimų į Europos Parlamentą datos paskelbimo“. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 119-5413; Lietuvos Respublikos rinkimų į Europos Parlamentą įstatymas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 115-5192.

2009 m. *eiliniai rinkimai į Europos Parlamentą*. Seimo 2008 m. gruodžio 2 d. priimtu nutarimu (kuris įsigaliojo nuo priėmimo – taip nurodyta pačiame Seimo nutarime) rinkimų į Europos Parlamentą data paskelbta 2009 m. birželio 7 d. Laikotarpiu nuo 2008 m. gruodžio 2 d. iki 2009 m. birželio 7 d. Rinkimų į Europos Parlamentą įstatymas buvo keistas tris kartus: Seimo 2009 m. vasario 12 d. priimtu įstatymu (įsigaliojusi 2009 m. vasario 19 d.), Seimo 2009 m. kovo 10 d. priimtu įstatymu (kuris įsigaliojo 2009 m. kovo 24 d.) ir Seimo 2009 m. balandžio 16 d. priimtu įstatymu (kuris įsigaliojo 2009 m. balandžio 25 d.). Tai reiškia, kad visi Rinkimų į Europos parlamentą įstatymo pakeitimai galiojo 2009 m. birželio 7 d. įvyksiems rinkimams į Europos Parlamentą. Žr. Lietuvos Respublikos Seimo 2008 m. gruodžio 2 d. nutarimas „Dėl rinkimų į Europos Parlamentą datos paskelbimo“. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 139-5488; Lietuvos Respublikos rinkimų į Europos Parlamentą įstatymo 1 ir 36 straipsnių pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 19-743; Lietuvos Respublikos rinkimų į Europos Parlamentą įstatymo 12, 14, 16, 17, 29, 30 ir 54 straipsnių pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 32-1239; Lietuvos Respublikos rinkimų į Europos Parlamentą įstatymo 47 straipsnio pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 46-1799.

2014 m. *eiliniai rinkimai į Europos Parlamentą*. Seimo 2013 m. spalio 22 d. priimtu nutarimu (kuris įsigaliojo 2013 m. lapkričio 25 d. – taip nurodyta pačiame Seimo nutarime) rinkimų į Europos Parlamentą data paskelbta 2014 m. gegužės 25 d. Tačiau jau 2013 m. lapkričio 12 d. Seimas priėmė įstatymą (kuris įsigaliojo 2013 m. lapkričio 26 d.), kuriuo buvo pakeistas (išdėstant nauja redakcija) Lietuvos Respublikos rinkimų į Europos Parlamentą įstatymas. Žr. Lietuvos Respublikos Seimo 2013 m. spalio 22 d. nutarimas „Dėl rinkimų į Europos Parlamentą datos paskelbimo“. *Valstybės žinios*. 2013, Nr. 111-5500; Lietuvos Respublikos rinkimų į Europos Parlamentą įstatymo pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2013, Nr. 121-6116.

²¹⁷ **Eiliniai savivaldybių tarybų rinkimai**

2007 m. *eiliniai savivaldybių tarybų rinkimai*. Seimo 2006 m. liepos 11 d. priimtu nutarimu (kuris įsigaliojo 2006 m. liepos 21 d. po paskelbimo „Valstybės žiniuose“) savivaldybių tarybų rinkimai paskirti 2007 m. vasario 25 d. Laikotarpiu nuo 2006 m. liepos 21 d. iki 2007 m. vasario 25 d. Savivaldybių tarybų rinkimų įstatymas buvo keistas du kartus – Seimo 2006 m. gruodžio 21 d. priimtu įstatymu (įsigaliojusi 2006 m. gruodžio 30 d.) ir Seimo 2007 m. sausio 18 d. priimtu įstatymu (įsigaliojusi 2007 m. sausio 19 d.). Atkreip-

2004 iki 2012 m.), matyti, kad: 1) iš 9 vykusių rinkimų tik prieš 2004 m. vykusius rinkimus į Europos Parlamentą jiems taikomi rinkimų įstatymai nebuvo keičiami prasidėjus rinkimų procesui; prieš visus kitus rinkimus tokiems rinkimams taikomi rinkimų įstatymai buvo keičiami po to, kai rinkimų procesas jau buvo prasidėjęs; 2) rinkimų įstatymų pakeitimai galiodavo tiems rinkimams, kurių procesas jau buvo prasidėjęs, t. y. nebuvo laikomasi pozicijos, kad rinkimų įstatymų pakeitimai, priimti prasidėjus rinkimų procesui, turėtų būti taikomi tik kitiems rinkimams; 3) per pakankamai trumpą laikotarpį (nuo rinkimų proceso pradžios iki rinkimų dienos) tas pats rinkimų įstatymas buvo keičiamas vieną arba daugiau kartų, netgi tas pats rinkimų įstatymo straipsnis buvo keičiamas kelis kartus (pavyzdžiui, 2 arba net 3 kartus), rinkimų įstatymų pakeitimai buvo daromi ir likus labai trumpam terminui iki rinkimų dienos (dienos, kurią balsuojama) (pavyzdžiui, dviem mėnesiams, mėnesiui); 4) daromi rinkimų įstatymų pakeitimai pagal savo pobūdį ir esmę labai skirtingi, įvairūs; buvo daroma esminių pakeitimų (tokiais laikytini, pavyzdžiui, naujų reikalavimų įgyvendinti pasyviąją rinkimų teisę nustatymas, naujų rinkimų įstatymų priėmimas, rinkimų įstatymų išdėstymas nauja redakcija); 5) priimtais įstatymais buvo pavedama Vyriausiajai rinkimų komisijai, Vyriausybei priimti tinkamam priimto įstatymo įgyvendinimui reikalingus aktus, kurie turėjo būti priimti ir įsigaliojavo rinkimams, kurių procesas jau būdavo prasidėjęs; pažymėtina ir tai, kad tokių aktų priėmimui nustatytas terminas atskirais atvejais buvo nepagrįstai trumpas; 6) dauguma priimtų rinkimų įstatymų pakeitimų nepriskirtini tokiems, kuriuos buvo būtina priimti rinkimų proceso metu, tokiems, kuriuos priimti būtinybė paaiškėjo tik tada, kai prasidėjo rinkimų procesas, politinės kampanijos laikotarpis.

tinas dėmesys, kad Seimo 2006 m. gruodžio 21 d. priimtu įstatymu (likus iki rinkimų dviem mėnesiams) iki tol galiojęs Savivaldybių tarybų rinkimų įstatymas buvo pakeistas išdėstant jį nauja redakcija. O jau po mėnesio (ir likus tik šiek tiek daugiau nei vienam mėnesiui iki rinkimų) 2006 m. gruodžio 21 d. redakcijos Savivaldybių tarybų rinkimų įstatyme įtvirtintas teisinis reguliavimas vėl buvo keičiamas. Žr. Lietuvos Respublikos Seimo 2006 m. liepos 11 d. nutarimas „Dėl 2007 metų savivaldybių tarybų rinkimų“. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 79-3106; Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 143-5445; Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo 2, 14, 16, 29, 31, 55, 62, 64, 65, 67, 69, 73 straipsnių pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 8-320.

2011 m. *eiliniai savivaldybių tarybų rinkimai*. Seimo 2010 m. rugsėjo 28 d. priimtu nutarimu (kuris buvo paskelbtas „Valstybės žiniuose“ ir įsigaliojo 2010 m. lapkričio 3 d. t. y. po paskelbimo) savivaldybių tarybų rinkimai paskirti 2011 m. vasario 27 d. Taigi teisės aktas, kuriuo buvo paskirta rinkimų data, įsigaliojo likus mažiau nei 4 mėnesiams (ir mažiau nei 130 dienų) iki rinkimų dienos. Laikotarpiu nuo 2010 m. rugsėjo 28 d. iki 2011 m. vasario 27 d. Savivaldybių tarybų rinkimų įstatymas buvo keistas vieną kartą – Seimo 2010 m. gruodžio 14 d. priimtu įstatymu (įsigaliojusiu 2010 m. gruodžio 28 d.), taip pat vieną kartą buvo keistas Politinių partijų ir politinių kampanijų finansavimo bei finansavimo kontrolės įstatymas – Seimo 2010 m. spalio 26 d. priimtu įstatymu (įsigaliojusiu 2010 m. spalio 30 d.). Taigi Savivaldybių tarybų rinkimų įstatymas buvo keičiamas jau prasidėjus rinkimų politinei kampanijai, rinkimų procesui, o Politinių partijų ir politinių kampanijų finansavimo bei finansavimo kontrolės įstatymas, kai jau buvo priimtas, bet dar neįsigaliojęs teisės aktas, kuriuo buvo paskirta savivaldybių tarybų rinkimų data, t. y. rinkimų politinei kampanijai dar neprasidėjus. Žr. Lietuvos Respublikos Seimo 2010 m. rugsėjo 28 d. nutarimas „Dėl 2011 metų savivaldybių tarybų rinkimų“. *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 116-5919; Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo 65 straipsnio pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 153-7792; Lietuvos Respublikos politinių partijų ir politinių kampanijų finansavimo bei finansavimo kontrolės įstatymo 5 ir 17 straipsnių pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 128-6524.

2.5.4.2. Rinkimų datos oficialus paskelbimas

Rinkimų teisinio reguliavimo stabilumo rinkimų proceso metu užtikrinimui yra svarbus ir akto, kuriuo paskelbiama rinkimų data, oficialus paskelbimas viešai. Seimo ir Respublikos Prezidento aktai, kuriais paskelbiama (skiriama) rinkimų data, yra įstatymų įgyvendinamieji teisės aktai. Kaip matyti iš anksčiau analizuoto teisinio reguliavimo, dalis teisės aktų, kuriais buvo paskelbta atitinkamų eilinių rinkimų data, įsigaliojo nuo jų pasirašymo arba priėmimo dienos (taip *expressis verbis* buvo nurodyta pačiuose teisės aktuose), t. y. anksčiau negu jie buvo oficialiai paskelbti. Svarstyтина, ar toks šių aktų įsigaliojimo laikas yra tinkamas. Teisės aktų, kuriais paskelbiama rinkimų data, įsigaliojimo laikas yra labai reikšmingas, nes, kaip buvo minėta, rinkimų įstatymai rinkimų datos paskelbimą sieja su rinkimų politinės kampanijos pradžia. Akivaizdu, kad rinkimų data yra paskelbta ne tada, kai priimamas teisės aktas, kuriame ji nustatyta, o tada, kai toks teisės aktas įsigalioja. Prasidėjus rinkimų politinei kampanijai, įstatymuose nurodyti asmenys įgyja įstatymuose įtvirtintas teises ir pareigas (pavyzdžiui, asmenys, siekiantys būti išrinkti, įgyja teisę teikti prašymus registruoti juos savarankiškais politinės kampanijos dalyviais, Vyriausioji rinkimų komisija turi tokius prašymus priimti ir nagrinėti, kt.). Tai reiškia, kad nuo tada, kai įsigalioja teisės aktas, kuriuo paskelbiama rinkimų data, praktikoje pradedamos taikyti tos įstatymų nuostatos, kurios iki rinkimų datos paskelbimo nėra ir negali būti taikomos, asmenys įgyja ir gali įgyvendinti tas teises, kurių iki rinkimų datos paskelbimo jie neturi ir negali įgyvendinti.

Aiškindamas Konstitucijos 7 straipsnio 2 dalyje įtvirtintą nuostatą: „galioja tik paskelbti įstatymai“, Konstitucinis Teismas *inter alia* 2010 m. rugsėjo 7 d. nutarime²¹⁸ konstatavo, kad Konstitucijos 7 straipsnio 2 dalyje atsispindi konstitucinis principas, kad teisė negali būti nevieša; atsižvelgus į konstitucinį reikalavimą, kad teisė negali būti nevieša, Konstitucijos 7 straipsnio 2 dalyje vartojama sąvoka „įstatymai“ negali būti aiškinama vien pažodžiui – ji aiškintina plečiamai, kaip apimanti ne tik įstatymo galią turinčius, bet ir kitus teisės aktus. Oficialus įstatymų paskelbimas laikantis Konstitucijoje ir įstatymuose nustatytos tvarkos yra būtina sąlyga ne tik tam, kad įstatymai įsigaliojotų, bet ir kad teisinių santykių subjektai žinotų, kokie įstatymai galioja, koks yra jų turinys, ir juos vykdytų. Konstitucinis Teismas 2007 m. birželio 27 d. nutarime²¹⁹ pažymėjo, kad oficialus viešas viso teisės akto paskelbimas nėra savitikslis dalykas – tai reikalinga, kad teisės subjektai žinotų, koks yra atitinkamas teisės aktas, galėtų susipažinti su visu teisės aktu ir jį vykdyti.

Taigi vertinant teisės akto, kuriuo paskelbiama rinkimų data, reikšmę rinkimams, svarstyтина, ar teisės aktas, kuriuo paskelbiama rinkimų data, neturėtų įsigaliojoti nuo tokio akto oficialaus paskelbimo, o ne nuo jo pasirašymo ar priėmimo dienos.

2.6. Galutinių rinkimų rezultatų nustatymas, *inter alia* rinkimų rezultatų pripažinimas negaliojančiais

Galutinių rinkimų rezultatų nustatymo klausimas nagrinėtinas dviem aspektais: Konstitucinio Teismo vaidmens galutinių rinkimų rezultatų nustatymo procese aspektu ir Konstitucinio Teismo suformuotos oficialiosios konstitucinės galutinių rinkimų rezultatų nustatymo doktrinos aspektu.

²¹⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. rugsėjo 7 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 106-5466.

²¹⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. birželio 27 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 72-2865.

2.6.1. Konstitucinio Teismo vaidmuo nustatant galutinius rinkimų rezultatus

Konstitucijoje tam tikri įgaliojimai galutinių rinkimų rezultatų nustatymo procese yra nustatyti ir Konstituciniam Teismui. Pagal Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalies 1 punktą Konstitucinis Teismas teikia išvadas, ar nebuvo pažeisti rinkimų įstatymai per Respublikos Prezidento ar Seimo narių rinkimus. Seimas gali prašyti Konstitucinį Teismą pateikti išvadą ir dėl Seimo, ir dėl Respublikos Prezidento rinkimų, Respublikos Prezidentas gali prašyti išvados tik dėl Seimo rinkimų. Konstitucijos 107 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad Konstitucinio Teismo sprendimai klausimais, kuriuos Konstitucija priskiria jo kompetencijai, yra galutiniai ir neskundžiami, šio straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad, remdamasis Konstitucinio Teismo išvadomis²²⁰, klausimus dėl Seimo ir Respublikos Prezidento rinkimų galutinai sprendžia Seimas.

Konstitucijoje *expressis verbis* nėra atskleistas Konstitucijos 107 straipsnio 3 dalyje įtvirtintos nuostatos turinys. Konstitucinis Teismas savo baigiamuosiuose aktuose taip pat nėra suformavęs oficialiosios konstitucinės doktrinos dėl to, kaip turi būti aiškinamos Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalies 1 punkte ir 107 straipsnio 3 dalyje įtvirtintos nuostatos Seimo ir (arba) Respublikos Prezidento rinkimų kontekste, taip pat nėra detalizavęs, kokius sprendimus ir kokia tvarka Seimas turi ar gali priimti gavęs Konstitucinio Teismo išvadą. Pažymėtina, kad Konstitucinis Teismas gali priimti dviejų rūšių išvadas dėl Seimo ir Respublikos Prezidento rinkimų: 1) kad per Seimo ar Respublikos Prezidento rinkimus buvo pažeisti rinkimų įstatymai; 2) kad per Seimo ar Respublikos Prezidento rinkimus rinkimų įstatymai nebuvo pažeisti. Konstitucijoje *expressis verbis* nėra nurodyta, kuriuo iš nurodytų atvejų ar abiem atvejais Seimui kyla pareiga remiantis Konstitucinio Teismo išvada galutinai išspręsti klausimą dėl rinkimų. Tačiau akivaizdu, kad tuo atveju, jeigu Konstitucinis Teismas priima išvadą, kad rinkimų įstatymai per Seimo ar Respublikos Prezidento rinkimus nebuvo pažeisti, reiškia, kad Konstituciniam Teismui skūsti Vyriausiosios rinkimų komisijos sprendimai buvo teisėti, pagrįsti, todėl nėra pagrindo Seimui priimti dar kokius nors papildomus sprendimus. Kitaip yra tuo atveju, jeigu Konstitucinis Teismas priima išvadą, kad rinkimų įstatymai per Seimo ar Respublikos Prezidento rinkimus buvo pažeisti; tai reiškia, kad Konstituciniam Teismui skūsti Vyriausiosios rinkimų komisijos sprendimai nebuvo pagrįsti, teisėti, jais buvo pažeistos rinkimų įstatymo nuostatos, todėl šiuo atveju atsiranda pagrindas Seimui priimti atitinkamus sprendimus.

Konstitucinis Teismas išvadas dėl Seimo narių rinkimų yra teikęs keletą kartų²²¹, dėl Respublikos Prezidento rinkimų kol kas nė vieno karto. Ką Konstitucinis Teismas tiria ir

²²⁰ J. Žilys pažymi, kad skirtingai nuo Konstitucinio Teismo nutarimų, „išvados skelbiamos ne Lietuvos Respublikos vardu, bet išreiškia tik Teismo nuomonę, nuostatą dėl svarstyto klausimo“, „galutinį sprendimą visada priima Seimas“ (žr. Žilys, J. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas konstitucinėje sistemoje. *Lietuvos konstitucinė teisė: raida, institucijos, teisių apsauga, savivalda*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2007, p. 291). K. Lapinsko nuomone, rinkimų byloje teikdamas išvadą Konstitucinis Teismas „neturi galutinio sprendimo teisės“, „jis šiose bylose tik formuluoja savo nuomonę jam pateiktu klausimu, ką atspindi ir priimamo akto forma – išvada“, Konstitucinio Teismo išvados „neturi Konstitucinio Teismo nutarimams būdingos savybės – imperatyvumo, visuotinio privalomumo“ (žr. Lapinskas, K. Teisės šaltiniai ir konstitucinės priežiūros institucijų baigiamieji aktai. *Konstitucinės priežiūros institucijų baigiamieji aktai*. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2000, p. 49).

²²¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. lapkričio 23 d. išvada. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 114-2644; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. lapkričio 5 d. išvada. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 163-5955; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. lapkričio 7 d. išvada. *Valstybės žinios*. 2008,

vertina teikdamas išvadas pagal Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalies 1 punktą nustatyta Konstitucinio Teismo įstatyme²²² (77 straipsnio 2 dalyje): „Konstitucinis Teismas tiria ir vertina tik Vyriausiosios rinkimų komisijos sprendimus arba jos atsisakymą nagrinėti skundus dėl rinkimų įstatymų pažeidimų tais atvejais, kai sprendimai buvo priimti ar kita šios komisijos veika buvo padaryta pasibaigus balsavimui renkant Seimo narius ar Respublikos Prezidentą“. Iš penkių Konstitucinio Teismo pateiktų išvadų tik vienoje – 2012 m. lapkričio 10 d. išvadoje Konstitucinis Teismas pripažino, kad Vyriausiosios rinkimų komisijos sprendimais buvo pažeistos Seimo rinkimų įstatymo nuostatos (kitose priimtose išvadose Konstitucinis Teismas pripažino, kad Vyriausiosios rinkimų komisijos sprendimais Seimo rinkimų įstatymo nuostatos nebuvo pažeistos).

Konstitucinis Teismas 2012 m. lapkričio 10 d. išvadoje pagal Seimo ir Respublikos Prezidento paklausimus tyrė ir vertino Vyriausiosios rinkimų komisijos sprendimą (toliau – VRK sprendimas Nr. Sp-321)²²³ tiek, kiek juo buvo nuspręsta nustatyti: 1) galutinius 2012 m. Seimo rinkimų rezultatus keliose vienmandatėse rinkimų apygardose; 2) galutines kandidatų į Seimo narius sąrašų eiles daugiamandatėje rinkimų apygardoje²²⁴ ir 3) nustatyti asmenis, išrinktus į Seimą keliose vienmandatėse ir daugiamandatėje rinkimų apygardoje. Šioje išvadoje Konstitucinis Teismas *inter alia* konstatavo, kad VRK sprendimu Nr. Sp-321 buvo pažeistos Seimo rinkimų įstatymo nuostatos tiek, kiek šiuo sprendimu: 1) nustatant Seimo rinkimuose daugiamandatėje rinkimų apygardoje galutines kandidatų į Seimo narius sąrašų eiles, „nuspręsta galutinėje Darbo partijos kandidatų į Seimo narius sąrašo eilėje įrašyti Živilę Pinskuvienę (Nr. 10), Jolantą Gaudutienę (Nr. 17), Joną Pinskų (Nr. 22), Vytautą Gričių (Nr. 35), Viačeslav Ždanovič (Nr. 48)“; 2) „nustatyta, kad Jolanta Gaudutienė, Jonas Pinksus, Živilė Pinskuvienė išrinkti į Lietuvos Respublikos Seimą daugiamandatėje rinkimų apygardoje pagal Darbo partijos kandidatų sąrašą“; 3) „Biržų–Kupiškio vienmandatėje rinkimų apygardoje Nr. 48 nustatyti Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų 2012 m. spalio 28 d. pakartotinio balsavimo rezultatai ir pagal rinkimų rezultatus nustatytas asmuo, išrinktas į Lietuvos Respublikos Seimą“. Taigi Konstitucinis Teismas

Nr. 130-4992; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. spalio 26 d. išvada. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 125-6285; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. lapkričio 10 d. išvada. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 131-6607. Šiame kontekste pažymėtina, kad Konstitucinis Teismas yra priėmęs keletą sprendimų, kuriais atsisakė priimti pareiškėjų paklausimus, ar per Seimo rinkimus nebuvo pažeistas Seimo rinkimų įstatymas, nes paklausimai buvo pateikti praleidus įstatyme nustatytą terminą (žr. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. lapkričio 8 d. sprendimas. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 130-4993; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. lapkričio 10 d. sprendimas. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 130-4994).

²²² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas. *Valstybės žinios*. 1993, Nr. 6-120. Pažymėtina, kad Konstitucijos 102 straipsnio 2 dalyje nustatyta, jog „Konstitucinio Teismo statusą ir jo įgaliojimų vykdymo tvarką nustato Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas.“ Pagal Konstitucinio Teismo įstatymo 77 straipsnio 1 dalį su paklausimu, ar nebuvo pažeisti rinkimų įstatymai per Respublikos Prezidento ar Seimo narių rinkimus, Seimas ir Respublikos Prezidentas kreipiasi į Konstitucinį Teismą ne vėliau kaip per 3 dienas po to, kai paskelbiami oficialūs rinkimų rezultatai.

²²³ Lietuvos Respublikos vyriausiosios rinkimų komisijos 2012 m. lapkričio 4 d. sprendimas Nr. Sp-321 „Dėl 2012 m. spalio 14 d. Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų galutinių rinkimų rezultatų“. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 128-6462.

²²⁴ Konstitucinis Teismas tyrė ir vertino, ar VRK sprendimu Nr. Sp-321 tiek, kiek juo patvirtinti galutiniai 2012 m. spalio 14 d. Seimo rinkimų rezultatai *inter alia* daugiamandatėje rinkimų apygardoje, nebuvo pažeistas Seimo rinkimų įstatymas *inter alia* tuo byloje pareiškėjų ginčytu aspektu, kad Vyriausioji rinkimų komisija netinkamai vertino nustatytus Seimo rinkimų įstatymo pažeidimus – pirmumo balsų pirkimą daugiamandatėje rinkimų apygardoje Darbo partijos kandidatų naudai.

2012 m. lapkričio 10 d. išvadoje pripažino, kad buvo pažeistas Seimo rinkimų įstatymas nustatant galutinius rinkimų rezultatus ir daugiamandatėje rinkimų apygardoje, ir vienoje vienmandatėje rinkimų apygardoje. Be to, šioje išvadoje Konstitucinis Teismas pasisakė dėl konkrečių asmenų įrašymo galutinėje vienos politinės partijos kandidatų į Seimo narius sąrašo eilėje teisėtumo (daugiamandatėje rinkimų apygardoje), taip pat dėl konkrečių asmenų paskelbimo išrinktais teisėtumo (ir daugiamandatėje, ir vienoje vienmandatėje rinkimų apygardose), t. y. Konstitucinis Teismas nurodė konkrečių asmenų pavardes, kuriuos įrašius galutinėje vienos politinės partijos kandidatų į Seimo narius sąrašo eilėje (ne visi iš šių asmenų buvo paskelbti išrinktais) buvo pažeistas Seimo rinkimų įstatymas; taip pat Konstitucinis Teismas nurodė konkrečių asmenų pavardes, kuriuos paskelbus išrinktais į Seimą buvo pažeistas Seimo rinkimų įstatymas.

Seimui po Konstitucinio Teismo 2012 m. lapkričio 10 d. išvados teko pirmą kartą vadovautis Konstitucijos 107 straipsnio 3 dalimi²²⁵, t. y. remiantis Konstitucinio Teismo išvada galutinai išspręsti klausimą dėl Seimo narių rinkimų. Pažymėtina, kad Seimas dėl galutinių rinkimų rezultatų vienmandatėje (Biržų–Kupiškio) rinkimų apygardoje sprendė vieną kartą, o dėl galutinių rinkimų rezultatų daugiamandatėje rinkimų apygardoje sprendė tris kartus, priimdamas skirtingus sprendimus.

Pirmą kartą, t. y. 2012 m. lapkričio 13 d., Seimo posėdyje Seimo nariai dėl galutinių rinkimų rezultatų daugiamandatėje rinkimų apygardoje balsavo taip, kad nebuvo atsižvelgta į Konstitucinio Teismo išvadą, kurioje buvo konstatuoti Seimo rinkimų įstatymo nuostatų pažeidimai nustatant rinkimų rezultatus daugiamandatėje rinkimų apygardoje; tokiu būdu Seimas paliko galioti Vyriausiosios rinkimų komisijos sprendimus, kuriuos Konstitucinis Teismas pripažino priimtais pažeidžiant Seimo rinkimų įstatymą²²⁶.

Antrą kartą, t. y. 2012 m. lapkričio 14 d., Seimas priėmė du atskirus nutarimus, kuriais jau buvo atsižvelgta į Konstitucinio Teismo 2012 m. lapkričio 10 d. išvadą: 1) vienu nutarimu²²⁷ Seimas pripažino 2012 m. spalio 14 d. Seimo rinkimų Biržų–Kupiškio vienmandatėje rinkimų apygardoje rezultatus negaliojančiais ir kad Seimo narys šioje apygardoje nėra išrinktas; 2) antru nutarimu²²⁸ Seimas nustatė, kad, „tvirtinant Lietuvos Respublikos Seimo rinkimuose daugiamandatėje rinkimų apygardoje galutines kandidatų į Seimo narius sąrašų eiles, į galutinę Darbo partijos kandidatų į Seimo narius sąrašo eilę Živilė Pinskuvienė (Nr. 10), Jolanta Gaudutienė (Nr. 17), Jonas Pinskus (Nr. 22), Vytautas Gričius (Nr. 35), Viačeslavą Ždanovičių (Nr. 48) įrašyti pažeidžiant Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įsta-

²²⁵ Konstitucijos 107 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad „remdamasis Konstitucinio Teismo išvadomis, Konstitucijos 105 straipsnio trečiojoje dalyje nurodytus klausimus galutinai sprendžia Seimas“. Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad „Konstitucinis Teismas teikia išvadas: 1) ar nebuvo pažeisti rinkimų įstatymai per Respublikos Prezidento ar Seimo narių rinkimus; 2) ar Respublikos Prezidento sveikatos būklė leidžia jam ir toliau eiti savo pareigas; 3) ar Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys neprieštarauja Konstitucijai; 4) ar Seimo narių ir valstybės pareigūnų, kuriems pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai“.

²²⁶ Plačiau žr. Lietuvos Respublikos Seimo IX (rudens) sesijos 2012 m. lapkričio 13 d. nenumatyto vakarinio plenarinio posėdžio Nr. 488 stenogramą [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-08-06]. <http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=437303>.

²²⁷ Lietuvos Respublikos Seimo 2012 m. lapkričio 14 d. nutarimas „Dėl 2012 m. spalio 14 d. Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų rezultatų Biržų–Kupiškio vienmandatėje rinkimų apygardoje Nr. 48 pripažinimo negaliojančiais“. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 133-6766.

²²⁸ Lietuvos Respublikos Seimo 2012 m. lapkričio 14 d. nutarimas „Dėl 2012 m. spalio 14 d. Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų galutinių rezultatų daugiamandatėje rinkimų apygardoje nustatymo“. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 133-6768.

tymo 5¹ straipsnio 1 dalį ir 90 straipsnį“, išbraukė 5 asmenis: Živilę Pinskiuvienę (Nr. 10), Jolantą Gaudutienę (Nr. 17), Joną Pinskų (Nr. 22), Vytautą Gričių (Nr. 35), Viačeslav Ždanovič (Nr. 48) iš Darbo partijos kandidatų sąrašo ir patvirtino galutinę Darbo partijos kandidatų į Seimo narius sąrašo eilę; nustatė, kad Živilė Pinskiuvienė, Jolanta Gaudutienė, Jonas Pinksus nėra išrinkti Seimo nariais daugiamandatėje rinkimų apygardoje, o pagal šiuo Seimo nutarimu patvirtintą galutinę Darbo partijos kandidatų į Seimo narius sąrašo eilę vietoj šių asmenų Seimo nariais yra išrinkti kiti asmenys – Vilija Filipovičienė, Gediminas Jakavonis, Larisa Dmitrijeva; taip pat Seimas nustatė 2012 m. spalio 14 d. Seimo rinkimų galutinius rezultatus daugiamandatėje rinkimų apygardoje ir patvirtino galutinį Lietuvos Respublikos Seimo narių, išrinktų daugiamandatėje rinkimų apygardoje, sąrašą.

Trečią kartą, t. y. 2013 m. liepos 2 d., Seimas priėmė nutarimą²²⁹, kuriuo buvo pakeistas 2012 m. lapkričio 14 d. Seimo nutarimas dėl 2012 m. Seimo rinkimų galutinių rezultatų daugiamandatėje rinkimų apygardoje nustatymo. Seimo 2013 m. liepos 2 d. nutarimu buvo iš naujo nustatyti Seimo rinkimų rezultatai daugiamandatėje rinkimų apygardoje, neatsižvelgiant į Konstitucinio Teismo 2012 m. lapkričio 10 d. išvadą, nes Seimo 2013 m. liepos 2 d. nutarime Seimas nustatė, kad Živilė Pinskiuvienė, Jolanta Gaudutienė, Jonas Pinksus, Vytautas Gričius „nepažeidė Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 5¹ straipsnio 1 dalies ir 90 straipsnio“²³⁰, ir įrašė šiuos asmenis į Darbo partijos kandidatų

²²⁹ Lietuvos Respublikos Seimo 2013 m. liepos 2 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo nutarimo „Dėl 2012 m. spalio 14 d. Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų galutinių rezultatų daugiamandatėje rinkimų apygardoje nustatymo“ 1 ir 2 straipsnių pakeitimo“. *Valstybės žinios*. 2013, Nr. 73-3659.

²³⁰ Šiame kontekste pažymėtina, kad Konstitucinis Teismas 2012 m. lapkričio 10 d. išvadoje konstatavo, jog tiesioginiu ar netiesioginiu rinkėjų papirkimu, *inter alia* dovanomis ar kitokiu atlyginimu, skatinant juos balsuojant daugiamandatėje rinkimų apygardoje už vieną ar kitą kandidatą paduoti pirmumo balsus gali būti iškreipiama tikroji rinkėjų valia, kuri yra esminė rinkimų rezultatų legitimumo ir teisėtumo prielaida; taigi kiekvienu atveju Vyriausiajai rinkimų komisijai tvirtinant galutinę kandidatų į Seimo narius sąrašą eilę kyla pareiga išsiaiškinti, ar nėra pagrįstų abejonų, kad paduodant pirmumo balsus už vieną ar kitą kandidatą, įrašytą partijos kandidatų sąrašą, nebuvo iškreipta tikroji rinkėjų valia; iš konstitucinės justicijos bylos medžiagos matyti, kad Vyriausioji rinkimų komisija, sprendimu tvirtindama *inter alia* galutinę Darbo partijos kandidatų į Seimo narius sąrašą eilę ir nustatydama, kokie konkretūs asmenys pagal Darbo partijos kandidatų sąrašą yra išrinkti į Seimą daugiamandatėje rinkimų apygardoje, neatsižvelgė į turimą informaciją, nurodytą Vyriausiosios rinkimų komisijos 2012 m. lapkričio 2 d. tyrimo išvadoje, kad buvo organizuojamas masinis balsų pirkimas baudmės vykdymo vietose skatinant paduoti pirmumo balsus už konkrečius Darbo partijos kandidatų į Seimo narius sąrašą esančius asmenis, t. y. J. Pinskų, Ž. Pinskiuvienę, J. Gaudutienę, V. Gričių, V. Ždanovič; šioje tyrimo išvadoje Vyriausioji rinkimų komisija pažymėjo ir tai, kad galėjo būti papirkta iki 3 000 rinkėjų, kurie 2012 m. spalio 14 d. Seimo rinkimuose galėjo balsuoti už Darbo partiją ir pirmumo balsus paduoti už minėtus asmenis. Vyriausioji rinkimų komisija, nustačiusi, kad galėjo būti masiškai papirkami rinkėjai skatinant juos paduoti pirmumo balsus už Darbo partijos kandidatų sąrašą įrašytus J. Pinskų, Ž. Pinskiuvienę, J. Gaudutienę, V. Gričių, V. Ždanovič, šio fakto nevertino, skaičiavo minėtų kandidatų reitingo balus ir nustatė Darbo partijos kandidatų sąrašą galutinę eilę, į kurią *inter alia* įtraukti: Ž. Pinskiuvienė (Nr. 10), J. Gaudutienė (Nr. 17), J. Pinksus (Nr. 22), V. Gričius (Nr. 35), V. Ždanovič (Nr. 48); rinkėjų paduoti pirmumo balsai lemia kandidato į Seimo narius vietą galutinėje kandidatų į Seimo narius sąrašą eilėje ir kartu jo galimybę būti išrinktam daugiamandatėje rinkimų apygardoje; iš konstitucinės justicijos bylos medžiagos matyti, jog nėra aplinkybių, kurios paneigtų prezumpciją, kad šurkštūs Seimo rinkimų įstatymo 5¹ straipsnio 1 dalies pažeidimai savaime laikytini turinčiais esminę įtaką rinkimų rezultatams; atvirkščiai, pagal Vyriausiosios rinkimų komisijos nustatytą reitingo balus ir minėtų kandidatų vietą galutinėje kandidatų į Seimo narius sąrašą eilėje nustatyti pažeidimai turėjo esminę reikšmę rinkimų rezultatams, t. y. tam faktui, kad Ž. Pinskiuvienė, J. Gaudutienė, J. Pinksus yra išrinkti į Seimą daugiamandatėje rinkimų apygardoje; Vyriausioji rinkimų komisija šių pažeidimų įtakos Seimo rinkimų rezultatams daugiamandatėje rinkimų apygardoje nevertino.

sąrašą²³¹ bei patvirtino galutinę Darbo partijos kandidatų į Seimo narius sąrašo eilę jau su šiais asmenimis²³². Pažymėtina, kad atsižvelgiant į tai, kokie sąrašo numeriai suteikti minėtiems asmenims galutinėje Darbo partijos kandidatų į Seimo narius sąrašo eilėje, matyti, kad Seime atsiradus laisvai Seimo nario vietai arba kelioms laisvoms Seimo narių vietoms, tuo atveju, jeigu buvęs Seimo narys (buvęs Seimo nariai) buvo išrinktas (išrinkti) ne vienmandatėje rinkimų apygardoje, o pagal kandidatų sąrašą daugiamandatėje rinkimų apygardoje, gali susidaryti situacija, kad Seimo nariu (nariais) taptų Živilė Pinskiuvienė, Jolanta Gaudutienė, Jonas Pinskus, Vytautas Gričius, t. y. asmenys, dėl kurių Konstitucinis Teismas 2012 m. lapkričio 10 d. išvadoje, kaip minėta, konstatavo, kad VVRK sprendimu Nr. Sp-321 tiek, kiek juo, nustatant Seimo rinkimuose daugiamandatėje rinkimų apygardoje galutines kandidatų į Seimo narius sąrašų eiles, „nuspręsta galutinėje Darbo partijos kandidatų į Seimo narius sąrašo eilėje įrašyti Živilę Pinskiuvienę (Nr. 10), Jolantą Gaudutienę (Nr. 17), Joną Pinskų (Nr. 22), Vytautą Gričių (Nr. 35), Viačeslavą Ždanovič (Nr. 48)“ buvo pažeistas Seimo rinkimų įstatymas; taigi šie asmenys negalėjo ir negali būti išrinkti Seimo nariais 2012–2016 metų kadencijos Seime.

Manytina, kad Konstitucijoje įtvirtintas teisinis reguliavimas, pagal kurį Konstitucinis Teismas teikia išvadą, ar per Seimo ir Respublikos Prezidento rinkimus nebuvo pažeisti rinkimų įstatymai, o remdamasis Konstitucinio Teismo išvada klausimus dėl Seimo ar Respublikos Prezidento rinkimų galutiniai sprendžia Seimas, yra koreguotinas (keistinas) nustatant tokį konstitucinį teisinį reguliavimą, pagal kurį minėtas funkcijas vykdytų ne dvi institucijos (politinė ir teisminės valdžios) – Seimas ir Konstitucinis Teismas, bet viena institucija (teisminės valdžios) – Konstitucinis Teismas, t. y. jis turėtų įgaliojimus tiek spręsti klausimą, ar per Seimo ir Respublikos Prezidento rinkimus nebuvo pažeisti rinkimų įstatymai, tiek nustatęs pažeidimus priimti sprendimus, būtinus rinkimų teisėtumui užtikrinti (*inter alia* panaikinti rinkimų rezultatus rinkimų apygardoje, pripažinti, kad dėl nustatytų pažeidimų tam tikri asmenys nėra išrinkti Seimo nariais ar Respublikos Prezidentu).

Kaip yra konstatavęs ir Konstitucinis Teismas, Seimas – valstybės valdžios institucija, savo prigimtimi ir esme politinio pobūdžio institucija, kurios sprendimuose atsispindi Seimo narių daugumos politinė valia, kurios sprendimai grindžiami politiniais susitarimais, įvairiais politiniais kompromisais ir pan.²³³ Kaip nustatymas, ar per Seimo ar Respublikos Prezidento rinkimus buvo pažeisti rinkimų įstatymai yra teisinio, o ne politinio vertinimo dalykas, taip ir nustačius rinkimų pažeidimus, sprendimų priėmimas dėl rinkimų rezultatų pripažinimo negaliojančiais, nustatymas, kokie asmenys, kėlę savo kandidatūras rinkimuose, yra išrinkti Seimo nariais ar Respublikos Prezidentu, kurie nėra išrinkti, kurie negali būti laikomi išrinktais, yra teisinio, bet ne politinio vertinimo dalykas. Tikroji rinkėjų valia yra

²³¹ Seimo 2013 m. liepos 2 d. Seimo nutarimu šie asmenys buvo įrašyti į Darbo partijos kandidatų sąrašą tokia eilės tvarka: Živilė Pinskiuvienė (Nr. 23), Jolanta Gaudutienė (Nr. 24), Jonas Pinskus (Nr. 25), Vytautas Gričius (Nr. 35).

²³² Pažymėtina, kad 2013 m. liepos 2 d. priimtu Seimo nutarimu 2012 m. lapkričio 14 d. priimtas Seimo nutarimas nebuvo pakeistas tiek, kiek 2012 m. lapkričio 14 d. priimtu Seimo nutarimu buvo nustatyta, kad Živilė Pinskiuvienė, Jolanta Gaudutienė, Jonas Pinskus nėra išrinkti Seimo nariais daugiamandatėje rinkimų apygardoje, o vietoj šių asmenų Seimo nariais yra išrinkti kiti asmenys – Vilija Filipovičienė, Gediminas Jakavonis, Larisa Dmitrijeva; taip pat tiek, kiek Seimas 2012 m. lapkričio 14 d. nutarimu nustatė 2012 m. spalio 14 d. Seimo rinkimų galutinius rezultatus daugiamandatėje rinkimų apygardoje ir patvirtino galutinį Lietuvos Respublikos Seimo narių, išrinktų daugiamandatėje rinkimų apygardoje, sąrašą.

²³³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 31 d. išvada. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 49-1600.

esminė rinkimų rezultatų legitimumo ir teisėtumo prielaida²³⁴, todėl rinkimų rezultatai negali būti nustatomi remiantis politiniais argumentais, tuo, kas yra ar galėtų būti naudingiau vienai ar kitai politinei partijai ar kitai politinei jėgai; teisė nustatyti rinkimų rezultatus negali būti suteikta tiems asmenims ar institucijoms, kurios yra tiesiogiai suinteresuotos tam tikrais konkrečiais rinkimų rezultatais, kaip antai Seimas. Jeigu Konstitucinis Teismas (teisminė institucija) nustatęs, kad per Seimo ar Respublikos Prezidento rinkimus buvo pažeisti rinkimų įstatymai, kartu turėtų įgaliojimus spręsti ir pats priimti sprendimus dėl rinkimų pripažinimo negaliojančiais, dėl nustatymo, kurie asmenys dėl padarytų rinkimų pažeidimų negali būti laikomi išrinktais – būtų konstitucinė garantija, kad Seimo nariais ir Respublikos Prezidentu netaptų tie asmenys, dėl kurių išrinkimo teisėtumo kyla abejonų.

Dar viena problema, kuri išryškėjo Konstituciniam Teismui priėmus 2012 m. lapkričio 10 d. išvadą, susijusi su teisingu teisiniu procesu, kuris *inter alia* reiškia, kad teisiniai ginčai dėl asmens teisių sprendžiami užtikrinant tokiam asmeniui teisę ir galimybę gintis, pateikti savo paaiškinimus, būti išklaustam. Kaip minėta, Konstitucinis Teismas pripažino Vyriausiosios rinkimų komisijos sprendimą, kuriuo konkretūs asmenys (Jolanta Gaudutienė, Jonas Pinsky, Živilė Pinskyvienė) buvo pripažinti išrinktais į Seimą daugiamandatėje rinkimų apygardoje, priimtu pažeidus Seimo rinkimų įstatymą; remdamasis Konstitucinio Teismo išvada, Seimas 2012 m. lapkričio 14 d. nutarime konstatavo, kad šie asmenys (Živilė Pinskyvienė, Jolanta Gaudutienė, Jonas Pinsky) nėra išrinkti Seimo nariais daugiamandatėje rinkimų apygardoje, o vietoj šių asmenų Seimo nariais yra išrinkti kiti asmenys ir nurodė kurie konkrečiai. Nei Konstituciniame Teisme vykusio viešo bylos nagrinėjimo metu, nei Seimo posėdžiuose, kai buvo priimamas sprendimas, susijęs su minėtų trijų asmenų išrinkimo Seimo nariais teisėtumu, šie asmenys neturėjo galimybės ir teisės dalyvauti procese, gintis, pateikti savo paaiškinimus, būti išklausti. Pažymėtina, kad tokia šių asmenų teisė, galimybė nėra numatyta nei Konstitucinio Teismo įstatyme, kuris nustato bylų nagrinėjimo procesą šiame teisme, nei Seimo statute, nei kuriame nors kitame teisės akte. Kaip minėta, manytina, kad konstitucinis teisinis reguliavimas turėtų būti toks, kad Konstitucinis Teismas turėtų įgaliojimus tiek spręsti klausimą, ar per Seimo ir Respublikos Prezidento rinkimus nebuvo pažeisti rinkimų įstatymai, tiek nustatęs pažeidimus priimti sprendimus, būtinus rinkimų teisėtumui užtikrinti, *inter alia* pripažinti, kad dėl nustatytų pažeidimų konkretūs asmenys nėra išrinkti Seimo nariais. Tokiu atveju Konstituciniam Teismui (teisminės valdžios institucijai) nagrinėjant rinkimų bylas, kuriose *inter alia* būtų sprendžiama dėl konkrečių asmenų, kurie buvo iškėlę kandidatūras Seimo ar Respublikos Prezidento rinkimuose, išrinkimo teisėtumo, turi būti įstatymu nustatyta tokių asmenų teisė ir galimybė dalyvauti procese, pateikti savo paaiškinimus ir gintis; ši teisė neturi būti varžoma, ji turi būti užtikrinta.

2.6.2. Konstitucinio Teismo oficialioji konstitucinė galutinių rinkimų rezultatų nustatymo doktrina

Kaip minėta, tikroji rinkėjų valia yra esminė rinkimų rezultatų legitimumo ir teisėtumo prielaida²³⁵; „Seimas negali būti suformuotas taip, kad kiltų abejonų dėl jo teisėtumo

²³⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. spalio 26 d. išvada. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 125-6285; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. lapkričio 10 d. išvada. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 131-6607.

²³⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. spalio 26 d. išvada. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 125-6285; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. lapkričio 10 d. išvada. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 131-6607.

ir legitimumo²³⁶. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad pagal Konstituciją jokiais motyvais negali būti pateisinamas rinkėjų balsų tiesioginis ar netiesioginis pirkimas, taip pat tokia rinkimų kampanijos praktika, kai rinkėjai yra dovanomis ar kitokiu atlyginimu skatinami dalyvauti arba nedalyvauti rinkimuose ir (arba) balsuoti už arba prieš vieną ar kitą kandidatą; tai tolygu rinkėjų papirkimui, reiškiančiam, kad iš Lietuvos Respublikos piliečių atimama teisė laisvai, patiems pareikšti savo tikrąją valią Seimo rinkimuose, o iš Tautos – teisė išsirinkti tokią Tautos atstovybę, kuri išreikštų jos tikrąją aukščiausią suverenią galią²³⁷. Konstitucinis Teismas konstatavo, kad masinis ir (arba) sisteminis rinkėjų ar rinkimų teisę turinčių asmenų papirkimas, *inter alia* dovanomis ar kitokiu atlyginimu, skatinant dalyvauti arba nedalyvauti rinkimuose ir (arba) balsuoti už arba prieš vieną ar kitą kandidatą, vykstant rinkimų procesui (*inter alia* rinkimų agitacijos kampanijos, balsavimo laikotarpiu) laikytinas šiurkščiu demokratišku, laisvų ir teisingų rinkimų, *inter alia* rinkimų proceso sąžiningumo ir skaidrumo, principų pažeidimu; tokie rinkimų principų pažeidimai sudaro prielaidas pagrįstai abejoti rinkimų rezultatų legitimumu ir teisėtumu, taigi gali apriboti arba išvis paneigti Tautos aukščiausios suverenios galios raišką per Tautos atstovybę – Seimą; masiniu rinkėjų ar rinkimų teisę turinčių asmenų papirkimu vykstant rinkimų procesui laikytinas ir vienkartinis prekių, pinigų ar kitokių dovanų dalijimas ir (arba) neatlygintinis paslaugų teikimas daugeliui rinkėjų per susirinkimus ar kitokius visuomenei ar tam tikrai jos daliai skirtus renginius skatinant dalyvauti arba nedalyvauti rinkimuose ir (arba) balsuoti už arba prieš vieną ar kitą kandidatą²³⁸. Kartu Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad preziumuotina, jog tokie pažeidimai savaime laikytini turinčiais esminę įtaką rinkimų rezultatams; tokia prezumpcija gali būti paneigta Vyriausiajai rinkimų komisijai įvertinus kitas konkrečias rinkimų proceso aplinkybes, turinčias reikšmės rinkimų rezultatų nustatymui (pavyzdžiui, politinės partijos ar kandidato, atsakingo už šiurkščius Seimo rinkimų įstatymo pažeidimus, surinktą pernelyg mažą balsų skaičių). Iš Konstitucinio Teismo jurisprudencijos²³⁹ matyti Konstitucinio Teismo pozicija, kad Vyriausiosios rinkimų komisijos diskrecija pripažinti rinkimų rezultatus negaliojančiais yra ribota: ji privalo pripažinti rinkimų rezultatus rinkimų apygardoje negaliojančiais visais atvejais, kai nustato, kad yra padaryti minėti šiurkštūs pažeidimai, ir nenustato prezumpciją, kad šie pažeidimai savaime laikytini turinčiais esminę įtaką rinkimų rezultatams, paneigiančių aplinkybių, bei nėra jokių kitų priemonių užtikrinti, kad nebus iškreipta tikroji rinkėjų valia.

Pagal Konstituciją nepaneigus prezumpcijos, kad nustatyti šiurkštūs demokratiškų, laisvų ir teisingų rinkimų, *inter alia* rinkimų proceso sąžiningumo ir skaidrumo, principų pažeidimai savaime laikytini turinčiais esminę įtaką rinkimų rezultatams, t. y. nepaneigus, kad tokiais šiurkščiais pažeidimais galėjo būti iškreipta tikroji rinkėjų valia, negali būti nustatyti tikri ir teisingi rinkimų rezultatai, taigi kandidatai, kurių išrinkimo siekiant buvo padaryti šiurkštūs demokratiškų, laisvų ir teisingų rinkimų principų pažeidimai, nega-

²³⁶ Sinkevičius, V. Šiurkštus Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo pažeidimas – pagrindas nutrūkti Seimo nario įgaliojimams. *Jurisprudencija*. 2009, 1(115): 124.

²³⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. lapkričio 5 d. išvada. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 163-5955; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. spalio 26 d. išvada. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 125-6285; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. lapkričio 10 d. išvada. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 131-6607.

²³⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. spalio 26 d. išvada. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 125-6285; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. lapkričio 10 d. išvada. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 131-6607.

²³⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. spalio 26 d. išvada. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 125-6285.

li įgyti Seimo nario mandato; priešingu atveju galėtų būti pakirstas Tautos pasitikėjimas savo atstovybe ir pačia valstybe²⁴⁰.

Pagal Konstituciją Vyriausioji rinkimų komisija turi turėti pakankamus įgaliojimus, nustačiusi šiurkščius minėtų rinkimų principų pažeidimus, veiksmingai užtikrinti, kad dėl jų nebūtų iškreipta tikroji rinkėjų valia ir Seimo nario mandato neįgytų asmenys, dėl kurių išrinkimo teisėtumo kiltų abejonių, *inter alia* įgaliojimus taikyti griežčiausią priemonę – pripažinti rinkimų rezultatus negaliojančiais; įstatymų leidėjas turėtų numatyti tokią priemonę kaip *ultima ratio*, t. y. turi būti nustatytas toks rinkimų proceso teisinis reguliavimas, pagal kurį Vyriausioji rinkimų komisija turėtų ir kitų priemonių užtikrinti, kad nebūtų iškreipta tikroji rinkėjų valia, *inter alia* pripažinti rinkimų proceso dalyvius – kandidatus, kurių išrinkimo siekiant buvo padaryti šiurkštūs demokratiškų, laisvų ir teisingų rinkimų, principų pažeidimai, arba visą tokią rinkimų kampanijos taktiką naudojančios politinės partijos kandidatų sąrašą – praradus teisę dalyvauti rinkimuose ir būti išrinktiems Seimo nariais arba kandidatų sąrašui dalyvauti paskirstant Seimo nario mandatus; taigi rinkimų rezultatų pripažinimas negaliojančiais laikytinas priemone, kuri taikytina tada, kai kitomis priemonėmis neįmanoma pasiekti, kad nebūtų iškreipta tikroji rinkėjų valia²⁴¹.

Konstitucinis Teismas savo jurisprudencijoje nepateikia baigtinio šiurkščių pažeidimų sąrašo, tačiau atsižvelgiant į Konstitucinio Teismo 2012 m. pateiktas išvadas prie tokių pažeidimų priskirtini masinis ir (arba) sisteminis rinkėjų ar rinkimų teisę turinčių asmenų papirkimas; Seimo rinkimų įstatyme nustatytos balsų skaičiavimo tvarkos, *inter alia* rinkimų komisijų posėdžių viešumo principo pažeidimas, *inter alia* nesudarant galimybės juos stebėti politinių partijų, kandidatų į Seimo narius atstovams ir kitiems stebėtojams, atitinkantiems įstatyme nustatytus reikalavimus; taip pat kiti rinkimų pažeidimai, jeigu būtų nustatyta, kad dėl tokių pažeidimų galėtų kilti pagrįstų abejonių dėl Seimo (taip pat dėl jo narių išrinkimo) legitimumo, teisėtumo.

Iš Konstitucinio Teismo jurisprudencijos matyti, kad oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatos dėl masinio ir (arba) sisteminio rinkėjų papirkimo taikytinos nepriklausomai nuo to, kokia yra politinės atstovaujamosios institucijos rinkimų sistema: vien mažoritarinė, vien proporcinė ar kitokia, *inter alia* mišri rinkimų sistema, t. y. jos taikytinos ir rinkėjų papirkimui skatinant balsuoti už arba prieš vienmandatėje rinkimų apygardoje išsikėlusį kandidatą, ir rinkėjų papirkimui skatinant balsuoti už arba prieš daugiamandatėje rinkimų apygardoje vienos ar kitos politinės partijos kandidatų sąrašą ir (arba) tam tikru būdu reitinguoti sąrašė esančius kandidatus (paduoti už vieną ar kitą kandidatą pirmumo balsus).

²⁴⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. lapkričio 10 d. išvada. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 131-6607.

²⁴¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. spalio 26 d. išvada. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 125-6285; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. lapkričio 10 d. išvada. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 131-6607. Konstitucinis Teismas 2012 m. lapkričio 10 d. išvadoje nurodė, kad įstatymu reglamentuojant tokius Vyriausiosios rinkimų komisijos įgaliojimus turi būti atsižvelgta į rinkimų sistemų ypatumus (*inter alia* į tai, kad rinkimų rezultatų pripažinimas negaliojančiais daugiamandatėje ir vienmandatėje apygardose galėtų sukelti iš esmės skirtingus padarinius), taip pat į tai, kad pagal Konstitucijos 55 straipsnio 2 dalį Seimas laikomas išrinktu, kai yra išrinkta ne mažiau kaip 3/5 Seimo narių, todėl, atsižvelgiant į žalą, kuri galėtų būti padaryta rinkėjų lūkesčiams ir valstybės valdžios sistemos stabilumui pripažinus negaliojančiais pagal proporcinę rinkimų sistemą vykusius Seimo rinkimų rezultatus, ši priemonė (rinkimų rezultatų pripažinimas negaliojančiais daugiamandatėje rinkimų apygardoje) turėtų būti *ultima ratio*.

2.7. Konstituciniai rinkimų teisės principai²⁴²

2.7.1. Konstitucinių rinkimų teisės principų samprata

Konstitucijos 1 straipsnis skelbia, kad Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika. Vienas iš esminių demokratinės valstybės požymių yra *demokratiški* atstovaujamojo valstybinės valdžios institucijų *rinkimai*²⁴³. *Demokratiški rinkimai* yra svarbi piliečių dalyvavimo valdant valstybę forma, kartu ir būtinas valstybės politinių atstovaujamojo institucijų formavimo elementas; rinkimai negali būti laikomi demokratiškais, o jų rezultatai – legitiminiai ir teisėtai, jeigu rinkimai vyksta paminant Konstitucijoje įtvirtintus *demokratinį rinkimų principus*²⁴⁴.

Konstitucijos tekste (55 straipsnio 1 dalyje, 78 straipsnio 2 dalyje, 119 straipsnio 2 dalyje) *expressis verbis* įtvirtinti keturi Seimo, Respublikos Prezidento ir savivaldybių tarybų konstituciniai rinkimų teisės principai: visuotinė, lygi, tiesioginė rinkimų teisė ir slaptas balsavimas. Be to, Konstitucijoje *expressis verbis* yra nustatyta, kad Seimas ir savivaldybių tarybų nariai renkami ketveriems, Respublikos Prezidentas penkeriems metams. Taigi Konstitucijoje įtvirtintas šių institucijų rinkimų periodiškumas, t. y. nustatyta, kad rinkimai turi būti vykdomi reguliariais terminais. Siekiant rasti atsakymą į klausimą, kokie principai yra įtvirtinti Konstitucijoje ir koks jų turinys, būtina gilintis ir analizuoti Konstitucinio Teismo jurisprudenciją, nes pagal Konstituciją tik Konstitucinis Teismas turi išimtinis įgaliojimus oficialiai aiškinti Konstituciją, savo jurisprudencijoje pateikti oficialią Konstitucijos nuostatų sampratą – formuoti oficialiąją konstitucinę doktriną²⁴⁵, taigi ir formuoti oficialiosios konstitucinės rinkimų teisės principų doktrinos nuostatas.

²⁴² Prof. dr. S. Katuoka nurodo, kad „rinkimų teisės principą reikėtų suprasti kaip vadovaujantį rinkimų teisės pradą, parodantį rinkimų teisės esmę bei atskleidžiantį rinkimų teisės vystymosi kryptis bei perspektyvas“ (žr. Katuoka, S. Rinkimų teisės principai. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-06-30]. <http://www.vrk.lt/dynamic/files/1664/katuoka_rinkimu_principai.pdf>). Prof. dr. V. Sinkevičiaus teigimu, būtų nepagrįsta konstitucinius Seimo, Respublikos Prezidento rinkimų principais laikyti tik tai, kad rinkimai yra visuotiniai, tiesioginiai, rinkimų teisė yra lygi, o balsavimas slaptas, nes iš Konstitucijos kildintina daug kitų Seimo bei Respublikos Prezidento rinkimų principų, kuriuos jis detalai išvardina savo moksliniuose straipsniuose (žr. Sinkevičius, V. Seimo narių rinkimai: kai kurie teoriniai ir praktiniai rinkimų teisės aspektai. *Jurisprudencija*. 2008, 9(111), p. 55–56, 63; Sinkevičius, V. Kas gali būti renkamas Lietuvos Respublikos Prezidentu: kai kurie teoriniai ir praktiniai konstitucinių reikalavimų aspektai. *Prezidentas valstybinės valdžios institucijų sistemoje*. Vilnius: leidykla MES, 2011, p. 85–86; Sinkevičius, V. *Parlamento teisės studijos*. Vilnius: UAB „Baltijos kopijos“, 2011, p. 60–61). Doc. dr. A. Normantas nurodo, kad rinkimus vadinti demokratiškais, o jų rezultatus legitimais leidžia laikyti penki principai: visuotinės, lygios rinkimų teisės, tiesioginių rinkimų, slauto balsavimo, rinkimų rengimo ir vykdymo viešumo (žr. Normantas, A. Rinkimai ir referendumai. *Lietuvos konstitucinė teisė*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002, p. 624–630). S. Vidrinskaitės nuomone, pagrindiniai rinkimų teisės principai, prof. dr. J. Žilio nuomone pagrindiniai „laisvų rinkimų“ principai yra keturi: lygi rinkimų teisė, visuotinė rinkimų teisė, tiesioginiai rinkimai ir slaptas balsavimas (žr. Vidrinskaitė, S. Rinkimų sistemos specifika ir raida Lietuvoje. *Jurisprudencija*. 2007, 11(101): 43; Žilys, J. Konstitucijos 33 straipsnis. *Teisės problemos*. 1999, 1-2 (23, 24): 166). Prof. dr. E. Šileikis išskyrė penkis konstitucinius rinkimų principus, pagal kuriuos turi būti vertinamas rinkimų demokratiškumas: visuotiniai, lygūs, tiesioginiai rinkimai, slaptasis balsavimas, laisvų rinkimų principas (žr. Šileikis, E. *Alternatyvi konstitucinė teisė*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003, p. 158–169).

²⁴³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. lapkričio 23 d. išvada. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 114-2644.

²⁴⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. lapkričio 5 d. išvada. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 163-5955.

²⁴⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas, *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 36-1292; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. birželio 6 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 65-2400.

Analizuojant Konstitucinio Teismo jurisprudenciją, matyti, kad, aiškinant konstitucinius rinkimų teisės principus, vartojama ne tik sąvoka „principas“, bet ir sąvokos „standartas“, „imperatyvas“, „reikalavimas“; visos šios sąvokos gali būti vartojamos žymėti rinkimų teisės principus, gali juos reikšti, tačiau negalima vienareikšmiškai teigti, kad Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje jos visais atvejais vartojamos kaip sąvokos „principas“ atitinkmuo ir yra šios sąvokos sinonimas²⁴⁶.

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, jog Konstitucijoje įtvirtintas konstitucinis laisvų ir demokratinių rinkimų principas²⁴⁷; rinkimai turi būti demokratiški, laisvi, sąžiningi²⁴⁸; iš Konstitucijos kyla pasyviąją rinkimų teisę įgyvendinančių subjektų sąžiningos konkurencijos rinkimuose, rinkimų proceso skaidrumo, teisingumo principai²⁴⁹, rinkimų proceso sąžiningumo ir skaidrumo reikalavimas²⁵⁰. Konstitucijoje įtvirtinti visuotinai pripažinti demokratiniai rinkimų ir politines atstovaujamasias institucijas principai, kaip antai: rinkimai turi būti vykdomi remiantis visuotine, lygia, tiesiogine rinkimų teise, balsavimas privalo būti slaptas; pagal Konstituciją yra galimi tik tokie rinkimai, kai dėl mandato varžomasi laisvai ir sąžiningai, kai rinkėjai turi teisę ir realią galimybę pasirinkti iš kelių kandidatų, kai balsavimo metu jie gali laisvai ir nekontroliuojami pareikšti savo valią; politinės atstovaujamosios institucijos formavimui turi būti taikomi skaidrumo, viešumo reikalavimai²⁵¹. Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje pažymima, kad įstatymų leidėjas turi užtikrinti rinkėjams reikšmingos informacijos apie pasyviąją rinkimų teisę įgyvendinančius subjektus viešumą²⁵², kad vykdant demokratiškus rinkimus ypač svarbūs yra viešumo ir kontrolės mechanizmai, išskiriamas viešumo principas²⁵³; nurodoma, kad iš

²⁴⁶ Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. lapkričio 9 d. nutarime nurodoma, kad, reguliuojant pasyviosios rinkimų teisės įgyvendinimą, turi būti paisoma „iš Konstitucijos kylančių imperatyvų, *inter alia* rinkimų teisės principų“ (taigi sąvoka „imperatyvas“ yra platesnė sąvoka, bet apima ir teisės principus); šiame nutarime pažymėta, kad Konstitucijoje yra įtvirtinti visuotinės, lygios, tiesioginės rinkimų teisės, slapto balsavimo rinkimų *principai*; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. spalio 1 d. nutarime nurodyta, kad iš Konstitucijos kyla visuotinės, lygios, tiesioginės rinkimų teisės ir slapto balsavimo „*imperatyvai*“; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. vasario 9 d., 2008 m. spalio 1 d., 2011 m. gegužės 11 d. nutarimuose nurodoma, kad nei vien proporcinė, nei vien mažoritarinė, nei kitokia rinkimų sistema negali būti laikomos savaime sudarančiomis prielaidas pažeisti „visuotinę, lygią rinkimų teisę, slaptą balsavimą, *kitus* demokratinės teisinės valstybės rinkimų *standartus*“. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. lapkričio 17 d. nutarime nurodoma, kad iš Konstitucijos kyla rinkimų proceso skaidrumo *principas*, o 2011 m. gegužės 11 d. nutarime – rinkimų proceso sąžiningumo ir skaidrumo *reikalavimas*.

²⁴⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 85-3094.

²⁴⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. lapkričio 5 d. išvada. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 163-5955; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. lapkričio 7 d. išvada. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 130-4992.

²⁴⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. lapkričio 17 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 141-6634.

²⁵⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. lapkričio 5 d. išvada. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 163-5955; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. kovo 29 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 40-1973; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. gegužės 11 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 58-2771.

²⁵¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. lapkričio 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 133-6800.

²⁵² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. lapkričio 17 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 141-6634.

²⁵³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. lapkričio 23 d. išvada. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 114-2644.

rinkėjų negali būti atimama teisė laisvai, patiems pareikšti savo tikrąją valią rinkimuose²⁵⁴; rinkimų sistema turi būti grindžiama pagarba žmogaus teisėms, turi garantuoti rinkimuose dalyvaujančių rinkėjų laisvą valios raišką renkant atstovaujамąją instituciją²⁵⁵.

Konstitucinio Teismo jurisprudencijos analizė nesudaro prielaidų teigti, kad Konstitucijoje yra įtvirtinti tik keturi jos tekste *expressis verbis* nurodyti rinkimų teisės principai: visuotinė, lygi, tiesioginė rinkimų teisė ir slaptas balsavimas. Kaip matyti, Konstitucinio Teismo baigiamuosiuose aktuose išskiriami *inter alia* laisvų ir demokratinių rinkimų principas, viešumo principas, rinkimų proceso skaidrumo principas, sąžiningos konkurencijos rinkimuose principas, teisingumo principas. Konstitucinis Teismas nepateikia baigtinio konstitucinių rinkimų principų sąrašo. Be to, galima teigti, kad Konstitucinis Teismas tam tikrais atvejais iš esmės kaip atskirą principą įvardija tai, kas galėtų būti suprantama kaip kito (kur kas stambesnio) konstitucinio rinkimų teisės principo turinio elementas (pavyzdžiui, rinkėjų teisė balsavimo metu laisvai pareikšti savo valią gali būti laikomas laisvos rinkimų teisės principo turinio elementu).

Kalbant apie rinkimų teisės principus svarbu analizuoti ir tai, kokia jų reikšmė atskleista Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje. Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs²⁵⁶, kad konstitucinėje demokratijoje politinių atstovaujamųjų institucijų formavimui yra keliami ypatingi reikalavimai; šios institucijos negali būti formuojamos tokiu būdu, kad kiltų abejonių dėl jų legitimumo, teisėtumo, rinkimai negali būti laikomi demokratiškais, o jų rezultatai – legitimiais ir teisėtais, jeigu rinkimai vyksta paminant Konstitucijoje įtvirtintus demokratinių rinkimų principus. Jeigu įstatymų leidėjas neužtikrina rinkimų proceso sąžiningumo ir skaidrumo, nenustato demokratiškų, laisvų, sąžiningų rinkimų užtikrinimo mechanizmo, visuomet gali kilti abejonių dėl Seimo narių išrinkimo teisėtumo²⁵⁷. Įstatymų leidėjui privalo iš Konstitucijos kylančių visuotinės, lygios, tiesioginės rinkimų teisės ir slaptos balsavimo imperatyvų paisyti reguliuojant ir Seimo narių, ir Respublikos Prezidento, ir savivaldybių tarybų narių rinkimų teisinius santykius²⁵⁸. Konstitucinis Teismas ne kartą²⁵⁹ pabrėžė, kad įstatymų leidėjas turi pareigą įstatymu įtvirtinti Seimo narių rinkimų sistemą, nustatyti rinkimų organizavimo pagrindus ir tvarką, apimančią *inter alia* kandidatų į Seimo narius kėlimą, rinkimų agitaciją, balsavimo tvarką, rinkimų rezultatų nustatymą, rinkimų ginčų nagrinėjimo procedūras, reguliuoti kitus Seimo narių rinkimų santykius; tai darydamas įstatymų leidėjas privalo paisyti Konstitucijos; jis negali nei pats paneigti, iškreipti ar apriboti visuotinės, lygios, tiesioginės rinkimų teisės, slaptos balsavimo, nei sudaryti teisinių prielaidų tai padaryti kitiems subjektams. Šios oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatos *mutatis mutandis* taikytinos ir savivaldybių tarybų rinkimų santykių teisiniam regu-

²⁵⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. lapkričio 5 d. išvada. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 163-5955.

²⁵⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. gegužės 11 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 58-2771.

²⁵⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. lapkričio 5 d. išvada. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 163-5955; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. vasario 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 19-722; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. spalio 1 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 114-4367; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. lapkričio 7 d. išvada. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 130-4992; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. lapkričio 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 133-6800.

²⁵⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. lapkričio 7 d. išvada. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 130-4992;

²⁵⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. spalio 1 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 114-4367;

²⁵⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. lapkričio 5 d. išvada. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 163-5955; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. spalio 1 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 114-4367; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. lapkričio 7 d. išvada. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 130-4992.

liavimui²⁶⁰, taip pat Respublikos Prezidento rinkimų atžvilgiu. Pabrėžtina tai, kad Seimo, Respublikos Prezidento, savivaldybių tarybų rinkimų principai yra įtvirtinti Konstitucijoje, todėl jų negalima paneigti, iškreipti ar apriboti jokių žemesnės galios teisės aktu.

Konstitucinio Teismo jurisprudencijos analizė leidžia daryti išvadą, kad konstituciniai rinkimų teisės principai yra tie kriterijai, per kurių prizmę vertinamas Seimo, Respublikos Prezidento, savivaldybių tarybų rinkimų demokratiškumas, rinkimų rezultatų teisėtumas, iš esmės visas rinkimų procesas, kiekvienas rinkimų etapas, rinkimų santykių teisinio reguliavimo konstitucingumas. Be to, konstitucinių rinkimų teisės principų turi būti laikomasi ne tik formuojant nacionalines politines atstovaujamas institucijas, bet ir renkant Europos Parlamentą (politinę atstovaujamąją Europos Sąjungos instituciją), kurios rinkimų tvarką konkrečioje Europos Sąjungos valstybėje narėje nustato atitinkamos valstybės narės įstatymų leidėjas²⁶¹. Konstitucinis Teismas²⁶² pažymėjo, kad įstatymų leidėjas, įstatymais reguliuodamas pasyviosios rinkimų teisės renkant politines atstovaujamas institucijas, *inter alia* Europos Parlamentą, įgyvendinimą, turi konstitucinę pareigą paisyti iš Konstitucijos kylančių imperatyvų, *inter alia* rinkimų teisės principų.

Pažymėtina, kad tinkamas rinkimų principų įgyvendinimas svarbus ne tik rinkimų proceso metu, bet svarbus ir tam, kad rinkimų metu suformuotos institucijos galėtų tinkamai, veiksmingai funkcionuoti, veikti jau po jų suformavimo. Konstitucinis Teismas 2007 m. vasario 9 d. nutarime pažymėjo, kad ir kokią rinkimų sistemą įstatymų leidėjas pasirinktų, jis privalo nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris užtikrintų demokratišką Lietuvos Respublikos teritorijos administracinių vienetų nuolatinį gyventojų atstovavimą savivaldos institucijose, deramą savivaldos teisės įgyvendinimą ir savivaldybių institucijų funkcionavimą ir nesudarytų prielaidų savivaldybių tarybų veiklos neprognozuojamumui, nestabilumui, neefektyvumui. Tai *mutatis mutandis* taikytina ir kitų politinių atstovaujamajų institucijų atžvilgiu.

Kaip minėta, Konstitucinis Teismas nepateikia baigtinio konstitucinių rinkimų teisės principų sąrašo, tačiau analizuojant Konstitucinio Teismo jurisprudenciją, galima būtų išskirti 6 pagrindinius konstitucinius rinkimų teisės principus: visuotinės, lygios, laisvos, tiesioginės rinkimų teisės, slapto balsavimo ir rinkimų proceso sąžiningumo ir skaidru-

²⁶⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. vasario 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 19-722.

²⁶¹ Šiame kontekste pažymėtina, kad Europos Sąjungos Sutarties 14 straipsnyje nustatyta, jog Europos Parlamento nariai renkami remiantis tiesiogine visuotine rinkimų teise, laisvu ir slaptu balsavimu penkerių metų kadencijai (žr. Europos Sąjungos sutarties suvestinė redakcija. [2012] OL, C 326/01). Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos 39 ir 40 straipsniuose atitinkamai įtvirtintos Europos Sąjungos piliečio teisė rinkti (teisė balsuoti) ir teisė būti renkamam (teisė būti kandidatu) Europos Parlamento rinkimuose ir vietos savivaldos rinkimuose valstybėje narėje, kurioje jis gyvena, taip pat nustatyta, kad Europos Parlamento nariai renkami remiantis tiesiogine, visuotine rinkimų teise, laisvu ir slaptu balsavimu (žr. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija. [2012] OL, C 326/02). Taigi Europos Sąjungos teisėje *expressis verbis* įtvirtinti šie Europos Parlamento narių rinkimo principai: visuotinė rinkimų teisė, tiesioginė rinkimų teisė, slaptas balsavimas, laisvas balsavimas, taip pat nustatytas Europos Parlamento rinkimų periodiškumas (kas 5 metai). Nei Europos Sąjungos sutartyje, nei Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijoje nėra atskirai išskirtas lygios rinkimų teisės principas, tačiau manytina, kad jis kildintinas *inter alia* iš Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijoje įtvirtintų lygybės prieš įstatymą (20 straipsnis), diskriminacijos draudimo (21 straipsnis), moterų ir vyrų lygybės (23 straipsnis) imperatyvų.

²⁶² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. lapkričio 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 133-6800.

mo, kuriems (visų pirma jų turinio atskleidimui) savo baigiamuosiuose aktuose Konstitucinis Teismas skyrė daugiausia dėmesio²⁶³.

2.7.2. Visuotinė rinkimų teisė

Vertinant pažodžiui, visuotinė rinkimų teisė reikštų, kad kiekvienam turi būti suteiktos politinės teisės – aktyvioji rinkimų teisė ir pasyvioji rinkimų teisė, tačiau visuotinė rinkimų teisė nereiškia, kad kiekvienas asmuo bet kurios valstybės teritorijoje tokias teises turi ar kad jam tokios teisės turi būti suteiktos. Teisė rinkti ir teisė būti renkamam nėra absoliučios teisės, joms gali būti taikomi apribojimai, kurie turi būti pagrįsti. Iš Konstitucinio Teismo jurisprudencijos analizės matyti, kad visų pirma aktyvioji ir pasyvioji rinkimų teisės ribojamos nustatant (Konstitucijoje, įstatymuose) tam tikrus rinkimų cenzus – privalomas sąlygas, kurias turi atitikti pats fizinis asmuo, kad įgytų, galėtų realizuoti savo aktyviąją ir (arba) pasyviąją rinkimų teises (pavyzdžiui, amžiaus, pilietybės, sėslumo, veiksnumo, pareigų nesuderinamumo cenzai). Antra, pasyviosios rinkimų teisės įgyvendinimas gali būti siejamas ne tik su reikalavimais (rinkimų cenzais) fiziniams asmenims²⁶⁴, bet ir su reikalavimais kolektyviniams subjektams (paprastai juridiniams asmenims), kuriuos pastarieji turi atitikti, kad galėtų kelti kandidatų sąrašus rinkimuose (pavyzdžiui, minimalus kolektyvinio subjekto narių skaičius, teisės steigti kolektyvinius subjektus suteikimas asmenims, turintiems aktyviąją rinkimų į konkrečią instituciją teisę, kolektyvinio subjekto veiklos teritorija, kt.). Trečia, reikalavimai gali būti nustatyti ne tik kolektyviniams subjektams, bet ir jų sudaromiems kandidatų sąrašams (pavyzdžiui, kiek asmenų turi būti įrašyta į tokį sąrašą). Ketvirta, pasyviosios rinkimų teisės įgyvendinimas gali būti ribojamas ir nustatant tam tikrus specialius (pagal savo esmę procedūrinius) reikalavimus, kurie turi būti įgyvendinti, kad pavieniai asmenys ar jų sąrašai būtų registruojami kandidatais rinkimuose: reikalavimas surinkti tam tikrą rinkėjų (palaikančių kandidatą) parašų kiekį, sumokėti tam tikro dydžio rinkimų užstatą.

Konstitucinis Teismas²⁶⁵ konstatavo, jog „visuotinės rinkimų teisės principas reiškia, kad visiems Lietuvos Respublikos piliečiams, atitinkantiems iš Konstitucijos ir jai neprieš-

²⁶³ Šiame kontekste pažymėtina, kad literatūroje nurodoma, jog demokratiniams rinkimams svarbūs principai: visuotinė, lygi, laisva rinkimų teisė, tiesioginiai rinkimai, slaptas balsavimas yra Europos rinkimų paveldas (angl. *Europe's electoral heritage*) (žr. Garrone, P. Electoral disputes – Substantive aspects. *Supervising Electoral Process. Science and Technique of Democracy*, No. 48. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2010, p. 19–26; Clerfayt, G. The European Electoral Heritage and the Code of Good Practice in Electoral Matters. *European Standards of Electoral Law in Contemporary Constitutionalism. Science and Technique of Democracy*, No. 39. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2005, p. 30–35). Šių laikų demokratiinių valstybių konstituciniai rinkimų principai yra laipsniško tokių vertybių kaip laisvė ir demokratija plitimo ir teises atimančių nuostatų eliminavimo rezultatas; tokie rinkimų teisės principai susiformavo iš savo priešingybių per šimtmečius evoliucijos eigoje, t. y. nuo ribotos iki visuotinės rinkimų teisės, nuo nelygybės rinkimuose iki lygios rinkimų teisės, nuo nelaisvų rinkimų iki laisvos rinkimų teisės, nuo netiesioginių iki tiesioginių rinkimų, nuo atviro iki slapto balsavimo rinkimuose (žr. Tanchev, E. International and European Legal Standards Concerning Principles of Democratic Elections. *European Standards of Electoral Law in Contemporary Constitutionalism. Science and Technique of Democracy*, No. 39. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2005, p. 17–22).

²⁶⁴ Tuo atveju, kai rinkimuose patys savęs iškelti pavieniai fiziniai asmenys negali, o gali būti keliami tik kandidatų sąrašai (pavyzdžiui, proporcinėje rinkimų sistemoje), kuriuos turi teisę kelti politinės partijos, kiti kolektyviniai subjektai.

²⁶⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. spalio 1 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2008, Nr. 114–4367.

taraujančių įstatymų kylančius reikalavimus (sąlygas), turi būti užtikrinta teisė dalyvauti Seimo narių rinkimuose“. Visuotinės rinkimų teisės principo samprata susieta su Seimo rinkimais, tačiau ji *mutatis mutandis* taikytina ir Respublikos Prezidento, savivaldybių tarybų rinkimų, rinkimų į Europos Parlamentą atžvilgiu. Atkreiptinas dėmesys, kad šiame nutarime Konstitucinis Teismas pabrėžė, jog šis principas „visų pirma“ taikytinas įgyvendinant aktyviąją rinkimų teisę. Dėl šio teiginio galima diskutuoti, nes visuotinės rinkimų teisės principas demokratinuose rinkimuose lygiai tiek pat svarbus ir įgyvendinant pasyviąją rinkimų teisę; be to, dauguma Konstituciniame Teisme nagrinėtų konstitucinių ginčų buvo susiję būtent su pasyviosios rinkimų teisės įgyvendinimu. Matyti, kad visuotinės rinkimų teisės principas apibrėžiamas pakankamai lakoniškai, jis neformuluojamas baigtine prasme, tačiau tai natūralu, nes šio principo, kaip ir kitų konstitucinių rinkimų principų, turinys (jo atskiri elementai) atskleidžiamas byla po bylos, kiekvienoje byloje atskleidžiant tiek, kiek reikia, kad konkreti konstitucinės justicijos byla būtų išspręsta teisingai.

2.7.3. Lygi rinkimų teisė

Konstitucinis Teismas 2008 m. spalio 1 d. nutarime apibrėžė lygios rinkimų teisės principo sampratą: „lygios rinkimų teisės principas reiškia, kad organizuojant ir vykdant rinkimus visi rinkėjai turi būti traktuojami vienodai, kiekvieno rinkėjo balsas yra lygiavertis bet kurio kito rinkėjo balsui ir turi vienodą reikšmę nustatant balsavimo rezultatus“. Šiame nutarime buvo akcentuota, kad „visų pirma“ šis principas taikytinas įgyvendinant aktyviąją rinkimų teisę. Galbūt dėl to lygios rinkimų teisės principas atskleistas per aktyviosios rinkimų teisės prizmę, neatskleidžiant šio principo turinio elementų, tiesiogiai susijusių su pasyviąja rinkimų teise. Pažymėtina, kad vėliau – 2011 m. gegužės 11 d. nutarime²⁶⁶ Konstitucinis Teismas jau akcentavo, kad pagal Konstituciją įstatymu reguliuojant rinkimų santykius turi būti užtikrinta lygi visų rinkėjų *aktyvioji* rinkimų teisė, taip pat lygi visų kandidatų *pasvyioji* rinkimų teisė. Konstitucinis Teismas lygios rinkimų teisės principą kildina ne tik iš Konstitucijos 55 straipsnio 1 dalies, 78 straipsnio 2 dalies, 119 straipsnio 2 dalies, kuriuose šis principas yra įtvirtintas *expressis verbis*, Teismo nuomone, lygi kandidatų pasyvioji rinkimų teisė įtvirtinta ir Konstitucijos 34 straipsnio 2 dalyje, kurioje įtvirtinta konstitucinė teisė būti renkamam (pasyvioji rinkimų teisė).

Lygios rinkimų teisės principas neatsiejamai susijęs su konstituciniu asmenų lygiateisiškumo principu, įtvirtintu Konstitucijos 29 straipsnyje, skelbiančiu, kad įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar pareigūnams visi asmenys lygūs; žmogaus teisių negalima varžyti ir teikti jam privilegijų dėl jo lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų pagrindu. Taigi nei aktyvioji, nei pasyvioji rinkimų teisės negali būti ribojamos Konstitucijos 29 straipsnyje įtvirtintais pagrindais. Pažymėtina, kad Konstitucijos 29 straipsnyje įtvirtintas visų asmenų lygybės principas taikytinas ir fiziniams asmenims, įgyvendinantiems savo pasyviąją rinkimų teisę rinkimuose, ir juridiniams asmenims (politinėms partijoms ir kitiems kolektyviniams subjektams), keliantiems rinkimuose kandidatų sąrašus. Konstitucinis Teismas 1993 m. lapkričio 8 d. nutarime²⁶⁷ buvo konstatavęs, kad „29 straipsnis yra Konstitucijos II skirsnyje, kuris pavadintas „Žmogus ir valstybė“, todėl sąvoka „asmuo“ šiuo atveju tegali būti „žmogaus“

²⁶⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. gegužės 11 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2011, Nr. 58-2771.

²⁶⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1993 m. lapkričio 8 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1993, Nr. 61-1166.

sinonimas“, todėl kolektyviniams subjektams *inter alia* politinėms partijoms šis straipsnis netaikytinas; tačiau vėliau Konstitucinis Teismas pakeitė poziciją²⁶⁸ nurodydamas, kad Konstitucijos 29 straipsnyje įtvirtintas konstitucinis asmenų lygybės principas taikytinas ne tik fiziniams asmenims, bet ir juridiniams asmenims, nes jie paprastai yra fizinių asmenų susivienijimai.

Analizuojant Konstitucinio Teismo baigiamuosius aktus, išskirtina keletas lygios rinkimų teisės principo turinio, sampratos aspektų, kurie susiję su: 1) rinkimų rezultatų nustatymu²⁶⁹; 2) kandidatų kėlimu proporcinėje rinkimų sistemoje²⁷⁰; 3) rinkimų slenksčių dydžiu, kai keliami kandidatų sąrašai ir rinkimai vyksta vien tik pagal proporcinę arba mišrią rinkimų sistemą²⁷¹; 4) informacijos apie kandidatus viešu paskelbimu rinkėjams²⁷².

²⁶⁸ Žiūrėti, pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. vasario 23 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 17-419; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 6 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 105-3318.

²⁶⁹ Kaip minėta, Konstitucinis Teismas 2011 m. gegužės 11 d. nutarime konstatavo, kad nė viena rinkimų sistema neužtikrina, kad nustatyti rinkimų rezultatai atspindės kiekvieno rinkimuose dalyvavusio rinkėjo balsą ir kad kiekvienas kandidatas, už kurį balsavo bent kiek rinkėjų, dalyvaus skirstant mandatus, bet svarbu, kad ji nebūtų palanki tik kai kuriems pasyviają rinkimų teisę įgyvendinantiems subjektams ir kad nebūtų sudaroma prielaidų neatspindėti daugumos rinkėjų valios. Taigi nors visų rinkėjų balsai yra lygiaverčiai, tačiau lygi aktyvioji rinkimų teisės nereiškia, kad kiekvieno rinkėjo balsas turi ir gali turėti identišką poveikį galutiniams rinkimų rezultatams, lygi pasyvioji rinkimų teisė nereiškia, kad kiekvienas, kurio kandidata-tūra buvo iškelta rinkimuose, bus išrinktas, gaus mandatą. Lygi rinkimų teisė savaime nereiškia rezultatų lygybės, rinkimuose gali atsirasti taip vadinamą „prarastų“ balsų, taip pat kandidatų, kurie nebus išrinkti.

²⁷⁰ Konstitucinis Teismas 2011 m. gegužės 11 d. nutarime konstatavo, kad lygios rinkimų teisės principas yra pažeidžiamas, jeigu savivaldybių tarybų rinkimuose pasirinkus vien proporcinę rinkimų sistemą leidžiama asmenims, įrašytiems į politinių partijų (ar kitų kolektyvinių subjektų) sudaromus kandidatų sąrašus, rinkimuose daugiamandatėse rinkimų apygardose varžytis ne tarpusavy, o su pavieniais asmenimis, neįrašytais į kandidatų sąrašus, t. y. jeigu pavieniai asmenys, neįrašyti į kandidatų sąrašus, daugiamandatėje rinkimų apygardoje gali išsikelti kandidatais ir rinkimuose varžytis su kandidatų sąrašais. Iš esmės lygios rinkimų teisės principo pažeidimą lemia tai, kad rinkėjai, turėdami po vieną balsą, balsuodami už kandidatų sąrašą gali labiau paveikti rinkimų rezultatus negu balsuodami už išsikėlusį kandidatą, nesantį sąraše, nes išsikėlus kandidatas gali gauti tik vieną mandatą, o kandidatų sąrašas gali gauti daugiau mandatų nei vieną.

²⁷¹ Detaliai aptarta šiame darbe nagrinėjant Konstitucinio Teismo jurisprudenciją rinkimų sistemų aspektu.

²⁷² Lygios rinkimų teisės principo turinio aspektai, susiję su informacijos apie kandidatus viešu paskelbimu rinkėjams, atskleisti Konstitucinio Teismo 2011 m. lapkričio 17 d. nutarime. *Pirmasis aspektas* susijęs su asmens, siekiančio įgyvendinti pasyviają rinkimų teisę, pareiga pačiam viešai rinkėjams paskelbti svarbius savo gyvenimo faktus, informaciją apie save, kuri laikytina negatyvia tokio asmens atžvilgiu (ir dėl to sudaranti prielaidas silpninti kandidato galimybes lyginant su kitais kandidatais būti išrinktami), tačiau svarbi rinkėjams apsisprendžiant dėl kandidato tinkamumo renkamos pareigoms. Įstatyme nustatytas reikalavimas asmeniui, siekiančiam būti išrinktam savivaldybės tarybos nariu, kandidato į savivaldybės tarybos narius anketoje pateikti informaciją (tai reiškia kandidato pareigą paskelbti informaciją rinkėjams viešai) apie tai, kad įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu (sprendimu) jis buvo pripažintas kaltu dėl nusikalstamos veikos, neatsižvelgiant į tai, kad ji vėliau dekriminalizuota, taip pat į tai, kad asmuo užsienio valstybės teismo buvo pripažintas kaltu dėl veikos, kuri pagal Lietuvos Respublikos teisę nėra ir nebuvo laikoma nusikalstama arba už kurią patraukimas baudžiamajon atsakomybėn laikomas politinio pobūdžio persekiojimu, atitinka teisėtą ir visuomenei svarbų tikslą – jos interesą būti informuotai renkant savivaldybių tarybų narius, nepaneigia lygios kandidatų pasyviosios rinkimų teisės. *Antrasis* Konstitucinio Teismo atskleistas lygios rinkimų teisės aspektas susijęs su informacijos apie kandidatus viešu paskelbimu rinkėjams, tai rinkimus organizuojančių institucijų pareiga veikti (viešai pateikiant informaciją apie kandidatus) taip, kad šis principas nebūtų pažeistas asmenims įgyvendinant pasyviają rinkimų teisę. Konstitucinis Teismas konstatavo, kad įstatymų leidėjas turi diskreciją (tačiau ne absoliučią) nustatyti, kokią informaciją apie kandidatus į savivaldybių tarybų narius rinkėjams turi pateikti rinkimus organizuojančios institucijos ir kaip ji turi būti pateikiama, tačiau tai turi būti daroma nepažeidžiant lygios pasyvios rinkimų teisės, todėl

2.7.4. Tiesioginė rinkimų teisė

Tiesioginė rinkimų teisė reiškia, kad rinkėjas balsuoja asmeniškai, atstovai renkami be tarpininkų, tarp rinkėjo ir kandidato nėra jokių tarpinių institucijų, rinkėjas balsuoja tiesiogiai už kandidatą į renkamą instituciją²⁷³. Konstitucinis Teismas 2008 m. spalio 1 d. nutarime pažymėjo, jog „tiesioginės rinkimų teisės principas reikalauja, kad Seimo nariai būtų renkami be tarpininkų“; taip pat buvo akcentuota, kad „visų pirma“ šis principas taikytinas įgyvendinant aktyviąją rinkimų teisę. Dėl pastarojo teiginio galima diskutuoti, nes tiesioginės rinkimų teisės principas, kaip ir kiti rinkimų teisės principai, labai svarbus ir pasyviąją rinkimų teisę įgyvendinantiems asmenims. Rinkimų teisės principų pažeidimai ir nesilaikymas įgyvendinant aktyviąją rinkimų teisę gali reikšti, kad pažeidžiama ir pasyvioji rinkimų teisė, nes šios teisės tarpusavyje yra glaudžiai susijusios. Konstitucinis Teismas, atskleisdamas tiesioginės rinkimų teisės principo turinį, konstatavo²⁷⁴, kad „įstatymų leidėjas, reguliuodamas rinkimų santykius, negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuris sudarytų prielaidas už rinkėją balsuoti kitam asmeniui (nebent rinkėjas šios savo konstitucinės teisės dėl sveikatos būklės negalėtų įgyvendinti pats)“. Ši nuostata negali būti suprantama, kad jeigu dėl sveikatos būklės asmuo pats negali užpildyti rinkimų biuletenio, tai už jį gali balsuoti ir savo valią gali išreikšti kitas asmuo; ši nuostata turėtų būti suprantama taip, kad jeigu dėl sveikatos būklės asmuo negali užpildyti rinkimų biuletenio, jam jį užpildyti (techniškai) gali padėti kitas asmuo, bet valia turi būti išreikšta asmens, kuris dėl sveikatos būklės negali pats užpildyti biuletenio, ir šiuo atveju laikoma, kad balsuoja pastarasis asmuo, o ne tas, kuris padeda užpildyti rinkimų biuletenį. Pažymėtina, kad kai kuriose šalyse, pavyzdžiui, Lenkijoje, numatyta galimybė balsuoti pagal įgaliojimą.

Konstitucinio Teismo 2004 m. lapkričio 5 d. išvadoje pažymėta, kad įstatymų leidėjas pagal Konstituciją turi pareigą įstatymu nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris užtikrintų, kad rinkėjai balsuotų asmeniškai; asmeninis (tiesioginis) balsavimas – viena iš leiamų laisvo rinkėjų valios reiškimo garantijų; rinkėjams, negalintiems nustatytą dieną atvykti į rinkimų apylinkę dėl ligos, negalios, įkalinimo, vykdomų tarnybos užduočių, taip pat dėl išvykos ar kitų asmeninių priežasčių, būtų užtikrinama galimybė pareikšti savo valią rinkimuose; įstatymų leidėjas turi konstitucinę pareigą nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad piliečiai, negalintys balsuoti rinkimų dieną, turėtų galimybę savo konstitucinę teisę įgyvendinti kitu metu. Tai suponuoja būtinybę įstatyme nustatyti ir kitokias balsavimo formas (kurios gali kelti didesnę riziką, kad bus piktnaudžiaujama, bus iškreipta tikroji rinkėjų valia), ne tik balsavimą rinkimų apylinkėje. Viena iš tokių formų – balsavimas paštu. Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad reguliuojant su balsavimu paštu susijusius santykius, reikia atsižvelgti ne tik į teisinius veiksmus, bet ir į vi-

įstatyme negali būti nustatyta rinkimus organizuojančių institucijų pareiga iš esmės skirtingą informaciją leidžiamame kandidato plakate ar plakate su kandidatų sąrašu pateikti vienodai, kad nebūtų sudaroma prielaidų rinkėjus suklaidinti, nes iš esmės skirtinga informacija apie kandidatus gali būti įvertinta vienodai, kaip negatyviai juos apibūdinanti.

²⁷³ Pavyzdžiui, prof. dr. S. Katuoka pažymi, kad teisės rinkti „realizavimas negalimas per atstovus, tik pats asmuo betarpiškai gali ją realizuoti“ (žr. Katuoka, S. Teisė rinkti ir teismų praktika. *Žmogus, teisinė valstybė ir administracinė justicija. Mokslo studija, skirta Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo dešimtmečiui*. Vilnius: „Lodvila“, 2012, p. 358).

²⁷⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. lapkričio 5 d. išvada. *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 163-5955; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. spalio 1 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2008, Nr. 114-4367.

suomenės politinės kultūros ypatumus, pilietinės brandos lygį, visuomenės mentalitetą, kitus socialinius veiksnius²⁷⁵.

Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad Konstitucijoje įtvirtintas tiesioginių rinkimų principas, reikalaujantis, kad savivaldybių tarybų narius rinktų rinkėjai, o ne kokios nors jų balsavimo pagrindu suformuotos „tarpinės“ institucijos (rinkikų kolegijos ar pan.)²⁷⁶. Šios nuostatos *mutatis mutandis* taikytinos ir Seimo, Respublikos Prezidento, Europos Parlamento rinkimų atžvilgiu. Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje²⁷⁷ ne kartą pabrėžta, kad nei vien proporcinė, nei vien mažoritarinė rinkimų sistemos, nei mišri rinkimų sistema, kai yra derinami tam tikri proporcinės ir mažoritarinės rinkimų sistemų elementai, negali būti laikomos pažeidžiančiomis Konstitucijoje įtvirtintą tiesioginių rinkimų principą. Iš Konstitucinio Teismo jurisprudencijos matyti, kad tai, jog proporcinėje rinkimų sistemoje (o mišrioje rinkimų sistemoje toje dalyje, kurioje mandatai paskirstomi pagal proporcinės rinkimų sistemos principus) patys savęs kandidatais rinkimuose negali išskelti pavieniai asmenys, o kandidatų sąrašus gali sudaryti ir kelti tik politinės partijos ir kiti kolektyviniai subjektai, kad rinkėjai neturi galimybės balsuoti už pavienius kandidatus tiesiogiai, o gali balsuoti tik už politinių partijų ir kitų kolektyvių subjektų sudarytus ir išskeltus kandidatų sąrašus, nėra ir negali būti laikoma tiesioginės rinkimų teisės principo pažeidimu. Politinės partijos ir kiti kolektyviniai subjektai, pagal Konstituciją ir įstatymus turintys teisę kelti kandidatų sąrašus – nelaikomi tarpinėmis institucijomis tarp rinkėjo ir rinkimuose išskeltų kandidatų.

2.7.5. Slaptas balsavimas

Konstitucinis Teismas 2008 m. spalio 1 d. nutarime konstatavo, kad „slapto balsavimo principas reikalauja sudaryti tokias sąlygas rinkėjo valiai balsavimo metu pareikšti, kad niekas negalėtų jo kontroliuoti, daryti įtakos jo pasirinkimui ar kitaip kliudyti laisvai ir nevaržomai reikšti savo valios“, taip pat buvo akcentuota, kad šis principas „visų pirma“ taikytinas įgyvendinant aktyviąją rinkimų teisę. Konstitucinis Teismas 2004 m. lapkričio 5 d. išvadoje pažymėjo, jog „įstatymų leidėjas pagal Konstituciją turi pareigą įstatymu nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris užtikrintų, kad rinkėjai balsuotų asmeniškai ir slapta, kad balsavimo metu nebūtų galima paveikti rinkėjų valios ir jos kontroliuoti“; įstatymų leidėjas negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuris sudarytų prielaidas už rinkėją balsuoti kitam asmeniui (nebent rinkėjas šios savo konstitucinės teisės dėl sveikatos būklės negalėtų įgyvendinti pats). Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje slapto balsavimo principo įgyvendinimas visų pirma siejamas su pozityvia valstybės pareiga – imtis priemonių, kurios užtikrintų, garantuotų tinkamas sąlygas šio principo įgyvendinimui. Nėra visiškai aišku, koks tiksliai yra cituotosios nuostatos, jog teisinis reguliavimas turi užtikrinti, kad „rinkėjai balsuotų asmeniškai ir slapta“ turinys: ar tai suponuoja rinkė-

²⁷⁵ Į šiuos ir kitus veiksnius atsižvelgtina ir sprendžiant dėl kitų balsavimo formų pasirinkimo, jų įteisinimo, pavyzdžiui, balsavimo pagal įgaliojimą, balsavimo internetu ir kt.

²⁷⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. vasario 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2007, Nr. 19-722.

²⁷⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. vasario 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2007, Nr. 19-722; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. spalio 1 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2008, Nr. 114-4367; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. lapkričio 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2010, Nr. 133-6800; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. gegužės 11 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2011, Nr. 58-2771.

jo pareigą balsuoti slapta, ar balsuoti slapta yra rinkėjo teisė. Pažymėtina, kad balsuoti slapta gali būti neįmanoma dėl objektyvių priežasčių, kurias Konstitucinis Teismas laiko pateisinamomis – jeigu rinkėjas dėl sveikatos būklės negali užpildyti rinkimų biuletenio, jam padėti gali kitas asmuo, šiuo atveju rinkėjo valia tampa žinoma kitam asmeniui. Balsavimas slapta neatsiejamai susijęs su balsavimu asmeniškai, kai draudžiama bet kokia forma kontroliuoti, kaip balsuoja rinkėjas.

2.7.6. Laisva rinkimų teisė

Kaip minėta, Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, jog Konstitucijoje įtvirtintas „konstitucinis laisvų ir demokratinių rinkimų principas“²⁷⁸ („laisvų, demokratiškų rinkimų reikalavimai“²⁷⁹). Konstitucijos tekste laisvos rinkimų teisės principas nėra *expressis verbis* suformuluotas, jis kyla implicitiškai.

Atsižvelgiant į Konstitucinio Teismo jurisprudenciją, galima išskirti du laisvo rinkimų teisės principo įgyvendinant aktyviąją rinkimų teisę aspektus: 1) rinkėjo galimybę laisvai susiformuoti nuomonę ir 2) rinkėjo teisę laisvai pareikšti savo valią rinkimuose. Pirmasis aspektas susijęs su konstitucine teise gauti informaciją. Kad rinkėjai galėtų laisvai susiformuoti nuomonę apie kandidatus, apsispręsti, už kurį kandidatą balsuoti, jie turi gauti galinčią jiems būti reikšmingą informaciją apie kandidatus. Visuomenės interesas būti informuotai ypač svarbus politinių atstovaujamųjų institucijų rinkimų procese; rinkimų procese turi būti sudarytos realios galimybės rinkėjams, sprendžiantiems dėl kandidato tinkamumo, gauti informaciją apie svarbius tokio asmens gyvenimo faktus, galinčius turėti reikšmės atstovaujant rinkėjų interesams ir tvarkant viešuosius reikalus; pavyzdžiui, rinkėjui reikšminga informacija laikytina informacija, kad siekiantis būti išrinktas asmuo įsiteisėjęsiu teismo nuosprendžiu (sprendimu) buvo pripažintas kaltu dėl nusikalstamos veikos; reikšminga informacija gali būti kandidatų rinkimuose pateikti atitinkami duomenys apie turtą, pajamas, privačius interesus²⁸⁰. Antrasis laisvo rinkimų teisės principo įgyvendinant aktyviąją rinkimų teisę aspektas reiškia, kad rinkimuose rinkėjai turi teisę ir realią galimybę pasirinkti iš kelių kandidatų, balsavimo metu jie galėtų laisvai ir nekontroliuojami pareikšti savo valią²⁸¹; pati Konstitucijoje įtvirtinta aktyvioji rinkimų teisė reiškia ir asmenų galimybę dalyvauti atitinkamų viešosios valdžios institucijų rinkimuose laisvai pasirenkant, už kurį iš iškeltų kandidatų ar kuriuos kandidatus balsuoti²⁸². Rinkėjų balsų tiesioginis ar netiesioginis pirkimas, taip pat tokia rinkimų kampanijos praktika, kai rinkėjai yra dovanomis ar kitokiu atlyginimu skatinami dalyvauti arba nedalyvauti rinkimuose ir (arba) balsuoti už arba prieš vieną ar kitą

²⁷⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 85-3094.

²⁷⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. vasario 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 19-722; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. gegužės 11 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 58-2771.

²⁸⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. lapkričio 17 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 141-6634; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. kovo 29 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 40-1973.

²⁸¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. lapkričio 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 133-6800; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. gegužės 11 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 58-2771.

²⁸² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. spalio 1 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2008, Nr. 114-4367.

kandidatą, prilyginama rinkėjų papirkinėjimui, reiškiančiam, kad iš rinkėjų atimama teisė laisvai, patiems pareikšti savo tikrąją valią rinkimuose.

Laisvos rinkimų teisės principas įgyvendinant pasyviąją rinkimų teisę reiškia *inter alia* tai, kad rinkimuose dėl mandato varžomasi laisvai²⁸³. Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje atskleistas dar vienas labai svarbus laisvos rinkimų teisės principo įgyvendinant pasyviąją rinkimų teisę aspektas – jeigu rinkimai vyksta vien pagal proporcinę rinkimų sistemą, asmuo, norintis įgyvendinti savo pasyviąją rinkimų teisę, negali būti verčiamas dalyvauti rinkimuose būdamas įtrauktas išimtinai tik į kurios nors politinės partijos kandidatų sąrašą. Asmuo turi turėti galimybę būti renkamas neremiamas jokios politinės partijos, t. y. būdamas įrašytas ne į kurios nors politinės partijos kandidatų sąrašą, o į kito kolektyvinio subjekto, kuris nėra politinė partija, sudarytą kandidatų sąrašą; nes asmuo, siekdamas įgyvendinti savo pasyviąją rinkimų teisę, negali būti verčiamas tapti politinės partijos nariu arba susisaistyti su politine partija kitokiais – ne formalios narystės – ryšiais.

2.7.7. Rinkimų proceso sąžiningumo ir skaidrumo principas

Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje yra išskiriamas rinkimų proceso sąžiningumo ir skaidrumo principas, kuris Konstitucijos tekste *expressis verbis* nėra įtvirtintas. Konstitucinis Teismas savo baigiamuosiuose aktuose²⁸⁴ ne kartą pažymėjo, kad įstatymų leidėjui iš Konstitucijos kyla pareiga nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris užtikrintų rinkimų proceso sąžiningumą ir skaidrumą – būtinas prielaidas rinkėjams pasitikėti atstovaujama institucija; ši oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostata taikytina Seimo, Respublikos Prezidento, Europos Parlamento, savivaldybių tarybų rinkimams. Pažymėtina, kad rinkimuose pasyviąją rinkimų teisę įgyvendinantis subjektai dėl mandato turi varžytis sąžiningai, jų tarpusavio konkurencija turi būti sąžininga. Rinkimų proceso sąžiningumo ir skaidrumo principo turinio elementai iš esmės plačiau buvo atskleisti Konstitucinio Teismo 2012 m. nagrinėtose konstitucinės justicijos bylose priimtuose baigiamuosiuose aktuose. Konstitucinio Teismo jurisprudencijos analizė leidžia išskirti tris pagrindinius rinkimų proceso sąžiningumo ir skaidrumo principo turinio aspektus, susijusius su:

1) pasyviąją rinkimų teisę įgyvendinančių subjektų pareiga pateikti apie save reikšmingą informaciją rinkėjams (Konstitucinis Teismas 2012 m. kovo 29 d. nutarime yra konstatavęs, kad įstatymų leidėjas pagal Konstituciją gali nustatyti *inter alia* tokias konstituciškai pateisinamas pasyviosios rinkimų teisės įgyvendinimo procedūras, kuriomis (taikomais procedūriniais reikalavimais) siekiama užtikrinti rinkimų proceso skaidrumą; pagal Konstituciją siekiant užtikrinti rinkimų proceso sąžiningumą ir skaidrumą gali būti reikalaujama, kad kandidatai į politinių atstovaujamųjų institucijų narius deklaruotų turėtą, pajamas ir privačius interesus, kad tokie kandidatai įstatymo nustatyta tvarka pateiktų

²⁸³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. lapkričio 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 133-6800.

²⁸⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. lapkričio 5 d. išvada. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 163-5955; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. gegužės 11 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2011, Nr. 58-2771; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. lapkričio 17 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2011, Nr. 141-6634; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. kovo 29 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 40-1973; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. spalio 26 d. išvada. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 125-6285; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. lapkričio 10 d. išvada. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 131-6607.

atitinkamus duomenis apie turta, pajamas ir privačius interesus. Šiame kontekste pažymėtina, kad Konstitucinis Teismas savo baigiamuosiuose aktuose nepateikė baigtinio sąrašo duomenų, informacijos, kurią asmuo, įgyvendinantis pasyviają rinkimų teisę, turi (turėtų) viešai pateikti rinkėjams;

2) rinkimų finansavimu (Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs²⁸⁵, jog „neleistina, kad rinkimų finansavimas būtų neskaidrus ir nekontroliuojamas, kad rinkimų kampanijoje būtų naudojamos tokios rinkimų technologijos, kurios prieštarauja moralei, teisingumui, visuomenės darnai“. Konstitucinis Teismas 2012 m. kovo 29 d. nutarime pažymėjo, kad „įstatymų leidėjas, reguliuodamas rinkimų santykius, susijusius *inter alia* su rinkimų kampanijų, esančių rinkimų proceso dalimi, finansavimu ir jo kontrole, pagal Konstituciją turi diskreciją pasirinkti (įtvirtinti) tokias priemones, kurios užtikrintų rinkimų kampanijų sąžiningumą ir finansavimo skaidrumą“, kad „rinkimų proceso sąžiningumą ir skaidrumą įstatymų leidėjas gali siekti užtikrinti nustatydamas *inter alia* tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį būtų reikalaujama, kad lėšas, skirtas politinei kampanijai finansuoti, tvarkytų, jų rinkimo ir panaudojimo teisėtumą kontroliuotų ne rinkimų kampanijos dalyvis, o kitas atsakingas asmuo įstatymo nustatytais pagrindais ir tvarka“²⁸⁶.

3) rinkėjų balsų tiesioginiu ir netiesioginiu pirkimu (Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad „pagal Konstituciją jokiais motyvais negali būti pateisinamas rinkėjų balsų tiesioginis ar netiesioginis pirkimas, taip pat tokia rinkimų kampanijos praktika, kai rinkėjai yra dovanomis ar kitokiu atlyginimu skatinami dalyvauti arba nedalyvauti rinkimuose ir (arba) balsuoti už arba prieš vieną ar kitą kandidatą“²⁸⁷, rinkėjų balsų tiesioginis ir netiesioginis pirkimas „iškreipia tikrąją rinkėjų valią, sudaro prielaidas nesąžiningai konkuuruoti rinkimuose“²⁸⁸. Konstitucinis Teismas 2012 m. spalio 26 d. ir 2012 m. lapkričio 10 d. išvados konstatavo, kad masinis ir (arba) sisteminis rinkėjų papirkimas, *inter alia* dovanomis ar kitokiu atlyginimu skatinant dalyvauti arba nedalyvauti rinkimuose ir (arba) balsuoti už arba prieš vieną ar kitą kandidatą, vykstant rinkimų procesui laikytinas šiurkščiu rinkimų proceso sąžiningumo ir skaidrumo principo pažeidimu.

²⁸⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. lapkričio 5 d. išvada. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 163-5955; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. kovo 29 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 40-1973; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. spalio 26 d. išvada. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 125-6285; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. lapkričio 10 d. išvada. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 131-6607.

²⁸⁶ Konstitucinis Teismas 2012 m. kovo 29 d. nutarime nurodė, kad nustatydamas tokį teisinį reguliavimą įstatymų leidėjas yra saistomas iš Konstitucijos, *inter alia* proporcingumo principo, kylančių reikalavimų, t. y. jis negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, *inter alia* tokių reikalavimų minėtam atsakingam asmeniui, kurie dirbtinai pasunkintų pretendento būti kandidatu atitinkamuose rinkimuose galimybes dalyvauti rinkimų kampanijoje įgyvendinant Konstitucijoje garantuotą pasyviają rinkimų teisę ir konstatavo, kad Politinių partijų ir politinių kampanijų finansavimo bei finansavimo kontrolės įstatyme įtvirtintas teisinis reguliavimas, kuriuo savarankiškam politinės kampanijos dalyviui (jo įregistravimui ir veiklai) buvo nustatytas reikalavimas būti sudariusiam sutartį su politinės kampanijos išdinininku, vertintinas kaip konstituciskai pagrįstas rinkimų procedūrų teisinis reguliavimas, sudaręs prielaidas užtikrinti rinkimų proceso, *inter alia* rinkimų kampanijos, sąžiningumą ir skaidrumą.

²⁸⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. lapkričio 5 d. išvada. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 163-5955; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. spalio 26 d. išvada. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 125-6285; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. lapkričio 10 d. išvada. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 131-6607.

²⁸⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. lapkričio 5 d. išvada. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 163-5955.

3. RINKIMŲ TEISĖ EŽTT JURISPRUDENCIJOJE

1950 m. lapkričio 4 dieną Romoje buvo sudaryta Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija²⁸⁹ (kuri įsigaliojo 1953 m. rugsėjo 3 d.), tačiau tuo metu joje dar nebuvo įtvirtintos rinkimų teisės nuostatos. Netrukus – 1952 m. kovo 20 d. Paryžiuje buvo sudarytas Konvencijos Pirmasis protokolas²⁹⁰, kurio 3 straipsnis buvo skirtas būtent rinkimų teisei; Konvencijos Vienuoliktuoju protokolu²⁹¹ Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsniui buvo suteiktas pavadinimas „Teisė į laisvus rinkimus“. Laisvų rinkimų garantija buvo įtvirtinta ne pagrindiniame sutarties tekste, o jos Pirmajame protokole, kadangi trūko sutarimo dėl pateiktos nuostatos formos ir turinio; tarp valstybių buvo nesutarimas dėl tinkamumo formuluoti žmogaus teisę į laisvus rinkimus, kai kurios šalys manė, kad tai peržengia tradicinę žmogaus teisių sritį; priešingas požiūris teisę į laisvus rinkimus prilygino pažiūrų, žodžio, susirinkimų, asociacijų laisvėms²⁹².

Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje „Teisė į laisvus rinkimus“ nustatyta: „Aukštosios Susitariančios Šalys įsipareigoja pagrįstais terminais organizuoti laisvus rinkimus, slaptai balsuojant, sudarydamos tokias sąlygas, kurios garantuotų žmonių nuomonės išraiškos laisvę renkant įstatymų leidybos institucijas“.

Konvencijos²⁹³ Pirmojo protokolo 3 straipsnis yra giminiškas su kitomis Konvencijos nuostatomis, saugančiomis pilietines ir politines teises, ypač 10 straipsniu, kuriame garantuojama teisė į saviraiškos laisvę, taip pat 11 straipsniu, kuriame užtikrinama teisė į asociacijos laisvę. Neabejotina, kad tarp visų šių nuostatų yra ryšys, būtent poreikis, įgyvendinant pilietines ir politines teises garantuoti pagarbą nuomonių pliuralizmui demokratinėje visuomenėje; Konvencija ir jos protokolai turi būti matomi kaip visuma²⁹⁴. Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje įtvirtintas įsipareigojimas kartu su saviraiškos laisvės garantija, įtvirtinta Konvencijos 11 straipsnyje, dažnai laikomi pagrindiniais demokratinės sistemos garantais.

Pagal Konvencijos 32 straipsnį tik EŽTT jurisdikcija apima visus Konvencijos ir jos protokolų, *inter alia* ir Pirmojo protokolo 3 straipsnio, aiškinimo bei taikymo klausimus, kurie šiam teismui pateikiami pagal Konvencijos reikalavimus²⁹⁵. Valstybių, Konvencijos

²⁸⁹ Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (concluded at Rome, 4 November 1950, entered into force 3 September 1953). ETS 5; 213 UNTS 221 (ECHR).

²⁹⁰ Protocol (No. 1) to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (concluded at Paris, 20 March 1952, entered into force 18 May 1954). 213 UNTS 262; ETS 9.

²⁹¹ Protocol (No. 11) to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (concluded at Strasbourg, 11 May 1994, not entered into force as of 1 January 1995). ETS No. 146; 33 ILM 943 (1994).

²⁹² Lardy, H. Article 3, First Protocol: the Right to Free Elections. *Law of the European Convention on Human Rights* (Harris, D.; O'Boyle, M.; Warbrick, C.). Second edition. New York: Oxford University Press, 2009, p. 712.

²⁹³ Teisės literatūroje pabrėžiama, kad Konvencija įtvirtina minimalius rinkimų vykdymo standartus (žr. Davis, H. Constitutional Reform in the United Kingdom and the Right to Free and Fair Elections. *European Human Rights Law Review*. 1999, 4: 411).

²⁹⁴ *Zdanoka v. Latvia* [GC], no. 58278/00, ECHR 16 March 2006.

²⁹⁵ Kai kurie autoriai nurodo, kad EŽTT jurisprudencija atspindi EŽTT nenorą kištis į valstybės konstitucinius ir politinius dalykus, ypač dėl taisyklių, susijusių su parlamentiniu atstovavimu (žr. O'Boyle, M. Electoral Disputes and the ECHR: an Overview. *The Cancellation of Election Results. Science and Technique of Democracy* No. 46. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2010, p. 41).

dalyvių, nacionaliniai teismai ar kitos institucijos tokių įgaliojimų neturi. EŽTT yra pažymėjęs, kad iš esmės jo užduotis pagal Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnį yra įsitikinti, kad valstybė įvykdė savo įsipareigojimus surengti laisvus ir sąžiningus rinkimus ir užtikrinti, kad asmens rinkimų teisės buvo įgyvendintos veiksmingai²⁹⁶.

Pirmąją bylą dėl Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnio pažeidimo EŽTT nagrinėjo 1987 m. – EŽTT 1987 m. kovo 2 d. priimtame sprendime byloje *Mathieu-Mohin ir Clerfayt prieš Belgiją*²⁹⁷ atskleidė vienus pagrindinių šio protokolo 3 straipsnio turinio aspektų. Nors praėjo daugiau nei dvidešimt penkeri metai po šio sprendimo priėmimo, jame išdėstytos nuostatos, susijusios su Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnio aiškinimu, tebėra aktualios ir šiandien, EŽTT ir dabar jomis remiasi, nagrinėdamas bylas dėl minėto straipsnio pažeidimo²⁹⁸.

EŽTT 1987 m. kovo 2 d. sprendime byloje *Mathieu-Mohin ir Clerfayt prieš Belgiją* nurodė, kad pagal Konvencijos preambulę pagrindines žmogaus teises ir laisves geriausiai apsaugo „veiksminga politinė demokratija“; kadangi Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje įtvirtintas tokiai demokratijai²⁹⁹ būdingas bruožas, Konvencijos sistemoje jo svarba itin didelė. Taip pat buvo pažymėta, kad beveik visuose kituose Konvencijos ir jos Pirmojo, Ketvirtojo, Šeštojo ir Septintojo protokolų straipsniuose, įtvirtinančiuose materialinės teisės normas, vartojamos formuluotės „Kiekvienas turi teisę“ arba „Niekas negali“, tačiau Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje vartojama formuluotė „Aukštosios Susitariančios Šalys įsipareigoja“. Dėl to kartais būdavo daroma išvada, kad iš Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnio nekyla asmens teisės ir laisvės, „tiesiogiai garantuotos kiekvienam“ esančiam tokių „Aukštųjų Susitariančių Šalių“ jurisdikcijoje, o šiame straipsnyje yra įtvirtinti tik valstybių įsipareigojimai. Tuo remiantis buvo akcentuota, kad, pavyzdžiui, Konvencijos Pirmojo protokolo *travaux préparatoires* analizė neatskleidžia to, kad būtų buvusi intencija nesuteikti asmeniui teisės pateikti individualią peticiją pagal Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnį; be to, *travaux préparatoires* dažnai minimos sąvokos „politinė laisvė“, „politinės teisės“, „asmens politinės teisės ir laisvės“, „teisė į laisvus rinkimus“, „rinkimų teisė“.

²⁹⁶ *Namat Aliyev v. Azerbaijan*, no. 18705/06, ECHR 8 April 2010. Šiame kontekste pažymėtina, kad EŽTT ne kartą nurodė, jog visų pirma nacionalinės institucijos, ir ypač teismai, aiškina ir taiko nacionalinę teisę (žr. *Farrugia Migneco v. Malta* (dec.), no. 61473/00, ECHR 12 April 2001); EŽTT vaidmuo apsiriboja nustatymu, ar tokio aiškinimo rezultatai yra suderinami su Konvencija (žr. *Waite and Kennedy v. Germany* [GC], no. 26083/94, ECHR 18 February 1999; *Gorzelik and Others v. Poland* [GC], no. 44158/98, ECHR 17 February 2004).

²⁹⁷ *Mathieu-Mohin and Clerfayt v. Belgium*, no. 9267/81, ECHR 2 March 1987; Gomien, D. *Trumpas Europos žmogaus teisių konvencijos vadovas*. Vilnius: Europos Tarybos informacijos ir dokumentacijos centras, 1995, p. 79–80.

²⁹⁸ Žr., pavyzdžiui, *Kovach v. Ukraine*, no. 39424/02, ECHR 7 February 2008; *Yumak and Sadak v. Turkey* [GC], no. 10226/03, ECHR 8 July 2008; *Frodl v. Austria*, no. 20201/04, ECHR 8 April 2010; *Sitaropoulos and Giakoumopoulos v. Greece* [GC], no. 42202/07, ECHR 15 March 2012; *Kerimli and Alibeyli v. Azerbaijan*, nos. 18475/06 and 22444/06, ECHR 10 January 2012.

²⁹⁹ Šiame kontekste pažymėtina, kad EŽTT ne kartą savo jurisprudencijoje nurodė, jog demokratija nereiškia, kad visada turi dominuoti daugumos pažiūros, nuomonė: turi būti pasiekta pusiausvyra, kuri užtikrintų teisingą ir tinkamą elgesį mažumų atžvilgiu ir padėtų išvengti bet kokio piktnaudžiavimo dominuojančia padėtimi (žr. *Gorzelik and Others v. Poland*, no. 44158/98, ECHR 20 December 2001; *Chassagnou and Others v. France* [GC], nos. 25088/94, 28331/95 and 28443/95, ECHR 29 April 1999).

Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnio žodinė išraiška rodo, kad jis suformuluotas kaip įtvirtinantis valstybių, Konvencijos dalyvių, išipareigojamą pagrįstais terminais organizuoti laisvus rinkimus slaptai balsuojant, sudarius tokias sąlygas, kurios garantuotų žmonių nuomonės išraiškos laisvę, o ne kaip užtikrinantis konkrečią teisę ar laisvę, vis dėlto šiame straipsnyje ne tik yra nustatyta valstybių, Konvencijos dalyvių, pozityvi pareiga organizuoti demokratinius rinkimus, bet ir garantuota asmenims teisė balsuoti (teisė rinkti) ir teisė iškelti savo kandidatūrą rinkimuose (teisė būti renkamam), nors šios teisės minėtame straipsnyje ir nėra eksplacitiškai nurodytos³⁰⁰; vėliau EŽTT pažymėjo, kad Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje įtvirtinta ne tik teisė kelti savo kandidatūrą rinkimuose, bet ir teisė, laimėjus rinkimus, būti parlamento nariu³⁰¹. Pasirenkant tokią šio straipsnio formuluotę buvo siekiama suteikti daugiau svarbos valstybių, Konvencijos dalyvių, išipareigojimui ir pabrėžti, kad šioje srityje jos turi imtis pozityvių priemonių „organizuoti“ demokratinius rinkimus, o ne paprasčiausiai susilaikyti nuo įsikišimo³⁰². Taigi Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnio kontekste, svarbiausia valstybės pareiga yra ne susilaikymas ar nesikišimas, kaip yra su dauguma pilietinių ir politinių teisių, bet tai, kad valstybė imtųsi pozityvių priemonių „surengti demokratinius rinkimus“³⁰³. Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje laidojamos teisės yra esminės kuriant ir saugant veiksmingos ir prasmingos demokratijos, kurioje viešpatauja teisės viršenybė, pagrindus³⁰⁴.

Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje vartojama sąvoka „žmonės“, tačiau jos turinys šiame Konvencijos straipsnyje nėra atskleistas; ji nėra tiksliai išaiškinta ir EŽTT jurisprudencijoje tuo aspektu, ar ji apima tik konkrečios valstybės piliečius, ar turi būti suprantama plačiau. Pavyzdžiui, teisės literatūroje sąvokos „žmonės“ sampratą bandoma atskleisti atsižvelgiant *inter alia* į EŽTT 1987 m. kovo 2 d. sprendimo byloje *Mathieu-Mohin ir Clerfayt prieš Belgiją* 54 punkte suformuluotą tokią nuostatą: „<...> frazė „sudarydamas tokias sąlygas, kurios garantuotų žmonių nuomonės išraiškos laisvę renkant įstatymų leidybos institucijas“ iš esmės reiškia <...> principą, kad būtų vienodai elgiamasi su visais piliečiais, jiems įgyvendinant jų teisę balsuoti ir teisę iškelti savo kandidatūrą rinkimuose“. Atsižvelgdami *inter alia* į šią nuostatą, kai kurie autoriai mano³⁰⁵, kad, EŽTT nuomone, Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnio veikimo sfera apima tai, kad turi būti vienodai elgiamasi visų piliečių atžvilgiu.

EŽTT savo jurisprudencijoje³⁰⁶ yra konstatavęs, kad žodžių junginys „žmonių nuomonės išraiškos laisvė“ reiškia, jog rinkimai negali būti vykdomi remiantis kokia nors prievartos forma renkantis vieną ar daugiau kandidatų ir kad rinkdamasis rinkėjas nebūtų pernelyg skatinamas (verčiamas) (angl. *induced*) balsuoti už vieną ar kitą partiją; taigi

³⁰⁰ *Mathieu-Mohin and Clerfayt v. Belgium*, no. 9267/81, ECHR 2 March 1987; *Grosaru v. Romania*, no. 78039/01, ECHR 2 March 2010; *Sitaropoulos and Giakoumopoulos v. Greece* [GC], no. 42202/07, ECHR 15 March 2012.

³⁰¹ Žr. *Lella v. Finland* (dec.), no. 51975/99, ECHR 15 October 2002; *Lykourazos v. Greece*, no. 33554/03, ECHR 15 June 2006; *Kovach v. Ukraine*, no. 39424/02, ECHR 7 February 2008.

³⁰² *Mathieu-Mohin and Clerfayt v. Belgium*, no. 9267/81, ECHR 2 March 1987; *Hirst v. the United Kingdom* (No. 2) [GC], no. 74025/01, ECHR 6 October 2005.

³⁰³ *Sitaropoulos and Giakoumopoulos v. Greece* [GC], no. 42202/07, ECHR 15 March 2012.

³⁰⁴ *Zdanoka v. Latvia*, [GC], no. 58278/00, ECHR 16 March 2006.

³⁰⁵ Žr. Paczolay, P. The Impact of International Standards on Electoral Law. *The VIIth World Congress of IACL, Athens 11-15 June 2007*, p 2.

³⁰⁶ *Yumak and Sadak v. Turkey* [GC], no. 10226/03, ECHR 8 July 2008.

negali būti naudojama jokia prievartos forma siekiant paveikti rinkėjus jiems renkantis kandidatus ar partijas; žodis „renkantis“ reiškia, kad skirtingoms politinėms partijoms turi būti garantuota protinga galimybė pristatyti savo kandidatus rinkimuose.

3.1. Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnio taikymo sritis

Iš Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje *expressis verbis* įtvirtintų nuostatų matyti, kad šio straipsnio nuostatos skirtos garantuoti „žmonių nuomonės išraiškos laisvę renkant įstatymų leidybos institucijas“. EŽTT ne kartą konstatavo, kad Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnis taikomas tik rinkimams į „įstatymų leidybos institucijas“ arba bent jau į vienus tokios institucijos rūmus, jei ją sudaro dveji arba daugiau rūmų³⁰⁷; tačiau sąvoka „įstatymų leidybos institucija“ nebūtinai reiškia tik nacionalinį parlamentą – ji turi būti aiškinama atsižvelgiant į atitinkamos valstybės konstitucinę santvarką³⁰⁸. Siekdamas užtikrinti, kad „veiksminga politinė demokratija“ tinkamai funkcionuotų teritorijose, kuriose taikoma Konvencija, EŽTT, sprenddamas, ar institucija gali būti laikoma įstatymų leidžiamąja institucija ar jos dalimi, atsižvelgia ne tik į tokios institucijos turimas griežtai įstatymų leidybos galias, bet taip pat į institucijos vaidmenį visame įstatymų leidybos procese; didelę reikšmę turi aplinkybė, kad institucija būtų ne išimtinai patariamoji, bet atliktų sprendžiamąjį vaidmenį įstatymų leidybos procese³⁰⁹.

Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnis taikomas rinkimams į Europos Parlamentą³¹⁰. Šiuo atžvilgiu labai svarbus yra EŽTT 1999 m. vasario 18 d. sprendimas byloje *Mathews prieš Jungtinę Karalystę*³¹¹, kuriame EŽTT aiškino Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnį, išplėsdamas šio straipsnio taikymo ribas ir Europos Parlamentui. Šios bylos pagrindas buvo tai, kad Gibraltarui (nuo Jungtinės Karalystės priklausančiai teritorijai, bet nesančiai jos dalimi) nebuvo suteikta teisė dalyvauti rinkimuose į Europos Parlamentą. Iki šio EŽTT sprendimo buvo suprantama, kad į Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnio taikymo sferą patenka tik valstybių, Konvencijos dalyvių, nacionalinės įstatymų leidybos institucijos, šiame sprendime buvo sukurtas precedentas, kad į minėto Konvencijos straipsnio reguliavimo sritį gali patekti ne tik valstybių nacionalinės institucijos. Vertindamas, ar Konvencijos

³⁰⁷ *Mathieu-Mohin and Clerfayt v. Belgium*, no. 9267/81, ECHR 2 March 1987; *Sejdić and Finci v. Bosnia and Herzegovina* [GC], nos. 27996/06 and 34836/06, ECHR 22 December 2009.

³⁰⁸ *Mathieu-Mohin and Clerfayt v. Belgium*, no. 9267/81, ECHR 2 March 1987; *Cherepkov v. Russia* (dec.), no. 51501/99, ECHR 25 January 2000; *Py v. France*, no. 66289/01, ECHR 11 January 2005; *Mólka v. Poland* (dec.), no. 56550/00, ECHR 11 April 2006; *Krivobokov v. Ukraine* (dec.), no. 38707/04, ECHR 19 February 2013; *Vito Sante Santoro v. Italy*, no. 36681/97, ECHR 1 July 2004. EŽTT byloje *Vito Sante Santoro prieš Italiją* priimtame sprendime pažymėjo, kad, atsižvelgiant į Italijos Konstitucijos 117 straipsnį ir 121 straipsnio 2 dalį, regioninės tarybos (angl. *regional councils*) turi įgaliojimus priimti (jų atstovaujamo regiono teritorijoje) įstatymus kai kuriose svarbiose demokratinei visuomenei srityse tokiose kaip vietos politika, visuomenės sveikata, švietimas, miestų planavimas, žemės ūkis. Atsižvelgdamas į tai, EŽTT konstatavo, kad Konstitucija suteikė regioninėms taryboms įgaliojimus, kurie yra pakankamai platūs, kad jos galėtų būti pripažintos įstatymų leidžiamosios institucijos sudėtine dalimi šalia parlamento.

³⁰⁹ Žr. *Py v. France*, no. 66289/01, ECHR 11 January 2005; *Mathews v. the United Kingdom* [GC], no 24833/94, ECHR 18 February 1999.

³¹⁰ *Mathews v. the United Kingdom* [GC], no 24833/94, ECHR 18 February 1999; *Greens and M. T. v. the United Kingdom*, nos. 60041/08 and 60054/08, ECHR 23 November 2010; Cases and Comment. Elections. *Mathews v. United Kingdom*. *European Human Rights Law Review*. 1999, 4: 441–442.

³¹¹ *Mathews v. the United Kingdom* [GC], no 24833/94, ECHR 18 February 1999.

Pirmojo protokolo 3 straipsnis taikytinas tokiai institucijai kaip Europos Parlamentas, EŽTT rėmėsi tuo, kad Konvencija yra gyvas dokumentas, kuris turi būti aiškinamas atsižvelgiant į nūdienos realijas. Vien tai, kad tam tikra institucija Konvencijos projekto rengėjų nebuvo numatyta ar įsivaizduojama, negali užkirsti kelio tokiai institucijai patekti į Konvencijos taikymo sritį. Tiek, kiek valstybės, Konvencijos dalyvės, tarptautinėmis sutartimis sudaro bendras konstitucines arba parlamentines struktūras, EŽTT, aiškindamas Konvenciją ir jos protokolus, turi atsižvelgti į tokius bendru sutarimu padarytus struktūrinius pakeitimus. EŽTT pabrėžė, kad Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnis įtvirtina efektyviai politinei demokratijai būdingą bruožą, todėl pritarus požiūriui, kad Europos Parlamentas nepatenka į Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnio taikymo sritį, būtų rizikuojama pakenkti vienai svarbiausių priemonių, kurią naudojant gali būti palaikoma „veiksminga politinė demokratija“; Europos Parlamento rinkimų nepriskyrimo Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje nurodytiems rinkimams negalima pateisinti tik tuo, kad jis yra viršnacionalinė, o ne išimtinai vidaus atstovaujamoji institucija. Teritorijose, kuriose taikoma Konvencija, turi būti laikomasi „veiksmingos politinės demokratijos principo“. EŽTT turi atsižvelgti ne tik į įstatymų leidybos galias, kurias turi institucija, bet ir į tokios institucijos vaidmenį visame įstatymų leidybos procese. Svarbią reikšmę turėjo ta aplinkybė, kad nuo Maastrichto sutarties įsigaliojimo Europos Parlamentas nebuvo tik patariamasis organas, bet institucija, atliekanti sprendžiamąjį vaidmenį Europos Bendrijos įstatymų leidybos procese. EŽTT nuomone, Europos Parlamentas – tai institucija, atspindinti demokratinės, politinės atskaitomybės principus Bendrijos sistemoje; nepaisant apribojimų, Europos Parlamentas, kurio galios įteisinamos per tiesioginius rinkimus remiantis visuotine rinkimų teise, turi būti vertinamas kaip Europos Bendrijos struktūros dalis, geriausiai atspindinti „veiksmingos politinės demokratijos“ principą, ir konstatavo, kad Europos Parlamentas yra pakankamai įtrauktas į konkrečius įstatymų leidybos procesus ir yra pakankamai įtrauktas į Europos Bendrijos veiklos bendrą demokratinę priežiūrą, kad būtų Gibraltaro įstatymų leidžiamosios institucijos dalis Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnio tikslais.

Asmenys į EŽTT ne kartą kreipėsi skųsdamiesi, jog dėl to, kad jiems nebuvo suteikta teisė balsuoti referendume arba valstybės vadovo rinkimuose, buvo pažeistas Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnis. Tačiau EŽTT konstatavo, kad šiame straipsnyje valstybėms, Konvencijos dalyvėms, yra nustatyti įpareigojimai tik dėl rinkimų į įstatymų leidybos institucijas, šis Konvencijos straipsnis netaikomas referendumams³¹², valstybės vadovo rinkimams³¹³. EŽTT yra pažymėjęs, jog tai, kad Konvencija yra gyvas instrumentas, kuris turi būti aiškinamas atsižvelgiant į nūdienos realijas, nereiškia, kad reaguojant į šių dienų poreikius, padėtį, požiūrius ir standartus EŽTT gali sukurti naują teisę be tų, kurias pripažįsta Konvencija³¹⁴. Europos Žmogaus Teisių Komisija dar 1998 m. nagrinėjo pareiškėjos Liucijos Baškauskaitės peticiją, kurioje ji skundėsi Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje

³¹² *Žr. Niedzwiedz v. Poland* (dec), no. 1345/06, ECHR 11 March 2008; *Hilbe v. Liechtenstein* (dec.), no. 31981/69, ECHR 7 September 1999; *Santoro v. Italy* (dec.), no. 36681/97, ECHR 16 January 2003; *Ž. v. Latvia* (dec.), no. 14755/03, ECHR 26 January 2006; *Mclean and Cole v. United Kingdom* (dec.), nos. 12626/13 and 2522/12, ECHR 26 June 2013.

³¹³ *Niedzwiedz v. Poland* (dec), no. 1345/06, ECHR 11 March 2008; *Guliyev v. Azerbaijan* (dec.), no. 35584/02, ECHR 27 May 2004; *Boškoski v. the Former Yugoslav Republic of Macedonia* (dec.), no. 11676/04, ECHR 2 September 2004.

³¹⁴ *Johnston and Others v. Ireland*, no. 9697/82, ECHR 18 December 1986; *Austin and Other v. the United Kingdom* [GC], nos. 39692/09, 40713/09 and 41008/09, ECHR 15 March 2012.

įtvirtintų teisių pažeidimu, kadangi, pasak pareiškėjos, jai buvo atimta galimybė kelti savo kandidatūrą Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimuose, nes, norėdama kelti kandidatūrą Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimuose, ji turėjo atsisakyti ištikimybės priesaikos Jungtinėms Amerikos Valstijoms. Pareiškėja teigė Lietuvos Respublikos Prezidentą turint įstatymų leidybos funkcijas, nes jis pasirašo ir skelbia įstatymus, turi įstatymų leidybos iniciatyvos teisę, teisę atsisakyti pasirašyti įstatymą ir grąžinti jį Seimui pakartotinai svarstyti. Europos Žmogaus Teisių Komisija³¹⁵ akcentavo, kad minėtas Konvencijos straipsnis netaikomas valstybės vadovo rinkimams, kad nėra jokių požymių, jog Lietuvos Respublikos Prezidento įgaliojimai galėtų būti aiškinami kaip įstatymų leidžiamosios valdžios Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnio prasme. Iš EŽTT jurisprudencijos matyti, kad Respublikos Prezidento įgaliojimai leisti dekretus, pasirašyti ir vetuoti (santykinis veto) parlamento priimtus įstatymus atskiriami nuo įstatymų leidybos galios. Kita vertus, EŽTT pažymėjo ir tai, kad neatmeta galimybės, jog Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnis gali būti taikomas ir prezidento rinkimams, nes turi būti atsižvelgiama ne į išimtinai institucijos turimas tik įstatymų leidžiamąsias galias, bet ir į jos vaidmenį visame įstatymų leidybos procese, jeigu būtų nustatyta, kad valstybės vadovas turi įgaliojimus inicijuoti ir priimti įstatymus arba turi plačius įgaliojimus kontroliuoti įstatymų priėmimą arba įgaliojimus nepritarti pagrindinėms įstatymų leidybos institucijoms, tada valstybės vadovas tikriausiai galėtų būti laikomas „įstatymų leidžiamąja institucija“ Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnio prasme³¹⁶.

EŽTT nagrinėjo ir klausimą, ar vietos valdžios institucijų rinkimai patenka į Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnio taikymo sferą. EŽTT pažymėjo, kad vietos valdžios institucijoms daugelyje valstybių suteikti įgaliojimai, galia priimti norminius teisės aktus, nutarimus turi būti atskirta nuo įstatymų leidybos galios, į kurią daro nuorodą Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnis, nepaisant to, kad įstatymų leidybos galia gali būti suteikta ne tik nacionaliniams parlamentams³¹⁷. Vietos valdžios institucijos dėl jų galių ir funkcijų subordinuoto pobūdžio negali būti laikomos įstatymų leidybos institucijos dalimi³¹⁸; vietos, savivaldybių tarybų, mero, neturinčių įstatymų leidybos įgaliojimų, rinkimai nepatenka į Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnio reguliavimo sferą³¹⁹.

³¹⁵ *Baškauskaitė v. Lithuania* (dec.), no. 41090/98, European Commission of Human Rights 21 October 1998.

³¹⁶ *Boškoski v. the Former Yugoslav Republic of Macedonia* (dec.), no. 11676/04, ECHR 2 September 2004; *Krivobokov v. Ukraine* (dec.), no. 38707/04, ECHR 19 February 2013 (atsižvelgiant į šiuos EŽTT sprendimus galima daryti prielaidą, kad požymiai, rodantys, jog valstybės vadovas gali būti priskirtas „įstatymų leidybos institucijai“, galėtų būti valstybės vadovo teisė inicijuoti ir priimti įstatymus (o ne tik formali įstatymų leidybos iniciatyvos teisė), absoliutus veto parlamento priimtiems įstatymams (o ne teisė pasirašyti priimtus įstatymus ir santykinis veto, kai įstatymai grąžinami parlamentui pakartotinai svarstyti), neribota veiksmų laisvė sudaryti ar paleisti Vyriausybę, kai nereikia parlamento galutinio pritarimo šiuo klausimu, įgaliojimai priimti įstatymus ar išleisti aktus, kurie galėtų prieštarauti, pakeisti ar panaikinti įstatymą (o ne teisė priimti poįstatyminius teisės aktus, kurie turi atitikti įstatymus).

³¹⁷ *Cherepkov v. Russia* (dec.), no. 51501/99, ECHR 25 January 2000; *Santoro v. Italy* (dec.), no. 36681/97, ECHR 16 January 2003; *Mólka v. Poland* (dec.), no. 56550/00, ECHR 11 April 2006; *Mclean and Cole v. United Kingdom* (dec.), nos. 12626/13 and 2522/12, ECHR 26 June 2013.

³¹⁸ *Xuereb v. Malta* (dec.), no. 52492/99, ECHR 15 June 2000. EŽTT šiame nutarime pažymėjo, kad Maltos vietos tarybos, tvarkydamos vietos reikalus, gali daryti tik tai, kas leidžiama įstatymo arba vyriausybės sprendimų, turinčių įstatymo galią (angl. *delegated legislation*).

³¹⁹ *Xuereb v. Malta* (dec.), no. 52492/99, ECHR 15 June 2000; *Salleras Llinares v. Spain* (dec.), no. 52226/99, ECHR 12 October 2000; *Cherepkov v. Russia* (dec.), no. 51501/99, ECHR 25 January 2000; *Gorizdra v. Moldova* (dec.), no. 53180/99, ECHR 2 July 2002; *Krasnov and Skuratov v. Russia* (dec.), nos. 17864/04 and 21396/04, ECHR 14 December 2004. Pavyzdžiui, EŽTT sprendė šį klausimą *inter alia* 2000 m. sausio

3.2. Rinkimų sistemos

Dėl „įstatymų leidybos institucijų“ sudarymo būdų EŽTT yra nurodęs, kad Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje yra numatyti tik „laisvi“ rinkimai, organizuojami „pagrįstais terminais“, „slaptai balsuojant“ ir sudarant „tokias sąlygas, kurios garantuotų žmonių nuomonės išraiškos laisvę renkant įstatymų leidybos institucijas“; šiame Konvencijos straipsnyje nėra nustatyta pareiga įdiegti kokią nors konkrečią rinkimų sistemą, pavyzdžiui, proporcingo atstovavimo arba daugumos atstovavimo su vienu ar dviem balsavimo turais³²⁰. Rinkimų sistemos, kuri užtikrintų žmonių nuomonės išraiškos laisvę renkant įstatymų leidybos institucijas, pasirinkimas – ar tai būtų proporcingo atstovavimo sistema, paprastos daugumos sistema (angl. „*first-past-the-post*“ system) ar kita sistema – yra sritis, kurioje valstybės turi plačią diskrecijos laisvę³²¹; sprendimą, kokią rinkimų sistemą pasirinkti, kurį lemia konkrečiai valstybei būdingos istorinės ir politinės aplinkybės, iš esmės turi priimti pati valstybė³²². Taigi pagal Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnį, pasirinkdamos rinkimų sistemą, valstybės, Konvencijos dalyvės, turi plačią diskrecijos laisvę³²³, tai buvo konstatuota daugelyje EŽTT rinkimų bylose priimtų aktų. Šiame kontekste pažymėtina, kad byloje *Yumak ir Sadak prieš Turkiją*³²⁴ priimtame sprendime EŽTT nurodė, kad nors nėra vieningos rinkimų sistemų tipų klasifikacijos, tačiau paprastai išskiriami trys pagrindiniai jų tipai: daugumos balsų sistemos³²⁵ (kuriose laimėtojas yra kandidatas arba kandidatų sąrašas, gavęs daugiausia balsų sprendžiamajame balsavimo ture), propor-

25 d. priimtame nutarime dėl peticijos priimtinumą (žr. *Cherepkov v. Russia* (dec.), no. 51501/99, ECHR 25 January 2000). Į EŽTT kreipėsi Rusijos pilietis, kuris, remdamasis Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsniu, tvirtino, kad buvo pažeistos jo aktyvioji ir pasyvioji rinkimų teisės rinkimuose į Vladivostoko savivaldybės tarybą ir mero pareigas. EŽTT priminė savo jurisprudencijoje suformuluotą nuostatą, kad sąvoka „įstatymų leidybos institucija“ nebūtinai reiškia tik nacionalinį parlamentą, ji turi būti aiškinaama atsižvelgiant į atitinkamos valstybės konstitucinę santvarką. EŽTT nurodė, kad Rusijos Federacijoje įstatymų leidžiamąją valdžią pagal Konstituciją įgyvendina parlamentas, Konstitucija suteikia tokius įgaliojimus ir Rusijos „federacinių subjektų“ parlamentams. Primorės kraštas (angl. *Maritime Territory*) yra Rusijos Federacijos subjektas. Pagal Primorės krašto statutą Primorės krašto dūma yra vienintelė įstatymų leidybos institucija Primorės krašte. EŽTT pažymėjo, kad pareiškėjas skundžiasi dėl vietos rinkimų (Vladivostoko savivaldybės tarybos ir Vladivostoko mero). Atsižvelgiant į įstatymo suteiktas funkcijas, savivaldybės taryba ir meras nevykdo įstatymų leidžiamosios valdžios, tai nenumatyta Rusijos Federacijos Konstitucijoje ir Primorės krašto statute. Taigi Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnis pastariesiems rinkimams netaikomas. Šis EŽTT sprendimas suponuoja ir išvadą, kad federacinių valstybių, tokių kaip Rusija, Vokietija, federacinių subjektų parlamentams Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnio nuostatos būtų taikomos.

³²⁰ *Mathieu-Mohin and Clerfayt v. Belgium*, no. 9267/81, ECHR 2 March 1987; *Farrugia Migneco v. Malta* (dec.), no. 61473/00, ECHR 12 April 2001; *Gorizdra v. Moldova* (dec.), no. 53180/99, ECHR 2 July 2002; *Bompard v. France* (dec.), no. 44081/02, ECHR 4 April 2006; *Yumak and Sadak v. Turkey* [GC], no. 10226/03, ECHR 8 July 2008; *Sitaropoulos and Giakoumopoulos v. Greece* [GC], no. 42202/07, ECHR 15 March 2012.

³²¹ *Matthews v. the United Kingdom* [GC], no. 24833/94, ECHR 18 February 1999.

³²² *Grosaru v. Romania*, no. 78039/01, ECHR 2 March 2010.

³²³ Kai kurių autorių nuomone, suprantamas EŽTT nenoras kištis į rinkimų sistemos pasirinkimo sritį, kadangi rinkimų sistema yra subtili, iš tarpusavyje susijusių elementų sudaryta struktūra, atsiradusi per daugelį metų vykusias politines derybas ir kompromisus ir sukurta būtent dėl nacionalinių tikslų (žr. Cameron, I. *An Introduction to the European Convention on Human Rights*. 6th edition. Uppsala: Iustus Förlag, 2011, p. 146).

³²⁴ *Yumak and Sadak v. Turkey* [GC], no. 10226/03, ECHR 8 July 2008.

³²⁵ Angl. *majority vote systems*.

cinės sistemos ir mišrios sistemos. H. M. Napel pažymi, kad dėl rinkimų sistemų EŽTT yra nustatęs visišką reikalavimų minimumą³²⁶.

Rinkimų sistemomis siekiama įgyvendinti tikslus, kurie kartais sunkiai suderinami tarpusavyje: viena vertus, pakankamai tiksliai atspindėti žmonių nuomones, kita vertus, nukreipti nuomonių sroves taip, kad būtų padėta susidaryti gana aiškiai politinei jėgai; tokiomis aplinkybėmis fraze „sąlygos, kurios garantuotų žmonių nuomonės išraiškos laisvę renkant įstatymų leidybos institucijas“ iš esmės išreiškiamas principas, kad su visais piliečiais, įgyvendinančiais savo teisę balsuoti (teisę rinkti) ir teisę iškelti savo kandidatūrą rinkimuose (teisę būti renkamam), būtų elgiamasi vienodai³²⁷. Tačiau iš to neišplaukia, kad visi balsai neišvengiamai turi turėti vienodą svorį rinkimų rezultatų atžvilgiu arba kad visi kandidatai turi turėti vienodas pergalės galimybes; taigi jokia rinkimų sistema negali eliminuoti „prastų balsų“³²⁸.

Yra daug būdų organizuoti ir įgyvendinti rinkimų sistemas bei daug *inter alia* istorinio vystymosi, kultūrų įvairovės ir politinės minties Europoje skirtumų, iš kurių kiekviena valstybė, Konvencijos dalyvė, formuoja savo demokratijos viziją³²⁹; įgyvendinant Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnį kiekviena rinkimų sistema turi būti vertinama atsižvelgiant į konkrečios valstybės politinę raidą; požymiai, ypatybės, kurios būtų nepriimtinos vienoje sistemoje, gali atitinkamai būti pateisintos kitoje, bent jau tol, kol pasirinktoji sistema sudaro sąlygas garantuoti „žmonių nuomonės išraiškos laisvę renkant įstatymų leidybos institucijas“³³⁰. Tačiau jeigu jau žmonės laisvai ir demokratiškai išreiškė savo valią, toks pasirinkimas neturėtų būti kvestionuojamas, joks vėlesnis rinkimų sistemos organizavimo pakeitimas negali paneigti tokio pasirinkimo, nebent yra neginčijamų duomenų, kad gali būti pažeista demokratinė tvarka (angl. *except in the presence of compelling grounds for the democratic order*)³³¹.

EŽTT jurisprudencijoje yra pažymėjęs, kad Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnis iš esmės nenustato valstybėms pareigos pasirinkti tokią rinkimų sistemą, kuri garantuotų, kad parlamente būtų atstovaujamos partijos, veikiančios regioniniu pagrindu

³²⁶ Napel, H. M. The European Court of Human Rights and Political Rights: the Need for More Guidance. *European Constitutional Law Review*. 2009, 5(3): 472–473.

³²⁷ *Mathieu-Mohin and Clerfayt v. Belgium*, no. 9267/81, ECHR 2 March 1987; *Gorizdra v. Moldova* (dec.), no. 53180/99, ECHR 2 July 2002; *Bompard v. France* (dec.), no. 44081/02, ECHR 4 April 2006; *Yumak and Sadak v. Turkey* [GC], no. 10226/03, ECHR 8 July 2008; Meyer, J. Electoral Rights. *The European System for the Protection of Human Rights* (edited by Macdonald, R. St. J.; Matscher, F.; Petzold, H.). Netherlands: Kluwer Academic Publishers, 1993, p. 562.

³²⁸ *Mathieu-Mohin and Clerfayt v. Belgium*, no. 9267/81, ECHR 2 March 1987; *Farrugia Migneco v. Malta* (dec.), no. 61473/00, ECHR 12 April 2001; *Gorizdra v. Moldova* (dec.), no. 53180/99, ECHR 2 July 2002; *Yumak and Sadak v. Turkey* [GC], no. 10226/03, ECHR 8 July 2008; *Kovach v. Ukraine*, no. 39424/02, ECHR 7 February 2008.

³²⁹ *Hirst v. the United Kingdom* (No. 2) [GC], no. 74025/01, ECHR 6 October 2005; *Ždanoka v. Latvia* [GC], no. 58278/00, ECHR 16 March 2006; *Lykourazos v. Greece*, no. 33554/03, ECHR 15 June 2006; *Grosaru v. Romania*, no. 78039/01, ECHR 2 March 2010; *Paksas v. Lithuania* [GC], no. 34932/04, ECHR 6 January 2011; *Sitaropoulos and Giakoumopoulos v. Greece* [GC], no. 42202/07, ECHR 15 March 2012.

³³⁰ *Mathieu-Mohin and Clerfayt v. Belgium*, no. 9267/81, ECHR 2 March 1987; *Yumak and Sadak v. Turkey* [GC], no. 10226/03, ECHR 8 July 2008; *Sitaropoulos and Giakoumopoulos v. Greece* [GC], no. 42202/07, ECHR 15 March 2012.

³³¹ *Lykourazos v. Greece*, no. 33554/03, ECHR 15 June 2006; *Yumak and Sadak v. Turkey* [GC], no. 10226/03, ECHR 8 July 2008; *Paschalidis, Koutmeridis et Zaharakis c. Grèce*, n°s. 27863/05, 28422/05 et 28028/05, CEDH 10 Avril 2008; *Petkov and Others v. Bulgaria*, nos. 77568/01, 178/02 and 505/02, ECHR 11 June 2009.

(angl. *to parties with an essentially regional base*), neatsižvelgiant į tai, kiek tokia partija gavo balsų kitose valstybės dalyse; tačiau, antra vertus, problemų gali kilti, jeigu priimtais įstatymais buvo siekiama, kad tokios partijos nebūtų atstovaujamos parlamente³³².

EŽTT yra ne kartą³³³ nagrinėjęs klausimą dėl valstybių nustatytų rinkimų slenksčių atitiktis Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje įtvirtintoms nuostatomis. Nagrinėjant su rinkimų sistemomis susijusias bylas, EŽTT užduotis yra nustatyti, ar parlamento rinkimų reglamentuojančių normų poveikis yra toks, kad kai kuriems asmenims ar asmenų grupėms draudžiama dalyvauti šalies politiniame gyvenime ir ar konkrečios rinkimų sistemos sukelti prieštaravimai (angl. *discrepancies*) gali būti laikomi savavališkais, ar rinkimų sistema yra tokia, kad ji yra palanki vienai politinei partijai ar kandidatui, nes suteikia jiems pranašumą rinkimuose kitų sąskaita. EŽTT pripažino³³⁴, kad dėl aukštų rinkimų slenksčių dalis rinkėjų gali likti neatstovaujama, tačiau vien tik ši aplinkybė pati savaime nėra lemiamą; tokie rinkimų slenksčiai gali būti būtina korekcinė priemonė (angl. *corrective adjustment*) proporcinėje sistemoje, net jeigu tai neparanku mažoms partijoms. EŽTT jurisprudencijoje yra pripažinęs, kad parlamento rinkimuose, vykstančiuose pagal proporcinę rinkimų sistemą, nustatytas 4 procentų³³⁵, 5 procentų³³⁶ rinkimų slenkstis nepažeidžia Konvencijos, nes rinkimų slenksčiai skirti teisėtam tikslui, t. y. tam, kad būtų padėta valstybėje iškilti jėgoms, kurios yra pakankamai atstovaujančios, sudaro sąlygas išvengti pernelyg didelio parlamento susiskaldymo, užtikrinti vyriausybės stabilumą.

Rinkimų slenksčio poveikis gali skirtis įvairiose šalyse ir skirtingos sistemos gali siekti skirtingų, kartais net priešingų, politinių tikslų. Viena sistema gali daugiau koncentruotis į teisingą partijų atstovavimą parlamente, o kita gali siekti išvengti partinės sistemos fragmentacijos ir skatinti vienos partijos valdančiosios daugumos parlamente susiformavimą; nė vienas iš šių tikslų pats savaime negali būti laikomas nepagrįstu; be to, rinkimų slenksčių atliekamas vaidmuo skiriasi priklausomai nuo jų lygio ir šalies partinės sistemos; žemas rinkimų slenkstis užkerta kelią tik labai mažoms grupėms, dėl to yra sunkiau suformuoti stabilias daugumas, o tais atvejais, kai partinė sistema yra labai susiskaldžiusi (angl. *is highly fragmented*), dėl nustatyto aukšto rinkimų slenksčio daug rinkėjų lieka neatstovaujami³³⁷. EŽTT yra konstatavęs, kad net sistema, kurioje nustatyti palyginti aukšti rinkimų slenksčiai (pavyzdžiui, parašų, kurie turi būti surinkti, kad asmuo galėtų kelti savo kandidatūrą rinkimuose, skaičius, arba minimalus procentas balsų, kuris turi būti surinktas per rinkimus, kad kandidatas turėtų teisę gauti mandatą), gali būti laikoma atitinkančia Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnį³³⁸.

³³² *Yumak and Sadak v. Turkey* [GC], no. 10226/03, ECHR 8 July 2008.

³³³ Žr. *Yumak and Sadak v. Turkey* [GC], no. 10226/03, ECHR 8 July 2008 (taip pat *Yumak and Sadak v. Turkey*, no. 10226/03, ECHR 30 January 2007); *Partija „Jaunie Demokrāti“ et Partija „Mūsu Zeme“ c. Lettonie* (déc.), n°. 10547/07 et 34049/07, CEDH 29 Novembre 2007; *Gorizdra v. Moldova* (dec.), no. 53180/99, ECHR 2 July 2002; *Federacion Nacionalista Canaria v. Spain* (dec.), no. 56618/00, ECHR 7 June 2001.

³³⁴ Žr. *Yumak and Sadak v. Turkey* [GC], no. 10226/03, ECHR 8 July 2008.

³³⁵ *Gorizdra v. Moldova* (dec.), no. 53180/99, ECHR 2 July 2002.

³³⁶ *Partija „Jaunie Demokrāti“ et Partija „Mūsu Zeme“ c. Lettonie* (déc.), n°. 10547/07 et 34049/07, CEDH 29 Novembre 2007.

³³⁷ *Yumak and Sadak v. Turkey* [GC], no. 10226/03, ECHR 8 July 2008.

³³⁸ *Gorizdra v. Moldova* (dec.), no. 53180/99, ECHR 2 July 2002; *Sukhovetsky v. Ukraine*, no. 13716/02, ECHR 28 March 2006; *Federacion Nacionalista Canaria v. Spain* (dec.), no. 56618/00, ECHR 7 June 2001.

EŽTT 2008 m. liepos 8 d. byloje *Yumak ir Sudak prieš Turkiją* priimtame sprendime iš esmės vertino, ar Turkijoje nustatytas 10 procentų rinkimų slenkstis nepažeidžia Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnio. EŽTT šiame sprendime pažymėjo, kad apskritai 10 procentų rinkimų slenkstis yra pernelyg didelis, tačiau konstatavo, kad Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnis nebuvo pažeistas³³⁹. Iš EŽTT sprendimo matyti, kad pažeidimas nebuvo nustatytas dėl to, jog EŽTT atsižvelgė ir byloje laikė ypač reikšminga aplinkybę ypatingą Turkijoje vykusių parlamento rinkimų politinį kontekstą ir koreguojamąsias bei kitas garantijas, kurios apribojo tokio aukšto rinkimų slenkščio poveikį praktikoje. Šioje byloje EŽTT pripažino, kad tokiu aukštu rinkimų slenkščiu buvo siekiama teisėto tikslo – išvengti pernelyg didelio susiskaldymo parlamente ir stiprinti vyriausybės stabilumą. Vertindamas rinkimų slenkščio proporcingumą, EŽTT vertino jį lygindamas su kitose Europos valstybėse taikomais rinkimų slenkščiais³⁴⁰. Sprendime buvo pažymėta, kad toks rinkimų slenkstis yra didžiausias tarp Europos Tarybos valstybių narių, kad maždaug 5 procentų rinkimų slenkstis labiausiai atitinka valstybių narių bendrą praktiką, tačiau buvo pabrėžta, kad kiekviena rinkimų sistema turi būti vertinama atsižvelgiant į atitinkamos valstybės politinę raidą; požymiai, ypatybės, kurios būtų nepriimtinos vienoje sistemoje, gali atitinkamai būti pateisintos kitoje, bent jau tol, kol pasirinktoji sistema sudaro sąlygas garantuoti „žmonių nuomonės išraiškos laisvę renkant įstatymų leidybos institucijas“. EŽTT atkreipė dėmesį, kad rinkimų slenkščiai Europos Tarybos valstybėse narėse skiriasi priklausomai nuo to, ar jie taikomi partijai, ar koalicijai, tačiau nenagrinėjo tokio rinkimų slenkščio diferencijavimo pagrįstumo. Pažymėtina, kad šioje byloje EŽTT svarbią reikšmę suteikė Turkijos Konstitucinio Teismo sprendimams.

3.3. Institucijos, atsakingos už rinkimų organizavimą (rinkimų komisijos)

Labai svarbu, kad institucijos, atsakingos už rinkimų organizavimą, administravimą (angl. *administration*), dirbtų skaidriai ir būtų nešališkos bei nepriklausomos nuo politinių manipuliacijų; kad jų veikla (priimami sprendimai) būtų lydima minimalių apsaugos priemonių nuo savavališkumo, o sprendimai būtų pakankamai pagrįsti³⁴¹. Rinkimų komisijos tikslas – užtikrinti veiksmingą ir nešališką laisvų ir teisingų rinkimų administravimą, o to nebūtų galima pasiekti, jeigu tokia komisija taptų dar viena politinės rinkimų kandidatų kovos vieta³⁴². EŽTT jurisprudencijoje apskritai pabrėžiama būtinybė palaikyti politinį neutralumą tų valstybės pareigūnų, teisėjų ir kitų asmenų valstybės tarnyboje, kurie įgyvendina valstybinę valdžią (angl. *other persons in State service who exercise public*

³³⁹ Komentuodamas EŽTT sprendimą, priimtą 2008 m. liepos 8 d. byloje *Yumak ir Sadak prieš Turkiją*, I. Cameron pažymėjo, kad sąžiningas, teisingas rinkimų sistemos reglamentavimas yra svarbiausias demokratijai; jeigu rinkimų sistema neveikia taip, kad būtų tinkamai atspindėti rinkėjų balsai, tada tai turi atgarsį visai konstitucijos sistemai (žr. Cameron, I. *European Court of Human Rights: May 2008–April 2009. European Public Law*. 2009, 15(4): 498).

³⁴⁰ EŽTT sprendime vertinimą, ar Turkijoje nustatytas 10 procentų rinkimų slenkstis yra proporcingas, pradėjo nuo jo vertinimo lyginant su kitose Europos valstybėse taikomais rinkimų slenkščiais. EŽTT plačiai analizavo kitų Europos valstybių praktiką šiuo aspektu.

³⁴¹ *The Georgian Labour Party v. Georgia*, no. 9103/04, ECHR 8 July 2008; *Namat Aliyev v. Azerbaijan*, no. 18705/06, ECHR 8 April 2010; *Kerimova v. Azerbaijan*, no. 20799/06, ECHR 30 September 2010; *Hajili v. Azerbaijan*, no. 6984/06, ECHR 10 January 2012; *Mammadov v. Azerbaijan (No. 2)*, no. 6441/06, ECHR 10 January 2012; *Kerimli and Alibeyli v. Azerbaijan*, nos. 18475/06 and 22444/06, ECHR 10 January 2012.

³⁴² *The Georgian Labour Party v. Georgia*, no. 9103/04, ECHR 8 July 2008.

authority), kad būtų užtikrinta, kad su visais piliečiais būtų elgiamasi vienodai ir teisingai ir tai nebūtų paneigta dėl politinių sumetimų³⁴³. Pavyzdžiui, EŽTT byloje *Gruzijos darbo partija prieš Gruziją* priimtame sprendime³⁴⁴ išreiškė abejonę dėl to, kad partijos atstovas rinkimų komisijoje, kurį tokia partija paskyrė dėl jo lojalumo partijos vertybėms ir disciplinai, neišvengiamai ir nedelsiant taptų nepriklausomas ir nešališkai mąstantis valstybės tarnautojas tik dėl to, kad užpildė oficialią deklaraciją, nepaisant to, kad asmuo, paskirtas komisijos nariu, išstotų iš politinės partijos arba sustabdytų savo narystę joje.

EŽTT jurisprudencijoje nėra nurodyta, kokiais kriterijais remiantis turėtų būti sudaromos rinkimų komisijos, kokia turėtų būti jų sudėtis, kad jos būtų laikomos nepriklausomomis ir nešališkomis. Daugiausia dėmesio rinkimų komisijų sudarymo klausimui EŽTT skyrė minėtame byloje *Gruzijos darbo partija prieš Gruziją* priimtame sprendime. Šiame sprendime EŽTT analizavo institucijų, atsakingų už rinkimų organizavimą, administravimą, sudarymo praktiką Europos valstybėse ir padarė išvadą, kad Europoje nėra vienodos rinkimus organizuojančių institucijų sudarymo ir veikimo sistemos, jos skiriasi ir skirtumai priklauso nuo konkrečiai valstybei būdingų istorinių ir politinių veiksnių. Šiame kontekste EŽTT konstatavo, kad valstybėms, Konvencijos dalyvėms, sudarant rinkimus organizuojančias institucijas turėtų būti suteikta tiek diskrecijos laisvės, kiek pasirinkta sistema užtikrina sąlygas, garantuojančias „žmonių nuomonės išraiškos laisvę renkant įstatymų leidybos institucijas“³⁴⁵.

3.4. Rinkimų teisės

Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje laiduojamos teisės yra esminės kuriant ir saugant veiksmingos ir prasmingos demokratijos, kurioje viešpatauja teisės viršenybė, pagrindus³⁴⁶. Kaip minėta, Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje yra įtvirtintos šios

³⁴³ *Rekvényi v. Hungary* [GC], no. 25390/94, ECHR 20 May 1999; *Vogt v. Germany* [GC], no. 17851/91, ECHR 26 September 1995; *The Georgian Labour Party v. Georgia*, no. 9103/04, ECHR 8 July 2008.

³⁴⁴ *The Georgian Labour Party v. Georgia*, no. 9103/04, ECHR 8 July 2008.

³⁴⁵ Pavyzdžiui, 2008 m. liepos 8 d. sprendime byloje *Gruzijos darbo partija prieš Gruziją* EŽTT pažymėjo, kad atsižvelgiant į tai, jog Gruzijoje penkis komisijos narius iš penkiolikos kiekvieno lygio rinkimų komisijos narių, taip pat jų pirmininkus tiesiogiai arba netiesiogiai skirdavo Gruzijos Prezidentas, be to, mažiausiai vienas šių rinkimų komisijų narys buvo Prezidento Nacionalinio Judėjimo partijos atstovas, proprezidentinės jėgos visų lygių rinkimų komisijose turėjo santykinę daugumą lyginant su kitų politinių partijų atstovais. EŽTT nuomone, tokia proporcija – septyni nariai iš penkiolikos rinkimų komisijos narių, įskaitant pirmininkus, kurie turi lemiamą balsą ir yra skiriami Gruzijos Prezidento ir jo partijos, yra ypač aukštas lyginant su kitomis Europos valstybėmis. Šiame sprendime EŽTT konstatavo, kad rinkimų komisijų sudarymui visuose lygiuose iš tikrųjų trūko atsvaros Prezidento įtakos atžvilgiu ir kad tokios komisijos vargu ar galėjo būti nepriklausomos nuo išorinio politinio spaudimo, tačiau nesant konkrečių įrodymų, kad rinkimų komisijos piktnaudžiavo valdžia ar sukčiavo taip pakenkdamos pareiškėjui, EŽTT nusprendė, kad Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnis rinkimų komisijų sudarymo aspektu nebuvo pažeistas.

³⁴⁶ *Tănase v. Moldova* [GC], no. 7/08, ECHR 27 April 2010; *Hirst v. the United Kingdom (No. 2)* [GC], no. 74025/01, ECHR 6 October 2005; *Alajos Kiss v. Hungary*, no. 38832/06, ECHR 20 May 2010; *Kerimova v. Azerbaijan*, no. 20799/06, ECHR 30 September 2010; *Kerimli and Alibeyli v. Azerbaijan*, nos. 18475/06 and 22444/06, ECHR 10 January 2012; *Hajili v. Azerbaijan*, no. 6984/06, ECHR 10 January 2012. Šiame kontekste paminėtina, kad, pavyzdžiui, teisės literatūroje nurodoma, jog žmogaus teisė dalyvauti valdant savo šalį, kuri dažniausiai „interpretuojama kaip teisė dalyvauti laisvuose rinkimuose, slapta balsuojant“, Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje įtvirtinta „tik tokiu aspektu“ ir „įtvirtinta iš esmės tik kaip politinis susitariančių šalių įsipareigojimas garantuoti realią atstovaujамąją demokratiją“ (žr. Stačiokas, S. Žmogaus teisė dalyvauti

teisės: teisė balsuoti³⁴⁷ (teisė rinkti), teisė iškelti savo kandidatūrą rinkimuose (teisė būti renkamam), teisė, laimėjus rinkimus, būti parlamento nariu. Teisė rinkti ir teisė būti renkamam nėra absoliučios teisės, joms gali būti taikomi apribojimai³⁴⁸. Valstybės, Konvencijos dalyvės, savo vidaus teisės sistemose nustato šių teisių įgyvendinimo sąlygas, kurios pagal Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnį iš esmės yra galimos; šioje srityje jos turi plačią diskrecijos laisvę³⁴⁹. Tačiau būtent EŽTT yra ta institucija, kuri nustato, ar buvo laikytasi Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje nustatytų reikalavimų; EŽTT turi įsitikinti, kad nustatytos teisės balsuoti (teisės rinkti) ir teisės iškelti savo kandidatūrą rinkimuose (teisės būti renkamam) įgyvendinimo sąlygos: 1) neapriboja šių teisių taip, kad pakenktų pačiai jų esmei ir dėl jų tos teisės taptų neveiksmingos; 2) sąlygos yra nustatytos siekiant teisėto tikslo; 3) pritaikytos priemonės yra proporcingos; taip pat, kad jos nėra savavališkos³⁵⁰, atitinka teisėtumo reikalavimus³⁵¹ (taigi tokios sąlygos (apribojimai) taip pat

valdant savo šalį. *Asmens konstitucinės teisės Lietuvoje*. Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 1996, p. 57; taip pat žr. Bazylevas, I., et. al. *Žmogaus teisės Lietuvoje: padėties įvertinimas*. Vilnius, 2002, p. 13).

³⁴⁷ Literatūroje nurodoma, kad Konvencija nedraudžia privalomo balsavimo (žr. Clayton, R.; Tomlinson, H. *The Law of Human Rights*. Second edition. New York: Oxford University Press, 2009, p. 1900).

³⁴⁸ *Mathieu-Mohin and Clerfayt v. Belgium*, ECHR 2 March 1987; *Ahmed and Others v. the United Kingdom*, no. 22954/93, ECHR 2 September 1998; *Labita v. Italy* [GC], no. 26772/95, ECHR 6 April 2000; *Podkolzina v. Latvia*, no. 46726/99, ECHR 9 April 2002; *Lella v. Finland (dec.)*, no. 51975/99, ECHR 15 October 2002; *Py v. France*, no. 66289/01, ECHR 11 January 2005; *Sevinger and Eman v. the Netherlands (dec.)*, nos. 17173/07 and 17180/07, ECHR 6 September 2007; *Gakiyev and Gakiyeva v. Russia*, no. 3179/05, ECHR 23 April 2009; *Orujov v. Azerbaijan*, no. 4508/06, ECHR 26 July 2011. Teisės literatūroje akcentuojama, kad Konvencijoje įtvirtintų teisių ir laisvių ribojimai turi būti nustatyti įstatymu (žr. Merrills, J. G.; Robertson, A. H. *Human Rights in Europe: A Study of the European Convention on Human Rights*. Fourth Edition. Manchester: Juris Publishing, 2001). Atkreiptinas dėmesys, kad EŽTT praktikoje buvo ir pakankamai keistų peticijų dėl tariamo Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnio pažeidimo, pavyzdžiui, byloje *Lella v. Finland* pareiškėjas ginčijo, kad atsisakius atidėti jam skirtos laisvės atėmimo bausmės vykdymą per 1999 m. kovo mėnesį vykusius parlamento rinkimus ir atsisakius išleisti jį iš kalėjimo rinkimų dieną ir prieš ją, buvo pažeistos jo Konvencijoje įtvirtintos teisės; EŽTT konstatavo, kad Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnis negali būti interpretuojamas kaip garantuojantis kokią nors absoliučią teisę, kad laisvės atėmimo bausmės vykdymas būtų atidėtas arba būtų suteiktas leidimą išėiti iš kalėjimo, idant būtų palengvinta teisiomojo ar nuteistojo rinkimų kampanija (žr. *Lella v. Finland (dec.)*, no. 51975/99, ECHR 15 October 2002).

³⁴⁹ *Mathieu-Mohin and Clerfayt v. Belgium*, no. 9267/81, ECHR 2 March 1987; *Gitonas and Others v. Greece*, nos. 18747/91, 19376/92, 19379/92, ECHR 1 July 1997; *Campagno v. Italy*, no. 77955/01, ECHR 23 March 2006; *Russian Conservative Party of Entrepreneurs and Others v. Russia*, nos. 55066/00 and 55638/00, ECHR 11 January 2007; *Seyidzade v. Azerbaijan*, no. 37700/05, ECHR 3 December 2009; *McGuinness v. the United Kingdom (dec.)*, no. 39511/98, ECHR 8 June 1999; *Vito Sante Santoro v. Italy*, no. 36681/97, ECHR 1 July 2004; *Krasnov and Skuratov v. Russia*, nos. 17864/04 and 21396/04, ECHR 19 July 2007.

³⁵⁰ *Mathieu-Mohin and Clerfayt v. Belgium*, no. 9267/81, ECHR 2 March 1987; *Gitonas and Others v. Greece*, nos. 18747/91, 19376/92, 19379/92, ECHR 1 July 1997; *Labita v. Italy* [GC], No. 26772/95, ECHR 6 April 2000; *Holovaty v. Ukraine (dec.)*, no. 43239/98, ECHR 16 March 2000; *Aziz v. Cyprus*, no. 69949/01, ECHR 22 June 2004; *Melnychenko v. Ukraine*, no. 17707/02, ECHR 19 October 2004; *Hirst v. the United Kingdom (No. 2)* [GC], no. 74025/01, ECHR 6 October 2005; *Vitrenko and Others (dec.)*, no. 23510/02, ECHR 16 December 2008; *Alajos Kiss v. Hungary*, no. 38832/06, ECHR 20 May 2010; *Orujov v. Azerbaijan*, no. 4508/06, ECHR 26 July 2011; *Khanhuseyn Aliyev v. Azerbaijan*, no. 19554/06, ECHR 21 February 2012.

³⁵¹ *Sitaropoulos and Giakoumopoulos v. Greece* [GC], no. 42202/07, ECHR 15 March 2012; *Seyidzade v. Azerbaijan*, no. 37700/05, ECHR 3 December 2009; *Tănase v. Moldova* [GC], no. 7/08, ECHR 27 April 2010. Pavyzdžiui, byloje *Tănase prieš Moldovą* priimtame sprendime vertindamas, ar pasyvosios rinkimų teisės ribojimas atitinka teisėtumo reikalavimą, EŽTT iš esmės vertino teisinio reguliavimo, įtvirtinančio tokį ribojimą, aiškumą – šioje byloje EŽTT pažymėjo, kad ribojimas įstatyme suformuluotas pakankamai aiškiai, įstatymas buvo paskelbtas Oficialiame leidinyje; atsižvelgdamas į tai, EŽTT konstatavo, kad įstatymas,

turi derintis su teisės viršenybės principu ir turėti pakankamai apsaugos priemonių nuo savavališkumo³⁵²). EŽTT jurisprudencijoje akcentuojama, kad ypač tokios sąlygos negali trukdyti Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje įtvirtintam pagrindiniam principui – „žmonių nuomonės išraiškos laisvei renkant įstatymų leidybos institucijas“³⁵³, t. y. jos turi atspindėti interesą apsaugoti rinkimų proceso, kuriuo siekiama nustatyti žmonių valią, tam pasinaudojant visuotine rinkimų teise, vientisumą ir veiksmingumą, o ne būti priešingos tam interesui³⁵⁴. Kai kurie autoriai akcentuoja, kad Konvencijoje įtvirtintos teisės rinkti ir teisė būti renkamam nėra garantuojamos *per se*, jų tikslas užtikrinti žmonių nuomonės išraiškos laisvę renkant įstatymų leidybos institucijas³⁵⁵. Pavyzdžiui, nustatant minimalaus amžiaus reikalavimą gali būti siekiama garantuoti asmenų, dalyvaujančių rinkimų procese, brandumą arba tam tikromis aplinkybėmis rinkimų teisės turėjimas gali būti siejamas su tam tikrais kriterijais, pavyzdžiui, gyvenamosios vietos, siekiant nustatyti turinčiuosius nenutrūkstamus ar glaudžius ryšius su atitinkama valstybe³⁵⁶. Bet koks bendro pobūdžio, automatinis, be jokios atrankos nukrypimas nuo visuotinės rinkimų teisės principo kelia riziką, kad bus pakenkta tokiu būdu išrinktos įstatymų leidybos institucijos ir jos priimtų įstatymų teisėtumui³⁵⁷. Rinkimų teisės nesuteikimas kurioms nors gyventojų grupėms ar kategorijoms turi atitikti Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnio pagrindinius tikslus³⁵⁸. Be to, kaip minėta, jeigu jau žmonės laisvai ir demokratiškai išreiškė savo valią, joks vėlesnis rinkimų sistemos organizavimo pakeitimas negali paneigti tokio

kuriame buvo įtvirtintas pasyviosios rinkimų teisės ribojimas, atitiko reikalavimą galėjimo iš anksto numatyti, suprasti įstatymo, kuriame įtvirtintas toks ribojimas, turinį, sukeliamas pasekmes.

³⁵² *Petkov and Others v. Bulgaria*, nos. 77568/01, 178/02 and 505/02, ECHR 11 June 2009.

³⁵³ *Mathieu-Mohin and Clerfayt v. Belgium*, no. 9267/81, ECHR 2 March 1987; *McGuinness v. the United Kingdom* (dec.), no. 39511/98, ECHR 8 June 1999; *Hilbe v. Liechtenstein* (dec.), no. 31981/96, ECHR 7 September 1999; *Py v. France*, no. 66289/01, ECHR 11 January 2005; *Hirst v. the United Kingdom* [GC], no. 74025/01, ECHR 6 October 2005; *Yumak and Sadak v. Turkey* [GC], no. 10226/03, ECHR 8 July 2008; *Lykourezos v. Greece*, no. 33554/03, ECHR15 June 2006; *Ždanoka v. Latvia* [GC], no. 58278/00, ECHR 16 March 2006; *Seyidzade v. Azerbaijan*, no. 37700/05, ECHR 3 December 2009; *Tănase v. Moldova* [GC], no. 7/08, ECHR 27 April 2010; *Frodl v. Austria*, no. 20201/04, ECHR 8 April 2010; *Namat Aliyev v. Azerbaijan*, no. 18705/06, ECHR 8 April 2010; *Alajos Kiss v. Hungary*, no. 38832/06, ECHR 20 May 2010; *Kerimova v. Azerbaijan*, no. 20799/06, ECHR 30 September 2010; *Erel and Damdelen v. Cyprus* (dec.), no. 39973/07, ECHR 14 December 2010; *Kerimli and Alibeyli v. Azerbaijan*, nos. 18475/06 and 22444/06, ECHR 10 January 2012; *Mammadov v. Azerbaijan (No. 2)*, no. 6441/06, ECHR 10 January 2012.

³⁵⁴ *Hirst v. the United Kingdom* [GC], no. 74025/01, ECHR 6 October 2005; *Seyidzade v. Azerbaijan*, no. 37700/05, ECHR 3 December 2009; *Frodl v. Austria*, no. 20201/04, ECHR 8 April 2010; *Namat Aliyev v. Azerbaijan*, no. 18705/06, ECHR 8 April 2010; *Alajos Kiss v. Hungary*, no. 38832/06, ECHR 20 May 2010; *Kerimova v. Azerbaijan*, no. 20799/06, ECHR 30 September 2010; *Tănase v. Moldova* [GC], no. 7/08, ECHR 27 April 2010; *Kerimli and Alibeyli v. Azerbaijan*, nos. 18475/06 and 22444/06, ECHR 10 January 2012; *Mammadov v. Azerbaijan (No. 2)*, no. 6441/06, ECHR 10 January 2012.

³⁵⁵ Hillgruber, C.; Jestaedt, M. *The European Convention on Human Rights and the Protection of National Minorities*. Germany: Verlag Wissenschaft und Politik, 1994, p. 64.

³⁵⁶ *Hirst v. the United Kingdom* [GC], no. 74025/01, ECHR 6 October 2005; *Hilbe v. Liechtenstein* (dec.), no. 31981/96, ECHR 7 September 1999; *Melnychenko v. Ukraine*, no. 17707/02, ECHR 19 October 2004.

³⁵⁷ *Hirst v. the United Kingdom* [GC], no. 74025/01, ECHR 6 October 2005; *Yumak and Sadak v. Turkey* [GC], no. 10226/03, ECHR 8 July 2008; *Sitaropoulos and Giakoumopoulos v. Greece* [GC], no. 42202/07, ECHR 15 March 2012.

³⁵⁸ *Hirst v. the United Kingdom* [GC], no. 74025/01, ECHR 6 October 2005; *Ždanoka v. Latvia* [GC], no. 58278/00, ECHR 16 March 2006; *Kovach v. Ukraine*, no. 39424/02, ECHR 7 February 2008; *Alajos Kiss v. Hungary*, no. 38832/06, ECHR 20 May 2010.

pasirinkimo, nebent yra negincijamų duomenų, kad gali būti pažeista demokratinė tvarka (angl. *except in the presence of compelling grounds for the democratic order*)³⁵⁹.

Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje įtvirtintos teisės yra taip glaudžiai susijusios su konkrečiu asmeniu, kad jos nėra perduodamos³⁶⁰. Be to, teisė rinkti ir teisė būti renkamam yra labai glaudžiai susijusios tarpusavyje, tai ne kartą buvo atskleista EŽTT jurisprudencijoje³⁶¹.

Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje, skirtingai nei kitose Konvencijos nuostatose (pavyzdžiui, Konvencijos 8, 9, 10, 11 straipsniuose³⁶²), neįtvirtintas sąrašas tikslų, kurių siekiant gali būti nustatomi apribojimai, taikytini šiame Konvencijos straipsnyje įtvirtintoms rinkimų teisėms; todėl platus tikslų spektras gali būti suderinamas su Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsniu³⁶³. Atsižvelgiant į tai, kad Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje nėra įtvirtintas konkretus „teisėtų tikslų“ (tokių, kokie, pavyzdžiui, išvardyti Konvencijos 8–11 straipsniuose) sąrašas, valstybės, Konvencijos dalyvės, gali laisvai remtis tikslu, kurio nėra „tokiame sąrašė“, kad pateisintų taikomą apribojimą, jeigu tokio tikslo atitiktų teisės viršenybės principui ir bendriesiems Konvencijos tikslams patvirtina konkrečios bylos aplinkybės³⁶⁴.

³⁵⁹ *Lykourazos v. Greece*, no. 33554/03, ECHR 15 June 2006; *Yumak and Sadak v. Turkey* [GC], no. 10226/03, ECHR 8 July 2008.

³⁶⁰ *Kolomojtsjev-Rybalka and Others v. Ukraine, Kolomojtsjev-Rybalka v. Ukraine* (dec.), nos. 39808/02 and 11632/03, ECHR 30 August 2011.

³⁶¹ Pavyzdžiui, byloje *Sadak ir kiti prieš Turkiją* priimtame sprendime EŽTT konstatavo, kad pareiškėjų partijos likvidavimas ir tai, kad iš pareiškėjų buvo atimti parlamento nario mandatai, ne tik pažeidė jų teisę būti renkamas ir būti parlamento nariais, bet taip pat pažeidė rinkėjų, kurie išrinko juos parlamento nariais, aukščiausią suverenią galią (žr. *Sadak and Others v. Turkey* (No. 2), nos. 25144/94, 26149/95 to 26154/95, 27100/95 and 27101/95, ECHR 11 June 2002). Byloje *Lykourazos prieš Graikiją* priimtame sprendime EŽTT pažymėjo ne tik tai, kad dėl to, jog pareiškėjas neteko parlamento nario mandato buvo pažeistos jo rinkimų teisės, bet ir tai, kad dėl šio fakto jo rinkėjai neteko atstovo, kurį jie išrinko laisvai ir demokratiškai, kad atstovautų jiems parlamente 4 metus (žr. *Lykourazos v. Greece*, no. 33554/03, ECHR 15 June 2006).

³⁶² Konvencijos 8 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad naudojimasis teise į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą gali būti ribojamas įstatymų nustatytais atvejais, kai tai būtina demokratinėje visuomenėje valstybės saugumo, visuomenės saugos ar šalies ekonominės gerovės interesams, siekiant užkirsti kelią viešos tvarkos pažeidimams ar nusikaltimams, taip pat žmonių sveikatai ar moralei arba kitų asmenų teisėms ir laisvėms apsaugoti. Konvencijos 9 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad laisvė skelbti savo religiją ar tikėjimą gali būti apriojama tik tiek, kiek yra nustatęs įstatymas ir tik tada, kai tai būtina demokratinėje visuomenėje jos saugumo interesams, viešai tvarkai, žmonių sveikatai ar moralei arba kitų asmenų teisėms ir laisvėms apsaugoti. Konvencijos 10 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad naudojimasis saviraiškos laisve, kadangi jis yra susijęs ir su pareigomis bei atsakomybe, gali būti priklausomas nuo tam tikrų formalumų, sąlygų, apribojimų ar sankcijų, kurias nustato įstatymas ir kurios demokratinėje visuomenėje yra būtinos valstybės saugumo, teritorinio vientisumo ar visuomenės apsaugos tikslais, siekiant užkirsti kelią viešos tvarkos pažeidimams ar nusikaltimams, apsaugoti žmonių sveikatą ar moralę, taip pat kitų asmenų garbę ar teises, užkirsti kelią įslaptintos informacijos atskleidimui arba užtikrinti teisinės valdžios autoritetą ir nešališkumą. Konvencijos 11 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad naudojimuisi susirinkimų ir asociacijos laisve netaikomi jokie apribojimai, išskyrus tuos, kuriuos numato įstatymas ir kurie yra būtini demokratinėje visuomenėje dėl valstybės saugumo ar visuomenės apsaugos, siekiant užkirsti kelią viešos tvarkos pažeidimams ar nusikaltimams, apsaugoti žmonių sveikatą ar moralę arba kitų asmenų teises ir laisves. Šis straipsnis nekluduoja įvesti teisėtus apribojimus naudojimuisi šiomis teisėmis asmenims, tarnaujantiems ginkluotose pajėgose, policijoje ar valstybės tarnyboje.

³⁶³ Žr. *Campagno v. Italy*, no. 77955/01, ECHR 23 March 2006; *Tănase v. Moldova* [GC], no. 7/08, ECHR 27 April 2010; *Alajos Kiss v. Hungary*, no. 38832/06, ECHR 20 May 2010.

³⁶⁴ *Ždanoka v. Latvia* [GC], no. 58278/00, ECHR 16 March 2006; *Yumak and Sadak v. Turkey* [GC], no. 10226/03, ECHR 8 July 2008; *Orujov v. Azerbaijan*, no. 4508/06, ECHR 26 July 2011; *Seyidzade v. Azerbaijan*,

Pažymėtina, kad, nagrinėdamas bylas dėl tariamo Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnio pažeidimo, EŽTT netaiko „būtinumo“ (angl. *necessity*) arba „neatidėliotino visuomeninio poreikio“ (angl. *pressing social need*) testų; EŽTT daugiausia sutelkdavo dėmesį į du vertinimo matavimus: 1) ar konkrečiu atveju stigo proporcingumo, ar būta savavališkumo; 2) ar apribojimu buvo varžoma žmonių nuomonės išraiškos laisvė; dėl to visada buvo akcentuojama valstybių, Konvencijos dalyvių, turima plati diskrecijos laisvė³⁶⁵. Be to, EŽTT pabrėžė būtinybę kiekvieną rinkimų įstatymą vertinti atsižvelgiant į atitinkamos valstybės politinę raidą, nes tam tikri dalykai, nepriimtini vienoje sistemoje, gali būti pateisinami kitoje sistemoje. Poreikis individualizuoti įstatymuose nustatytą priemonę, kuri, asmens teigimu, pažeidžia Konvenciją, ir tokio individualizavimo laipsnis, kai to reikalaujama Konvencijoje, priklauso nuo kiekvienos konkrečios bylos aplinkybių, būtent nuo ginčijamo įstatyme nustatyto apribojimo pobūdžio, tipo, trukmės ir padarinių³⁶⁶.

Iš esmės EŽTT tyrimas, ar Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnis nebuvo pažeistas dėl to, kad asmuo neturėjo teisės balsuoti rinkimuose, paprastai apimdavo platesnį įstatymo nuostatų, atimančių asmeniui ar tam tikrai asmenų grupei teisę balsuoti, proporcingumo vertinimą; o EŽTT tyrimas, ar minėtas Konvencijos straipsnis nebuvo pažeistas dėl to, kad asmuo negalėjo kandidatuoti, daugiausia ribodavosi tikrinimu, ar vykdant šalies vidaus procedūras būta savavališkumo (angl. *arbitrariness*), dėl kurio asmuo neteko teisės kelti savo kandidatūrą³⁶⁷.

Nors valstybės turi plačią veiksmų laisvę savo konstitucinėje santvarkoje nustatydamos taisykles, reglamentuojančias parlamento rinkimus ir parlamento sudarymą, ir taikomi kriterijai gali skirtis priklausomai nuo kiekvienai valstybei būdingų istorinių ir politinių aplinkybių, šios taisyklės neturi būti tokios, kad neleistų kai kuriems asmenims ar jų grupėms dalyvauti šalies politiniame gyvenime, ypač renkant įstatymų leidybos instituciją, tai teisė, kurią garantuoja ir Konvencija, ir visų susitariančių valstybių konstitucijos³⁶⁸. EŽTT yra nurodęs, kad Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnio nuostatos iš esmės neužkerta kelio valstybėms, Konvencijos dalyvėms, įstatymuose įtvirtintomis priemonėmis nustatyti tokią politiką, kad tam tikra asmenų kategorija ar grupė būtų traktuojama skirtingai, palyginti su kitomis, tačiau tik jei visos įstatyme nustatytos grupės ar kategorijos teisių varžymas būtų pateisinamas Konvencijos³⁶⁹.

no. 37700/05, ECHR 3 December 2009; *Sitaropoulos and Giakoumopoulos v. Greece* [GC], no. 42202/07, ECHR 15 March 2012; *Khanhuseyn Aliyev v. Azerbaijan*, no. 19554/06, ECHR 21 February 2012; *Abil v. Azerbaijan*, no. 16511/06, ECHR 21 February 2012; *Atakishi v. Azerbaijan*, no. 18469/06, ECHR 28 February 2012.

³⁶⁵ *Ždanoka v. Latvia* [GC], no. 58278/00, ECHR 16 March 2006; *Yumak and Sadak v. Turkey* [GC], no. 10226/03, ECHR 8 July 2008; *Seyidzade v. Azerbaijan*, no. 37700/05, ECHR 3 December 2009. Pavyzdžiui, sprendime, priimtame byloje *Farrugia Migneco prieš Malta* (žr. *Farrugia Migneco v. Malta* (dec.), no. 61473/00, ECHR 12 April 2001), EŽTT nurodė, kad Maltos Konstitucinio Teismo sprendimuose nėra nieko tokio, kas rodytų, kad pareiškėjo prašymai atmesti pažeidžiant Maltos įstatymus, proporcingumo principą, savavališkai, ar kliudant „žmonių nuomonės išraiškos laisvei renkant įstatymų leidybos instituciją. Taip pat žr. Kälän, W; Künzli, J, *The Law of International Human Rights Protection*. Oxford: Oxford University Press, 2009, p. 482.

³⁶⁶ *Ždanoka v. Latvia* [GC], no. 58278/00, ECHR 16 March 2006.

³⁶⁷ *Ždanoka v. Latvia* [GC], no. 58278/00, ECHR 16 March 2006.

³⁶⁸ *Aziz v. Cyprus*, no. 69949/01, ECHR 22 June 2004; *Tănase v. Moldova* [GC], no. 7/08, ECHR 27 April 2010.

³⁶⁹ Žr. *Ždanoka v. Latvia* [GC], no. 58278/00, ECHR 16 March 2006; *Seyidzade v. Azerbaijan*, no. 37700/05, ECHR 3 December 2009; Kavalnė, S.; Tilindė, A. Pagrindiniai teisės į laisvus rinkimus principai bei apribojimai Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo ir Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje. *Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo biuletenis Nr. 23*. Vilnius, 2012, p. 529.

3.4.1. Aktyvioji rinkimų teisė (teisė rinkti)

Teisė balsuoti nėra privilegija³⁷⁰; dvidešimt pirmajame amžiuje demokratinėje valstybėje turi būti sudarytos prielaidos įtraukti žmones į įstatymų leidybos institucijų sudarymą, o ne atvirksčiai. Pavyzdžiui, panagrinėjus Jungtinės Karalystės, kitų šalių parlamentų istoriją matyti, kad per šimtmečius asmenų, turinčių teisę balsuoti, ratas palaipsniui buvo plečiamas – pradžioje tai buvo atrinkti asmenys, elito grupės ar gyventojų sluoksniai, kuriems tokią teisę suteikė buvusieji valdžioje; ilgainiui visuotinė rinkimų teisė tapo pagrindiniu principu³⁷¹.

EŽTT konstatavo, kad aktyviajai rinkimų teisei (teisei balsuoti, teisei rinkti) gali būti taikomi liberalesni reikalavimai, palyginti su teise iškelti savo kandidatūrą parlamento rinkimuose (teise rinkti)³⁷².

Savo jurisprudencijoje EŽTT pažymi³⁷³, kad normos, reglamentuojančios teisės balsuoti (teisės rinkti) suteikimą, atspindinčios poreikį garantuoti ir piliečių dalyvavimą, ir konkrečios padėties tam tikrame krašte išmanymą, skiriasi priklausomai nuo istorinių ir politinių veiksnių, būdingų kiekvienai valstybei. Šiame kontekste EŽTT pažymėjo, kad daugelio valstybių Europos Tarybos narių Konstitucijose, rinkimų įstatymuose numatyti kriterijai (sąlygos) rodo, kokie jie įvairūs; tačiau nė vienas iš šių kriterijų (sąlygų) neturėtų būti laikomas priimtinesniu nei kuris nors kitas su sąlyga, kad jis garantuoja žmonių valios išraišką per laisvus, teisingus ir reguliarius rinkimus. Taikant Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnį bet koks rinkimų įstatymas turi būti vertinamas atsižvelgiant į atitinkamos šalies politinę raidą, todėl tai, kas būtų nepriimtina vienoje sistemoje, gali būti pateisinama kitoje.

EŽTT yra konstatavęs, kad rinkėjai negali būti apibūdinti tik pagal jų kalbą arba kultūrą; politiniai, ekonominiai, socialiniai, religiniai ir filosofiniai sumetimai taip pat turi įtakos tam, kaip jie balsuoja³⁷⁴.

EŽTT jurisprudencijoje³⁷⁵ atskleistas teisės balsuoti ir ketinimo balsuoti santykis. Teisė rinkti (balsuoti) negali būti interpretuojama kaip nustatanti bendro pobūdžio garantiją, kad kiekvienas rinkėjas turi turėti galimybę rinkimų biuletenyje rasti kandidatą arba partiją, už kurią jis ketino balsuoti. Pavyzdžiui, asmuo gali ginčyti, kad jo teisė balsuoti (rinkti) buvo pažeista, nes jis negalėjo balsuoti už pasirinktą partiją dėl to, kad ji nebuvo registruota rinkimuose. Iš EŽTT jurisprudencijos matyti, kad tariamai sužlugdytas balsavimo ketinimas pats savaime negali pagrįsti ginčytino tvirtinimo, kad buvo pažeista teisė balsuoti. Šiuo atveju kyla akivaizdi pakankamų įrodymų pateikimo, kad būtų įrodytas

³⁷⁰ *Hirst v. the United Kingdom (No. 2)* [GC], no. 74025/01, ECHR 6 October 2005; *Alajos Kiss v. Hungary*, no. 38832/06, ECHR 20 May 2010; *Sitaropoulos and Giakoumopoulos v. Greece* [GC], no. 42202/07, ECHR 15 March 2012.

³⁷¹ *Hirst v. the United Kingdom (No. 2)* [GC], no. 74025/01, ECHR 6 October 2005; *Alajos Kiss v. Hungary*, no. 38832/06, ECHR 20 May 2010.

³⁷² *Melnychenko v. Ukraine*, no. 17707/02, ECHR 19 October 2004; *Ždanoka v. Latvia* [GC], no. 58278/00, ECHR 16 March 2006; *Yumak and Sadak v. Turkey* [GC], no. 10226/03, ECHR 8 July 2008.

³⁷³ *Py v. France*, no. 66289/01, ECHR 11 January 2005; *Doyle v. the United Kingdom* (dec.), no. 30158/06, ECHR 6 February 2007; *Erel and Damdelen v. Cyprus* (dec.), no. 39973/07, ECHR 14 December 2010.

³⁷⁴ ECHR judgment of 2 March 1987 in case of *Mathieu-Mohin and Clerfayt v. Belgium*, no. 9267/81, ECHR 2 March 1987.

³⁷⁵ *Russian Conservative Party of Entrepreneurs and Others v. Russia*, nos. 55066/00 and 55638/00, ECHR 11 January 2007; *The Georgian Labour Party v. Georgia*, no. 9103/04, ECHR 8 July 2008.

tokio ketinimo pobūdis ir rimtumas, problema; ketinimas balsuoti už tam tikrą partiją iš esmės yra mintis, apribota asmens *forum internum*; jo egzistavimas gali būti įrodytas arba paneigtas tik tada, kai jis buvo įrodytas per balsavimo veiksmą arba įteikiant tuščią arba sugadintą biuletenį. Be to, tai, kam rinkėjas teikia pirmenybę, nėra nekintamas dalykas, bet gali keistis laikui bėgant dėl politinių įvykių arba rinkimų kampanijos (staigus ir didelis rinkėjų ketinimų pasikeitimas yra gerai žinomas politinis ir socialinis reiškinys). EŽTT išdėstė poziciją, kad, jeigu iš tikrųjų rinkimuose nebuvo kandidatų, už kuriuos pareiškėjas norėjo balsuoti, jis galėjo balsuoti „prieš visus kandidatus“³⁷⁶.

Aktyvioji rinkimų teisė negali būti tik teorinė. Byloje *Aziz prieš Kiprą*³⁷⁷ EŽTT neišvengiamai vertino faktą, kad Kipro parlamentas nepriėmė įstatymo, kad Konstitucijoje garantuojamą teisę rinkti būtų galima realiai įgyvendinti praktikoje. Pagal Kipro Konstitucijos 2 straipsnį Kipro Respublikos piliečiai turėjo priklausyti arba graikų, arba turkų bendruomenei; pagal Konstitucijos 63 straipsnį turėjo būti sudaryti du atskiri rinkėjų sąrašai: vienas Kipro graikų bendruomenei, kitas Kipro turkų bendruomenei. Kiekvienos bendruomenės nariai turėjo rinkti atstovus į Kipro parlamentą iš savo bendruomenės, t. y. vienos kurios bendruomenės nariai negalėjo būti įrašyti rinkėjais kitos bendruomenės rinkėjų sąrašė; kiekvienos bendruomenės atstovai parlamente buvo renkami atskirai. Nepaisant to, dėl 1963 m. prasidėjusios ypatingos situacijos šalyje Kipro turkų bendruomenei buvo užkirstas kelias balsuoti parlamento rinkimuose, nes jie negalėjo būti įtraukti į Kipro graikų bendruomenės rinkėjų sąrašą. Šioje byloje EŽTT pažymėjo, kad Konstitucijos nuostatos neteko veiksmingumo ir akivaizdžiai trūksta įstatymu nustatyto reguliavimo, kad būtų išspręstos iš to kylančios problemos. Taigi, iš pareiškėjo byloje, kaip Kipro turkų bendruomenės nario, gyvenančio vyriausybės kontroliuojamoje Kipro dalyje, buvo visiškai atimta teisė balsuoti Kipro parlamento rinkimuose. EŽTT konstatavo, kad buvo pažeistas Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnis (jame įtvirtintos teisės rinkti pati esmė). Taip pat buvo konstatuota, kad yra pažeistas ir Konvencijos 14 straipsnis imant jį kartu su Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsniu, nes skirtingas asmenų traktavimas kilo dėl paties fakto, kad pareiškėjas buvo Kipro turkas; kilo iš konstitucinių nuostatų, reglamentuojančių Kipro graikų ir Kipro turkų bendruomenių balsavimo teises, kurių nebuvo įmanoma įgyvendinti praktikoje.

Teisės rinkti įgyvendinimas dažnai yra sąlygojamas tam tikrų specialių reikalavimų, (kurie pagal savo pobūdį iš esmės yra procedūriniai), kuriuos asmenys turi iš anksto įvykdyti, pavyzdžiui, tokie reikalavimai, kurie užtikrina, kad asmenys yra tinkamai užregistruoti rinkėjais per atitinkamą laikotarpį³⁷⁸; tokiais specialiais (procedūriniais) reikalavimais siekiama teisėto tikslo – užtikrinti tinkamą rinkimų organizavimą ir išvengti apgaulės rinkimuose³⁷⁹.

³⁷⁶ *Russian Conservative Party of Entrepreneurs and Others v. Russia*, nos. 55066/00 and 55638/00, ECHR 11 January 2007.

³⁷⁷ *Aziz v. Cyprus*, no. 69949/01, ECHR 22 June 2004; *Aziz v. Cyprus* (dec.), no. 69949/01, ECHR 8 April 2003. Plačiau apie šią bylą žr. Paraskeva, C. *The Relationship Between the Domestic Implementation of the European Convention on Human Rights and the Ongoing Reforms of the European Court of Human Rights (with a Case Study on Cyprus and Turkey)*. Antwerp: Intersentia, 2010.

³⁷⁸ Ypač tuo atveju, jeigu šalyje veikia „aktyvi rinkėjų registravimo sistema“.

³⁷⁹ Žr. *Benkaddour v. France* (dec.), no. 51685/99, ECHR 18 November 2003; Dijk, P., et. al. *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*. Fourth Edition. Antwerpen: Intersentia, 2006, p. 924.

Atsižvelgiant į EŽTT jurisprudenciją, išskirtini tokie reikalavimai, susiję su aktyviosios rinkimų teisės įgyvendinimu: 1) materialinio pobūdžio reikalavimai, kuriuos asmuo turi atitikti, kad turėtų teisę rinkti, galėtų ją įgyvendinti; 2) procedūrinio pobūdžio reikalavimai, kurie turi būti įvykdyti, kad asmuo galėtų įgyvendinti teisę rinkti.

3.4.1.1. Materialinio pobūdžio aktyviosios rinkimų teisės ribojimai

3.4.1.1.1. Pilietybės reikalavimas

EŽTT jurisprudencijos analizė leidžia teigti, kad teisei rinkti gali būti taikomas reikalavimas turėti šalies, kurioje vyksta rinkimai į nacionalinę įstatymų leidybos instituciją, pilietybę³⁸⁰.

3.4.1.1.2. Minimalaus amžiaus reikalavimas

EŽTT jurisprudencijoje konstatuota, kad minimalaus amžiaus reikalavimas, nustatytas nacionalinėje teisėje, kad asmuo galėtų įgyvendinti teisę balsuoti, yra suderinamas su Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsniu³⁸¹, tokiu reikalavimu siekiama užtikrinti rinkimų procese dalyvaujančių asmenų brandumą³⁸². EŽTT praktikoje nėra atskleista, koks konkrečiai amžius atitiktų Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnio reikalavimus.

3.4.1.1.3. Gyvenamosios vietos šalies viduje reikalavimas

EŽTT savo jurisprudencijoje³⁸³ yra konstatavęs, jog asmenims, kad jie turėtų ar galėtų įgyvendinti teisę balsuoti (teisę rinkti) rinkimuose, gali būti taikomas reikalavimas turėti valstybėje gyvenamąją vietą arba pragyventi joje tam tikrą laiką (angl. *having to satisfy a residence or length-of-residence requirement*); toks reikalavimas yra suderinamas su Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsniu³⁸⁴. Gyvenamosios vietos

³⁸⁰ *Makuc and Others v. Slovenia* (dec.), no. 26828/06, ECHR 31 May 2007.

³⁸¹ *Hirst v. the United Kingdom* (No. 2) [GC], no. 74025/01, ECHR 6 October 2005; *Ždanoka v. Latvia* [GC], no. 58278/00, ECHR 16 March 2006; *Sitaropoulos and Giakoumopoulos v. Greece* [GC], no. 42202/07 ECHR 15 March 2012.

³⁸² *Hirst v. the United Kingdom* (No. 2) [GC], no. 74025/01, ECHR 6 October 2005.

³⁸³ *Hilbe v. Liechtenstein* (dec.), no. 31981/96, ECHR 7 September 1999; *Py v. France*, no. 66289/01, ECHR 11 January 2005; *Ždanoka v. Latvia* [GC], no. 58278/00, ECHR 16 March 2006; *Doyle v. the United Kingdom* (dec.), no. 30158/06, ECHR 6 February 2007; *Sitaropoulos and Giakoumopoulos v. Greece*, no. 42202/07, ECHR 15 March 2012; *Shindler v. the United Kingdom*, no. 19840/09, ECHR 7 May 2013.

³⁸⁴ Į EŽTT, vadovaudamiesi Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsniu, ne kartą kreipėsi asmenys, skųsdamiesi, kad buvo pažeista jų teisė balsuoti (teisę rinkti) dėl to, jog remiantis tuo, kad jie gyvena užsienyje, o ne savo pilietybės šalyje, jiems nebuvo suteikta teisė balsuoti jų pilietybės šalyje vykstančiuose rinkimuose. Pavyzdžiui, byloje *Hilbe prieš Lichtenšteiną* EŽTT nagrinėjo Lichtenšteino piliečio prašymą ištirti tariamą Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnio pažeidimą jo atžvilgiu. Lichtenšteino piliečiui, kelerius metus gyvenančiam Šveicarijoje, nebuvo suteikta teisė balsuoti Lichtenšteine vykusiuose rinkimuose dėl to, kad jo gyvenamoji vieta (angl. *place of residence*) buvo ne Lichtenšteine, o Šveicarijoje. EŽTT šioje byloje 1999 m. rugsėjo 7 d. priimtame nutarime dėl peticijos priimtinumo pripažino, kad šiuo atveju gyvenamosios vietos (angl. *residence requirement*) reikalavimas negali būti laikomas nepagrįstu ar savavališku, neatitinkančiu Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnio; EŽTT *inter alia* pažymėjo, kad pareiškėjas negali pateikti argumentų, jog Lichtenšteino politinių institucijų išleisti aktai daro jam tokią pat įtaką, kaip ir nuolat šalyje gyvenantiems piliečiams (angl. *resident citizens*); taigi jo padėtis, palyginti su nuolat šalyje gyvenančiais piliečiais (angl. *resident citizens*), skiriasi, ir tai pateisina gyvenamosios vietos reikalavimą. Byloje *Doyle prieš Jungtinę Karalystę* EŽTT nagrinėjo Jungtinės Karalystės piliečio prašymą ištirti tariamą Konvencijos

šalies viduje reikalavimo (angl. *residence requirement*) taikymas asmenims tam, kad jie galėtų įgyvendinti teisę balsuoti (teisę rinkti), gali būti pateisinamas paisant šių veik-

Pirmojo protokolo 3 straipsnio pažeidimą jo teisės balsuoti nacionaliniuose rinkimuose atžvilgiu. Jungtinės Karalystės pilietis 1983 m. išvyko į Belgiją, kur ir gyveno; 2006 m. jis pasiteiravo dėl jo įrašymo į rinkėjų sąrašus Jungtinėje Karalystėje; jam buvo atsakyta, kad pagal Jungtinės Karalystės įstatymo nuostatas tik piliečiai, nuolat gyvenantys (angl. *nationals resident*) užsienyje mažiau nei 15 metų, gali balsuoti Jungtinės Karalystės visuotiniuose rinkimuose; taip pat buvo pažymėta, kad jis galėtų būti įrašytas į rinkėjų sąrašus, jeigu grįžtų gyventi į Jungtinę Karalystę. Nagrinėdamas šią peticiją, EŽTT 2007 m. vasario 6 d. nutarime dėl peticijos priimtinumą pažymėjo, kad toks gyvenamosios vietos reikalavimas nepažeidė Konvencijos Pirmojo Protokolo 3 straipsnio (nebuvo neproporcingas ar neatitinkantis pagrindinių šio protokolo straipsnio tikslų); galima pagrįstai tarti, kad per penkiolika metų ryšys tarp asmens ir Jungtinės Karalystės susilpnėjo, pareiškėjas negali pateikti argumentų, patvirtinančių, kad Jungtinės Karalystės politinių institucijų išleisti aktai jam daro tokią pat įtaką, kaip ir nuolat šalyje gyvenantiems piliečiams (angl. *resident citizens*). Byloje *Shindler prieš Jungtinę Karalystę* EŽTT vėl sprendė dėl Jungtinėje Karalystėje nustatyto aktyviosios rinkimų teisės ribojimo, pagal kurį Jungtinės Karalystės piliečiai, išvykę gyventi į užsienio valstybę, turi teisę balsuoti Jungtinės Karalystės Parlamento rinkimuose, jeigu užsienyje gyveno mažiau nei 15 metų, atitikties Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsniumi. Pareiškėjas, Jungtinės Karalystės pilietis, 1982 m. išvyko nuolat gyventi į Italiją, todėl dėl minėto teisės rinkti ribojimo negalėjo balsuoti 2010 m. vykusiuose Jungtinės Karalystės Parlamento rinkimuose. EŽTT šioje byloje priimtame sprendime konstatavo, kad Jungtinėje Karalystėje nustatytu aktyviosios rinkimų teisės ribojimu siekiama teisėto tikslo (suteikti aktyviąją rinkimų teisę parlamento rinkimuose tiems piliečiams, kurie turi glaudų ryšį su Jungtine Karalyste, ir dėl to jiems parlamento išleisti įstatymai darys didžiausią tiesioginę įtaką); ribojimu nepažeidžiama teisės rinkti esmė (šioje byloje priimtame sprendime EŽTT pažymėjo, kad jeigu pareiškėjas būtų grįžęs gyventi į Jungtinę Karalystę, jis vėl būtų galėjęs balsuoti rinkimuose); ribojimas proporcingas siekiamam tikslui. EŽTT taip pat pažymėjo, kad tokiu teisiniu reguliavimu buvo nustatyta teisinga pusiausvyra tarp dviejų konkuruojančių interesų: pareiškėjo, Jungtinės Karalystės piliečio, intereso dalyvauti šios šalies parlamento rinkimuose ir Jungtinės Karalystės pasirinktos įstatymų leidybos politikos suteikti aktyviąją rinkimų teisę parlamento rinkimuose tiems piliečiams, kurie turi glaudų ryšį su Jungtine Karalyste, ir dėl to jiems parlamento išleisti įstatymai darys didžiausią tiesioginę įtaką. EŽTT šioje byloje Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnio pažeidimo nenustatė. EŽTT, spręsdamas *inter alia*, ar pagal Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnį valstybės, Konvencijos dalyvės, privalo suteikti teisę balsuoti nuolat jų teritorijoje negyvenantiems piliečiams, nenustatydamas jokių šios teisės ribojimų dėl nuolatinės gyvenamosios vietos, svarbią reikšmę suteikė Europos Tarybos institucijų (Parlamentinės Asamblėjos, Ministrų komiteto, Venecijos komisijos) priimtiems dokumentams ir valstybių, Konvencijos dalyvių, įstatymuose įtvirtintam teisiniam reguliavimui bei praktikai. EŽTT sprendimo motyvuojamojoje dalyje pažymėjo, kad, atsižvelgiant į Europos Tarybos institucijų dokumentus, nėra pagrindo daryti išvadą, jog valstybės turi pareigą suteikti nuolat jos teritorijoje negyvenantiems (angl. *non-resident*) piliečiams neribotą teisę balsuoti; taip pat konstatavo, kad valstybių, Konvencijos dalyvių, įstatymai ir praktika nėra tokiaame etape, kad galėtų būti pripažinta, jog yra bendras sutarimas dėl piliečių, nuolat negyvenančių pilietybės valstybėje, neribotos teisės balsuoti tokios valstybės visuotiniuose rinkimuose. Byloje *Py prieš Prancūziją* buvo tiriama, ar Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnį atitinka sąlyga, kad asmuo gali balsuoti rinkimuose į Naujosios Kaledonijos Kongresą tuo atveju, jeigu nuolat pragyveno (angl. *have been resident*) bent jau 10 metų. EŽTT pažymėjo, kad įstatyme turi būti nustatyta bendra taisyklė, jame negali būti aptartas kiekvienas individualus atvejis. Sprendime buvo akcentuota, kad politinių institucijų sprendimų poveikis skiriasi nuolat šalyje gyvenančių piliečių (angl. *resident citizens*) ir nuolat joje negyvenančių piliečių atžvilgiu; nuolat šalyje gyvenančių piliečių ir nuolat joje negyvenančių piliečių padėtis yra skirtinga, tai motyvas, kuriuo gali būti pateisintas gyvenamosios vietos (angl. *residence*) reikalavimas. EŽTT pažymėjo, kad nustatytas 10 metų gyvenamosios vietos reikalavimas (angl. *residence requirement*) atitinka dvi Kongreso nario kadencijas ir nurodė, kad toks reikalavimas gali pasirodyti neproporcingas siekiamam tikslui. Tačiau šioje byloje EŽTT pripažino, kad Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnis nebuvo pažeistas; esminis EŽTT nurodytas argumentas buvo, kad Naujosios Kaledonijos istorija ir padėtis yra tokios, jog gali būti laikomomis pateisinančiomis tokį aktyviosios rinkimų teisės ribojimą; po neramos politinės ir institucinės istorijos nustatytas 10 metų gyvenamosios vietos (angl. *residence*) reikalavimas prisidėjo prie kruvino konflikto sumažinimo.

nių³⁸⁵: 1) prielaidos, kad nuolat negyvenantis šalyje pilietis (angl. *non-resident citizen*) tiesiogiai ar nenutrūkstamai yra mažiau susijęs su šalies kasdienėmis problemomis ir mažiau žino apie jas; 2) fakto, kad kandidatai į parlamento narius negali pristatyti skirtingų rinkimų klausimų piliečiams, gyvenantiems užsienyje, ir kad nuolat negyvenantys šalyje piliečiai (angl. *non-resident citizens*) neturi įtakos kandidatų atrankai arba jų rinkimų programų kūrimui; 3) glaudaus ryšio tarp asmens teisės balsuoti parlamento rinkimuose ir tokiu būdu išrinktų politinių institucijų išleistų aktų faktinės tiesioginės įtakos asmeniui; 4) įstatymų leidybos institucijos teisėto intereso apriboti užsienyje gyvenančių piliečių įtaką rinkimuose klausimais, kurie, būdami svarbūs (angl. *while admittedly fundamental*), visų pirma siejasi su valstybėje gyvenančiais asmenimis. Analizuojant EŽTT jurisprudenciją matyti, kad EŽTT pripažįsta, jog ne visi minėti veiksniai gali būti visiškai pritaikyti konkrečiu atveju, nes piliečiams, gyvenantiems užsienio valstybėje, konkrečiu atveju negalės būti taikoma prezumpcija, kad dėl to, jog jie gyvena kitoje šalyje, jie yra mažiau tiesiogiai ir nuolat susiję su pilietybės valstybės kasdienėmis problemomis ir mažiau apie jas žino³⁸⁶, tačiau įstatymas negali atsižvelgti į kiekvieną konkretų atvejį, bet turi nustatyti bendrą taisyklę.

3.4.1.1.4. Nuteistų kalėti asmenų aktyviosios rinkimų teisės ribojimas

EŽTT nagrinėjo ne vieną bylą, kurioje buvo vertinami nuteistų kalėti asmenų teisei balsuoti taikyti apribojimai³⁸⁷. EŽTT jurisprudencijoje pabrėžta, kad apskritai kaliniai ir toliau naudojami visomis pagrindinėmis teisėmis ir laisvėmis, garantuojamomis Konvencijoje, išskyrus teisę į laisvę; todėl negali būti, kad kalinys netektų Konvencijos garantuojamų teisių tik dėl to, kad jis yra nuteistas kalėti asmuo³⁸⁸. Konvencijos sistemoje, kur tolerancija ir plačios pažiūros yra pripažintos skiriamaisiais demokratinės visuomenės požymiais, nėra vietos savaiminiam teisės balsuoti atėmimui, pagrįstam tiktai tuo, kas galėtų įžeisti

³⁸⁵ *Hilbe v. Liechtenstein* (dec.), no. 31981/96, ECHR 7 September 1999; *Doyle v. the United Kingdom* (dec.), no. 30158/06, ECHR 6 February 2007; *Melnychenko v. Ukraine*, no. 17707/02, ECHR 19 October 2004; *Erel and Damdelen v. Cyprus* (dec.), no. 39973/07, ECHR 14 December 2010; *Sitaropoulos and Giakoumopoulos v. Greece* [GC], no. 42202/07, ECHR 15 March 2012.

³⁸⁶ Žr., pavyzdžiui, *Sitaropoulos and Giakoumopoulos v. Greece* [GC], no. 42202/07 ECHR 15 March 2012.

³⁸⁷ *Hirst v. the United Kingdom* (No. 2) [GC], no. 74025/01, ECHR 6 October 2005; *Hirst v. the United Kingdom* (No. 2), no. 74025/01, ECHR 30 March 2004; *Hirst v. the United Kingdom* (dec.), no. 74025/01, ECHR 8 July 2003; *Frodl v. Austria*, no. 20201/04, ECHR 8 April 2010, *Frodl v. Austria* (dec.), no. 20201/04, 8 January 2009; *Greens and M. T. v. the United Kingdom*, nos. 60041/08 and 60054/08, ECHR 23 November 2010; *Scoppola v. Italy* (No. 3) [GC], no. 126/05, ECHR 22 May 2012; *Anchugov and Gladkov v. Russia*, nos. 11157/04 and 15162/05, ECHR 4 July 2013; *Söyler v. Turkey*, no. 29411/07, ECHR 17 September 2013. Taip pat žr. Foster, S. Prisoners and the Right to Vote – the Decision in *Hirst v. United Kingdom* (No. 2). *European Human Rights Law Review*. 2004, 4: 436–445.

Pavyzdžiui, byloje *Hirst prieš Jungtinę Karalystę* (Nr. 2) EŽTT *inter alia* vertino Jungtinės Karalystės 1983 m. Tautos atstovavimo įstatymo (angl. *Representation of the People Act 1983*) 3 skyriaus nuostatos suderinamumą su Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsniu; šioje įstatymo nuostatoje buvo reglamentuota, kad nuteistasis tuo laikotarpiu, kai yra įkalinimo įstaigoje ir atlieka bausmę, neturi teisės balsuoti jokiuose parlamento ar vietos rinkimuose.)

³⁸⁸ Pavyzdžiui, kaliniai negali būti kankinami, jiems negali būti taikomos nežmoniškos ar žeminančios jų orumą elgesį bausmės ar sąlygos, neatitinkančios Konvencijos 3 straipsnio reikalavimų, jie ir toliau naudojami teise į šeimos gyvenimo gerbimą, teise į saviraiškos laisvę, teise išpažinti savo religiją, veiksminga teise turėti advokatą ar kreiptis į teismą (Konvencijos 6 straipsnis), teise, kad būtų gerbiamas jų susirašinėjimas, teise į santuoką. Bet kokie šių teisių apribojimai turi būti pagrįsti. Nėra abejonės, kad kalinys netenka Konvencijoje laiduojamų teisių tik dėl savo kaip asmens, įkalinimo remiantis apkaltinamuoju nuosprendžiu, statuso.

visuomenę (angl. *offend public opinion*). Šis tolerancijos standartas neužkerta kelio demokratinei visuomenei imtis priemonių, padedančių apsaugoti nuo veiklos, kuria siekiama naikinti Konvencijoje įtvirtintas teises ar laisves. Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnis, kuriame užtikrinamas asmens galėjimas daryti įtaką įstatymų leidžiamosios valdžios sudarymui, neužkerta kelio rinkimų teisių apribojimų taikyti asmeniui, kuris, pavyzdžiui, smarkiai piktnaudžiavo visuomenine padėtimi (angl. *abused a public position*) arba kurio elgesys kėlė grėsmę, kad bus pakenkta teisei santvarkai ar demokratijos pagrindams. Tačiau griežta priemonė – teisės balsuoti atėmimas – negali būti taikoma neapgalvotai, taip pat ir proporcingumo principas reikalauja, kad būtų pastebimas ir pakankamas ryšys tarp sankcijos ir asmens veikos, su ja susijusių aplinkybių³⁸⁹.

Sprendime, priimtame 2005 m. byloje *Hirst prieš Jungtinę Karalystę (Nr. 2)*³⁹⁰, pripažinęs, kad buvo pažeistas Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnis, EŽTT ypač akcentavo faktą, kad Jungtinėje Karalystėje įstatyme³⁹¹ buvo įtvirtintas bendro pobūdžio apribojimas, taikomas visiems kalėti nuteistiems asmenims, esantiems laisvės atėmimo vietose; apribojimas buvo savaime taikomas tokiems kaliniams, nepaisant jiems paskirtos bausmės trukmės ir padaryto nusikaltimo pobūdžio ar pavojingumo, konkrečių bylos aplinkybių. Toks bendro pobūdžio, savaiminis ir be jokios atrankos taikomas nepaprastai svarbios Konvencijoje įtvirtintos teisės apribojimas EŽTT buvo įvertintas kaip nepatenkantis į jokiais priimtinas valstybės diskrecijos laisvės ribas, kad ir kokios plačios tos ribos būtų, ir nesuderinamas su Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsniu.

Byloje *Frodl prieš Austriją* priimtame sprendime vertintas apribojimas buvo kitoks nei Jungtinėje Karalystėje ta prasme, kad jis savaime nebuvo taikomas visiems laisvės atėmimo vietose esantiems nuteistiesiems nepaisant jiems paskirtos bausmės trukmės ir padaryto nusikaltimo pobūdžio ar pavojingumo; Austrijoje teisė balsuoti buvo ribojama siauresnei asmenų grupei, nes apribojimas buvo taikomas, tik jeigu paskirta laisvės atėmimo bausmė buvo ilgesnė nei vieneri metai ir tik už padarytus tyčinius nusikaltimus. EŽTT pripažino, kad tokiu ribojimu buvo pažeistas Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnis. EŽTT nuomone, sprendimą dėl teisės balsuoti atėmimo turėtų priimti teisėjas, kuris atsižvelgtų į konkrečias aplinkybes, ir kad turi būti ryšys tarp padarytos veikos ir rinkimų bei demokratinų institucijų; pagal proporcingumo principą turi būti pastebimas ir pakankamas ryšys tarp sankcijos ir veikos bei konkrečių bylos aplinkybių. EŽTT nuomone, tokio ryšio pagal įstatymo nuostatas, lėmusias tai, kad pareiškėjas neteko teisės balsuoti – nebuvo. Šiame sprendime EŽTT išskyrė keletą kriterijų, į kuriuos turi būti atsižvelgta nustatant

³⁸⁹ Byloje *Hirst prieš Jungtinę Karalystę (Nr. 2)* priimtame sprendime EŽTT atkreipė dėmesį į Europos Komisijos „Demokratija per teisę“ (Venecijos komisijos) rekomendaciją, kad politinės teisės turėtų būti atimtos tik teismo sprendimu, kuriame tai būtų aiškiai nurodyta (angl. *the withdrawal of political rights should only be carried out by express judicial decision*), kadangi nepriklausomas teismas, kuriame teismo procesas grindžiamas rungimosi principu, suteikia stiprią apsaugą nuo savivalės (angl. *arbitrariness*).

³⁹⁰ 2005 m. spalio 6 d. byloje *Hirst prieš Jungtinę Karalystę (Nr. 2)* priimtas sprendimas buvo atvirai kritikuojamas Jungtinėje Karalystėje remiantis tuo, kad pažeidžia Parlamento, kaip aukščiausios valdžios valstybėje, doktriną, ir kad galiausiai Parlamentas turi spręsti, kas turi teisę balsuoti (žr. O'Boyle, M. *Electoral Disputes and the ECHR: an Overview*. *Human Rights Law Journal*. 2010, Vol. 30 (2009-2010) No. 1-12: 5).

³⁹¹ Pavyzdžiui, byloje *Hirst prieš Jungtinę Karalystę (Nr. 2)* EŽTT *inter alia* vertino Jungtinės Karalystės 1983 m. Tautos atstovavimo įstatymo (angl. *Representation of the People Act 1983*) 3 skyriaus nuostatos suderinamumą su Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsniu; šioje įstatymo nuostatoje buvo reglamentuota, kad nuteistasis tuo laikotarpiu, kai yra įkalinimo įstaigoje ir atlieka bausmę, neturi teisės balsuoti jokiuose parlamento ar vietos rinkimuose.

kalinių teisės balsuoti apribojimus: 1) teisės balsuoti apribojimas (atėmimas) gali būti numatytas tik gana siaurai apibrėžtai (angl. *narrowly defined*) grupei pažeidėjų, kurie atlieka gana ilgą trukmės laisvės atėmimo bausmę (angl. *-serving a lengthy term of imprisonment*); 2) turi būti tiesioginis ryšys tarp faktų, kuriais pagrįstas apkaltinamasis nuosprendis (tarp padarytos veikos), ir sankcijos – teisės balsuoti atėmimo; 3) tokia priemonė turėtų būti pritaikyta ne savaime dėl atitinkamos įstatymo nuostatos, bet teismo procese teisėjo, kuris atsižvelgtų į konkrečias bylos aplinkybes. Esminis šių kriterijų tikslas – kad teisės balsuoti atėmimas būtų išimtis net nuteistų asmenų atžvilgiu, užtikrinant, kad tokia priemonė yra pagrįsta konkrečiame sprendime išdėstyta aiškia argumentacija, paaiškinančia, kodėl dėl konkrečios bylos aplinkybių reikėjo atimti teisę balsuoti.

Tačiau bylose *Scoppola prieš Italiją* (Nr. 3)³⁹², *Anchugov ir Gladkov prieš Rusiją*³⁹³ priimtuose sprendimuose EŽTT išdėstė kitokią poziciją dėl bylose *Frodl prieš Austriją* priimtame sprendime nurodyto kriterijaus – kad sprendimą dėl teisės balsuoti atėmimo turi priimti teisėjas. Bylose *Scoppola prieš Italiją* (Nr. 3), *Anchugov ir Gladkov prieš Rusiją* priimtuose sprendimuose EŽTT konstatavo, kad valstybė, Konvencijos dalyvė, pati nusprendžia, ar palikti teismui teisę spręsti dėl nuteistų kalėti asmenų teisės balsuoti ribojimo, ar įtvirtinti atitinkamas nuostatas nacionaliniuose įstatymuose, nustatant, kokioms aplinkybėms esant toks ribojimas turi būti taikomas (šiuo atveju įstatymų leidžiamoji institucija pati turi rasti pusiausvyrą tarp konkuruojančių interesų, kad būtų išvengta bendro pobūdžio, savaiminio ir be jokios atrankos taikomo ribojimo). Šiame kontekste pažymėtina, kad bylose *Anchugov ir Gladkov prieš Rusiją* priimtame sprendime EŽTT pripažino Rusijos Federaciją pažeidus Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnį iš esmės dėl Rusijos Federacijos Konstitucijos 32 straipsnyje nustatyto bendro pobūdžio ribojimo, pagal kurį piliečiai, esantys įkalinimo įstaigoje, kur atlieka teismo paskirtą bausmę, neturi teisės rinkti; šis ribojimas buvo taikomas visiems nuteistiems asmenims, atliekantiems laisvės atėmimo bausmę, nepaisant jiems paskirtos bausmės trukmės ir padaryto nusikaltimo pobūdžio ar pavojingumo, konkrečių bylos aplinkybių.

3.4.1.1.5. Asmenų, kuriems dėl psichikos negalios skirta dalinė globa, aktyviosios rinkimų teisės ribojimas

Vengrijos Konstitucijos 70(5) straipsnyje buvo nustatyta, kad asmenys, kuriems skirta pilna arba dalinė globa, neturi teisės balsuoti³⁹⁴. Asmuo kreipėsi į EŽTT skųsdamasis, kad

³⁹² „Italijoje galiojantis reguliavimas, numatantis teisės vykdyti viešas funkcijas, įskaitant ir balsavimo teisę, atėmimą kaip papildomą bausmę už nusikaltimus, nukreiptus prieš valstybę ar teisminę sistemą (nepriklausomai nuo paskirtos laisvės atėmimo bausmės trukmės), o taip pat taikoma asmenims, nuteistiems trejų metų ir ilgesnėmis laisvės atėmimo bausmėmis, buvo pripažintas suderinamu su Konvencijos reikalavimais, nes teisės balsuoti praradimas nebuvo automatiškai susietas su laisvės atėmimo bausmės skyrimu. Italijos Baudžiamojo Kodekso nuostatas Teismas pripažino atitinkančias reikalavimą subalansuoti konkuruojančius interesus ir susieti balsavimo teisės atėmimą su asmens, kuriam ši priemonė taikoma, elgesiu bei individualiomis aplinkybėmis (žr. *Scoppola v. Italy* (No. 3) [GC], no. 126/05, ECHR 22 May 2012; Leonaitė, E. *Proporcingumo principas Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2013, p. 174).

³⁹³ *Anchugov and Gladkov v. Russia*, nos. 11157/04 and 15162/05, ECHR 4 July 2013.

³⁹⁴ EŽTT atkreipė dėmesį, kad ginčijamas Konstitucijoje įtvirtintas apribojimas nedaro skirtumo tarp asmenų, kuriems skirta pilna globa, ir asmenų, kuriems skirta dalinė globa; apribojimas netaikomas, kai globa yra nutraukta. Šis aktyviosios rinkimų teisės ribojimas (nustatytas Konstitucijos 70(5) straipsnyje) į Konstituciją buvo įtrauktas 1989 m.

jo teisės balsuoti atėmimas dėl to, kad jam buvo skirta dalinė globa dėl maniakinės depresijos, buvo nepagrįstas ir buvo pažeistas Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnis³⁹⁵. Tokiu ribojimu iš esmės buvo siekiama teisėtų tikslų – užtikrinti, kad tik piliečiai, galintys įvertinti savo sprendimų pasekmes ir priimti sąmoningus ir apgalvotus sprendimus, turėtų dalyvauti viešųjų reikalų tvarkyme³⁹⁶, tačiau EŽTT sprendime byloje *Alajos Kiss prieš Vengriją*³⁹⁷ pažymėjo, kad tai buvo savaiminis, bendro pobūdžio teisės balsuoti ribojimas, taikomas asmenims, kuriems buvo paskirta dalinė globa, ir konstatavo, kad be jokios atrankos atėmimas teisės balsuoti, nesant individualaus teismo įvertinimo, ir pagrįstas išimtinai tik asmens psichinia negalia, sąlygojančia dalinę globą, negali būti laikomas teisėtu teisės balsuoti (rinkti) ribojimu; EŽTT pripažino, kad buvo pažeistas Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnis.

Besąlyginis (absolūtus) draudimas balsuoti bet kuriam asmeniui, kuriam skirta dalinė globa, neatsižvelgiant į jo faktinius gebėjimus, negali patekti į priimtas valstybės diskrecijos laisvės ribas; nors diskrecijos laisvės ribos plačios, jos nėra visa apimančios. Jeigu ribojamos ypač pažeidžiamos visuomenės grupės, kuri praeityje patyrė didelę diskriminaciją, tokios kaip psichiškai neįgalūs asmenys, pagrindinės teisės, tada valstybės diskrecijos laisvės ribos yra žymiai siauresnės, ir valstybė turi turėti labai svarius motyvus tokiems apribojimams³⁹⁸. Tokio požiūrio, kuris kvestionuoja tam tikras klasifikacijas *per se*, motyvas yra tas, kad tokios grupės istoriškai buvo išankstinio nepalankaus nusistatymo objektas su ilgai trunkančiais padariniais – jų socialiniu nepriėmimu (angl. *their social exclusion*). Toks nepalankus išankstinis nusistatymas gali sąlygoti stereotipus įstatymų leidyboje, kurie neleidžia tokių asmenų gebėjimų ir poreikių vertinti individualiai. EŽTT nuomone, asmenų, turinčių psichinę arba intelektualinę negalią, traktavimas kaip vienos bendros grupės yra abejotina klasifikacija ir jų teisių ribojimas turi būti griežtai triamas; toks požiūris atspindi ir kituose tarptautiniuose dokumentuose.

3.4.1.1.6. Bankrutavusių asmenų aktyviosios rinkimų teisės ribojimas

EŽTT vertino bankrutavusių asmenų rinkimų teisių ribojimo atitiktį Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsniui³⁹⁹. Pagal Italijos Respublikoje galiojusį teisinį reguliavimą laikinai (bankroto proceso metu ir, bet kuriuo atveju, laikotarpį, neviršijantį 5 metų, skaičiuojant nuo teismo sprendimo dėl bankroto pripažinimo įsigaliojimo) buvo sustabdomas bankrutavusio asmens rinkimų teisių įgyvendinimas. Byloje svarbios aplinkybės buvo, kad pareiškėjo bankroto procesas buvo susijęs su civiline, ne baudžiamąja teise; byloje nebuvo duomenų, kad bankrutavusiu paskelbtas asmuo būtų sukčiavęs ar apgaulinęs. EŽTT pa-

³⁹⁵ Pareiškėjas kreipėsi į EŽTT skųsdamasis, kad jo teisės balsuoti atėmimas dėl to, kad jam buvo skirta dalinė globa dėl maniakinės depresijos, buvo nepagrįstas ir buvo pažeistas Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnis. EŽTT sprendime buvo pažymėta, kad pareiškėjas pakankamai savimi pasirūpindavo, bet kartais jis neatsakingai švaistydavo pinigus ir retkarčiais būdavo agresyvus.

³⁹⁶ EŽTT pažymėjo, kad apskritai nacionalinei įstatymų leidybos institucijai turi būti suteiktos plačios diskrecijos laisvės ribos nustatant, ar teisės balsuoti ribojimai gali būti pateisinti šiais laikais, ir jeigu taip, kaip rasti teisingą pusiausvyrą; ypač įstatymų leidybos institucija turi nuspręsti, kokia procedūra turi būti nustatyta, siekiant įvertinti, ar psichiškai neįgalūs asmenys geba, yra pajėgūs balsuoti.

³⁹⁷ *Alajos Kiss v. Hungary*, no. 38832/06, ECHR 20 May 2010.

³⁹⁸ Tokioms pažeidžiamoms visuomenės grupėms priskirtinos ir tos, kurios ilgai kentėjo kitokį požiūrį dėl jų lyties, rasės, seksualinės orientacijos.

³⁹⁹ *Campagna v. Italy*, no. 77955/01, ECHR 23 March 2006.

žymėjo, kad bankrutavusių asmenų rinkimų teisių apribojimas iš esmės yra baudžiamoji priemonė, skirta sumenkinti ir nubausti tokius asmenis, pažeminanti juos tik dėl tos priežasties, kad jų atžvilgiu vyko civilinis bankroto procesas, nepriklausomai nuo to, ar tokie asmenys padarė teisės pažeidimą. EŽTT konstatavo, kad buvo pažeistas Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnis, nes nustatytu apribojimu nebuvo siekiama jokio teisėto tikslo.

3.4.1.1.7. Draudimas riboti aktyviają rinkimų teisę esant išteisinamajam teismo nuosprendžiui

Byloje *Labita prieš Italiją*⁴⁰⁰ buvo sprendžiama, ar buvo pažeistas Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnis dėl to, kad, nepaisant išteisinamojo teismo nuosprendžio, iš asmenų⁴⁰¹ buvo atimta teisės balsuoti rinkimuose. Kaip matyti iš EŽTT sprendimo, pagal Italijos teisę asmenis, kurie buvo specialioje policijos priežiūroje, automatiškai išbraukdavo iš rinkėjų sąrašų, kadangi jie netekdavo piliečių teisių dėl jų keliamo pavojaus visuomenei arba, kaip šioje byloje, kad jie įtariamai priklausymu mafijai⁴⁰². Šioje byloje EŽTT pažymėjo, kad neabejoja, jog laikinu asmenų, dėl kurių yra įrodymų, kad jie yra mafijos nariai, balsavimo teisių suspendavimu siekiama teisėto tikslo. EŽTT atkreipė dėmesį, kad pareiškėjas buvo teismo nuosprendžiu išteisintas tuo pagrindu, kad nepadarė nusikaltimo, todėl nepagrįsta laikyta Vyriausybės pozicija, kad teismo proceso metu nebuvo paneigti rimti pareiškėjo kaltės įrodymai, nes tokia pozicija neatitiko teismo nuosprendžių. Kai asmuo buvo išbrauktas iš rinkėjų sąrašų (jau po išteisinamojo teismo nuosprendžio priėmimo), nebuvo jokių konkrečių įrodymų, kuriais galėjo būti pagrįstas įtarimas, kad jis priklausė mafijai. EŽTT pripažino, kad buvo pažeistas Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnis, nes pritaikyta priemonė buvo neproporcinga.

3.4.1.2 Procedūrinio pobūdžio aktyviosios rinkimų teisės įgyvendinimo reikalavimai

Procedūrinio pobūdžio aktyviosios rinkimų teisės įgyvendinimo reikalavimams *inter alia* priskirtinas tinkamas rinkėjų sąrašų sudarymas, kuris tiek pat svarbus ir pasyviosios rinkimų teisės įgyvendinimui. EŽTT jurisprudencijoje⁴⁰³ pažymima, kad tinkamas rinkėjų sąrašų tvarkymas yra laisvų ir sąžiningų rinkimų išankstinė sąlyga, prielaida. Sudarant galimybes visiems balsavimo teisę turintiems rinkėjams būti įrašytiems į rinkėjų sąrašus yra saugomi *inter alia* visuotinės ir lygios rinkimų teisės principai (angl. *preserves the principles of universality and the equality of the vote*), palaikomas bendras pasitikėjimas rinkimų procesais valstybės administracijoje. Jei rinkėjų sąrašai netikslūs, gali būti smarkiai pakenkta rinkimų teisių, numatytų Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje, veiksmingumui ir įgyvendinimui. Dėl turinčio trūkumų rinkėjų sąrašo⁴⁰⁴ pirmiausia būtų pakenkta rinkėjų teisėms; tačiau pastebima, kad ir teisės iškelti savo kandidatūrą rinkimuose

⁴⁰⁰ *Labita v. Italy* [GC], no. 26772/95, ECHR 6 April 2000.

⁴⁰¹ Pareiškėjas buvo įtariamai priklausymu mafijos tipo organizacijai, jis buvo suimtas ir teisiamas, tačiau teismo nuosprendžiu buvo išteisintas.

⁴⁰² Šioje byloje Vyriausybė akcentavo riziką, kad asmenys „įtariamai, jog priklauso mafijai“ gali balsuoti kitų mafijos narių naudai.

⁴⁰³ *The Georgian Labour Party v. Georgia*, no. 9103/04, ECHR 8 July 2008.

⁴⁰⁴ Rinkėjų sąrašų trūkumai gali būti tokie: neištraukti rinkėjai, gyvenantys tam tikrose gatvėse, iš sąrašų ištraukta daug mirusių žmonių, daug asmenų įrašyti po du kartus, rinkėjai įtraukti į ne tų rinkimų apygardų sąrašus, kt.

veiksmingumas neabejotinai priklauso nuo teisingo, sąžiningo teisės balsuoti (teisės rinkti) įgyvendinimo. Taigi, jeigu rinkėjų sąrašė neįrašyti keli rinkėjai ir (arba) sudaromos sąlygos kitus rinkėjus įrašyti kelis kartus, dėl tokio netinkamo rinkėjų sąrašų tvarkymo ne tik būtų pakenkta rinkėjų interesams, bet ir galėtų būti sumažintos kandidato galimybės lygiomis teisėmis ir sąžiningai kelti savo kandidatūrą rinkimuose. EŽTT byloje *Gruzijos darbo partija prieš Gruziją* priimtame sprendime, atsižvelgęs į valstybių, Konvencijos dalyvių, praktiką, pažymėjo, kad gali būti skirtingų rinkėjų registravimo sistemų, tačiau nė vienas iš kriterijų negali būti laikomas labiau pagrįstu nei kuris nors kitas, su sąlyga, kad garantuojama žmonių valios išraiška per laisvus, teisingus ir reguliarius rinkimus.

3.4.1.3. Aktyviosios rinkimų teisės įgyvendinimo būdai

Prie aktyviosios rinkimų teisės įgyvendinimo būdų *inter alia* priskirtina sąlygų (galimybės) išvykusiems piliečiams balsuoti rinkimuose būnant kitoje valstybėje sudarymas. EŽTT byloje⁴⁰⁵ *Sitaropoulos ir Giakoumopoulos prieš Graikiją*⁴⁰⁶ nagrinėjo, ar Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnis įpareigoja valstybes, Konvencijos dalyves, sudaryti sąlygas savo piliečiams, persikėlusiams gyventi į kitą valstybę, įgyvendinti teisę balsuoti parlamento rinkimuose ne savo pilietybės valstybėje, o būnant kitoje valstybėje⁴⁰⁷. Pagal Graikijos Konstitucijoje įtvirtintas nuostatas parlamentas galėjo, bet neprivalėjo sudaryti sąlygas išvykusiems Graikijos piliečiams balsuoti užsienyje, ir tokios sąlygos nebuvo sudarytos.

Ieškodamas atsakymo į šį klausimą, EŽTT Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnį iš esmės aiškino remdamasis tarptautine ir lyginamąja teise. Taigi pagrindiniai šaltiniai aiškinant Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnio nuostatas buvo ne pati Konvencija, bet kitos tarptautinės sutartys, valstybių narių praktika. Visų pirma šioje byloje buvo pažymėta, kad nei atitinkamos tarptautinės ar regioninės sutartys (tokios kaip Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas, Amerikos žmogaus teisių konvencija, Afrikos žmogaus ir tautų teisių chartija), nei kompetentingų tarptautinių institucijų pateiktas jų nuostatų aiškinimas nesudaro pagrindo daryti išvadą, kad valstybė privalo sudaryti sąlygas savo piliečiams, laikinai arba nuolat nesantiems savo pilietybės valstybėje, įgyvendinti teisę balsuoti būnant užsienyje. EŽTT byloje pažymėjo, kad Europos Tarybos institucijos kvietė valstybes, Konvencijos dalyves, sudaryti užsienyje gyvenantiems savo piliečiams kuo įmanomai platesnes sąlygas dalyvauti rinkimuose; akcentuota, kad Venecijos komisija atkreipė dėmesį, jog išvykusiųjų rinkimų teisių įgyvendinimo palengvinimas, nors neabejotinai pageidaujamas, nėra privalomas valstybėms, bet greičiau galimybė, svarstyti kiekvienos šalies įstatymų leidybos institucijoje, kuri turi rasti pusiausvyrą tarp visuotinės rinkimų teisės principo iš vienos pusės ir poreikio užtikrinti balsavimo saugumą, taip pat praktinio pobūdžio aplinkybių iš kitos pusės. Šioje byloje įtakos aiškinant Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnį turėjo ir Europos Tarybos valstybių narių įstatymų lyginamoji apžvalga

⁴⁰⁵ Šioje byloje du Graikijos piliečiai, nuolat gyvenantys Prancūzijoje, teigė esant Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnio pažeidimą dėl to, kad jie 2007 m. vykusiuose Graikijos Parlamento rinkimuose negalėjo įgyvendinti savo teisės balsuoti ne Graikijoje, o kitoje valstybėje, kurioje jie nuolat gyvena, t. y. Prancūzijoje.

⁴⁰⁶ Žr. *Sitaropoulos and Giakoumopoulos v. Greece* [GC], no. 42202/07 ECHR 15 March 2012; kartu žr. *Sitaropoulos and Others v. Greece*, no. 42202/07, ECHR 8 July 2010.

⁴⁰⁷ EŽTT sprendime, priimtame byloje *Sitaropoulos ir Giakoumopoulos prieš Graikiją*, pažymėjo, kad Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnis nenumato, kad valstybės, Konvencijos dalyvės, turi įgyvendinti priemones, kurios leistų asmenims, persikėlusiams gyventi į kitą šalį, įgyvendinti savo teisę balsuoti savo gyvenamojoje vietoje, tačiau tokios priemonės derinasi su šia Konvencijos nuostata.

byloje nagrinėjamu klausimu – EŽTT pažymėjo, kad didžioji valstybių Europos Tarybos narių dalis sudaro sąlygas savo piliečiams įgyvendinti savo teisę balsuoti rinkimuose būnant užsienyje, tačiau dalis – ne; be to, sąlygos, kaip piliečiai gali įgyvendinti teisę balsuoti būdami užsienyje, įvairiose valstybėse skiriasi. EŽTT konstatavo, kad nė vienas pirmiau analizuotas teisinis dokumentas nesudaro pagrindo konstatuoti, kad pagal šiuo metu galiojančią teisę valstybės privalo sudaryti sąlygas užsienyje gyvenantiems savo piliečiams įgyvendinti teisę balsuoti būnant užsienio valstybėje, o Europos Tarybos valstybių narių praktika šiuo klausimu yra labai įvairi.

Pažymėjęs, kad pagal Graikijos Konstituciją parlamentas gali, bet neprivalo sudaryti sąlygas užsienyje gyvenantiems Graikijos piliečiams balsuoti rinkimuose į Graikijos parlamentą jų buvimo valstybėje, EŽTT konstatavo, kad tai ne jo užduotis nurodyti nacionalinėms institucijoms, kokiu metu ir kokiu būdu jos turi įgyvendinti minėtą Graikijos Konstitucijos nuostatą⁴⁰⁸. Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnio pažeidimas šioje byloje nebuvo nustatytas.

3.4.2. Pasyvioji rinkimų teisė (teisė būti renkamam)

EŽTT yra apibūdinęs valstybę kaip pagrindinį pliuralizmo principo garantą⁴⁰⁹; politinėje srityje ši atsakomybė reiškia, kad valstybė turi pareigą, remdamasi Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsniu, pagrįstais terminais organizuoti laisvus rinkimus, kuriuose balsuojama slapta, sudarydama tokias sąlygas, kurios garantuotų žmonių nuomonės išraiškos laisvę renkant įstatymų leidybos institucijas. Tai neišivaizduojama be politinių partijų, atstovaujančių įvairioms valstybės gyventojų nuomonėms, dalyvavimo⁴¹⁰. Skleisdamos šią nuomonį įvairovę ne tik pačiose politinėse institucijose, bet taip pat ir – žiniasklaidos padedamos – visais visuomeninio gyvenimo lygiais, politinės partijos įneša nepakeičiamą indėlį į politinius debatus, kurie yra demokratinės visuomenės idėjos esmė⁴¹¹. EŽTT pažymėjo, kad partijos

⁴⁰⁸ Pasisakydamas konkrečiai dėl pareiškėjų situacijos, EŽTT pažymėjo, kad jis neturi abejonių dėl pareiškėjų tvirtinimo, kad jie palaiko glaudžius ir besitęsiančius ryšius su Graikija ir seka šalyje vykstančius politinius, ekonominius ir socialinius procesus, siekdami aktyviai dalyvauti valstybės reikaluose. Prezumpcija, kad nuolat šalyje negyvenantys piliečiai (angl. *non-resident citizens*) yra tiesiogiai ir nuolat mažiau susiję su šalies kasdieninėmis problemomis ir turi mažiau žinių apie jas, netaikoma šioje byloje. Tačiau EŽTT nuomone, to nepakanka, kad būtų suabejota teisine situacija Graikijoje. Kompetentingos institucijos, reglamentuodamos rinkimų teisių įgyvendinimą, negali atsižvelgti į kiekvieną individualų atvejį, bet turi nustatyti bendrą taisyklę. Argumentus, kad būtų ardomas pareiškėjų finansinis, šeimyninis ir profesinis gyvenimas, jeigu jiems reikėtų grįžti į Graikiją, kad būtų įgyvendinta teisė balsuoti parlamento rinkimuose, EŽTT nelaikė pagrįstais.

⁴⁰⁹ Žr., pavyzdžiui, *Informationsverein Lentia and Others v. Austria*, no. 13914/88; 15041/89; 15717/89; 15779/89; 17207/90, ECHR 24 November 1993. EŽTT yra pažymėjęs, kad negali būti demokratijos be pliuralizmo (žr. *Socialist Party and Others v. Turkey* [GC], no. 21237/93, ECHR 25 May 1998; *Freedom and Democracy Party (Özdeğ) v. Turkey* [GC], no. 23885/94, ECHR 8 December 1999; *Refah Partisi (the Welfare Party) and Others v. Turkey* [GC], nos. 41340/98, 41342/98, 41343/98 and 41344/98, ECHR 13 February 2003).

⁴¹⁰ *Federacion Nacionalista Canaria v. Spain* (dec.), no. 56618/00, ECHR 7 June 2001; *Russian Conservative Party of Entrepreneurs and Others v. Russia*, nos. 55066/00 and 55638/00, ECHR 11 January 2007. Pažymėtina, kad EŽTT ne kartą akcentavo, jog politinės partijos yra svarbios tam, kad demokratija tinkamai funkcionuotų (žr. *United Communist Party of Turkey and Others v. Turkey* [GC], no. 19392/92, ECHR 30 January 1998; *Socialist Party and Others v. Turkey* [GC], no. 21237/93, ECHR 25 May 1998).

⁴¹¹ *United Communist Party of Turkey and Others v. Turkey* [GC], no. 19392/92, ECHR 30 January 1998; *Christian Democratic People's Party v. Moldova*, no. 28793/02, ECHR 14 February 2006.

yra ir įrankis, kuriuo *piliečiai* gali pasinaudoti, kad galėtų dalyvauti rinkimų debatuose, ir tribūna, per kurią jie gali išreikšti savo paramą įvairioms politinėms programoms; taigi partijos gali būti išskirtos iš kitų politinių dalyvių, pavyzdžiui, pavienių kandidatų, tarpo, kurie apskritai sietini su tam tikra vietoje (angl. *are locally based*). Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnis suponuoja, kad valstybėje turi būti įmanoma steigti ir veikti politinėms partijoms, kad jos galėtų kelti kandidatus rinkimuose⁴¹².

EŽTT jurisprudencijoje vartojant sąvokas „asmens teisės“ arba „subjektinės teisės“ iškelti savo kandidatūrą rinkimuose (būti renkamam) remiantis Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsniu paprastai būdavo apsiribojama fiziniiais asmenimis. Tačiau gana neseniai buvo pripažinta, kad kai rinkimų įstatymai arba nacionalinių institucijų pasirinktos priemonės riboja atskirų kandidatų teisę savo kandidatūrą rinkimuose kelti partijos sąraše, atitinkama partija, kaip juridinis asmuo, remdamasi Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsniu, gali teigti esanti auka (angl. *claim to be a victim*) savarankiškai nuo savo kandidatų⁴¹³.

Valstybės turi plačią veiksmų laisvę savo konstitucinėje santvarkoje nustatyti taisykles, reglamentuojančias parlamento narių statusą, įskaitant kriterijus (sąlygas), kada asmenys neturi teisės būti jais renkami; nors ir atsiradę dėl bendro intereso užtikrinti parlamento narių nepriklausomumą, taip pat ir rinkėjų pasirinkimo laisvę, kriterijai (sąlygos) skiriasi priklausomai nuo konkrečiai valstybei būdingų istorinių ir politinių veiksnių⁴¹⁴. Daugelio valstybių Europos Tarybos narių Konstitucijose ir rinkimų įstatymuose numatyti kriterijai (sąlygos) rodo, kokie jie įvairūs. Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnio taikymo tikslais bet koks rinkimų įstatymas turi būti vertinamas atsižvelgiant į atitinkamos šalies politinę raidą, todėl tai, kas būtų nepriimtina vienoje sistemoje, gali būti pateisinama kitoje. Tačiau nė vienas iš šių kriterijų (sąlygų) neturėtų būti laikomas labiau priimtiniu nei kuris nors kitas, jei jis garantuoja žmonių valios išraišką laisvuose, teisinguose ir reguliariuose rinkimuose⁴¹⁵. Valstybės diskrecijos laisvę šiuo atžvilgiu riboja įsipareigojimas gerbti svarbų Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje įtvirtintą principą – „žmonių nuomonės išraiškos laisvę renkant įstatymų leidybos institucijas“⁴¹⁶. Kiekvienos valstybės

⁴¹² Dijk, P., et. al. *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*. Fourth Edition. Antwerpen: Intersentia, 2006, p. 912–913. Kalbant apie politines partijas, labai svarbus yra Konvencijos 11 straipsnis.

⁴¹³ *Russian Conservative Party of Entrepreneurs and Others v. Russia*, nos. 55066/00 and 55638/00, ECHR 11 January 2007; *The Georgian Labour Party v. Georgia*, no. 9103/04, ECHR 8 July 2008 (kartu žr. *The Georgian Labour Party v. Georgia* (dec.), no. 9103/04, ECHR 22 May 2007; *The Georgian Labour Party v. Georgia* (dec.), no. 9103/04, ECHR 20 June 2006).

⁴¹⁴ *Gitonas and Others v. Greece*, nos. 18747/91, 19376/92, 19379/92, ECHR 1 July 1997; *Podkolzina v. Latvia*, no. 46726/99, ECHR 9 April 2002; *Melnychenko v. Ukraine*, no. 17707/02, ECHR 19 October 2004; *Krasnov and Skuratov v. Russia*, nos. 17864/04 and 21396/04, ECHR 19 July 2007; *Sukhovetsky v. Ukraine*, no. 13716/02, ECHR 28 March 2006; *Ždanoka v. Latvia* [GC], no. 58278/00, ECHR 16 March 2006; *Russian Conservative Party of Entrepreneurs and Others v. Russia*, nos. 55066/00 and 55638/00, ECHR 11 January 2007; *Sarukhanyan v. Armenia*, no. 38978/03, ECHR 27 May 2008; *Seyidzade v. Azerbaijan*, no. 37700/05, ECHR 3 December 2009.

⁴¹⁵ *Gitonas and Others v. Greece*, nos. 18747/91, 19376/92, 19379/92, ECHR 1 July 1997; *Krasnov and Skuratov v. Russia*, nos. 17864/04 and 21396/04, ECHR 19 July 2007; *Russian Conservative Party of Entrepreneurs and Others v. Russia*, nos. 55066/00 and 55638/00, ECHR 11 January 2007; *Sarukhanyan v. Armenia*, no. 38978/03, ECHR 27 May 2008.

⁴¹⁶ *Podkolzina v. Latvia*, no. 46726/99, ECHR 9 April 2002; *Melnychenko v. Ukraine*, no. 17707/02, ECHR 19 October 2004.

interesas užtikrinti savo institucijų sistemos tinkamą veikimą yra neginčijamai teisėtas; tai tuo labiau pasakytina apie nacionalinį parlamentą, kuriam yra suteikta įstatymų leidybos galia ir kuris demokratinėje valstybėje atlieka pirmą pradžią vaidmenį⁴¹⁷.

Pasyviajai rinkimų teisei gali būti taikomi griežtesni reikalavimai nei aktyviajai rinkimų teisei⁴¹⁸.

Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnis garantuoja ne teisę laimėti rinkimus *per se*, bet teisę kelti savo kandidatūrą rinkimuose sąžiningomis ir demokratinėmis sąlygomis⁴¹⁹. Jeigu asmenys galėjo dalyvauti rinkimuose turėdami vienodas galimybes su kitais kandidatais; vien faktas, kad jie nelaimėjo rinkimų nereiškia, kad buvo pažeistas Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnis⁴²⁰.

EŽTT jurisprudencijoje⁴²¹ pažymėta, kad nustačius, jog rinkimų kampanijos metu kandidatas naudojo nesąžiningus ir neteisėtus metodus, tai gali sukelti rimtas pasekmes tokiam kandidatui – jam gali būti neleista (atimta teisė) dalyvauti rinkimuose. Tuo siekiama teisėto tikslo – rinkimų kampanijos metu visiems kandidatams užtikrinti lygias ir sąžiningas sąlygas, apsaugoti žmonių nuomonės išraiškos laisvę rinkimuose, garantuoti, kad rinkimai būtų organizuojami nepažeidžiant demokratiškus standartus.

Atsižvelgiant į EŽTT jurisprudenciją, išskirtini tokie reikalavimai, susiję su pasyviosios rinkimų teisės įgyvendinimu: 1) materialinio pobūdžio reikalavimai, kuriuos asmuo turi atitikti, kad turėtų teisę kelti savo kandidatūrą rinkimuose, galėtų šią teisę įgyvendinti; 2) procedūrinio pobūdžio reikalavimai, kuriuos asmuo turi įvykdyti, kad galėtų įgyvendinti teisę kelti savo kandidatūrą rinkimuose.

3.4.2.1. Materialinio pobūdžio fizinio asmens pasyviosios rinkimų teisės ribojimai

3.4.2.1.1. Pilietybės reikalavimas

EŽTT jurisprudencijos analizė leidžia teigti, kad teisei būti renkamam gali būti taikomas reikalavimas turėti šalies, kurioje vyksta rinkimai į nacionalinę įstatymų leidybos instituciją, pilietybę⁴²².

Pasyviosios rinkimų teisės ribojimas dėl asmens turimos daugybinių pilietybės. Byloje *Tănase prieš Moldovą*⁴²³ buvo ginčijama, kad Moldovoje nustatytas teisės būti renkamam ribojimas, pagal kurį Moldovos piliečiai, turintys ir kitos valstybės (kitų valstybių) piliety-

⁴¹⁷ *Podkolzina v. Latvia*, no. 46726/99, ECHR 9 April 2002; *Russian Conservative Party of Entrepreneurs and Others v. Russia*, nos. 55066/00 and 55/638/00, ECHR 11 January 2007.

⁴¹⁸ *Melnychenko v. Ukraine*, no. 17707/02, ECHR 19 October 2004; *Ždanoka v. Latvia* [GC], no. 58278/00, ECHR 16 March 2006; *Sukhovetsky v. Ukraine*, no. 13716/02, ECHR 28 March 2006; *Seyidzade v. Azerbaijan*, no. 37700/05, ECHR 3 December 2009; *Erel and Damdelen v. Cyprus* (dec.), no. 39973/07, ECHR 14 December 2010.

⁴¹⁹ *Mammadov v. Azerbaijan* (No. 2), no. 6441/06, ECHR 10 January 2012; *Hajili v. Azerbaijan*, no. 6984/06, ECHR 10 January 2012.

⁴²⁰ *Babenko v. Ukraine* (dec.), no. 43476/98, ECHR 4 May 1999; *Vitrenko and Others v. Ukraine* (dec.), no. 23510/02, ECHR 16 December 2008.

⁴²¹ *Orujov v. Azerbaijan*, no. 4508/06, ECHR 26 July 2011; *Abil v. Azerbaijan*, no. 16511/06, ECHR 21 February 2012; *Khanhuseyn Aliyev v. Azerbaijan*, no. 19554/06, ECHR 21 February 2012; *Atakishi v. Azerbaijan*, no. 18469/06, ECHR 28 February 2012.

⁴²² *Makuc and Others v. Slovenia* (dec.), no. 26828/06, ECHR 31 May 2007.

⁴²³ *Žr. Tănase and Chirtoacă v. Moldova*, no. 7/08, ECHR 18 November 2008 bei *Tănase v. Moldova* [GC], no. 7/08, ECHR 27 April 2010.

bę, negali būti Moldovos Parlamento nariais⁴²⁴, pažeidžia Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnį. EŽTT sprendime pripažino, kad Moldovos įstatymo nuostatos, užkertančios kelią išrinktiems Moldovos parlamento nariams, turintiems ne tik Moldovos, bet ir kitų valstybių pilietybę, eiti Parlamento nario pareigas, neatitinka proporcingumo reikalavimo ir pažeidžia Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnį.

Moldovoje minėtas pasyviosios rinkimų teisės ribojimas buvo nustatytas *inter alia* siekiant užtikrinti ištikimybę (lojalumą) valstybei⁴²⁵. Labai svarbus aspektas šioje byloje yra tas, kad EŽTT išskyrė dvi ištikimybės (lojalumo) rūšis: ištikimybę (lojalumą) valstybei ir ištikimybę (lojalumą) vyriausybei bei pažymėjo, kad poreikis užtikrinti ištikimybę (lojalumą) valstybei gali būti teisėtas tikslas, pateisinantis rinkimų teisių ribojimą, o ištikimybę (lojalumą) Vyriausybei – ne. Demokratinėje valstybėje parlamento narių vaidmuo, ypač priklausančių opozicinėms partijoms, yra atstovauti rinkėjams užtikrinant valdančiųjų atskaitomybę ir vertinant jų politiką. Siekimas skirtingų ir kartais visiškai priešingų tikslų ne tik priimtinas, bet ir reikalingas, kad būtų skatinamas pliuralizmas ir rinkėjams būtų suteiktas pasirinkimas, atspindintis jų politines pažiūras. Laisvės turėti ir išreikšti savo pažiūras apsauga ypač svarbi parlamento nariams, atsižvelgiant į jų esminį vaidmenį užtikrinant pliuralizmą ir tinkamą demokratijos funkcionavimą. EŽTT pažymėjo, kad parlamento narių ištikimybė (lojalumas) valstybei iš esmės apima pagarbą valstybės Konstitucijai, įstatymams, institucijoms, nepriklausomybei ir teritoriniam vientisumui. Tačiau pagarbos supratimas šiame kontekste turi būti apribotas reikalavimu, kad bet koks noras daryti pakeitimus anksčiau nurodytų vertybių atžvilgiu turi būti vykdomas nepažeidžiant valstybės įstatymų. Bet koks kitoks požiūris pakenktų parlamento nariams atstovauti jų rinkėjų pažiūroms, ypač mažumų grupių. Negali būti jokio pateisinimo politinės grupės uždraudimui tik dėl to, kad ji siekia viešai svarstyti dalies gyventojų padėtį ir dalyvauti valstybės politiniame gyvenime, kad, remiantis demokratinėmis taisyklėmis, būtų rasti visiems priimtini sprendimai⁴²⁶.

⁴²⁴ Moldovos Rinkimų kodekse buvo įtvirtinta nuostata, pagal kurią Moldovos pilietis, turintis kitos valstybės pilietybę, galėjo būti renkamas parlamento nariu (registruojant asmenį kandidatu rinkimuose, kuris turi ir kitos valstybės pilietybę, toks asmuo turėjo deklaruoti, kad turi kitos valstybės pilietybę, arba deklaruoti, kad kreipėsi dėl kitos valstybės pilietybės suteikimo), tačiau jį išrinkus ir tvirtinant parlamento nario mandatą, turėjo pateikti dokumentus, kad atsisakė kitų valstybių pilietybės arba pradėjo kitų valstybių pilietybės atsisakymo procedūrą, arba atsiėmė prašymą dėl kitos valstybės pilietybės suteikimo.

⁴²⁵ Moldovos Vyriausybė EŽTT nurodė, kad tokiu ribojimu buvo siekiama šių tikslų – užtikrinti ištikimybę (lojalumą) valstybei, ginti valstybės nepriklausomybę ir egzistavimą, užtikrinti valstybės saugumą. Moldovos Konstitucinis Teismas, nagrinėjęs bylą dėl to, ar toks pasyviosios rinkimų teisės ribojimas atitinka Moldovos Konstituciją, nurodė, kad tokio ribojimo tikslas – užtikrinti parlamento narių ištikimybę (lojalumą) valstybei, taip pat konstatavo, kad leidimas parlamento nariams turėti dvigubą pilietybę prieštarauja konstituciniam parlamento nario laisvo mandato principui, valstybės suverenumui, nacionaliniam saugumui, konfidencialios informacijos neatskleidimui. EŽTT sprendime pažymėjo, kad sąvoka „ištikimybė (lojalumas)“ nėra aiškiai apibrėžta ir byloje nebuvo pateikta jokio paaiškinimo, koks yra šios sąvokos turinys, tačiau bylos šalys sutarė, kad lojalumas šiuo atveju siejamas su valstybės gyvavimu ir nepriklausomybe, nacionalinio saugumo klausimais.

⁴²⁶ EŽTT atkreipė dėmesį į tai, kad dvigubą pilietybę turinčių Moldovos parlamento narių galimas noras vykdyti politinę programą, kurią kas nors gali laikyti nesuderinama su dabartiniais Moldovos valstybės principais ir struktūromis, nedaro jos nesuderinama su demokratijos taisyklėmis. Pagrindinis demokratijos bruožas yra tas, kad ji turi leisti siūlyti ir diskutuoti dėl skirtingų politinių programų, net jeigu jos kvestionuoja tai, kaip valstybė yra organizuota, su sąlyga, kad jos nekenkia pačiai demokratijai. EŽTT atkreipė dėmesį į tai, kad byloje Moldovos Vyriausybė negalėjo pateikti nė vieno pavyzdžio, rodančio parlamento nario, turinčio dvigubą pilietybę, neloyalumą (neištikimybę).

Šioje byloje EŽTT reikšminga aplinkybė laikė tai, kad pasyviosios rinkimų teisės ribojimas buvo nustatytas likus mažiau negu metams iki rinkimų ir kad toks ribojimas kartu su kitais labai svarbiais įstatymo pakeitimais⁴²⁷ turėjo žymų neigiamą neproporcingą poveikį opozicinėms partijoms efektyviai dalyvauti politiniame procese⁴²⁸. Taigi buvo neigiamai vertinama tai, jog esminiai rinkimų įstatymo pakeitimai buvo atlikti likus mažiau nei metams iki rinkimų.

EŽTT, vertindamas minėto ribojimo proporcingumą, dėmesį skyrė labai plačiam aplinkybių spektrui; galima išskirti šias, EŽTT svarbiomis laikytas, aplinkybes: 1) Europos Tarybos valstybių narių praktikos vienodumą (EŽTT pažymėjo, kad praktika rodo sutarimą tuo aspektu, kad kur leidžiama turėti kelių šalių pilietybes, teisė būti parlamento nariu negali būti ribojama tuo pagrindu, kad asmuo turi daugiau nei vieną pilietybę; EŽTT pabrėžė, kad, nepaisant šio sutarimo, gali būti pateisinama ir kitokia praktika, jeigu istorinės ar politinės aplinkybės sąlygoja griežtesnės praktikos poreikį); 2) laiką, kada toks ribojimas galėtų būti pateisinamas ir kada jis jau negali būti pateisinamas; šiuo atveju toks ribojimo proporcingumo laiko atžvilgiu vertinimas yra tiesiogiai susijęs ir su atitinkamos valstybės konkrečių istorinių ir politinių aplinkybių vertinimu (EŽTT pažymėjo, kad toks pasyviosios rinkimų teisės ribojimas Moldovos atveju galėjo būti pateisinamas iš karto po nepriklausomybės paskelbimo 1991 metais, bet nepateisinamas praėjus 17 metų po šio įvykio ir 5 metams po to, kai įstatymais buvo leista turėti dvigubą pilietybę); 3) pirmenybės teikimą individualaus pobūdžio priemonių taikymui asmenų atžvilgiu, o ne bendro pobūdžio rinkimų teisių apribojimų nustatymui (EŽTT pažymėjo, kad, einant laikui, bendro pobūdžio rinkimų teisių apribojimus pateisinti darosi sunkiau, ir pabrėžė poreikį „individualizuoti“ priemones atsižvelgiant į realų asmenų elgesį, o ne suvoktą asmenų grupės keliamą grėsmę, nesivadovauti bendro pobūdžio prielaida, kad visi valstybės piliečiai, turintys ir kitos valstybės pilietybę, kelia grėsmę nacionaliniam saugumui ir nepriklausomybei; šioje konkrečioje byloje EŽTT pažymėjo, kad yra kitų priemonių apsaugoti Moldovos įstatymus, institucijas, nacionalinį saugumą, pavyzdžiui, sankcijų taikymas už neteisėtus veiksmus); 4) valstybės gyventojų, turinčių dvigubą pilietybę, teisę būti atstovaujamiems (EŽTT pažymėjo, kad didelė Moldovos piliečių dalis turi dvigubą pilietybę ir šie piliečiai turi teisę būti atstovaujami parlamento narių, kurie išreiškia jų interesus ir politines pažiūras); 5) šalies laisva valia priiimtus įsipareigojimus pagal tarptautines sutartis (EŽTT, aiškindamas Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnį ir vertindamas įstatyme įtvirtinto ribojimo proporcingumą, atsižvelgė į Europos Tarybos Konvencijos dėl pilietybės, kurią Moldova ratifikavo be išlygų, nuostatas; EŽTT pažymėjo, kad bet kuriuo atveju istorinės ir politinės aplinkybės turi būti vertinamos įsipareigojimų, kuriuos laisva valia Moldova prisiėmė prisijungdama prie Konvencijos dėl pilietybės, ir atitinkamų tarptautinių institucijų rekomendacijų ir išvadų kontekste); 6) atitinkamų tarptautinių institucijų rekomendacijas ir išvadas (šioje byloje, aiškinant Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnį ir vertinant įstatyme įtvirtinto ribojimo proporcingumą, buvo atsižvelgta į Venecijos komisijos, Europos Komisijos kovai su rasizmu ir netolerancija išvadas ir pranešimus, Europos Tarybos Parlamentinės Asamblėjos rezoliucijas; EŽTT buvo svarbus tas aspektas, kad šių institu-

⁴²⁷ Rinkimų slenksčio pakėlimas nuo 4 iki 6 procentų bei visų formų rinkimų blokų ir koalicijų uždraudimas.

⁴²⁸ 2009 metais įvykusiuose rinkimuose iš 101 išrinkto parlamento nario 21 turėjo daugiau nei vienos valstybės pilietybę arba buvo nagrinėjami jų prašymai dėl antros pilietybės suteikimo, todėl ribojimas jiems turėjo tiesioginį neigiamą poveikį. Visi šie (dvidešimt vienas) parlamento nariai buvo opozicinių partijų nariai.

cijų pozicija buvo vieninga – visos kritikavo ribojimą dėl jo diskriminuojančio poveikio); 7) opozicinių partijų galimybę dalyvauti politiniame gyvenime (EŽTT pažymėjo, kad bet koks rinkimų teisių apribojimas negali būti toks, kad tam tikri asmenys ar jų grupės būtų pašalintos iš dalyvavimo šalies politiniame gyvenime; pliuralizmas ir demokratija turi būti pagrįstos dialogu ir kompromisu; kad siekiant veiksmingos demokratijos būtų skatinamas toks dialogas ir apsikeitimas nuomonėmis, svarbu opozicinėms partijoms garantuoti galimybę būti politinėje arenoje tokiomis sąlygomis, kurios leistų joms atstovauti savo rinkėjams, atkreipti dėmesį į jų problemas ir ginti jų interesus).

3.4.2.1.2. Minimalaus amžiaus reikalavimas

Iš EŽTT jurisprudencijos⁴²⁹ galima daryti išvadą, kad pasyviosios rinkimų teisės atžvilgiu gali būti nustatytas minimalaus amžiaus reikalavimas, kuriuo siekiama užtikrinti asmens brandumą. Konkretus amžius, kuris galėtų būti (būtų) suderinamas su Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsniu, EŽTT jurisprudencijoje nėra atskleistas.

3.4.2.1.3. Gyvenamosios vietos šalies viduje reikalavimas

Gyvenamosios vietos šalyje (angl. *domestic residence, residence*) reikalavimas kandidatui į parlamento narius pats savaime yra suderinamas su Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsniu; toks reikalavimas sudaro sąlygas kandidatams įgyti pakankamai žinių su parlamento darbu susijusiais klausimais⁴³⁰, identifikuoti asmenis, turinčius pakankamai glaudžius arba nenutrūkstamus ryšius su konkrečia valstybe⁴³¹. Pavyzdžiui, iš byloje *Melnychenko prieš Ukrainą* pateiktos EŽTT pozicijos matyti, kad reikalavimą kandidatams į parlamento narius 5 metus nepertraukiamai gyventi šalies viduje EŽTT laiko atitinkančių Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnio reikalavimus; tai atitiktų demokratinės visuomenės interesus, kad rinkėjai galėtų įvertinti kandidato kvalifikaciją, gebėjimą geriausiai atstovauti jų interesams parlamente.

3.4.2.1.4. Reikalavimas pakankamai mokėti valstybinę kalbą

EŽTT jurisprudencijoje⁴³² konstatuota, kad valstybės turi teisę pačios nustatyti nacionalinio parlamento darbo kalbą, jų apsisprendimą šioje srityje lemia kiekvienai šaliai būdingos istorinės ir politinės aplinkybės. Rinkimuose į nacionalinį parlamentą nustatant kandidatui reikalavimą pakankamai mokėti valstybinę kalbą siekiama teisėto tikslo; tačiau bet koks atitinkamas lingvistinis reikalavimas kandidatams rinkimuose į parlamentą turi būti taikomas teisingumo ir proporcingumo reikalavimus atitinkančiu būdu.

⁴²⁹ *Hirst v. the United Kingdom (No. 2)* [GC], no. 74025/01, ECHR 6 October 2005. Kai kurie autoriai pabrėžia, kad nors brandumas teisėje dažnai laikomas svarbiausiu aspektu nustatant minimalų amžių, tačiau nėra vieno metodo nustatyti brandumą; šiuo atveju fizinis brandumas nėra tiek svarbus, kiek svarbus socialinis sąmoningumas ir atsakingumas (žr. Emilianides A. C. Do Minimum Age Requirements Violate the Right to Stand for Election under the European Convention on Human Rights. *European Human Rights Law Review*. 2009, 5: 675). EŽTT byloje *Hirst prieš Jungtinę Karalystę (Nr. 2)* priimtame sprendime pažymėjo, kad minimalaus amžiaus reikalavimas gali būti nustatytas siekiant užtikrinti rinkimų procese dalyvaujančių asmenų brandumą.

⁴³⁰ *Melnychenko v. Ukraine*, no. 17707/02, ECHR 19 October 2004; taip pat žr. *Melnychenko v. Ukraine (dec.)*, no. 17707/02, ECHR 4 November 2003; *Erel and Damdelen v. Cyprus (dec.)*, no. 39973/07, ECHR 14 December 2010.

⁴³¹ *Hirst v. the United Kingdom (No. 2)* [GC], no. 74025/01, ECHR 6 October 2005.

⁴³² *Podkolzina v. Latvia*, no. 46726/99, ECHR 9 April 2002.

3.4.2.1.5. Pasyvosios rinkimų teisės ribojimas dėl pareigų nesuderinamumo

EŽTT jurisprudencijoje⁴³³ yra pažymėjęs, kad nesuteikimas teisės kelti savo kandidatūrą asmenims, einantiems tam tikrų kategorijų pareigas valstybinėje tarnyboje, atlieka dvejopą funkciją, kuri yra svarbi tinkamam demokratinėms režimams funkcionavimui: 1) užtikrinti, kad skirtingus politinius įsitikinimus turintys kandidatai turėtų vienodus įtakos būdus (kadangi valstybinėje tarnyboje pareigas einantys asmenys kartais gali turėti nepateisinamą pranašumą kitų kandidatų atžvilgiu) ir 2) apsaugoti rinkėjus nuo tokių valstybinėje tarnyboje dirbančių pareigūnų spaudimo, kurie, dėl einamų pareigų, priima daug (ir kartais svarbių) sprendimų ir turi prestižą aktyve paprastų piliečių, kurių apsisprendimui dėl kandidato pasirinkimo gali būti padaryta įtaka. Byloje *Gitonas ir kiti prieš Graikiją* iš esmės buvo ginčijamas Graikijos Konstitucijoje įtvirtintas pasyvosios rinkimų teisės ribojimas, pagal kurį asmenys, einantys tam tikrų kategorijų valstybines pareigas, negalėjo kelti savo kandidatūrą ir būti išrinkti bet kurioje rinkimų apygardoje, kurioje jie vykdė savo pareigas daugiau nei tris mėnesius trejų metų iki rinkimų laikotarpiu; EŽTT šioje byloje Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnio pažeidimo nenustatė.

Byloje *Ahmed ir kiti prieš Jungtinę Karalystę*⁴³⁴ buvo ginčijamas pasyvosios rinkimų teisės apribojimas, pagal kurį tam tikrų kategorijų vyresnieji vietos valdžios pareigūnai, eidami šias pareigas, negalėjo kelti savo kandidatūrą rinkimuose į parlamentą ir dalyvauti rinkimų kampanijose. EŽTT konstatavo, kad nustatytas pasyvosios rinkimų teisės apribojimas turi būti vertinamas atsižvelgiant į tikslą, kurio tokiu ribojimu buvo siekiama, tikslas – užtikrinti asmenų, siekiančių įgyvendinti pasyviają rinkimų teisę, politinį nešališkumą. EŽTT pažymėjo, kad toks tikslas, siekiant riboti minėtų asmenų pasyvosios rinkimų teisės įgyvendinimą pagal Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnį, yra teisėtas; nustatytas apribojimas negali būti laikomas paneigiančiu pačios teisės esmę, atsižvelgiant į faktą, kad apribojimas taikomas tik tol, kol asmenys eina pareigas, kurias einant ribojamas teisės būti renkamu įgyvendinimas, o asmenys, norintys kelti savo kandidatūrą rinkimuose, gali laisvai atsistatydinti iš einamų pareigų⁴³⁵.

3.4.2.1.6. Pasyvosios rinkimų teisės ribojimas dėl pašalinimo iš pareigų apkaltos proceso tvarka

Pasyvosios rinkimų teisės ribojimo asmenims, kurie, eidami aukštas pareigas valstybėje, apkaltos proceso tvarka buvo pašalinti iš einamų pareigų, atitiktį Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnio nuostatomis EŽTT nagrinėjo vienoje byloje – *Paksas prieš Lietuvą*⁴³⁶. Šioje byloje priimtame sprendime EŽTT pažymėjo, kad Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje neatmetama galimybė taikyti rinkimų teisės apriboji-

⁴³³ *Gitonas and Others v. Greece*, nos. 18747/91, 19376/92, 19379/92, ECHR 1 July 1997; Clements, L. J.; Mole, N.; Simmons, A. *European Human Rights Taking a Case under the Convention*. Second Edition. London: Sweet & Maxwell, 1999, p. 234; Gordon, R.; Ward, T.; Eicke, T. *The Strasbourg Case Law: Leading Cases from the European Human Rights Reports*. London: Sweet & Maxwell, 2001, p. 1502–1504.

⁴³⁴ *Ahmed and Others v. the United Kingdom*, no. 22954/93, ECHR 2 September 1998.

⁴³⁵ Teisės literatūroje pažymima, kad EŽTT nenagrinėjo, ar apribojimas, atsižvelgiant į Konvencijos esmę, vis dėlto galėjo būti neproporcingas (žr. Christoffersen, J. *Fair Balance: Proportionality, Subsidiarity and Primarity in the European Convention on Human Rights*. Hague: Martinus Nijhoff Publishers, 2009, p. 154).

⁴³⁶ *Paksas v. Lithuania* [GC], no. 34932/04, ECHR 6 January 2011; taip pat žr. Žilinskas, J.; Gailiūtė, D. *Review of Judgments of the European Court of Human Rights in Cases against the Republic of Lithuania in 2011. Jurisprudencija*. 2012, 19(1): 383–388.

mus asmenims, kurie, pavyzdžiui, šturkščiai piktnaudžiavo valstybės tarnyba ar kurių elgesys galėjo pakenkti teisės viršenybės principui ar demokratijos pagrindams, ir nurodė, kad byla *Paksas prieš Lietuvą* yra susijusi su tokio pobūdžio aplinkybėmis. Šioje byloje priimtame sprendime Lietuva buvo pripažinta pažeidusi Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnį ne todėl, kad savo teisės sistemoje įtvirtino pasyviosios rinkimų teisės ribojimą asmenims, kurie už šturkštų Konstitucijos pažeidimą ir priesaikos sulaužymą apkaltos proceso tvarka buvo pašalinti iš einamų pareigų, o dėl tokio pasyviosios rinkimų teisės ribojimo trukmės – EŽTT pripažino, kad nuolatinis ir negrįžtamas draudimas būti renkamam į parlamentą, jeigu asmuo apkaltos proceso tvarka buvo pašalintas iš einamų pareigų, yra neproporcingas ir pažeidžia Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnį⁴³⁷.

EŽTT byloje *Paksas prieš Lietuvą* priimtame sprendime vertino, ar Lietuvos teisės sistemoje pasyviosios rinkimų teisės ribojimas buvo nustatytas teisėtu tikslu ir ar jis buvo proporcingas. Pasyviosios rinkimų teisės ribojimo tikslas – išsaugoti demokratinę santvarką, pripažintas teisėtu, tačiau, kaip minėta, buvo konstatuota, kad toks ribojimas yra neproporcingas dėl jo trukmės laiko atžvilgiu. EŽTT, vertindamas minėto ribojimo proporcingumą, vertino nemažai aplinkybių; apibendrinant išskirtinos šios aplinkybės, kurias EŽTT laikė svarbiomis pripažįstant, kad ribojimas yra neproporcingas: 1) ribojimo *absolutus, nekintantis pobūdis laiko atžvilgiu*, t. y. kad pasyviosios rinkimų teisės apribojimas yra toks, kuriuo asmeniui, apkaltos proceso tvarka pašalintam iš einamų pareigų už šturkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą, *visam laikui ir negrįžtamai* atimta galimybė būti renkamu į Seimą, draudimas yra nuolatinio ir negrįžtamojo pobūdžio (EŽTT vertino tai kaip griežtą ribojimą; be to, EŽTT atkreipė dėmesį į tai, kad tokia sankcija yra dar griežtesnė, nes tokiame asmeniui taikomas ne tik šis ribojimas, bet jis negali eiti jokių kitų pareigų, kurių ėjimą Konstitucija sieja su priesaikos davimu; EŽTT pažymėjo, kad tai, jog apribojimui nėra nustatytas joks terminas ir jį pagrindžianti taisyklė turi konstitucinį pagrindimą, rodo tokio apribojimo *nekintamumą*, kuris sunkiai suderinamas su Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsniu; vertinant tokio ribojimo proporcingumą „lemiama reikšmė turi būti suteikta termino nustatymui ir galimybei peržiūrėti tokią priemonę“⁴³⁸; 2) Europos Tarybos valstybių narių praktika (pažymėta, kad „Lietuvos pozicija šioje srityje yra išimtis Europoje“); 3) rinkėjų teisė patiems pasirinkti ir apsispręsti, už ką balsuoti rinkimuose (EŽTT pažymėjo, kad „sprendimą uždrausti aukštam pareigūnui, kuris pasirodė esąs netinkamas eiti savo pareigas, kada nors tapti parlamento nariu visų pirma turėtų priimti rinkėjai, kurie rinkimuose turi galimybę pasirinkti, ar vėl pasitikėti atitinkamu asmeniu“ – tai akivaizdu iš Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnio, kuriame *expressis verbis* įtvirtinta „žmonių nuomonės išraiškos laisvė renkant įstatymų leidybos institucijas“, kuri privalo būti užtikrinta visais atvejais); 4) galimas įstatymų

⁴³⁷ Šiame kontekste pažymėtina, kad literatūroje nurodoma, jog įdomu, ar byloje *Paksas prieš Lietuvą* priimtame sprendime teisėjų daugumos balsavusios, kad buvo pažeistas Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnis, pozicija nebuvo sustiprinta fakto, kad EŽTT nagrinėjant šią bylą, Paksas buvo išrinktas Europos Parlamento nariu (žr. Mowbray, A. European Court of Human Rights: May 2010–April 2011. *European Public Law*. 2011, 17(4): 631).

⁴³⁸ EŽTT konstatavo, kad tokios galimybės reikalingumas susijęs su tuo, jog vertinant šį klausimą privaloma atsižvelgti į atitinkamos valstybės istorinį ir politinį kontekstą; kadangi toks kontekstas neabejotinai kis, bent jau galima rinkėjų supratimo apie aplinkybes, lėmusias tokio bendro pobūdžio apribojimo nustatymą, aspektu, pradinis apribojimo pagrindimas bėgant laikui gali silpnėti.

leidybos orientavimas į siekį pritaikyti ribojimą konkrečiam asmeniui (EŽTT sprendime pažymėjo, kad „nors nagrinėjama nuostata suformuluota bendrais bruožais ir taikytina visiškai vienodai visiems asmenims, kurių situacija atitinka aiškiai apibrėžtus kriterijus, jos priėmimui daug įtakos turėjo konkrečios aplinkybės“⁴³⁹; EŽTT pabrėžė, kad „stulbinantis įstatymų leidybos proceso greitis sustiprina įspūdį, jos jis buvo bent jau inspiruotas konkrečiau noro neleisti pareiškėjui kandidatuoti Prezidento rinkimuose, surengtuose po jo pašalinimo iš pareigų“). Byloje *Paksas prieš Lietuvą* įvyko Konstitucinio Teismo ir EŽTT jurisprudencijų sandūra.

3.4.2.1.7. Pasyviosios rinkimų teisės ribojimas dėl aktyvaus dalyvavimo organizacijose, kurių veikla buvo nukreipta prieš demokratinę santvarką

Šiuo aspektu svarbi byla *Ždanoka prieš Latviją*⁴⁴⁰, inicijuota pareiškėjos – Latvijos pilietės, kuri kreipėsi į EŽTT, teigdama esant Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnio pažeidimą dėl to, kad jai nebuvo leista iškelti savo kandidatūros rinkimuose į Latvijos Parlamentą, nes ji „aktyviai dalyvavo“ Tarybų Sąjungos komunistų partijos (Latvijos komunistų partijos) veikloje po 1991 m. sausio 13 d. (šiam kontekste pažymėtina, kad minėtos partijos veikla buvo *inter alia* nukreipta prieš Latvijos nepriklausomybės atkūrimą). Latvijoje buvo nustatytas toks ginčijamas pasyviosios rinkimų teisės ribojimas – asmenys, kurie „aktyviai dalyvavo“ Latvijos komunistų partijos veikloje laikotarpiu tarp 1991 m. sausio 13 d. ir šios partijos likvidavimo 1991 m. rugsėjį, negalėjo kelti savo kandidatūros parlamento rinkimuose. Šioje byloje EŽTT sprendžiant dėl minėto ribojimo suderinamumo su Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsniu buvo labai svarbus ypatingas istorinis ir politinis kontekstas. Byloje *Ždanoka prieš Latviją* priimtame sprendime EŽTT konstatavo, kad Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnis nebuvo pažeistas. EŽTT pažymėjo, kad „politinio neutralumo“ kriterijus parlamento nariams negali būti taikomas taip pat, kaip kitiems valstybės pareigūnams, tarnautojams, atsižvelgiant į tai, kad pirmieji iš esmės negali būti „politiškai neutralūs“; EŽTT pripažino, kad šioje byloje ginčijamu apribojimu buvo

⁴³⁹ EŽTT sprendime nurodė, kad „Konstitucijos 56 straipsnio 2 dalyje, kurioje apibrėžta, kokie asmenys negali būti renkami Seimo nariais, nėra nurodyti asmenys, kurie buvo pašalinti iš pareigų apkaltos proceso tvarka. Kai Seimas priėmė sprendimą pašalinti pareiškėją iš Prezidento pareigų (2004 m. balandžio 6 d.), nebuvo jokios įstatymo nuostatos, pagal kurią dėl to jam būtų uždrausta būti renkamam. Taigi, kai jis informavo Vyriausiąją rinkimų komisiją apie savo ketinimus dalyvauti Prezidento rinkimuose, turėjusiuose įvykti 2004 m. birželio 13 d., po jo pašalinimo iš pareigų, iš pradžių (2004 m. balandžio 22 d.) komisija nusprendė, kad nėra priežasties jam to neleisti. Tuomet Seimas priėmė Prezidento rinkimų įstatymo pakeitimus, pagal kuriuos bet kuris asmuo, pašalintas iš pareigų apkaltos proceso tvarka, negalėjo būti renkamas Prezidentu, kol nepraėjo penkeri metai, todėl galiausiai komisija atsisakė registruoti pareiškėją kandidatą. Po Seimo narių kreipimosi Konstitucinis Teismas nustatė (2004 m. gegužės 25 d.), kad toks draudimas atitinka Konstituciją, tačiau Konstitucijai prieštarauja termino nustatymas, be to, draudimas taikytinas visoms pareigoms, kurioms užimti pagal Konstituciją reikia duoti priesaiką. Vėliau (2004 m. liepos 15 d.) Seimas priėmė Seimo rinkimų įstatymo pakeitimus, pagal kuriuos asmuo, pašalintas iš pareigų apkaltos proceso tvarka, negali būti renkamas parlamento nariu“.

⁴⁴⁰ *Ždanoka v. Latvia* [GC], no. 58278/00, ECHR 16 March 2006; taip pat žr. *Ždanoka v. Latvia*, no. 58278/00, ECHR 17 June 2004. H. G. Hooger, nagrinėjusio EŽTT sprendimą byloje *Ždanoka prieš Latviją*, nuomone, demokratija, bent jau Konvencijos pirmojo protokolo 3 straipsnio prasme, yra susieta su visuotine rinkimų teise (žr. Hoogers, H. G. The Boundaries of the Right to be Elected under Article 3 of the First Protocol to the European Convention on Human Rights. Judgment of 16 March 2006, *Ždanoka v. Latvia*, Application No. 58278/00. *European Constitutional Law Review*. 2007, 3: 319).

siekiami teisėtų tikslų⁴⁴¹, atitinkančių teisės viršenybės principą ir Konvencijos bendroius tikslus, būtent valstybės nepriklausomybės, demokratinės santvarkos ir nacionalinio saugumo apsaugos; nustatyto apribojimo taikymas pareiškėjos atžvilgiu buvo proporcingas siekiamiems tikslams. Svarbiu faktu EŽTT laikė tai, kad ribojimas buvo taikomas tik tiems asmenims, kurie „aktyviai dalyvavo“ Latvijos komunistų partijos veikloje, taigi buvo padarytas aiškus skirtumas tarp šios partijos buvusių narių skirtingų dalyvavimo partijos veikloje formų⁴⁴²; Latvijos teisės sistemoje buvo aiškiai ir tiksliai apibrėžta asmenų, kuriems taikomas minėtas apribojimas, kategorija, be to, nacionaliniai teismai turėjo įgaliojimus nustatyti, ar konkretus asmuo priklausė tokiai kategorijai⁴⁴³. Taigi šiuo atveju buvo užtikrintas pakankamas individualizavimo lygis kaip to reikalauja Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnis. Faktas, kad ginčijamo ribojimo Latvijos Parlamentas neįtvirtino iš karto po Latvijos nepriklausomybės atkūrimo šioje byloje nebuvo lemiamas⁴⁴⁴. EŽTT sprendime byloje *Ždanoka prieš Latviją* pažymėjo, kad Latvijos institucijos turėjo teisę pagal savo diskreciją daryti prielaidą, kad asmuo, esantis tokioje padėtyje kaip pareiškėja šioje byloje, laikėsi pozicijos, nesuderinamos su poreikiu užtikrinti demokratinio proceso vientisumą, ir paskelbti tokį asmenį negalintį kelti savo kandidatūros rinkimuose⁴⁴⁵. Taip pat atkreiptinas dėmesys, kad sprendime byloje *Ždanoka prieš Latviją* buvo pažymėta, kad nors toks apribojimas vargu ar gali būti laikomas priimtiniu vienos politinės sistemos kontekste, pavyzdžiui, šalyje, kurioje demokratinė institucijų sistema įkurta, nusistovėjusi jau daug dešimtmečių ir šimtmečių, nepaisant to, jis gali būti laikoma priimtiniu Latvijoje, atsižvelgiant į šalies istorinį ir politinį kontekstą, kuris sąlygojo tokio apribojimo nustatymą, taip pat atsižvelgiant į grėsmę, kurią naujai demokratinėi santvarkai kelia atgijimas idėjų, kurios, jei būtų leista įgyti pagrindą, galėtų pasirodyti galinčios sugrąžinti ankstesnį režimą. Taip pat buvo akcentuota, kad tokio apribojimo taikymas asmenims neturi būti neribotas laiko atžvilgiu, turint omenyje, kad Latvija dabar yra daug stabilesnė, *inter alia* dėl jos visiškos integracijos į Europą⁴⁴⁶.

⁴⁴¹ Pažymėtina, kad ginčijamo ribojimo tikslas buvo ne nubausti tuos, kurie aktyviai dalyvavo Latvijos komunistų partijos veikloje, bet apsaugoti demokratinio proceso vientisumą, neleisdžiant demokratinės įstatymų leidybos institucijos darbe dalyvauti asmenims, atlikusiems vadovaujantį ir aktyvų vaidmenį partijoje, tiesiogiai susijusioje su pastangomis prievarta nuversti naujai įvestą demokratinį režimą.

⁴⁴² Pareiškėjos byloje *Ždanoka prieš Latviją* narystė partijoje nebuvo tik formali, ji aktyviai dalyvavo partijos veikloje po 1991 m. sausio 13 d., pati Latvijos komunistų partija atliko aktyvų vaidmenį 1991 m. įvykiuose (įskaitant sužlugusį valstybės perversmą).

⁴⁴³ EŽTT pažymėjo, kad pagal Konvenciją galima situacija, kai ribojančios priemonės apimtis ir sąlygos gali būti detalios apibrėžtos įstatymų leidėjo, paliekant teismams tik užduotį patikrinti, ar konkretus asmuo priklauso tai asmenų kategorijai ar grupei, kuriai taikomas įstatyme nustatytas apribojimas.

⁴⁴⁴ Šiame kontekste pažymėtina, kad Deklaracija dėl Latvijos nepriklausomybės atkūrimo buvo priimta 1990 m. gegužės 4 d., o byloje *Ždanoka prieš Latviją* ginčijamas pasyvosios rinkimų teisės ribojimas Latvijoje įstatyme buvo įtvirtintas 1995 m.

⁴⁴⁵ EŽTT pažymėjo, kad, atsižvelgiant į lemiamus įvykius po 1991 m. sausio 13 d., Latvijos Parlamentas pagrįstai darė prielaidą, kad vadovaujantys Latvijos komunistų partijos nariai laikėsi antidemokratiškos pozicijos, nebent tuo metu savo veiksmais jie būtų paneigę tokią prezumpciją, pavyzdžiui, aktyviai atsiribodami nuo Latvijos komunistų partijos.

⁴⁴⁶ EŽTT pažymėjo, kad jeigu šioje byloje buvo pripažinta, kad Latvija, nustatydama tokį apribojimą, neperežėgė savo diskrecijos ribų pagal Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnį, Latvijos Parlamentas turi nuolat peržiūrėti šį ribojimą, turint tikslą jį panaikinti, nes priešingu atveju kitą kartą EŽTT gali priimti kitokią sprendimą.

EŽTT byloje *Adamsons prieš Latviju* nagrinėjo asmenų, kurie buvo KGB darbuotojai, pasyviosios rinkimų teisės ribojimo suderinamumą su Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsniu⁴⁴⁷. Latvijos Parlamento rinkimų įstatyme buvo įtvirtinta nuostata, pagal kurią Latvijos piliečiai, kurie buvo Tarybų Sąjungos, Latvijos Tarybų Socialistinės Respublikos arba užsienio šalies valstybės saugumo, žvalgybos ar kontršnipinėjimo organų tarnaujantys pareigūnai, darbuotojai (angl. *servicing officers*), negalėjo būti renkami į parlamentą. EŽTT pripažino, kad tokiu ribojimu buvo siekiama teisėto tikslo⁴⁴⁸ – apsaugoti valstybės nepriklausomybę, jos demokratinę tvarką, institucijų sistemą, nacionalinį saugumą, tačiau, analizuodamas tokio ribojimo proporcingumo klausimą ypatingų socialinių ir istorinių aplinkybių kontekste, EŽTT pažymėjo, kad per pirmuosius metus po Latvijos nepriklausomybės atkūrimo rinkimų teisės iš esmės galėjo būti apribotos nepažeidžiant Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnio, tačiau einant laikui vien tik bendro pobūdžio įtarimo asmenų grupės atžvilgiu jau nebepakanka, institucijos turi pateikti kitus argumentus ir įrodymus, pateisinančius tokią priemonę. Įstatymu nustatytas pasyviosios rinkimų teisės ribojimas buvo taikomas buvusiems KGB pareigūnams, darbuotojams (angl. *former officers*), tačiau, atsižvelgiant į platų šios institucijos funkcijų diapazoną, EŽTT nuomone, ribojimas buvo taikomas labai plačiam asmenų ratui: jis galėjo būti suprantamas, kaip taikomas visiems, kurie dirbo KGB, nepriklausomai nuo laikotarpio, faktiškai jiems pavestų vykdyti užduočių ir jų asmeninio elgesio. Ši byla iš esmės skyrėsi nuo bylos *Ždanoka prieš Latviją*: priešingai nei byloje *Ždanoka prieš Latviją*⁴⁴⁹ byloje *Adamsons prieš Latviją* nepakako tiesiog nustatyti, kad asmuo priklausė atitinkamai grupei, kadangi tokia grupė buvo apibrėžta per daug bendro pobūdžio terminais, EŽTT nuomone, bet koks tokiai grupei priklausančių asmenų rinkimų teisių apribojimas turėtų būti taikomas kiekvienu konkrečiu atveju, kad būtų galima atsižvelgti į konkretaus asmens faktinį elgesį⁴⁵⁰.

3.4.2.1.8. Draudimas roboti pasyviają rinkimų teisę pažeidžiant nulla poena sine culpa principą

Rusijos Federacijos rinkimų įstatyme buvo nustatyta, kad turi būti atsisakoma registruoti partiją arba turi būti panaikintas jos registravimas (t. y. viso partijos kandidatų sąrašo registravimas) rinkimuose tuo atveju, jeigu iš partijos kandidatų sąrašo išbraukiamas vienas iš kandidatų, sąrašė įrašytų pirmu, antru arba trečiu numeriu. 1999 m. Rusijos konservatyvi verslininkų partija pateikė savo kandidatų sąrašą registruoti parlamento rinkimuose, tačiau Centrinė rinkimų komisija nustatė, kad 17 sąrašė buvusių kandidatų

⁴⁴⁷ *Adamsons v. Latvia*, no. 3669/03, ECHR 24 June 2008.

⁴⁴⁸ Atsižvelgiant į tai, ką Latvija patyrė Tarybų Sąjungoje, į KGB aktyvų vaidmenį palaikant totalitarinį režimą ir kovojant su visa politine opozicija jam.

⁴⁴⁹ Kaip minėta, byloje *Ždanoka prieš Latviją* priimtame sprendime EŽTT nurodė, kad pasyviosios rinkimų teisės ribojimą įtvirtinanti įstatymo nuostata yra suformuluota palyginti siaurai; faktas, kad ribojimas taikomas tik tiems, kurie „aktyviai dalyvavo“ Latvijos komunistų partijos veikloje, parodo, kad įstatymų leidėjas padarė aiškų skirtumą tarp jos narių skirtingų dalyvavimo partijos veikloje formų, kad ginčijama įstatymo nuostata buvo aiškiai ir tiksliai apibrėžta asmenų grupė, kuriai ji taikoma, taip pat ji buvo pakankamai lanksti, leidžianti nacionaliniams teismams išnagrinėti, ar konkretus asmuo priklausė tokiai grupei.

⁴⁵⁰ Byloje *Adamsons prieš Latviją* EŽTT, nagrinėdamas, ar pareiškėjo byloje teisė būti renkamam nebuvo pažeista tokiu ribojimu, svarbiomis laikė *inter alia* aplinkybes, kad pareiškėjas niekada nebuvo apkaltintas tiesioginiu ar netiesioginiu įsitraukimu į komunistinio totalitarinio režimo nusikaltimus tokiais kaip politinės ir ideologinės opozicijos represija, žmonių skundimas arba kitokių priemonių prieš juos ėmimasis; pareiškėjo praeityje nebuvo nieko, kas rodytų, kad jis priešinosi ar išreiškė priešišumą Latvijos nepriklausomybės ir demokratinės tvarkos atkūrimui.

pateikė iš esmės netikslią informaciją apie savo pajamas ir nuosavybę, bei išbraukė juos iš sąrašo; vienas iš netikslią informaciją pateikusių ir iš sąrašo išbrauktų buvo kandidatas, partijos sąrašė įrašytas antru numeriu. Vadovaudamasi anksčiau nurodyta įstatymo nuostata, Centrinė rinkimų komisija dėl kandidato, sąrašė įrašyto antru numeriu, atsisakė rinkimuose registruoti visą partijos kandidatų sąrašą, taigi partija ir jos kandidatų sąrašė buvę asmenys negalėjo dalyvauti parlamento rinkimuose. Dėl to į EŽTT dėl Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje įtvirtintos teisės būti renkamam pažeidimo kreipėsi du pareiškėjai: partija, kurios kandidatų sąrašą buvo atsisakyta registruoti, ir vienas iš sąrašė buvusių kandidatų (nepatekusių tarp 17 kandidatų, pateikusių iš esmės netikslią informaciją apie savo pajamas ir nuosavybę). Taigi šioje byloje iš esmės buvo skundžiamasi, kad partija ir jos kandidatų sąrašė įrašyti kandidatai, kurie nepadarė jokių pažeidimų, negalėjo dalyvauti rinkimuose dėl kandidato, įrašyto kandidatų sąrašė antru numeriu, padaryto pažeidimo, jo kaltės. Šioje byloje *Rusijos konservatyvi verslininkų partija ir kiti prieš Rusiją*⁴⁵¹ priimtame sprendime EŽTT pripažino, kad neleidus abiem minėtiems pareiškėjams dalyvauti rinkimuose buvo pažeistas Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnis⁴⁵². EŽTT pažymėjo, kad nei vienas iš pareiškėjų šioje byloje (nei politinė partija, kaip subjektas, nei fizinis asmuo, kuris buvo įrašytas kandidatu šios partijos kandidatų sąrašė) nebuvo pripažinti pažeidusiais rinkimų įstatymus; taigi draudimą pareiškėjams dalyvauti rinkimuose, jų pasyviosios rinkimų teisės atėmimą sąlygojo ne jų asmeninis elgesys. Kaip minėta, jiems buvo neleista dalyvauti rinkimuose, nes kandidatas, kuris buvo įrašytas partijos kandidatų sąrašė antru numeriu, buvo išbrauktas iš sąrašo dėl to, kad pateikė neteisingą savo finansinę deklaraciją. Nacionalinėje teisėje nebuvo nustatytas reikalavimas rinkimų blokui ar kandidatų sąrašė įrašytiems kandidatams patikrinti ne savo asmeninės, o kitų asmenų pateiktos finansinės informacijos teisingumą. Taigi abiem pareiškėjams (politinei partijai ir fiziniam asmeniui) buvo pritaikyta sankcija dėl aplinkybių, kurios buvo nesusijusios su jų asmeniniu elgesiu ir kurių jie negalėjo kontroliuoti.

3.4.2.2 Procedūrinio pobūdžio pasyviosios rinkimų teisės įgyvendinimo reikalavimai

3.4.2.2.1. Reikalavimas kandidatui rinkimuose pateikti informaciją apie save

EŽTT ne kartą savo jurisprudencijoje pabrėžė, kad kiekviena valstybė turi teisėtą interesą užtikrinti, kad jos institucijų sistema funkcionuotų tinkamai; tai visų pirma pasakytina apie valstybės parlamentą, kuriam suteikti įstatymų leidybos įgaliojimai ir kuris atlieka pirmąją vaidmenį demokratinėje valstybėje. EŽTT ne vienoje byloje išdėstė savo poziciją dėl valstybių vidaus teisėje įtvirtintų reikalavimų kandidatui pateikti apie save informaciją rinkėjams atitiktis Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsniui⁴⁵³. Kandidatui keliami reikalavimai pateikti informaciją apie savo turtinę padėtį⁴⁵⁴, darbą, tarnybą, narys-

⁴⁵¹ *Russian Conservative Party of Entrepreneurs and Others v. Russia*, nos. 55066/00 and 55638/00, ECHR 11 January 2007.

⁴⁵² EŽTT pripažino, kad abiejų pareiškėjų pasyviosios rinkimų teisės atėmimas buvo neproporcingas siekiamiems teisėtiems tikslams – užtikrinti, kad būtų pateikta teisinga informacija apie kandidatų finansinę padėtį ir skatinti rinkimų blokų ar sąjungų patikimumą.

⁴⁵³ *Žr. Krasnov and Skuratov v. Russia*, nos. 17864/04 and 21396/04, ECHR 19 July 2007; *Krasnov and Skuratov v. Russia* (dec.), nos. 17864/04 and 21396/04, ECHR 23 March 2006; *Sarukhanyan v. Armenia*, no. 38978/03, ECHR 27 May 2008.

⁴⁵⁴ *Sarukhanyan v. Armenia*, no. 38978/03, ECHR 27 May 2008.

tę partijoje⁴⁵⁵ padeda rinkėjams apsispręsti rinkimuose, turėdami šią informaciją, jie gali pasirinkti kandidatą, ir šis veiksnys nelaikytinas nesvarbiu nuomonės apie kandidatą formavimui; tokių reikalavimų nustatymas nėra nepamatuotas, savavališkas arba nepagrįstas. Taip pat yra teisėta kandidatų prašyti pateikti tokią tikslią informaciją, kiek jiems patiems ji yra žinoma, kad būtų išvengta rinkėjų suklaidinimo neteisingais pareiškimais. Taigi reikalavimas kandidatams rinkimuose į nacionalinį parlamentą pateikti teisingą informaciją apie savo turtinę padėtį, darbą, tarnybą, narystę partijoje yra teisėtas tikslas įgyvendinant Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnį. Pavyzdžiui, byloje *Krasnov and Skuratov prieš Rusiją* priimtame sprendime EŽTT konstatavo, kad pareiškėjas, iškėlęs savo kandidatūrą vienmandatėje rinkimų apygardoje, pateikė neteisingą informaciją apie savo darbą, o tai galėjo neigiamai paveikti rinkėjų galimybę tinkamai pasirinkti; kadangi pareiškėjas sąmoningai pateikė neteisingą informaciją, galinčią klaidinti rinkėjus, jo registravimo kandidatu panaikinimą šiuo pagrindu EŽTT pripažino nepažeidusiu Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnio. Byloje *Rusijos konservatyvi verslininkų partija ir kiti prieš Rusiją*⁴⁵⁶ EŽTT pažymėjo, kad kandidatui keliamas reikalavimas pateikti informaciją apie savo nuosavybę, pajamas ir pajamų šaltinius suteikia galimybę rinkėjams pasirinkti kandidatą ir skatina rinkimų sąžiningumą; reikalavimu kandidatui rinkimuose į parlamentą – ar tai būtų žmogus, ar rinkimų blokas, ar sąjunga (angl. *a person or an electoral bloc or union*) – padaryti savo finansinę padėtį viešai žinomą siekiant teisėto tikslo.

3.4.2.2.2. Reikalavimas sumokėti rinkimų užstatą

EŽTT jurisprudencijoje⁴⁵⁷ konstatuota, kad reikalavimas sumokėti rinkimų užstatą siekiant įgyvendinti pasyviąją rinkimų teisę rinkimuose į parlamentą nepažeidžia Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnio. Byloje *Sukhovetskyy prieš Ukrainą* ginčas kilo dėl to, kad pareiškėjas nebuvo registruotas kandidatu Ukrainos parlamento rinkimuose vien todėl, kad negalėjo iš savo asmeninių pajamų sumokėti rinkimų užstato, kurio dydis viršijo jo metines pajamas⁴⁵⁸. EŽTT pažymėjo, kad rinkimų užstato tikslas – garantuoti teisę į veiksmingą, sklandų atstovavimą, stiprinant kandidatuojančiųjų atsakomybę ir siekiant, kad rinkimuose dalyvautų rimtų ketinimų turintys kandidatai, bei vengiant neracionaliai naudoti valstybės lėšas; valstybė, nustatydamą rinkimų užstatą, turi rasti pusiausvyrą tarp dviejų konkuruojančių interesų: viena vertus, nuo dalyvavimo rinkimuose sulaukyti nerimtus kandidatus, nepriklausomai nuo jų socialinio statuso, kita vertus, sudaryti sąlygas dalyvauti rinkimuose rimtiems kandidatams, įskaitant tuos, kurie yra ekonomiškai silpnesni. Šiame EŽTT sprendime galima išskirti dar porą su rinkimų užstato mokėjimu susijusių aspektų: 1) dėl rinkimų užstato dydžio – EŽTT konstatavo, kad rinkimų užstatas nebuvo per didelis (arba toks, kuris sudarytų neįveikiamą administracinę ar finansinę barjerą kandidatui)⁴⁵⁹; 2) dėl sumokėto rinkimų užstato negrąžinimo kandidatui, jeigu jis

⁴⁵⁵ *Krasnov and Skuratov v. Russia*, nos. 17864/04 and 21396/04, ECHR 19 July 2007.

⁴⁵⁶ *Russian Conservative Party of Entrepreneurs and Others v. Russia*, nos. 55066/00 and 55/638/00, ECHR 11 January 2007.

⁴⁵⁷ *Sukhovetskyy v. Ukraine*, no. 13716/02, ECHR 28 March 2006.

⁴⁵⁸ *Sukhovetskyy v. Ukraine* (dec.), no. 13716/02, ECHR 1 February 2005. Pareiškėjo metinės pajamos buvo maždaug 960 Ukrainos grivinų, o rinkimų užstato dydis – 1041 Ukrainos grivina.

⁴⁵⁹ Pagrindiniai EŽTT argumentai: 1) rinkimų užstato dydis, įtvirtintas Ukrainos įstatyme, buvo vienas mažiausių; 2) dėl rinkimų užstato dydžio ir asmens pajamų santykio buvo pažymėta, kad Venecijos komisija žymiai didesnę rinkimų užstatą, įtvirtintą Armėnijos (kurios ekonominė situacija panaši į Ukrainos) įstaty-

nelaimi mandato – EŽTT nepripažino tokio teisinio reguliavimo prieštaraujančiu Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsniui, atsižvelgdamas į pakankamai mažą rinkimų užstatą sumą, valstybės teikiamas (iš biudžeto apmokamas) viešinimo paslaugas⁴⁶⁰ ir kitas rinkimų organizavimo išlaidas, kurias rinkimų užstatas gali sumažinti.

3.4.3. Išrinkto asmens teisė būti parlamento nariu

Kaip minėta, Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnis garantuoja ne tik asmens teisę iškelti savo kandidatūrą rinkimuose (teisę būti renkamam), bet ir teisę, jeigu asmuo išrenkamas į parlamentą, būti parlamento nariu⁴⁶¹. EŽTT jurisprudencijos šiuo klausimu nėra daug. EŽTT jurisprudencijos analizė leidžia išskirti keletą atvejų, kada asmens teisė, jeigu jis išrenkamas, būti parlamento nariu yra (gali būti) pažeidžiama: 1) kai dėl teisės aktų pažeidimo paleidus politinę partiją automatiškai parlamento narių mandatų netenka ir asmenys, šios politinės partijos nariai, nors jie savo asmeniniais veiksmais ir nepažeidė jokių teisės aktų nuostatų, jų veiksmai nebuvo tokio politinės partijos paleidimo pagrindas⁴⁶²; 2) jeigu pažeidžiamas įstatymo atgal negaliojimo principas kartu pažeidžiant teisėtą lūkesčių principą, kad, asmenį išrinkus nepažeidžiant rinkimų metu galiojusių rinkimų įstatymų, jis turi teisę būti parlamento nariu nepaisant to, kad rinkimų metu galioję rinkimų įstatymai pakeičiami po to, kai rinkimai jau yra įvykę ir yra nustatyti rinkimų rezultatai⁴⁶³; 3) jeigu rinkimai vykdomi ir rinkimų rezultatai nustatomi remiantis rinkimų metu galiojančiais rinkimų įstatymais ir nusistovėjusia nacionalinio teismo praktika, tačiau jau po rinkimų nacionalinis teismas nukrypsta nuo savo suformuotos rinkimų įstatymų aiškinimo praktikos, sukuria naują precedentą, kuriuo remiantis pakeičiami jau įvykusių rinkimų rezultatai, dėl ko išrinkti į parlamentą asmenys netenka parlamento nario mandato⁴⁶⁴.

Byloje *Sadak ir kiti prieš Turkiją (Nr. 2)* Turkijos Konstitucinis Teismas sprendimu paleido Demokratų partiją dėl buvusio partijos pirmininko kalbų, pasakytų užsienyje, ir partijos centrinio komiteto rašytinės deklaracijos. Pagal tuo metu Turkijoje galiojusį teisinį reguliavimą, įtvirtintą Turkijos Konstitucijos 84 straipsnyje⁴⁶⁵ ir Politinių partijų įstatyme, paleidus partiją ne tik tie partijos nariai, dėl kurių žodžių ar veiksmų buvo paleista partija, bet ir kiti paleistos partijos nariai automatiškai netekdavo parlamento nario mandato. Taigi pareiškėjai šioje byloje neteko parlamento narių mandatų dėl to, kad buvo paleista politinė partija, ku-

me, pripažino pagrįstu; 3) rinkimų išlaidų didėjimas yra bendras modernių demokratijų bruožas, taigi net palyginti pasiturintys kandidatai Ukrainoje ir kitur Europoje paprastai tam, kad rinkimų kampanija būtų sėkminga, turi ieškoti finansavimo iš išorės.

⁴⁶⁰ Rinkimuose registruoto kandidato rinkimų plakatų tam tikro skaičiaus atspausdinimas, televizijos ir radio eterio laikas kiekvienam registruotam kandidatui.

⁴⁶¹ *Lykourazos v. Greece*, no. 33554/03, ECHR 15 June 2006; *Sadak and Others v. Turkey (No.2)*, nos. 25144/94, 26149/95 to 26154/95, 27100/95 and 27101/95, ECHR 11 June 2002; *Kovach v. Ukraine*, no. 39424/02, ECHR 7 February 2008; *Paschalidis, Koutmeridis et Zaharakis c. Grèce*, nos. 27863/05, 28422/05 et 28028/05, CEDH 10 Avril 2008; *Kılıçgedik and Others v. Turkey*, nos. 4517/04, 4527/04, 4985/04, 4999/04, 5115/04, 5333/04, 5340/04, 5343/04, 6434/04, 10467/04 and 43956/04, ECHR 14 December 2010.

⁴⁶² *Sadak and Others v. Turkey (No.2)*, nos. 25144/94, 26149/95 to 26154/95, 27100/95 and 27101/95, ECHR 11 June 2002.

⁴⁶³ *Lykourazos v. Greece*, no. 33554/03, ECHR 15 June 2006.

⁴⁶⁴ *Paschalidis, Koutmeridis et Zaharakis c. Grèce*, n°s. 27863/05, 28422/05 et 28028/05, CEDH 10 Avril 2008.

⁴⁶⁵ Vėliau šis Konstitucijos straipsnis buvo pakeistas ir nustatyta, kad parlamento nario mandato netenka tik tas asmuo, dėl kurio žodžių ar veiksmų Konstitucinio Teismo sprendimu buvo paleista politinė partija.

rios nariais jie buvo, ir tokios pasekmės jiems kilo nepaisant jų asmeninės politinės veiklos. EŽTT pripažino, kad tai buvo ypač griežta ir neproporcinga priemonė, ir pažymėjo, kad priemonės pobūdis ir griežtumas yra tie veiksniai, į kuriuos turi būti atsižvelgta vertinant jos proporcingumą. EŽTT konstatavo, kad buvo pažeistos ne tik Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje įtvirtintos teisės būti renkamam ir būti parlamento nariu, bet taip pat ir rinkėjų, kurie išrinko juos parlamento nariais, aukščiausia suvereni galia.

Bylos *Lykourazos prieš Graikiją* esmė buvo ta, kad pareiškėjas, praktikuojantis teisininkas, neteko parlamento nario mandato dėl profesinės veiklos, nesuderinamos su parlamento nario darbu, vykdymo. Pareiškėjas buvo išrinktas parlamento nariu 2000 m. balandį vykusiuose parlamento rinkimuose. Tuo metu, kai jis buvo išrinktas, Graikijos Konstitucijos nuostatos (57 straipsnis) nedraudė pareiškėjui kartu eiti parlamento nario pareigų ir toliau tęsti savo veiklos kaip praktikuojančiam teisininkui. Po šių rinkimų (iš esmės praėjus metams) tik 2001 m. buvo pakeistas Konstitucijos 57 straipsnis ir buvo nustatyta, kad parlamento nario pareigos yra nesuderinamos su jokia kita profesine veikla⁴⁶⁶. 2003 m. Graikijos Aukščiausiasis Specialusis Teismas priėmė sprendimą, kuriame, remdamasis 2001 m. priimta Konstitucijos pataisa, panaikino pareiškėjo parlamento nario mandatą dėl pareigų nesuderinamumo (kad pareiškėjas, būdamas parlamento nariu, kartu yra ir praktikuojantis teisininkas)⁴⁶⁷. EŽTT pripažino, kad buvo pažeistas⁴⁶⁸ Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnis, taip pat pažymėjo, kad pareiškėjas buvo išrinktas nepažeidžiant tuo metu galiojusios Konstitucijos nuostatų, ir nei pareiškėjas, kaip kandidatas, nei jo rinkėjai rinkimų metu negalėjo įsivaizduoti, kad jo išrinkimas bus kvestionuojamas ir pripažintas turinčiu trūkumų tuo pagrindu, kad, būdamas parlamento nariu, jis kartu užsiima ir profesine veikla; parlamento nario mandato panaikinimas buvo netikėtas ir pareiškėjui, ir jo rinkėjams. EŽTT konstatavo, kad dėl to, jog Graikijos Aukščiausiasis Specialusis Teismas sprendė pareiškėjo išrinkimo klausimą, vadovaudamasis ta Konstitucijos 57 straipsnio redakcija, kuri buvo priimta ir įsigaliojo po rinkimų, ir neatsižvelgė į tai, jog pareiškėjas buvo išrinktas 2000 m. nepažeidžiant įstatymų, pareiškėjas neteko parlamento nario mandato, o jo rinkėjai neteko atstovo, kurį išsirinko laisvai ir demokratiškai, kad atstovautų jiems parlamente 4 metus, buvo pažeistas teisėtų lūkesčių principas⁴⁶⁹.

⁴⁶⁶ Nors Konstitucijoje buvo numatyta galimybė daryti išimti ir įstatyme nustatyti, kokia veikla visgi yra suderinama su parlamento nario pareigomis, bet toks įstatymas taip ir nebuvo priimtas.

⁴⁶⁷ Pareiškėjas pabrėžė, kad byla susijusi ne su konfliktu tarp Graikijos Konstitucijos ir Konvencijos, bet greičiau su būdu, kuriuo Graikijos Aukščiausiasis Teismas aiškino ir taikė naująjį Konstitucijos 57 straipsnį jo byloje, ypač, kad Graikijos Aukščiausiasis Teismas pasyviosios rinkimų teisės ribojimo turinį aiškino pačiu plačiausiu įmanomu būdu. Šioje byloje pareiškėjas skatino EŽTT nepritarti ginčijamam absoliutaus, besąlyginio pobūdžio pasyviosios rinkimų teisės ribojimui ir ypač tam, kaip plačiai jį aiškino Graikijos Aukščiausiasis Teismas nesant Konstitucijoje numatyto įstatyminio reguliavimo. Tačiau EŽTT pažymėjo, kad tai ne jo užduotis išdėstyti savo požiūrį dėl bendro pobūdžio draudimo užsiimti bet kokia profesija, ir apsiribojo konstatavimu to, kad toks bendro pobūdžio apribojimas, koks buvo įtvirtintas Graikijos Konstitucijos 57 straipsnyje, nustato pasyviosios rinkimų teisės ribojimą, kuris yra retai sutinkamas kitose Europos valstybėse.

⁴⁶⁸ V. Androulakis nuomone, EŽTT sprendimas, priimtas byloje *Lykourazos prieš Graikiją*, ypač svarbus dėl to, kad kelia klausimą dėl Konstitucijos ir Konvencijos santykio, ir atrodo pripažįsta, kad Konvencija turi viršenybę (angl. *precedence*) (žr. Androulakis, V. Comparative Analysis of the Bodies in Charge of Electoral Supervision, Especially Judicial Ones – the Situation in Greece. *Supervising Electoral Process. Science and Technique of Democracy*, No. 48. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2010, p. 67).

⁴⁶⁹ Kaip minėta, atsižvelgiant į Konvencijos tikslus, jos nuostatos turi būti aiškinamos ir taikomos taip, kad nebūtų tik teorinės ar iliuzinės, bet praktinės ir veiksmingos; Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje

3.5. Sąlygos, reikalingos veiksmingam rinkimų teisių įgyvendinimui

Analizuojant EŽTT jurisprudenciją, galima išskirti keletą EŽTT atskleistų sąlygų, būtinų veiksmingam rinkimų teisių įgyvendinimui: galutinių ir įsiteisėjusių teismų sprendimų vykdymas, veiksminga rinkimų skundų nagrinėjimo sistema, rinkimų teisinio reguliavimo aiškumas ir stabilumas, draudimas priimti savavališkus sprendimus. Šiame kontekste pažymėtina, kad EŽTT savo sprendimuose, priimtuose rinkimų bylose, ne kartą pažymėjo, kad Konvencijos, kuri yra žmogaus teisių apsaugos dokumentas, dalykas ir tikslai suponuoja, jog jos nuostatos būtų aiškinamos ir taikomos tokiu būdu, kad jos būtų ne teorinės ar iliuzinės, bet praktinės ir veiksmingos⁴⁷⁰.

3.5.1. Teismų sprendimų vykdymas

Teisės viršenybės principas, vienas pagrindinių demokratinės visuomenės principų, įpareigoja valstybę ir valstybės institucijas vykdyti jų atžvilgiu priimtus teismų sprendimus. Tai viena iš veiksmingo rinkimų teisių įgyvendinimo garantijų. Byloje *Petkov ir kiti prieš Bulgariją*⁴⁷¹ priimtame sprendime EŽTT konstatavo, kad buvo pažeistas Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnis, nes rinkimus organizuojančios institucijos neįvykdė galutinių ir privalomų teismo sprendimų, remiantis kuriais jos turėjo į kandidatų sąrašus vėl įtraukti anksčiau iš tokių sąrašų išbrauktus pareiškėjus; taigi buvo pažeista pareiškėjų pasyvioji rinkimų teisė, nes jie negalėjo kelti savo kandidatūrų rinkimuose. Šiame sprendime buvo pažymėta, kad demokratinėje visuomenėje, kurioje laikomasi teisės viršenybės principo, neleidžiama institucijoms remtis savo nepritarimu tam, kas nustatyta galutiniu teismo sprendimu, kad būtų atsisakyta tokių sprendimų vykdyti⁴⁷². Veiksminga asmenų teisės kelti savo kandidatūrą parlamento rinkimuose apsauga suponuoja rinkimus organizuojančių institucijų pareigą vykdyti jų atžvilgiu priimtus galutinius teismų sprendimus.

3.5.2. Veiksminga rinkimų skundų nagrinėjimo sistema

EŽTT savo jurisprudencijoje⁴⁷³ pažymėjo, kad šalies viduje veikianti veiksmingo asmenų skundų dėl rinkimų teisių nagrinėjimo sistema yra viena esminių laisvų ir sąžiningų

garantuojamos rinkimų teisės būtų iliuzinės, jeigu jos iš savo kandidatūrų rinkimuose keliančių asmenų, parlamento nariais išrinktų asmenų ar rinkėjų galėtų būti bet kuriuo momentu savavališkai atimtos.

⁴⁷⁰ *Russian Conservative Party of Entrepreneurs and Others v. Russia*, nos. 55066/00 and 55638/00, ECHR 11 January 2007; *Krasnov and Skuratov v. Russia*, nos. 17864/04 and 21396/04, ECHR 19 July 2007; *Kovach v. Ukraine*, no. 39424/02, ECHR 7 February 2008; *Namat Aliyev v. Azerbaijan*, no. 18705/06, ECHR 8 April 2010; *Kerimova v. Azerbaijan*, no. 20799/06, ECHR 30 September 2010; *Kerimli and Alibeyli v. Azerbaijan*, nos. 18475/06 and 22444/06, ECHR 10 January 2012; *Mammadov v. Azerbaijan (No. 2)*, no. 6441/06, ECHR 10 January 2012; *Hajili v. Azerbaijan*, no. 6984/06, ECHR 10 January 2012. Net ne rinkimų bylose EŽTT nuolat pažymi, kad Konvencija garantuoja teises, kurios yra realios ir veiksmingos, o ne teorinės ar iliuzinės – žr., pavyzdžiui, *Artico v. Italy*, no. 6694/74, ECHR 13 May 1980; *Stanev v. Bulgaria* [GC], no. 36760/06, ECHR 17 January 2012.

⁴⁷¹ *Petkov and Others v. Bulgaria*, nos. 77568/01, 178/02 and 505/02, ECHR 11 June 2009.

⁴⁷² Šioje byloje priežastys, dėl kurių rinkimus organizuojančios institucijos neįvykdė galutinių teismo sprendimų, buvo arba dėl jų pozicijos, kad Vyriausiojo administracinio teismo sprendimai buvo klaidingi, arba dėl pozicijos, kad šio teismo sprendimai nebuvo galutiniai.

⁴⁷³ *Namat Aliyev v. Azerbaijan*, no. 18705/06, ECHR 8 April 2010.

rinkimų garantijų; tokia sistema užtikrina veiksmingą asmens teisių rinkti ir būti renkamam įgyvendinimą, palaiko bendrą pasitikėjimą tuo, kaip valstybė administruoja rinkimų procesą, ir yra svarbi valstybės turima priemonė siekiant įvykdyti Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje įtvirtintą jos pozityvią pareigą organizuoti demokratiškus rinkimus; Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje įtvirtintas svarbus valstybės įsipareigojimas ir šio straipsnio garantuojamos asmens teisės būtų iliuzinės, jeigu per visą rinkimų procesą tam tikros situacijos, rodančios, kad nėra užtikrinami demokratiniai rinkimai, negalėtų būti skundžiamos kompetentingai nacionalinei institucijai, galinčiai veiksmingai išnagrinėti klausimą. Iš EŽTT jurisprudencijos⁴⁷⁴ matyti, kad pagal Konvenciją gali būti nepateisinamas labai nelankstus ir per daug formalus nacionalinių teismų požiūris nagrinėjant rinkimų bylas⁴⁷⁵ (ypač kai sprendžiamas skundo priimtumo klausimas). EŽTT savo jurisprudencijoje⁴⁷⁶ pripažįsta, kad dėl rinkimų proceso sudėtingumo ir susijusių laiko suvaržymų, sąlygojančių įvairių su rinkimais susijusių procedūrų supaprastinimą, iš atitinkamų nacionalinių institucijų, siekiant išvengti rinkimų proceso sulėtinimo (sustabdymo), gali būti reikalaujama išnagrinėti su rinkimais susijusius skundus per palyginti trumpą laiko tarpą; dėl tų pačių praktinių priežasčių valstybės gali nuspręsti, kad yra netikslinga reikalauti, kad šios institucijos laikytųsi tam tikrų labai griežtų procesinių garantijų (angl. *procedural safeguards*) arba priimtų labai detalius sprendimus. Vis dėlto, tai negali būti priežastimi pakenkti apskundimo procedūros efektyvumui ir turi būti užtikrinta, kad būtų dedamos realios pastangos imtis asmenų pateiktų skundų dėl rinkimų pažeidimų esmės, taip pat kad atitinkami sprendimai būtų pakankamai argumentuoti, pagrįsti. EŽTT jurisprudencijoje⁴⁷⁷ pažymima, kad efektyvi apskundimo sistema (angl. *effective system of electoral appeals*) yra svarbi apsaugos priemonė nuo savavališkumo rinkimų procese; galutinių sprendimų, priimtų dėl rinkimų skundų, neįvykdymas neabejotinai kenkia tokios sistemos efektyvumui.

EŽTT yra išdėstęs savo poziciją dėl skundų, susijusių rinkimų rezultatų nustatymu ir vietų parlamente paskirstymu, nagrinėjimu – EŽTT akcentavo tokių skundų teisminio nagrinėjimo svarbą. Byloje *Grosaru prieš Rumuniją*⁴⁷⁸ EŽTT nagrinėjo ginčą dėl vietos parlamente paskyrimo⁴⁷⁹, t. y. klausimą, turintį tiesioginę įtaką rinkimų rezultatams. Šį EŽTT sprendimą verta paanalizuoti detaliau. Rumunijos centrinės rinkimų įstaigos sprendimu vieta Parlamente (skirta organizacijai, atstovaujančiai tautinei mažumai) buvo paskirta ne pareiškėjui, o kitam asmeniui; pareiškėjas tokį sprendimą skundė pačiai cent-

⁴⁷⁴ *Namat Aliyev v. Azerbaijan*, no. 18705/06, ECHR 8 April 2010.

⁴⁷⁵ Pavyzdžiui, rėmimasis nepaprastai formaliais argumentais, siekiant išvengti nagrinėti asmens skundą. Byloje *Namat Aliyev prieš Azerbaidžaną* priimtame sprendime EŽTT pažymėjo, kad siekiant užtikrinti, jog valstybė įgyvendintų Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje įtvirtintą pozityvią pareigą organizuoti laisvus rinkimus, Azerbaidžano nacionaliniai teismai, nagrinėdami pareiškėjo bylą dėl rinkimų pažeidimų, turėjo reaguoti imdamiesi atitinkamų veiksmų, kad ištirtų pareiškėjo nurodytus pažeidimus, netaikydami neracionalių ir pernelyg griežtų procedūrinių barjerų skundą pateikusiam asmeniui; EŽTT taip pat pažymėjo, kad šiame procese svarbūs buvo ne tik pareiškėjo nurodyti jo asmeninių teisių pažeidimai, bet, bendresne prasme, tai, ar valstybė įvykdė pozityvią pareigą organizuoti laisvus ir sąžiningus rinkimus.

⁴⁷⁶ *Namat Aliyev v. Azerbaijan*, no. 18705/06, ECHR 8 April 2010.

⁴⁷⁷ *Petkov and Others v. Bulgaria*, nos. 77568/01, 178/02 and 505/02, ECHR 11 June 2009.

⁴⁷⁸ *Grosaru v. Romania*, no. 78039/01, ECHR 2 March 2010.

⁴⁷⁹ Pareiškėjas, remdamasis Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsniu, ginčijo, kad Rumunijos institucijos atsisakė skirti jam parlamento nario, atstovaujančio Italijos tautinę mažumą 2000 m. parlamento rinkimuose, vietą.

rinei rinkimų įstaigai ir Parlamento žemųjų rūmų patvirtinimo komisijai (angl. *validation committee*); abi šios institucijos skundą atmetė kaip nepagrįstą; pareiškėjo skundo nenagrinėjo nė vienas teismas. Šioje byloje priimtame sprendime EŽTT konstatavo, kad dėl rinkimų teisinio reguliavimo (kuriuo remdamasi centrinė rinkimų įstaiga priėmė minėtą sprendimą) tautinių mažumų klausimu⁴⁸⁰ aiškumo stokos⁴⁸¹ ir pakankamų nešališkumo garantijų institucijoms, atsakingoms už pareiškėjo skundų nagrinėjimą, trūkumo buvo pažeista pati teisų, įtvirtintų Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje, esmė. Išskirtinos 4 aplinkybės (motyvai), kurias EŽTT laikė svarbiomis, nustatydamas Konvencijos pažeidimą. Pirma, EŽTT pažymėjo, kad, jo nuomone, asmuo, kuriam buvo atsisakyta skirti parlamento nario vietą, turi pagrįstą pagrindą nuogaštauti, kad žymi dauguma narių institucijos, nagrinėjusios rinkimų teisėtumą, tiksliau sakant centrinės rinkimų įstaigos nariai, atstovaujantys kitoms politinėms partijoms, gali turėti priešingą pareiškėjui interesą; centrinės rinkimų įstaigos sudarymo taisyklės⁴⁸² (pagal kurias didelę dalį institucijos narių sudaro politinių partijų atstovai) nėra tokios, kurios suteiktų pakankamas nešališkumo garantijas; juo labiau tokios išvados taikytinos Parlamento žemųjų parlamento rūmų patvirtinimo komisijai. Antra, EŽTT didelę reikšmę suteikė tam faktui, kad joks nacionalinis teismas⁴⁸³ nesprenė dėl minėto teisinio reguliavimo (įstatymo nuostatos) aiškinimo; šiuo atveju buvo svarbu, kad pareiškėjo skundą būtų buvę galima nagrinėti teisme. Trečia, EŽTT svarbiai laikė aplinkybę, kad tokį požiūrį patvirtina ir Venecijos komisija Geros praktikos rinkimuose kodeksas⁴⁸⁴; ketvirta, valstybių teisės aktų lyginamoji analizė taip pat atskleidžia, kad atskiros Europos Tarybos valstybės narės įteisino teisminę peržiūrą ir tik kelios valstybės vis dar išlaikė išimtinai politinę rinkimų priežiūrą⁴⁸⁵.

⁴⁸⁰ Rumunijos Konstitucijos 59 straipsnyje buvo nustatyta, kad piliečių, priklausančių tautinėms mažumoms, organizacijos, kurios negauna tiek balsų, kad būtų atstovaujamos Parlamente, kiekviena iš jų turi teisę į vieną vietą Parlamento žemuosiuose rūmuose (remiantis rinkimų įstatymais); piliečiai, priklausantys tautinei mažumai, gali būti atstovaujami tik vienos organizacijos. Rumunijos rinkimų įstatyme buvo įtvirtinta nuostata, kad centrinė rinkimų įstaiga turi „nurodyti vardą ir pavardę pirmojo kandidato, esančio sąraše organizacijos, turinčios teisę gauti vietą Parlamento žemuosiuose rūmuose, kuri surinko daugiausia balsų“. Įstatyme nebuvo nustatyta, ar tai yra didžiausias balsų skaičius, surinktas nacionaliniu ar rinkimų apygardos lygmeniu; o tai gali būti lemiamas veiksnys nustatant laimėjusį kandidatą. Italijos bendruomenėje, kurios kandidatu rinkimuose buvo pareiškėjas, vieta Parlamente buvo skirta ne pareiškėjui, kuris gavo didžiausią skaičių balsų nacionaliniu lygmeniu, bet kitam kandidatui, gavusiam daugiausia balsų vienmandatėje rinkimų apygardoje. Taigi centrinė rinkimų įstaiga pasirinko kriterijų, pagrįstą teritoriniu ne nacionaliniu atstovavimu, aiškino įstatymo nuostatą kaip reiškančią, kad vieta parlamente turi būti skirta tautinei mažumai priklausančių piliečių organizacijos sąrašui, surinkusiam daugiausia balsų vienmandatėje rinkimų apygardoje.

⁴⁸¹ Rumunijos įstatyme įtvirtintas teisinis reguliavimas (įstatymo nuostata), kuriuo remdamasi centrinė rinkimų įstaiga priėmė minėtą sprendimą, EŽTT buvo pripažintas stokojančiu aiškumo ir neatitinkančiu EŽTT jurisprudencijoje įtvirtintų tikslumo reikalavimų

⁴⁸² Pagal tuo metu Rumunijoje galiojusį rinkimų įstatymą centrinė rinkimų įstaiga turėjo būti sudaryta iš septynių Aukščiausiojo Teisingumo Teismo teisėjų ir šešiolicos rinkimuose dalyvaujančių partijų, politinių grupių ir koalicijų atstovų.

⁴⁸³ Aukščiausiasis Teisingumo Teismas atmetė pareiškėjo skundą kaip nepriimtą tuo pagrindu, kad centrinės rinkimų įstaigos sprendimai yra galutiniai; Konstitucinis Teismas pareiškėjui nurodė, kad neturi įgaliojimų nagrinėti rinkimų ginčus.

⁴⁸⁴ Šiame kodekse rekomenduojama, kad klausimai dėl rinkimų taisyklių taikymo būtų nagrinėjami teisme, galimai šalia to, kad skundus galima būtų paduoti rinkimų komisijoms ar parlamentui.

⁴⁸⁵ Pažymėtina, kad byloje *Grosaru prieš Rumuniją* priimtame sprendime EŽTT taip pat pripažino, kad buvo pažeistas Konvencijos 13 straipsnis „Teisė į veiksmingą teisinę gynybos priemonę“ imant jį kartu su Kon-

3.5.3. Teisinio reguliavimo aiškumas

EŽTT jurisprudencijos analizė atskleidžia, kad tinkamam Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnio įgyvendinimui, ypač siekiant išvengti savavališkų sprendimų, yra svarbus valstybės rinkimų įstatymuose įtvirtinto teisinio reguliavimo aiškumas. Pavyzdžiui, byloje *Melnychenko prieš Ukrainą* priimtame sprendime⁴⁸⁶ EŽTT, pripažinęs, kad įstatymai, nustatantys gyvenamosios vietos šalyje (angl. *domestic residence*) reikalavimą kandidatui į parlamento narius, patys savaime yra suderinami su Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsniu, šioje byloje Ukrainos centrinės rinkimų komisijos sprendimą neregistruoti asmens kandidatui į parlamento narius pripažino pažeidžiančiu minėtą Konvencijos nuostatą, nes šalies įstatymui, reglamentuojančiam įrodymą, kur yra kandidato gyvenamoji vieta, trūko būtino aiškumo ir tikslumo⁴⁸⁷, kad asmeniui būtų garantuota pakankama apsauga nuo savavališko elgesio (angl. *arbitrary treatment*). Byloje *Seyidzade prieš Azerbaidžaną*⁴⁸⁸ priimtame sprendime⁴⁸⁹ buvo konstatuotas Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnio pažeidimas iš esmės dėl to, kad Konstitucijoje ir įstatyme įtvirtintas teisinis apibrėžimas kategorijos asmenų, kuriems taikomas pasyviosios rinkimų teisės ribojimas, buvo per daug platus ir netikslus; be to, taip suformuluotos nuostatos suponavo jų taikymą praktikoje tokiu būdu, kad nebuvo užkirstas kelias savavališkiems rinkimų institucijų sprendimams, asmens pasyviosios rinkimų teisės pažeidimui, pačios šios teisės esmės pakenkimui. EŽTT jurisprudencijoje pažymėta, kad kai įstatyme yra nustatyti teisės būti renkamam ribojimai, toks įstatymas turi atitikti tam tikrus minimalius kokybės reikalavimus, pavyzdžiui, kad būtų galima iš anksto numatyti, suprasti tokio įstatymo turinį, sukeliamas pasekmes (angl. *foreseeability*); įstatymo nuostatos turi būti suformuluotos pakan-

vencijos Pirmojo protokolo 3 straipsniu, t. y. kad buvo pažeista pareiškėjo teisė į veiksmingą teisinę gynybos priemonę, kad nebuvo galimybės bylą dėl rinkimų įstatymo nuostatos aiškinimo, taikymo nagrinėti teisme.

⁴⁸⁶ *Melnychenko v. Ukraine*, no. 17707/02, ECHR 19 October 2004.

⁴⁸⁷ EŽTT sprendime nurodė, kad nei Ukrainos įstatymuose, nei praktikoje nebuvo nustatytas aiškus reikalavimas (teisės būti renkamam atžvilgiu) turėti nuolatinę (angl. *habitual*) arba nepertraukiamą (angl. *continuous*) gyvenamąją vietą šalies viduje; be to, įstatyme nebuvo nustatyta jokio skirtumas tarp oficialios (angl. *official*) ir nuolatinės (angl. *habitual*) gyvenamosios vietos. Ukrainos Centrinė rinkimų komisija priėmė sprendimą atsisakyti registruoti pareiškėją kandidatui parlamento rinkimuose, nors jis turėjo gailiojančią, registruotą, oficialią gyvenamąją vietą (angl. *place of official residence*). Melnychenko gyvenamoji vieta dokumentuose buvo nurodyta Ukrainoje, bet faktiškai jis gyveno užsienyje kaip pabėgėlis.

⁴⁸⁸ Pareiškėją atsisakya registruoti kandidatui parlamento rinkimuose remiantis Konstitucijos 85 straipsnio, Rinkimų kodekso nuostatomis, pagal kurias dvasininkai (angl. *clergymen*) negalėjo būti renkami į parlamentą ir Rinkimų kodekso bei Religijos laisvės įstatymo nuostatomis, pagal kurias dvasininkai (angl. *clergymen*) negalėjo būti parlamento nariai, kol jie vykde profesinę religinę veiklą (angl. *professional religious activity*). EŽTT sprendime pažymėjo, kad atitinkamos vidaus teisės nuostatos pasirodė tarpusavyje nesuderinamos dėl to, ar dvasininkai neturėjo teisės būti renkamais, t. y. kelti savo kandidatūrą rinkimuose, ar tokią teisę turėjo, bet, juos išrinkus į parlamentą, jų parlamento nario mandatas būtų panaikintas, jeigu tuo pačiu metu jie būtų ėję tarpusavyje nesuderinamas pareigas. Azerbaidžano įstatymuose įtvirtintas teisinis reguliavimas, nustatantis ginčijamą apribojimą, buvo toks, kad iš anksto nebuvo galima numatyti jo sukeliamų pasekmių ir buvo palikta daug vietos spėliojimams, kokioms asmenų kategorijoms jis yra taikomas. Įstatymų nuostatos nebuvo pakankamai tikslios, kad asmuo galėtų žinoti kaip elgtis ir iš anksto numatyti, kokios būtent veiklos rūšys bus tos, dėl kurių bus taikomas apribojimas bu pasyviajai rinkimų teisei. Tai, kad nebuvo jokio sąvokų „dvasininkas“ ir „profesinė religinė veikla“ apibrėžimo, suteikė rinkimus organizuojančioms institucijoms pernelyg didelę diskreciją ir paliko daug vietos savavališkumui taikant Konstitucijoje ir Rinkimų kodekse nustatytą apribojimą.

⁴⁸⁹ *Seyidzade v. Azerbaijan*, no. 37700/05, ECHR 3 December 2009.

kamai tiksliai, kad bet koks asmuo – jeigu reikia, gavęs atitinkamą patarimą – žinotų, kaip jam elgtis, kad jo elgesys būtų suderintas su įstatymo reikalavimais, kad galėtų numatyti savo veiksmų pasekmes⁴⁹⁰. Byloje *Grosaru prieš Rumuniją*⁴⁹¹ Rumunijos įstatyme įtvirtinto teisinio reguliavimo aiškumo trūkumas buvo vienas iš dviejų pagrindų EŽTT pripažinti, kad buvo pažeista Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje įtvirtintų teisių pati esmė. Šios bylos esmė buvo susijusi su vietos parlamente paskyrimu po rinkimų (labai svarbiu klausimu, turinčiu tiesioginę įtaką rinkimų rezultatams), kurioje *inter alia* buvo nagrinėjamas klausimas, ar rinkimų įstatyme įtvirtinto teisinio reguliavimo aiškumo trūkumas galėjo būti pretekstu savavališkam jo interpretavimui taikant praktikoje. EŽTT šioje byloje konstatavo, kad rinkimų įstatyme įtvirtintas teisinis reguliavimas aiškiai nenustatė, kokių konkrečiai kriterijumi remiantis turi būti paskirta vieta parlamente, palikta laimėjusiai, tautinei mažumai atstovaujančiai organizacijai (praktikoje ši nuostata galėjo būti aiškinaama dviem skirtingais būdais, o nuo pasirinkto aiškinimo priklausė, koks asmuo gaus vietą parlamente), ir pripažino tokią teisinį reguliavimą neatitinkančiu tikslumo reikalavimų, nustatytų EŽTT jurisprudencijoje.

3.5.4. Teisinio reguliavimo stabilumas

EŽTT jurisprudencijoje⁴⁹² pažymima, kad svarbiausios rinkimų teisės nuostatos paprastai neturėtų būti keičiamos pernelyg dažnai ir ypač rinkimų išvakarėse, priešingu atveju valstybė rizikuoja susilpninti pagarbą ir pasitikėjimą laisvų rinkimų garantijų buvimu. EŽTT savo jurisprudencijoje tiksliai ir detalai neįtvirtino, nepateikė baigtinio sąrašo, kokius rinkimų santykius reguliuojančios teisės nuostatos laikytinos ypač svarbiomis; iš EŽTT jurisprudencijos matyti, kad prie tokių priskirtinos teisės normos, reglamentuojančios rinkėjų registravimą⁴⁹³, tokios, kurios daro žymų neigiamą poveikį opozicinių partijų galimybei veiksmingai dalyvauti rinkimuose⁴⁹⁴. Šiame kontekste pažymėtina, kad, atsižvelgiant į byloje *Gruzijos darbo partija prieš Gruziją* EŽTT priimtą sprendimą, matyti, kad faktas, jog svarbios rinkimų nuostatos buvo pakeistos likus labai trumpam laikui tarpui iki rinkimų, pats savaime, neatsižvelgiant į kitas aplinkybes *inter alia* konkrečios valstybės politinę situaciją, nereiškia, kad EŽTT pripažins Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnio pažeidimą⁴⁹⁵. Taip pat kyla klausimas, kokiam laikui tarpui likus iki rinkimų neturėtų

⁴⁹⁰ *Krasnov and Skuratov v. Russia*, nos. 17864/04 and 21396/04, ECHR 19 July 2007; *Seyidzade v. Azerbaijan*, no. 37700/05, ECHR 3 December 2009; taip pat žr. *Rotaru v. Romania* [GC], no. 28341/95, ECHR 4 May 2000.

⁴⁹¹ *Grosaru v. Romania*, no. 78039/01, ECHR 2 March 2010.

⁴⁹² *The Georgian Labour Party v. Georgia*, no. 9103/04, ECHR 8 July 2008; taip pat žr. *Tănase v. Moldova* [GC], no. 7/08, ECHR 27 April 2010. Byloje *Tănase prieš Moldovą* EŽTT reikšminga aplinkybe laikė tai, kad svarbūs rinkimų įstatymų pakeitimai (nustatytas naujas pasyviosios rinkimų teisės ribojimas, draudžiantis asmenims, turintiems ne tik Moldovos, bet ir kitos valstybės (kitų valstybių) pilietybę, būti parlamento nariais, padidintas rinkimų slenkstis, uždraustas visų formų rinkimų koalicijos) buvo padaryti likus mažiau negu metams iki rinkimų, t. y. trumpam laikui tarpui iki rinkimų, ir jie turėjo žymų žalingą poveikį opozicinėms partijoms veiksmingai dalyvauti rinkimuose.

⁴⁹³ *The Georgian Labour Party v. Georgia*, no. 9103/04, ECHR 8 July 2008.

⁴⁹⁴ *Tănase v. Moldova* [GC], no. 7/08, ECHR 27 April 2010.

⁴⁹⁵ Byloje *Gruzijos darbo partija prieš Gruziją* 2008 m. liepos 8 d. priimtame sprendime EŽTT pakartojo savo jurisprudencijoje suformuluotą nuostatą, kad Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnio tikslais bet koks rinkimų įstatymas turi būti vertinamas atsižvelgiant į atitinkamos šalies politinę raidą, todėl tai, kas būtų nepriimta vienoje sistemoje, gali būti pateisinta kitoje. Šioje byloje EŽTT konstatavo, kad dėl netikėto rin-

būti daromi svarbūs rinkimų teisinio reguliavimo pakeitimai. EŽTT savo jurisprudencijoje tiksliai tokio termino nenurodo, tačiau, pavyzdžiui, byloje *Tănase prieš Moldovą* EŽTT reikšminga aplinkybė laikė tai, jog svarbūs rinkimų įstatymų pakeitimai⁴⁹⁶ buvo padaryti likus mažiau negu metams iki rinkimų, t. y. trumpam laiko tarpui iki rinkimų, ir jie turėjo žymų žalingą poveikį opozicinėms partijoms veiksmingai dalyvauti rinkimuose; byloje *Gruzijos darbo partija prieš Gruziją* rinkėjų registravimo sistemos pakeitimai buvo padaryti likus vienam mėnesiui iki rinkimų, t. y. likus labai trumpam terminui iki rinkimų.

EŽTT jurisprudencijoje atskleistas dar vienas svarbus rinkimų teisinio reguliavimo stabilumo aspektas, susijęs su teismų praktikos stabilumo poreikiu rinkimų metu. Iš byloje *Paschalidis, Koutmeridis ir Zaharakis prieš Graikiją*⁴⁹⁷ priimto EŽTT sprendimo matyti, kad Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnis gali būti pažeistas, jeigu rinkimai vyksta ir jų rezultatai nustatomi pagal rinkimų metu galiojančius rinkimų įstatymus, teismo praktikoje pateiktą jų nuostatų aiškinimą, tačiau, nustačius rinkimų rezultatus, vėliau tokie rezultatai pakeičiami dėl to, kad pats teismas, nagrinėdamas rinkimų bylą jau įvykus rinkimams, nukrypsta nuo savo sukurtų (esamų) precedentų dėl rinkimų įstatymų (jų nuostatų) aiškinimo ir sukuria naujus, kurie taikomi įvykusiems rinkimams ir jais remiantis keičiami rinkimų rezultatai.

3.5.5. Draudimas priimti savavališkus sprendimus

EŽTT⁴⁹⁸ pažymėjo, kad Konvencija garantuoja veiksmingą asmens rinkimų teisių įgyvendinimą, todėl siekiant užkirsti kelią savavališkiems sprendimams, kuriais iš kandidatų atimama teisė dalyvauti rinkimuose, vidaus šalies atitinkamos procedūros turi turėti pakankamai apsaugos priemonių, ginančių kandidatus nuo užgaulių (angl. *abusive*) ir nepagrįstų tvirtinimų dėl rinkimų pažeidimų, o sprendimai dėl teisės dalyvauti rinkimuose atėmimo turi būti pagrįsti patikimais, susijusiais (angl. *relevant*) ir pakankamais įrodymais dėl tokių pažeidimų.

EŽTT jurisprudencijos⁴⁹⁹ analizė atskleidžia, kad teisė iškelti savo kandidatūrą rinkimuose, garantuojama Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje, tebūtų iliuzinė, jei ji

kėjų registravimo taisyklių pakeitimo (naujos rinkėjų registravimo sistemos įdiegimo) likus vienam mėnesiui iki pakartotinių parlamento rinkimų, atsižvelgiant į susiklosčiusias labai ypatingas politinės situacijos Gruzijoje aplinkybes, Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnis nebuvo pažeistas. Taigi šioje byloje labai svarbi aplinkybė konstatuojant Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnio pažeidimo nebuvimą buvo ypatinga valstybės politinė situacija. Pažymėtina tai, kad rinkėjų registravimo taisyklės buvo keičiamos šalinant akivaizdžius rinkėjų sąrašų sudarymo trūkumus; jas keičiant buvo įgyvendintos skirtingų tarptautinių rinkimų stebėtojų rekomendacijos dėl rinkėjų sąrašų tobulinimo, kompiuterizavimo ir sujungimo; rinkėjų registravimo sąrašų pakeitimas sudarė sąlygas organizuoti sąžiningesnius rinkimus.

⁴⁹⁶ Kaip minėta, buvo padaryti trys svarbūs pakeitimai: nustatytas naujas pasyviosios rinkimų teisės ribojimas, draudžiantis asmenims, turintiems ne tik Moldovos, bet ir kitos valstybės (kitų valstybių) pilietybę, būti parlamento nariais, padidintas rinkimų slenkstis, uždraustos visų formų rinkimų koalicijos.

⁴⁹⁷ *Paschalidis, Koutmeridis et Zaharakis c. Grèce*, n°s. 27863/05, 28422/05 et 28028/05, CEDH 10 Avril 2008.

⁴⁹⁸ *Orujov v. Azerbaijan*, no. 4508/06, ECHR 26 July 2011; *Abil v. Azerbaijan*, no. 16511/06, ECHR 21 February 2012; *Khanhuseyn Aliyev v. Azerbaijan*, no. 19554/06, ECHR 21 February 2012; *Atakishi v. Azerbaijan*, no. 18469/06, ECHR 28 February 2012.

⁴⁹⁹ *Podkolzina v. Latvia*, no. 46726/99, ECHR 9 April 2002; *Melnichenko v. Ukraine*, no. 17707/02, ECHR 19 October 2004; *Krasnov and Skuratov v. Russia*, nos. 17864/04 and 21396/04, ECHR 19 July 2007; *Kovach v. Ukraine*, no. 39424/02, ECHR 7 February 2008; *Sarukhanyan v. Armenia*, no. 38978/03, ECHR 27 May 2008; *Seyidzade v. Azerbaijan*, no. 37700/05, ECHR 3 December 2009; *Grosaru v. Romania*, no. 78039/01,

bet kuriuo momentu galėtų būti iš asmens savavališkai atimta; todėl, nors valstybės turi plačią diskrecijos laisvę, nustatydamos teisės būti renkamam sąlygas, taikant teisių veiksmingumo principą, pati procedūra, skirta nustatyti, ar asmuo atitinka pasyviajai rinkimų teisei keliamas sąlygas, turi turėti pakankamai apsaugos priemonių, užkertančių kelią savavališkiems sprendimams, procedūra, pagal kurią nustatoma, kad kandidatas neatitinka tokių sąlygų, turi atitikti tam tikrus kriterijus, nustatytus tam, kad būtų išvengta savavališkų sprendimų: 1) tai turi nustatyti institucija, galinti pateikti minimalias savo nešališkumo garantijas; 2) tokios institucijos veiksmų laisvės ribos neturi būti pernelyg plačios, jos turi būti pakankamai tiksliai apibrėžtos (angl. *circumscribed*) šalies įstatymuose; 3) sprendimo, kad kandidatas neturi teisės būti renkamas, priėmimo procedūra turi būti tokia, kad garantuotų teisingo ir objektyvaus sprendimo priėmimą ir neleistų piktnaudžiauti valdžia kuriai nors su tuo susijusiai institucijai. Nors apsaugos nuo savavališkumo principas paprastai siejamas su sąlygomis, kurios nustatomos teisės kelti kandidatūrą rinkimuose atžvilgiu, tačiau šis principas taip pat svarbus kitose situacijose, kai kyla pavojus asmens rinkimų teisių veiksmingumui, įskaitant tai, kaip peržiūrimi rinkimų rezultatai ir rinkimų rezultatai pripažįstami negaliojančiais⁵⁰⁰. Pavyzdžiui, byloje *Podkolzina prieš Latviją* priimame sprendime⁵⁰¹ EŽTT pripažino, kad Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnis buvo pažeistas dėl asmens teisės kelti savo kandidatūrą rinkimuose ribojimų. Šioje byloje pareiškėja buvo išbraukta iš kandidatų parlamento rinkimuose sąrašo dėl tariamai nepakankamo oficialios valstybės kalbos mokėjimo. EŽTT pripažino, kad valstybės turi teisę pačios nustatyti nacionalinio parlamento darbo kalbą, jų apsisprendimą šioje srityje lemia kiekvienai šaliai būdingos istorinės ir politinės aplinkybės, tačiau Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnio pažeidimas buvo konstatuotas dėl to, kad pareiškėjai taikyta procedūra, siekianti nustatyti jos valstybinės kalbos žinias, buvo nesuderinama su procedūrinio teisingumo ir teisinio tikrumo reikalavimais. EŽTT savo jurisprudencijoje taip pat yra pabrėžęs, kad teisinio tikrumo reikalavimas suponuoja pagarbą *res judicata* principui⁵⁰².

ECHR 2 March 2010; *Namat Aliyev v. Azerbaijan*, no. 18705/06, ECHR 8 April 2010; *Kerimova v. Azerbaijan*, no. 20799/06, ECHR 30 September 2010; *Orujov v. Azerbaijan*, no. 4508/06, ECHR 26 July 2011; *Kerimli and Alibeyli v. Azerbaijan*, nos. 18475/06 and 22444/06, ECHR 10 January 2012; *Mammadov v. Azerbaijan (No. 2)*, no. 6441/06, ECHR 10 January 2012; *Hajili v. Azerbaijan*, no. 6984/06, ECHR 10 January 2012; *Zdanoka v. Latvia* [GC], no. 58278/00, ECHR 16 March 2006.

⁵⁰⁰ *Namat Aliyev v. Azerbaijan*, no. 18705/06, ECHR 8 April 2010; *Kerimova v. Azerbaijan*, no. 20799/06, ECHR 30 September 2010; *Kerimli and Alibeyli v. Azerbaijan*, nos. 18475/06 and 22444/06, ECHR 10 January 2012; *Mammadov v. Azerbaijan (No. 2)*, no. 6441/06, ECHR 10 January 2012; *Hajili v. Azerbaijan*, no. 6984/06, ECHR 10 January 2012.

⁵⁰¹ *Podkolzina v. Latvia*, no. 46726/99, ECHR 9 April 2002. Taip pat žr. Taube, C. Latvia: Political Participation of Linguistic Minorities. *International Journal of Constitutional Law*. 2003, 1(3): 513–515.

⁵⁰² *Russian Conservative Party of Entrepreneurs and Others v. Russia*, nos. 55066/00 and 55638/00, ECHR 11 January 2007. Šiame sprendime EŽTT *inter alia* konstatavo, kad nacionalinės institucijos, pasinaudamos bylos peržiūrėjimo procedūra, kad būtų pakeistas teismo sprendimas, kuriuo remiantis pareiškėjai (politinei partijai) buvo leista dalyvauti rinkimuose ir vykdyti rinkimų kampaniją, pažeidė teisinio tikrumo principą dėl procedūros, taikomos nustatant, ar pareiškėja turi teisę dalyvauti rinkimuose. Šiame sprendime EŽTT pažymėjo, kad pagal *res judicata* principą jokia šalis neturi teisės siekti bylos peržiūrėjimo tiksliai tuo tikslu, kad byla būtų išnagrinėta iš naujo, ir joje būtų priimtas naujas sprendimas; aukštesniųjų teismų įgaliojimai panaikinti arba pakeisti privalomus ir vykdytinus teismo sprendimus turi būti įgyvendinami siekiant ištaisyti esminius trūkumus; vien tik dviejų požiūrių galimybė tam tikru klausimu nėra pagrindas iš naujo nagrinėti bylą; nukrypimas nuo šio principo gali būti pateisinamas tik tuo atveju, jeigu yra svarbios ir įtikinamos (angl. *compelling*) aplinkybės.

EŽTT nuosekliai savo jurisprudencijoje pabrėžia poreikį rinkimuose vengti savavališkų sprendimų ir piktnaudžiavimo valdžia, ypač kiek tai susiję su kandidatų registravimu, taip pat tai, kad kandidatų registravimo rinkimuose procedūros turi atitikti procedūrinio teisingumo⁵⁰³ ir teisinio tikrumo principus.

3.6. Rinkimų rezultatų pripažinimas negaliojančiais

Sprendimas, kuriuo rinkimų rezultatai rinkimų apygardoje pripažįstami negaliojančiais, turi būti pagrįstas tiek faktais, tiek teisine argumentacija, tinkamais ir pakankamais motyvais⁵⁰⁴. EŽTT jurisprudencijos analizė suponuoja išvadą, kad nustatyti (įrodyti) pažeidimai, dėl kurių rinkimų rezultatai pripažįstami negaliojančiais, turi būti pakankamai rimti, kad dėl jų poveikio rinkimų rezultatams būtų neįmanoma nustatyti rinkėjų valios atitinkamoje rinkimų apygardoje⁵⁰⁵, o praktika, kai atmetami visi paduoti balsai visoje rinkimų apygardoje tik dėl fakto, kad keliose rinkimų apylinkėse buvo pažeidimų, nemėginant nustatyti pažeidimų masto ir jų poveikio rinkimų rezultatams rinkimų apygardoje, kelia abejonių dėl to, kad tokia praktika gali neišvengiamai būti vertinama kaip atitinkanti teisėtą tikslą pagal Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnį⁵⁰⁶. EŽTT nuomone, tais atvejais, kai balsų skaičiavimo, kitų rinkimų dokumentų suklastojimas gali turėti įtakos rinkimų rezultatų nustatymui, sąžininga balsų perskaičiavimo procedūra, kai toks perskaičiavimas yra įmanomas, yra svarbi viso rinkimų proceso sąžiningumo ir sėkmingumo apsaugos priemonė⁵⁰⁷. Pavyzdžiui, byloje *Kovach prieš Ukrainą*⁵⁰⁸ priimtame sprendime EŽTT konstatavo, kad sprendimas pripažinti balsavimo rezultatus negaliojančiais keturiose rinkimų apylinkėse buvo savavališkas, nepamatotas; EŽTT savo sprendimą grindė tuo, kad dviejuose Ukrainos Parlamento rinkimų įstatymo skyriuose įtvirtintam teisiniam reguliavimui stinga aiškumo, be to, nei rinkimų apygardos komisijos, nei vėlesniuose Centrinės rinkimų komisijos ar Aukščiausiojo Teismo sprendimuose nebuvo svarstomi nei šių dviejų minėto įstatymo skyrių neatitikimo, nei įvairių rinkimuose veikusių asmenų

⁵⁰³ Kaip nurodo S. Kavalnė ir A. Tilindė, rinkimuose „turi būti užtikrintas procedūrinis teisingumas, t. y. taisyklės, pagal kurias vyksta rinkimai, turi būti aiškios ir nustatytos iš anksto“. Žr. Kavalnė, S.; Tilindė, A. Pagrindiniai teisės į laisvus rinkimus principai bei apribojimai Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo ir Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje. *Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo biuletenis Nr. 23*. Vilnius, 2012, p. 526.

⁵⁰⁴ *Kerimli and Alibeyli v. Azerbaijan*, nos. 18475/06 and 22444/06, ECHR 10 January 2012; *Hajili v. Azerbaijan*, no. 6984/06, ECHR 10 January 2012; *Mammadov v. Azerbaijan (No. 2)*, no. 6441/06, ECHR 10 January 2012. Pavyzdžiui, sprendime, priimtame byloje *Kerimli ir Alibeyli prieš Azerbaidžaną*, EŽTT konstatavo, kad Konstitucinio Teismo sprendimas pripažinti rinkimų rezultatus rinkimų apygardose negaliojančiais nebuvo pagrįstas jokiais tinkamais ar pakankamais motyvais, pareiškėjams nebuvo suteikta jokių procesinių garantijų ir sprendimui trūko bet kokio skaidrumo; iš esmės ginčijamu sprendimu iš pareiškėjų buvo savavališkai atimta galimybė būti išrinktais į parlamentą.

⁵⁰⁵ *Kerimli and Alibeyli v. Azerbaijan*, nos. 18475/06 and 22444/06, ECHR 10 January 2012.

⁵⁰⁶ *Kerimova v. Azerbaijan*, no. 20799/06, ECHR 30 September 2010; *Hajili v. Azerbaijan*, no. 6984/06, ECHR 10 January 2012; *Mammadov v. Azerbaijan (No. 2)*, no. 6441/06, ECHR 10 January 2012. Pavyzdžiui, byloje *Kovach prieš Ukrainą* priimtame sprendime EŽTT pareiškė turįs abejonių dėl to, ar praktika, kai atmetami visi balsai rinkimų apylinkėje, kurioje buvo padaryta pažeidimų, nepaisant pažeidimų masto ir įtakos rinkimų rezultatams rinkimų apygardoje, apskritai gali būti laikoma tokia, kuria siekiama teisetos tikslas įgyvendinant Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnį.

⁵⁰⁷ *Kerimova v. Azerbaijan*, no. 20799/06, ECHR 30 September 2010.

⁵⁰⁸ *Kovach v. Ukraine*, no. 39424/02, ECHR 7 February 2008.

patikimumo klausimai; taip pat nė viename sprendime nebuvo jokio paaiškinimo, kodėl dėl pastebėtų pažeidimų balsavimo rezultatai keturiose rinkimų apylinkėse tapo tokie neišskūs, kad buvo neįmanoma nustatyti rinkėjų valios.

3.7. Rinkimų teisės principai

Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje *expressis verbis* nustatyta, kad rinkimai turi būti laisvi, turi būti garantuojama žmonių nuomonės išraiškos laisvė, rinkimus reikia rengti pagrįstais terminais, rinkimuose turi būti balsuojama slaptai. Taigi šiame Konvencijos straipsnyje eksplacitiškai yra įtvirtinti du demokratinių rinkimų principai: laisva rinkimų teisė ir slaptas balsavimas. Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje *expressis verbis* nėra įtvirtinti, pavyzdžiui, visuotinės, lygios rinkimų teisės, tiesioginių rinkimų principai, tačiau vien tik žodinė šio Konvencijos straipsnio išraiška nesudaro pagrindo daryti išvadą, kad šie principai Konvencijoje nėra įtvirtinti ir nėra jos ginami. Teisės literatūroje nurodoma, kad visuotinės, lygios rinkimų teisės, tiesioginių rinkimų principai Konvencijoje yra įtvirtinti netiesiogiai, nes negalime kalbėti apie žmonių nuomonės išraiškos laisvę, jeigu neužtikrinami visuotiniai, tiesioginiai, lygūs rinkimai⁵⁰⁹. EŽTT savo jurisprudencijoje nepateikia baigtinio rinkimų teisės principų sąrašo, tačiau EŽTT jurisprudencijos analizė leidžia daryti išvadą, kad Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje yra įtvirtinti šie rinkimų teisės principai: visuotinė, lygi, laisva rinkimų teisė, slaptas balsavimas⁵¹⁰, rinkimų proceso sąžingumas (sąžiningi rinkimai); taip pat įtvirtintas rinkimų periodiškumo (rengimo pagrįstais terminais) reikalavimas.

Laisvos rinkimų teisės principas. Atskleidžiant laisvos rinkimų teisės principo turinį, visų pirma pažymėtina, kad EŽTT yra konstatavęs, jog laisva rinkimų teisė yra Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnio suteikiamos apsaugos kertinis akmuo⁵¹¹. Kaip minėta, EŽTT jurisprudencijoje nurodyta, jog pagrindinė Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnio ginama vertybė – „žmonių nuomonės išraiškos laisvė renkant įstatymų leidybos institucijas“⁵¹²; šie žodžiai (formuluotė) visų pirma reiškia, kad rinkimai negali būti vykdomi remiantis kokia nors prievartos forma renkant vieną ar daugiau kandidatų ir kad rinkdamasis rinkėjas nebūtų pernelyg skatinamas (verčiamas) (angl. *induced*) balsuoti už vieną ar kitą partiją; taigi negali būti naudojama jokia prievartos forma siekiant paveikti

⁵⁰⁹ Hillgruber, C.; Jestaedt, M. *The European Convention on Human Rights and the Protection of National Minorities*. Germany: Verlag Wissenschaft und Politik, 1994, p. 66.

⁵¹⁰ Kai kurie autoriai pažymi, kad slaptas balsavimas reiškia, jog kiekvienas rinkėjas turi galėti elgtis taip, kad nebūtų atskleista, kaip jis balsavo arba ketina balsuoti, dar daugiau – kad jis negali būti priverstas teisme arba kitaip tai atskleisti (žr. Cremona J. J. *The Right to Free Elections in the European Convention on Human Rights. Selected Papers 1990–2000, Volume 2: Human Rights and Constitutional Studies*. Malta: Publishers Enterprises Group (PEG) LTD, 2002, p. 75).

⁵¹¹ *Russian Conservative Party of Entrepreneurs and Others v. Russia*, nos. 55066/00 and 55638/00, ECHR 11 January 2007.

⁵¹² Pavyzdžiui, byloje *Gruzijos darbo partija prieš Gruziją* priimtame sprendime EŽTT konstatavo, kad tinkamas rinkėjų sąrašų tvarkymas yra *laisvų* ir sąžiningų rinkimų išankstinė sąlyga, kad rinkimų komisijos tikslas – užtikrinti veiksmingą *laisvų* ir sąžiningų rinkimų administravimą. Taip pat pažymėtina, kad, kaip minėta, EŽTT savo jurisprudencijoje yra konstatavęs, jog jeigu jau žmonės *laisvai* ir demokratiškai išreiškė savo valią, toks pasirinkimas neturėtų būti kvestionuojamas – joks vėlesnis rinkimų sistemos organizavimo pakeitimas negali paneigti tokio pasirinkimo, nebent yra neginčijamų duomenų, kad gali būti pažeista demokratinė tvarka.

rinkėjus jiems renkantius kandidatus ar partijas⁵¹³. Žiūrint iš rinkėjo pozicijų (t. y. per aktyviosios rinkimų teisės prizmę), laisva rinkimų teisė apima du aspektus: laisvę susiformuoti savo nuomonę ir laisvę tą nuomonę išreikšti⁵¹⁴. Pasyviosios rinkimų teisės atžvilgiu, laisva rinkimų teisė *inter alia* reiškia tai, kad politinės partijos, pavieniai kandidatai turi turėti teisę laisvai ir veiksmingai dalyvauti rinkimuose⁵¹⁵; skirtingoms politinėms partijoms turi būti garantuojama priderama galimybė pateikti savo kandidatus rinkimuose⁵¹⁶. EŽTT jurisprudencijoje⁵¹⁷ pažymima ir tai, kad laisvi rinkimai ir saviraiškos laisvė, ypač politinių diskusijų laisvė, sudaro bet kokios demokratijos pagrindą.

Visuotinės rinkimų teisės principas. Ne viename EŽTT sprendime, aiškinant Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnio nuostatas, visuotinės rinkimų teisės principas nurodomas *expressis verbis*⁵¹⁸. Šis rinkimų teisės principas nurodomas tiek tuose EŽTT sprendimuose, kurie buvo priimti nagrinėjant bylas dėl aktyviosios rinkimų teisės, tiek priimtuose nagrinėjant bylas dėl pasyviosios rinkimų teisės pažeidimų. Iš EŽTT jurisprudencijos analizės matyti, kad visuotinės rinkimų teisės principas svarbus ne tik reglamentuojant teisę rinkti, bet ir teisę būti renkamam. Didžioji dalis EŽTT nagrinėtų bylų yra susijusios su apribojimais, dėl kurių asmenys neturėjo ar negalėjo įgyvendinti savo aktyviosios arba pasyviosios rinkimų teisės rinkimuose. Kaip minėta, aktyvioji ir pasyvioji rinkimų teisės yra glaudžiai tarpusavyje susijusios, todėl aktyviosios rinkimų teisės nesuteikimas asmenų grupei gali sąlygoti ir pasyviosios rinkimų teisės pažeidimą.

⁵¹³ *Russian Conservative Party of Entrepreneurs and Others v. Russia*, nos. 55066/00 and 55638/00, ECHR 11 January 2007; *Yumak and Sadak v. Turkey* [GC], no. 10226/03, ECHR 8 July 2008.

⁵¹⁴ *Russian Conservative Party of Entrepreneurs and Others v. Russia*, nos. 55066/00 and 55638/00, ECHR 11 January 2007. Šiame sprendime EŽTT pažymėjo, kad Europos Tarybos institucijos rinkėjų laisvę susiformuoti savo nuomonę apibūdino kaip valstybės institucijų pareigą būti neutralioms, ypač kai tai susiję su visuomenės informavimo priemonių, plakatų naudojimu, teise viešai pasirodyti bei politinių partijų ir kandidatų finansavimu; rinkėjų laisvę išreikšti savo nuomonę suprantama kaip griežtas balsavimo procedūrų laikymasis, kad rinkėjai turi galėti balsuoti už registruotus sąrašus ir kandidatus tokiomis sąlygomis, kurios apsaugotų juos nuo grasinimų ir spaudimo, prievartos, kuria siekiama, kad rinkėjai nebalsuotų arba balsuotų kitaip nei jie nori, nepriklausomai nuo to, ar tokie grasinimai kyla iš institucijų ar pavienių asmenų.

⁵¹⁵ Žr., pavyzdžiui, *The Georgian Labour Party v. Georgia*, no. 9103/04, ECHR 8 July 2008.

⁵¹⁶ *Yumak and Sadak v. Turkey* [GC], no. 10226/03, ECHR 8 July 2008.

⁵¹⁷ Žr., pavyzdžiui, *Yumak and Sadak v. Turkey* [GC], no. 10226/03, ECHR 8 July 2008; *Tănase v. Moldova* [GC], no. 7/08, ECHR 27 April 2010; *Frodl v. Austria*, no. 20201/04, ECHR 8 April 2010. Politinių diskusijų laisvė yra demokratinės visuomenės koncepcijos, kuri dominuoja visoje Konvencijoje, esmė (*Lingens v. Austria*, no. 9815/82, ECHR 8 July 1986; *Rekvényi v. Hungary* [GC], no. 25390/94, ECHR 20 May 1999). Laisvi rinkimai ir saviraiškos laisvė, ypač politinių diskusijų laisvė, kartu sudaro pagrindinius bet kurios demokratinės sistemos principus; šios abi vertybės yra tarpusavyje susijusios ir viena kitą sustiprina; saviraiškos laisvė yra viena iš sąlygų, reikalingų „garantuoti žmonių nuomonės išraiškos laisvę renkant įstatymų leidybos institucijas“; dėl to ypač svarbu, kad prieš rinkimus būtų leidžiama laisvai skleisti visų rūšių nuomones ir informaciją; tačiau, esant tam tikroms aplinkybėms, tarp abiejų vertybių gali kilti konfliktas ir gali reikėti prieš ar per rinkimus saviraiškos teisės atžvilgiu nustatyti tam tikrus apribojimus (kurie įprastai nebūtų priimtini), kad būtų garantuota „žmonių nuomonės išraiškos laisvė renkant įstatymų leidybos institucijas“ (*Bowman v. United Kingdom* [GC], no. 24839/94, ECHR 19 February 1998).

⁵¹⁸ Žr., pavyzdžiui, *Mathieu-Mohin and Clerfayt v. Belgium*, no. 9267/81, ECHR 2 March 1987; *Hirst v. the United Kingdom (No. 2)* [GC], no. 74025/01, ECHR 6 October 2005; *Lykourazos v. Greece*, no. 33554/03, ECHR 15 June 2006; *Sukhovetskyy v. Ukraine*, no. 13716/02, ECHR 28 March 2006; *Kovach v. Ukraine*, no. 39424/02, ECHR 7 February 2008; *Alajos Kiss v. Hungary*, no. 38832/06, ECHR 20 May 2010; *Tănase v. Moldova* [GC], no. 7/08, ECHR 27 April 2010; *Namat Aliyev v. Azerbaijan*, no. 18705/06, ECHR 8 April 2010; *Frodl v. Austria*, no. 20201/04, ECHR 8 April 2010; *The Georgian Labour Party v. Georgia*, no. 9103/04, ECHR 8 July 2008; *Sitaropoulos and Giakoumopoulos v. Greece* [GC], no. 42202/07, ECHR 15 March 2012.

Pavyzdžiui, byloje *Gruzijos darbo partija prieš Gruziją* priimtame sprendime EŽTT pažino, kad buvo pažeista Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje įtvirtinta Gruzijos darbo partijos pasyvioji rinkimų teisė dėl to, kad dviejų rinkimų apygardų rinkėjams nebuvo suteikta teisė balsuoti rinkimuose⁵¹⁹. Bet koks rinkimų teisių ribojimas (*inter alia* rinkimų cenzų aktyviajai ir pasyviajai rinkimų teisėms nustatymas, procedūrinio pobūdžio ribojimų, tokių kaip, pavyzdžiui, reikalavimas sumokėti rinkimų užstatą, kaip būtiną pasyviosios rinkimų teisės įgyvendinimo sąlygą, nustatymas arba, pavyzdžiui, netinkamas rinkėjų sąrašų tvarkymas, kai nesudaromos galimybės visiems asmenims, turintiems teisę rinkti, būti įtrauktiems į rinkėjų sąrašus) reiškia, kad siaurinamas (arba gali būti susiaurintas) asmenų, galinčių balsuoti arba kelti savo kandidatūrą rinkimuose, ratas, o tai tiesiogiai susiję su visuotinės rinkimų teisės principu. Išskirtini tokie EŽTT jurisprudencijoje sufomuluoti su visuotine rinkimų teise susiję aspektai: visuotinė rinkimų teisė tapo pagrindiniu principu⁵²⁰; bet kokios Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje įtvirtintoms rinkimų teisėms nustatytos sąlygos turi atspindėti interesą apsaugoti rinkimų proceso, kuriuo siekiama nustatyti žmonių valią, tam pasinaudojant visuotine rinkimų teise, vientisumą ir veiksmingumą, o ne būti priešingos tam interesui⁵²¹; rinkimų teisių nesuteikimas bet kurioms gyventojų grupėms ar kategorijoms turi būti suderintas su Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnio tikslais, įskaitant visuotinės rinkimų teisės principą, bet koks nepagrįstas⁵²² nukrypimas nuo visuotinės rinkimų teisės principo kelia riziką, kad bus pakenkta tokiu būdu išrinktos įstatymų leidybos institucijos ir jos priimtų įstatymų teisėtumui⁵²³.

Lygios rinkimų teisės principas. EŽTT jurisprudencijos analizė rodo, kad Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje yra įtvirtintas ir lygios rinkimų teisės principas. Jau pačioje pirmojoje EŽTT nagrinėtoje rinkimų byloje – *Mathieu-Mohin ir Clerfayt prieš Belgiją*⁵²⁴ priimtame sprendime buvo atskleista šio principo esmė nurodant, kad Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnio formuluotėje „sąlygos, kurios garantuotų žmonių nuomonės išraiškos laisvę renkant įstatymų leidybos instituciją“ implicitiškai įtvirtintas principas, kad su visais piliečiais, įgyvendinančiais savo teisę rinkti ir teisę būti renkamam, būtų elgiamasi vienodai. Šioje byloje priimtame sprendime buvo atskleista ir tai,

⁵¹⁹ Vykusiuose parlamento rinkimuose buvo panaikinti rinkimų rezultatai dviejose rinkimų apygardose („Khulo“ ir „Kobuleti“); dėl to buvo paskelbta data, kada šiose rinkimų apygardose turi įvykti pakartotinis balsavimas, tačiau pakartotinio balsavimo dieną rinkimų apylinkių patalpos nebuvo atidarytos. Taigi šalyje vykusių parlamento rinkimų galutiniai rezultatai buvo nustatyti be rinkimų minėtose dviejose rinkimų apygardose. EŽTT byloje *Gruzijos darbo partija prieš Gruziją* priimtame sprendime pažymėjo, kad nesudarymas galimybės rinkimuose balsuoti dviejų rinkimų apygardų rinkėjams yra pažeidimas, kuris pagal savo pobūdį yra savavališkas nukrypimas nuo visuotinės rinkimų teisės principo.

⁵²⁰ *Hirst v. the United Kingdom (No. 2)* [GC], no 74025/01, ECHR 6 October 2005; *Alajos Kiss v. Hungary*, no. 38832/06, ECHR 20 May 2010.

⁵²¹ Žr., pavyzdžiui, *Hirst v. the United Kingdom (No. 2)* [GC], no 74025/01, ECHR 6 October 2005; *Tănase v. Moldova* [GC], no. 7/08, ECHR 27 April 2010; *Namat Aliyev v. Azerbaijan*, no. 18705/06, ECHR 8 April 2010; *Frodl v. Austria*, no. 20201/04, ECHR 8 April 2010; *Lykourazos v. Greece*, no. 33554/03, ECHR 15 June 2006.

⁵²² Pavyzdžiui, EŽTT byloje *Sitaropoulos ir Giakoumopoulos prieš Graikiją*, sukonkretinta, kad bet koks „bendro pobūdžio, automatinis, be jokios atrankos“ nukrypimas.

⁵²³ *Hirst v. the United Kingdom (No. 2)* [GC], no 74025/01, ECHR 6 October 2005; *Sukhovetskyy v. Ukraine*, no. 13716/02, ECHR 28 March 2006; *Kovach v. Ukraine*, no. 39424/02, ECHR 7 February 2008; *Frodl v. Austria*, no. 20201/04, ECHR 8 April 2010; *The Georgian Labour Party v. Georgia*, no. 9103/04, ECHR 8 July 2008.

⁵²⁴ *Mathieu-Mohin and Clerfayt v. Belgium*, no. 9267/81, ECHR 2 March 1987.

kad lygios rinkimų teisės principas negali būti suprantamas ir nereiškia absoliučios rinkėjų ir kandidatų lygybės rinkimuose, nes buvo pažymėta, kad lygybė rinkimuose nereiškia, jog visi balsai neišvengiamai turi turėti vienodą svorį rinkimų rezultatų atžvilgiu arba kad visi kandidatai turi turėti vienodas pergalės galimybes. Ši EŽTT pozicija išliko nepakitusi ir vėliau nagrinėtose bylose dėl Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnio pažeidimo⁵²⁵. Kaip matyti iš EŽTT jurisprudencijos, lygios rinkimų teisės principo atžvilgiu svarbu, kad visi kandidatai galėtų dalyvauti rinkimuose, turėdami lygias, vienodas galimybes⁵²⁶, o visiems piliečiams (rinkėjams) bet kurioje rinkimų sistemoje turi būti sudarytos lygios, vienodos galimybės atiduoti savo balsą⁵²⁷. Taigi lygios rinkimų teisės principas yra vienodai svarbus tiek įgyvendinant aktyviają, tiek pasyviają rinkimų teises. Šiame kontekste pažymėtina, kad EŽTT savo jurisprudencijoje yra pabrėžęs ypatingą tinkamo rinkėjų sąrašų tvarkymo reikšmę tiek lygiai aktyviajai rinkimų teisei, tiek lygiai pasyviajai rinkimų teisei⁵²⁸. Lygios rinkimų teisės principo kontekste svarbi ir jau minėta EŽTT jurisprudencijoje suformuluota nuostata, kad Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnio nuostatos iš esmės neužkerta kelio valstybėms, Konvencijos dalyvėms, įstatymuose įtvirtintomis priemonėmis nustatyti tokią politiką, kad tam tikra asmenų kategorija ar grupė būtų traktuojama skirtingai, palyginti su kitomis, tačiau tik jei visos įstatyme nustatytos grupės ar kategorijos teisių varžymas būtų pateisinamas Konvencijos požiūriu. Taigi lygios rinkimų teisės principas neeliminuoja galimybės nustatyti pagrįstus aktyviosios ir pasyviosios rinkimų teisių ribojimus.

Rinkimų proceso sąžiningumo (sąžiningų rinkimų) principas. EŽTT jurisprudencijos analizė sudaro prielaidas daryti išvadą, kad Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje yra įtvirtintas ir sąžiningų rinkimų (rinkimų proceso sąžiningumo) principas – EŽTT daugelyje savo rinkimų bylose priimtų sprendimų akcentavo, kad rinkimai turi būti sąžiningi⁵²⁹ (angl. *fair elections*). Šis rinkimų teisės principas, kaip ir kiti Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje įtvirtinti rinkimų principai, yra svarbus įgyvendinant tiek aktyviają, tiek pasyviają rinkimų teises. EŽTT jurisprudencijoje yra atskleisti įvairūs sąžiningo rinkimų teisės principo, jo reikšmės rinkimų procesui aspektai. Byloje *Gruzijos darbo partija prieš Gruziją* priimtame sprendime EŽTT konstatavo, kad rinkimų komisijos tiks-

⁵²⁵ Žr., pavyzdžiui, *Bompard v. France* (dec.), no. 44081/02, ECHR 4 April 2006; *Yumak and Sadak v. Turkey* [GC], no. 10226/03, ECHR 8 July 2008; *Kovach v. Ukraine*, no. 39424/02, ECHR 7 February 2008; *Vitrenko and Others v. Ukraine* (dec), no. 23510/02, ECHR 16 December 2008.

⁵²⁶ *Vitrenko and Others v. Ukraine* (dec), no. 23510/02, ECHR 16 December 2008. Šiame sprendime buvo pažymėta, kad vien faktas, jog kandidatas nelaimėjo rinkimų, nereiškia, kad buvo pažeistas Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnis.

⁵²⁷ *The Georgian Labour Party v. Georgia*, no. 9103/04, ECHR 8 July 2008.

⁵²⁸ Kaip minėta, EŽTT byloje *Gruzijos darbo partija prieš Gruziją* priimtame sprendime konstatavo, kad sudarant galimybes visiems balsavimo teisę turintiems rinkėjams būti įrašytiems į rinkėjų sąrašus, yra saugomi *inter alia* visuotinio ir lygaus balsavimo principai (angl. *preserves the principles of universality and the equality of the vote*). Jeigu rinkėjų sąraše neįrašyti keli rinkėjai ir (arba) sudaromos sąlygos kitus rinkėjus įrašyti kelis kartus, dėl tokio netinkamo rinkėjų sąrašų tvarkymo ne tik būtų pakenkta rinkėjų interesams, bet ir galėtų būti sumažintos kandidato galimybės lygiomis teisėmis ir sąžiningai kelti savo kandidatūrą rinkimuose.

⁵²⁹ Žr., pavyzdžiui, *Gitonas and Others v. Greece*, nos. 18747/91, 19376/92, 19379/92, ECHR 1 July 1997; *Py v. France*, no. 66289/01, ECHR 11 January 2005; *Russian Conservative Party of Entrepreneurs and Others v. Russia*, nos. 55066/00 and 55638/00, ECHR 11 January 2007; *Doyle v. the United Kingdom* (dec.), no. 30158/06, ECHR 6 February 2007; *Krasnov and Skuratov v. Russia*, nos. 17864/04 and 21396/04, ECHR 19 July 2007; *The Georgian Labour Party v. Georgia*, no. 9103/04, ECHR 8 July 2008; *Sarukhanyan v. Armenia*, no. 38978/03, ECHR 27 May 2008.

las – užtikrinti veiksmingą ir nešališką laisvų ir *sąžiningų* rinkimų administravimą, kad tinkamas rinkėjų sąrašų tvarkymas yra išankstinė laisvų ir *sąžiningų* rinkimų sąlyga; teisės iškelti savo kandidatūrą rinkimuose veiksmingumas neabejotinai priklauso nuo sąžiningo teisės balsuoti įgyvendinimo – dėl netinkamo rinkėjų sąrašų tvarkymo⁵³⁰ ne tik būtų pakenkta rinkėjų interesams, bet ir galėtų būti sumažintos kandidato galimybės lygiomis teisėmis ir sąžiningai kelti savo kandidatūrą rinkimuose. EŽTT jurisprudencijoje *inter alia* pažymėta, kad Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnis garantuoja teisę kelti savo kandidatūrą rinkimuose sąžiningomis ir demokratinėmis sąlygomis⁵³¹; kad nustačius, jog rinkimų kampanijos metu kandidatas naudojo nesąžiningus ir neteisėtus metodus, tai gali sukelti rimtų pasekmių tokiam kandidatui – jam gali būti neleista (atimta teisė) dalyvauti rinkimuose, tuo siekiama teisėto tikslo *inter alia* rinkimų kampanijos metu visiems kandidatams užtikrinti lygias ir sąžiningas sąlygas⁵³²; kandidatui keliamas reikalavimas pateikti informaciją apie savo nuosavybę, pajamas ir pajamų šaltinius suteikia galimybę rinkėjams pasirinkti kandidatą ir skatina rinkimų sąžiningumą⁵³³; šalies viduje veikianči veiksmingo asmenų skundų ir apeliacijų dėl rinkimų teisių nagrinėjimo sistema yra viena esminių laisvų ir sąžiningų rinkimų garantijų⁵³⁴; tais atvejais, kai balsų skaičiavimo, kitų rinkimų dokumentų suklastojimas gali turėti įtakos rinkimų rezultatų nustatymui, sąžininga balsų perskaičiavimo procedūra, kai toks perskaičiavimas įmanomas, yra svarbi viso rinkimų proceso sąžiningumo apsaugos priemonė⁵³⁵.

Rinkimų periodiškumas. Pažymėtina, kad, kaip minėta, Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje *expressis verbis* nustatyta, kad rinkimai turi būti organizuojami „pagrįstais terminais“. EŽTT jurisprudencijoje formuluojama nuostata, kad rinkimai turi būti reguliarūs (angl. *regular elections*)⁵³⁶. Taigi galima teigti, kad Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje įtvirtintas rinkimų periodiškumas. Tačiau EŽTT plačiau dėl to, kokie konkrečiai rinkimų organizavimo terminai laikytini pagrįstais, kokių periodišku turėtų būti organizuojami rinkimai (kad toks terminas nebūtų per trumpas arba per ilgas), nepasisakė⁵³⁷.

⁵³⁰ Pavyzdžiui, jeigu rinkėjų sąraše neįrašyti keli rinkėjai ir (arba) sudaromos sąlygos kitus rinkėjus įrašyti kelis kartus.

⁵³¹ *Mammadov v. Azerbaijan* (No. 2), no. 6441/06, ECHR 10 January 2012; *Hajili v. Azerbaijan*, no. 6984/06, ECHR 10 January 2012.

⁵³² *Orujov v. Azerbaijan*, no. 4508/06, ECHR 26 July 2011; *Abil v. Azerbaijan*, no. 16511/06, ECHR 21 February 2012; *Khanhuseyn Aliyev v. Azerbaijan*, no. 19554/06, ECHR 21 February 2012; *Atakishi v. Azerbaijan*, no. 18469/06, ECHR 28 February 2012.

⁵³³ *Russian Conservative Party of Entrepreneurs and Others v. Russia*, nos. 55066/00 and 55/638/00, ECHR 11 January 2007.

⁵³⁴ *Namat Aliyev v. Azerbaijan*, no. 18705/06, ECHR 8 April 2010.

⁵³⁵ *Kerimova v. Azerbaijan*, no. 20799/06, ECHR 30 September 2010.

⁵³⁶ Žr., pavyzdžiui, *Gitonas and Others v. Greece*, nos. 18747/91, 19376/92, 19379/92, ECHR 1 July 1997; *Py v. France*, no. 66289/01, ECHR 11 January 2005; *Russian Conservative Party of Entrepreneurs and Others v. Russia*, nos. 55066/00 and 55638/00, ECHR 11 January 2007; *Doyle v. the United Kingdom* (dec.), no. 30158/06, ECHR 6 February 2007; *Krasnov and Skuratov v. Russia*, nos. 17864/04 and 21396/04, ECHR 19 July 2007; *The Georgian Labour Party v. Georgia*, no. 9103/04, ECHR 8 July 2008; *Sarukhanyan v. Armenia*, no. 38978/03, ECHR 27 May 2008.

⁵³⁷ Pažymėtina, kad šiuo klausimu savo poziciją 1995 m. rugsėjo 11 d. sprendime išdėstė Europos Žmogaus Teisių Komisija (žr. *Timke v. Germany* (dec.), no. 27311/95, European Commission of Human Rights, 11 September 1995). Šiame sprendime Komisija konstatavo, kad, atsakant į klausimą, ar rinkimai organizuojami pagrįstais terminais, turi būti atsižvelgta į parlamento rinkimų tikslą – užtikrinti, kad svarbiausi vyraujančios

3.8. Rinkimų teisės šaltiniai

Iš EŽTT baigiamųjų aktų, priimtų nagrinėjant rinkimų bylas, matyti, kad EŽTT ne-laiko Konvencijos vieninteliu dokumentu, kuriuo remiantis aiškinamos Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje įtvirtintos rinkimų teisės nuostatos. Šiame kontekste pažymėtina, kad EŽTT yra konstatavęs⁵³⁸, jog, nustatydamas Konvencijos tekste įtvirtintų terminų ir sąvokų reikšmę, jis gali ir turi atsižvelgti į kitas nei Konvencija tarptautinės teisės nuostatas, kompetentingų institucijų pateiktą tokių nuostatų aiškinimą ir Europos valstybių praktiką, atspindinčią jų bendras vertybes⁵³⁹. Rinkimų bylose *Sitaropoulos ir Giakoumopoulos prieš Graikiją, Scoppola prieš Italiją (Nr.3)*⁵⁴⁰ bei *Shindler prieš Jungtinę Karalystę*⁵⁴¹ priimtuose sprendimuose EŽTT pabrėžė, kad kadangi Konvencija pirmiausia yra žmogaus teisių apsaugos sistema, EŽTT turi atsižvelgti į besikeičiančias sąlygas, aplinkybes tiek valstybėje, kuri yra bylos šalis, tiek apskritai valstybėse, Konvencijos dalyvėse, ir reaguoti į bet kurį atsirandantį sutarimą dėl standartų, kurie turi būti pasiekti; šiuo atžvilgiu vienas iš svarbių veiksnių nustatant institucijų diskrecijos laisvės ribas gali būti tai, yra ar nėra bendras pagrindas tarp valstybių, Konvencijos dalyvių, įstatymų⁵⁴². Rinkimų

visuomenės nuomonės pasikeitimai atspindėtų tautos atstovų nuomonėse; per trumpas terminas tarp rinkimų gali trukdyti politinį planavimą, kaip įgyvendinti rinkėjų valią; per ilgas terminas gali sąlygoti parlamento politinių grupių sustabarėjimą, kurios gali jau nebeatspindėti rinkėjų vyraujančios valios. Atsižvelgiant į tai, Europos Žmogaus Teisių Komisija 5 metų terminą tarp rinkimų pripažino priimtiniu.

⁵³⁸ *Demir and Baykara v. Turkey* [GC], no. 34503/97, ECHR 12 November 2008.

⁵³⁹ Byloje *Demir ir Baykara prieš Turkiją* priimtame sprendime EŽTT nurodė, kad konsensusas, kylantis iš specializuotų tarptautinių dokumentų ir susitariančių valstybių praktikos, gali turėti svarbią reikšmę EŽTT, kai jis konkrečiose bylose aiškina Konvencijos nuostatas; EŽTT pažymėjo, kad nebūtina, jog valstybė būtų ratifikavusi visą rinkinį dokumentų, kurie yra taikomi konkrečiam atitinkamos bylos dalyko atžvilgiu; EŽTT pakaks to, kad atitinkami tarptautiniai dokumentai reiškia nenutrūkstamą normų ir principų, taikomų tarptautinėje teisėje arba daugumos Europos Tarybos valstybių narių vidaus teisėje, raidą ir parodo, kad (konkrečioje srityje) yra modernių visuomenių bendras pagrindas. Šiame kontekste pažymėtina, kad EŽTT yra konstatavęs, jog, siekdamas nustatyti Konvencijoje įtvirtintų terminų ir žodžių junginių reikšmę, jis daugiausia vadovaujasi Vienos konvencijos dėl tarptautinių sutarčių teisės 31-33 straipsniuose įtvirtintomis aiškinimo taisyklėmis (žr. *Demir and Baykara v. Turkey* [GC], no. 34503/97, ECHR 12 November 2008; *Saadi v. the United Kingdom* [GC], no. 13229/03, ECHR 29 January 2008; *Witold Litwa v. Poland*, no. 26629/95, ECHR 4 April 2000; *Lithgow and Others v. the United Kingdom* [GC], nos. 9006/80; 9262/81; 9263/81; 9265/81; 9266/81; 9313/81; 9405/81, ECHR 8 July 1986. Vienos konvencija dėl tarptautinių sutarčių teisės. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 13-480). EŽTT pažymėjo, kad jis niekada nelaikė Konvencijos nuostatų vieninteliu šaltiniu aiškinant joje įtvirtintas teises ir laisves, priešingai, teismas taip pat turi atsižvelgti į bet kokias susitariančių šalių tarpusavio santykiams taikytinas atitinkamas tarptautinės teisės normas ar principus (žr. *Demir and Baykara v. Turkey* [GC], no. 34503/97, ECHR 12 November 2008; *Al-Adsani v. the United Kingdom* [GC], no. 35763/97, ECHR 21 November 2001; *Bosphorus Hava Yollari Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi v. Ireland* [GC], no. 45036/98, ECHR 30 June 2005). Šiame kontekste taip pat pažymėtina, kad EŽTT savo jurisprudencijoje ne kartą akcentavo, jog Konvencija yra gyvas dokumentas, kuris turi būti aiškinamas atsižvelgiant į nūdienos realijas ir demokratinėse valstybėse mūsų laikais vyriaujančias idėjas (žr. *Ferrazzini v. Italy* [GC], no. 44759/98, 12 July 2001; *Hirsi Jamaa and Others v. Italy* [GC], no. 27765/09, ECHR 23 February 2012; *Kress v. France* [GC], no. 39594/98, ECHR 7 June 2001; *Bayatyan v. Armenia* [GC], no. 23459/03, ECHR 7 July 2011; *Austin and Others v. the United Kingdom* [GC], nos. 39692/09, 40713/09 and 41008/09, ECHR 15 March 2012).

⁵⁴⁰ *Scoppola v. Italy (No. 3)* [GC], no. 126/05, ECHR 22 May 2012.

⁵⁴¹ *Shindler v. the United Kingdom*, no. 19840/09, ECHR 7 May 2013.

⁵⁴² *Sitaropoulos and Giakoumopoulos v. Greece* [GC], no. 42202/07 ECHR 15 March 2012; *Glor v. Switzerland*, no. 13444/04, ECHR 30 April 2009.

byloje *Tănase prieš Moldovą* priimtame sprendime EŽTT nurodė, kad jeigu yra bendras standartas, kurio valstybė savo teisės sistemoje neįgyvendino, tai gali būti svarbi aplinkybė EŽTT, kai jis aiškina Konvencijos nuostatas konkrečiose bylose⁵⁴³.

Nagrinėjamu aspektu ypač išskirtini jau minėti EŽTT sprendimai, priimti bylose *Sitaropoulos ir Giakoumopoulos prieš Graikiją* bei *Shindler prieš Jungtinę Karalystę*. Sprendime, priimtame byloje *Sitaropoulos ir Giakoumopoulos prieš Graikiją*, EŽTT Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnį aiškina, remdamasis iš esmės tarptautine ir lyginamąja teise⁵⁴⁴, taigi pagrindiniai šaltiniai aiškinant Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnio nuostatas buvo ne pati Konvencija, bet kitos tarptautinės sutartys, valstybių, Europos Tarybos narių, įstatymų dėl piliečių galimybės balsuoti užsienyje, nuostatų lyginamoji analizė. Sprendime, priimtame byloje *Shindler prieš Jungtinę Karalystę*, EŽTT, ieškodamas atsakymo į klausimą, ar pagal Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnį valstybės, Konvencijos dalyvės, privalo suteikti teisę balsuoti nuolat jų teritorijoje negyvenantiems (angl. *non-resident*) piliečiams, nenustatydamas jokių šios teisės ribojimų dėl nuolatinės gyvenamosios vietos (angl. *residence*), ypač svarbią reikšmę suteikė Europos Tarybos institucijų (Parlamentinės Asamblėjos, Ministrų komiteto, Venecijos komisijos) priimtiems dokumentams ir valstybių, Konvencijos dalyvių, įstatymuose įtvirtintam teisiui nam reguliavimui, praktikai⁵⁴⁵.

Analizuojant EŽTT jurisprudenciją rinkimų bylose, matyti, kad EŽTT, nagrinėdamas rinkimų bylas dėl Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnio pažeidimo ir aiškindamas šį Konvencijos straipsnį, savo argumentaciją (baigiamųjų aktų motyvuojamosiose dalyse) sustiprina, duodamas nuorodą į tarptautines ir regionines sutartis⁵⁴⁶, Europos Komisi-

⁵⁴³ Byloje *Tănase prieš Moldovą* priimtame sprendime EŽTT pabrėžė, kad, aiškindamas Konvenciją ir siekdamas nustatyti, ar atitinkamoje srityje yra bendras Europos standartas, EŽTT turi atsižvelgti į atitinkamus tarptautinius dokumentus ir ypač į tuos, kuriuos priėmė kitos Europos Tarybos institucijos. EŽTT pats sprendžia, kokius tarptautinius dokumentus laikyti svarbiais ir kiek reikšmės jiems suteikti.

⁵⁴⁴ Kaip minėta, šioje byloje EŽTT nagrinėjo, ar Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnis įpareigoja valstybes, Konvencijos dalyves, sudaryti sąlygas savo piliečiams, persikėlusius gyventi į kitą valstybę, įgyvendinti teisę balsuoti parlamento rinkimuose ne savo pilietybės valstybėje, o būnant kitoje valstybėje. Šioje byloje, aiškinant Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnį, buvo daromos nuorodos, t. y. buvo remtasi, tarptautinėmis ir regioninėmis sutartimis (Tarptautiniu pilietinių ir politinių teisių paktu, Amerikos žmogaus teisių konvencija, Afrikos žmogaus ir tautų teisių chartija), kompetentingų tarptautinių institucijų pateiktu šių sutarčių nuostatų aiškinimu; buvo daroma nuoroda į Europos Tarybos Parlamentinės Asamblėjos rezoliuciją ir rekomendaciją, Venecijos komisijos dokumentą, valstybių, Europos Tarybos narių, praktiką. Kaip minėta, šioje byloje priimtame sprendime EŽTT konstatavo, kad nė vienas analizuotas teisinis dokumentas nesudaro pagrindo konstatuoti, kad pagal šiuo metu galiojančią teisę valstybės privalo sudaryti sąlygas užsienyje gyvenantiems savo piliečiams įgyvendinti teisę balsuoti būnant užsienio valstybėje, o Europos Tarybos valstybių narių praktika šiuo klausimu yra labai įvairi.

⁵⁴⁵ EŽTT sprendimo motyvuojamojoje dalyje pažymėjo, kad, atsižvelgiant į Europos Tarybos institucijų dokumentus, nėra pagrindo daryti išvadą, jog valstybės turi pareigą suteikti nuolat jos teritorijoje negyvenantiems (angl. *non-resident*) piliečiams neribotą teisę balsuoti; taip pat konstatavo, kad valstybių, Konvencijos dalyvių, įstatymai ir praktika nėra tokia etape, kad galėtų būti pripažinta, jog yra bendras sutarimas dėl piliečių, nuolat negyvenančių pilietybės valstybėje, neribotos teisės balsuoti tokios valstybės visuotiniuose rinkimuose.

⁵⁴⁶ Žr., pavyzdžiui, *Sitaropoulos and Giakoumopoulos v. Greece* [GC], no. 42202/07, ECHR 15 March 2012 (šiam sprendime EŽTT darė nuorodą į Tarptautinį pilietinių ir politinių teisių paktą, Amerikos žmogaus teisių konvenciją, Afrikos žmogaus ir tautų teisių chartiją); *Alajos Kiss v. Hungary*, no. 38832/06, ECHR 20 May 2010 (nuoroda į Jungtinių Tautų konvenciją dėl žmonių su negalia teisių); *Tănase v. Moldova* [GC], no. 7/08, ECHR 27 April 2010 (nuoroda į Europos konvenciją dėl pilietybės).

jos „Demokratija per teisę“ (Venecijos komisijos) dokumentus⁵⁴⁷ (ypač Geros praktikos rinkimuose kodeksą), Europos Tarybos Parlamentinės Asamblėjos⁵⁴⁸, Europos Tarybos Ministrų komiteto⁵⁴⁹, Europos Tarybos komisijos kovai su rasizmu ir netolerancija⁵⁵⁰ dokumentus (rekomendacijas, rezoliucijas, pranešimus, išvadas), valstybių, Europos Tarybos narių, praktiką⁵⁵¹. Taigi EŽTT valstybėse, Konvencijos dalyvėse, įtvirtintus rinkimų teisių ribojimus atskirose bylose *inter alia* vertina lyginamuoju aspektu, atsižvelgdamas į kitose valstybėse įtvirtintas rinkimų teisės nuostatas. Manytina, kad tokia EŽTT pozicija gali būti traktuojama ir kaip valstybių, Konvencijos dalyvių, teisinio reguliavimo, įtvirtinančio rinkimų teisės, jų ribojimus, įgyvendinimo sąlygas, nustatančio visuotinai pripažintų rinkimų teisės principų įgyvendinimo sąlygas, unifikavimo aspektas.

⁵⁴⁷ Žr., pavyzdžiui, *Melnychenko v. Ukraine*, no. 17707/02, ECHR 19 October 2004; *Hirst v. the United Kingdom (No. 2)* [GC], no. 74025/01, ECHR 6 October 2005; *Sukhovetskyy v. Ukraine*, no. 13716/02, ECHR 28 March 2006; *Russian Conservative Party of Entrepreneurs and Others v. Russia*, nos. 55066/00 and 55638/00, ECHR 11 January 2007; *The Georgian Labour Party v. Georgia*, no. 9103/04, ECHR 8 July 2008; *Petkov and Others v. Bulgaria*, nos. 77568/01, 178/02 and 505/02, ECHR 11 June 2009; *Namat Aliyev v. Azerbaijan*, no. 18705/06, ECHR 8 April 2010; *Alajos Kiss v. Hungary*, no. 38832/06, ECHR 20 May 2010; *Grosaru v. Romania*, no. 78039/01, ECHR 2 March 2010; *Tănase v. Moldova* [GC], no. 7/08, ECHR 27 April 2010; *The Communist Party of Russia and Others v. Russia*, no. 29400/05, ECHR 19 June 2012; *Sitaropoulos and Giakoumopoulos v. Greece* [GC], no. 42202/07, ECHR 15 March 2012. Taip pat žr. *Parti Nationaliste Basque – Organisation Régionale D'iparralde v. France*, no. 71251/01, ECHR 7 June 2007; *Çiloğlu and Others v. Turkey*, no. 73333/01, ECHR 6 March 2007; *Shindler v. the United Kingdom*, no. 19840/09, ECHR 7 May 2013.

⁵⁴⁸ *Russian Conservative Party of Entrepreneurs and Others v. Russia*, nos. 55066/00 and 55638/00, ECHR 11 January 2007; *Tănase v. Moldova* [GC], no. 7/08, ECHR 27 April 2010; *Sitaropoulos and Giakoumopoulos v. Greece* [GC], no. 42202/07, ECHR 15 March 2012; *Shindler v. the United Kingdom*, no. 19840/09, ECHR 7 May 2013.

⁵⁴⁹ *Russian Conservative Party of Entrepreneurs and Others v. Russia*, nos. 55066/00 and 55638/00, ECHR 11 January 2007; *Alajos Kiss v. Hungary*, no. 38832/06, ECHR 20 May 2010; *Shindler v. the United Kingdom*, no. 19840/09, ECHR 7 May 2013.

⁵⁵⁰ *Tănase v. Moldova* [GC], no. 7/08, ECHR 27 April 2010.

⁵⁵¹ *Gorizdra v. Moldova* (dec.), no. 53180/99, ECHR 2 July 2002; *Sukhovetskyy v. Ukraine*, no. 13716/02, ECHR 28 March 2006; *Hirst v. the United Kingdom (No. 2)* [GC], no. 74025/01, ECHR 6 October 2005 (šiąme sprendime EŽTT pažymėjo, kad Jungtinė Karalystė nėra vienintelė valstybė tarp valstybių, Konvencijos dalyvių, kuriose iš visų nuteistų kalinių atimama teisė balsuoti, tačiau atkreipė dėmesį į faktą, kad tokių valstybių yra mažuma; taip pat pažymėjo, kad, jeigu net negali būti išskirtas bendras Europos požiūris į problemą, tai savaime negali būti lemiamas veiksnys); *The Georgian Labour Party v. Georgia*, no. 9103/04, ECHR 8 July 2008; *Tănase v. Moldova* [GC], no. 7/08, ECHR 27 April 2010; *Grosaru v. Romania*, no. 78039/01, ECHR 2 March 2010; *Paksas v. Lithuania* [GC], no. 34932/04, ECHR 6 January 2011 (šiąme sprendime EŽTT pažymėjo, kad Lietuvos pozicija dėl pasyviosios rinkimų teisės ribojimo (kad asmuo apkaltos procesos tvarka pašalintas iš Konstitucijoje nurodytų pareigų už šiuokštų Konstitucijos pažeidimą ar priesaikos sulaužymą niekada ateityje negali būti renkamas Seimo nariu) yra išimtis Europoje); *Sitaropoulos and Giakoumopoulos v. Greece* [GC], no. 42202/07, ECHR 15 March 2012; *Scoppola v. Italy (No. 3)* [GC], no. 126/05, ECHR 22 May 2012; *Shindler v. the United Kingdom*, no. 19840/09, ECHR 7 May 2013.

4. EŽTT IR KONSTITUCINIO TEISMO JURISPRUDENCIJŲ SANTYKIS

Kai kurie autoriai nurodo, kad yra mažiausiai 3 pagrindiniai EŽTT ir nacionalinių teismų sąveikos modeliai: du iš jų apibūdinami kaip bendradarbiavimas, kai EŽTT ir nacionalinio teismo pozicija yra identiška arba bent jau panaši (kartais pirmasis žingsnis priklauso EŽTT, kurio aiškinimu vėliau remiasi nacionaliniai teismai, kartais EŽTT savo jurisprudencijoje remiasi nacionalinio teismo aiškinimu), trečiasis modelis – kai įvyksta EŽTT ir nacionalinių teismų jurisprudencijų susidūrimas⁵⁵².

Pažymėtina, kad Konstitucinis Teismas, nagrinėdamas rinkimų bylas, nuorodą į EŽTT jurisprudenciją darė dviejuose savo baigiamuosiuose aktuose – 2012 m. kovo 29 d. nutarime⁵⁵³, nagrinėdamas rinkimų užstato ir rinkimų slenksčių konstitucingumo klausimus, ir 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarime⁵⁵⁴.

Šiame kontekste atkreiptinas dėmesys į Lietuvos teisės mokslininkų nuomones dėl Konvencijos, EŽTT jurisprudencijos reikšmės aiškinant Konstituciją, formuojant oficialiąją konstitucinę doktriną. Prof. dr. T. Birmontienė nurodo, kad Konvencija ir EŽTT jurisprudencija atlieka esminį vaidmenį plėtojant Konstitucinio Teismo formuluojamą žmogaus teisių doktriną⁵⁵⁵. E. Jarašiūnas pažymi, kad ypač didelė Konvencijos ir EŽTT jurisprudencijos, kaip konstitucijos nuostatų „interpretavimo „įkvėpimo šaltinio“, reikšmė; tai suprantama, nes „visiems teismams būdinga orientacija į visuotinai pripažintus teisinės praktikos etalonus“⁵⁵⁶. Prof. dr. E. Kūris nurodo, kad EŽTT „jurisprudencija (kartu – ir Konvencija) <...> yra Lietuvos konstitucinės teisės aiškinimo šaltinis“, jo nuomone, tai suponuoja „Konstitucinio Teismo „tylų“ išipareigojimą kiekvienoje byloje, kurioje nagrinėjamas klausimas patenka ir į Konvencijos reguliavimo sritį ir dėl kurio esama reikšmingos Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijos, atsižvelgti į šią jurisprudenciją, tačiau apie tai neprivalo būti rašoma Konstitucinio Teismo nutarimo tekste“⁵⁵⁷. Prof. dr. V. Sin-

⁵⁵² Garlicki, L. Cooperation of Courts: the Role of Supranational Jurisdiction in Europe. *International Journal of Constitutional Law*. 2008, 6(3-4): 513.

⁵⁵³ Į EŽTT 2006 m. kovo 28 d. priimtą sprendimą byloje *Sukhovetskyj prieš Ukrainą* (rinkimų užstato aspektu) ir 2008 m. liepos 8 d. priimtą EŽTT sprendimą byloje *Yumak ir Sadak prieš Turkiją* (rinkimų slenksčių aspektu).

⁵⁵⁴ Konstitucinis Teismas 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarime, kaip minėta, tyrė Seimo rinkimų įstatyme įtvirtintus nuostatos, kad „Seimo nariu negali būti renkamas asmuo, kurį Seimas apkalto proceso tvarka pašalino iš užimamų pareigų ar panaikino jo Seimo nario mandatą, jeigu nuo sprendimo pašalinti iš užimamų pareigų ar panaikinti Seimo nario mandatą įsigaliojimo dienos nepraėjo ketveri metai“ atitiktį Konstitucijai. Šiame nutarime daryta nuoroda į EŽTT 2011 m. sausio 6 d. priimtą sprendimą byloje *Paksas prieš Lietuvą*. Šiame kontekste pažymėtina, kad Konstitucinis Teismas, nagrinėdamas rinkimų bylas, poros nutarimų motyvuojamajose dalyse savo argumentaciją tam tikru rinkimų teisės klausimu sustiprino, pasiremdamas užsienio valstybių įstatymuose įtvirtintu teisiniu reguliavimu, užsienio valstybių teismų praktika (žr. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. spalio 1 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2008, Nr. 114-4367; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. kovo 29 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 40-1973).

⁵⁵⁵ Birmontienė, T. Intersection of the Jurisprudences: in Search of Possible Solutions (the European Convention on Human Rights and the Constitutional Doctrine Formulated by the Constitutional Court of the Republic of Lithuania. *Konstitucinė jurisprudencija*. 2011, 1(21): 302.

⁵⁵⁶ Jarašiūnas, E. Aukščiausioji ir ordinarinė teisė: požiūris į Konstitucijų pokyčius. *Jurisprudencija*. 2002, 33(25): 38; Jarašiūnas, E. Jurisprudencinė konstitucija. *Jurisprudencija*. 2006, 12(90): 27.

⁵⁵⁷ Kūris, E. Ekstranacionaliniai veiksniai Lietuvos Respublikos Konstituciniam Teismui aiškinant Konstituciją. *Teisė*. 2004, 50: 85–86. Tačiau kartu šiame straipsnyje (p. 79) E. Kūris nurodo, kad remtis Lietuvos Respublikos

kevičius nurodo, kad „iš Konstitucijos viršenybės principo kyla tai, kad Konstitucija gali būti aiškinama remiantis tik ja pačia, jos pačios logika, jos normų ir principų ryšiais ir sąveika, konstituciniu visuminiu reguliavimu“, „Konstitucija negali būti aiškinama remiantis Konvencija“, tačiau V. Sinkevičius kartu pažymi, kad Konstituciniam Teismui aiškinant Konstituciją „be abejo, atsižvelgiama ir į tai, kaip tam tikras nuostatas aiškina EŽTT“⁵⁵⁸.

Kai Konstituciniam Teismui tenka nagrinėti naują konstitucinę justicijos bylą, kurioje keliami tokie rinkimų teisės klausimai, kurių Konstitucinis Teismas anksčiau nėra nagrinėjęs ir nėra formavęs oficialiosios konstitucinės doktrinos, praktikoje galimos tokios dvi skirtingos situacijos: 1) EŽTT jau yra nagrinėjęs tokį patį arba labai panašų rinkimų teisės klausimą ir savo jurisprudencijoje, aiškindamas Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnį, šiuo klausimu yra išdėstęs savo poziciją; 2) EŽTT taip pat nėra nagrinėjęs tokio paties arba panašaus rinkimų teisės klausimo, tačiau, Konstituciniam Teismui išnagrinėjus bylą ir suformavus atitinkamą oficialiąją konstitucinę doktriną, jau vėliau EŽTT taip pat nagrinėja tokį patį arba labai panašų rinkimų teisės klausimą ir savo jurisprudencijoje išdėsto kitokią poziciją nei Konstitucinis Teismas, ir dėl ko kyla Konstitucinio Teismo ir EŽTT jurisprudencijų sandūra.

Konstituciniam Teismui nagrinėjant konstitucinę justicijos bylas rinkimų teisės klausimais, dėl kurių savo poziciją jau yra išdėstęs EŽTT, turėtų būti atsižvelgiama į EŽTT jurisprudenciją, ji neturėtų būti ignoruojama, rinkimų bylose svarbu matyti europinę praktiką. Šiame kontekste pažymėtina, kad tai, jog Konstitucinis Teismas savo baigiamuosiuose aktuose nedaro nuorodų į EŽTT jurisprudenciją, savaime nereiškia, jog EŽTT jurisprudencija atitinkamu klausimu nebuvo analizuota ir į ją nebuvo atsižvelgta rinkimų byloje formuojant oficialiąją konstitucinę doktriną. Tačiau pažymėtina, kad nereikia suabsoliutinti Konstitucinio Teismo galimybes ir (arba) būtinybės nagrinėjant rinkimų bylas atsižvelgti į EŽTT jurisprudenciją. Akivaizdu, kad tam tikrais atvejais Konstitucinis Teismas, nagrinėdamas rinkimų bylas, negalės atsižvelgti į jau anksčiau atitinkamu rinkimų klausimu suformuotą EŽTT poziciją aiškinant Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnio nuostatas. Prie tokių atvejų visų pirma priskirtinos tokios situacijos, kai Konstitucijoje *expressis verbis* įtvirtintos tokios nuostatos, kurios turi aiškią vienareikšmišką prasmę. Jei-gu EŽTT savo jurisprudencijoje, aiškindamas Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnį, išdėstytų poziciją, kuri būtų nesuderinama su Konstitucijoje eksplisitiškai įtvirtintu teisiniu reguliavimu, tokiu atveju Konstituciniam Teismui, formuojant oficialiąją konstitucinę doktriną, būtų sudėtinga atsižvelgti į EŽTT jurisprudenciją, nes tai galėtų reikšti akivaizdų Konstitucijos nuostatų, joje įtvirtinto teisinio reguliavimo nepaisymą. Kai Konstitucijoje *expressis verbis* tam tikras vienareikšmiškai aiškintinas teisinis reguliavimas nėra įtvirtintas ir todėl yra platesnės, lankstesnės Konstitucijos nuostatų interpretavimo, oficialiosios konstitucinės doktrinos formavimo galimybės, manytina, Konstitucinis Teismas (pagal galimybes) turėtų atsižvelgti į EŽTT jurisprudenciją.

sudarytomis ir Seimo ratifikuotomis tarptautinėmis sutartimis „kaip argumentu, pakankamai ir vienareikšmiškai pagrindžiančiu vienokią ar kitokią Konstitucijos nuostatų sampratą, yra iš principo neleistina <...> konstitucinio reguliavimo turinį lemia ne žemesnės teisinės galios aktų nuostatos, juolab ne apskritai svetimų teisės sistemų institutai, bet pačios Konstitucijos nuostatų vidinė logika ir jų tarpusavio sąsajos“.

⁵⁵⁸ Sinkevičius, V. Byla *Paksas prieš Lietuvą* arba mėginimas įveikti Konstitucinio Teismo nutarimą. *Jurisprudencija*. 2012, 4(1): 205. V. Sinkevičius pabrėžė, kad „Konstitucija negali būti aiškinama remiantis Konvencija, nes tai paneigtų Konstitucijos 7 straipsnyje įtvirtintą Konstitucijos viršenybės principą“.

Prisimenant anksčiau minėtas dvi skirtingas situacijas, matyti, kad praktikoje, esant pirmajai situacijai, Konstitucinis Teismas gali turėti daugiau galimybių atsižvelgti į EŽTT jurisprudenciją, formuodamas oficialiąją konstitucinę rinkimų doktriną, nei antrosios situacijos atveju. Tokią prielaidą galima daryti atsižvelgiant *inter alia* ir į Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. priimto nutarimo ir EŽTT byloje *Paksas prieš Lietuvą* 2011 m. sausio 6 d. priimto sprendimo nuostatų sandūrą.

Šiame kontekste pažymėtina, kad pats Konstitucinis Teismas yra suformavęs tokią oficialiąją konstitucinę doktriną, susijusią su EŽTT jurisprudencijos svarba Lietuvos teisės aiškinimui, kuri sudaro prielaidas Konstituciniam Teismui, esant galimybei, atsižvelgti į EŽTT jurisprudenciją formuojant oficialiąją konstitucinę doktriną rinkimų bylose. Visų pirma, kaip minėta, Konstitucinis Teismas, savo nutarimuose aiškindamas Konstitucijos nuostatas, ne kartą yra konstatavęs, kad EŽTT jurisprudencija, kaip teisės aiškinimo šaltinis, yra svarbi ir Lietuvos teisės aiškinimui bei taikymui; antra, Konstitucinis Teismas *inter alia* 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarime pabrėžė, kad pagarba tarptautinei teisei yra Lietuvos konstitucinis principas, kad Lietuva privalo vadovautis visuotinai pripažintais tarptautinės teisės principais, taigi pagarba tarptautinei teisei yra konstitucinė vertybė; trečia, Konstitucinis Teismas, nagrinėdamas rinkimų bylas, yra daręs nuorodas į EŽTT jurisprudenciją, ja rėmęsis, stiprindamas savo baigiamuosiuose aktuose pateiktą motyvaciją. Taigi manytina, kad Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje nėra paneigtos prielaidos Konstitucijoje įtvirtintas rinkimų teisės nuostatas, esant galimybei, aiškinti tarptautinei teisei „draugišku būdu“⁵⁵⁹.

Išanalizavus Konstitucinio Teismo priimtuose baigiamuosiuose aktuose suformuotą oficialiąją konstitucinę rinkimų doktriną ir EŽTT priimtuose baigiamuosiuose aktuose pateiktą Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje įtvirtintų rinkimų teisės nuostatų sampratą, pažymėtina, kad pagal šių teismų nagrinėtus rinkimų teisės klausimus, atskleistus rinkimų teisės aspektus išskirtinos tokios dvi pagrindinės situacijos: 1) aiškindamas Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnį, EŽTT yra atskleidęs tam tikrus rinkimų teisės aspektus, dėl kurių Konstituciniam Teismui, aiškinant Konstituciją, nėra tekę išdėstyti savo pozicijos; 2) ir Konstitucinis Teismas, aiškindamas Konstituciją, ir EŽTT, aiškindamas Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnį, yra pasisakę dėl tokių pačių arba panašių rinkimų teisės aspektų; pastaruoju atveju išskirtinos tokios trys situacijos: tarp Konstitucinio Teismo jurisprudencijos ir EŽTT jurisprudencijos nėra prieštaravimų⁵⁶⁰; įvyko Konstitucinio Teismo ir EŽTT jurisprudencijų sandūra; yra pagrindo manyti, kad ateityje galėtų įvykti Konstitucinio Teismo ir EŽTT jurisprudencijų sandūra.

Pažymėtina, kad skiriasi Konstitucijos ir Konvencijos taikymo sritis: Konstitucijos nuostatos taikomos Seimo, Respublikos Prezidento, Europos Parlamento ir savivaldybių

⁵⁵⁹ Konstitucinio Teismo teisėjas prof. dr. E. Šileikis atskirojoje nuomonėje dėl Konstitucinio Teismo 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarimo nurodė, kad nesutinka su tuo „kad Nutarime, t. y. nagrinėjant precedento neturinčią <...> bylą, kurioje itin ryškus tarptautinės teisės kontekstas, nėra suformuluotas kaimyninės Lenkijos, taip pat Vokietijos ir kitų valstybių konstitucinėje justicijoje pripažįstamas (išvestas) konstitucinis principas, kad nacionalinę Konstituciją būtina aiškinti tarptautinei teisei *draugišku (palankiu) būdu*“. Žr. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjo E. Šileikio atskiroji nuomonė dėl Konstitucinio Teismo 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 2 straipsnio 5 dalies (2012 m. kovo 22 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-03-27]. <<http://www.lrkt.lt/Dokumentai2012.html>>.

⁵⁶⁰ Abiejų teismų pozicija sutapo, buvo labai panaši (šiuo atveju turima omenyje ir aplinkybė, kad tam tikrą rinkimų teisės aspektą vienas iš minėtų teismų galėjo atskleisti plačiau ar siauriau lyginant su kitu teismu).

tarybų rinkimams, o Konvencijos nuostatos taikytinos dvejiems Lietuvoje vykstantiems rinkimams, t. y. Seimo ir Europos Parlamento rinkimams, netaikomos Respublikos Prezidento ir savivaldybių tarybų rinkimams.

Analizuojant, kokius rinkimų teisės aspektus, aiškindamas Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnį, savo jurisprudencijoje yra atskleidęs EŽTT, dėl kurių savo pozicijos, aiškindamas Konstituciją, nėra išdėstęs Konstitucinis Teismas, išskirtini tokie esminiai aspektai:

1) EŽTT nurodė, kad Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje yra įtvirtinta ne tik teisė rinkti, teisė būti renkamam, tačiau Konvencijoje yra įtvirtinta ir teisė, laimėjus rinkimus, būti parlamento nariu. Konstitucinis Teismas savo jurisprudencijoje nėra *expressis verbis* išaiškinęs, ar Konstitucijoje tokia teisė yra įtvirtinta. Manytina, kad tokia teisė impli-citiškai kyla iš Konstitucijos, o Konstituciniam Teismui tiesiog neteko nagrinėti konstitucinės justicijos bylos, kurioje būtų reikėję išdėstyti poziciją šiuo klausimu.

2) Manytina, kad dėl nagrinėtų rinkimų bylų pobūdžio, taip pat ir dėl to, kad Konstitucijoje *expressis verbis* yra įtvirtinti 3 aiškūs rinkimų cenzai, taikomi aktyviajai rinkimų teisei Seimo rinkimuose, Konstituciniam Teismui savo jurisprudencijoje teko suformuoti labai mažai oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatų dėl aktyviosios rinkimų teisės. EŽTT nagrinėjo nemažai bylų, kuriose buvo aiškinami skirtingi Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje įtvirtintos aktyviosios rinkimų teisės sampratos aspektai; daugiausia bylų EŽTT nagrinėjo dėl valstybėse, Konvencijos dalyvėse, nustatytų aktyviosios rinkimų teisės ribojimų atitikties Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsniui. Kaip minėta, EŽTT yra pasisakęs *inter alia* dėl teisės balsuoti ir ketinimo balsuoti sampratos, pilietybės, minimalaus amžiaus, gyvenamosios vietos rinkimų cenzų nustatymo aktyviosios rinkimų teisės atžvilgiu, dėl nuteistų kalėti asmenų, asmenų, kuriems dėl psichikos sutrikimų skirta dalinė globa, bankrutavusių asmenų aktyviosios rinkimų teisės ribojimo, dėl rinkėjų sąrašų sudarymo, dėl vieno iš aktyviosios rinkimų teisės įgyvendinimo būdo – galimybės išvykusiems piliečiams balsuoti rinkimuose būnant kitoje valstybėje sudarymo. Konstitucijoje *expressis verbis* nustatyta, kad asmuo turi teisę balsuoti Seimo rinkimuose, jeigu jis atitinka tris rinkimų cenzus: yra Lietuvos Respublikos pilietis, yra sukakęs 18 metų ir nėra teismo sprendimu pripažintas neveiksniu; jokių kitų ribojimų asmeniui, siekiančiam įgyvendinti savo aktyviają rinkimų teisę Seimo rinkimuose, Konstitucijoje nėra nustatyta. Šiuo atveju pažymėtina, kad, atsižvelgiant į EŽTT jurisprudenciją, nėra pagrindo daryti išvadą, kad tokie aktyviosios rinkimų teisės ribojimai būtų nesuderinami su Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsniu.

Kaip minėta, Konstitucinis Teismas, aiškindamas Konstituciją, ir EŽTT, aiškindamas Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnį, yra pasisakę dėl tokių pačių arba panašių rinkimų teisės aspektų; šiuo atveju galimos tokios trys situacijos: tarp Konstitucinio Teismo jurisprudencijos ir EŽTT jurisprudencijos nėra prieštaravimų; įvyko Konstitucinio Teismo ir EŽTT jurisprudencijų sandūra; yra pagrindo manyti, kad ateityje galėtų įvykti Konstitucinio Teismo ir EŽTT jurisprudencijų sandūra.

Analizuojant, dėl kokių tokių pačių arba panašių rinkimų teisės aspektų yra pasisakęs ir Konstitucinis Teismas, aiškindamas Konstituciją, ir EŽTT, aiškindamas Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnį, pažymėtina, kad Konstitucinio Teismo ir EŽTT jurisprudencijų analizė rinkimų bylose leidžia daryti išvadą, jog tarp didžiosios dalies Konstitucinio Teismo jurisprudencijos (kurioje buvo formuojama oficialioji konstitucinė rinkimų dokt-

rina) ir EŽTT jurisprudencijos (kurioje buvo aiškinamos Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje įtvirtintos rinkimų teisės nuostatos), kai abu šie teismai nagrinėjo tuos pačius ar panašius rinkimų teisės klausimus, yra suderinamumas (nėra sandūros). Tai gali būti pasakyta apie Konstitucinio Teismo ir EŽTT baigiamuosius aktus, kuriuose buvo aiškina- mos atitinkamai Konstitucijos ir Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnio nuostatos dėl rinkimų sistemų⁵⁶¹, rinkimų komisijų, pasyviosios rinkimų teisės ribojimo dėl pareigų nesuderinamumo, pasyviosios rinkimų teisės įgyvendinimo sąlygų (pareigos kandidatui rinkimuose pateikti informaciją apie save, sumokėti rinkimų užstatą), sutampa ir abiejų teismų pozicija dėl sąlygų, būtinų veiksmingam rinkimų teisių įgyvendinimui (*inter alia* pareigos vykdyti įsigaliojusius teismų sprendimus, teisinio reguliavimo aiškumo, teisinio reguliavimo stabilumo reikalavimų), abiejų teismų jurisprudencijos analizė atskleidžia, kad Konstitucijoje ir Konvencijoje yra įtvirtinti iš esmės tie patys rinkimų teisės principai (visuotinė, lygi, laisva rinkimų teisė, slaptas balsavimas, rinkimų proceso sąžiningumas).

4.1. EŽTT ir Konstitucinio Teismo nagrinėtos bylos, kuriose įvyko šių teismų jurisprudencijų sandūra

EŽTT nagrinėjo ne vieną bylą prieš Lietuvą dėl Konvencijoje įtvirtintų teisių pažeidimo, tačiau dėl Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnio pažeidimo (t. y. dėl Konvencijoje įtvirtintų rinkimų teisių pažeidimo) EŽTT iki šiol išnagrinėta tik viena byla – *Paksas prieš Lietuvą*⁵⁶², kurioje, kaip minėta, Lietuva pripažinta pažeidusi Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnį. Ji ypač įdomi ir aktuali dėl joje įvykusio EŽTT ir Konstitucinio Teismo jurisprudencijų susidūrimo Lietuvoje nustatyto ribojimo pasyviosios rinkimų teisės į įstatymų leidžiamąją instituciją (Seimą) atžvilgiu. Kaip pažymi prof. dr. T. Birmontienė, „jurisprudencijų sandūra galima, kai tie patys teisės aktai, kurių taikymas lėmė Konvencijos ginamų asmens teisių pažeidimą, Konstitucinio Teismo ir Europos Žmogaus Teisių Teismo vertinami skirtingai“⁵⁶³.

Tiek Konstitucija, tiek Konvencija grindžiamos tomis pačiomis pagrindinėmis, principinėmis vertybėmis *inter alia* demokratija, pagarba žmogaus teisėms ir laisvėms, veiksmingu jų įgyvendinimu, realia gynyba; Konstitucija ir Konvencija gina tas pačias vertybes. Tiek Konstitucijoje, tiek Konvencijoje yra įtvirtinta asmens teisė būti renkamam (pasyvioji rinkimų teisė) į įstatymų leidžiamąją instituciją (Konstitucijoje ši teisė *expressis verbis* yra

⁵⁶¹ Pažymėtina, kad EŽTT buvo pakankamai lakoniškas, aiškindamas Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnio nuostatas dėl rinkimų sistemų. Kaip minėta, EŽTT pabrėžė, kad Konvencijoje nėra nustatyta pareiga įdiegti kokią nors konkrečią nacionalinio parlamento rinkimų sistemą, šioje srityje valstybės turi plačią diskrecijos teisę. Minėta, kad Konstitucinis Teismas, aiškindamas Konstituciją, konstatavo, kad joje nėra nustatyta konkreti Seimo rinkimų sistema ir įstatymų leidėjas šioje srityje turi plačią diskreciją; tačiau, skirtingai nei EŽTT, Konstitucinis Teismas savo jurisprudencijoje suformulavo plačią oficialiąją konstitucinę rinkimų sistemų doktriną, *inter alia* nurodydamas pagrindinius mažoritarinės, proporcinės ir mišrios rinkimų sistemų požymius. Atkreiptinas dėmesys į vieną aspektą, susijusį su rinkimų sistema – Konstitucinis Teismas konstatavo, kad Seimo rinkimuose 5 procentų šiuose rinkimuose dalyvavusių rinkėjų balsų rinkimų slenktis partijų kandidatų sąrašams ir 7 procentų – partijų jungtiniams kandidatų sąrašams atitinka Konstituciją; EŽTT konstatavo, kad 5 procentų rinkimų slenktis parlamento rinkimuose nepažeidžia Konvencijos, taip pat atkreipė dėmesį, kad rinkimų slenksčiai Europos Tarybos valstybėse narėse skiriasi priklausomai nuo to, ar jie taikomi partijai ar koalicijai, tačiau nenagrinėjo tokio rinkimų slenksčio diferencijavimo pagrįstumo.

⁵⁶² *Paksas v. Lithuania* [GC], no. 34932/04, ECHR 6 January 2011.

⁵⁶³ Birmontienė, T. Konstitucinės rinkimų doktrinos raida. *Konstitucinė jurisprudencija*. 2011, Nr. 3(23): 268.

įtvirtinta pačiame Konstitucijos tekste – Konstitucijos 34, 56 straipsniuose), Konvencijoje ši teisė eksplicitiškai nėra įtvirtinta ir kyla implicitiškai iš Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnio. Kodėl aiškinant šiuos dokumentus, įtvirtinančius tas pačias teises, iš esmės pagrįstus tomis pačiomis vertybėmis, kurių vienas turi užtikrinti šių vertybių, teisių apsaugą, ginti jas nacionaliniu lygiu, o kitas – tarptautiniu lygiu, kyla nesuderinamumas? Kaip akcentuoja prof. dr. V. Sinkevičius, kiekvienas iš šių dokumentų „turi ne tik savarankišką turinį, bet ir savo aiškintoją. <...> suteikus prioritetą kuriam nors tam tikros nuostatos elementui gali būti gaunamas skirtingas tos nuostatos aiškinimo rezultatas“⁵⁶⁴. Dr. I. Jarukaitis pažymi, kad tiek EŽTT, tiek ir nacionaliniai konstituciniai teismai savo „sprendimuose ieško tam tikrų pamatinių vertybių pusiausvyros“⁵⁶⁵. Prof. dr. T. Birmontienė pažymi, kad EŽTT byloje *Paksas prieš Lietuvą* jurisprudencijų sandūra objektu tapo „skirtingas konstitucinių ir Konvencijos ginamų vertybių pasvėrimas, asmens pasyviosios rinkimų teisės būti renkamam įstatymų leidybos institucijos (Seimo) nariu garantijų traktavimas“⁵⁶⁶.

Kaip minėta, EŽTT byloje *Paksas prieš Lietuvą* priimtame sprendime pripažino, kad Lietuvos teisės sistemoje nustatytas pasyviosios rinkimų teisės rinkimuose į Seimą ribojimas, t. y. nuolatinis ir negrįžtamas draudimas asmeniui būti renkamam į parlamentą, jeigu toks asmuo už šurkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą apkaltos proceso tvarka buvo pašalintas iš einamų pareigų, yra neproporcingas ir pažeidžia Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnį. Konstitucinio Teismo ir EŽTT jurisprudencijų (o būtent Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. priimto nutarimo ir EŽTT byloje *Paksas prieš Lietuvą* 2011 m. sausio 6 d. priimto sprendimo nuostatų) susidūrimo nebuvo dėl to, kad apskritai asmeniui, kuris už šurkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą apkaltos proceso tvarka buvo pašalintas iš einamų pareigų, gali būti apribota teisė įgyvendinti savo pasyviąją rinkimų teisę renkant įstatymų leidybos institucijas, toks apribojimas gali būti taikomas, jis savaime nepažeidžia nei Konstitucijos, nei Konvencijos⁵⁶⁷; jurisprudencijų sandūra iš esmės kilo dėl tokio apribojimo trukmės – Konstitucinis Teismas konstatavo, kad pagal Konstituciją toks asmuo „niekada negali būti renkamas“ Seimo nariu, o EŽTT konstatavo, kad pagal Konvenciją pasyviosios rinkimų teisės apribojimas, kuris yra nuolatinis, negrįžtamas, neterminuotas – pažeidžia Konvenciją. EŽTT sprendime byloje *Paksas prieš Lietuvą* pažymėjo, jog minėtas pasyviosios rinkimų teisės apribojimas yra „numatytas pagal pozityviąją konstitucinę teisę“, „turi konstitucinį pagrindą“, prof. dr. V. Sinkevičiaus nuomone⁵⁶⁸, „šios formuluotės reiškia, jog EŽTT sutiko su Konstitucinio Teismo konstatuota aplinkybe, kad *Konstitucijoje* yra nustatytas draudimas

⁵⁶⁴ Sinkevičius, V. Byla *Paksas prieš Lietuvą* arba mėginimas įveikti Konstitucinio Teismo nutarimą. *Socialinių mokslų studijos*. 2012, 4(1): 204.

⁵⁶⁵ Jarukaitis, I. Europos žmogaus teisių konvencija ir Europos Sąjungos teisė: požiūrių konvergencija Baltijos valstybių teismų praktikoje“. *Žmogus, teisinė valstybė ir administracinė justicija. Mokslo studija, skirta Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo dešimtmečiui*. Vilnius: UAB „Lodvila“, 2012, p. 170.

⁵⁶⁶ Plačiau žr. Birmontienė, T. Konstitucinė rinkimų doktrina. *Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Latvijos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjų X konferencijos „Rinkimų teisės ir kitos konstitucinės jurisprudencijos problemos“*, vykusios 2011 09 8–9, Klaipėdoje, medžiaga. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2011, p. 41.

⁵⁶⁷ EŽTT sprendime byloje *Paksas prieš Lietuvą* nurodė, kad Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje neatmetama galimybė taikyti rinkimų teisės apribojimus asmenims, kurie, pavyzdžiui, šurkščiai piktnaudžiavo valstybės tarnyba ar kurių elgesys galėjo pakenkti teisės viršenybės principui ar demokratijos pagrindams, ir pažymėjo, kad byla *Paksas prieš Lietuvą* yra susijusi su tokio pobūdžio aplinkybėmis.

⁵⁶⁸ Sinkevičius, V. Byla *Paksas prieš Lietuvą* arba mėginimas įveikti Konstitucinio Teismo nutarimą. *Socialinių mokslų studijos*. 2012, 4(1): 207.

bet kada ateityje rinkti Seimo nariu asmenį, kurį Seimas apkaltos proceso tvarka pašalino iš pareigų už šurkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą⁴.

Tiek Konstitucija, tiek Konvencija asmens pasyviąją rinkimų teisę (teisę būti renkama į įstatymų leidybos instituciją) traktuoja kaip vertybę, kuri turi būti ginama, nes būtent žmogaus teisių (*inter alia* rinkimų teisių) apsauga ir yra pagrindinis šių teisės aktų tikslas. Tiek Konstitucija, tiek Konvencija šių teisių nelaiko absoliučiomis, joms gali būti taikomi apribojimai, jeigu tokius apribojimus taikyti būtina siekiant apginti kitas Konstitucijos, Konvencijos ginamas vertybes.

Nagrinėjant, kodėl įvyko Konstitucinio Teismo ir EŽTT jurisprudencijų sandūra, galima būtų išskirti 4 pagrindinius tokios sandūros aspektus, susijusius su tuo, kad abu teismai skirtingai vertino tuos pačius dalykus, t. y. skirtingai vertino: 1) Konstitucijoje ir Konvencijoje įtvirtintas tas pačias vertybes pirmenybės vienai iš jų suteikimo aspektu; 2) aktyviosios rinkimų teisės įgyvendinimo galimybes (o per ją ir pasyviosios rinkimų teisės įgyvendinimo galimybes); 3) pasyviosios rinkimų teisės ribojimo proporcingumą; 4) pasyviosios rinkimų teisės ribojimo nekintamumo suderinamumą atitinkamai su Konvencija ir Konstitucija.

Iš Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimo matyti, kad pasyviosios rinkimų teisės ribojimo, pagal kurį asmuo, kuris už šurkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą apkaltos proceso tvarka buvo pašalintas iš einamų pareigų, niekada ateityje negali būti renkamas į Seimą, taikymas yra viena iš pilietinės Tautos, demokratinės pilietinės visuomenės savisaugos priemonių, gynimosi nuo valstybės valdžios pareigūnų, nepaisančių Konstitucijos ir teisės, būdas, valstybės apsaugos būdas; taigi ribojimo tikslas yra apginti valstybę, pilietinę Tautą, demokratiją, t. y. iš esmės ribojimu siekiama apsaugoti demokratinę tvarką. Minėta, kad EŽTT byloje *Paksas prieš Lietuvą* priimtam sprendime pažymėjo, kad tikslas, kurio buvo siekiama pasyviosios rinkimų teisės ribojimu, t. y. išsaugoti demokratinę tvarką, yra teisėtas, bet ribojimas neproporcingas, nes tokiu būdu iš esmės būtų pažeista Konvencijos ginama vertybė – žmonių nuomonės išraiškos laisvė renkant įstatymų leidybos institucijas. Šiame kontekste pažymėtina, kad EŽTT ne kartą savo jurisprudencijoje yra pabrėžęs, kad Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje *expressis verbis* įtvirtinta nuostata „žmonių nuomonės išraiškos laisvė renkant įstatymų leidybos institucijas“ yra pagrindinis Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnio principas. Taigi pritartina prof. dr. T. Birmontienės nuomonei⁵⁶⁹, kad, vertindamas vertybių pusiausvyrą ir jų sankirtą, EŽTT pirmenybę teikė žmonių nuomonės išraiškos laisvei renkant įstatymų leidybos institucijas, o Konstitucinis Teismas pirmenybę suteikė demokratijos savisaugos mechanizmui, t. y. demokratinės tvarkos išsaugojimui. Pažymėtina, kad iš Konstitucinio Teismo ir EŽTT jurisprudencijos matyti, kad ir demokratinės tvarkos apsauga, ir žmonių nuomonės išraiškos laisvės renkant įstatymų leidybos institucijas užtikrinimas yra vertybės, ginamos tiek Konstitucijos⁵⁷⁰, tiek Konvencijos⁵⁷¹.

⁵⁶⁹ Birmontienė, T. Konstitucinės rinkimų doktrinos raida. *Konstitucinė jurisprudencija*. 2011, Nr. 3(23): 271.

⁵⁷⁰ Pavyzdžiui, Konstitucinio Teismo 2011 m. gegužės 11 d. nutarime konstatuota, kad pagal Konstituciją rinkimų sistema turi „garantuoti rinkimuose dalyvaujančių rinkėjų laisvą valios raišką renkant atstovaujamają instituciją“ (žr. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. gegužės 11 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 58-2771). Palyginus šią Konstitucinio Teismo nutarime suformuluotą nuostatą su Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsniu, matyti, kad ši vertybė Konstitucinio Teismo nutarime formuluojama iš esmės identiškai kaip Konvencijoje.

⁵⁷¹ Kad demokratinės tvarkos apsauga yra Konvencijos ginama vertybė matyti, pavyzdžiui, iš EŽTT sprendimo byloje *Lykourezos v. Greece* (žr. *Lykourezos v. Greece*, no. 33554/03, ECHR 15 June 2006). Šiame

Žmonių nuomonės išraiškos laisvė visų pirma sietina su aktyviąja rinkimų teise ir jos įgyvendinimu, su galimybe rinkėjams balsuojant patiems laisvai apsispręsti rinkimuose, už kurį kandidatą (kandidatus) atiduoti savo balsą. Taigi EŽTT, byloje *Paksas prieš Lietuvą* suteikdamas prioritetą žmonių nuomonės išraiškos laisvei renkant įstatymų leidybos institucijas, manytina, iš esmės pasisakė už platesnes galimybes įgyvendinti aktyviąją rinkimų teisę, o per šią teisę kartu ir už platesnes galimybes įgyvendinti pasyviąją rinkimų teisę, už platesnį visuotinės rinkimų teisės principo įgyvendinimą. Konstitucinis Teismas 2004 m. gegužės 25 d. nutarime *inter alia* pažymėjo, jog apkalta – tai asmens konstitucinės atsakomybės Tautai būdas: Tauta per savo atstovybę – Seimą sprendžia, ar asmenį, kuris šiurkščiai pažeidė Konstituciją, sulaužė priesaiką pašalinti iš einamų pareigų, „pagal Konstituciją negali būti ir nėra priešpriešos tarp aukščiausios suverenios galios, kurią Tauta vykdo tiesiogiai, ir aukščiausios suverenios galios, kurią Tauta vykdo per savo demokratiškai išrinktus atstovus – Seimo narius“⁴. Taigi iš Konstitucinio Teismo nutarimo matyti, kad rinkėjai, per savo atstovybę – Seimą priėmę sprendimą apkaltos proceso tvarka pašalinti asmenį iš einamų pareigų, kartu priima ir sprendimą, kad juo nepasitiki ir niekada daugiau ateityje nepasitikės, todėl ne tiesiogiai, o per Seimą nusprendžia ir dėl tokio griežto pasyviosios rinkimų teisės ribojimo taikymo. Šiuo atveju Konstitucinio Teismo ir EŽTT pozicijos išsiskiria tuo aspektu, kad, EŽTT nuomone, visų pirma rinkėjams turi būti sudaroma galimybė tiesiogiai patiems rinkimuose vėliau spręsti, ar vėl pasitikėti asmeniu, kuris buvo pašalintas apkaltos proceso tvarka iš einamų pareigų; Konstitucinio Teismo nuomone, klausimą dėl asmens, šiurkščiai pažeidusio Konstituciją, sulaužiusio priesaiką, pašalinimo iš pareigų apkaltos proceso tvarka rinkėjams išspręsdus ir pritaikius konstitucinę sankciją netiesiogiai, t. y. per Seimą, daugiau galimybės spręsti dėl pasitikėjimo tokiau asmeniu tiesiogiai, t. y. rinkimuose, nebėra.

Konstitucinio Teismo ir EŽTT pozicija išsiskyrė ir pasyviosios rinkimų teisės ribojimo proporcingumo vertinimo aspektu. EŽTT įvertino tokį ribojimą kaip neproporcingą, Konstitucinis Teismas 2004 m. gegužės 25 d. nutarime, kaip minėta, atskirai nedėstė argumentų dėl pasyviosios rinkimų teisės ribojimo proporcingumo siekiamam tikslui (apsaugoti demokratinę tvarką), tačiau jis laikė tokį ribojimą proporcingu ir apskritai vieninteliu galimu.

Konstitucinis Teismas ir EŽTT skirtingai vertino pasyviosios rinkimų teisės ribojimo nekintamumo suderinamumą atitinkamai su Konstitucija ir Konvencija. EŽTT pažymėjo, kad tai, jog apribojimui nėra nustatytas joks terminas ir jį pagrindžianti taisyklė turi konstitucinį pagrindimą, rodo tokio apribojimo *nekintamumą*, kuris sunkiai suderinamas su Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsniu. Konstitucinis Teismas 2004 m. gegužės 25 d. nutarime konstatavo, kad iš Konstitucijos implicitiškai kyla būtent toks pasyviosios rinkimų teisės ribojimas, kuris yra nuolatinis, neterminuotas, nekintantis laiko atžvilgiu.

Šiame kontekste pažymėtina, kad yra dar vienas svarbus aspektas, susijęs su Konstitucinio Teismo ir EŽTT jurisprudencijų sandūra – ar EŽTT sprendimas rinkimų byloje gali būti pagrindas Konstituciniam Teismui reinterpretuoti (pakoreguoti) oficialiąją konstitucinę doktriną. Seimas, reaguodamas į EŽTT 2011 m. sausio 6 d. sprendimą byloje *Paksas*

sprendime buvo konstatuota, kad jeigu jau žmonės laisvai ir demokratiškai išreiškė savo valią, joks vėlesnis rinkimų sistemos organizavimo pakeitimas negali paneigti tokio pasirinkimo, nebent yra neginčijamų duomenų, kad gali būti pažeista *demokratinė tvarka*.

prieš Lietuvą, priėmė Seimo rinkimų įstatymo 2 straipsnio pakeitimo įstatymą⁵⁷², kuriame įtvirtino ketverių metų terminą, skaičiuojamą nuo sprendimo pašalinti asmenį iš einamų pareigų ar panaikinti jo Seimo nario mandatą įsigaliojimo dienos, kuriam pasibaigus asmuo, kurį Seimas apkaltos proceso tvarka pašalino iš einamų pareigų ar panaikino jo Seimo nario mandatą, gali būti renkamas Seimo nariu. Konstitucinis Teismas 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarime⁵⁷³ pripažino, kad minėto termino nustatymas prieštarauja Konstitucijai, nes pagal Konstituciją toks asmuo niekada negali būti renkamas Seimo nariu. Šiame nutarime Konstitucinis Teismas konstatavo, jog minėtas EŽTT sprendimas reiškia, kad Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnio nuostatos⁵⁷⁴ yra nesuderinamos su Konstitucijos nuostatomis, kad atsižvelgiant į tai, jog „Lietuvos teisinė sistema grindžiama Konstitucijos viršenybės principu, vienintelis būdas pašalinti šį nesuderinamumą – priimti atitinkamą (-as) Konstitucijos pataisą (-as)“. Pagrindiniai Konstitucinio Teismo argumentai, kuriais jis grindė šią savo poziciją, išskirtini tokie: 1) Konstitucijos viršenybės principas (kuris *inter alia* reiškia, kad tarptautinės sutartys neturi prieštarauti Konstitucijai, o ne atvirksčiai); 2) konstitucinių apkaltos, priesaikos ir rinkimų teisės institutų glaudį tarpusavio sąsaja ir integruotumas (Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad pakeitus bet kurį iš šių konstitucinių institutų elementų būtų pakeistas ir kitų susijusių institutų turinys, t. y. visuose šiuose institutuose įtvirtintų vertybių sistema; o „oficialiosios konstitucinės doktrinos (jos nuostatų) reinterpretuoti taip, kad ši doktrina būtų pakoreguota, negalima, konstituciškai neleistina, jeigu tuomet būtų pakeičiama Konstitucijoje įtvirtintų vertybių sistema, sumažinamos Konstitucijos viršenybės teisės sistemoje apsaugos garantijos“); 3) konstitucinė nuostata, pagal kurią Seimo nariu *niekada negali būti renkamas* asmuo, kuris apkaltos proceso tvarka buvo pašalintas iš einamų pareigų ar buvo panaikintas jo Seimo nario mandatą už šiurkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą, yra implicitinė ir kyla iš visuminio konstitucinio teisinio reguliavimo, *inter alia* iš konstitucinių priesaikos ir apkaltos institutų.

Šioje byloje du teisėjai prof. dr. G. Mesonis ir prof. dr. E. Šileikis pateikė savo atskiras nuomones⁵⁷⁵. Teisėjo prof. dr. G. Mesonio nuomone, EŽTT jurisprudencija vertintina kaip

⁵⁷² Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 2 straipsnio pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 42-2042.

⁵⁷³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 105-5330; taip pat žr. *The Constitutional Court of the Republic of Lithuania. Selected Decisions Elections 1993–September 2012*. Vilnius: Constitutional Court of the Republic of Lithuania, 2012, p. 491–522.

⁵⁷⁴ „Tiek, kiek jos suponuoja Lietuvos Respublikos tarptautinį įsipareigojimą garantuoti asmens, kurio Seimo nario mandatą už šiurkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą buvo panaikintas apkaltos proceso tvarka, taip pat asmens, kuris už šiurkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą apkaltos proceso tvarka buvo pašalintas iš Respublikos Prezidento, Konstitucinio Teismo pirmininko ir teisėjo, Aukščiausiojo Teismo pirmininko ir teisėjo, Apeliacinio teismo pirmininko ir teisėjo pareigų, teisę būti išrinktam Seimo nariu“.

⁵⁷⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjo G. Mesonio atskiroji nuomonė dėl Konstitucinio Teismo 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 2 straipsnio 5 dalies (2012 m. kovo 22 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-03-27]. <<http://www.lrkt.lt/Dokumentai2012.html>>. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjo E. Šileikio atskiroji nuomonė dėl Konstitucinio Teismo 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 2 straipsnio 5 dalies (2012 m. kovo 22 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-03-27]. <<http://www.lrkt.lt/Dokumentai2012.html>>. Kaip pažymi kai kurie autoriai, tiek nacionalinių konstitucinių teismų, tiek EŽTT patirtis rodo, kad atskirosios nuomonės palengvina žmogaus teisių raidą: tai tampa atviru ir dinamišku procesu (žr. Cameron, I. *An Introduction to the European Convention on Human Rights*. 6th edition. Uppsala: Iustus Förlag, 2011, p. 179).

šaltinis, į kurį „prasminga ir tikslinga atsižvelgti vykstant konstitucinės jurisprudencijos raidai ir galimai jos kaitai“, „atsižvelgiant į tai, kad konstitucinės jurisprudencijos kaitos galimybė yra viena iš konstitucinės justicijos institucijų veiklos raiškos formų“, Konstitucinis Teismas „turėjo teisinę galimybę atsižvelgti“ į EŽTT sprendimą byloje *Paksas prieš Lietuvą*. Prof. dr. E. Šileikis savo atskirojoje nuomonėje nurodė nesutinkąs su Konstitucinio Teismo 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarimo nuostata, kad vienintelis būdas įgyvendinti EŽTT sprendimą byloje *Paksas prieš Lietuvą* – priimti Konstitucijos pataisą (-as). Šiame kontekste pažymėtina, kad E. Jarašiūnas yra nurodęs, jog viena iš oficialiosios konstitucinės doktrinos koregavimo paskatų gali būti EŽTT jurisprudencija⁵⁷⁶.

Šiame kontekste pažymėtina, kad Konstitucinio Teismo 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarime pavartota formuluo⁵⁷⁷ sudaro prielaidas manyti, kad Konstitucinis Teismas vienareikšmiškai nekonstatavo, jog EŽTT sprendimas jokių kitų atvejų ir niekada rinkimų bylose negali būti pagrindu Konstituciniam Teismui reinterpretuoti oficialiąją konstitucinę doktriną, jeigu vėl įvyktų Konstitucinio Teismo ir EŽTT jurisprudencijų sandūra. Konstitucinis Teismas konstatavo, kad EŽTT sprendimas negali būti pagrindas reinterpretuoti oficialiąją konstitucinę doktriną (jos nuostatas), „jeigu“ tokia reinterpretacija iš esmės pakeistų visuminį konstitucinį teisinį reguliavimą, taip pat pažeistų Konstitucijoje įtvirtintų vertybių sistemą, sumažintų Konstitucijos viršenybės teisės sistemoje apsaugos garantijas. Taigi manytina, kad Konstitucinio Teismo 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarime nėra pavartotos tokios sąvokos, žodžiai, formuluo⁵⁷⁸, kurios vienareikšmiškai reikštų, kad visais atvejais rinkimų bylose kilus Konstitucinio Teismo ir EŽTT jurisprudencijų sandūrai turi būti daromos Konstitucijos teksto pataisos, o Konstitucinio Teismo oficialioji konstitucinė doktrina negali būti koreguojama tokiu būdu išvengiant Konstitucijos teksto pataisų ir užtikrinant Konstitucijos teksto stabilumą. Kad oficialiosios konstitucinės doktrinos (jos nuostatų) negalima reinterpretuoti taip, kad ji būtų pakoreguota, jeigu tuomet pakeičiama Konstitucijoje įtvirtintų vertybių sistema, sumažinamos Konstitucijos viršenybės teisės sistemoje apsaugos garantijos, Konstitucinis Teismas jau yra ne kartą konstatavęs anksčiau⁵⁷⁸. Šiame kontekste pažymėtina, kad kiekvie-

⁵⁷⁶ Jarašiūnas, E. Oficialios konstitucinės doktrinos koregavimo problemos. *Jurisprudencija*. 2009, 1(115): 56.

⁵⁷⁷ „Vadinasi, Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas pats savaime negali būti konstituciniu pagrindu reinterpretuoti (koreguoti) oficialiąją konstitucinę doktriną (jos nuostatas), jeigu tokia reinterpretacija, kai nėra atitinkamų Konstitucijos pataisų, iš esmės pakeistų visuminį konstitucinį teisinį reguliavimą (*inter alia* konstitucinių institutų – apkaltos, priesaikos ir rinkimų teisės – integruotumą), taip pat pažeistų Konstitucijoje įtvirtintų vertybių sistemą, sumažintų Konstitucijos viršenybės teisės sistemoje apsaugos garantijas“.

⁵⁷⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 36-1292; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 88-3475; ataitaisymas 2006, Nr. 137; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 21 d. sprendimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 127-4849; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 111-4549. Šiuose baigiamuosiuose aktuose Konstitucinis Teismas pabrėžė, kad *būtinumą* tam tikras oficialios konstitucinės doktrinos nuostatas *reinterpretuoti* taip, kad oficiali konstitucinė doktrina būtų pakoreguota, gali lemti tik tokios aplinkybės kaip: 1) būtinumas didinti galimybes įgyvendinti asmenų prigimtinės bei įgytąsias teises ir teisėtus interesus; 2) būtinumas labiau apginti, apsaugoti Konstitucijoje įtvirtintas vertybes; 3) poreikis sudaryti palankesnes sąlygas įgyvendinti Konstitucijoje deklaruotus lietuvių tautos siekius, kuriais grindžiama pati Konstitucija; 4) būtinumas plėsti konstitucinės kontrolės šalyje galimybes, idant būtų garantuojamas konstitucinis teisingumas, užtikrinta, kad nė vienas teisės aktas (jo dalis), prieštaraujantis aukštesnės galios teisės aktams, neturėtų imuniteto pašalinimui iš teisės sistemos. Taip pat pabrėžė, kad oficialios konstitucinės doktrinos (jos nuostatų) *reinterpretuoti* taip, kad oficiali konstitucinė doktrina būtų pakoreguota, yra *negalima*, konstituciškai neleistina, jeigu: 1) tuomet yra pakeičiama

nas atvejis yra individualus, kiekvienoje atskiroje byloje aplinkybės gali skirtis, be to, tai, ar reinterpretuojant oficialiąją konstitucinę doktriną (jos nuostatas), būtų pakeičiama Konstitucijoje įtvirtintų vertybių sistema, kokių vertybių sistema būtų pakeičiama, ar būtų sumažinamos Konstitucijos viršenybės teisės sistemoje apsaugos garantijos kiekvienoje konkrečioje byloje, yra atskiro vertinimo dalykas, pagrįstas *inter alia* konkrečios bylos aplinkybių, anksčiau suformuotos oficialiosios konstitucinės doktrinos, visuomeninių santykių pasikeitimo (nepasikeitimo) vertinimu. Taip pat pažymėtina, kad Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarime suformuota oficialioji konstitucinė doktrina, kurioje atskleisti konstituciniai apkalto, priesaikos ir rinkimų teisės institutai, jų tarpusavio glaudi sąsaja ir integruotumas bei minėtos apkalto proceso tvarka pritaikytos konstitucinės sankcijos turinys, laikytina ypač griežta. Manytina, kad būtų nepagrįsta daryti vienareikšmišką ir kategorišką išvadą, kad EŽTT sprendimas niekada ir jokių atveju ateityje negalėtų būti pagrindas arba įkvėpimo šaltinis Konstitucinio Teismo suformuotos oficialiosios konstitucinės doktrinos (jos nuostatų) reinterpretavimui (ją pakoreguojant).

4.2. EŽTT ir Konstitucinio Teismo nagrinėtos bylos, kuriose galima šių teismų jurisprudencijų sandūra

Iš analizuotos Konstitucinio Teismo ir EŽTT jurisprudencijos matyti, kad abu teismai nagrinėjo bylas dėl asmenų, turinčių daugybinę pilietybę, pasyviosios rinkimų teisės parlamento rinkimuose.

Kaip minėta, Konstitucijos 56 straipsnyje *expressis verbis* nustatyta, kad „Seimo nariu gali būti renkamas Lietuvos Respublikos pilietis, kuris nesusijęs priesaika ar pasižadėjimu užsienio valstybei“; Konstitucinis Teismas 1998 m. lapkričio 11 d. nutarime⁵⁷⁹ konstatavo, kad „svarbiausias būdas konstitucinei sąlygai – būti „nesusijusiam priesaika ar pasižadėjimu užsienio valstybei“ – įvykdyti yra užsienio valstybės pilietybės atsisakymas“; taigi pagal Konstituciją nustatytas teisės būti renkamam ribojimas, pagal kurį Lietuvos Respublikos piliečiai, turintys kitos valstybės (kitų valstybių) pilietybę, negali būti renkami Seimo nariais ir negali jais būti.

Minėta, kad EŽTT nagrinėjo bylą *Tănase prieš Moldova*⁵⁸⁰, kurioje buvo ginčijama Moldovoje nustatyto rinkimų teisės ribojimo, pagal kurį Moldovos piliečiai, turintys ir kitų valstybių pilietybę, negali būti Moldovos Parlamento nariais, atitiktis Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsniui; EŽTT pripažino, kad Moldovos įstatymo nuostatos, užkertančios kelią išrinktiems Moldovos Parlamento nariams, turintiems ne tik Moldovos, bet ir kitų valstybių pilietybę, būti parlamento nariais, pažeidžia Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnį. Pažymėtina, kad šioje byloje įvyko Moldovos Konstitucinio Teismo ir EŽTT jurisprudencijų sandūra, nes minėta pasyviosios rinkimų teisės apribojimą abu teismai

Konstitucijoje įtvirtinta vertybių sistema; 2) paneigiamas jų suderinamumas; 3) sumažinamos Konstitucijos viršenybės teisės sistemoje apsaugos garantijos; 4) paneigiama Konstitucijos, kaip vientiso akto, darnios sistemos samprata; 5) sumažinamos Konstitucijoje įtvirtintos asmens teisių ir laisvių garantijos; 6) pakeičiamas Konstitucijoje įtvirtintas valdžių padalijimo modelis.

⁵⁷⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. lapkričio 11 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1998, Nr. 100-2791.

⁵⁸⁰ Žr. *Tănase and Chirtoacă v. Moldova*, no. 7/08, ECHR 18 November 2008 bei *Tănase v. Moldova* [GC], no. 7/08, ECHR 27 April 2010.

vertino skirtingai, t. y. Moldovos Konstitucinis Teismas vertino kaip atitinkantį Moldovos Konstituciją, EŽTT kaip prieštaraujantį Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsniui.

Šiame kontekste palygintini Lietuvos ir Moldovos Konstitucinių Teismų motyvai dėl minėto pasyviosios rinkimų teisės ribojimo. Moldovos Konstitucinis Teismas minėto ribojimo konstitucingumą grindė *inter alia* šiais argumentais: 1) ribojimu siekta teisėto tikslo – ištikimybės Moldovos valstybei, nes Moldovos pilietis, turintis kitos valstybės pilietybę, gali vadovautis ne tik Moldovos, bet ir kitos valstybės interesais; leidimas Parlamento nariams turėti dvigubą pilietybę neatitiko konstitucinio parlamento nario laisvo mandato principo, valstybės suvereniteto, nacionalinio saugumo ir reikalavimo neatskleisti konfidencialios informacijos; 2) įstatymas neužkirto kelio Moldovos piliečiams, turintiems ir kitos valstybės pilietybę, tapti parlamento nariais, jis suteikė jiems galimybę patiems apsispręsti, kaip elgtis, kad jų teisės nebūtų pažeistos, ar rinktis darbą, kurį galima dirbti tik turint vieną pilietybę, ar dirbti kitą darbą, bet išlaikyti turimas kitų valstybių pilietybes. Panašius motyvus randame ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. lapkričio 11 d. nutarime, o būtent: 1) pagrindinis konstitucinio pasyviosios rinkimų teisės ribojimo tikslas – garantuoti, kad Seimo nariai būtų ištikimi (lojalūs) tik Lietuvos valstybei (Konstitucinis Teismas konstatavo, kad „Konstitucija iš Seimo nario besąlygiškai reikalauja ištikimybės priesaikos vien Lietuvos valstybei, pasižadėjimo gerbti ir vykdyti jos Konstituciją ir įstatymus“); 2) iš Konstitucinio Teismo nutarimo nuostatos, kad „svarbiausias būdas konstitucinei sąlygai – „būti nesusijusiam priesaika ar pasižadėjimu užsienio valstybei“ – įvykdyti yra užsienio valstybės pilietybės atsisakymas“, matyti, kad Lietuvos Respublikos piliečiams, turintiems ir kitos valstybės pilietybę, neužkertamas kelias tapti Seimo nariais, nes tai priklauso nuo konkretaus piliečio apsisprendimo ir jo valios.

Tikslinga išanalizuoti Moldovoje galiojusio teisinio reguliavimo, faktinių aplinkybių panašumus ir skirtumus lyginant su Lietuva. Išskirtini šie panašumai: 1) tiek Moldovos, tiek Lietuvos teisės sistemose nustatytas panašus pasyviosios rinkimų teisės ribojimas – asmuo, turintis ne tik atitinkamai Moldovos ar Lietuvos pilietybę, bet ir kitos šalies (kitų šalių) pilietybę, negali būti atitinkamai Moldovos ar Lietuvos Parlamento nariu; 2) dėl tokio reikalavimo savo poziciją išdėstė abiejų valstybių Konstituciniai Teismai ir konstatavo, kad toks ribojimas pagrįstas konstituciškai; iš esmės abu teismai nurodė tą patį pagrindinį tokį ribojimą pateisinantį tikslą – ištikimybė (lojalumas) valstybei. Išskirtini šie skirtumai: 1) Lietuvoje toks ribojimas įtvirtintas konstituciniu lygmeniu (Konstitucijoje), Moldovoje – ordinarinės teisės lygmeniu (įstatyme); 2) Lietuvos Respublikos pilietis, turintis ir kitos valstybės pilietybę, negali būti renkamas Seimo nariu, taip pat negali juo būti; Moldovos pilietis, turintis kitos valstybės pilietybę, galėjo būti renkamas parlamento nariu, tačiau jį išrinkus ir tvirtinant parlamento nario mandatą, turėjo pateikti dokumentus, kad atsisakė kitų valstybių pilietybės arba pradėjo kitų valstybių pilietybės atsisakymo procedūrą arba atsėmė prašymą dėl kitos valstybės pilietybės suteikimo; 3) Moldovoje jos piliečiams leidžiama turėti ir kitos valstybės pilietybę, o Lietuvoje daugybinė pilietybė pagal Konstituciją gali būti tik reta išimtis, negali būti taip, kad didžioji Lietuvos Respublikos piliečių dalis kartu turėtų ir kitos valstybės (kitų valstybių) pilietybę⁵⁸¹ (EŽTT sprendime buvo pa-

⁵⁸¹ Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje konstatuota, kad „Konstitucijos 12 straipsnio nuostata, jog asmuo gali būti kartu Lietuvos Respublikos ir kitos valstybės piliečiu tik atskirais įstatymo nustatytais atvejais, reiškia, kad tokie įstatymo nustatyti atvejai gali būti tik labai reti (atskiri), kad dvigubos pilietybės atvejai turi būti ypač reti – išimtiniai, kad pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, pagal

žymėta, kad pakankamai didelė dalis Moldovos piliečių kartu turi ir kitos valstybės pilietybę, taip pat buvo nurodyta, kad Lietuvoje Lietuvos Respublikos piliečių, turinčių ir kitos valstybės pilietybę, buvo apie 700)⁵⁸²; 4) Moldova yra ratifikavusi Europos konvenciją dėl pilietybės⁵⁸³, kurios 17 straipsnyje nustatyta, kad valstybės, kuri yra šios konvencijos šalis, piliečių, turinčių kitos valstybės pilietybę, teisės ir pareigos pirmosios valstybės teritorijoje, kurioje jie gyvena, ir kitų šios valstybės piliečių teisės ir pareigos yra lygios⁵⁸⁴; Lietuva prie šios konvencijos nėra prisijungusi; 5) Moldovoje minėtas pasyviosios rinkimų teisės ribojimas buvo nustatytas praėjus 17 m. po nepriklausomybės paskelbimo ir 5 m. po to, kai buvo leista turėti dvigubą pilietybę⁵⁸⁵; Lietuvoje pasyviosios rinkimų teisės ribojimas buvo iš karto įtvirtintas 1992 m. priimtoje Konstitucijoje (jo tikslią sampratą Konstitucinis Teismas atskleidė praėjus 6 m. po Konstitucijos priėmimo); 6) Moldovoje ribojimas buvo nustatytas likus mažiau negu metams iki rinkimų ir jis kartu su kitomis įstatyme įtvirtintomis priemonėmis turėjo žymų neigiamą neproporcingą poveikį opozicinėms partijoms efektyviai dalyvauti rinkimų procese; Lietuvoje ribojimas įtvirtintas Konstitucijoje nuo jos priėmimo, juo nebuvo siekiama sudaryti nepalankias sąlygas opozicinėms jėgoms dalyvauti rinkimuose.

Vertinant, ar galima EŽTT ir Konstitucinio Teismo jurisprudencijų sandūra minėto pasyviosios rinkimų teisės ribojimo atžvilgiu, atkreiptinas dėmesys į šiuos aspektus. Kaip minėta, EŽTT byloje *Tănase prieš Moldovą* priimtame sprendime išskyrė dvi ištikimybės (lojalumo) „rūšis“: ištikimybę (lojalumą) valstybei ir ištikimybę (lojalumą) vyriausybei bei pažymėjo, kad poreikis užtikrinti ištikimybę (lojalumą) valstybei⁵⁸⁶ gali būti teisėtas tikslas, pateisinantis rinkimų teisių ribojimą, ištikimybę (lojalumą) Vyriausybei – ne. Tačiau ir tuo atveju, jeigu pasyviosios rinkimų teisės ribojimas yra nustatytas ištikimybės (lojalumo) valstybei tikslu, nereiškia, kad jis savaime yra pateisinamas Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnio tikslais, nes turi būti įvertintas *inter alia* tokio ribojimo proporcingumas. Iš EŽTT byloje *Tănase prieš Moldovą* priimto sprendimo matyti, kad ištikimybė (lojalumas) valstybei rinkimų teisės kontekste savaime nereiškia, kad iš tikrųjų ištikimi (lojalūs) valstybei gali būti tik tie jos piliečiai, kurie turi tik jos pilietybę, o piliečių, kurie turi ir kitos valstybės pilietybę, ištikimybė (lojalumas) savaime kelia abejonių, todėl jų pasyvioji rinkimų teisė parlamento rinkimuose gali ar turi būti ribojama. Kaip minėta, EŽTT byloje *Tănase prieš Moldovą* priimtame sprendime pažymėjo, kad, einant laikui, bendro pobūdžio rinkimų teisių apribojimus pateisinti darosi sunkiau, ir pabrėžė poreikį „individualizuoti“ priemones atsižvelgiant į realų asmenų elgesį, o ne suvoktą as-

kurį dvigubos pilietybės atvejai būtų ne ypač retos išimty, bet paplitęs reiškinys“. Žr. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 124-5643; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 123-4650.

⁵⁸² Manytina, kad šiuo metu nėra galimybės labai tiksliai pasakyti, kokia dalis Lietuvos Respublikos piliečių kartu yra ir kitos valstybės piliečiai.

⁵⁸³ Europos konvencija dėl pilietybės. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-08-10]. <<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/166.htm>>.

⁵⁸⁴ EŽTT šiame sprendime nurodė, kad yra nesuderinamumas tarp ribojimą nustačiusio įstatymo ir šios konvencijos 17 straipsnio.

⁵⁸⁵ Kaip minėta, EŽTT pažymėjo, kad toks pasyviosios rinkimų teisės ribojimas Moldovos atveju galėjo būti pateisinamas iš karto po nepriklausomybės paskelbimo 1991 metais, bet nepateisinamas praėjus 17 metų po šio įvykio ir 5 metams po to, kai įstatymais buvo leista turėti dvigubą pilietybę.

⁵⁸⁶ Minėta, kad EŽTT sprendime nurodė, jog parlamento narių ištikimybė (lojalumas) valstybei iš esmės apima pagarbą valstybės Konstitucijai, įstatymams, institucijoms, nepriklausomybei ir teritoriniam vientisumui.

menų grupės keliamą grėsmę. Konstitucinis Teismas, 1998 m. lapkričio nutarime aiškin-
damas Konstituciją, kitaip vertino daugybinės pilietybės, ištikimybės (lojalumo) valstybei
ir pasyviosios rinkimų teisės parlamento rinkimuose santykį: jis nurodė, kad Konstitu-
cija iš Seimo nario besąlygiškai reikalauja ištikimybės priesaikos *vien* Lietuvos valstybei,
kad valstybės institucijose gali dirbti tik lojalūs tai valstybei asmenys, kurių ištikimybė jai
nekelia jokių abejonių, todėl Lietuvos Respublikos piliečiai, turintys kitos valstybės (kitų
valstybių) pilietybę, negali būti renkami Seimo nariais ir negali jais būti, norėdami įgy-
vendinti pasyviąją rinkimų teisę parlamento rinkimuose, jie turi atsisakyti kitos valstybės
(kitų valstybių) pilietybės. Pažymėtina, kad Konstitucinis Teismas minėtame nutarime ne-
atskleidė ištikimybės (lojalumo) valstybei sampratos, jos turinio elementų.

EŽTT sprendime byloje *Tănase prieš Moldovą* svarbiomis laikė 3 jau minėtas aplin-
kybes, kurios turėjo reikšmės konstatuojant, jog Moldova pažeidė Konvencijos Pirmojo
protokolo 3 straipsnį: kad Moldovoje jos piliečiams leidžiama turėti ir kitos valstybės
pilietybę, kad Moldova yra ratifikavusi Europos konvenciją dėl pilietybės (be išlygos dėl
šios konvencijos 17 straipsnio), kad Moldovoje ribojimas buvo nustatytas likus mažiau
negu metams iki rinkimų ir jis turėjo žymų neigiamą neproporcingą poveikį opozicinėms
partijoms efektyviai dalyvauti rinkimų procese. Kaip matyti iš to, kas išdėstyta anksčiau,
Lietuvos situacija šiais aspektais iš esmės skiriasi. Šiuo atveju atkreiptinas dėmesys į dar
vieną aspektą – manytina, kad svarbi gali būti ne tik aplinkybė, kad pagal Lietuvos Konsti-
tuciją dvigubos pilietybės atvejai turi būti ypač reti – išimtiniai, bet ir tai, kiek faktiškai yra
Lietuvos Respublikos piliečių, kurie kartu turi ir kitos valstybės (kitų valstybių) pilietybę;
byloje *Tănase prieš Moldovą* priimtame sprendime EŽTT pažymėjo, kad didelė dalis Mol-
dovos piliečių turi ir kitos valstybės pilietybę ir kad šie piliečiai turi teisę būti atstovaujami
parlamento narių, kurie atspindėtų jų interesus ir politines pažiūras.

Svarstant, kokią įtaką turėtų aplinkybė, kad skirtingai nei Moldovoje Lietuvoje pasy-
viosios rinkimų teisės ribojimas yra įtvirtintas ne įstatyme, o pačioje Konstitucijoje, yra
prielaidų abejoti, kad vien tik ši viena aplinkybė galėtų turėti esminę įtaką sprendžiant dėl
minėto pasyviosios rinkimų teisės ribojimo atitikties Konvencijai (taip manyti prielaidas
sudaro *inter alia* EŽTT sprendimas byloje *Paksas prieš Lietuvą*). Kaip EŽTT vertintų aplin-
kybę, kad Lietuvoje praėjo daugiau nei dvidešimt metų po nepriklausomybės atkūrimo ir
galbūt toks ribojimas jau nėra pateisinamas laiko požiūriu – sunku vertinti. Manytina, kad
tam tikrų prielaidų galimai Konstitucinio Teismo ir EŽTT jurisprudencijų sandūrai dėl
minėto pasyviosios rinkimų teisės ribojimo galima išvelgti, tačiau, atsižvelgiant į anksčiau
išdėstytą, vienareikšmišką išvadą, kad tokia sandūra tikrai kiltų, nėra pagrindo daryti.

5. EŽTT IR VALSTYBIŲ, KONVENCIJOS DALYVIŲ, KONSTITUCINIŲ TEISMŲ JURISPRUDENCIJŲ SANTYKIS EŽTT NAGRINĖTOSE RINKIMŲ BYLOSE

Analizuojant EŽTT baigiamuosius aktus, kuriuose buvo aiškinamos Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje įtvirtintos rinkimų teisės nuostatos, matyti, kad ne kartą yra įvykęs EŽTT ir valstybės, Konvencijos dalyvės, Konstitucinio Teismo (ar jo funkcijas vykdančio teismo) jurisprudencijų susidūrimas⁵⁸⁷, kai abiejų teismų pozicijos tuo pačiu rinkimų teisės klausimu buvo skirtingos; taip pat ne kartą EŽTT ir valstybės, Konvencijos dalyvės, Konstitucinio Teismo jurisprudencijos buvo suderinamos⁵⁸⁸, nes abu teismai laikėsi tos pačios pozicijos tuo pačiu rinkimų teisės klausimu.

Taigi Lietuva nėra vienintelė valstybė, Konvencijos dalyvė, kurios Konstitucinio Teismo ir EŽTT jurisprudencija susidūrė dėl to, kad Konstitucinis Teismas, aiškindamas Konstitucijoje įtvirtintas rinkimų teisės nuostatas, o EŽTT, aiškindamas Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnį, skirtingai įvertino tą patį rinkimų teisės aspektą.

Šiame kontekste pažymėtina, kad EŽTT praktikoje yra buvęs ir toks atvejis, kai iš esmės EŽTT valstybės, Konvencijos dalyvės, Konstitucijoje *expressis verbis* įtvirtintą reguliavimą pripažino neatitinkančiu Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnio. EŽTT byloje *Anchugov ir Gladkov prieš Rusiją*⁵⁸⁹ pareiškėjai ginčijo, kad atėmimas jų teisės rinkti dėl to, kad jie yra nuteisti kalėti asmenys, pažeidė Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje įtvirtintą jų teisę rinkti; EŽTT pripažino, kad buvo pažeistas Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnis. Pagal Rusijos Federacijos Konstitucijos 32 straipsnį (2 skyrius) piliečiai, esantys įkalinimo įstaigoje, kur atlieka teismo paskirtą bausmę, neturi teisės rinkti ir būti renkami⁵⁹⁰. Pareiškėjai dėl šios konstitucinės nuostatos buvo kreipėsi į Rusijos Federacijos Konstitucinį Teismą, kuris skundų nepriėmė, motyvuodamas tuo, kad jis neturi įgaliojimų tirti, ar tam tikros Konstitucijos nuostatos yra suderinamos su kitomis Konstitucijos nuostatomis. Šioje byloje priimtame sprendime EŽTT pažymėjo, kad jo užduotis šioje byloje ne apskritai patikrinti, ar atitinkamos Rusijos Federacijos Konstitucijos 32 straipsnio nuostatos atitinka Konvenciją, bet nustatyti konkrečiai šių nuostatų poveikį pareiškėjų teisėms, įtvirtintoms Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje⁵⁹¹. Nors šioje byloje Ru-

⁵⁸⁷ *Lykourazos v. Greece*, no. 33554/03, ECHR 15 June 2006; *Paschalidis, Koutmeridis et Zaharakis c. Grèce*, n°. 27863/05, 28422/05 et 28028/05, CEDH 10 Avril 2008; *Frodl v. Austria*, no. 20201/04, ECHR 8 April 2010; *Tănase v. Moldova* [GC], no. 7/08, ECHR 27 April 2010; *Paksas v. Lithuania* [GC], no. 34932/04, ECHR 6 January 2011.

⁵⁸⁸ *Sukhovetsky v. Ukraine*, no. 13716/02, ECHR 28 March 2006; *Ždanoka v. Latvia* [GC], no. 58278/00, ECHR 16 March 2006; *Russian Conservative Party of Entrepreneurs and Others v. Russia*, nos. 55066/00 and 55638/00, ECHR 11 January 2007; *Yumak and Sadak v. Turkey* [GC], no. 10226/03, ECHR 8 July 2008.

⁵⁸⁹ *Anchugov and Gladkov v. Russia*, no. 11157/04 and 15162/05, ECHR 4 July 2013.

⁵⁹⁰ EŽTT sprendime pažymėjo, kad iš pareiškėjų buvo atimta teisė balsuoti remiantis Rusijos Federacijos Konstitucijos 32 straipsnio 3 dalimi, kuri buvo taikoma visiems nuteistiems ir atliekantiems laisvės atėmimo bausmę asmenims, nepriklausomai nuo jiems paskirtos bausmės trukmės, nusikaltimo pobūdžio ir sunkumo, individualių aplinkybių.

⁵⁹¹ Pažymėtina, kad šioje byloje Rusijos Federacijos Vyriausybė tvirtino, jog Konstitucija yra aukščiausios galios teisės aktas Rusijos Federacijos teritorijoje ir turi viršenybę visų kitų teisės aktų ir tarptautinės teisės nuostatų atžvilgiu. Ypač Konstitucija turi viršenybę tarptautinių sutarčių, kurių dalyvė yra Rusija, įskaitant Konvenciją, atžvilgiu. Šiame kontekste pažymėtina, kad EŽTT savo jurisprudencijoje ne kartą konstatavo, jog asmenys negali skųstis EŽTT dėl įstatymo ar situacijos remdamiesi vien tuo, kad jie mano, jog įstaty-

sijos Federacijos Vyriausybė *inter alia* akcentavo, kad teisės rinkti ribojimas yra įtvirtintas pačioje Konstitucijoje (priimtoje visuotiniame balsavime), o ne ordinariniame parlamento priimtame teisės akte, tačiau EŽTT pažymėjo, kad pagal Konvencijos pirmąjį straipsnį valstybė, Konvencijos dalyvė, yra atsakinga už visus savo institucijų veiksmus ir neveikimą, nepaisant to, ar toks veiksmas ar neveikimas buvo nacionalinio teisės akto ar būtinybės laikytis tarptautinių teisių įsipareigojimų pasekmė; Konvencijos pirmasis straipsnis nedaro skirtumo dėl taisyklės ar priemonės rūšies. Dėl Rusijos Vyriausybės argumento, kad ginčijamas apribojimas yra įtvirtintas tokia Rusijos Federacijos Konstitucijos skyriuje, kurio pakeitimams gali reikėti ypač sudėtingos procedūros, EŽTT nurodė, kad iš esmės jo funkcija yra nuspręsti dėl esamų priemonių atitikties Konvencijai; pirmiausia tai yra valstybės, Konvencijos dalyvės, rūpestis pasirinkti (prižiūrint Ministrų komitetui) priemones, kurios bus pritaikytos jų nacionalinėje teisėje siekiant įvykdyti Konvencijos 46 straipsnyje nustatytus įsipareigojimus; šioje byloje Vyriausybė gali išnagrinėti visus galimus kelius ir nuspręsti, ar suderinamumas su Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsniu gali būti pasiektas tam tikros formos politiniu procesu ar kompetentingai institucijai (visų pirma Rusijos Konstituciniam Teismui) aiškinant Konstituciją suderinamai su Konvencija.

5.1. EŽTT nagrinėtos rinkimų bylos, kuriose EŽTT ir valstybės, Konvencijos dalyvės, Konstitucinio Teismo pozicijos sutapo

Byloje *Sukhovetsky v. Ukraina* EŽTT nagrinėjo Ukrainoje įstatymu nustatyto rinkimų užstato dydžio, byloje *Yumak ir Sadak prieš Turkiją* EŽTT vertino Turkijoje įstatymu nustatyto 10 procentų rinkimų slenkščio, byloje *Rusijos konservatyvi verslininkų partija ir kiti prieš Rusiją* EŽTT tyrė Rusijoje įstatyme įtvirtinto teisinio reguliavimo, pagal kurį kandidatams galėjo būti atimta teisė dalyvauti rinkimuose dėl su jų elgesiu nesusijusių priežasčių, byloje *Ždanoka prieš Latviją* EŽTT nagrinėjo Latvijoje įstatyme įtvirtinto pasyviosios rinkimų teisės ribojimo dėl aktyvaus dalyvavimo organizacijose, kurių veikla buvo nukreipta prieš demokratinę santvarką, atitiktį Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsniui. Visais šiais minėtais atvejais iš pradžių atitinkamos valstybės, Konvencijos dalyvės, rinkimų įstatyme įtvirtinto teisinio reguliavimo atitiktį valstybės Konstitucijai vertino tos valstybės Konstitucinis Teismas, o vėliau tokio teisinio reguliavimo atitiktį Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsniui vertino EŽTT, ir abiejų teismų pozicijos sutapo. Iš EŽTT nagrinėtose bylose *Sukhovetsky v. Ukraina*, *Yumak ir Sadak prieš Turkiją*, *Ždanoka prieš Latviją* priimtų sprendimų matyti, kad tiek atitinkamos valstybės, Konvencijos dalyvės, Konstitucinio Teismo, tiek EŽTT pozicija buvo, kad valstybės įstatyme nustatytas teisinis reguliavimas atitinkamai suderinamas tiek su valstybės Konstitucija, tiek su Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsniu. Iš EŽTT nagrinėtoje byloje *Rusijos konservatyvi verslininkų partija ir kiti prieš Rusiją* EŽTT priimto sprendimo matyti, kad EŽTT ir Rusijos Federacijos Konstitucinio Teismo pozicija sutapo, jog įstatyme įtvirtintas teisinis reguliavimas neatitinka atitinkamai Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnio ir Rusijos Federacijos Konstitucijos. Pažymėtina, kad visuose minėtuose EŽTT sprendimuose (jų motyvuojamosiose dalyse) EŽTT darė nuorodas į valstybių, Konvencijos dalyvių, Konstitucinių Teismų sprendimus. Pavyzdžiui, byloje *Yumak ir Sadak prieš Turkiją* priimtame

mas ar situacija prieštarauja Konvencijai (žr. *Druzenko and Others v. Ukraine* (dec.), nos. 17674/02 and 39081/02, ECHR 15 January 2007; *Norris v. Ireland*, no. 10581/83, ECHR 26 October 1988).

sprendime EŽTT pabrėžė, kad laiko svarbiu Konstitucinio Teismo vaidmenį nagrinėto byloje klausimo kontekste; byloje *Rusijos konservatyvi verslininkų partija ir kiti prieš Rusiją* EŽTT akcentavo, kad tokio požiūrio, kokio laikėsi EŽTT, motyvuodamas, kad Rusijos Federacijos įstatyme įtvirtintas teisinis reguliavimas neatitinka Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnio, laikėsi ir Rusijos Federacijos Konstitucinis Teismas, pripažinęs tokį teisinį reguliavimą prieštaraujančiu Rusijos Federacijos Konstitucijai, taip pat nurodė, kad EŽTT nemato motyvų nesutikti su EŽTT sprendime nurodytomis Rusijos Federacijos Konstitucinio Teismo išvadomis.

5.2. EŽTT nagrinėtos rinkimų bylos, kuriose EŽTT ir valstybės, Konvencijos dalyvės, Konstitucinio Teismo pozicijos nesutapo

EŽTT jurisprudencijos analizė atskleidžia, kad ne kartą buvo įvykęs EŽTT ir valstybės, Konvencijos dalyvės, Konstitucinio Teismo (arba jo funkcijas atliekančio teismo) jurisprudencijų susidūrimas (EŽTT nagrinėtose bylose *Lykourezos prieš Graikiją, Paschalidis, Koutmeridis ir Zaharakis prieš Graikiją, Frodl prieš Austriją, Tănase prieš Moldovą, Paksas prieš Lietuvą, Kerimli ir Alibeyli prieš Azerbaidžaną*) kai EŽTT ir valstybės, Konvencijos dalyvės, Konstitucinis Teismas (arba jo funkcijas atliekantis teismas) tą patį rinkimų teisės aspektą vertino skirtingai dėl jo atitikties atitinkamai Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsniui ir Konstitucijai. Pažymėtina, kad EŽTT ir valstybės, Konvencijos dalyvės, Konstitucinio Teismo (arba jo funkcijas atliekančio teismo) jurisprudencijų sandūra kiekvienoje iš minėtų bylų pagal savo pobūdį yra unikali.

Byloje *Paksas prieš Lietuvą*, kaip minėta, įvyko EŽTT (2011 m. sausio 6 d. priimto sprendimo) ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo (2004 m. gegužės 25 d. priimto nutarimo) jurisprudencijų sandūra dėl ne įstatyme, bet Konstitucijoje įtvirtinto pasyvosios rinkimų teisės ribojimo, kuris Konstitucijoje *expressis verbis* neįtvirtintas, tačiau, kaip 2004 m. gegužės 25 d. nutarime atskleidė Konstitucinis Teismas, kyla iš Konstitucijos (joje įtvirtinto visuminio teisinio reguliavimo) implicitiškai, t. y. buvo atskleistas Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje aiškinant Konstituciją. O štai EŽTT konstatavo, kad konstitucinių pagrindą turintis pasyvosios rinkimų teisės ribojimas neatitinka Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnio. Ši teismų jurisprudencijų sandūra detalai išanalizuota anksčiau.

Byloje *Tănase prieš Moldovą* įvyko EŽTT (2010 m. balandžio 27 d. priimto sprendimo) ir Moldovos Respublikos Konstitucinio Teismo (2009 m. gegužės 26 d. priimto sprendimo) jurisprudencijų sandūra dėl Moldovos įstatyme⁵⁹² (t. y. ordinariniame įstatyme, o ne Konstitucijoje) įtvirtinto pasyvosios rinkimų teisės ribojimo, užkertančio kelią Moldovos piliečiui, turinčiam kitos valstybės (kitų valstybių) pilietybę, būti parlamento nariu⁵⁹³. Kaip minėta, Moldovos Konstitucinis Teismas šį ribojimą pripažino atitinkančiu Moldovos Konstituciją, nes juo buvo siekiama teisėto tikslo – užtikrinti parlamento narių lojalumą (ištikimybę) valstybei, ir pabrėžė, kad jeigu parlamento nariams būtų leista turėti ir kitos valstybės pilietybę, tai prieštarautų konstituciniam parlamento nario laisvo man-

⁵⁹² Rinkimų kodekse.

⁵⁹³ Kaip minėta, Moldovos Rinkimų kodekse buvo įtvirtinta nuostata, pagal kurią Moldovos pilietis, turintis kitos valstybės pilietybę, galėjo būti renkamas parlamento nariu, tačiau jį išrinkus ir tvirtinant parlamento nario mandatą, turėjo pateikti dokumentus, kad atsisakė kitų valstybių pilietybės arba pradėjo kitų valstybių pilietybės atsisakymo procedūrą, arba atsiėmė prašymą dėl kitos valstybės pilietybės suteikimo.

dato principui, valstybės suverenitetui, nacionaliniam saugumui; Moldovos Konstitucinis Teismas savo sprendime šį ribojimą vertino kaip proporcingą⁵⁹⁴. EŽTT tokį Moldovoje nustatytą ribojimą pripažino neproporcingu, pažeidžiančiu Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnį. Moldovos Konstitucinis Teismas ir EŽTT skirtingai aiškino parlamento nario lojalumo (ištikimybės) valstybei sampratą (Moldovos Konstitucinis Teismas ją aiškino plačiau, EŽTT siauriau, nes, kaip minėta, EŽTT išskyrė dvi skirtingas sąvokas: ištikimybę (lojalumą) valstybei ir ištikimybę (lojalumą) vyriausybei, suteikdamas joms skirtingą turinį, pabrėždamas, kad siekis užtikrinti parlamento nario ištikimybę (lojalumą) valstybei gali būti teisėtas tikslas, pateisinantis rinkimų teisių ribojimus, ištikimybę (lojalumas) vyriausybei – ne). Abu teismai skirtingai vertino ir pasyviosios rinkimų teisės ribojimo proporcingumą. EŽTT argumentai dėl ribojimo proporcingumo yra detaliau atskleisti anksčiau.

Byloje *Frodl prieš Austriją* įvyko Austrijos Respublikos Konstitucinio Teismo (2003 m. lapkričio 27 d. ir 2007 m. rugsėjo 27 d. sprendimų) ir EŽTT (2010 m. balandžio 8 d. sprendimo) jurisprudencijų sandūra dėl Austrijos Nacionalinės Asamblėjos rinkimų įstatyme įtvirtinto kalinių aktyviosios rinkimų teisės ribojimo⁵⁹⁵ vertinimo. Austrijos Konstitucinis Teismas 2003 m. lapkričio 27 d. ir 2007 m. rugsėjo 27 d. sprendimuose aktyviosios rinkimų teisės ribojimą vertino kaip atitinkantį Austrijos Konstituciją, be to, 2007 m. rugsėjo 27 d. sprendime Austrijos Konstitucinis Teismas, vertindamas minėto ribojimo konstitucingumą, rėmėsi paties EŽTT sprendimu, priimtu byloje *Hirst prieš Jungtinę Karalystę*. Analizuojant, kodėl išsiskyrė Austrijos Konstitucinio Teismo ir EŽTT pozicija dėl Austrijoje nustatyto aktyviosios rinkimų teisės ribojimo atitikties atitinkamai Austrijos Konstitucijai ir Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsniui, matyti, kad abu teismai iš esmės skirtingai vertino individualizavimo, taikant aktyviosios rinkimų teisės ribojimą konkrečiam asmeniui, poreikį. Austrijos Konstitucinis Teismas 2007 m. rugsėjo 27 d. sprendime pažymėjo, kad Austrijos situacija yra kitokia nei Jungtinės Karalystės (EŽTT byloje *Hirst prieš Jungtinę Karalystę*), nes Austrijos Nacionalinės Asamblėjos rinkimų įstatyme nėra nustatytas bendro pobūdžio ribojimas, pagal kurį teisės rinkti neturi visi nuteisti kaliniai, nepriklausomai nuo jų padaryto nusikaltimo pobūdžio ir sunkumo, individualių su asmeniu susijusių aplinkybių, kadangi Austrijoje teisės rinkti neturi asmuo, kuriam nacionalinio teismo galutiniu sprendimu už vieną ar daugiau tyčia padarytų kriminalinių nusikaltimų skirta ilgesnė nei vienerių metų laisvės atėmimo bausmė; jeigu asmeniui skirta bausmė yra bausda, mažiau nei vieneri metai laisvės atėmimo arba sąlyginė laisvės atėmimo bausmė, toks asmuo nepraranda teisės balsuoti. EŽTT kitaip vertino ribojimą, konstatuodamas, kad pagal proporcingumo principą turi būti pastebimas ryšys tarp sankcijos ir asmens elgesio, su juo susijusių aplinkybių; EŽTT nuomone, sprendimą dėl teisės balsuoti atėmimo turėtų priimti teisėjas, kuris atsižvelgtų į konkrečias aplinkybes, taip pat turi būti ryšys tarp pada-

⁵⁹⁴ Nurodydamas, kad toks ribojimas nekenkia pačiai rinkimų teisių esmei, bet paprasčiausiai teisės būti parlamento nariu įgyvendinimą padaro priklausomą nuo turėjimo išimtinai tik Moldovos pilietybės. Piliečiai gali pasirinkti, ar dirbti darbą, kurio viena iš sąlygų turėti vieną pilietybę, ar turėti daugybę pilietybę, bet dirbti kitą darbą.

⁵⁹⁵ Austrijos Nacionalinės Asamblėjos rinkimų įstatyme buvo nustatyta, kad asmuo, kuris nacionalinio teismo nuteistas už vieną ar daugiau tyčia padarytų nusikaltimų ir jam skirta ilgesnė nei vienerių metų laisvės atėmimo bausmė, netenka teisės balsuoti.

rytos veikos ir rinkimų bei demokratiškos institucijų. EŽTT pripažino, kad buvo pažeistas Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnis.

Byloje *Lykourazos prieš Graikiją* EŽTT ir Graikijos Respublikos Aukščiausiojo Specialiojo Teismo jurisprudencijų sandūra kilo dėl to, kad abu teismai skirtingai traktavo teisės aktų galiojimo laike (teisės, jeigu asmuo išrenkamas, būti parlamento nariu atžvilgiu) aspektą, teisėtų lūkesčių principo rinkimuose įgyvendinimą. Kaip jau minėta, šioje byloje EŽTT pripažino, kad Graikijos Aukščiausiojo Specialiojo Teismo sprendimas, kuriuo šis teismas, remdamasis 2001 m. priimta Graikijos Konstitucijos pataisa, panaikino pareiškėjo parlamento nario mandatą dėl pareigų nesuderinamumo, neatsižvelgdamas į tai, kad pareiškėjas 2000 m. buvo išrinktas nepažeidžiant tuo metu galiojusios Konstitucijos redakcijos nuostatų, pažeidė Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnį.

Byloje *Paschalidis, Koutmeridis ir Zaharakis prieš Graikiją* EŽTT (2008 m. balandžio 10 d. sprendimo) ir Graikijos Respublikos Aukščiausiojo Specialiojo Teismo (2005 m. gegužės 9 d. sprendimo) jurisprudencijų sandūra sietina su poreikiu užtikrinti rinkimų teisinio reguliavimo stabilumą rinkimų metu, teisėtų lūkesčių principo rinkimuose įgyvendinimo skirtingu traktavimu. Šioje byloje EŽTT būtent tyrė, ar tai, kaip Graikijos Aukščiausiasis Specialusis Teismas aiškino ir taikė rinkimų įstatymą, nepažeidė Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnio. Pareiškėjai dalyvavo Graikijos Parlamento rinkimuose ir buvo išrinkti parlamento nariais remiantis rinkimų metu galiojusiais rinkimų įstatymais, kaip juos nuosekliai aiškino Graikijos Aukščiausiasis Specialusis Teismas. Tačiau, nagrinėdamas po rinkimų gautą skundą dėl rinkimų rezultatų, Graikijos Aukščiausiasis Specialusis Teismas nukrypo nuo savo praktikos, precedentų (dėl to, kaip turi būti skaičiuojama rinkimų kvota) ir, remdamasis nauju rinkimų įstatymo nuostatų aiškinimu, persikirstė vietas parlamente, dėl ko pareiškėjai neteko parlamento narių mandatų. EŽTT pripažino, kad dėl nenumatyto būdo, kaip Graikijos Aukščiausiasis Specialusis Teismas savo sprendime aiškino ir taikė rinkimų įstatymą, buvo pažeista Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje įtvirtintų rinkimų teisių esmė. EŽTT sprendime *inter alia* pabrėžė, kad pareiškėjai buvo išrinkti nepažeidžiant galiojančio rinkimų teisinio reguliavimo ir tikėjosi, kad rinkimų rezultatai bus nustatyti remiantis šiuo teisiniu reguliavimu, jie negalėjo numatyti, kad jų išrinkimas bus panaikintas dėl to, jog teismas nukryps nuo savo suformuotos praktikos⁵⁹⁶; EŽTT pažymėjo, kad teismas, vertindamas pareiškėjų išrinkimą pagal naują rinkimų įstatymo aiškinimą, neatsižvelgdamas į tai, kad rinkimai įvyko nepažeidžiant galiojusius rinkimų įstatymo nuostatų, pažeidė teisėtų lūkesčių principą.

⁵⁹⁶ Byla *Paschalidis, Koutmeridis ir Zaharakis prieš Graikiją* susijusi su tuščių rinkimų biuletenių skaičiavimu (įtraukiant juos į bendrą galiojančių rinkimų biuletenių skaičių), nustatant rinkimų kvotą vienmandatėje rinkimų apygardoje, t. y. Graikijos Aukščiausiasis Specialusis Teismas, nukrypdamas nuo savo praktikos, nusprendė, kad, nustatant rinkimų kvotą ir paskirstant vietas parlamente, turi būti skaičiuojami ir tušti rinkimų biuleteniai (angl. *blank ballot papers*). Savo sprendime EŽTT nurodė, kad Graikijos Aukščiausiojo Specialiojo Teismo sprendimu, kuriame buvo nukrypta nuo suformuotos praktikos ir sukurtas naujas precedentas, buvo sukurtos dvi kategorijos Graikijos parlamento narių – tie, kurie buvo išrinkti rinkimų kvotą nustatant neįtraukiant tuščių rinkimų biuletenių, ir tie, kurie buvo išrinkti, kai rinkimų kvota apskaičiuojama įtraukiant tuščius rinkimų biuletenius (pastaruoju būdu rinkimų kvota buvo apskaičiuojama tik vienoje Centrinės Makedonijos rinkimų apygardoje, dėl ko pareiškėjų rinkimų rezultatai buvo panaikinti, ir jie neteko parlamento nario mandatų). EŽTT nuomone, tai nesuderinama su EŽTT jurisprudencijoje pripažįstamu principu, kad, įgyvendinant teisę rinkti ir teisę būti renkamam, su visais piliečiais turi būti elgiamasi vienodai.

Byloje *Kerimli ir Alibeyli prieš Azerbaidžaną*⁵⁹⁷ EŽTT (2012 m. sausio 10 d. sprendimo) ir Azerbaidžano Konstitucinio Teismo (2005 m. gruodžio 1 d. sprendimo) jurisprudencijų sandūra iš esmės kilo dėl paties proceso Konstituciniame Teisme. Du asmenys, kurie Azerbaidžano centrinės rinkimų komisijos buvo paskelbti išrinktais į parlamentą⁵⁹⁸, kreipėsi į EŽTT, teigdami, kad Azerbaidžano Konstitucinio Teismo sprendimas, kuriuo rinkimų rezultatai rinkimų apygardose, kuriose pareiškėjai buvo paskelbti išrinktais, buvo pripažinti negaliojančiais, buvo savavališkas ir neteisėtas. Šioje byloje priimtame sprendime EŽTT konstatavo, kad Konstitucinio Teismo sprendimas pripažinti rinkimų rezultatus pareiškėjų rinkimų apygardose negaliojančiais nebuvo pagrįstas jokiais tinkamais ar pakankamais motyvais, pareiškėjams nebuvo suteikta jokių procesinių garantijų ir sprendimui trūko bet kokio skaidrumo; iš esmės ginčijamu sprendimu pareiškėjams savavališkai buvo atimta galimybė būti išrinktiems į parlamentą; EŽTT pripažino, kad buvo pažeistas Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnis.

⁵⁹⁷ *Kerimli and Alibeyli v. Azerbaijan*, nos. 18475/06 and 22444/06, ECHR 10 January 2012.

⁵⁹⁸ Nes vienmandatėse rinkimų apygardose, kuriose buvo iškėlę savo kandidatūras, surinko daugiausia rinkėjų balsų.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

1. 1922, 1928 ir 1938 m. Konstitucijose įtvirtinto Seimo rinkimų teisinio reguliavimo analizė leidžia daryti išvadą, kad 1922 m. Konstitucijoje įtvirtintas teisinis reguliavimas nustatė pakankamai veiksmingas konstitucines garantijas Seimo rinkimų demokratiškumui užtikrinti; kiekvienoje vėlesnėje Konstitucijoje buvo įtvirtinta vis daugiau teisės nuostatų, kurios sudarė prielaidas siaurinti rinkimų teisę (tiek aktyviąją, tiek pasyviąją) turinčių asmenų ratą, neįtvirtino pakankamai konstitucinių garantijų, užtikrinančių Seimo rinkimų periodiškumą, demokratiškų Seimo rinkimų vykdymą. 1922 m. Konstitucijoje buvo įtvirtintas demokratiškiausias rinkimų teisinis reguliavimas.

2. Konstitucinis Teismas oficialiąją konstitucinę rinkimų doktriną formavo šiais pagrindiniais aspektais: rinkimų teisės principų, rinkimų teisių (aktyviosios ir pasyviosios), sąlygų, reikalingų veiksmingam rinkimų teisių įgyvendinimui, rinkimų sistemų, rinkimų komisijų, galutinių rinkimų rezultatų nustatymo, kurių svarbiausi *inter alia* išskirtini tokie:

2.1. Konstitucijoje *expressis verbis* įtvirtinti 4 rinkimų teisės principai: visuotinė, lygi, tiesioginė rinkimų teisė, slaptas balsavimas, tačiau iš Konstitucinio Teismo jurisprudencijos matyti, kad Konstitucijoje implicitiškai yra įtvirtinti ir kiti rinkimų teisės principai, kurių baigtinio sąrašo Konstitucinis Teismas nepateikia. Pagrindiniais konstituciniais rinkimų teisės principais, kurių sampratą Konstitucinis Teismas atskleidė plačiausiai, laikytini visuotinės, lygios, tiesioginės, laisvos rinkimų teisės, slapto balsavimo bei rinkimų proceso sąžiningumo ir skaidrumo rinkimų teisės principai. Konstitucinis Teismas rinkimų teisės principų sampratą, atskirus jų turinio elementus atskleidžia kiekvienoje byloje tiek, kiek tai būtina, kad būtų teisingai išspręsta konkreti konstitucinės justicijos byla.

Konstituciniai rinkimų teisės principai svarbūs įgyvendinant tiek aktyviąją, tiek pasyviąją rinkimų teises. Konstituciniai rinkimų teisės principai yra tie kriterijai, kuriais remiantis vertinamas rinkimų turinio demokratiškumas, rinkimų rezultatų teisėtumas, tai, ar politinės atstovaujamosios institucijos suformuotos tinkamai, ar nėra pažeidžiamos konstitucinės asmens teisės rinkti ir būti renkamam, vertinamas teisinio reguliavimo, reglamentuojančio kiekvieną rinkimų etapą, konstitucingumas.

2.2. Konstitucinio Teismo oficialioji konstitucinė aktyviosios rinkimų teisės doktrina yra gana fragmentiška ir negausi. Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje ypač pabrėžiama įstatymų leidėjo pareiga nustatyti teisinį reguliavimą, kuris užtikrintų balsavimo asmeniškumą ir slaptumą, rinkimų proceso sąžiningumo ir skaidrumo principo tinkamą įgyvendinimą, kuris *inter alia* apima draudimą papirkinėti rinkėjus. Už šiurkščius rinkimų pažeidimus dėl rinkėjų papirkinėjimo gali būti taikomos ypač griežtos sankcijos.

2.3. Konstitucinis Teismas atskleidė trijų svarbių pasyviosios rinkimų teisės ribojimų Seimo ir Respublikos Prezidento rinkimuose – dėl pareigų nesuderinamumo, dėl duotos priesaikos ar pasižadėjimo užsienio valstybei, dėl pašalinimo iš pareigų apkaltos proceso tvarka – turinį. Atskleisdamas šių pasyviosios rinkimų teisės ribojimų turinį, Konstitucinis Teismas Konstituciją aiškino siaurindamas asmenų, turinčių pasyviąją rinkimų teisę, ratą. Be to, iš Konstitucinio Teismo suformuotos oficialiosios konstitucinės doktrinos matyti, kad Konstitucija nedrauzia taikyti tokį pasyviosios rinkimų teisės ribojimą, kuris pagal savo pobūdį yra absoliutus, taikomas asmeniui visą jo gyvenimą – pačioje Konstitucijoje implicitiškai yra įtvirtintas pagal savo pobūdį absoliutus pasyviosios rinkimų teisės ribojimas.

2.4. Konstitucinio Teismo baigiamųjų aktų analizė leidžia išskirti keletą sąlygų, būtinų rinkimų teisių veiksmingam įgyvendinimui. Atsižvelgiant į Lietuvos įstatymų leidybos praktiką, ypač aktualiu laikytinas rinkimų teisinio reguliavimo stabilumo reikalavimas. Pareiga užtikrinti rinkimų įstatymuose įtvirtinto teisinio reguliavimo stabilumą prasi-dėjus rinkimų politinei kampanijai, rinkimų proceso metu kyla iš konstitucinių teisėtų lūkesčių apsaugos, teisinio tikrumo, teisinio saugumo principų, iš konstitucinio teisinės valstybės principo kylančio reikalavimo numatyti tinkamą *vacatio legis*. Valstybės pareiga užtikrinti rinkimų teisinio reguliavimo stabilumą rinkimų proceso metu – tai implicitinė konstitucinė pareiga, kuri suponuoja, kad rinkimų proceso metu rinkimams taikomas rinkimų įstatymuose įtvirtintas teisinis reguliavimas neturi būti keičiamas, rinkimų įsta-tymų pakeitimai (padaryti rinkimų proceso metu) turėtų galioti tik kitiems rinkimams. Rinkimų įstatymai prasidėjus rinkimų procesui (rinkimų politinei kampanijai) galėtų būti keičiami tik tais atvejais, kai būtinybė juos keisti atsirado prasidėjus rinkimų procesui (rinkimų politinei kampanijai) ar prieš pat jam prasidedant, kai tokius keitimus atlikti yra objektyviai būtina.

3. Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnis taikomas rinkimams į „įstatymų leidy-bos institucijas“; EŽTT, spręsdamas klausimą, ar atitinkama institucija priskirtina „įstaty-mų leidybos institucijai“, atsižvelgia ne tik į tokios institucijos turimas įstatymų leidybos galias, bet ir į jos vaidmenį įstatymų leidybos procese. Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje įtvirtintos rinkimų teisės nuostatos šiuo metu taikomos dviejų Lietuvoje vykstančių rinkimų atžvilgiu – Seimo ir Europos Parlamento, netaikomas Lietuvoje vyks-tantiems Respublikos Prezidento, savivaldybių tarybų rinkimams.

3.1. Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje įtvirtinta valstybių, Konvencijos dalyvių, pozityvi pareiga organizuoti demokratinius rinkimus. EŽTT jurisprudencijoje akcentuojama, kad valstybės, Konvencijos dalyvės, reglamentuodamos rinkimų teisinius santykius, turi plačią diskrecijos laisvę, kuri yra ribojama reikalavimo nepažeisti Konven-cijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje įtvirtintos svarbios vertybės – žmonių nuomonės išraiškos laisvės rinkimuose.

3.2. EŽTT nelaiko Konvencijos vieninteliu dokumentu, kuriuo remiantis aiškinamos Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje įtvirtintos rinkimų teisės nuostatos – EŽTT, nagrinėdamas rinkimų bylas dėl Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnio pažeidimo ir aiškindamas šį Konvencijos straipsnį, savo argumentaciją (baigiamųjų aktų motyvuo-jamosiose dalyse) sustiprina, duodamas nuorodą į tarptautines ir regionines sutartis, Eu-ropos Komisijos „Demokratija per teisę“ (Venecijos komisijos) dokumentus (ypač Geros praktikos rinkimuose kodeksą), Europos Tarybos Parlamentinės Asamblėjos, Europos Tarybos Ministrų komiteto, Europos Tarybos komisijos kovai su rasizmu ir netolerancija dokumentus, valstybių, Europos Tarybos narių, praktiką. Svarbią reikšmę EŽTT priimant sprendimą konkrečioje byloje gali turėti tai, ar tarp valstybių, Konvencijos dalyvių, yra susiformavęs tam tikras demokratinių rinkimų standartas.

3.3. EŽTT jurisprudencijoje atskleidžiama, kad konkrečios rinkimų sistemos pasirinkimas – tai sprendimas, kurį lemia konkrečiai valstybei būdingos istorinės ir politinės aplinkybės.

3.4. Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje eksplacitiškai yra įtvirtinti du dem-okratinų rinkimų principai: laisva rinkimų teisė ir slaptas balsavimas, tačiau EŽTT jur-isprudencijos analizė atskleidžia, kad Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje impli-

citiškai yra įtvirtinti ir kiti rinkimų teisės principai: visuotinė, lygi rinkimų teisė, rinkimų proceso sąžiningumas (sąžiningi rinkimai). Šių rinkimų principų turinys atskleidžiamas EŽTT jurisprudencijoje.

3.5. Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje įtvirtintoms teisei rinkti ir teisei būti renkamam gali būti taikomi apribojimai, nustatyti siekiant teisėto tikslo, proporcingi, neapribojantys šių teisių taip, kad jos taptų neveiksmingos. Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje nėra įtvirtintas baigtinis sąrašas apribojimų, kurie gali (ar turi) būti taikomi teisės rinkti ir teisės būti renkamam atžvilgiu, taip pat nėra nustatytas sąrašas tikslų, kurių siekiant gali būti nustatyti minėtų teisių apribojimai. Teisės rinkti atžvilgiu gali būti taikomi liberalesni reikalavimai nei teisei būti renkamam.

EŽTT jurisprudencijoje išryškėja EŽTT pozicija, orientuota visuotinės rinkimų teisės principo platesnio įgyvendinimo linkme, t. y. kad rinkimų teises (tiek aktyviają, tiek pasyviają), veiksmingas galimybes jas įgyvendinti turėtų kuo platesnis asmenų ratas. EŽTT jurisprudencijoje akcentuojamas pirmenybės teikimas ne bendro pobūdžio savaiminiam rinkimų teisių ribojimų nustatymui, bet individualaus pobūdžio priemonių taikymui asmenims atžvilgiu, kai atsižvelgiama į su tokiu asmeniu susijusias konkrečias aplinkybes.

EŽTT jurisprudencija atskleidžia, kad aktyviosios ir pasyviosios rinkimų teisių ribojimai pagal savo pobūdį gali būti skirtingi: 1) ribojimai, priartėjantys prie absoliučių (minimalus amžiaus reikalavimas teisei rinkti ir teisei būti renkamam); 2) ribojimai, kuriuos valstybė, Konvencijos dalyvė, turi teisę nustatyti visiems asmenims, kad jie galėtų įgyvendinti teisę rinkti ir (arba) teisę būti renkamam (reikalavimai (taikomi teisėms rinkti ir būti renkamam) turėti šalies, kurioje vyksta rinkimai, nacionalinį parlamentą, pilietybę, gyvenamąją vietą šalies viduje, teisės būti renkamam ribojimas dėl pareigų nesuderinamumo); 3) teisės rinkti ribojimai, kuriuos valstybė, Konvencijos dalyvė, turi teisę nustatyti tik dalies tam tikrai grupei priklausančių asmenų atžvilgiu, kai turi būti atsižvelgiama į konkrečias su asmeniu susijusias aplinkybes (nuteistų kalėti asmenų, atliekančių laisvės atėmimo bausmę įkalinimo įstaigose, taip pat asmenų, kuriems dėl psichikos negalios skirta dalinė globa, teisės rinkti ribojimas); 4) teisės būti renkamam ribojimai, kurie pagal savo pobūdį yra kintantys, t. y. gali būti taikomi tam tikrą laiką, esant tam tikroms sąlygoms (asmenų, turinčių daugybinę pilietybę, asmenų, pašalintų iš pareigų apkaltos proceso tvarka, asmenų, dalyvavusių organizacijose, kurių veikla buvo nukreipta prieš demokratinę santvarką, teisės būti renkamam ribojimai).

3.6. Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje yra įtvirtintos ir ginamos ne tik teisė rinkti ir būti renkamam, bet ir teisė, jeigu asmuo išrenkamas laisvuose, teisinguose, sąžininguose rinkimuose, būti parlamento nariu. Priimant sprendimus dėl rinkimų rezultatų pripažinimo negaliojančiais svarbiausias veiksnys yra rinkėjų valia, todėl svarbus yra pažeidimų masto ir jų poveikio rinkimų rezultatams įvertinimas. EŽTT jurisprudencijos analizė suponuoja išvadą, kad nustatyti pažeidimai, dėl kurių rinkimų rezultatai pripažinti negaliojančiais, turi būti pakankamai rimti, kad dėl jų poveikio rinkimų rezultatams būtų neįmanoma nustatyti rinkėjų valios.

3.7. EŽTT jurisprudencijoje akcentuojama būtinybė institucijų, atsakingų už rinkimų organizavimą (administravimą), veikloje laikytis skaidrumo, nešališkumo, nepriklausomumo nuo politinių manipuliacijų reikalavimų.

3.8. EŽTT jurisprudencijos analizė leidžia išskirti keletą sąlygų, būtinų veiksmingam rinkimų teisių įgyvendinimui: galutinių ir įsiteisėjusių teismų sprendimų vykdymas,

veiksminga rinkimų skundų nagrinėjimo sistema, rinkimų teisinio reguliavimo aiškumas ir stabilumas, draudimas priimti savavališkus sprendimus.

4. Didžioji dalis Konstitucinio Teismo jurisprudencijos (kurioje buvo formuojama oficialioji konstitucinė rinkimų doktrina) ir EŽTT jurisprudencijos (kurioje buvo aiškinaamos Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje įtvirtintos rinkimų teisės nuostatos), suformuotos šiems teismams nagrinėjant bylas dėl tokių pačių arba panašių rinkimų teisės klausimų (rinkimų sistemų, rinkimų komisijų, pasyviosios rinkimų teisės ribojimo dėl pareigų nesuderinamumo, pasyviosios rinkimų teisės įgyvendinimo sąlygų (pareigos kandidatui rinkimuose pateikti informaciją apie save, sumokėti rinkimų užstatą), sąlygų, reikalingų veiksmingam rinkimų teisių įgyvendinimui), yra suderinama. Abiejų teismų jurisprudencijos analizė atskleidžia, kad Konstitucijoje ir Konvencijoje yra įtvirtinti iš esmės tie patys rinkimų teisės principai.

Tik vienoje EŽTT nagrinėtoje byloje *Paksas prieš Lietuvą* įvyko EŽTT (2011 m. sausio 6 d. priimto sprendimo) ir Konstitucinio Teismo (2004 m. gegužės 25 d. priimto nutarimo) jurisprudencijų sandūra. EŽTT ir Konstitucinio Teismo jurisprudencijų sandūra lėmė tai, kad abu teismai skirtingai vertino: 1) Konstitucijoje ir Konvencijoje įtvirtintas tas pačias vertybes pirmenybės vienai iš jų suteikimo aspektu; 2) aktyviosios rinkimų teisės įgyvendinimo galimybes (o per ją ir pasyviosios rinkimų teisės įgyvendinimo galimybes); 3) pasyviosios rinkimų teisės ribojimo proporcingumą; 4) pasyviosios rinkimų teisės ribojimo nekintamumo suderinamumą atitinkamai su Konvencija ir Konstitucija.

Konstitucinio Teismo ir EŽTT jurisprudencijų analizė sudaro tam tikrų teorinių prielaidų manyti, kad ateityje galėtų įvykti Konstitucinio Teismo ir EŽTT jurisprudencijų sandūra dėl dar vieno konstitucinio pasyviosios rinkimų teisės (Lietuvos Respublikos piliečių, turinčių ir kitos valstybės pilietybę, teisės būti renkamam Seimo rinkimuose) ribojimo, tačiau vienareikšmiškos išvados, kad tokia sandūra tikrai kiltų, nėra pagrindo daryti.

5. Analizuojant EŽTT baigiamuosius aktus, kuriuose buvo aiškinaamos Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje įtvirtintos rinkimų teisės nuostatos, matyti, kad ne vieną kartą EŽTT ir valstybės, Konvencijos dalyvės, Konstitucinio Teismo jurisprudencijos buvo suderinamos, nes abu teismai laikėsi tos pačios pozicijos tuo pačiu rinkimų teisės klausimu, taip pat ne vieną kartą yra įvykęs EŽTT ir valstybės, Konvencijos dalyvės, Konstitucinio Teismo (ar jo funkcijas vykdančio teismo) jurisprudencijų susidūrimas. Pažymėtina, kad gali būti skirtingo pobūdžio sandūros: 1) kylančios dėl valstybės, Konvencijos dalyvės, Konstitucijoje *expressis verbis* įtvirtinto teisinio reguliavimo – kai EŽTT iš esmės pripažįsta valstybės, Konvencijos dalyvės, Konstitucijoje *expressis verbis* įtvirtintą teisinį reguliavimą nesuderinamu su Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsniu, pačios Konstitucijos nuostatas vertina kaip neatitinkančias šio Konvencijos straipsnio (EŽTT sprendimas byloje *Anchugov ir Gladkov prieš Rusiją*); 2) kylančios dėl valstybės, Konvencijos dalyvės, Konstitucinio Teismo (ar jo funkcijas vykdančio teismo) jurisprudencijoje suformuotos doktrinos – tai EŽTT ir valstybės, Konvencijos dalyvės, Konstitucinio Teismo (ar jo funkcijas vykdančio teismo) jurisprudencijų susidūrimas, kai abiejų teismų pozicijos tuo pačiu rinkimų teisės klausimu yra skirtingos. EŽTT ir valstybės, Konvencijos dalyvės, Konstitucinio Teismo (ar jo funkcijas vykdančio teismo) jurisprudencijų sandūros prigimtis, priežastys gali būti skirtingos, t. y. jurisprudencijų sandūra *inter alia* gali kilti dėl valstybės, Konvencijos dalyvės, Konstitucinio Teismo (ar jo funkcijas vykdančio teismo) baigiamajame akte pateikto nacionalinės konstitucijos nuostatų išaiškinimo, suformuotos oficialiosios konstitucinės doktrinos (EŽTT

sprendimas byloje *Paksas prieš Lietuvą*), ordinariniame įstatyme įtvirtintų rinkimų teisių ribojimų skirtingo vertinimo (EŽTT sprendimai bylose *Tănase prieš Moldovą*, *Frodl prieš Austriją*), teisės principų (pavyzdžiui, teisės aktų negaliojimo atgal, teisėtų lūkesčių) skirtingo aiškinimo (*Lykourazos prieš Graikiją*, *Paschalidis*, *Koutmeridis ir Zaharakis prieš Graikiją*), valstybės, Konvencijos dalyvės, Konstitucinio Teismo priimto nemotyvuoto, nepagrįsto sprendimo (*Kerimli ir Alibeyli prieš Azerbaidžaną*).

6. Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalies 1 punkte ir 107 straipsnio 3 dalyje įtvirtintas teisinis reguliavimas, pagal kurį Konstitucinis Teismas teikia išvadą, ar nebuvo pažeisti rinkimų įstatymai per Respublikos Prezidento ar Seimo narių rinkimus, o, remdamasis Konstitucinio Teismo išvada, klausimus dėl Seimo ar Respublikos Prezidento rinkimų galutinai sprendžia Seimas, koreguotinas nustatant tokį konstitucinį teisinį reguliavimą, pagal kurį minėtas funkcijas vykdytų ne dvi institucijos (politinė ir teisminės valdžios) – Seimas ir Konstitucinis Teismas, bet viena institucija (teisminės valdžios) – Konstitucinis Teismas, t. y. jis turėtų įgaliojimus tiek spręsti klausimą, ar per Seimo ir Respublikos Prezidento rinkimus nebuvo pažeisti rinkimų įstatymai, tiek, nustatęs pažeidimus, priimti sprendimus, būtinus rinkimų teisėtumui užtikrinti (*inter alia* panaikinti rinkimų rezultatus rinkimų apygardoje, pripažinti, kad dėl nustatytų pažeidimų tam tikri asmenys nėra išrinkti Seimo nariais ar Respublikos Prezidentu).

LITERATŪROS SĄRAŠAS

I. Lietuvos Respublikos norminiai teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. kovo 12 d. nutarimas Nr. I-1136 „Dėl Lietuvos Respublikos prisijungimo prie Tarptautinės žmogaus teisių chartijos dokumentų“. *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 9-244.
3. Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos, jos ketvirtojo, septintojo ir vienuoliktojo protokolų ratifikavimo“. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 37-913.
4. Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos pirmojo protokolo ratifikavimo ir Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos, jos ketvirtojo, septintojo ir vienuoliktojo protokolų ratifikavimo“ papildymo“. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 5-112.
5. Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo“. *Valstybės žinios*. 1990, Nr. 9-224.
6. Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo 77 ir 89 straipsnių pakeitimo“. *Valstybės žinios*. 1990, Nr. 9-245.
7. Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo 61 straipsnio pakeitimo“. *Valstybės žinios*. 1990, Nr. 27-639.
8. Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo 80 straipsnio pakeitimo“. *Valstybės žinios*. 1990, Nr. 27-643.
9. Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo kai kurių straipsnių pakeitimo“. *Valstybės žinios*. 1990, Nr. 31-752.
10. Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo pakeitimo ir papildymo ir Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios valstybinės valdžios institucijos pavadinimo pakeitimo“. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 22-634.
11. Lietuvos Respublikos įstatymas dėl Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencijos ir jos fakultatyvaus protokolo ratifikavimo. *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 67-3350.
12. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas. *Valstybės žinios*. 1993, Nr. 6-120.
13. Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymas. *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 144-7361.
14. Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo papildymo 1° straipsniu ir 2° straipsnio papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 75-2568.
15. Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 2° straipsnio pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 42-2042.
16. Lietuvos Respublikos Seimo 2010 m. lapkričio 11 d. nutarimas „Dėl Lino Karaliaus Seimo nario mandato panaikinimo“. *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 133-6769.
17. Lietuvos Respublikos Seimo 1995 m. rugsėjo 10 d. nutarimas „Dėl Jungtinių Tautų Konvencijos dėl visų formų diskriminacijos moterims panaikinimo ratifikavimo“. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 76-1764.
18. Lietuvos Respublikos vyriausiosios rinkimų komisijos 2012 m. lapkričio 4 d. sprendimas Nr. Sp-321 „Dėl 2012 m. spalio 14 d. Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų galutinių rinkimų rezultatų“. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 128-6462.

19. 1965 metų Tarptautinės konvencijos dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo ratifikavimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 1998, Nr. 108-2954.
20. Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 207¹⁰ ir 207¹³ straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 78-4023.
21. Lietuvos Respublikos gyventojų turto deklaravimo įstatymo 2, 5 ir 7² straipsnių pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 78-4022.
22. Lietuvos Respublikos politinių kampanijų finansavimo ir finansavimo kontrolės įstatymas. *Valstybės žinios*. 2013, Nr. 128-6514.
23. Lietuvos Respublikos politinių partijų ir politinių kampanijų finansavimo bei finansavimo kontrolės įstatymo pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 63-3091.
24. Lietuvos Respublikos politinių partijų ir politinių kampanijų finansavimo bei finansavimo kontrolės įstatymo 6, 10 ir 11 straipsnių pakeitimo ir įstatymo papildymo 10¹ straipsniu įstatymas. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 78-4021.
25. Lietuvos Respublikos politinių partijų ir politinių kampanijų finansavimo bei finansavimo kontrolės įstatymo 19 straipsnio pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 78-4020.
26. Lietuvos Respublikos politinių partijų ir politinių kampanijų finansavimo bei finansavimo kontrolės įstatymo 5 ir 17 straipsnių pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 128-6524.
27. Lietuvos Respublikos politinių partijų ir politinių kampanijų finansavimo bei finansavimo kontrolės įstatymo 2 ir 18 straipsnių pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 71-2720.
28. Lietuvos Respublikos politinių partijų ir politinių kampanijų finansavimo bei finansavimo kontrolės įstatymas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 135-4894.
29. Lietuvos Respublikos politinių kampanijų finansavimo kontrolės įstatymas. *Valstybės žinios*. 1997, Nr. 104-2626.
30. Lietuvos Respublikos Prezidento 2012 m. balandžio 11 d. dekretas Nr. 1K-1027 „Dėl eilinių Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų“. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 44-2151.
31. Lietuvos Respublikos Prezidento 2008 m. balandžio 2 d. dekretas Nr. 1K-1295 „Dėl eilinių Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų“. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 39-1431.
32. Lietuvos Respublikos Prezidento 2004 m. balandžio 9 d. dekretas Nr. 4 „Dėl eilinių Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų“. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 55-1893.
33. Lietuvos Respublikos Prezidento 2004 m. rugpjūčio 16 d. dekretas Nr. 37 „Dėl eilinių Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų“. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 128-4594.
34. Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2013, Nr. 120-6055.
35. Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo 12, 13, 15, 16, 28, 29 ir 49 straipsnių pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 25-981.
36. Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo 42 straipsnio pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 46-1798.
37. Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo 74 ir 76 straipsnių pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 149-6046.
38. Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo 9, 13, 15, 31, 32, 33, 34, 42, 44 straipsnių papildymo ir pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 55-1891.
39. Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo papildymo 1¹ straipsniu ir 2 straipsnio papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 75-2568.

40. Lietuvos Respublikos rinkimų į Europos Parlamentą įstatymo pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2013, Nr. 121-6116.
41. Lietuvos Respublikos rinkimų į Europos Parlamentą įstatymo 1 ir 36 straipsnių pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 19-743.
42. Lietuvos Respublikos rinkimų į Europos Parlamentą įstatymo 12, 14, 16, 17, 29, 30 ir 54 straipsnių pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 32-1239.
43. Lietuvos Respublikos rinkimų į Europos Parlamentą įstatymo 47 straipsnio pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 46-1799.
44. Lietuvos Respublikos rinkimų į Europos Parlamentą įstatymo, Seimo rinkimų įstatymo, Savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo ir Prezidento rinkimų įstatymo pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 135-4895.
45. Lietuvos Respublikos rinkimų į Europos Parlamentą įstatymas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 115-5192.
46. Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo 65 straipsnio pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2010, Nr.153-7792.
47. Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo 2, 14, 16, 29, 31, 55, 62, 64, 65, 67, 69, 73 straipsnių pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 8-320.
48. Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 143-5445.
49. Lietuvos Respublikos Seimo 2010 m. rugsėjo 28 d. nutarimas „Dėl 2011 metų savivaldybių tarybų rinkimų“. *Valstybės žinios*. 2010, Nr.116-5919.
50. Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 2, 5¹, 6, 7, 15, 16, 18, 21, 22, 23, 25, 31, 34, 37, 38, 39, 41, 51, 61, 65, 67, 67¹, 72, 74, 78, 82, 90, 91 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 50-1839.
51. Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 6, 58, 88, 91, 92 ir 93 straipsnių pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 83-2986.
52. Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 30, 34, 38, 39, 51, 67 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr.115-4279.
53. Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 2, 88 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 120-4430.
54. Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 51, 88 straipsnių papildymo ir pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 134-4835.
55. Lietuvos Respublikos Vyriausybės įstatymo 13 straipsnio pakeitimo ir papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 46-1796.
56. Lietuvos Respublikos konstitucinių įstatymų sąrašo konstitucinis įstatymas. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 36-1772.
57. Lietuvos Respublikos Seimo 2013 m. spalio 22 d. nutarimas „Dėl Rinkimų į Europos Parlamentą datos paskelbimo“. *Valstybės žinios*. 2013, Nr. 111-5500.
58. Lietuvos Respublikos Seimo 2013 m. spalio 22 d. nutarimas „Dėl Respublikos Prezidento rinkimų skyrimo“. *Valstybės žinios*. 2013, Nr. 111-5499.
59. Lietuvos Respublikos Seimo 2008 m. gruodžio 18 d. nutarimas „Dėl Respublikos Prezidento rinkimų skyrimo“. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 147-5911.
60. Lietuvos Respublikos Seimo 2008 m. gruodžio 2 d. nutarimas „Dėl rinkimų į Europos Parlamentą datos paskelbimo“. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 139-5488.

61. Lietuvos Respublikos Seimo 2006 m. liepos 11 d. nutarimas „Dėl 2007 metų savivaldybių tarybų rinkimų“. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 79-3106.
62. Lietuvos Respublikos Seimo 2004 m. balandžio 15 d. nutarimas „Dėl Respublikos Prezidento rinkimų paskyrimo“. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 56-1933.
63. Lietuvos Respublikos Seimo 2003 m. gruodžio 16 d. nutarimas „Dėl rinkimų į Europos Parlamentą datos paskelbimo“. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 119-5413.
64. Lietuvos Respublikos Seimo 2013 m. liepos 2 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo nutarimo „Dėl 2012 m. spalio 14 d. Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų galutinių rezultatų daugiamandatėje rinkimų apygardoje nustatymo“ 1 ir 2 straipsnių pakeitimo“. *Valstybės žinios*. 2013, Nr. 73-3659.
65. Lietuvos Respublikos Seimo 2012 m. lapkričio 14 d. nutarimas „Dėl 2012 m. spalio 14 d. Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų rezultatų Biržų–Kupiškio vienmandatėje rinkimų apygardoje Nr. 48 pripažinimo negaliojančiais“. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 133-6766.
66. Lietuvos Respublikos Seimo 2012 m. lapkričio 14 d. nutarimas „Dėl 2012 m. spalio 14 d. Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų galutinių rezultatų daugiamandatėje rinkimų apygardoje nustatymo“. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 133-6768.
67. Lietuvos Respublikos Seimo valdybos 2013 m. vasario 6 d. sprendimas Nr. SV-S-68 „Dėl darbo grupės Lietuvos Respublikos rinkimų kodekso projektui parengti sudarymo“. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-08-04]. <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=442772>.
68. Lietuvos Respublikos Seimo valdybos 2013 m. liepos 31 d. sprendimas Nr. SV-S-318 „Dėl Seimo valdybos 2013 m. vasario 6 d. sprendimo Nr. SV-S-68 „Dėl darbo grupės Lietuvos Respublikos rinkimų kodekso projektui parengti sudarymo“ pakeitimo“. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-08-04]. <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=454310>.

II. Tarptautiniai ir Europos Sąjungos teisės aktai

69. Convention on the Political Rights of Women (concluded at New York, 31 March 1953, entered into force 7 July 1954). 193 UNTS 135.
70. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (concluded at Rome, 4 November 1950, entered into force 3 September 1953). ETS 5; 213 UNTS 221 (ECHR).
71. Europos konvencija dėl pilietybės. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-08-10]. <<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/166.htm>>.
72. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija. [2012] OL, C 326/02.
73. Europos Sąjungos sutarties suvestinė redakcija. [2012] OL, C 326/01.
74. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 40-987.
75. Jungtinių Tautų konvencija dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 21-549.
76. Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencija. *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 71-3561.
77. Protocol (No. 1) to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (concluded at Paris 20 March 1952, entered into force 18 May 1954). 213 UNTS 262; ETS 9.
78. Protocol (No. 11) to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (concluded at Strasbourg, 11 May 1994, not entered into force as of 1 January 1995). ETS No. 146; 33 ILM 943 (1994).

79. Tarptautinė konvencija dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo. *Valstybės žinios*. 1998, Nr. 108-2957.
80. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 77-3288.
81. Vienos konvencija dėl tarptautinių sutarčių teisės. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 13-480.
82. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 68-2497.
83. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolu Nr. 11, su papildomais protokolais Nr. 1, 4, 6 ir 7. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 96-3016.
84. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolais Nr. 11 ir Nr. 14. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 156-7390.

III. Lietuvos XX a. pradžios Konstitucijos

85. Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatiniai dėsniai (Valstybės Tarybos priimti 1918 m. lapkričio 2 d.). Maksimatis, M. *Lietuvos valstybės konstitucijų istorija*. Vilnius: Justitia, 2005, p. 323–325.
86. Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatiniai dėsniai (trečiuoju skaitymu Lietuvos Valstybės Tarybos priimti 1919 m. balandžio 4 d.). Maksimatis, M. *Lietuvos valstybės konstitucijų istorija*. Vilnius: Justitia, 2005, p. 329–331.
87. 1922 metų Lietuvos Valstybės Konstitucija. Maksimatis, M. *Lietuvos valstybės konstitucijų istorija*. Vilnius: Justitia, 2005, p. 336–348.
88. 1928 metų Lietuvos Valstybės Konstitucija. Maksimatis, M. *Lietuvos valstybės konstitucijų istorija*. Vilnius: Justitia, 2005, p. 349–360.
89. 1938 metų Lietuvos Konstitucija. Maksimatis, M. *Lietuvos valstybės konstitucijų istorija*. Vilnius: Justitia, 2005, p. 361–379.

IV. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo išvados, nutarimai, sprendimai ir Konstitucinio Teismo teisėjų atskirosios nuomonės

90. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. lapkričio 10 d. išvada „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo ir Lietuvos Respublikos Prezidentės paklausimų, ar per 2012 m. Lietuvos Respublikos Seimo rinkimus nebuvo pažeistas Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymas“ (bylos Nr. 15/2012-16/2012). *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 131-6607.
91. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. spalio 26 d. išvada „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidentės paklausimo, ar per 2012 m. Lietuvos Respublikos Seimo rinkimus nebuvo pažeistas Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymas (bylos Nr. 14/2012). *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 125-6285.
92. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. spalio 27 d. išvada „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo nario Lino Karaliaus, kuriam pradėta apkaltos byla, ir Lietuvos Respublikos Seimo nario Aleksandro Sacharuko, kuriam pradėta apkaltos byla, veiksmų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (bylos Nr. 32/2010-33/2010). *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 128-6545.
93. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. lapkričio 7 d. išvada. „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento 2008 m. lapkričio 5 d. dekretu Nr. 1K-1564 išdėstyto paklausimo, ar per 2008 metų Lietuvos Respublikos Seimo rinkimus nebuvo pažeistas Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymas“ (bylos Nr. 32/08). *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 130-4992.
94. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. lapkričio 5 d. išvada „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento paklausimo, ar per 2004 m. Lietuvos Respublikos Seimo rinkimus nebuvo pažeistas Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymas“ (bylos Nr. 42/04). *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 163-5955.

95. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 31 d. išvada „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento Rolando Pakso, kuriam pradėta apkaltos byla, veiksmy atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (bylos Nr. 14/04). *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 49-1600.
96. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. lapkričio 23 d. išvada „Dėl Respublikos Prezidento paklausimų, ar per Seimo narių rinkimus nebuvo pažeistas Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymas“ (bylos Nr. 15/96). *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 114-2644.
97. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. sausio 24 d. išvada „Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 4, 5, 9, 14 straipsnių ir jos Ketvirtojo protokolo 2 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (bylos Nr. 22/94). *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 9-199.
98. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. vasario 15 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos 2009 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo, Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto 2009 metų rodiklių patvirtinimo, Lietuvos Respublikos 2009 metų privalomojo sveikatos draudimo fondo biudžeto rodiklių patvirtinimo įstatymų, su jais susijusių kai kurių įstatymų ir kitų teisės aktų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (bylos Nr. 28/2009). *Valstybės žinios*. 2013, Nr. 19-938.
99. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 2 straipsnio 5 dalies (2012 m. kovo 22 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (bylos Nr. 8/2012). *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 105-5330.
100. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjo G. Mesonio atskiroji nuomonė dėl Konstitucinio Teismo 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 2 straipsnio 5 dalies (2012 m. kovo 22 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-03-27]. <<http://www.lrkt.lt/Dokumentai2012.html>>.
101. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjo E. Šileikio atskiroji nuomonė dėl Konstitucinio Teismo 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 2 straipsnio 5 dalies (2012 m. kovo 22 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-03-27]. <<http://www.lrkt.lt/Dokumentai2012.html>>.
102. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. birželio 29 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos pensijų sistemos reformos įstatymo, jo pakeitimo ir papildymo įstatymų nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (bylos Nr. 39/2009-40/2009-46/2009-48/2009-51/2009-10/2010-23/2010-137/2010-7/2011-38/2011). *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 78-4063.
103. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. kovo 29 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo, Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo, Lietuvos Respublikos rinkimų į Europos Parlamentą įstatymo, Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo, Lietuvos Respublikos politinių partijų ir politinių kampanijų finansavimo bei finansavimo kontrolės įstatymo kai kurių nuostatų, kuriomis reguliuojami su rinkimų užstato sumokėjimu, kandidatų deklaracijų pateikimu, rinkimų slenkščio pasiekimu, sutarties su politinės kampanijos išdininku sudarymu ir valstybės biudžeto lėšų politinėms partijoms paskirstymu susiję santykiai, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (bylos Nr. 21/2010-30/2010). *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 40-1973.

104. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. vasario 6 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos teisės aktų nuostatų, kuriomis reguliuojamas pensijų perskaičiavimas ir mokėjimas valstybėje susidarius itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (bylos Nr. 46/2010-47/2010-48/2010-49/2010-51/2010-52/2010-70/2010-77/2010-82/2010-83/2010-84/2010-85/2010-86/2010-87/2010-94/2010-100/2010-101/2010-109/2010-114/2010-123/2010-124/2010-128/2010-129/2010-133/2010-134/2010-142/2010-143/2010-1/2011-2/2011-5/2011-8/2011-16/2011-21/2011-23/2011-25/2011-29/2011-32/2011-37/2011-39/2011). *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 109-5528.
105. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. gruodžio 22 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymo (2009 m. balandžio 30 d. redakcija) nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (bylos Nr. 13/2010-140/2010). *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 160-7591.
106. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. lapkričio 17 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo (2010 m. birželio 30 d. redakcija) 89 straipsnio 1 dalies, 90 straipsnio 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (bylos Nr. 14/2011-35/2011). *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 141-6634.
107. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. gegužės 11 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo (2010 m. birželio 30 d. redakcija) 34 straipsnio, 83 straipsnio 2, 3, 4, 5 dalių, Lietuvos Respublikos politinių partijų ir politinių kampanijų finansavimo bei finansavimo kontrolės įstatymo (2010 m. gegužės 18 d. redakcija) 3 straipsnio 2 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (bylos Nr. 136/2010-17/2011-18/2011-19/2011). *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 58-2771.
108. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. vasario 14 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos teisėjų atlyginimų įstatymo (2008 m. lapkričio 6 d. redakcija) 4 straipsnio 2 dalies 2 punkto, 5 straipsnio 1 dalies, 6 straipsnio 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (bylos Nr. 27/2009-29/2009-30/2009-31/2010-53/2010-55/2010). *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 20-967.
109. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. lapkričio 9 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos rinkimų į Europos Parlamentą įstatymo 36 straipsnio (2008 m. gegužės 8 d., 2009 m. vasario 12 d. redakcijos) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (bylos Nr. 26/2009). *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 133-6800.
110. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. rugsėjo 7 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento 2002 m. birželio 14 d. dekreto Nr. 1806 „Dėl Lietuvos Respublikos ir užsienio valstybių piliečių apdovanojimo Lietuvos valstybės ordinais ir medaliais valstybės (Lietuvos Karaliaus Mindaugo karūnavimo) dienos proga“ 1 straipsnio ta apimtimi, kuria Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino ordino Komandoro kryžiumi apdovanojamas Vladimiras Jakuninas, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos ordinų, medalių ir kitų pasižymėjimo ženklų įstatymo nuostatomis“ (bylos Nr. 07/08). *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 106-5466.
111. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. birželio 29 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos teisėjų valstybinių pensijų įstatymo 5, 6 straipsnių, Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymo 3 straipsnio 3 dalies (2009 m. gruodžio 8 d. redakcija), Lietuvos Respublikos socialinių išmokų perskaičiavimo ir mokėjimo laikinojo įstatymo 1 straipsnio 2 dalies 1 punkto, 16 straipsnio 4 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (bylos Nr. 06/2008-18/2008-24/2010). *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 134-6860.

112. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. spalio 1 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 37 straipsnio 1 dalies (2008 m. balandžio 15 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (bylos Nr. 26/08). *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 114-4367.
113. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 24 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 4, 165 straipsnių (2002 m. vasario 28 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (bylos Nr. 26/07). *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 111-4549.
114. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. birželio 27 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymų ir kitų teisės aktų skelbimo ir išgaliojimo tvarkos“ (1993 m. balandžio 6 d. redakcija) ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1994 m. gruodžio 19 d. nutarimo Nr. 1269 „Dėl Kuršių Nerijos nacionalinio parko planavimo schemos (generalinio plano)“ (1994 m. gruodžio 19 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (bylos Nr. 14/06-22/06-27/06-29/06-34/06-35/06-42/06-46/06-52/06-54/06-03/07-11/07). *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 72-2865.
115. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. gegužės 15 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo 57 straipsnio 3 dalies (2000 m. rugsėjo 19 d. redakcija), Lietuvos Respublikos valstybės ir tarnybos paslapčių įstatymo 10 straipsnio 4 dalies (1999 m. lapkričio 25 d. redakcija), 11 straipsnio (1999 m. lapkričio 25 d. redakcija) 1, 2 dalių atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (bylos Nr. 7/04-8/04). *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 54-2097.
116. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. vasario 9 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo 34 straipsnio (2006 m. gruodžio 21 d. redakcija) 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (bylos Nr. 06/07). *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 19-722.
117. Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 13 d. nutarimas „Dėl teisės aktų, reguliuojančių Lietuvos Respublikos pilietybės santykius, nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (bylos Nr. 45/03-36/04). *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 123-4650.
118. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. birželio 6 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 1 straipsnio pavadinimo „Konstitucinis Teismas – teisminė institucija“ ir šio straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucija“ (bylos Nr. 12/06). *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 65-2400.
119. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. balandžio 14 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos savivaldybių administracinės priežiūros įstatymo 3 straipsnio 4 dalies (2002 m. gruodžio 10 d., 2004 m. birželio 8 d. redakcijos), 5 straipsnio 4 dalies (2002 m. gruodžio 10 d. redakcija), 7 straipsnio (2002 m. gruodžio 10 d. redakcija), 8 straipsnio (2002 m. gruodžio 10 d. redakcija), 9 straipsnio (2002 m. gruodžio 10 d. redakcija), 11 straipsnio (2002 m. gruodžio 10 d. redakcija), Lietuvos Respublikos savivaldybių administracinės priežiūros įstatymo pakeitimo įstatymo (2002 m. gruodžio 10 d. redakcija) 2 straipsnio 2 dalies, Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymo 44 straipsnio 1 dalies (2002 m. gruodžio 10 d. redakcija), 62 straipsnio 12 dalies (2000 m. lapkričio 21 d. redakcija), Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. gruodžio 3 d. nutarimo Nr. 1525 „Dėl Vyriausybės atstovo Marijampolės apskrčiai atleidimo“, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. gruodžio 3 d. nutarimo Nr. 1526 „Dėl Vyriausybės atstovo Panevėžio apskrčiai atleidimo“, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. gruodžio 3 d. nutarimo Nr. 1527 „Dėl Vyriausybės atstovo Šiaulių

apskričiai atleidimo“, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. gruodžio 3 d. nutarimo Nr. 1528 „Dėl Vyriausybės atstovo Telšių apskričiai atleidimo“ 1 punkto, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. gruodžio 3 d. nutarimo Nr. 1529 „Dėl Vyriausybės atstovo Vilniaus apskričiai atleidimo“, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. gruodžio 10 d. nutarimo nr. 1578 „Dėl Vyriausybės atstovo Šiaulių apskričiai“ 1 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (bylos Nr. 28/03-28/04). *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 44-1608.

120. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 62 straipsnio 1 dalies 2 punkto, 69 straipsnio 4 dalies (1996 m. liepos 11 d. redakcija), Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 11 straipsnio 3 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 96 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai (bylos Nr. 33/03). *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 36-1292.
121. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos saugomų teritorijų įstatymo, Lietuvos Respublikos miškų įstatymo, Lietuvos Respublikos žemės įstatymo, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. gruodžio 22 d. nutarimu Nr. 1608 „Dėl statybų privačioje žemėje reglamento patvirtinimo“ patvirtinto Statybų privačioje žemėje reglamento nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos saugomų teritorijų įstatymo, Lietuvos Respublikos žemės reformos įstatymo nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijos 47 straipsnio antrojoje dalyje numatyto Žemės sklypų išsigijimo nuosavybėn subjektų, tvarkos, sąlygų ir apribojimų konstitucinio įstatymo (1996 m. birželio 20 d. redakcija) nuostatomis, taip pat dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. gruodžio 22 d. nutarimu Nr. 1608 „Dėl Statybų privačioje žemėje reglamento patvirtinimo“ patvirtinto Statybų privačioje žemėje reglamento 2 punkto atitikties Lietuvos Respublikos miškų įstatymo, Lietuvos Respublikos žemės įstatymo nuostatomis“ (bylos Nr. 17/02-24/02-06/03-22/04). *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 30-1050.
122. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001 m. rugsėjo 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 234 straipsnio 5 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 244 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 407 straipsnio (2003 m. birželio 19 d. redakcija), 408 straipsnio 1 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 412 straipsnio 2 ir 3 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 413 straipsnio 5 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 414 straipsnio 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl pareiškėjo – Šiaulių rajono apylinkės teismo prašymų iširti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 410 straipsnis (2002 m. kovo 14 d. redakcija) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (bylos Nr. 7/03-41/03-40/04-46/04-5/05-7/05-17/05). *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 7-254.
123. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. liepos 8 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl kultūros įstaigų reorganizavimo ir likvidavimo tvarkos“ (1995 m. birželio 13 d. redakcija) ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. lapkričio 28 d. nutarimo Nr. 1320 „Dėl Lietuvos Nepriklausomybės signatarų namų ir Lietuvos menininkų rūmų“ 1, 2.3 ir 2.4 punktų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (bylos Nr. 10/02). *Valstybės žinios*. 2005, Nr. 87-3274.
124. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. sausio 19 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo 86, 87 straipsnių papildymo bei

- pakeitimo ir įstatymo papildymo 88¹ straipsniu įstatymo atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (bylos Nr. 23/2003). *Valstybės žinios*. 2005, Nr. 9-289.
125. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas „Dėl kai kurių teisės aktų, kuriais reguliuojami valstybės tarnybos ir su ja susiję santykiai, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir įstatymams“ (bylos Nr. 51/01-26/02-19/03-22/03-26/03-27/03). *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 181-6708; Nr. 186.
 126. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos prezidento rinkimų įstatymo 1¹ straipsnio (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) ir 2 straipsnio 2 dalies (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (bylos Nr. 24/04). *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 85-3094.
 127. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. balandžio 15 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo statuto 230 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos Respublikos Prezidento 2004 m. kovo 12 d. dekreto Nr. 397 „Dėl siūlymo pradėti apkalto procesą Lietuvos Respublikos Seimo nariui Artūriui Paulauskui“ atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (bylos Nr. 17/04). *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 56-1948.
 128. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento 2003 m. balandžio 11 d. dekreto Nr. 40 „Dėl Lietuvos Respublikos pilietybės suteikimo išimties tvarka“ ta apimtimi, kuria nustatyta, kad Lietuvos Respublikos pilietybė išimties tvarka suteikiama Jurij Borisov, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymo 16 straipsnio 1 daliai“ (bylos Nr. 40/03). *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 124-5643.
 129. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. liepos 4 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos vidaus reikalų, Specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos, prokuratūros, Kalėjų departamento, jam pavaldžių įstaigų bei valstybės įmonių pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo 11 straipsnio 2 dalies (2000 m. gruodžio 21 d. redakcija) ir 13 straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, taip pat dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. sausio 20 d. nutarimu Nr. 83 patvirtintų Vidaus reikalų, Specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos, prokuratūros, Kalėjų departamento, jam pavaldžių įstaigų bei valstybės įmonių pareigūnų ir karių valstybinių pensijų skyrimo bei mokėjimo nuostatų 25 punkto 2 pastraipos (2001 m. gegužės 25 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir šių nuostatų 5 punkto atitikties Lietuvos Respublikos vidaus reikalų, Specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos, prokuratūros, Kalėjų departamento, jam pavaldžių įstaigų bei valstybės įmonių pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo 16 straipsnio 4 daliai“ (bylos Nr. 46/2001-48/2001-50/2001-2/2002-6/2002-18/2002). *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 68-3094.
 130. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. gegužės 30 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo 86, 87 straipsnių papildymo bei pakeitimo ir įstatymo papildymo 88¹ straipsniu įstatymo 4 straipsnio 2 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. balandžio 11 d. nutarimo Nr. 457 „Dėl Vilniaus apskrities viršininko atleidimo“ atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai bei Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymų ir kitų teisės aktų skelbimo ir įsigaliojimo tvarkos“ 9 straipsnio 1 daliai“ (bylos Nr. 21/2003). *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 53-2361.
 131. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymo 3 straipsnio 3 dalies (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 3 straipsnio 4 dalies (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 5 straipsnio 1 dalies 2 punkto (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 18 straipsnio 1 dalies (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 19 straipsnio

- 1 dalies 2, 3, 4, 8, 15 punktų (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 21 straipsnio 1 dalies 1, 5, 7, 9, 12, 15, 16, 17, 18 punktų (2000 m. spalio 12 d. redakcija), šios dalies 6 punkto (2000 m. spalio 12 d. ir 2001 m. rugsėjo 25 d. redakcijos) ir šios dalies 14 punkto (2000 m. spalio 12 d. ir 2001 m. lapkričio 8 d. redakcijos), taip pat dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos 119 straipsnio pakeitimo įstatymo taikymo tvarkos konstitucinio įstatymo, Lietuvos Respublikos Konstitucijos 119 straipsnio pakeitimo įstatymo taikymo tvarkos konstitucinio įstatymo įrašymo į konstitucinių įstatymų sąrašą įstatymo atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (bylos Nr. 49/2000). *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 19-828.
132. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. spalio 23 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 8 straipsnio ir 14 straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (bylos Nr. 36/2000). *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 104-4675.
133. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. rugsėjo 19 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos telekomunikacijų įstatymo (2000 m. liepos 11 d. redakcija) 27 straipsnio 2 dalies, Lietuvos Respublikos telekomunikacijų įstatymo 27 straipsnio pakeitimo įstatymo 2 straipsnio 1 dalies, Lietuvos Respublikos telekomunikacijų įstatymo (2002 m. liepos 5 d. redakcija) 57 straipsnio 4 dalies, Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo (1997 m. gegužės 22 d. redakcija) 7 straipsnio 3 dalies 4 punkto, Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo (2002 m. birželio 20 d. redakcija) 7 straipsnio 3 dalies 6 punkto, Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 48 straipsnio 1 dalies (1961 m. birželio 26 d. redakcija) ir 75 straipsnio 1 dalies (1975 m. sausio 29 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (bylos Nr. 34/2000-28/01). *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 93-4000.
134. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. sausio 14 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos 2001 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymo (2000 m. gruodžio 19 d. redakcija), Lietuvos Respublikos savivaldybių biudžetų pajamų dydį ir išlyginimą lemiančių rodiklių tvirtinimo 2001, 2002 ir 2003 metams įstatymo ir Lietuvos Respublikos žemės ūkio ekonominių santykių valstybinio reguliavimo įstatymo 16 straipsnio atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (bylos Nr. 25/01). *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 5-186.
135. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos valstybės politikų, teisėjų ir valstybės pareigūnų darbo apmokėjimo įstatymo 4 straipsnio 1 ir 2 dalių, 5 straipsnio 1 ir 3 dalių, 7 straipsnio 3 dalies 1 punkto, 4, 5 ir 6 dalių, šio įstatymo priedėlio II skirsnio, Lietuvos Respublikos 2000 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymo 6 priedėlio, Lietuvos Respublikos 2000 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymo pakeitimo įstatymo 9 straipsnio, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. lapkričio 29 d. nutarimo Nr. 499 „Dėl valstybinės valdžios, valstybės valdymo ir teisėsaugos organų vadovų bei kitų pareigūnų laikinos bandomosios darbo apmokėjimo tvarkos“, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. birželio 24 d. nutarimo Nr. 666 „Dėl Lietuvos Respublikos teismų teisėjų, prokuratūros sistemos ir Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamento pareigūnų bei kitų darbuotojų darbo apmokėjimo“, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 m. gruodžio 28 d. nutarimo Nr. 1494 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. birželio 30 d. nutarimo Nr. 689 „Dėl teisėtarnos, teisėsaugos ir kontrolės institucijų vadovaujančiųjų pareigūnų ir valdininkų darbo apmokėjimo“ dalinio pakeitimo“ atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (bylos Nr. 13/2000-14/2000-20/2000-21/2000-22/2000-25/2000-31/2000-35/2000-39/2000-8/01-31/01). *Valstybės žinios*. 2001, Nr. 62-2276; Nr. 86 (atitaisymas).

136. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. sausio 25 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo statuto 23 straipsnio, 38 straipsnio 2 dalies, 41 straipsnio 5 dalies, 152 straipsnio 5 dalies, 155 straipsnio 4 dalies, 156 straipsnio 5 dalies, 180 straipsnio, 208 straipsnio 4 bei 11 dalių ir 231 straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (bylos Nr. 3/99). *Valstybės žinios*. 2001, Nr. 10-295.
137. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 21 d. nutarimas. „Dėl Lietuvos Respublikos daugiabučių namų savininkų bendrijų įstatymo (1995 m. vasario 21 d. redakcija) 16 straipsnio 1 dalies, 17 straipsnio 1 ir 2 dalių, 19 straipsnio ir šio įstatymo (2000 m. birželio 20 d. redakcija) 27 straipsnio 4 ir 7 dalių, taip pat Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. birželio 15 d. nutarimu Nr. 852 „Dėl Lietuvos Respublikos daugiabučių namų savininkų bendrijų įstatymo įgyvendinimo tvarkos“ patvirtintų tipinių daugiabučių namų savininkų bendrijų įstatų 8 punkto 1, 3 ir 4 pastraipų, 10 punkto 1 pastraipos atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (bylos Nr. 8/99). *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 110-3536.
138. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 6 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 40 straipsnio pripažinimo netekusiu galios ir 251 straipsnio pakeitimo įstatymo 1 ir 2 straipsnių, Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatymo 27 straipsnio 5 dalies, 50 straipsnio 3 ir 9 dalių atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (bylos Nr. 6/99-23/99-5/2000-8/2000). *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 105-3318.
139. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo 2 straipsnio 12 dalies, 7 straipsnio 2 dalies 3 punkto, 11 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 198¹ straipsnio 1 bei 2 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (bylos Nr. 12/99-27/99-29/99-1/2000-2/2000). *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 39-1105.
140. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. kovo 30 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo 1998 m. spalio 6 d. sprendimo atmesti Seimo nutarimo „Dėl specialios tyrimo komisijos sudarymo“ projektą ir Lietuvos Respublikos Seimo 1998 m. spalio 6 d. nutarimo „Dėl Seimo narių grupės 1998 m. rugsėjo 28 d. teikimo „Dėl apkaltos proceso Seimo nariui Audriui Butkevičiui inicijavimui“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos Seimo statuto 24 straipsnio 1 daliai, 238 straipsniui, 239 straipsnio 1 bei 3 dalims, 241 ir 243 straipsniams“ (bylos Nr. 26/98). *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 28-784.
141. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. vasario 23 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. sausio 14 d. nutarimo Nr. 36 „Dėl 1998 metų pavyzdžio banderolių tabako gaminiams ir alkoholiniams gėrimams ženklinti įvedimo“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos įmonių įstatymo 8 straipsnio 1 daliai ir 12 straipsnio 1 daliai“ (bylos Nr. 21/98-6/99). *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 17-419.
142. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gegužės 11 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo statuto 259 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (bylos Nr. 3/99-5/99). *Valstybės žinios*. 1999, Nr. 42-1345.
143. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. lapkričio 11 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 38 straipsnio 4 dalies ir Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo 36 straipsnio 4 dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (bylos Nr. 17/97). *Valstybės žinios*. 1998, Nr. 100-2791.
144. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. spalio 17 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių“ 7 straipsnio

- ketvirtosios dalies ir 12 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (bylos Nr. Nr. 8/95). *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 86-1949.
145. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. liepos 7 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo 1993 m. kovo 25 d. nutarimo „Dėl Vyriausiosios rinkimų komisijos sudarymo“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (bylos Nr. 14/93). *Valstybės žinios*. 1994, Nr. 53-1022.
 146. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. birželio 30 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo 1993 m. kovo 23 d. nutarimo „Dėl kai kurių Vyriausiosios rinkimų komisijos narių atsisakymo vykdyti Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymą, Lietuvos Aukščiausiajam Teismui panaikinus neteisėtus Vyriausiosios rinkimų komisijos nutarimus“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (bylos Nr. 13/93). *Valstybės žinios*. 1994, Nr. 51-979.
 147. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. balandžio 13 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo 1993 m. gruodžio 22 d. nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymo įgyvendinimo tvarkos“ 5 punkto pakeitimo“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (bylos Nr. 7/94). *Valstybės žinios*. 1994, Nr. 29-524.
 148. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1993 m. lapkričio 8 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos 1993 m. kovo 16 d. įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo dalinio pakeitimo ir papildymo“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (bylos Nr. 6). *Valstybės žinios*. 1993, Nr. 61-1166.
 149. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. lapkričio 10 d. sprendimas „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento 2008 m. lapkričio 7 d. dekretu Nr. 1K-1575 „Dėl paklausimo Lietuvos Respublikos Konstituciniam Teismui“ išdėstyto paklausimo, ar per 2008 metų Lietuvos Respublikos Seimo narių rinkimus nebuvo pažeistas Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymas“. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 130-4994.
 150. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. lapkričio 8 d. sprendimas „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento 2008 m. lapkričio 6 d. dekretu Nr. 1K-1565 „Dėl paklausimo Lietuvos Respublikos Konstituciniam Teismui“ išdėstyto paklausimo, ar per 2008 metų Lietuvos Respublikos Seimo rinkimus nebuvo pažeistas Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymas“. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 130-4993.
 151. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 21 d. sprendimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. balandžio 4 d. nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo statuto 73 straipsnio 3 dalies (1998 m. gruodžio 22 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ motyvuojamosios dalies II skyriaus 6.3 punkto nuostatos išaiškinimo“ (bylos Nr. 24/05-04/06). *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 127-4849.
 152. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendimas „Dėl teisenos byloje pagal pareiškėjo – Vilniaus miesto 3 apylinkės teismo prašymą ištirti, ar Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 11 straipsnio 3 dalis (2002 m. sausio 24 d. redakcija) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 5 straipsnio 2 daliai, 109 straipsnio 2, 3 dalims, 114 straipsnio 1 daliai, konstituciniam teisinės valstybės principui, ar Lietuvos Respublikos valstybės politikų, teisėjų ir valstybės pareigūnų darbo apmokėjimo įstatymas (2000 m. rugpjūčio 29 d. redakcija su vėlesniais pakeitimais ir papildymais) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 5 straipsniui, 30 straipsnio 1 daliai, 109 straipsnio 2, 3 dalims, 114 straipsnio 1 daliai, konstituciniam teisinės valstybės principui, taip pat ar Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 m. gruodžio 28 d. nutarimo Nr. 1494 „Dėl Lietu-

vos Respublikos Vyriausybės 1997 m. birželio 30 d. nutarimo Nr. 689 „Dėl teisėtvarkos, teisėsaugos ir kontrolės institucijų vadovaujančiųjų pareigūnų ir valdininkų darbo apmokėjimo“ dalinio pakeitimo“ 1 punktą neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 1 straipsniui, 5 straipsnio 1 daliai, 109 straipsnio 2, 3 dalims, 114 straipsnio 1 daliai, konstituciniam teisinės valstybės principui, nutraukimo“ (bylos Nr. 34/03). *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 88-3475; atitaisymas 2006, Nr. 137.

153. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. vasario 13 d. sprendimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. gegužės 30 d. nutarimo išaiškinimo“ (bylos Nr. 21/2003). *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 26-822.
154. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. vasario 11 d. sprendimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimo išaiškinimo“ (bylos Nr. 49/2000). *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 24-740.
155. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. balandžio 7 d. sprendimas „Dėl pareiškėjo – Vilniaus apygardos teismo prašymo ištirti, ar Lietuvos Respublikos Prezidento 2003 m. liepos 22 d. dekretas Nr. 164 „Dėl apylinkių teismų teisėjų, teismų pirmininkų atleidimo“ ta apimtimi, kuria nustatyta, kad Palmira Linkevičienė atleista iš Biržų rajono apylinkės teismo teisėjos ir šio teismo pirmininkės pareigų, savo turiniu ir pagal Lietuvos Respublikos Konstitucijoje nustatytą priėmimo tvarką neprieštarauja Konstitucijai, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos ir Lietuvos Respublikos teismų įstatymo nuostatoms, taip pat ar Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 90 straipsnio 8 dalis neprieštarauja Konstitucijai ir Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos nuostatoms“. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 53-1816.
156. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. balandžio 25 d. sprendimas „Dėl prašymo ištirti, ar Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl kultūros įstaigų reorganizavimo ir likvidavimo tvarkos“ (1995 m. birželio 13 d. įstatymo Nr. I-947 redakcija) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 120 straipsnio 2 daliai, Europos vietos savivaldos chartijos 3 straipsnio 1 daliai, 4 straipsnio 2 ir 5 dalims, 6 straipsnio 1 daliai, taip pat ar Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. lapkričio 28 d. nutarimo Nr. 1320 „Dėl Lietuvos nepriklausomybės signatarų namų ir Lietuvos menininkų rūmų“ 2.4 punktą neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 120 straipsnio 2 daliai, Europos vietos savivaldos chartijos 3 straipsnio 1 daliai, 4 straipsnio 2 ir 5 dalims, 6 straipsnio 1 daliai, Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymo 4 straipsnio 1 dalies 4 punktui ir 6 straipsnio 1 dalies 13 punktui“. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 44-1679.
157. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. liepos 11 d. sprendimas „Dėl bylos „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo 10 ir 11 straipsnių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ nutraukimo“ (bylos Nr. 5/94). *Valstybės žinios*. 1994, Nr. 54-1033.

V. Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika

158. *Abil v. Azerbaijan*, no. 16511/06, ECHR 21 February 2012.
159. *Adamsons v. Latvia*, no. 3669/03, ECHR 24 June 2008.
160. *Ahmed and Others v. the United Kingdom*, no. 22954/93, ECHR 2 September 1998.
161. *Al-Adsani v. the United Kingdom* [GC], no. 35763/97, ECHR 21 November 2001.
162. *Alajos Kiss v. Hungary*, no. 38832/06, ECHR 20 May 2010.
163. *Anchugov and Gladkov v. Russia*, no. 11157/04 and 15162/05, ECHR 4 July 2013.
164. *Artico v. Italy*, no. 6694/74, ECHR 13 May 1980.

165. *Atakishi v. Azerbaijan*, no. 18469/06, ECHR 28 February 2012.
166. *Austin and Others v. the United Kingdom* [GC], nos. 39692/09, 40713/09 and 41008/09, ECHR 15 March 2012.
167. *Aziz v. Cyprus*, no. 69949/01, ECHR 22 June 2004.
168. *Aziz v. Cyprus* (dec.), no. 69949/01, ECHR 8 April 2003.
169. *Babenko v. Ukraine* (dec.), no. 43476/98, ECHR 4 May 1999.
170. *Bayatyan v. Armenia* [GC], no. 23459/03, ECHR 7 July 2011.
171. *Benkaddour v. France* (dec.), no. 51685/99, ECHR 18 November 2003.
172. *Bompard v. France* (dec.), no. 44081/02, ECHR 4 April 2006.
173. *Bosphorus Hava Yollari Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi v. Ireland* [GC], no. 45036/98, ECHR 30 June 2005.
174. *Boškoski v. the Former Yugoslav Republic of Macedonia* (dec.), no. 11676/04, ECHR 2 September 2004.
175. *Bowman v. United Kingdom* [GC], no 24839/94, ECHR 19 February 1998.
176. *Campagno v. Italy*, no. 77955/01, ECHR 23 March 2006.
177. *Chassagnou and Others v. France* [GC], nos. 25088/94, 28331/95 and 28443/95, ECHR 29 April 1999.
178. *Cherepkov v. Russia* (dec.), no. 51501/99, ECHR 25 January 2000.
179. *Christian Democratic People's Party v. Moldova*, no. 28793/02, ECHR 14 February 2006.
180. *Çiloğlu and Others v. Turkey*, no. 73333/01, ECHR 6 March 2007.
181. *Demir and Baykara v. Turkey* [GC], no. 34503/97, ECHR 12 November 2008.
182. *Doyle v. the United Kingdom* (dec.), no. 30158/06, ECHR 6 February 2007.
183. *Druzenko and Others v. Ukraine* (dec.), nos. 17674/02 and 39081/02, ECHR 15 January 2007.
184. *Erel and Damdelen v. Cyprus* (dec.), no. 39973/07, ECHR 14 December 2010.
185. *Farrugia Migneco v. Malta* (dec.), no. 61473/00, ECHR 12 April 2001.
186. *Federacion Nacionalista Canaria v. Spain* (dec.), no. 56618/00, ECHR 7 June 2001.
187. *Ferrazzini v. Italy* [GC], no. 44759/98, 12 July 2001.
188. *Freedom and Democracy Party (Özdep) v. Turkey* [GC], no. 23885/94, ECHR 8 December 1999.
189. *Frodl v. Austria*, no. 20201/04, ECHR 8 April 2010.
190. *Frodl v. Austria* (dec.), no. 20201/04, ECHR 8 January 2009.
191. *Gakiyev and Gakiyeva v. Russia*, no. 3179/05, ECHR 23 April 2009.
192. *Gitonas and Others v. Greece*, nos. 18747/91, 19376/92, 19379/92, ECHR 1 July 1997.
193. *Glor v. Switzerland*, no. 13444/04, ECHR 30 April 2009.
194. *Gorzdra v. Moldova* (dec.), no. 53180/99, ECHR 2 July 2002.
195. *Gorzelik and Others v. Poland*, no. 44158/98, ECHR 20 December 2001.
196. *Gorzelik and Others v. Poland* [GC], no. 44158/98, ECHR 17 February 2004.
197. *Greens and M. T. v. the United Kingdom*, nos. 60041/08 and 60054/08, ECHR 23 November 2010.
198. *Grosaru v. Romania*, no. 78039/01, ECHR 2 March 2010.
199. *Guliyev v. Azerbaijan* (dec.), no. 35584/02, ECHR 27 May 2004.
200. *Hajili v. Azerbaijan*, no. 6984/06, ECHR 10 January 2012.

201. *Hilbe v. Liechtenstein* (dec.), no. 31981/96, ECHR 7 September 1999.
202. *Hirsi Jamaa and Others v. Italy* [GC], no. 27765/09, ECHR 23 February 2012.
203. *Hirst v. the United Kingdom (No. 2)* [GC], no. 74025/01, ECHR 6 October 2005.
204. *Hirst v. the United Kingdom (No. 2)*, no. 74025/01, ECHR 30 March 2004.
205. *Hirst v. the United Kingdom* (dec.), no. 74025/01, ECHR 8 July 2003.
206. *Holovaty v. Ukraine* (dec.), no. 43239/98, ECHR 16 March 2000.
207. *Informationsverein Lentia and Others v. Austria*, no. 13914/88; 15041/89; 15717/89; 15779/89; 17207/90, ECHR 24 November 1993.
208. *Yumak and Sadak v. Turkey* [GC], no. 10226/03, ECHR 8 July 2008.
209. *Yumak and Sadak v. Turkey*, no. 10226/03, ECHR 30 January 2007.
210. *Johnston and Others v. Ireland*, no. 9697/82, ECHR 18 December 1986.
211. *Kerimli and Alibeyli v. Azerbaijan*, nos. 18475/06 and 22444/06, ECHR 10 January 2012.
212. *Kerimova v. Azerbaijan*, no. 20799/06, ECHR 30 September 2010.
213. *Khanhuseyn Aliyev v. Azerbaijan*, no. 19554/06, ECHR 21 February 2012.
214. *Kiliçgedik and Others v. Turkey*, nos. 4517/04, 4527/04, 4985/04, 4999/04, 5115/04, 5333/04, 5340/04, 5343/04, 6434/04, 10467/04 and 43956/04, ECHR 14 December 2010.
215. *Kolomoitsev-Rybalka and Others v. Ukraine, Kolomoitsev-Rybalka v. Ukraine* (dec.), nos. 39808/02 and 11632/03, ECHR 30 August 2011.
216. *Kovach v. Ukraine*, no. 39424/02, ECHR 7 February 2008.
217. *Krasnov and Skuratov v. Russia*, nos. 17864/04 and 21396/04, ECHR 19 July 2007.
218. *Krasnov and Skuratov v. Russia* (dec.), nos. 17864/04 and 21396/04, ECHR 23 March 2006.
219. *Krasnov and Skuratov v. Russia* (dec.), nos. 17864/04 and 21396/04, ECHR 14 December 2004.
220. *Kress v. France* [GC], no. 39594/98, ECHR 7 June 2001.
221. *Krivobokov v. Ukraine* (dec.), no. 38707/04, ECHR 19 February 2013.
222. *Labita v. Italy* [GC], no. 26772/95, ECHR 6 April 2000.
223. *Lella v. Finland* (dec.), no. 51975/99, ECHR 15 October 2002.
224. *Lingens v. Austria*, no. 9815/82, ECHR 8 July 1986.
225. *Lithgow and Others v. the United Kingdom* [GC], nos. 9006/80, 9262/81, 9263/81, 9265/81, 9266/81, 9313/81, 9405/81, ECHR 8 July 1986.
226. *Lykourazos v. Greece*, no. 33554/03, ECHR 15 June 2006.
227. *Makuc and Other v. Slovenia* (dec.), no. 26828/06, ECHR 31 May 2007.
228. *Mammadov v. Azerbaijan (No. 2)*, no. 4641/06, ECHR 10 January 2012.
229. *Mathieu-Mohin and Clerfayt v. Belgium*, no. 9267/81, ECHR 2 March 1987.
230. *Matthews v. the United Kingdom* [GC], no. 24833/94, ECHR 18 February 1999.
231. *McGuinness v. the United Kingdom* (dec.), no. 39511/98, ECHR 8 June 1999.
232. *McClean and Cole v. United Kingdom* (dec.), nos. 12626/13 and 2522/12, ECHR 26 June 2013.
233. *Melnichenko v. Ukraine*, no. 17707/02, ECHR 19 October 2004.
234. *Melnichenko v. Ukraine* (dec.), no. 17707/02, ECHR 4 November 2003.
235. *Mółka v. Poland* (dec.), no. 56550/00, ECHR 11 April 2006.
236. *Namat Aliyev v. Azerbaijan*, no. 18705/06, ECHR 8 April 2010.

237. *Niedźwiedz v. Poland* (dec), no. 1345/06, ECHR 11 March 2008.
238. *Norris v. Ireland*, no. 10581/83, ECHR 26 October 1988.
239. *Orujov v. Azerbaijan*, no. 4508/06, ECHR 26 July 2011.
240. *Paksas v. Lithuania* [GC], no. 34932/04, ECHR 6 January 2011.
241. *Parti Nationaliste Basque – Organisation Régionale D'iparralde v. France*, no. 71251/01, ECHR 7 June 2007.
242. *Partija „Jaunie Demokrāti“ et Partija „Mūsu Zeme“ c. Lettonie* (déc.), nos. 10547/07 et 34049/07, CEDH 29 Novembre 2007.
243. *Paschalidis, Koutmeridis et Zaharakis c. Grèce*, nos. 27863/05, 28422/05 et 28028/05, CEDH 10 Avril 2008.
244. *Petkov and Others v. Bulgaria*, nos. 77568/01, 178/02 and 505/02, ECHR 11 June 2009.
245. *Podkolzina v. Latvia*, no. 46726/99, ECHR 9 July 2002.
246. *Py v. France*, no. 66289/01, ECHR 11 January 2005.
247. *Refah Partisi (the Welfare Party) and Others v. Turkey* [GC], nos. 41340/98, 41342/98, 41343/98 and 41344/98, ECHR 13 February 2003.
248. *Rekvényi v. Hungary* [GC], no. 25390/94, ECHR 20 May 1999.
249. *Rotaru v. Romania* [GC], no. 28341/95, ECHR 4 May 2000.
250. *Russian Conservative Party of Entrepreneurs and Others v. Russia*, nos. 55066/00 and 55638/00, ECHR 11 January 2007.
251. *Russian Conservative Party of Entrepreneurs, Aleksandr Zhukov and Viktor Vasilyev v. Russia* (dec.), nos. 55066/00 and 55638/00, ECHR 18 March 2004.
252. *Sadak and Others v. Turkey* (No. 2), nos. 25144/94, 26149/95 to 26154/95, 27100/95 and 27101/95), ECHR 11 June 2002.
253. *Saadi v. the United Kingdom* [GC], no. 13229/03, ECHR 29 January 2008.
254. *Salleras Llinares v. Spain* (dec.), no 52226/99, ECHR 12 October 2000.
255. *Santoro v. Italy* (dec.), no. 36681/97, ECHR 16 January 2003.
256. *Sarukhanyan v. Armenia*, no. 38978/03, ECHR 27 May 2008.
257. *Scoppola v. Italy* (No.3) [GC], no. 126/05, ECHR 22 May 2012.
258. *Sejdić and Finci v. Bosnia and Herzegovina* [GC], nos. 27996/06 and 34836/06, ECHR 22 December 2009.
259. *Sevinger and Eman v. the Netherlands* (dec.), nos. 17173/07 and 17180/07, ECHR 6 September 2007.
260. *Seyidzade v. Azerbaijan*, no. 37700/05, ECHR 3 December 2009.
261. *Shindler v. the United Kingdom*, no. 19840/09, ECHR 7 May 2013.
262. *Sitaropoulos and Giakoumopoulos v. Greece* [GC], no. 42202/07, ECHR 15 March 2012.
263. *Sitaropoulos and Others v. Greece*, no. 42202/07, ECHR 8 July 2010.
264. *Socialist Party and Others v. Turkey* [GC], no. 21237/93, ECHR 25 May 1998.
265. *Söyler v. Turkey*, no. 29411/07, ECHR 17 September 2013.
266. *Stanev v. Bulgaria* [GC], no. 36760/06, ECHR 17 January 2012.
267. *Sukhovetsky v. Ukraine*, no. 13716/02, ECHR 28 March 2006.
268. *Sukhovetsky v. Ukraine* (dec.), no. 13716/02, ECHR 1 February 2005.
269. *Süreker v. Turkey* (No. 1) [GC], no. 26682/95, ECHR 8 July 1999.
270. *Tănase and Chirtoacă v. Moldova*, no. 7/08, ECHR 18 November 2008.

271. *Tănase v. Moldova* [GC], no. 7/08, ECHR 27 April 2010.
272. *The Communist Party of Russia and Others v. Russia*, no. 29400/05, ECHR 19 June 2012.
273. *The Georgian Labour Party v. Georgia*, no. 9103/04, ECHR 8 July 2008.
274. *The Georgian Labour Party v. Georgia* (dec.), no. 9103/04, ECHR 22 May 2007.
275. *The Georgian Labour Party v. Georgia* (dec.), no. 9103/04, ECHR 20 June 2006.
276. *United Communist Party of Turkey and Others v. Turkey* [GC], no. 19392/92, ECHR 30 January 1998.
277. *Vito Sante Santoro v. Italy*, no. 36681/97, ECHR 1 July 2004.
278. *Vitrenko and Others v. Ukraine* (dec), no. 23510/02, ECHR 16 December 2008.
279. *Vogt v. Germany* [GC], no. 17851/91, ECHR 26 September 1995.
280. *Ž. v. Latvia* (dec.), no. 14755/03, ECHR 26 January 2006.
281. *Ždanoka v. Latvia*, no. 58278/00, ECHR 17 June 2004.
282. *Ždanoka v. Latvia* [GC], no. 58278/00, ECHR 16 March 2006.
283. *Xuereb v. Malta* (dec.), no. 52492/99, ECHR 15 June 2000.
284. *Waite and Kennedy v. Germany* [GC], no. 26083/94, ECHR 18 February 1999.
285. *Witold Litwa v. Poland*, no. 26629/95, ECHR 4 April 2000.

VI. Europos Žmogaus Teisių Komisijos sprendimai

286. *Baškauskaitė v. Lithuania* (dec.), no. 41090/98, European Commission of Human Rights, 21 October 1998.
287. *Timke v. Germany* (dec.), no. 27311/95, European Commission of Human Rights, 11 September 1995.

VII. Mokslinė ir kita specialioji literatūra

288. Andriulis, V., et al. *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002.
289. Androulakis, V. Comparative Analysis of the Bodies in Charge of Electoral Supervision, Especially Judicial Ones – the Situation in Greece. *Supervising Electoral Process. Science and Technique of Democracy*, No. 48. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2010, p. 57–68.
290. Baglaja M. V., et al. *Konstitucionnoe pravo zarubezhnykh stran* [Constitutional Law of Foreign Countries]. 2-e izdanie. Moskva: Norma, 2009.
291. Bazylevas, I., et al. *Žmogaus teisės Lietuvoje: padėties įvertinimas*. Vilnius, 2002.
292. Birmontienė, T.; Jurėnienė, V. The Development of Women's Rights in Lithuania: Striving for Political Equality. *The Struggle for Female Suffrage in Europe: Voting to Become Citizens*. Leiden: Brill, 2012, p. 79–93.
293. Birmontienė, T.; Jurėnienė, V. Development of Women's Rights in Lithuania: Recognition of Women's Political Rights. *Jurisprudencija*. 2009, 2(116): 23–44.
294. Birmontienė, T. Konstitucinės rinkimų doktrinos raida. *Konstitucinė jurisprudencija*. 2011, 3(23): 248–272.
295. Birmontienė, T. Intersection of the Jurisprudences: in Search of Possible Solutions (the European Convention on Human Rights and the Constitutional Doctrine Formulated by the Constitutional Court of the Republic of Lithuania). *Konstitucinė jurisprudencija*. 2011, 1(21): 286–302.
296. Birmontienė, T. Konstitucinė rinkimų doktrina. *Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Latvijos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjų X konferencijos „Rinkimų teisės ir kitos*

- konstitucinės jurisprudencijos problemas“, vykusios 2011 09 8–9, Klaipėdoje, medžiaga. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2011, p. 12–46.
297. Birmontienė, T. Moterų teisių raida Lietuvoje: konstitucinis pripažinimas, politinio lygia-teisiškumo siekis. *Konstitucinė jurisprudencija*. 2006, 3: 283–297.
 298. Birmontienė, T. Moterų teisių raida Lietuvoje: konstitucinis pripažinimas, politinio lygia-teisiškumo siekis. *Jurisprudencija*. 2006, 12(90): 34–41.
 299. Cameron, I. *An Introduction to the European Convention on Human Rights*. 6th edition. Uppsala: Iustus Förlag, 2011.
 300. Cameron, I. European Court of Human Rights: May 2008–April 2009. *European Public Law*. 2009, 15(4): 467–500.
 301. Cases and Comment. Elections. Matthews v. United Kingdom. *European Human Rights Law Review*. 1999, 4: 441–442.
 302. Christoffersen, J. *Fair Balance: Proportionality, Subsidiarity and Primarity in the European Convention on Human Rights*. Hague: Martinus Nijhoff Publishers, 2009.
 303. Chryssogonos, K.; Stratilatis, C. Limits of Electoral Equality and Political Representation. *European Constitutional Law Review*. 2012, 8: 9–32.
 304. Clayton, R.; Tomlinson, H. *The Law of Human Rights*. Second edition. New York: Oxford University Press, 2009.
 305. Clements, L. J.; Mole, N; Simmons, A. *European Human Rights Taking a Case under the Convention*. Second Edition. London: Sweet & Maxwell, 1999.
 306. Clerfayt, G. The European Electoral Heritage and the Code of Good Practice in Electoral Matters. *European Standards of Electoral Law in Contemporary Constitutionalism. Science and Technique of Democracy*, No. 39. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2005, p. 29–35.
 307. Code of Good Practice in Electoral Matters – Guidelines and Explanatory Report. *Electoral Law*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2008, p. 13–47.
 308. Cremona J. J. The Right to Free Elections in the European Convention on Human Rights. *Selected Papers 1990–2000, Volume 2: Human Rights and Constitutional Studies*. Malta: Publishers Enterprises Group (PEG) LTD, 2002, p. 68–90.
 309. Davis, H. Constitutional Reform in the United Kingdom and the Right to Free and Fair Elections. *European Human Rights Law Review*. 1999, 4: 411–419.
 310. Didžiulis, L. Teisinių santykių stabilumas ir jo užtikrinimo problemos. *Justitia*. 2011, 1(75): 56–74.
 311. Dijk, P., et. al. *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*. Fourth Edition. Antwerpen: Intersentia, 2006.
 312. Drumeva, E. Electoral Systems – European Standards: Particular Aspects and Case Study. *European Standards of Electoral Law in Contemporary Constitutionalism. Science and Technique of Democracy*, No. 39. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2005, p. 47–73.
 313. Emilianides A. C. Do Minimum Age Requirements Violate the Right to Stand for Election under the European Convention on Human Rights. *European Human Rights Law Review*. 2009, 5: 670–683.
 314. Foster, S. Prisoners and the Right to Vote – the Decision in *Hirst v. United Kingdom (No. 2)*. *European Human Rights Law Review*. 2004, 4: 436–445.
 315. Garlicki, L. Cooperation of Courts: the Role of Supranational Jurisdiction in Europe. *International Journal of Constitutional Law*. 2008, 6(3-4): 509–529.

316. Garrone, P. Electoral Disputes – Substantive Aspects. *Supervising Electoral Process. Science and Technique of Democracy*, No. 48. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2010, p. 17–27.
317. Gomien, D. *Trumpas Europos žmogaus teisių konvencijos vadovas*. Vilnius: Europos Tarybos informacijos ir dokumentacijos centras, 1995.
318. Gordon, R.; Ward, T.; Eicke, T. *The Strasbourg Case Law: Leading Cases from the European Human Rights Reports*. London: Sweet & Maxwell, 2001.
319. Hillgruber, C.; Jestaedt, M. *The European Convention on Human Rights and the Protection of National Minorities*. Germany: Verlag Wissenschaft und Politik, 1994.
320. Hoogers, H. G. The Boundaries of the Right to be Elected under Article 3 of the First Protocol to the European Convention on Human Rights. Judgment of 16 March 2006, *Ždanoka v. Latvia*, Application No. 58278/00. *European Constitutional Law Review*. 2007, 3 (2): 307–323.
321. Jarašiūnas, E. Oficialios konstitucinės doktrinos koregavimo problemos. *Jurisprudencija*. 2009, 1(115): 39–70.
322. Jarašiūnas, E. La Cour Constitutionnelle de la République de Lituanie et la Protection des Fondements Constitutionnels de l'institut des Élections Démocratiques. *Jurisprudencija*. 2007, 4(94): 7–14.
323. Jarašiūnas, E. Lietuvos Respublikos 1992 m. Konstitucija: nuo pagrindinio įstatymo iki aukščiausiosios teisės. *Lietuvos konstitucinė teisė: raida, institucijos, teisių apsauga, savi-valda*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2007, p. 96–133.
324. Jarašiūnas, E. Jurisprudencinė konstitucija. *Jurisprudencija*. 2006, 12(90): 24–33.
325. Jarašiūnas, E. Konstitucinė justicija ir demokratija: keletas sąveikos problemų. *Jurisprudencija*. 2005, 64(65): 74–83.
326. Jarašiūnas, E. Aukščiausiasioji ir ordinarinė teisė: požiūrio į Konstituciją pokyčiai. *Jurisprudencija*. 2002, 33(25): 30–41.
327. Jarašiūnas, E. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija Konstitucinio Teismo praktikoje. Konferencijos „Teisės reforma Lietuvoje ir Lenkijoje ir Europos žmogaus teisių konvencija“, skirtos teisės reformos Lietuvoje ir Lenkijoje ir Europos žmogaus teisių konvencijos įgyvendinimo problemoms aptarti, vykusios 1998 m. spalio 2–3 d., Vilniuje, mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 1999, p. 119–138.
328. Jarašiūnas, E. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija ir konstitucinė justicija. *Lietuvos narystė Europos Sąjungoje*. Vilnius: Europos Tarybos informacijos ir dokumentacijos centras, 1999, p. 84–100.
329. Jarukaitis, I. Europos žmogaus teisių konvencija ir Europos Sąjungos teisė: požiūrių konvergencija Baltijos valstybių teismų praktikoje. *Žmogus, teisinė valstybė ir administracinė justicija. Mokslo studija, skirta Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo dešimtmečiui*. Vilnius: Lodvila, 2012, p. 156–195.
330. Kälin, W.; Künzli, J. *The Law of International Human Rights Protection*. Oxford: Oxford University Press, 2009.
331. Katuoka, S. Teisė rinkti ir teismų praktika. *Žmogus, teisinė valstybė ir administracinė justicija. Mokslo studija, skirta Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo dešimtmečiui*. Vilnius: „Lodvila“, 2012, p. 358–374.
332. Katuoka, S. Rinkimų teisės principai [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-06-30]. <http://www.vrk.lt/dynamic/files/1664/katuoka_rinkimu_principai.pdf>.

333. Kavalnė, S.; Tilindė, A. Pagrindiniai teisės į laisvus rinkimus principai bei apribojimai Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo ir Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje. *Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo biuletėnis Nr. 23*. Vilnius, 2012, p. 526–541.
334. Kūris, E. Ekstranacionaliniai veiksniai Lietuvos Respublikos Konstituciniam Teismui aiškinant Konstituciją. *Teisė*. 2004, 50: 78–93.
335. Lapinskas, K. Teisės šaltiniai ir konstitucinės priežiūros institucijų baigiamieji aktai. *Konstitucinės priežiūros institucijų baigiamieji aktai*. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2000, p. 42–57.
336. Lardy, H. Article 3, First Protocol: the Right to Free Elections. *Law of the European Convention on Human Rights (Harris, D.; O'Boyle, M.; Warbrick, C.)*. Second edition. New York: Oxford University Press, 2009, p. 711–733.
337. Leonaitė, E. *Proporcingumo principas Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2013.
338. *Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatos 1993–2009*. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2010.
339. Maksimaitis, M.; Miliauskaitė, K.; Šapoka, G. *Valstybės ir teisės problemos lietuvių išeivijos publikacijose (1944–1990)*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011.
340. Maksimaitis, M. Konstitucijų legitimumo problemos tarpukario Lietuvoje. *Konstitucinė jurisprudencija*. 2013, 1 (29): 339–351.
341. Maksimaitis, M. Lietuvos konstitucionalizmo tradicijų formavimasis. *Konstitucinė jurisprudencija*. 2012, 4 (28): 285–292.
342. Maksimaitis, M. Įstatymų konstitucingumas Lietuvos tarpukario konstitucijose ir jo kontrolės problema. *Konstitucinė jurisprudencija*. 2012, 2 (26): 277–287.
343. Maksimaitis, M. Konstitucionalizmo patirties ir tradicijų formavimosi metai. *Konstitucinė jurisprudencija*. 2006, 1: 323–329.
344. Maksimaitis M. *Lietuvos valstybės konstitucijų istorija*. Vilnius: Justitia, 2005.
345. Marcinkutė, L. *Žmogaus teisių ir valstybės suvereniteto dermė Lietuvos nacionalinėje žmogaus teisių politikoje*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (politikos mokslai). Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2012.
346. Mesonis, G. *Valstybės valdymo forma konstitucinėje teisėje: Lietuvos Respublika Vidurio ir Rytų Europos kontekste*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003.
347. Meyer, J. Electoral Rights. *The European System for the Protection of Human Rights* (edited by Macdonald, R. St. J.; Matscher, F.; Petzold, H.). Netherlands: Kluwer Academic Publishers, 1993, p. 553–569.
348. Merrills, J. G.; Robertson, A. H. *Human Rights in Europe: A Study of the European Convention on Human Rights*. Fourth Edition. Manchester: Juris Publishing, 2001.
349. Mikele de Salvia. *Precedenty Evropejskogo Suda po Pravam Cheloveka* [Cases of the European Court of Human Rights]. Sankt-Peterburg: Juridicheskij centr press, 2004.
350. Mowbray, A. European Court of Human Rights: May 2010–April 2011. *European Public Law*. 2011, 17(4): 629–631.
351. Mowbray, A. *Cases and Materials on the European Convention on Human Rights*. Second Edition. New York: Oxford University Press, 2007.
352. Napel H. M. The European Court of Human Rights and Political Rights: the Need for More Guidance. *European Constitutional Law Review*. 2009, 5(3): 464–480.

353. Normantas, A. Rinkimai ir referendumai. *Lietuvos konstitucinė teisė*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002, p. 618–673.
354. Normantas, A. Konstitucijos 34 straipsnis. *Teisės problemos*. 1999, 1–2 (23, 24): 177–182.
355. Nowak, M. *U. N. Covenant on Civil and Political Rights CCPR Commentary*. 2nd revised edition. Kehl am Rhein: N. P. Engel, Publisher, 2005.
356. O’Boyle, M. Electoral Disputes and the ECHR: an Overview. *Human Rights Law Journal*. 2010, Vol. 30 (2009–2010) No. 1–12: 1–12.
357. O’Boyle, M. Electoral Disputes and the ECHR: an Overview. *The Cancellation of Election Results. Science and Technique of Democracy No. 46*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2010, p. 39–55.
358. Paczolay, P. The Impact of International Standards on Electoral Law. *The VIIIth World Congress of IACL, Athens 11–15 June 2007*. p. 1–14.
359. Paraskeva, C. *The Relationship Between the Domestic Implementation of the European Convention on Human Rights and the Ongoing Reforms of the European Court of Human Rights (with a Case Study on Cyprus and Turkey)*. Antwerp: Intersentia, 2010.
360. Pranevičienė, B., Mikalauskaitė-Šostakienė, K. Guarantee of Principles of Legitimate Expectations, Legal Certainty and Legal Security in the Territorial Planning Process. *Jurisprudencija*. 2012, 19(2): 643–656.
361. Report on Electoral Systems – Overview of Available Solutions and Selection Criteria. *Electoral Law*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2008, p. 181–235.
362. Sinkevičius, V. Byla *Paksas prieš Lietuvą* arba mėginimas įveikti Konstitucinio Teismo nutarimą. *Socialinių mokslų studijos*. 2012, 4(1): 193–213.
363. Sinkevičius, V. Kas gali būti renkamas Lietuvos Respublikos Prezidentu: kai kurie teoriniai ir praktiniai konstitucinių reikalavimų aspektai. *Prezidentas valstybinės valdžios institucijų sistemoje*. Vilnius: leidykla MES, 2011, p. 83–111.
364. Sinkevičius, V. Konstitucinio Teismo nutarimų įgyvendinimas įstatymų leidyboje. *Jurisprudencija*. 2011, 18(2): 497–516.
365. Sinkevičius, V. *Parlamento teisės studijos*. Vilnius: UAB „Baltijos kopijos“, 2011.
366. Sinkevičius, V. Šiurkštus Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo pažeidimas – pagrindas nutrūkti Seimo nario įgaliojimams. *Jurisprudencija*. 2009, 1(115): 123–153.
367. Sinkevičius, V. Seimo narių rinkimai: kai kurie teoriniai ir praktiniai rinkimų teisės aspektai. *Jurisprudencija*. 2008, 9(111): 54–65.
368. Sinkevičius, V. Kas gali būti renkamas Seimo nariu: kai kurių reikalavimų sampratos probleminiai aspektai. *Konstitucinė jurisprudencija*. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo biuletenis, 2008, Nr. 3(11): 98–126.
369. Sinkevičius, V. Respublikos Prezidento konstitucinė atsakomybė – pašalinimas iš pareigų apkaltos proceso tvarka. *Prezidentas valstybinės valdžios institucijų sistemoje*. Vilnius: leidykla MES, 2011, p. 215–244.
370. Sinkevičius, V. Lietuvos Respublikos Seimo, kaip Tautos atstovybės, konstitucinė koncepcija. *Lietuvos konstitucinė teisė: raida, institucijos, teisių apsauga, savivalda*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2007, p. 182–213.
371. Stačiokas, S. Žmogaus teisė dalyvauti valdant savo šalį. *Asmens konstitucinės teisės Lietuvoje*. Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 1996, p. 57–64.
372. Staugaitytė, V. Lenkijos Respublikos Konstitucinio Tribunolo nutarimas 2011 m. liepos 20 d., byla K9/11 Rinkimų kodeksas. *Konstitucinė jurisprudencija*. 2012, 1(25): 354–357.

373. Šileikis, E. *Alternatyvi konstitucinė teisė*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003.
374. Tanchev, E. International and European Legal Standards Concerning Principles of Democratic Elections. *European Standards of Electoral Law in Contemporary Constitutionalism. Science and Technique of Democracy*, No. 39. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2005, p. 9–27.
375. Taube, C. Latvia: Political Participation of Linguistic Minorities. *International Journal of Constitutional Law*. 2003, 1(3): 511–515.
376. *The Constitutional Court of the Republic of Lithuania. Selected Decisions Elections 1993–September 2012*. Vilnius: Constitutional Court of the Republic of Lithuania, 2012.
377. Vadapalas, V. Europos žmogaus teisių konvencija Lietuvos Respublikos teisėje. Konferencijos „Teisės reforma Lietuvoje ir Lenkijoje ir Europos žmogaus teisių konvencija“, skirtos teisės reformos Lietuvoje ir Lenkijoje ir Europos žmogaus teisių konvencijos įgyvendinimo problemoms aptarti, vykusios 1998 m. spalio 2–3 d., Vilniuje, mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 1999, p. 66–71.
378. Vaišvila, A. *Teisės teorija*. Trečiasis leidimas. Vilnius: Justitia, 2009.
379. Vaišvila, A. Demokratija ir teisė tapatumo požiūriu. *Jurisprudencija*. 2007, 11(101): 22–32.
380. Vidrinskaitė, S. Rinkimų sistemos specifika ir raida Lietuvoje. *Jurisprudencija*. 2007, 11(101): 42–49.
381. Vinkleris, P. *Lietuvos Respublikos Prezidento statusas ir įgaliojimai*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2002.
382. Žalimas, D. Žmogaus teisių gynimo erdvės. *Žmogus, teisinė valstybė ir administracinė justicija. Mokslo studija, skirta Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo dešimtmečiui*. Vilnius: „Lodvila“, 2012, p. 88–96.
383. Žilinskas, J.; Gailiūtė, D. Review of Judgments of the European Court of Human Rights in Cases against the Republic of Lithuania in 2011. *Jurisprudencija*. 2012, 19(1): 369–390.
384. Žilys, J. Laikininis Pagrindinis Įstatymas Lietuvos Respublikos konstitucinėje sistemoje. *Lietuvos konstitucinė teisė: raida, institucijos, teisių apsauga, savivalda*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2007, p. 28–95.
385. Žilys, J. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas konstitucinėje sistemoje. *Lietuvos konstitucinė teisė: raida, institucijos, teisių apsauga, savivalda*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2007, p. 262–294.
386. Žilys, J. Konstitucijos 33 straipsnis. *Teisės problemos*. 1999, 1-2 (23, 24): 163–176.

VIII. Kiti šaltiniai

387. Lietuvos Respublikos Seimo IX (rudens) sesijos 2012 m. lapkričio 13 d. nenumatyto vakarinio plenarinio posėdžio Nr. 488 stenograma [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-08-06]. <http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=437303>.
388. Lietuvos Respublikos Seimo V (rudens) sesijos 2010 m. lapkričio 11 d. plenarinio posėdžio Nr. 266 stenograma [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-03-29]. <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=385913>.

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

Indrė Pukanasytė

RINKIMŲ TEISĖ LIETUVOS RESPUBLIKOS KONSTITUCINIO
TEISMO IR EUROPOS ŽMOGAUS TEISIŲ TEISMO
JURISPRUDENCIJOJE

Daktaro disertacijos santrauka
Socialiniai mokslai, teisė (01 S)

Vilnius, 2014

Disertacija rengta 2009–2013 metais Mykolo Romerio universitete, Teisės fakultete.

Moksliniai vadovai:

prof. dr. Toma Birmontienė (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S),
2011–2013 metai;

prof. dr. Gediminas Mesonis (Vytauto Didžiojo universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S),
2009–2011 metai.

Mokslinis konsultantas:

prof. dr. Gediminas Mesonis (Vytauto Didžiojo universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S),
2011–2013 metai.

Disertacija ginama Mykolo Romerio universiteto Teisės mokslo krypties taryboje:

Pirmininkas:

prof. dr. Vytautas Sinkevičius (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S).

Nariai:

prof. dr. Armanas Abramavičius (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S);

prof. dr. Saulius Katuoka (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S);

prof. dr. Milda Vainiutė (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S);

prof. dr. Dainius Žalimas (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S).

Oponentai:

prof. habil. dr. Gintaras Švedas (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S);

prof. dr. Juozas Žilys (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S).

Disertacija bus ginama viešame Teisės mokslo krypties tarybos posėdyje 2014 m. balandžio 4 d.
13.00 val. Mykolo Romerio universiteto II-230 auditorijoje.

Adresas: Ateities g. 20, LT-08303, Vilnius, Lietuva.

Disertacijos santrauka išsiųsta 2014 m. kovo 4 d.

Su disertacija galima susipažinti Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo (Gedimino pr. 51,
Vilnius, Lietuva) ir Mykolo Romerio universiteto (Ateities g. 20, Vilnius, Lietuva; Valakupių g. 5,
LT-10101 Vilnius, Lietuva; V.Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas, Lietuva) bibliotekose.

RINKIMŲ TEISĖ LIETUVOS RESPUBLIKOS KONSTITUCINIO TEISMO IR EUROPOS ŽMOGAUS TEISIŲ TEISMO JURISPRUDENCIJOJE

Santrauka

Tiriamoji problema. 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje (pagrindiniame nacionaliniame teisės akte) (toliau ir – Konstitucija) ir Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje (Lietuvos Respublikos ratifikuotoje tarptautinėje sutartyje) (toliau – Konvencija) įtvirtintos rinkimų teisės nuostatos, kurių turi būti laikomasi Lietuvoje vykdomuose rinkimuose į viešosios valdžios institucijas. Aiškinti ir atskleisti Konstitucijoje įtvirtintų rinkimų teisės nuostatų turinį turi teisę tik Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas (toliau – Konstitucinis Teismas), aiškinti ir atskleisti Konvencijoje įtvirtintų rinkimų teisės nuostatų turinį turi teisę tik Europos Žmogaus Teisių Teismas (toliau – EŽTT). Prof. dr. D. Žalimas¹ pažymi, kad preziumuojamas „tarptautinių ir nacionalinių teisės normų suderinamumas“ (tarptautinės ir nacionalinės žmogaus teisių apsaugos erdvių suderinamumo prezumpcija „svarbiausia kalbant apie Konstitucijos ir tarptautinės teisės aktų santykį“). EŽTT 2011 m. sausio 6 d. byloje *Paksas prieš Lietuvą*² priimtam sprendime atsiskleidė EŽTT ir Konstitucinio Teismo³ jurisprudencijų (t. y. nacionalinių ir tarptautinių rinkimų teisės nuostatų) nesuderinamumas vienu rinkimų teisės aspektu, įvyko minėtų teismų jurisprudencijų sandūra. Taigi Konstitucijoje ir Konvencijoje įtvirtinto rinkimų teisinio reguliavimo nesuderinamumas nėra tik teorinė galimybė. Toks nesuderinamumas gali sukelti teisinių problemų, susijusių su tinkamu Lietuvos Respublikos tarptautinių įsipareigojimų vykdymu, Konstitucijoje įtvirtinto teisinio reguliavimo koregavimu. Šiame darbe bus išsamiai tiriamos, analizuojamos Konstitucinio Teismo ir EŽTT jurisprudencijose nagrinėtos rinkimų teisės problemos, atskleisti skirtingi rinkimų teisės aspektai ir įvertintas Konstitucinio Teismo ir EŽTT jurisprudencijų (iš esmės Konstitucijoje ir Konvencijoje įtvirtintų rinkimų teisės nuostatų) suderinamumas.

Darbo aktualumas, naujumas ir tyrimų rezultatų reikšmė. Demokratinėse valstybėse rinkimai yra pagrindinė tautos valios išraiškos forma, tautos suvereniteto, kaip vieno pagrindinių konstitucinių principų, įgyvendinimo forma; per rinkimus įgyvendinamos svarbios politinės teisės: teisė rinkti, teisė būti išrinktam, teisė dalyvauti valdant savo šalį. Rinkimai yra atsakingas politinis procesas, kurio metu yra formuojamos politinės atstovaujamosios institucijos, t. y. institucijos, kurių priimami sprendimai turi lemiamą reikšmę valstybės ir visuomenės gyvenimui, todėl svarbu, kad šis procesas būtų grindžiamas Konstitucijoje ir tarptautiniuose dokumentuose įtvirtintais demokratinėmis rinkimų standartais. Teisės literatūroje pažymima, kad žmogaus teisių srityje vyksta nuolatinis internacionalizavimo procesas; vis daugiau ir daugiau taisyklių, principų ir standartų įtraukiama į

¹ Žalimas, D. Žmogaus teisių gynimo erdvės. *Žmogus, teisinė valstybė ir administracinė justicija. Mokslo studija, skirta Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo dešimtmečiui*. Vilnius: „Lodvila“, 2012, p. 91–94.

² *Paksas v. Lithuania* [GC], no. 34932/04, ECHR 6 January 2011.

³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 85-3094.

tarptautinės teisės dokumentus ir tampa visuotinai saistančiais visame pasaulyje. Rinkimų teisės nėra išimtis. Pasauliniu lygmeniu pagrindiniai tarptautiniai rinkimų teisės standartai yra įtvirtinti Jungtinių Tautų sutartyse, Europos Tarybos lygmeniu – Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje (imant kartu su EŽTT jurisprudencija, kurioje aiškinaamos Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnio nuostatos). Pasirinktos temos aktualumą atskleidžia nemažai veiksnių, iš kurių išskirtinti tokie: Lietuvoje rinkimų klausimu yra aktyviai diskutuojama (nagrinėjamos įvairios rinkimų teisės problemos *inter alia* rinkimų teisės konstitucinės jurisprudencijos problemos); Lietuvos Respublikos Seime sudaryta darbo grupė, kuriai pavesta iki 2015 m. kovo 10 d. parengti Lietuvos Respublikos rinkimų kodekso projektą; Konstitucinis Teismas ir EŽTT per pastaruosius metus nagrinėjo nemažai rinkimų bylų, kuriose sprendė kylančias rinkimų teisės problemas, atitinkamai aiškindami Konstitucijos ir Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje eksplicitiškai ir implicitiškai įtvirtintas rinkimų teisės nuostatas (taigi abiejų šių teismų jurisprudencija rinkimų teisės klausimais yra labai turtinga); EŽTT 2011 m. sausio 6 d. nagrinėjo byloje *Paksas prieš Lietuvą* įvyki EŽTT ir Konstitucinio Teismo jurisprudencijų sandūra, sukėlusį nemažai diskusijų tarp pačių teisininkų. Pažymėtina, kad nagrinėjant rinkimų teisės problemas, ginčus, rengiant teisės aktų projektus ypač aktualus yra demokratiškų rinkimų standartų, atskleistų Konstitucinio Teismo ir EŽTT jurisprudencijose, tinkamo įgyvendinimo tiek teisėkūroje, tiek praktikoje klausimas.

Prof. dr. T. Birmontienės nuomone, „Konstitucinio Teismo doktrina rinkimų klausimais yra labai plati ir daugialypė“ ir „ji gali būti savarankišku mokslinio tyrimo objektu“. Tas pats pasakytina ir apie EŽTT jurisprudenciją rinkimų bylose. Šis disertacinis tyrimas yra pirmasis darbas Lietuvos teisės doktrinoje, kuriame išsamiai, kompleksiskai tiriama, analizuojama Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje, taip pat EŽTT jurisprudencijoje nagrinėtos rinkimų teisės problemos, atskleisti rinkimų teisės aspektai, taip pat atlikta abiejų teismų jurisprudencijų lyginamoji analizė rinkimų teisės klausimais. Disertacijos temos naujumo aspektai atskleisti ir šios santraukos dalyje „Tyrimų apžvalga“, kurioje aptariama, kokie Lietuvos ir užsienio mokslininkai, kokiais aspektais nagrinėjo Konstitucinio Teismo ir EŽTT jurisprudenciją rinkimų bylose, kuo šis disertacinis darbas naujas.

Tyrimo rezultatai galėtų būti naudingi įstatymų leidybos ir kitoms institucijoms tobulinant galiojančius ir rengiant naujus teisės aktus rinkimų teisės srityje, teismams nagrinėjant rinkimų ginčus, rinkimus organizuojančioms ir vykdančioms institucijoms priimant sprendimus dėl rinkimų organizavimo ir vykdymo, taip pat kitiems asmenims, besidomintiems rinkimų teisės klausimais, mokslinės doktrinos vystymui. Tyrimų rezultatai sudarytų geresnes prielaidas užtikrinti Konstitucijoje ir Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje įtvirtintų demokratiškų rinkimų standartų įgyvendinimą tiek kuriant teisę, tiek ją taikant; veiksmingesnį Konstitucinio Teismo suformuotos oficialiosios konstitucinės rinkimų doktrinos įgyvendinimą ir tarptautinių įsipareigojimų, prisiimtų ratifikavus Konvenciją, vykdymą.

Disertacijos tyrimo objektas. Šio disertacinio tyrimo objektas yra rinkimų teisės nuostatos Konstitucinio Teismo ir EŽTT jurisprudencijoje.

Darbo tikslas ir uždaviniai. Disertacinio darbo tikslas – atskleisti, kokios rinkimų teisės nuostatos, rinkimų teisės standartai yra suformuluoti Konstitucinio Teismo ir EŽTT

jurisprudencijoje, aiškinant atitinkamai Konstituciją ir Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnį, įvertinti Konstitucinio Teismo ir EŽTT jurisprudencijų suderinamumą skirtingais rinkimų teisės aspektais.

Disertacinio darbo uždaviniai:

- 1) ištirti Konstitucinio Teismo suformuotą oficialiąją konstitucinę rinkimų doktriną, identifikuoti, kokius rinkimų teisės aspektus Konstitucinis Teismas savo jurisprudencijoje atskleidė, juos išanalizuoti;
- 2) ištirti EŽTT jurisprudenciją, suformuotą rinkimų bylose, nagrinėtose pagal Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnį, identifikuoti, kokius rinkimų teisės aspektus EŽTT savo jurisprudencijoje atskleidė, juos išanalizuoti;
- 3) išanalizuoti ir įvertinti, kokiais rinkimų teisės aspektais Konstitucinio Teismo ir EŽTT jurisprudencijos yra suderinamos;
- 4) išanalizuoti ir įvertinti, dėl kokių rinkimų teisės aspektų Konstitucinio Teismo ir EŽTT jurisprudencijos yra nesuderinamos, kokios priežastys tokį nesuderinamumą lėmė;
- 5) išanalizuoti ir įvertinti dėl kokių rinkimų teisės aspektų galima Konstitucinio Teismo ir EŽTT jurisprudencijų sandūra, kokios priežastys tai lemtų;
- 6) identifikuoti ir įvertinti, ar EŽTT ir kitų valstybių, Konvencijos dalyvių, Konstitucinių Teismų pozicijos rinkimų bylose visada sutampa.

Ginamieji disertacijos teiginiai:

1. Konstitucinis Teismas ir EŽTT, savo jurisprudencijoje atskleiddami demokratiškų rinkimų standartus skirtingais rinkimų teisės aspektais, atlieka svarbų vaidmenį užtikrinant, kad rinkimuose atspindėtų tikroji rinkėjų valia, kuri yra esminė rinkimų rezultatų teisėtumo prielaida.

2. Didžioji dalis Konstitucinio Teismo jurisprudencijos ir EŽTT jurisprudencijos, suformuotos šiems teismams nagrinėjant bylas dėl tokių pačių arba panašių rinkimų teisės klausimų, yra suderinama; šių teismų jurisprudencijų nesuderinamumas yra išimtis.

3. Konstitucijoje įtvirtintas teisinis reguliavimas, pagal kurį rinkimų teisės srityje Konstitucinis Teismas teikia išvadas (ar nebuvo pažeisti rinkimų įstatymai per Respublikos Prezidento ar Seimo narių rinkimus), tačiau galutinį sprendimą šiais klausimais priima Seimas, koreguotinas nustatant tokį konstitucinį teisinį reguliavimą, pagal kurį minėtas funkcijas vykdytų ne dvi institucijos (politinė ir teisminės valdžios) – Seimas ir Konstitucinis Teismas, bet viena institucija (teisminės valdžios) – Konstitucinis Teismas.

Tyrimų apžvalga. Pagrindinis disertacijos tyrimo šaltinis yra Konstitucinio Teismo ir EŽTT baigiamieji aktai, priimti rinkimų teisės srityje. Pažymėtina, kad rinkimų teisės problemos, nagrinėtos minėtų teismų jurisprudencijoje, Lietuvoje disertaciniu lygiu dar nebuvo tirtos. Nemažai Lietuvos teisės mokslininkų analizavo rinkimų teisės problemas, įnešdami svarų indėlį į Lietuvos teisės mokslą: prof. dr. T. Birmontienė, dr. E. Jarašiūnas, prof. dr. S. Katuoka, dr. A. Normantas, prof. dr. V. Sinkevičius, prof. dr. E. Šileikis, dr. S. Vidrinskaitė, dr. P. Vinkleris, prof. dr. J. Žilys. Išanalizavus Lietuvos teisės mokslininkų tyrimus, galima teigti, kad kiekvienas autorius daugiau dėmesio skyrė ir gilinosi į tam tikrus rinkimų teisės aspektus, atskleistus Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje, arba atskiri rinkimų teisės klausimai buvo nagrinėjami pagrindiniu šaltiniu pasirenkant ne Konstitu-

cinio Teismo jurisprudencija, be to, dalies mokslininkų publikacijos išleistos tuo metu, kai Konstitucinio Teismo jurisprudencija nebuvo tokia turtinga rinkimų teisės oficialiosios konstitucinės doktrinos požiūriu kaip šiuo metu. Pažymėtina, kad prof. dr. T. Birmontienė nemažai dėmesio skyrė moterų rinkimų teisių konstitucinio pripažinimo klausimui XX a. pradžios Lietuvos Konstitucijose. Tačiau taip išsamiai skirtingais rinkimų teisės aspektais Konstitucinio Teismo jurisprudencija nebuvo analizuota. Taip pat pažymėtina, kad Lietuvos teisės moksle EŽTT jurisprudencija rinkimų teisės srityje apskritai yra labai mažai nagrinėta. Plačiau EŽTT jurisprudenciją rinkimų teisės srityje tam tikrais aspektais nagrinėjo dr. S. Kavalnė ir A. Tilindė, proporcingumo principo taikymo teisės į laisvus rinkimus kontekste – E. Leonaitė, teisės literatūroje nemažai dėmesio skirta vienam EŽTT sprendimui – būtent 2011 m. sausio 6 d. sprendimui, priimtam byloje *Paksas prieš Lietuvą*.

EŽTT jurisprudencija rinkimų teisės srityje buvo nemažai tyrinėta užsienio šalių autorių: I. Camerono, J. Christofferseno, R. Claytono ir H. Tomlinsono, L. J. Clementso, N. Mole, A. Simmonso, A. C. Emilianideso, S. Fosterio, R. Gordonono, T. Wardo, T. Eicke, C. Hillgruberio ir M. Jestaedto, H. G. Hoogerso, H. Lardy, Jano De Meyerio, J. G. Merrilloso ir A. H. Robertsono, Mikele de Salvios, A. Mowbray, Hans-Martien ten Napel, M. O'Boyle, C. Paraskevos, J. Schokkenbroeko, C. Taube. Nemaža dalis šių autorių nagrinėjo tik tam tikrus EŽTT baigiamuosius aktus, juose atskleistus aspektus (pavyzdžiui, C. Hillgruberis ir M. Jestaedtas, Janas De Meyeris nagrinėjo EŽTT sprendimą, priimtą byloje *Mathieu-Mohin ir Clerfayt prieš Belgiją*; L. J. Clementsas, N. Mole, A. Simmonsas labai nedaug dėmesio skyrė keletui aspektų, atskleistų EŽTT sprendimuose, priimtuose bylose *Mathieu-Mohin ir Clerfayt prieš Belgiją* bei *Gitonas prieš Graikiją*; R. Gordonas, T. Wardas, T. Eicke, taip pat J. G. Merrillasas ir A. H. Robertsonas – EŽTT sprendimams *Mathieu-Mohin ir Clerfayt prieš Belgiją*, *Gitonas prieš Graikiją*, *Ahmed ir kiti prieš Jungtinę Karalystę*, *Matthews prieš Jungtinę Karalystę*; J. Christoffersenas – *Mathieu-Mohin ir Clerfayt prieš Belgiją*, *Ahmed ir kiti prieš Jungtinę Karalystę*, *Sadak ir kiti prieš Turkiją*; C. Paraskeva analizavo EŽTT sprendimą byloje *Aziz prieš Kiprą*; bendrais bruožais kai kuriuos EŽTT sprendimus nagrinėjo ir I. Cameronas; S. Fosteris daug dėmesio skyrė EŽTT sprendimui *Hirst prieš Jungtinę Karalystę (Nr. 2)*; C. Taube – EŽTT sprendimui *Podkolzina prieš Latviją*; H. G. Hoogersas – EŽTT sprendimui *Ždanoka prieš Latviją*; A. C. Emilianidesas, analizuodamas EŽTT jurisprudenciją, ypač gilinosi į vieną aspektą – minimalaus amžiaus reikalavimą teisės būti renkamam atžvilgiu). Gana plačiai EŽTT jurisprudencijoje atskleistus aktyviosios ir pasyviosios rinkimų teisės aspektus nagrinėjo J. Schokkenbroekas, Mikele de Salvia, A. Mowbray, M. O'Boyle, H. Lardy. Tačiau taip išsamiai, tokiu dideliu aspektų skaičiumi EŽTT jurisprudencija minėtų užsienio šalių autorių nebuvo tyrinėta.

Pažymėtina, kad Lietuvos ir užsienio teisės moksle Konstitucinio Teismo jurisprudencija ir EŽTT jurisprudencija rinkimų teisės srityje lyginamuoju aspektu iš esmės nebuvo tyrinėta.

Darbo metodologija. Atliekant tyrimą buvo naudojami šie metodai: dokumentų analizės, analizės, sintezės, sisteminės analizės, lyginamasis, apibendrinamasis, istorinis. Siekiant nuoseklių ir išsamių tyrimo rezultatų, šie metodai buvo derinami tarpusavyje, tai, ar atskleidžiant tam tikrą disertacijoje nagrinėjamą klausimą buvo naudojamas vienas konkretus ar keli metodai, lėmė nagrinėjamo klausimo specifika. *Dokumentų analizės metodas* taikytas analizuojant Konstitucinio Teismo ir EŽTT baigiamuosius aktus, teisės

aktus, Lietuvos ir užsienio valstybių teisės mokslininkų tyrimus, kitą disertaciniam tyrimui aktualią medžiagą. *Analizės ir sintezės metodai* (pažymėtina, kad analizė sąveikoje su sinteze teikia apibendrintų žinių apie reiškinį) naudoti nagrinėjant Konstitucinio Teismo ir EŽTT baigiamuosius aktus ir jų pagrindu nustatant, kokie rinkimų teisės aspektai yra atskleisti minėtų teismų baigiamuosiuose aktuose, kokia yra atskirų rinkimų teisės aspektų (pavyzdžiui, konkretaus rinkimų teisės principo) samprata, turinys. *Sisteminės analizės metodas* taikytas sistemiskai nagrinėjant Konstitucinio Teismo ir EŽTT praktiką, specialiąją literatūrą, ją apibendrinant ir siekiant pateikti sisteminį požiūrį į tiriamą problemą. *Lyginamasis metodas* buvo naudotas lyginant Konstitucinio Teismo ir EŽTT praktiką ir atskleidžiant abiejų teismų praktikos skirtumus ir panašumus nagrinėjant rinkimų teisės problemas. *Apibendrinamasis metodas* naudotas apibendrinant surinktus ir išanalizuotus tyrimo duomenis, formuluojant išvadas, apibendrinant Konstitucinio Teismo ir EŽTT jurisprudenciją konkrečiais rinkimų teisės aspektais. *Istorinis metodas* naudotas analizuojant XX a. pradžios Lietuvos Konstitucijas ir atskleidžiant jose įtvirtintas rinkimų teisės nuostatas.

Disertacijos struktūra. Disertaciją sudaro įvadas, tyrimų apžvalga, darbo metodologija, dėstomoji dalis, išvados, naudotų šaltinių ir literatūros sąrašas. Dėstomąją dalį sudaro penki skyriai.

Pirmajame disertacijos skyriuje „Rinkimų teisė XX a. pradžios Lietuvos Konstitucijoje“ analizuojamas rinkimų teisinis reguliavimas, nustatytas 1918 ir 1919 m. laikinosiose Konstitucijose, taip pat 1922, 1928 ir 1938 m. Konstitucijose. 1922 ir 1928 m. Konstitucijose buvo įtvirtintos rinkimų teisės nuostatos, susijusios su Seimo, Respublikos Prezidento, savivaldybių institucijų rinkimais; 1938 m. Konstitucijoje – su Seimo ir Respublikos Prezidento rinkimais. Lyginant 1922, 1928 ir 1938 m. Konstitucijose nustatytą teisinį reguliavimą, daroma išvada, kad 1922 m. Konstitucijoje buvo įtvirtintas demokratiškiausias rinkimų teisinis reguliavimas, ir atskleidžiama, kokių nuostatų įtvirtinimas 1928 ir 1938 m. Konstitucijose sudarė prielaidas siaurinti aktyviąją ir pasyviąją rinkimų teises Seimo rinkimuose, neįtvirtino pakankamai konstitucinių garantijų, užtikrinančių tinkamą Seimo rinkimų vykdymą.

Antrajame disertacijos skyriuje „Rinkimų teisė Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje“ analizuojama Konstitucinio Teismo suformuota oficialioji konstitucinė rinkimų doktrina. Konstitucinio Teismo jurisprudencijos analizė atskleidė, kad Konstitucinis Teismas oficialiąją konstitucinę rinkimų doktriną formavo šiais pagrindiniais aspektais: rinkimų teisės principų, rinkimų teisių (aktyviosios ir pasyviosios), sąlygų, reikalingų veiksmingam rinkimų teisių įgyvendinimui, rinkimų sistemų, rinkimų komisijų, galutinių rinkimų rezultatų nustatymo. Visi minėti rinkimų teisės aspektai yra detalai išnagrinėti antrajame disertacijos skyriuje, *inter alia* atskleidžiant: kokie Konstitucijoje yra įtvirtinti rinkimų teisės principai, koks jų turinys, reikšmė, kokios nustatytos sąlygos, reikalingos veiksmingam rinkimų teisių įgyvendinimui ir kurios iš jų yra ypač aktualios praktikoje, kokie reikalavimai kyla pasirenkant konkrečią rinkimų sistemą, formuojant rinkimų komisijas ir joms vykdant savo veiklą, kokio pobūdžio aktyviosios ir pasyviosios rinkimų teisių ribojimai gali arba turi būti taikomi.

Trečiajame disertacijos skyriuje „Rinkimų teisė EŽTT jurisprudencijoje“ analizuojama EŽTT jurisprudencija, suformuota rinkimų byloje, nagrinėtose pagal Konvencij-

jos Pirmojo protokolo 3 straipsnį. EŽTT jurisprudencijos analizė atskleidė, kad EŽTT jurisprudenciją rinkimų byloje formavo šiais pagrindiniais aspektais: rinkimų sistemų, institucijų, atsakingų už rinkimų organizavimą, rinkimų teisių (teisės rinkti, teisės būti renkamai ir sąžininguose, demokratiniuose rinkimuose išrinkto asmens teisės būti parlamento nariu), sąlygų reikalingų veiksmingam rinkimų teisių įgyvendinimui, rinkimų rezultatų pripažinimo negaliojančiais, rinkimų teisės principų. Visi minėti rinkimų teisės aspektai yra detaliai išanalizuoti trečiajame disertacijos skyriuje, identifikuojant, kokie reikalavimai iš Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnio kyla valstybėms, Konvencijos dalyvėms, reglamentuojant rinkimų santykius nacionaliniuose teisės aktuose, kokios rinkimų teisės srityje yra valstybių, Konvencijos dalyvių, diskrecijos ribos. Šiame disertacijos skyriuje taip pat nagrinėjama, kokiais šaltiniais remdamasis EŽTT aiškina Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnį.

Ketvirtajame disertacijos skyriuje „EŽTT ir Konstitucinio Teismo jurisprudencijų santykis“, remiantis disertacijos antrajame ir trečiajame skyriuose atliktos analizės rezultatais, lyginama Konstitucinio Teismo ir EŽTT praktika, suformuota rinkimų bylose skirtingais aspektais, ir atskleidžiama: 1) kokiais rinkimų teisės aspektais Konstitucinio Teismo ir EŽTT jurisprudencijos yra suderinamos; 2) dėl kokių rinkimų teisės aspektų šių teismų jurisprudencijos yra nesuderinamos, kokios priežastys tokį nesuderinamumą lėmė; 3) dėl kokių rinkimų teisės aspektų galima šių teismų jurisprudencijų sandūra, kokios priežastys tai lemtų; 4) kokius rinkimų teisės aspektus, aiškindamas Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnį, savo jurisprudencijoje yra atskleidęs EŽTT, dėl kurių savo pozicijos, aiškindamas Konstituciją, nėra išdėstęs Konstitucinis Teismas.

Penktajame disertacijos skyriuje „EŽTT ir valstybių, Konvencijos dalyvių, Konstitucinių Teismų jurisprudencijų santykis EŽTT nagrinėtose rinkimų bylose“ atskleidžiama, kad Lietuva nėra vienintelė valstybė, Konvencijos dalyvė, kurios Konstitucinio Teismo ir EŽTT jurisprudencija susidūrė dėl to, kad Konstitucinis Teismas, aiškindamas Konstitucijoje įtvirtintas rinkimų teisės nuostatas, o EŽTT, aiškindamas Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnį, skirtingai įvertino tą patį rinkimų teisės aspektą. EŽTT baigiamųjų aktų, kuriuose buvo aiškinamos Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje įtvirtintos rinkimų teisės nuostatos, analizė atskleidė, kad ne kartą yra įvykęs EŽTT ir valstybės, Konvencijos dalyvės, Konstitucinio Teismo (ar jo funkcijas vykdančio teismo) jurisprudencijų susidūrimas, kai abiejų teismų pozicijos tuo pačiu rinkimų teisės klausimu buvo skirtingos; taip pat ne kartą EŽTT ir valstybės, Konvencijos dalyvės, Konstitucinio Teismo jurisprudencijos buvo suderinamos, nes abu teismai laikėsi tos pačios pozicijos tuo pačiu rinkimų teisės klausimu. EŽTT ir valstybės, Konvencijos dalyvės, Konstitucinio Teismo (ar jo funkcijas vykdančio teismo) jurisprudencijų sandūros prigimtis, priežastys gali būti skirtingos.

IŠVADOS

1. 1922, 1928 ir 1938 m. Konstitucijose įtvirtinto Seimo rinkimų teisinio reguliavimo analizė leidžia daryti išvadą, kad 1922 m. Konstitucijoje įtvirtintas teisinis reguliavimas nustatė pakankamai veiksmingas konstitucines garantijas Seimo rinkimų demokratiškumui užtikrinti; kiekvienoje vėlesnėje Konstitucijoje buvo įtvirtinta vis daugiau teisės nuostatų, kurios sudarė prielaidas siaurinti rinkimų teisę (tiek aktyviąją, tiek pasyviąją) turinčių asmenų ratą, neįtvirtino pakankamai konstitucinių garantijų, užtikrinančių Seimo rinkimų periodiškumą, demokratiškų Seimo rinkimų vykdymą. 1922 m. Konstitucijoje buvo įtvirtintas demokratiškiausias rinkimų teisinis reguliavimas.

2. Konstitucinis Teismas oficialiąją konstitucinę rinkimų doktriną formavo šiais pagrindiniais aspektais: rinkimų teisės principų, rinkimų teisių (aktyviosios ir pasyviosios), sąlygų, reikalingų veiksmingam rinkimų teisių įgyvendinimui, rinkimų sistemų, rinkimų komisijų, galutinių rinkimų rezultatų nustatymo, kurių svarbiausi *inter alia* išskirtini tokie:

2.1. Konstitucijoje *expressis verbis* įtvirtinti 4 rinkimų teisės principai: visuotinė, lygi, tiesioginė rinkimų teisė, slaptas balsavimas, tačiau iš Konstitucinio Teismo jurisprudencijos matyti, kad Konstitucijoje implicitiškai yra įtvirtinti ir kiti rinkimų teisės principai, kurių baigtinio sąrašo Konstitucinis Teismas nepateikia. Pagrindiniais konstituciniais rinkimų teisės principais, kurių sampratą Konstitucinis Teismas atskleidė plačiausiai, laikytini visuotinės, lygios, tiesioginės, laisvos rinkimų teisės, slapto balsavimo bei rinkimų proceso sąžiningumo ir skaidrumo rinkimų teisės principai. Konstitucinis Teismas rinkimų teisės principų sampratą, atskirus jų turinio elementus atskleidžia kiekvienoje byloje tiek, kiek tai būtina, kad būtų teisingai išspręsta konkreti konstitucinės justicijos byla.

Konstituciniai rinkimų teisės principai svarbūs įgyvendinant tiek aktyviąją, tiek pasyviąją rinkimų teises. Konstituciniai rinkimų teisės principai yra tie kriterijai, kuriais remiantis vertinamas rinkimų demokratiškumas, rinkimų rezultatų teisėtumas, tai, ar politinės atstovaujamosios institucijos suformuotos tinkamai, ar nėra pažeidžiamos konstitucinės asmens teisės rinkti ir būti renkamam, vertinamas teisinio reguliavimo, reglamentuojančio kiekvieną rinkimų etapą, konstitucingumas.

2.2. Konstitucinio Teismo oficialioji konstitucinė aktyviosios rinkimų teisės doktrina yra gana fragmentiška ir negausi. Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje ypač pabrėžiama įstatymų leidėjo pareiga nustatyti teisinį reguliavimą, kuris užtikrintų balsavimo asmeniškumą ir slaptumą, rinkimų proceso sąžiningumo ir skaidrumo principo tinkamą įgyvendinimą, kuris *inter alia* apima draudimą papirkinėti rinkėjus. Už šiurkščius rinkimų pažeidimus dėl rinkėjų papirkinėjimo gali būti taikomos ypač griežtos sankcijos.

2.3. Konstitucinis Teismas atskleidė trijų svarbių pasyviosios rinkimų teisės ribojimų Seimo ir Respublikos Prezidento rinkimuose – dėl pareigų nesuderinamumo, dėl duotos priesaikos ar pasižadėjimo užsienio valstybei, dėl pašalinimo iš pareigų apkaltos proceso tvarka – turinį. Atskleisdamas šių pasyviosios rinkimų teisės ribojimų turinį, Konstitucinis Teismas Konstituciją aiškino siaurindamas asmenų, turinčių pasyviąją rinkimų teisę, ratą. Be to, iš Konstitucinio Teismo suformuotos oficialiosios konstitucinės doktrinos matyti, kad Konstitucija nedraudžia taikyti tokį pasyviosios rinkimų teisės ribojimą, kuris pagal savo pobūdį yra absoliutus, taikomas asmeniui visą jo gyvenimą – pačioje Konstitucijoje implicitiškai yra įtvirtintas pagal savo pobūdį absoliutus pasyviosios rinkimų teisės ribojimas.

2.4. Konstitucinio Teismo baigiamųjų aktų analizė leidžia išskirti keletą sąlygų, būtinų rinkimų teisių veiksmingam įgyvendinimui. Atsižvelgiant į Lietuvos įstatymų leidybos praktiką, ypač aktualiu laikytinas rinkimų teisinio reguliavimo stabilumo reikalavimas. Pareiga užtikrinti rinkimų įstatymuose įtvirtinto teisinio reguliavimo stabilumą prasidėjus rinkimų politinei kampanijai, rinkimų proceso metu kyla iš konstitucinių teisėtų lūkesčių apsaugos, teisinio tikrumo, teisinio saugumo principų, iš konstitucinio teisinės valstybės principo kylančio reikalavimo numatyti tinkamą *vacatio legis*. Valstybės pareiga užtikrinti rinkimų teisinio reguliavimo stabilumą rinkimų proceso metu – tai implicitinė konstitucinė pareiga, kuri suponuoja, kad rinkimų proceso metu rinkimams taikomas rinkimų įstatymuose įtvirtintas teisinis reguliavimas neturi būti keičiamas, rinkimų įstatymų pakeitimai (padaryti rinkimų proceso metu) turėtų galioti tik kitiems rinkimams. Rinkimų įstatymai prasidėjus rinkimų procesui (rinkimų politinei kampanijai) galėtų būti keičiami tik tais atvejais, kai būtinybė juos keisti atsirado prasidėjus rinkimų procesui (rinkimų politinei kampanijai) ar prieš pat jam prasidedant, kai tokius keitimus atlikti yra objektyviai būtina.

3. Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnis taikomas rinkimams į „įstatymų leidybos institucijas“; EŽTT, spręsdamas klausimą, ar atitinkama institucija priskirtina „įstatymų leidybos institucijai“, atsižvelgia ne tik į tokios institucijos turimas įstatymų leidybos galias, bet ir į jos vaidmenį įstatymų leidybos procese. Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje įtvirtintos rinkimų teisės nuostatos šiuo metu taikomos dviejų Lietuvoje vykstančių rinkimų atžvilgiu – Seimo ir Europos Parlamento, netaikomas Lietuvoje vykstantiems Respublikos Prezidento, savivaldybių tarybų rinkimams.

3.1. Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje įtvirtinta valstybių, Konvencijos dalyvių, pozityvi pareiga organizuoti demokratinius rinkimus. EŽTT jurisprudencijoje akcentuojama, kad valstybės, Konvencijos dalyvės, reglamentuodamos rinkimų teisinis santykius, turi plačią diskrecijos laisvę, kuri yra ribojama reikalavimo nepažeisti Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje įtvirtintos svarbios vertybės – žmonių nuomonės išraiškos laisvės rinkimuose.

3.2. EŽTT nelaiko Konvencijos vieninteliu dokumentu, kuriuo remiantis aiškinamos Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje įtvirtintos rinkimų teisės nuostatos – EŽTT, nagrinėdamas rinkimų bylas dėl Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnio pažeidimo ir aiškindamas šį Konvencijos straipsnį, savo argumentaciją (baigiamųjų aktų motyvuojamajose dalyse) sustiprina, duodamas nuorodą į tarptautines ir regionines sutartis, Europos Komisijos „Demokratija per teisę“ (Venecijos komisijos) dokumentus (ypač Geros praktikos rinkimuose kodeksą), Europos Tarybos Parlamentinės Asamblėjos, Europos Tarybos Ministrų komiteto, Europos Tarybos komisijos kovai su rasizmu ir netolerancija dokumentus, valstybių, Europos Tarybos narių, praktiką. Svarbią reikšmę EŽTT priimant sprendimą konkrečioje byloje gali turėti tai, ar tarp valstybių, Konvencijos dalyvių, yra susiformavęs tam tikras demokratinių rinkimų standartas.

3.3. EŽTT jurisprudencijoje atskleidžiama, kad konkrečios rinkimų sistemos pasirinkimas – tai sprendimas, kurį lemia konkrečiai valstybei būdingos istorinės ir politinės aplinkybės.

3.4. Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje eksplacitiškai yra įtvirtinti du demokratinų rinkimų principai: laisva rinkimų teisė ir slaptas balsavimas, tačiau EŽTT jurisprudencijos analizė atskleidžia, kad Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje impli-citiškai yra įtvirtinti ir kiti rinkimų teisės principai: visuotinė, lygi rinkimų teisė, rinkimų

proceso sąžiningumas (sąžiningi rinkimai). Šių rinkimų principų turinys atskleidžiamas EŽTT jurisprudencijoje.

3.5. Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje įtvirtintoms teisei rinkti ir teisei būti renkamam gali būti taikomi apribojimai, nustatyti siekiant teisėto tikslo, proporcingi, neapribojantys šių teisių taip, kad jos taptų neveiksmingos. Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje nėra įtvirtintas baigtinis sąrašas apribojimų, kurie gali (ar turi) būti taikomi teisės rinkti ir teisės būti renkamam atžvilgiu, taip pat nėra nustatytas sąrašas tikslų, kurių siekiant gali būti nustatyti minėtų teisių apribojimai. Teisės rinkti atžvilgiu gali būti taikomi liberalesni reikalavimai nei teisei būti renkamam.

EŽTT jurisprudencijoje išryškėja EŽTT pozicija, orientuota visuotinės rinkimų teisės principo platesnio įgyvendinimo linkme, t. y. kad rinkimų teisės (tiek aktyviają, tiek pasyviają), veiksmingas galimybes jas įgyvendinti turėtų kuo platesnis asmenų ratas. EŽTT jurisprudencijoje akcentuojamas pirmenybės teikimas ne bendro pobūdžio savaiminiam rinkimų teisių ribojimų nustatymui, bet individualaus pobūdžio priemonių taikymui asmenims atžvilgiu, kai atsižvelgiama į su tokiu asmeniu susijusias konkrečias aplinkybes.

EŽTT jurisprudencija atskleidžia, kad aktyviosios ir pasyviosios rinkimų teisių ribojimai pagal savo pobūdį gali būti skirtingi: 1) ribojimai, priartėjantys prie absoliučių (minimalus amžiaus reikalavimas teisei rinkti ir teisei būti renkamam); 2) ribojimai, kuriuos valstybė, Konvencijos dalyvė, turi teisę nustatyti visiems asmenims, kad jie galėtų įgyvendinti teisę rinkti ir (arba) teisę būti renkamam (reikalavimai (taikomi teisėms rinkti ir būti renkamam) turėti šalies, kurioje vyksta rinkimai į nacionalinį parlamentą, pilietybę, gyvenamąją vietą šalyje viduje, teisės būti renkamam ribojimas dėl pareigų nesuderinamumo); 3) teisės rinkti ribojimai, kuriuos valstybė, Konvencijos dalyvė, turi teisę nustatyti tik dalies tam tikrai grupei priklausančių asmenų atžvilgiu, kai turi būti atsižvelgiama į konkrečias su asmeniu susijusias aplinkybes (nuteistų kalėti asmenų, atliekančių laisvės atėmimo bausmę įkalinimo įstaigose, taip pat asmenų, kuriems dėl psichikos negalios skirta dalinė globa, teisės rinkti ribojimas); 4) teisės būti renkamam ribojimai, kurie pagal savo pobūdį yra kintantys, t. y. gali būti taikomi tam tikrą laiką, esant tam tikroms sąlygoms (asmenų, turinčių daugybinę pilietybę, asmenų, pašalintų iš pareigų apkaltos proceso tvarka, asmenų, dalyvavusių organizacijose, kurių veikla buvo nukreipta prieš demokratinę santvarką, teisės būti renkamam ribojimai).

3.6. Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje yra įtvirtintos ir ginamos ne tik teisė rinkti ir būti renkamam, bet ir teisė, jeigu asmuo išrenkamas laisvuose, teisinguose, sąžininguose rinkimuose, būti parlamento nariu. Priimant sprendimus dėl rinkimų rezultatų pripažinimo negaliojančiais svarbiausias veiksnys yra rinkėjų valia, todėl svarbus yra pažeidimų masto ir jų poveikio rinkimų rezultatams įvertinimas. EŽTT jurisprudencijos analizė suponuoja išvadą, kad nustatyti pažeidimai, dėl kurių rinkimų rezultatai pripažinti negaliojančiais, turi būti pakankamai rimti, kad dėl jų poveikio rinkimų rezultatams būtų neįmanoma nustatyti rinkėjų valios.

3.7. EŽTT jurisprudencijoje akcentuojama būtinybė institucijų, atsakingų už rinkimų organizavimą (administravimą), veikloje laikytis skaidrumo, nešališkumo, nepriklausomumo nuo politinių manipuliacijų reikalavimų.

3.8. EŽTT jurisprudencijos analizė leidžia išskirti keletą sąlygų, būtinų veiksmingam rinkimų teisių įgyvendinimui: galutinių ir įsiteisėjusių teismų sprendimų vykdymas, veiksminga rinkimų skundų nagrinėjimo sistema, rinkimų teisinio reguliavimo aiškumas ir stabilumas, draudimas priimti savavališkus sprendimus.

4. Didžioji dalis Konstitucinio Teismo jurisprudencijos (kurioje buvo formuojama oficialioji konstitucinė rinkimų doktrina) ir EŽTT jurisprudencijos (kurioje buvo aiškinaamos Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje įtvirtintos rinkimų teisės nuostatos), suformuotos šiems teismams nagrinėjant bylas dėl tokių pačių arba panašių rinkimų teisės klausimų (rinkimų sistemų, rinkimų komisijų, pasyviosios rinkimų teisės ribojimo dėl pareigų nesuderinamumo, pasyviosios rinkimų teisės įgyvendinimo sąlygų (pareigos kandidatui rinkimuose pateikti informaciją apie save, sumokėti rinkimų užstatą), sąlygų, reikalingų veiksmingam rinkimų teisių įgyvendinimui), yra suderinama. Abiejų teismų jurisprudencijos analizė atskleidžia, kad Konstitucijoje ir Konvencijoje yra įtvirtinti iš esmės tie patys rinkimų teisės principai.

Tik vienoje EŽTT nagrinėtoje byloje *Paksas prieš Lietuvą* įvyko EŽTT (2011 m. sausio 6 d. priimto sprendimo) ir Konstitucinio Teismo (2004 m. gegužės 25 d. priimto nutarimo) jurisprudencijų sandūra. EŽTT ir Konstitucinio Teismo jurisprudencijų sandūrą lėmė tai, kad abu teismai skirtingai vertino: 1) Konstitucijoje ir Konvencijoje įtvirtintas tas pačias vertybes pirmenybės vienai iš jų suteikimo aspektu; 2) aktyviosios rinkimų teisės įgyvendinimo galimybes (o per ją ir pasyviosios rinkimų teisės įgyvendinimo galimybes); 3) pasyviosios rinkimų teisės ribojimo proporcingumą; 4) pasyviosios rinkimų teisės ribojimo nekintamumo suderinamumą atitinkamai su Konvencija ir Konstitucija.

Konstitucinio Teismo ir EŽTT jurisprudencijų analizė sudaro tam tikrų teorinių prielaidų manyti, kad ateityje galėtų įvykti Konstitucinio Teismo ir EŽTT jurisprudencijų sandūra dėl dar vieno konstitucinio pasyviosios rinkimų teisės (Lietuvos Respublikos piliečių, turinčių ir kitos valstybės pilietybę, teisės būti renkamam Seimo rinkimuose) ribojimo, tačiau vienareikšmiškos išvados, kad tokia sandūra tikrai kiltų, nėra pagrindo daryti.

5. Analizuojant EŽTT baigiamuosius aktus, kuriuose buvo aiškinaamos Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje įtvirtintos rinkimų teisės nuostatos, matyti, kad ne vieną kartą EŽTT ir valstybės, Konvencijos dalyvės, Konstitucinio Teismo jurisprudencijos buvo suderinamos, nes abu teismai laikėsi tos pačios pozicijos tuo pačiu rinkimų teisės klausimu, taip pat ne vieną kartą yra įvykęs EŽTT ir valstybės, Konvencijos dalyvės, Konstitucinio Teismo (ar jo funkcijas vykdančio teismo) jurisprudencijų susidūrimas. Pažymėtina, kad gali būti skirtingo pobūdžio sandūros: 1) kylančios dėl valstybės, Konvencijos dalyvės, Konstitucijoje *expressis verbis* įtvirtinto teisinio reguliavimo – kai EŽTT iš esmės pripažįsta valstybės, Konvencijos dalyvės, Konstitucijoje *expressis verbis* įtvirtintą teisinį reguliavimą nesuderinamu su Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsniu, pačios Konstitucijos nuostatas vertina kaip neatitinkančias šio Konvencijos straipsnio (EŽTT sprendimas byloje *Anchugov ir Gladkov prieš Rusiją*); 2) kylančios dėl valstybės, Konvencijos dalyvės, Konstitucinio Teismo (ar jo funkcijas vykdančio teismo) jurisprudencijoje suformuotos doktrinos – tai EŽTT ir valstybės, Konvencijos dalyvės, Konstitucinio Teismo (ar jo funkcijas vykdančio teismo) jurisprudencijų susidūrimas, kai abiejų teismų pozicijos tuo pačiu rinkimų teisės klausimu yra skirtingos. EŽTT ir valstybės, Konvencijos dalyvės, Konstitucinio Teismo (ar jo funkcijas vykdančio teismo) jurisprudencijų sandūros priimtis, priešastys gali būti skirtingos, t. y. jurisprudencijų sandūra *inter alia* gali kilti dėl valstybės, Konvencijos dalyvės, Konstitucinio Teismo (ar jo funkcijas vykdančio teismo) baigiamajame akte pateikto nacionalinės konstitucijos nuostatų išaiškinimo, suformuotos oficialiosios konstitucinės doktrinos (EŽTT sprendimas byloje *Paksas prieš Lietuvą*), ordinariniame įstatyme įtvirtintų rinkimų teisių ribojimų skirtingo vertinimo (EŽTT

sprendimai bylose *Tănase prieš Moldovą, Frodl prieš Austriją*), teisės principų (pavyzdžiui, teisės aktų negaliojimo atgal, teisėtų lūkesčių) skirtingo aiškinimo (*Lykourezos prieš Graikiją, Paschalidis, Koutmeridis ir Zaharakis prieš Graikiją*), valstybės, Konvencijos dalyvės, Konstitucinio Teismo priimto nemotyvuoto, nepagrįsto sprendimo (*Kerimli ir Alibeyli prieš Azerbaidžaną*).

6. Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalies 1 punkte ir 107 straipsnio 3 dalyje įtvirtintas teisinis reguliavimas, pagal kurį Konstitucinis Teismas teikia išvadą, ar nebuvo pažeisti rinkimų įstatymai per Respublikos Prezidento ar Seimo narių rinkimus, o, remdamasis Konstitucinio Teismo išvada, klausimus dėl Seimo ar Respublikos Prezidento rinkimų galutinai sprendžia Seimas, koreguotinas nustatant toki konstitucinį teisinį reguliavimą, pagal kurį minėtas funkcijas vykdytų ne dvi institucijos (politinė ir teisminės valdžios) – Seimas ir Konstitucinis Teismas, bet viena institucija (teisminės valdžios) – Konstitucinis Teismas, t. y. jis turėtų įgaliojimus tiek spręsti klausimą, ar per Seimo ir Respublikos Prezidento rinkimus nebuvo pažeisti rinkimų įstatymai, tiek, nustatęs pažeidimus, priimti sprendimus, būtinus rinkimų teisėtumui užtikrinti (*inter alia* panaikinti rinkimų rezultatus rinkimų apygardoje, pripažinti, kad dėl nustatytų pažeidimų tam tikri asmenys nėra išrinkti Seimo nariais ar Respublikos Prezidentu).

MOKSLINIŲ PUBLIKACIJŲ SĄRAŠAS

Mokslinių publikacijų disertacijos tema sąrašas:

1. Pukanasytė, I. Teisinio reguliavimo stabilumas rinkimų proceso metu – svarbi demokratinių rinkimų sąlyga. *Socialinių mokslų studijos*. 2013, 5(2): 633–653.
2. Pukanasytė, I. Rinkimų teisės principai Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje. *Socialinių mokslų studijos*. 2013, 5(1): 215–234.
3. Pukanasytė, I. Kai kurie teisės į laisvus rinkimus interpretavimo Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje aspektai. *Jurisprudencija*. 2009, 1(115): 155–234.

Kitų publikacijų sąrašas:

1. Pukanasytė, I. Atstovaujamosios demokratijos institutai. *Lietuvos konstitucinė teisė*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012, p. 419–449.
2. Pukanasytė, I. Slovakijos Respublikos konstitucinė sistema. *Europos Sąjungos valstybių narių konstitucinės sistemos*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012, p. 779–815.
3. Pukanasytė, I. Lietuvos Respublikos Prezidento konstituciniai įgaliojimai formuojant teisinę valdžią. *Prezidentas valstybinės valdžios institucijų sistemoje*. Vilnius: leidykla MES, 2011, p. 165–192.

PRANEŠIMAI DISERTACIJOS TEMA MOKSLINĖSE KONFERENCIJOSE

Pukanasytė I. The Implementation of Electronic Voting in Lithuania (tarptautinė konferencija „International Conference of Young Scientists – 2012“. Šiauliai, Šiaulių universitetas, 2012 m. gegužės 10–11 d.).

MOKSLINIAI TYRIMAI DISERTACIJOS TEMA STAŽUOTĖSE

2011 m. birželio 13–17 d. ir 2012 m. birželio 4–29 d. stažuotės Europos Sąjungos Teisingumo Teisme (Liuksemburgas).

GYVENIMO APRAŠYMAS

Vardas, pavardė:	Indrė Pukanasytė
Aukštasis išsilavinimas:	
2009–2013	Teisės doktorantūra, Mykolo Romerio universitetas Teisės fakultetas
1996–2001	Vienpakopis teisinis universitetinis išsilavinimas, Vilniaus universitetas Teisės fakultetas
Darbo patirtis:	
2009– iki dabar	Lietuvos Respublikos Prezidento kanceliarija, Teisės grupės teisininkė
2007–2011	Mykolo Romerio universitetas, Teisės fakulteto Konstitucinės teisės katedros dėstytoja
2007– 2009	Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, Teisės departamento teisėjo padėjėja
2003–2007	Muitinės departamentas prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos, Teisės skyriaus vyriausioji inspektorė-juriskonsultė
2001–2003	Valstybinė duomenų apsaugos inspekcija, vyriausioji inspektorė (juriskonsultė)

MYKOLAS ROMERIS UNIVERSITY

Indrė Pukanasytė

THE ELECTORAL LAW IN THE JURISPRUDENCE OF
THE CONSTITUTIONAL COURT OF THE REPUBLIC OF
LITHUANIA AND IN THE EUROPEAN COURT OF
HUMAN RIGHTS

Summary of the Doctoral Dissertation
Social Sciences, Law (01 S)

Vilnius, 2014

The dissertation was written during the period of 2009–2013 at Mykolas Romeris University, Faculty of Law.

Academic Supervisors:

Prof. Dr. Toma Birmontienė (Mykolas Romeris University, Social Sciences, Law – 01 S), year 2011–2013;

Prof. Dr. Gediminas Mesonis (Vytautas Magnus University, Social Sciences, Law – 01 S), year 2009–2011.

Academic Adviser:

Prof. Dr. Gediminas Mesonis (Vytautas Magnus University, Social Sciences, Law – 01 S), year 2011–2013.

The doctoral dissertation will be defended at the Law Research Council of Mykolas Romeris University:

Chairman:

Prof. Dr. Vytrautas Sinkevičius (Mykolas Romeris University, Social Sciences, Law – 01 S).

Members:

Prof. Dr. Armanas Abramavičius (Vilnius University, Social Sciences, Law – 01 S);

Prof. Dr. Saulius Katuoka (Mykolas Romeris University, Social Sciences, Law – 01 S);

Prof. Dr. Milda Vainiutė (Mykolas Romeris University, Social Sciences, Law – 01 S);

Prof. Dr. Dainius Žalimas (Vilnius University, Social Sciences, Law – 01 S).

Opponents:

Prof. Habil. Dr. Gintaras Švedas (Vilnius University, Social Sciences, Law – 01 S);

Prof. Dr. Juozas Žilys (Mykolas Romeris University, Social Sciences, Law – 01 S).

The public defense of the Doctoral Dissertation will take place at the Law Research Council at Mykolas Romeris University on the 4th of April, 2014, 1:00 PM, at the Mykolas Romeris University, auditorium II-230.

Address: Ateities str. 20, LT-08303, Vilnius, Lithuania.

The summary of the Doctoral Dissertation was send out on the 4th of March, 2014.

The Doctoral Dissertation is available at Martynas Mažvydas National Library of Lithuania (Gedimino ave. 51, Vilnius, Lithuania) and in the libraries of Mykolas Romeris University (Ateities str. 20, LT-08303 Vilnius, Lithuania; Valakupių str. 5, LT-10101 Vilnius, Lithuania; V. Putvinskio str. 70, LT-44211 Kaunas, Lithuania).

THE ELECTORAL LAW IN THE JURISPRUDENCE OF THE CONSTITUTIONAL COURT OF THE REPUBLIC OF LITHUANIA AND IN THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

Summary

Research problem. The Constitution of the Republic of Lithuania of 1992 (the main national legal act) (hereinafter referred to as the Constitution) and the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (an international treaty ratified in the Republic of Lithuania) (hereinafter referred to as the Convention) contain the provisions of the electoral law, which must be complied with in the elections to public authority institutions of Lithuania. Only the Constitutional Court of the Republic of Lithuania (hereinafter referred to as the Constitutional Court) can interpret and reveal the contents of the provisions of the electoral law enshrined in the Constitution, and only the European Court of Human Rights (hereinafter referred to as the ECHR) can interpret and reveal the contents of the provisions of the electoral law enshrined in the Convention. Prof. dr. D. Žalimas¹ notes that there is the presumption of “the compatibility between international and national standards“ (the presumption of the compatibility between the protection of international and national human rights is “the most important in terms of the relation between the Constitution and the international law”). The judgment adopted by the ECHR on the 6th of January, 2011, in the case *Paksas v. Lithuania*² revealed the incompatibility between the jurisprudences of the ECHR and the Constitutional Court³ (i. e. between the national and international provisions of the electoral law) in one aspect of the electoral law, i. e. the confrontation of the jurisprudences of the said courts occurred. Thus the incompatibility of the electoral law enshrined in the Constitution and the Convention is not just a theoretical possibility. Such incompatibility may result in legal problems related to appropriate implementation of international obligations of the Republic of Lithuania and to the adjustment of legal regulation specified in the Constitution. This paper deals with thorough investigation and analysis of the problems of the electoral law examined in the jurisprudences of the Constitutional Court and of the ECHR, as well as with the exposure of different aspects of the electoral law and the assessment of the compatibility of the jurisprudences of the Constitutional Court and of the ECHR (in principle, of the electoral law enshrined in the Constitution and the Convention).

Relevance, novelty of the thesis, significance of the research results. In democratic countries, elections are the main form of expression of people’s will and the way to implement the nation’s sovereignty as one of basic constitutional principles; the main

¹ Žalimas, D. Žmogaus teisių gynimo erdvės. *Žmogus, teisinė valstybė ir administracinė justicija. Mokslo studija, skirta Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo dešimtmečiui*. Vilnius: “Lodvila”, 2012, p. 91–94.

² *Paksas v. Lithuania* [GC], no. 34932/04, the ECHR 6 January 2011.

³ Ruling of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania of the 25th of May, 2004. *Official Gazette*. 2004, No. 85-3094.

political rights are implemented in the form of elections: the right to elect, the right to be elected, the right to participate in the governance of the state. Elections constitute a responsible political process, during which political representative bodies, i. e. institutions whose decisions have great significance to the state and the public life, are composed; therefore, it is important to ground this process on the standards of democratic elections enshrined in the Constitutions and the international documents. It is noted in the literature about law that a constant process of internationalization takes place in the field of human rights; more and more rules, principles and standards are involved in the documents of the international law and become universally binding throughout the world. The electoral law is not an exception. At the global level, the main international standards of the electoral law are enshrined in the treaties of the United Nations, at the level of the European Council – in Article 3 of the First Protocol to the Convention (in conjunction with the jurisprudence of the ECHR, which explains the provisions of Article 3 of the First Protocol to the Convention). The relevance of the selected topic can be revealed by a number of factors such as the following ones: there are active discussions held in Lithuania on the issue of elections (various problems of the electoral law *inter alia* issues of constitutional jurisprudence of electoral law are being examined); in the Parliament of the Republic of Lithuania, the work group was composed and commissioned to prepare a draft of the Electoral Code of the Republic of Lithuania until the 10th of March, 2015; recently, the Constitutional Court and the ECHR have been examining a number of election cases, where the problems of the electoral law have been addressed, and thus they have been interpreting the provisions of the electoral law explicitly and implicitly enshrined in the Constitution and in Article 3 of the First Protocol to the Convention (hence the jurisprudence of both of the courts is highly rich in the issues of the electoral law); in the case *Paksas v. Lithuania* examined by the ECHR on the 6th of January, 2011, the confrontation between the jurisprudences of the ECHR and the Constitutional Court occurred and caused considerable discussion among lawyers. It should be noted that while examining the issues or disputes of the electoral law and while preparing drafts of legal acts, the issues of proper implementation of the standards of democratic elections revealed in the jurisprudences of the Constitutional Court and the ECHR in both legislation and practice is particularly relevant.

According to Prof. Dr. T. Birmontienė, “the doctrine of the Constitutional Court in terms of the election issues is very broad and multiple” and “it can constitute a separate research object”. The same can be said about the jurisprudence of the ECHR in the election cases. This dissertation is the first work in the doctrine of Lithuanian law, which comprehensively investigates and analyses the issues of the electoral law examined in the jurisprudences of both the Constitutional Court and the ECHR, reveals different aspects of the electoral law and provides the comparative analysis of the two jurisprudences in terms of the electoral law. The relevance of the dissertation topic is also revealed in the section “Research Review” herein, which surveys the Lithuanian and foreign scientists who examined various aspects of the jurisprudences of the Constitutional Court and the ECHR in the election cases, as well as the novelty of this dissertation.

The research results could be helpful for legislative institutions and other authorities in developing the existing legislation and in preparing new legal acts in the field of the electoral law; for courts in examining electoral disputes; for the institutions that organize

and implement elections in making decisions on the organization and implementation of elections; as well as for other persons interested in the electoral law in developing the science doctrine. The research results would ensure better conditions for the implementation and application of the standards of democratic elections enshrined in the Constitution and Article 3 of the First Protocol to the Convention, as well as for more effective implementation of the official constitutional doctrine of election established by the Constitutional Court and for the fulfilment of international commitments assumed with the ratification of the Convention.

The research object of the dissertation. The object of this dissertation is the provisions of the electoral law in the jurisprudences of the Constitutional Court and the ECHR.

Aim and tasks of the research. The thesis aims at revealing what provisions, standarts of the electoral law are formulated in the jurisprudences of the Constitutional Court and the ECHR while interpreting the Constitution and Article 3 of the First Protocol to the Convention, respectively, to assess the compatibility of the jurisprudences of the Constitutional Court and the ECHR in different aspects of the electoral law.

Tasks of the research:

- 1) to examine the official constitutional doctrine of election formulated by the Constitutional Court, to identify and analyse the aspects of the electoral law revealed by the Constitutional Court in its jurisprudence;
- 2) to investigate the jurisprudence of the ECHR formulated in the election cases examined in accordance with Article 3 of the First Protocol to the Convention, to identify and analyse the aspects of the electoral law revealed by the ECHR in its jurisprudence;
- 3) to analyze and evaluate the aspects of the electoral law by which the jurisprudences of the Constitutional Court and the ECHR are compatible;
- 4) to analyze and evaluate the aspects of the electoral law by which the jurisprudences of the Constitutional Court and the ECHR are incompatible, to determine the reasons of such incompatibility;
- 5) to analyze and evaluate the aspects of the electoral law which can cause the confrontation between the jurisprudences of the Constitutional Court and the ECHR, to identify the reasons of such possible confrontation;
- 6) to identify and assess whether the position of the ECHR and constitutional courts of other states, i. e. Parties to the Convention, always coincide in the election cases.

Statements to be defended:

1. By revealing the standards of democratic elections in their jurisprudences, the Constitutional Court and the ECHR play an important role in ensuring that the elections would reflect the true will of voters, which is an essential presumption for the legality of the election results.

2. The majority of the jurisprudences of the Constitutional Court and the ECHR, formulated while examining cases involving the same or similar issues in electoral law, is consistent; the inconsistency in the jurisprudence of these courts is exceptional.

3. The constitutional regulation, according to which the Constitutional Court provides conclusions in the field of the electoral law (regarding the breach of electoral law during the

elections of the President or members of the Parliament), however, the Parliament makes the final decision on these issues, should be corrected by determining the constitutional regulation, under which these functions would be carried out not by two institutions (political and judicial), i. e. the Parliament and the Constitutional Court, but by a single institution (judicial), i. e. the Constitutional Court.

Research review. Final regulations adopted by the Constitutional Court and the ECHR in the field of the electoral law constitute the main source of the dissertation research. It should be noted that the issues of the electoral law examined by the said jurisprudences have not been investigated yet in Lithuania in the dissertation level. A number of Lithuanian scholars in the field of law analysed the issues of the electoral law thus providing a significant contribution to the science of Lithuanian law: prof. dr. T. Birmontienė, dr. E. Jarašiūnas, prof. dr. S. Katuoka, dr. A. Normantas, prof. dr. V. Sinkevičius, prof. dr. E. Šileikis, dr. S. Vidrinskaitė, dr. P. Vinkleris, prof. dr. J. Žilys. The analysis of the research conducted by Lithuanian scholars in the field of law shows that each scholar paid more attention and interest to certain aspects of the electoral law, revealed in the jurisprudence of the Constitutional Court, or separate issues of the electoral law have been dealt with not in accordance with the jurisprudence of the Constitutional Court; moreover, some articles were published at the time when the jurisprudence of the Constitutional Court was not as rich in respect of the constitutional doctrine of the electoral law as it is nowadays. It should be noted that prof. dr. T. Birmontienė has paid a considerable attention to the constitutional recognition of women's suffrage in the Constitutions of Lithuania of the early twentieth-century. However, the jurisprudence of the Constitutional Court has not been so comprehensively analyzed in respect of different aspects of the electoral law. It should also be noted that in the science of Lithuanian law, the jurisprudence of the ECHR in the field of the electoral law has been paid minor attention in general. Dr. S. Kavalnė and A. Tilindė examined the jurisprudence of the ECHR in the field of the electoral law in respect of certain aspects; a considerable attention was paid to one decision of the ECHR, namely the decision adopted in the case *Paksas v. Lithuania* in the 6th of January, 2011.

The jurisprudence of the ECHR in the field of the electoral law has been investigated by a number of foreign scholars: I. Cameron, J. Christoffersen, R. Clayton and H. Tomlinson, L. J. Clements, N. Mole, A. Simmons, A. C. Emilianides, S. Foster, R. Gordon, T. Ward, T. Eicke, C. Hillgruber and M. Jestaedt, H. G. Hoogers, H. Lardy, Jan De Meyer, J. G. Merrills and A. H. Robertson, Mikele de Salvia, A. Mowbray, Hans-Martien ten Napel, M. O'Boyle, C. Paraskeva, J. Schokkenbroek, C. Taube. Many of these authors examined only some of the final acts of the ECHR and aspect they revealed (for example, C. Hillgruber and M. Jestaedt, Janas De Meyer investigated the decision adopted by the ECHR in the case *Mathieu-Mohin and Clerfayt v. Belgium*; L. J. Clements, N. Mole, A. Simmons paid minor attention to several aspects revealed in the decisions of the ECHR adopted in the cases *Mathieu-Mohin and Clerfayt v. Belgium* and *Giton v. Greece*; R. Gordon, T. Ward, T. Eicke, as well as J. G. Merrills and A. H. Robertson – to the decisions of the ECHR in the cases *Mathieu-Mohin and Clerfayt v. Belgium*, *Giton v. Greece*, *Ahmed others v. the United Kingdom*, *Matthews v. the United Kingdom*; J. Christoffersen – *Mathieu-Mohin and Clerfayt v. Belgium*, *Ahmed and others v. the United Kingdom*, *Sadak and others v. Turkey*; C. Paraskeva analysed the decision of the ECHR adopted in the case *Aziz v.*

Cyprus; I. Cameron also examined in general some of the decisions of the ECHR; S. Foster paid much attention to the decision of the ECHR in the case *Hirst v. the United Kingdom* (No. 2); C. Taube – to the decision of the ECHR in *Podkolzina v. Latvia*; H. G. Hoogersas – to the decision of the ECHR in *Ždanoka v. Latvia*; while analysing the jurisprudence of the ECHR, A. C. Emilianides was especially interested in one aspect in respect of the minimum age requirement for the right to be elected). J. Schokkenbroek, Mikele de Salvia, A. Mowbray, M. O’Boyle, H. Lardy quite broadly examined the aspects of active and passive suffrage revealed in the jurisprudence of the ECHR. However, the jurisprudence of the ECHR has not been analysed in respect of such a large number of aspects by the aforementioned foreign scholars.

It should be noted that in the science of Lithuanian and foreign law, the jurisprudence of the Constitutional Court and the jurisprudence of the ECHR have not been largely investigated from a comparative perspective in the field of the electoral law.

Methodology of the research. The following methods were applied to conduct the research: document analysis, analysis and synthesis, systemic analysis, comparative, generalizing, historical methods. In order to obtain consistent and comprehensive research results, these methods were combined with each other; one or several methods were selected to disclose a certain issue addressed in the dissertation depending on the specificity of the issue. *The method of document analysis* was applied in analysing the final acts and legal acts of the Constitutional Court and of the ECHR, the studies of Lithuanian and foreign scholars in the field of law, other material relevant for the research. *The methods of analysis and synthesis* (it should be noted that the analysis in the interaction with the synthesis provides generalized knowledge about a phenomenon) were applied in examining the final acts of the Constitutional Court and of the ECHR and in determining the aspects of the electoral law revealed in the final acts of the said courts, the concept and contents of individual aspects of the electoral law (for instance, of a specific principle of the electoral law). *The method of systemic analysis* was applied in systemically examining the practice of the Constitutional Court and of the ECHR as well as the special literature, in generalizing it and attempting to provide a systematic approach to the issue in question. *The comparative method* was applied in comparing the practices of the Constitutional Court and of the ECHR as well as in detecting differences and similarities in the practices of both courts in respect of the electoral law issues. *The generalising method* was applied in generalizing the collected and analyzed data of the research, in drawing conclusions, in summarising the jurisprudences of the Constitutional Court and of the ECHR in respect of specific aspects of the electoral law. *The historical method* was applied in examining the Constitutions of Lithuania of the early twentieth-century and in disclosing the provisions of the electoral law enshrined in it.

Structure of the dissertation. The dissertation consists of an introduction, the research review, the methodology of the research, the main section, conclusions, the list of references. The main section consists of five chapters.

Chapter one of the paper “The electoral law in the Constitutions of Lithuania of the early twentieth-century” deals with the legal regulation of elections as determined in the temporary Constitutions of 1918 and 1919 as well as in the Constitutions of 1922, 1928 and 1938. The Constitutions of 1922 and 1928 established the electoral law relating to the

elections of the Parliament, the President and the local governments; the Constitution of 1938 established the electoral law relating to the elections of the Parliament and the President. The comparison of the legal regulation established by the Constitutions of 1922, 1928 and 1938 leads to the conclusion that the Constitution of 1922 established the most democratic legal regulation of elections and reveals the legislation of the Constitution of 1928 and 1938 which determined the preconditions for narrowing active and passive suffrage in the parliamentary elections and failed to foresee sufficient constitutional safeguards to ensure the proper execution of the parliamentary elections.

Chapter two of the dissertation “The electoral law in the jurisprudence of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania” deals with the official constitutional doctrine of elections established by the Constitutional Court. The analysis of the jurisprudence of the Constitutional Court shows that the Constitutional Court formulated the official constitutional doctrine of elections on the basis of the following key aspects: the principles of the electoral law, the suffrage (both active and passive), the conditions necessary for the effective implementation of the suffrage, the electoral system, the electoral commissions, the determination of the final election results. All these aspects of the electoral law are examined in detail in chapter two of the thesis, *inter alia* disclosing the principles of the electoral law established in the Constitution, their content and meaning, the conditions necessary for the effective implementation of the suffrage and the most relevant of them in practice, the requirements for choosing a particular electoral system, composing electoral commissions and carrying out their activities, the restrictions for active and passive suffrages to be applied.

Chapter three of the thesis “The election law in the jurisprudence of the ECHR” considers the jurisprudence of the ECHR formulated in the electoral cases, which were examined in accordance with Article 3 of the First Protocol to the Convention. The analysis of the jurisprudence of the ECHR shows that the ECHR formed its jurisprudence on the basis of the following key aspects: electoral systems, institutions responsible for the organization of elections, electoral rights (the right to elect, the right to be elected and the right of a person fairly elected in the democratic elections to be a member of the Parliament), the conditions necessary for the effective implementation of the suffrage, invalidation of the election results, the principles of the election law. All these aspects of the electoral law are analyzed in detail in chapter three of the thesis, identifying the requirements for the states, i. e. Parties to the Convention, in regulating the electoral relations in the national legal acts as established by Article 3 of the First Protocol to the Convention, as well as the discretion limits of the states, i. e. Parties to the Convention, in the field of the electoral law. This chapter of the thesis also examines the sources on the basis of which the ECHR reads Article 3 of the First Protocol to the Convention.

On the basis of the analysis conducted in chapters two and three of the thesis, chapter four “The relation between the jurisprudences of the ECHR and the Constitutional Court” compares the practices of the Constitutional Court and of the ECHR formed in election cases on different aspects, and determines the following: 1) the aspects of the electoral law according to which the jurisprudences of the Constitutional Court and of the ECHR are compatible; 2) the aspects of the electoral law according to which the jurisprudences of the Constitutional Court and of the ECHR are incompatible and the reasons for such incompatibility; 3) the aspects of the electoral law for which the confrontation between the jurisprudences of the said courts can be expected and the reasons for such confrontation;

4) the aspects of the electoral law, which the ECHR has revealed in its jurisprudence while interpreting Article 3 of the First Protocol to the Convention, however, for which the Constitutional Court has not expressed its position while interpreting the Constitution.

Chapter five of the dissertation “The relation between the jurisprudences of the ECHR and of the Constitutional Courts of the states, i. e. Parties to the Convention, in the election cases examined by the ECHR” discloses that Lithuania is not the only state, i. e. a Party to the Convention, whose Constitutional Court confronted the jurisprudence of the ECHR due to the fact that the Constitutional Court in interpreting the provisions of the electoral law enshrined in the Constitution and the ECHR in interpreting Article 3 of the First Protocol to the Convention differently assessed the same aspect of the electoral law. The analysis of the final acts of the ECHR, which provide the interpretation of the provisions of the electoral law established in Article 3 of the First Protocol to the Convention, shows that the confrontation between the jurisprudences of the ECHR and of the Constitutional Court (or of the court implementing its functions) of the state, i. e. Party of the Convention, when the positions of both courts on the same issue of the electoral law differed, has occurred more than once; in addition, the jurisprudences of the ECHR and of the Constitutional Court of the state, i. e. Party of the Convention, were compatible also more than once as both courts held the same position on the same issue of the electoral law. The reasons for the confrontation between the jurisprudences of the ECHR and of the Constitutional Court (or of the court implementing its functions) of the state, i. e. Party of the Convention, may be different.

CONCLUSIONS

1. The analysis of the legal regulation of the parliamentary elections established in the Constitutions of 1922, 1928 and 1938 leads to the conclusion that the legal regulation enshrined in the Constitution of 1922 determined quite effective constitutional guarantees to ensure the democratic legitimacy of the parliamentary elections; an increasing number of legal norms were established in each subsequent Constitution, which determined the preconditions for narrowing a group of persons with the suffrage (both active and passive), failed to establish sufficient constitutional guarantees ensuring the frequency of the parliamentary elections and the execution of the democratic parliamentary elections. The Constitution of 1922 established the most democratic legal regulation of elections.

2. The Constitutional Court formed the official constitutional doctrine of elections on the basis of the following main aspects: the principles of the electoral law, the suffrage (both active and passive), the conditions necessary for the effective implementation of the suffrage, the electoral system, the electoral commission, the determination of the final election results, among which, *inter alia*, the most significant ones are to be distinguished:

2.1. The Constitution establishes *expressis verbis* 4 principles of the electoral law: universal, equal, direct suffrage, secret voting; it is clear from the jurisprudence of the Constitutional Court that the Constitution implicitly establishes other principles of the electoral law although the Constitutional Court does not provide the complete list. The fundamental constitutional principles of the electoral law, which the Constitutional Court revealed most widely, are the universal, equal, direct, free suffrage, secret voting and the fairness and transparency of the electoral process. The Constitutional Court reveals the concept of the electoral law principles and the contents of its individual elements in each case to the extent necessary to properly deal with a specific case of the constitutional justice.

The constitutional principles of the electoral law are relevant in the implementation of both active and passive suffrage. The constitutional principles of the electoral law are the criteria for the evaluation of electoral democracy, the legitimacy of the election results, the proper formation of the political representative institutions, absence of violations of the constitutional rights of an individual to elect and to be elected, evaluation of the constitutionality of legal regulation governing each stage of elections.

2.2. The official constitutional doctrine of active suffrage established by the Constitutional Court is quite fragmented and sparse. The jurisprudence of the Constitutional Court especially emphasizes the duty to establish the legal regulation in order to ensure the secrecy and confidentiality of voting and the proper implementation of the principle of fairness and transparency in the electoral process, which, *inter alia* includes the prohibition to bribe voters. Particularly strict penalties may be imposed for serious election violations regarding the bribery of voters.

2.3. The Constitutional Court revealed the contents of the three important limitations of the passive suffrage in the parliamentary and presidential elections - due to incompatibility of duties, due to the oath or obligation to a foreign country, due to removal from office by impeachment proceedings. By revealing the contents of these limitations of the passive suffrage, the Constitutional Court interpreted the Constitution by narrowing a group of persons with the passive suffrage. In addition, the official constitutional doctrine composed by the Constitutional Court shows that the Constitution allows such limitation

of the passive suffrage which is absolute by its nature and applies for the person within his entire life, i. e. the Constitution itself implicitly establishes the absolute limitation of the passive suffrage by its nature.

2.4. The analysis of the final acts of the Constitutional Court allows distinguishing a number of conditions necessary for the effective implementation of the suffrage. Taking into account the Lithuanian legislative practice, the requirement for stability of legal regulation of elections shall be considered highly relevant. During the electoral process, the obligation to ensure the stability of legal regulation of elections at the beginning of the election campaign as determined by the electoral law arises from the constitutional protection of legitimate expectations, legal certainty, legal security, from the requirement to provide appropriate *vacatio legis* arising from the constitutional principle of the rule of law. The state's duty to ensure stability of legal regulation of elections during the electoral process is an implicit constitutional obligation which implies that the legal regulation enshrined in the electoral law and applied during the electoral process must not be changed; any changes in the electoral law (adopted during the electoral process) must apply only to the subsequent elections. The electoral law can be changed after the start of elections (of the political election campaign) only in cases where the need to change them occur after the beginning of the election process (of the political election campaign) or just before its start, when such changes are objectively necessary to be carried out.

3. Article 3 of the First Protocol to the Convention applies to the election to the "legislative bodies"; in determining whether a certain institution is a "legislative body", the ECHR takes into account not only the legislative powers of that institution but also its role in the legislative process. The electoral law established in Article 3 of the First Protocol to the Convention currently applies to two types of elections held in Lithuania, i. e. elections to the Parliament of the Republic of Lithuania and to the European Parliament, and it shall not apply to elections to the President and to the municipal councils of the Republic of Lithuania.

3.1. Article 3 of the First Protocol to the Convention establishes a positive duty of the states, i. e. Parties to the Convention, to organize democratic elections. The jurisprudence of ECHR emphasizes that in regulating the legal relations of the elections, the states, i. e. Parties to the Convention, have a broad margin of discretion, which is limited by the requirement to comply with an important value enshrined in Article 3 of the First Protocol to the Convention, i. e. the people's freedom to express their opinion in the elections.

3.2. The ECHR does not consider the Convention to be the only document on the basis of which the electoral law established in Article 3 of the First Protocol to the Convention shall be interpreted; in examining cases on the violation of Article 3 of the First Protocol to the Convention and in interpreting this Article to the Convention, the ECHR strengthens its arguments (in the reasoning parts of the final acts) by giving reference to the international and regional treaties, to the documents of the European Commission "Democracy through Law" (Venice Commission) (especially the Electoral Code of Good Practices), to the documents of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe, of the Committee of Ministers of the Council of Europe, of the Council of Europe Commission against racism and intolerance, to the practice of states, members of the Council of Europe.

3.3. The jurisprudence of the ECHR reveals that the selection of a particular electoral system is a solution determined by historical and political context of each particular country.

3.4. Article 3 of the First Protocol to the Convention explicitly establishes two principles of the democratic elections, namely the free suffrage and secret voting, however, the analysis of the jurisprudence of the ECHR shows that Article 3 of the First Protocol to the Convention also implicitly establishes other principles of the electoral law, namely universal, equal suffrage, the integrity of the electoral process (fair elections). The content of these principles of elections is revealed in the jurisprudence of the ECHR.

3.5. The right to elect and the right to be elected enshrined in Article 3 of the First Protocol to the Convention may be restricted in order to achieve a legitimate purpose; these restrictions shall be proportional, without prejudice to the rights in such a way that they would become ineffective. Article 3 of the First Protocol to the Convention does not establish a finite list of restrictions that may (or should) be imposed to the rights to elect and to be elected; in addition, the Convention does not establish a finite list of goals, for which the restrictions may be imposed to the aforementioned rights. More liberal requirements may apply to the right to elect in comparison to the right to be elected.

The position of the ECHR becomes apparent in its jurisprudence, which is focused on the principle of universal suffrage in the direction of wider implementation, i. e. the aim is to expand the group of people who could implement their suffrage (both active and passive) in an effective way. The jurisprudence of the ECHR gives preference not to the restriction of general suffrage but to the application of individual measures to a person taking into account specific circumstances related to that person.

The jurisprudence of the ECHR reveals that the restrictions of both active and passive suffrage can be different by their nature: 1) nearly absolute restrictions (the minimum age requirement for the rights to elect and to be elected); 2) restrictions which the state, i. e. Party to the Convention, have the right to impose to all persons so that they could exercise their right to elect and (or) the right to be elected (restrictions (applicable to the rights to elect and to be elected) related to the requirement to have nationality, place of residence of the country where the elections to the national parliament are held, as well as the restriction of the right to be elected due to incompatibility of duties); 3) restrictions of the right to elect, which the state, i. e. Party to the Convention, is entitled to impose only to a certain group of persons taking into account particular circumstances relating to those persons (the restriction to elect imposed to persons sentenced to prison and serving sentences in prisons, as well as persons who have partial custody because of mental disability); 4) restrictions of the right to be elected, which are variable by their nature, i. e. they can apply for a certain period of time under certain conditions (restrictions to be elected for persons with multiple citizenship, persons removed from office by impeachment proceedings, persons involved in the organizations whose activities were directed against the democratic order).

3.6. Article 3 of the First Protocol to the Convention establishes and protects not only the rights to elect and to be elected, but also the right to be a Member of Parliament if a person is elected in free, fair and honest elections. In making decisions on the invalidation of the election results, the most significant factor is the will of voters; therefore, it is important to assess the scope of violation and its impact on the election results. The analysis of the jurisprudence of the ECHR leads to the conclusion that the irregularities, for which the election results are annulled, must be serious enough so that it would be impossible to determine the will of the voters because of their impact on the election results.

3.7. The jurisprudence of the ECHR emphasizes the need for the authorities responsible for the organization (administration) of elections, which would act in compliance with the requirements of transparency, impartiality, independence from political manipulation.

4. The majority of the jurisprudence of the Constitutional Court (which formed the official constitutional doctrine of elections) and the jurisprudence of the ECHR (which interpreted the electoral law established in Article 3 of the First Protocol to the Convention), which were formulated when these courts examined cases on the same or similar issues of the electoral law (electoral systems, election commissions, restrictions of the passive suffrage for the incompatibility of duties, conditions for implementation of the passive suffrage (obligation of a candidate to provide information about himself/herself in elections, to pay the election deposit), the conditions necessary for the effective implementation of the suffrage), are compatible. The analysis of the jurisprudences of both of the Courts reveals that the Constitution and the Convention establish essentially the same principles of the electoral law.

Only in one case examined by the ECHR, namely *Paksas v. Lithuania*, the confrontation between the jurisprudences of the ECHR (judgment adopted on the 6th of January, 2011) and the Constitutional Court (ruling adopted on the 25th of May 2004) occurred. The confrontation between the jurisprudences of the ECHR and the Constitutional Court occurred due to the fact that the two courts differently assessed the following: 1) giving preference to the same values enshrined in the Constitution and the Convention; 2) feasibility of the active suffrage (as well as feasibility of the passive suffrage); 3) proportionality of limiting the passive suffrage; 4) the compatibility of permanent restrictions to the passive suffrage in both the Convention and the Constitution.

The analysis of the jurisprudences of the Constitutional Court and the ECHR provides theoretical assumptions that the confrontation between the jurisprudences of the Constitutional Court and the ECHR could occur regarding another restriction of the passive suffrage (the right of the citizens of the Republic of Lithuania, who have citizenship of another state, to be elected in the parliamentary elections), however, there is no reason to draw an unambiguous conclusion that this confrontation would really occur in the future.

5. The analysis of the final acts of the ECHR, which provide the interpretation of the electoral law established in Article 3 of the First Protocol to the Convention shows that most frequently the jurisprudences of the ECHR and the Constitutional Court of the state, i. e. Party to the Convention, were compatible as both courts held the same position on the same issue of the electoral law; in addition, the confrontation between the jurisprudences of the ECHR and of the Constitutional Court (or of the court implementing its functions) of the state, i. e. Party of the Convention, also has occurred. It should be noted that the confrontations can be of different nature: 1) arising due to the legal regulation *expressis verbis* established in the Constitution of the state, i. e. Party to the Convention, – when the ECHR basically acknowledges the legal regulation *expressis verbis* established in the Constitution of the state, i. e. Party to the Convention, as incompatible with Article 3 of the First Protocol to the Convention, considers the provisions of the Constitution as incompatible with this Article of the Convention in general (the judgment adopted by the ECHR in the case *Anchugov and Gladkov v. Russia*); 2) arising due to the doctrine formulated in the jurisprudence of the Constitutional Court (or of the court implementing its functions) of the state, i. e. Party of the Convention, – it is the confrontation between

the jurisprudences of the ECHR and of the Constitutional Court (or of the court implementing its functions) of the state, i. e. Party of the Convention, when the positions held by both of the Courts on the same issue of the electoral law differ. The reasons for the confrontation between the jurisprudences of the ECHR and of the Constitutional Court (or of the court implementing its functions) of the state, i. e. Party of the Convention, may be different, for example, the confrontation between jurisprudences may occur *inter alia* due to the different interpretation of the constitutional provisions given in the final act of the Constitutional Court (or of the court implementing its functions) of the state, i. e. Party of the Convention, due to the formulated official constitutional doctrine (the decision adopted by the ECHR in the case *Paksas v. Lithuania*), due to different assessment of the restrictions of the suffrage established in the ordinary laws (the decisions adopted by the ECHR in the cases *Tănase v. Moldova*, *Frodl v. Austria*), due to different interpretation of the principles of law (for instance, non-retroactivity of legal acts, legal expectations) (*Lykourezos v. Greece*, *Paschalidis, Koutmeridis and Zaharakis v. Greece*), due to an unmotivated, unjustified decision adopted by the Constitutional Court of the state, i. e. Party of the Convention (*Kerimli and Alibeyli v. Azerbaijan*).

6. Article 105 section 3 paragraph 1 and Article 107 section 3 of the Constitution, which establishes the legal regulation according to which the Constitutional Court considers whether there were any violations in the electoral law during the elections to the President or the Parliament of the Republic of Lithuania, however, the Parliament makes the final decision on these issues, should be corrected by determining the constitutional regulation, under which these functions would be carried out not by two institutions (political and judicial), i. e. the Parliament and the Constitutional Court, but by a single institution (judicial), i. e. the Constitutional Court; the Court should be entitled to determine whether there were any violations in the electoral law during the elections to the President or the Parliament of the Republic of Lithuania and to identify these violations as well as to adopt decisions necessary to ensure the legitimacy of elections (*inter alia* to annul the election results in electoral regions, to establish that certain persons shall not be elected members of Parliament or the President due to the identified violations).

LIST OF ACADEMIC PUBLICATIONS

Academic publications related to the dissertation

1. Pukanasytė, I. The Stability of Legal Regulation During the Electoral Process – Important Condition of Democratic Elections. *Societal Studies*. 2013, No. 5(2): 633–653.
2. Pukanasytė, I. The Principles of Electoral Law in the Jurisprudence of the Constitutional Court. *Societal Studies*. 2013, 5(1): 215–234.
3. Pukanasytė, I. Some Aspects Related to the Interpretation of the Right to Free Elections in the Case-Law of the European Court of Human Rights. *Jurisprudence*. 2009, 1(115): 155–234.

Other publications

1. Pukanasytė, I. Institutes of Representative Democracy. *Constitutional Law of Lithuania*. Vilnius: Mykolas Romeris University, 2012, p. 419–449.
2. Pukanasytė, I. Constitutional System of the Slovak Republic. *Constitutional systems of the Member States of the European Union*. Vilnius: Mykolas Romeris University, 2012, p. 779–815.
3. Pukanasytė, I. The Constitutional Powers of the President of the Republic of Lithuania in Forming the Judicial Power. *The President in the State Government System*. Vilnius: Publisher MES, 2011, p. 165–192.

ANNOUNCEMENTS IN SCIENTIFIC CONFERENCES ON THE THEME OF DISSERTATION

Pukanasytė I. The Implementation of Electronic Voting in Lithuania (tarptautinė konferencija „International Conference of Young Scientists – 2012”. Šiauliai, The University of Šiauliai, 10–11th May, 2012).

SCIENTIFIC RESEARCHES ON THE THEME OF DISSERTATION IN INTERNSHIPS

Internship in the European Court of Justice (Luxembourg) on the 13-17th of June, 2011, and on the 4-29th of June, 2012.

CURRICULUM VITAE

Name, surname: Indrė Pukanasytė

Higher Education:

2009–2013 Law PhD, Mykolas Romeris University Faculty of Law

1996–2001 University Graduate in Law, Vilnius University Faculty of Law

Work Experience:

2009–till now Office of the President of the Republic of Lithuania, Legal Affairs Group, Lawyer

2007–2011 Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Constitutional Law, Lecturer

2007–2009 Constitutional Court of the Republic of Lithuania, Law Department, Assistant to Justice

2003–2007 Customs Department under the Ministry of Finance of the Republic of Lithuania, Law Division, Lawyer

2001–2003 State Data Protection Inspectorate, Lawyer

Pukanasytė, Indrė

RINKIMŲ TEISĖ LIETUVOS RESPUBLIKOS KONSTITUCINIO TEISMO IR EUROPOS ŽMOGAUS TEISIŲ TEISMO JURISPRUDENCIJOJE: daktaro disertacija. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2014. 224 p.

Bibliogr. 170–192 p.

ISBN 978-9955-19-630-3

Disertacijoje „Rinkimų teisė Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje“ siekiama atskleisti, kokie rinkimų teisės standartai yra suformuluoti Konstitucinio Teismo ir Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje, aiškinant atitinkamai Konstituciją ir Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnį, įvertinti Konstitucinio Teismo ir Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijų suderinamumą skirtingais rinkimų teisės aspektais. Siekiant šio tikslo, darbe sistemškai ir skirtingais aspektais išsamiai analizuojama Konstitucinio Teismo suformuota oficialioji konstitucinė rinkimų doktrina ir Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija, suformuota rinkimų byloje, nagrinėtoje pagal Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnį. Įvertinta, kokiais rinkimų teisės aspektais šių teismų jurisprudencijos yra suderinamos, dėl kokių rinkimų teisės aspektų yra nesuderinamos, kokios priežastys tokį nesuderinamumą lėmė, dėl kokių rinkimų teisės aspektų galima jurisprudencijų sandūra, kokios priežastys tai lemtų. Įvertinta, ar Europos Žmogaus Teisių Teismo ir kitų valstybių, Konvencijos dalyvių, Konstitucinių Teismų pozicijos rinkimų byloje visada sutampa.

The thesis “The Electoral Law in the Jurisprudence of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania and in the European Court of Human Rights” aims at revealing what standards of the electoral law are formulated in the case-law of the Constitutional Court and the European Court of Human Rights while interpreting the Constitution and Article 3 of the First Protocol to the Convention, respectively, to assess the compatibility of the jurisprudences of the Constitutional Court and the European Court of Human Rights in different aspects of the electoral law. To this end, the official constitutional doctrine of election formulated by the Constitutional Court and the jurisprudence of the European Court of Human Rights formulated in the election cases examined in accordance with Article 3 of the First Protocol to the Convention are analysed systematically and comprehensively in this work. The thesis contains evaluation of aspects of the electoral law by which the jurisprudences of these courts are compatible, the aspects of the electoral law by which the jurisprudences are incompatible, the reasons of such incompatibility, the aspects of the electoral law which can cause the confrontation between the jurisprudences, the reasons of such possible confrontation. It is also assessed whether the position of the European Court of Human Rights and Constitutional Courts of other states, Parties to the Convention, always coincide in the election cases.

Indrė Pukanasytė

**THE ELECTORAL LAW IN THE JURISPRUDENCE OF THE CONSTITUTIONAL COURT
OF THE REPUBLIC OF LITHUANIA AND IN THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS**

Doctoral Dissertation

Maketavo Birutė Bilotienė

SL 585. 2014 02 12. 21,1 leidyb. apsk. I.

Tiražas 20 egz. Užsakymas 21 747

Mykolo Romerio universitetas

Ateities g. 20, Vilnius

Puslapis internete www.mruni.eu

El. paštas leidyba@mruni.eu

Parengė spaudai UAB „Baltijos kopija“

Kareivių g. 13B, Vilnius

Puslapis internete www.kopija.lt

El. paštas info@kopija.lt

Spausdino UAB „Vitaė Litera“

Kurpių g. 5–3, Kaunas

Puslapis internete www.bpg.lt

El. paštas info@bpg.lt

ISBN 978-9955-19-630-3

9 789955 196303